ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co'S

BOUWMATERIALENHANDEL

AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, BELGISCHE KLUIT-KALK EN STEENKALK - VUURVASTE STEENEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIÉTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA

JAARGANG I — **TECHNISCH GEDEELTE** — JANUARI 1918

REDACTEUR: W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE - RIJKSSTRAATWEG 46 - IJMUIDEN

BIJ DE VASTSTELLING DER UITERLIJKE VERSCHIJNING VAN DIT MAANDBLAD, STOND DE REDACTIE WEGENS DE PAPIERSCHAARSCHTE — VOORAL WAT BETREFT DE Z.G. BIJZONDERE SOORTEN — VOOR DE MOEILIJKE KEUZE: HET BEOOGDE TYPE OPTEOFFEREN EN DE UITGAVE GEHEEL SAAMTESTELLEN MET HET KUNSTLOOZE „KUNSTDRUKPAPIER", OF . . VAN HET TYPEERENDE EN DUS HET KARAKTER AANPASSENDE AFDRUKKEN DER ILLUSTRATIES MÉT EN TUSSCHEN DEN TEXT. AFTEWIJKEN. DE REDACTIE HEEFT GEMEEND DIT LAATSTE TE MOETEN KIEZEN EN BESLOTEN, DE ILLUSTRATIES OPTEPLAKKEN, IN DE OVERTUIGING DAT HIERVOOR BINNENKORT EEN GOEDE OPLOSSING GEVONDEN ZAL WORDEN. MEN ZAL DUS NIET IN DE VERONDERSTELLING VERKEEREN DAT DE UITERLIJKE VERSCHIJNING VAN DIT BLAD ONVERANDERLIJK IS. WAT HIER IS SAAMGESTELD IS EEN UIT DUIZEND MOGELIJKHEDEN, OOK HIERIN ZULLEN DE WENDINGEN DER IDEEEN GEVOLGD WORDEN. ER ZAL ALLEEN STEEDS GEZORGD WORDEN, — ZOOALS IN DIT NUMMER REEDS GESCHIEDDE — DEN DRUK EN DE VERSIERINGEN OM DEN TEXT UITSLUITEND TYPOGRAPHISCH TE DOEN ZIJN. HIERVAN ZULLEN ECHTER DE TITELPAGINA'S DER OMSLAGEN, AFWIJKEN. DEZE ZULLEN IN VERSCHILLENDE ONTWERPEN EN IN WISSELENDE PROCEDEEEN, GEHEEL AFZONDERLIJK VAN HET BINNENWERK, ALS EEN LIJN VAN DECORATIEVE-VERSIERINGEN DOOR DE JAARGANGEN GAAN. DEZE JAARGANGEN WORDEN DAN OOK NIET OP DE GEBRUIKELIJKE WIJZE INGEBONDEN, DOCH GEVAT IN EEN DAARVOOR VERKRIJGBAAR TE STELLEN JAAROMSLAG.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM.

I — Als gewone Leden zijn aangenomen in de vergadering van 16 Jan. 1918 de Heeren: C. DUYCKERS, Gemeente Architect te Kerkrade; M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE B. I. Architect te Rotterd.; S. F. LOEB B. I. Gem. Architect te Utrecht; A. KOENEKOOP, Bouwk. te Boskoop; Cs. KONING, Architect te Purmerend; L. VAN OS DE HOOP, Bouwk. Teek. te Amsterdam; H. J. VAN DER VECHT, Decoratief Schilder te A'dam; ANDRÉ VLAANDEREN, Teekenaar-Illustrator te A'dam; D. A. VAN ZANTEN, Architect te Hilversum; J. KOOYMAN, Architect te 's-Gravenh.; M. VAN HARTE, Architect te Deventer.

II — Als Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren P. J. KOSTER, Bouwk. Teekenaar te Haarlem, voorgesteld door den Heer B. v. d. Meer, ANT. PET, Architect te Utrecht; en als Kunstlievende Leden de Heeren Prof. Dr. W. VOGELSANG, Dir. van het Kunsthistorisch Instituut te Utrecht en Mr. D. HUDIG te Amsterdam, terwijl als kunstlievend lid is aangenomen de Heer K. FAAS te Amsterdam.

III — Als gewoon Lid worden voorgesteld de Heeren N. DOORNBERG, Buitenlid A. et A. te Bussum door leden van het Bestuur, Ph. HAMERS, Architect te Wassenaar door de Heeren Verkink en en Wijdeveld, D. ROOSENBURG B. I. Architect te 's-Gravenh. door de Heeren J. Gratama en Wijdeveld; M. P. J. H. KLIJNEN B.I. Architect te Rotterd. door de Heeren Gratama en Staal; H. F. MERTENS B. I. te Utrecht door de Heeren Eyck en Versteeg; J. COENRAAD MEISCHKE, Architect, Hoofdleeraar der Afd. Bouwkunst van de Academie v. Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam, door de Heeren Gratama en Staal; Th. J. ROETERING, architect te Zeist en G. RIBBIUS-PELETIER Jr., architect te Zeist, door de Heeren Jac. Baars en H. v. d. Haar.

IV — Tot Redacteleden van het Maandblad „Wendingen" zijn gekozen in de Ledenvergadering van 16 Jan. 1918 de Heeren P. ENDT, B. I., EVERT KUIPERS en M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, B. I.; tot Redacteur voor het Technische Gedeelte van „Wendingen" de Heer W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

V — In de Comm. van onderzoek tot het voorstellen van Afgevaardigde Leden zijn benoemd de Heeren JOS. CUYPERS, C. B. I. en J. F. STAAL. De benoemden zullen te zamen het derden Lid der Commissie aanzoeken.

VI — DE 140STE LEDENVERGADERING van het Genootschap zal gehouden worden op DONDERDAG 14 FEBRUARI 1918, 's avonds 2 uur in de vergaderzaal Heerengracht 545-549, Amsterdam.

AGENDA: ——— A. — Notulen. ——— B. — Ingekomen stukken. C. — Installatie van de Heeren: S. F. LOEB B. I., M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE B. I., L. VAN OS DE HOOP, H. J. VAN DER VECHT, ANDRÉ VLAANDEREN, D. A. VAN ZANTEN, C. DUYCKERS, M. VAN HARTE, J. KOOYMAN, A. KOENEKOOP en Cs. KONING als gewone leden.

D. — LEZING van den Heer J. VAN DER WAERDEN C. I., Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over: NORMALISATIE IN HUIZENBOUW. (Bij mogelijke verhindering van den Heer van der Waerden): VOORDRACHT van den Heer JAN GRATAMA B. I. BESCHOUWINGEN OVER STROOMINGEN IN DE HEDENDAAGSCHE ARCHITECTUUR met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

E. — Ballotage van de Heeren N. DOORNBERG, Architect te Bussum; Ph. HAMERS, Architect te Wassenaarsemeer; D. ROOSENBURG, B. I. Architect te 's-Gravenhagen; M. P. J. H. KLIJNEN, B. I. Architect te Utrecht; H. F. MERTENS, B. I. Architect te Utrecht; J. COENRAAD MEISCHKE, Architect, Hoofdleeraar der Academie v. Beeldende Kunsten etc. te Rotterdam; Th. J. ROETERING, Architect te Zeist en G. RIBBIUS PELETIER Jr., Architect te Zeist.

F. — Rondvraag en Sluiting.

VII — Aan het Bestuur der Coöp. Woningbouw-Vereeniging te stadswijk „Daal en Berg" te 's-Gravenhage is het volgende adres gericht: „Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, vereenigd hebbende dat Uwe Vereeniging besloten heeft tot het bouwen van 1000 woningen, en nog geenerlei verbinding heeft aangeknoopt met een of meer architecten tot verkrijgen van plannen voor genoemde woningen, heeft in de Ledenvergadering van 16 Januari 1918 besloten, onder Uw welwillende aandacht te brengen": „Dat het in het belang der bouwkunst geacht wordt, indien U tot verkrijgen der ontwerpen voor de te bouwen 1000 woningen, over wilt gaan tot het uitschrijven eener nationale prijsvraag. Daarbij zou in het oog moeten worden gehouden, 1o. dat het vraagstuk een stedenbouwkundige en een woningbouwkundige zijde heeft, de eerste rakende de totaal aanleg der complexen, de tweede rakende derzelver bebouwing en 2o. dat een bouw van 1000 woningen, tenzij voor de uitvoering een groot aantal jaren beschikbaar is, voor één architect gedecideerd te groot moet geacht worden, waar bij de detailleering en uitvoering van een dergelijke taak onmogelijk zal kunnen beheerschen. De prijsvraag zou daarom moeten leiden tot het vinden van een architect, die de beste oplossing van het geheel uit stedenbouwkundig oogpunt geeft en van eenige andere architecten, waaronder eerstgenoemde zich kan bevinden, die de beste bebouwingen der complexen leveren. Eerstgenoemde architect zou dan

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, BELGISCHE KLUIT-
KALK EN STEENKALK - VUURVASTE STEENEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA

JAARGANG I — TECHNISCH GEDEELTE — JANUARI 1918

REDACTEUR: W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE - RIJKSSTRAATWEG 46 - IJMUIDEN

BIJ DE VASTSTELLING DER UITERLIJKE VERSCHIJNING VAN DIT MAANDBLAD, STOND DE REDACTIE, WEGENS DE PAPIERSCHAARSCHTE — VOORAL WAT BETREFT DE Z.G. BIJZONDERE SOORTEN — VOOR DE MOEILIJKE KEUZE: HET BEOOGDE TYPE OPTEOFFEREN EN DE UITGAVE GEHEEL SAAMTESTELLEN MET HET KUNSTLOOZE „KUNSTDRUKPAPIER", OF ... VAN HET TYPEERENDE EN DUS HET KARAKTER AANPASSENDE AFDRUKKEN DER ILLUSTRATIES MÉT EN TUSSCHEN DEN TEXT, AFTEWIJKEN. DE REDACTIE HEEFT GEMEEND DIT LAATSTE TE MOETEN KIEZEN EN BESLOTEN, DE ILLUSTRATIES OPTEPLAKKEN, IN DE OVERTUIGING DAT HIERVOOR BINNENKORT EEN GOEDE OPLOSSING GEVONDEN ZAL WORDEN. MEN ZAL DUS NIET IN DE VERONDERSTELLING VERKEEREN DAT DE UITERLIJKE VERSCHIJNING VAN DIT BLAD ONVERANDERLIJK IS, WAT HIER IS SAAMGESTELD IS EEN UIT DUIZEND MOGELIJKHEDEN, OOK HIERIN ZULLEN DE WENDINGEN DER IDEEËN GEVOLGD WORDEN. ER ZAL ALLEEN STEEDS GEZORGD WORDEN, — ZOOALS IN DIT NUMMER REEDS GESCHIEDDE — DEN DRUK EN DE VERSIERINGEN OM DEN TEXT UITSLUITEND TYPOGRAPHISCH TE DOEN ZIJN. HIERVAN ZULLEN ECHTER DE TITELPAGINA'S DER OMSLAGEN, AFWIJKEN. DEZE ZULLEN IN VERSCHILLENDE ONTWERPEN EN IN WISSELENDE PROCEDEEËN, GEHEEL AFZONDERLIJK VAN HET BINNENWERK, ALS EEN LIJN VAN DECORATIEVE-VERSIERINGEN DOOR DE JAARGANGEN GAAN. DEZE JAARGANGEN WORDEN DAN OOK NIET OP DE GEBRUIKELIJKE WIJZE INGEBONDEN, DOCH GEVAT IN EEN DAARVOOR VERKRIJGBAAR TE STELLEN JAAROMSLAG.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM.

I — Als gewone Leden zijn aangenomen in de vergadering van 16 Jan. 1918 de Heeren: C. DUYCKERS, Gemeente Architect te Kerkrade; M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE B. I. Architect te Rotterd.; S. F. LOEB B. I. Gem.-Architect te Utrecht; A. KOENEKOOP, Bouwk. te Boskoop; Cs. KONING, Architect te Purmerend; L. VAN OS DE HOOP, Bouwk. Teek. te Amsterdam; H. J. VAN DER VECHT, Decoratief Schilder te A'dam; ANDRÉ VLAANDEREN, Teekenaar-Illustrator te A'dam; D. A. VAN ZANTEN, Architect te Hilversum; J. KOOYMAN, Architect te 's-Gravenh.; M. VAN HARTE, Architect te Deventer.

II — Als Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren P. J. KOSTER, Bouwk. Teekenaar te Haarlem, voorgesteld door den Heer B. v. d. Meer, ANT. PET. Architect te Utrecht; en als Kunstlievende Leden de Heeren Prof. Dr. W. VOGELSANG, Dir. van het Kunsthistorisch Instituut te Utrecht en Mr. D. HUDIG te Amsterdam, terwijl als kunstlievend lid is aangenomen de Heer K. FAAS te Amsterdam.

III — Als gewoon Lid worden voorgesteld de Heeren N. DOORNBERG, Buitenlid A. et A. te Bussum door leden van het Bestuur, Ph. HAMERS, Architect te Watergraafsmeer door de Heeren Vorkink en en Wijdeveld, D. ROOSENBURG B. I. Architect te 's-Gravenh. door de Heeren J. Gratama en Wijdeveld; M. P. J. H. KLIJNEN B.I. Architect te Rotterd. door de Heeren Gratama en Staal; H. F. MERTENS B. I. te Utrecht door de Heeren Endt en Versteeg; J. COENRAAD MEISCHKE, Architect, Hoofdleeraar der Afd. Bouwkunst van de Academie v. Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam, door de Heeren Gratama en Staal; Th. J. ROETERING, architect te Zeist en G. RIBBIUS-PELETIER Jr., architect te Zeist, door de Heeren Jac. Baars en H. v. d. Haar.

IV — Tot Redactieleden van het Maandblad „Wendingen" zijn gekozen in de Ledenvergadering van 16 Jan. 1918 de Heeren P. ENDT. B. I., EVERT KUIPERS en M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, B. I.; tot Redacteur voor het Technische Gedeelte van „Wendingen" de Heer W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

V — In de Comm. v. onderzoek tot het voorstellen van Afgevaardigde Leden zijn benoemd de Heeren JOS. CUYPERS, C. B. I. en J. F. STAAL. De benoemden zullen te zamen het derden Lid dier Commissie aanzoeken.

VI — DE 140406E LEDENVERGADERING van het Genootschap zal gehouden worden op DONDERDAG 14 FEBRUARI 1918, 's avonds 2 uur in de vergaderzaal Heerengracht 545-549, Amsterdam.

AGENDA: —— A. — Notulen. —— B. — Ingekomen stukken. C. — Installatie van de Heeren: S. F. LOEB B. I., M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE B. I., L. VAN OS DE HOOP, H. J. VAN DER VECHT, ANDRÉ VLAANDEREN, D. A. VAN ZANTEN, C. DUYCKERS, M. VAN HARTE, J. KOOYMAN, A. KOENEKOOP en Cs KONING als gewone leden.

D. — LEZING van den Heer J. VAN DER WAERDEN C. I., Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over: NORMALISATIE IN HUIZENBOUW. (Bij mogelijke verhindering van den Heer van der Waerden): VOORDRACHT van den Heer JAN GRATAMA B. I., BESCHOUWINGEN OVER STROOMINGEN IN DE HEDENDAAGSCHE ARCHITECTUUR met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

E. — Ballotage van de Heeren N. DOORNBERG, Architect te Bussum; Ph. HAMERS, Architect te Watergraafsmeer; D. ROOSENBURG, B. I. Architect te 's-Gravenhage; M. P. J. H. KLIJNEN, B. I. Architect te Utrecht; H. F. MERTENS, B. I. Architect te Utrecht; J. COENRAAD MEISCHKE, Architect, Hoofdleeraar der Academie v. Beeldende Kunsten etc. te Rotterdam; Th. J. ROETERING, Architect te Zeist en G. RIEBIUS PELETIER Jr., Architect te Zeist.

F. — Rondvraag en Sluiting.

VII — Aan het Bestuur der Coop. Woningbouw-Vereeniging tuinstadwijk „Daal en Berg" te 's-Gravenhage is het volgende adres gericht: „Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, vernomen hebbende dat Uwe Vereeniging besloten heeft tot het bouwen van 1000 woningen, en nog geenerlei verbinding heeft aangeknoopt met een of meer architecten tot verkrijgen van plannen voor genoemde woningen, heeft in de Ledenvergadering van 16 Januari 1918 besloten, onder Uw welwillende aandacht te brengen": „Dat het in het belang der bouwkunst geacht wordt, indien U tot verkrijgen der ontwerpen voor de te bouwen 1000 woningen, over wilt gaan tot het uitschrijven eener nationale prijsvraag. Daarbij zou in het oog moeten worden gehouden, 1o. dat het vraagstuk een stedenbouwkundige en een woningbouwkundige zijde heeft, de eerste rakende de totaal aanleg der complexen, de tweede rakende derzelver bebouwing en 2o. dat een bouw van 1000 woningen, tenzij voor de uitvoering een groot aantal jaren beschikbaar is, voor één architect gedecideerd te groot moet geacht worden, waar hij de detailleering en uitvoering van een dergelijke taak onmogelijk zal kunnen beheerschen. De prijsvraag zou daarom moeten leiden tot het vinden van een architect, die de beste oplossing van het geheel uit stedenbouwkundig oogpunt geeft en van eenige andere architecten, waaronder eerstgenoemde zich kan bevinden, die de beste bebouwingen der complexen leveren. Eerstgenoemde architect zou dan

gedurende de geheele uitvoering als leider moeten fungeeren."
Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia verklaart zich gaarne bereid U een gedetailleerd plan voor deze prijsvraag voor te stellen, indien zulks U wenschelijk voorkomt".
Met hoogachting, voor Gen. Architectura et Amicitia
(w.g.) JAN GRATAMA, Voorzitter J. F. STAAL, 1ste Secretaris.

Namens de Jury voor de Prijsvraag van een Nieuw Academiegebouw te Amsterdam, verzocht de Secretaris de Heer Paul de Jongh het volgende ter kennis te brengen: „Bij de terugzending der vóórontwerpen aan d'e tot den eindwedstrijd toegelaten mededingers, is de termijn van inzending, aanvankelijk gesteld op 15 Januari 1918, met één maand verlengd. De tentoonstelling der inzendingen van den vóór- en den eindwedstrijd moest dus evenzoo een maand worden uitgesteld, en zal, naar zich laat aanzien, in den loop der maand Maart plaats vinden.
J. F. STAAL, 1ste Secretaris.

TECHNISCH ——— GEDEELTE

ALLE STUKKEN VOOR DEZE RUBRIEK TE ZENDEN AAN DEN RED. W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, RIJKSSTRAATWEG 46, IJMUIDEN.

AAN DE LEDEN!

Bij de oprichting van het Maandblad ter vervanging van het Weekblad als orgaan van het Genootschap is besloten elke maand een aanmerkelijke ruimte beschikbaar te stellen voor het „Technisch Gedeelte". De naam duidt aan wat daaronder zal worden verstaan; mededeelingen, beschouwingen, berichten, die in hoofdzaak doelen op de eigenschappen en het gebruik der bouwmaterialen.
Waar de bouwmaterialen vanaf den oervorm der onderdeelen tot aan de voltooide samenstelling een proces doormaken, dat in 2 stadia vervalt: de fabricage en het verwerken, en waarbij de leden van het Genootschap van het eerste stadium slechts kennis behoeven te dragen en in het laatste stadium zelf de leiding hebben, zoo zal deze rubriek zich vanzelf splitsen in mededeelingen betreffende de vervaardiging en overigens — en dat is het voornaamste onderdeel — in berichten nopens de toepassing en bijzondere verschijnselen, die zich tijdens of na het verwerken voordoen. Deze laatste mededeelingen zouden in hoofdzaak uit het Genootschap zelf moeten voortkomen, — wil het doel bereikt worden.
Het is een opmerkelijk feit, dat eenerzijds onder de leden alle onderdeelen van de techniek der bouwkunde hare beoefenaars in ruimen getale vertegenwoordigd zien, — anderszijds de jaargangen van het Weekblad aantoonen, dat de behoefte om van eigen ervaring mededeeling te doen, de drang tot spreken over zuiver technische zaken, gering is.
Het is wel waar, dat het niet zoo heel eenvoudig is en zekere inspanning en goeden wil vereischt, — dat de technische zaken zich minder leenen tot breedvoerige besprekingen, omdat aan de fantaisie daarbij het zwijgen moet worden opgelegd en men gehouden is aan concrete feiten en waarnemingen, — dat neemt echter niet weg, dat de stilzwijgendheid in deze zeer te betreuren valt. Een schat van gegevens wordt op die manier weliswaar binnenskamers verzameld, maar onder de korenmaat bewaard, terwijl het licht dááróp en niet dááronder zou moeten worden gesteld.
Het is vanzelfsprekend dat het welslagen van het technisch gedeelte grootendeels zal afhangen van de medewerking der leden.
Een dringend beroep wordt daarom gedaan op de medewerking van allen, die het Genootschap en zijn officieel orgaan, het Maandblad, een goed hart toedragen, — een beroep, dat gericht is op het inzenden van mededeelingen, die de ervaring betreffen en doelen, hetzij op bezwaren ondervonden bij de toepassing, hetzij op nieuwe constructiewijzen, details van afwijkenden vorm, toepassing van materialen op andere dan de gebruikelijke manier enz.
Bij voldoende medewerking stelt de Redactie zich voor, gelegenheid te geven korte vragen te stellen, die door haar ter beantwoording zullen gezonden worden aan die leden, die zich daartoe beschikbaar willen stellen en door hun werkkring geacht kunnen worden de meeste competentie te bezitten, elk voor een speciaal onderdeel.
Behalve de zuiver-technische zaken, zullen in deze rubriek mede opgenomen worden de bouwkundige rechtskwesties, waarvan de kennisneming om der beginselen-wille voor de leden van het Genootschap van belang is, — echter met uitsluiting van die zaken, die meer tot het terrein der werkzaamheden eener vakvereeniging behooren. Uitdrukkelijk moet er op worden gewezen, dat objectieve behandeling van deze vragen zal worden nagestreefd, met vermijding van alles wat de persoonlijke belangen der leden zou kunnen raken.
Het doel van het technisch gedeelte is vóór alles: vermeerdering van kennis in bouwkundigen zin, — gegrond op de werken der leden in de eerste plaats, der industrie in de tweede plaats, aangevuld door de belangrijkste feiten in ons land en zoo noodig ook in het buitenland.
Of deze rubriek zal slagen en er toe zal bijdragen het aanzien van ons orgaan te verhoogen, — het antwoord daarop is aan de leden. Met een weinig goeden wil bij de velen, die competent geacht kunnen worden, zal de taak der Redactie eene aangename zijn. Zou deze verwachting niet worden verwezenlijkt, dan zal niemand het ons ten kwade kunnen duiden, indien de bezwaren om het bovenvermelde doel te bereiken voor den enkeling wel eens te drukkend zouden kunnen blijken te zijn.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

PORTLAND-CEMENT EN ZIJN KEURING IN DE PRAKTIJK

Dat een zelfde partij cement herhaaldelijk wordt onderzocht aan een proefstation, komt althans bij kleine partijen zelden voor. Het onderhavige geval betrof een partij afkomstig van een duitsche fabriek; het cement was verpakt in papieren zakken, voorzien van een zelfde merk. De aanwijzingen maken het waarschijnlijk dat men te doen had met een hoeveelheid, die tegelijk vervaardigd was, dus van een zelfde samenstelling had moeten zijn. Absolute zekerheid is daaromtrent niet aanwezig; die zekerheid strekt zich slechts uit tot eenzelfden zak. De mogelijkheid bestaat dat het een collectie restantjes van verschillende partijen was, maar ook het feit, dat de verpakking in papier was, dus weinig bestand tegen manipulaties, maakt zulks onwaarschijnlijk. Bepaalde conclusies zijn met zekerheid niet te trekken; toch zijn de feiten wel de moeite waard om te worden vermeld, omdat zij te denken geven.

De partij werd het eerst gekeurd in Juli 1917 op trek- en drukvastheid na 7 dagen (1 dag aan de lucht, 6 dagen onder water) waarbij als gemiddelde cijfers resp. 16.2 en 141.2 Kg. per cM.^{2} werden verkregen. De Duitsche Normen (D.N.) schrijven vóór resp. 12 en 120, dus niet onbelangrijk minder. Na 28 dagen (waarvan 6 onder water) bedroeg de drukvastheid gemiddeld 263 K.g. cM.^{2}, D. N. 250, — terwijl de drukdrukvastheid na 28 dagen, waarvan 27 dagen onder water, 204 Kg. cM.^{2} bedroeg, — D. N. 200. Er werd dus geen bezwaar gemaakt het cement toe te laten voor werken in gewapend beton.
Evenwel: het daarmede vervaardigde werk beantwoordde in geenen deele aan de verwachtingen. Het waren cylindrische betonringen, wijd 200, breed 100, dik 10 cM., gewapend, die daarmede gemaakt werden; het beton was in de verhouding 1-2-2 en 1-2-3.
Van deze ringen was bekend, dat zij na 4 weken zeer goed bestand moeten zijn tegen verrollen over zachten bodem of over leiders van hout of ijzer.
Tegen dit verrollen waren de ringen in het geheel niet bestand; al zeer spoedig ontstonden scheuren volgens de beschrijvende lijnen en langs de binnenhoepels der wapening; het was zelfs zoo sterk, dat bij een diametrale trek- en drukkoppeling door middel van een stut met doorgaande ankerstang, die de te verwachten spanningen tot $\pm$ de helft zou reduceeren, de scheuren evengoed optraden.
Wat de oorzaak was? Fouten bij de vervaardiging? Alles werd grondig nagegaan, omdat de cementkeuringscijfers toch duidelijk uitwezen, dat het niet aan het cement kon liggen?
Het eenige, wat in het cementonderzoek bevreemding opwekte, was de de groote afwijking tusschen de uiterste cijfers van de 5 drukproefblokjes, grootste bedrag 171, kleinste 121, tusschencijfers 156, 132 en 126. Het hiervoor gebezigde cement was toch uit één zelfden zak afkomstig; dergelijke groote afwijkingen tusschen de uitersten met geleidelijken overgang vallen buiten de gewone lijn.

De onmogelijkheid om in de wijze van vervaardiging een bevredigende verklaring te vinden voor de inferioriteit van het beton was aanleiding nog een 2e en een 3e monster ter onderzoeking op te zenden. Dit geschiedde in September j.l. Ditmaal bedroeg de trekvastheid na 7 en 28 dagen resp. 14.2 en 22.8 Kg. cM.^{2}, dus minder dan de eerste maal, echter nog aanmerkelijk meer dan de A. V. der Genie en van den Waterstaat voorschrijven (resp. 10 en 16 Kg. cM.^{2}) en ook meer dan de Duitsche Normen (12 na 7 d.). De drukvastheid bleek echter aanmerkelijk minder te zijn, 109 tegenover 141.2 na 7 dagen; 209 tegenover 263 na 28 dagen, waarvan 6 onder water; 173.8 tegenover 204 na 28 dagen, waarvan 27 onder water. (Duitsche Normen 200).
Was het cement in die twee maanden zooveel in kwaliteit verminderd, dat over de geheele lijn de cijfers aanmerkelijk lager zijn dan bij de 1e keuring?
Zooals bekend is gaat het cement bij behoorlijke oplegging in vastheidseigenschappen vooruit, het wordt langzamer bindend en meer volumebestendig, — een vochtige omgeving daarentegen kan een nadeeligen invloed hebben, kenbaar aan de vorming van tamelijk vaste klonten. De bewuste partij was na de eerste keuring per scheepsgelegenheid vervoerd en daarna onmiddellijk opgeslagen in een keetje van geploegde planken, aan alle zijden gesloten en afgedekt met asphaltpapier.
Ook bij dit keuringsresultaat bleef de vraag naar de oorzaak onopgelost, — vooral omdat inmiddels met een nieuwe partij cement ringen waren vervaardigd, die ten volle aan de verwachting van verrolbaarheid binnen 4 weken zonder eenige verankering beantwoordden; — want aangenomen, dat de eerste keuring eenigszins geflatteerde cijfers zou hebben opgeleverd (in verband met de zooeven vermelde omstandigheden van vervoer en opslag in de loods op het werk-zelf) — dan nog waren de cijfers der 2e keuring niet zoover beneden de Duitsche Normen, dat op grond daarvan aan het cement de schuld kon worden toegewezen; trouwens de 2e keuring geschiedde eerst nadat het cement reeds circa 6 weken verwerkt was.
Indien de wijze van opslag gebrekkig ware geweest zou het cement tijdens de verwerking beter zijn geweest, dan het resultaat der 2e keuring aanwees.
Inmiddels deed zich een verschijnsel voor, dat licht bracht. Dit bestond daarin, dat een ring van den nieuwen, goeden aanmaak, bij het verrollen eenige scheuren volgens de beschrijvende lijn van den cylinder vertoonde en dat deze scheuren halverwege ophielden. De uiteinden van de scheuren lagen in een vlak, dat zich eveneens door scheuren hier en daar afteekende en dat nagenoeg loodrecht op de as van den cylinder stond. Het grootste deel bleef gaaf, alle scheuren bevonden zich in dezelfde kleinste helft. Als men bedenkt, dat de ringen gemaakt worden met staande beschrijvende lijnen, zoodat het scheidingsvlak nagenoeg horizontaal was, dan ligt de verklaring voor de hand, dat het gescheurde beton afkomstig was van een bed, waarbij de werklieden abusievelijk een restant der eerste, dubieuse partij cement hadden verwerkt.
Een andere aanwijzing was de constitutie van het slechte beton. Bij het sloopen der afgekeurde ringen bleek, dat het beton, hoewel grootendeels in brokstukken, toch ook voor een opmerkelijk deel als fijn gruis uiteen vloog. De eerste gedachte was aan te snelle droging, gelet op het feit, dat de ringen in de openlucht waren verhard; maar ook dit viel buiten beschouwing op grond van de overweging dat de eerste weken der versteening vielen in een periode van veelvuldigen regen en dat op de dagen, dat het niet regende, de ringen dagelijks zijn begoten.
Het verpoederen van het beton gaf aanleiding tot het vermoeden, dat het doorregen was met fijne scheurtjes, een gevolg van het werken van het cement.
Het is bekend, dat het werken een hoogst bedenkelijk verschijnsel is en dat de koekenproef hiertoe over 't algemeen niet voldoende wordt geacht. Hiervoor in de plaats wordt de Le Chatelier proef toegepast, die echter wel door engelsche en fransche, maar niet door duitsche cementfabrikanten wordt aanvaard.
Zooals bekend, wordt bij deze proef een deeg van enkel cement gebracht in een messingen ring (wijd 3, hoog 3 cM.) die volgens één beschrijvende lijn is doorgesneden; aan de twee tegen elkaar sluitende uiteinden van den ring zijn 2 radiale wijzers gesoldeerd (lang 15 cM.) Tijdens de vulling wordt om den doorsneden — een gesloten ring gelegd om het openbuigen te voorkomen. Na een versteening aan de lucht gedurende 12 à 24 uren, wordt de gesloten ring weggenomen, de afstand tusschen de uiteinden van de wijzers gemeten en vervolgens het toestelletje gedurende 6 uren in kokend water gelegd. Daarna wordt de afstand tusschen de uiteinden der wijzers opnieuw gemeten. Is deze meer toegenomen dan een bedrag, waarvoor 5 à 10 m.M. wordt gerekend, dan duidt dit op onbetrouwbaarheid van het cement ten

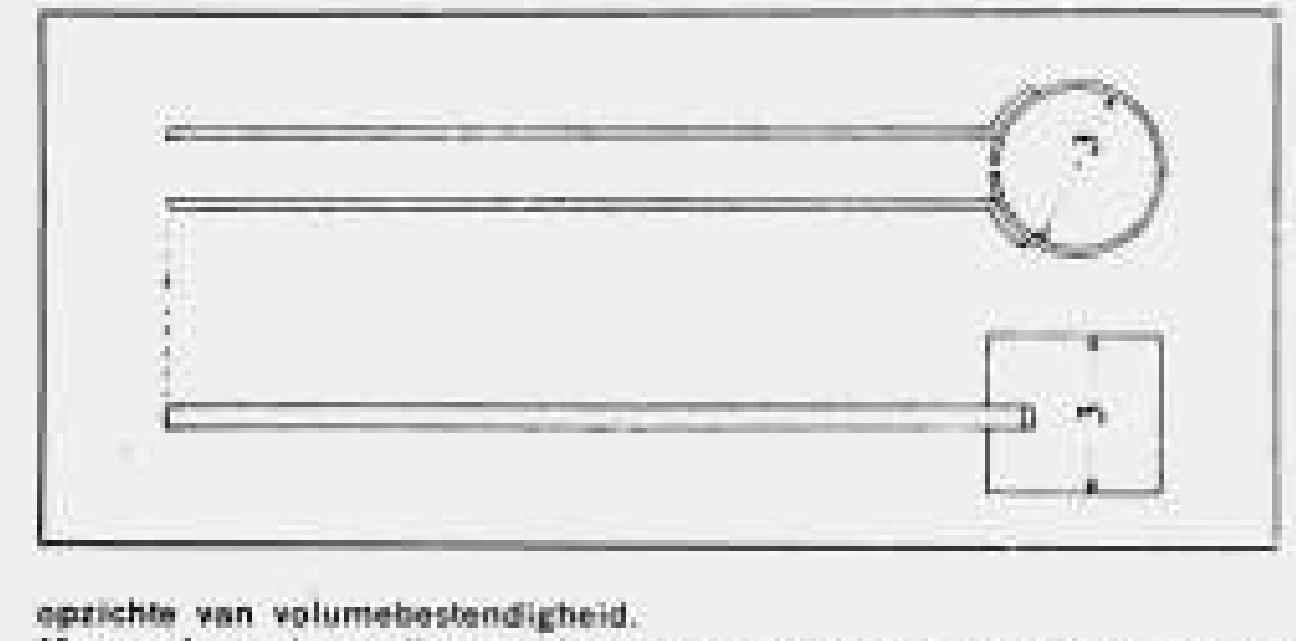

opzichte van volumebestendigheid.
Maar ook op deze wijze was het cement onderzocht en goed bevonden, de vermeerdering van den afstand der wijzers had 3 m.M. bedragen.
Een verdere poging om in deze richting naar licht te zoeken, bestond in een onderzoek naar het magnesiagehalte. Als dit te hoog is, bestaat er gevaar voor werken, dat zich echter eerst na geruimen tijd openbaart. De Duitsche en Fransche Normen laten 5 % als grens toe, de Engelsche 3.
Bij het cement-in-questie bleek het magnesiagehalte 1.5 % te bedragen, zoodat ook dit geen resultaat opleverde.
Hierna is van verder laboratoriumonderzoek afgezien.

Er blijft nog één omstandigheid te bespreken, die op de deugdelijkheid van het beton van invloed kan zijn geweest, n.l. het feit dat de ondeugdelijke ringen zijn vervaardigd met toekenning van een premie aan de arbeiders, die echter onder toezicht gewerkt hebben, — de deugdelijke ringen zijn eenvoudig in daggeld gemaakt. Gesteld al, dat in deze omstandigheid een der oorzaken van de mindere kwaliteit van het beton was gelegen, de eenige of eene afdoende oorzaak kan het in geenendeele geweest zijn, gelet op het te groote verschil tusschen de ringen der afgekeurde partij en de latere, zoowel als vroegere. Ware dit van overwegenden invloed geweest, dan zouden er ook zoowel goede als slechte in de partij aanwezig zijn geweest. Maar zulks was niet het geval: ongeveer 40 exemplaren zijn beproefd, zonder dat eene afwijking ten goede werd aangetroffen. De partij vertoonde eene gelijkmatigheid van samenstelling, die met de toevallige onachtzaamheden van overhaast werk niet is te rijmen. Hoe dan ook te verklaren het verschijnsel van den ring, gemaakt in daggeld, die gedeeltelijk goed en gedeeltelijk slecht was? Als verder argument tegen het cement kan nog worden vermeld, dat ook elders bezwaren zijn ondervonden bij de toepassing van cement van hetzelfde fabrieksmerk.

Als conclusie op het hiervoren vermelde zou kunnen worden gesteld, dat hier een minderwaardige betonsoort is besproken, die in zooverre alleen stond, dat zij afweek van vroegere en latere producten, die op dezelfde wijze zijn verkregen. Het practisch onderzoek bracht de waarschijnlijkheid naar voren, dat de oorzaak moet gezocht worden in het gebruik van ondeugdelijk cement; het laboratoriumonderzoek heeft dit vermoeden in geenen deele bevestigd. Daarmede is de zaak op het doode punt gekomen.
Wellicht dat de mededeeling van deze ervaring elders eenig nut kan opleveren!

INLANDSCHE DENNEN ALS HEIPALEN

In deze eigenaardige tijdsomstandigheden, waarin het bouwbedrijf een zeer bijzonder cachet heeft aangenomen, — waarin nagenoeg uitsluitend werken tot uitvoering komen, die tot de allernoodzakelijkste moeten gerekend worden, — waarin de werken van eenigszins monumentaal karakter het niet verder brengen dan tot de aanbesteding en zelfs niet eens zoover, om daarna voorloopig in portefeuille te worden opgelegd totdat betere tijden zullen aanbreken, — in deze tijdsomstandigheden, waarin de materiaalprijzen tot het onzinnige zijn gestegen, hetzij tengevolge van schaarschte, hetzij tengevolge van excessen, die de handel zich veroorlooft, — in deze omstandigheden kan het van beteekenis zijn zich te overtuigen of de noodmaatregelen, waartoe men zijn toevlucht neemt, wel toelaatbaar zijn en geen bron van latere misère zouden

kunnen worden.
Tot de materialen, waarbij de schaarschte zich doet gevoelen, behoort de bovenlandsche heipaal. Als middelen ter vervanging zijn aangewezen de betonpalen en de inlandsche polen.
De betonpalen zijn kostbaar en hetgeen daarvan den laatsten tijd is bekend geworden, zal er niet toe bijdragen het vertrouwen in de deugdelijkheid te vergrooten. We kunnen kortelings memoreeren dat in het maandblad „Gewapend Beton" van 1916 eenige artikels zijn verschenen, waarin slechts enkele typen als betrouwbaar en dan nog onder zeker voorbehoud — worden beoordeeld. Afgescheiden van het systeem der constructie blijft nog voor de betonpalen als bezwaar gelden, dat de prijzen voor ijzer en cement enorm hoog zijn en zelfs de prijzen van grind en zand aanmerkelijk boven de normale zijn.
Al deze feiten leiden er toe den inlandschen den als heipaal toe te passen. Maar ook hiertegen zijn bedenkingen aan te voeren, die niet zonder beteekenis zijn en waarvan de bespreking het doel van dit artikel is.
De inlandsche den is een bouw van goede familie, maar door de weelde ontaard. Hij is van dezelfde familie als de boom, die het noordsche grenenhout levert, maar — terwijl deze in koudere streken op rotsachtige bodem groeit, zoodat hij elk jaar slechts een zeer dunnen jaarring kan afzetten, leeft de inlandsche den in een veel milder klimaat en op zachten, zanderigen bodem. Jaarringen van 6 en 8 m.M. zijn daarbij geen zeldzaamheid. De meerdere kwantiteit in de houtvorming gaat echter ten koste van de kwaliteit.
Beide soorten van dennenhout — of eigenlijk grenenhout — vertoonen een harde kern en een zachteren spintring; deze spintring is van onvoldragen hout en gaat eerst geleidelijk, door werking van binnen naar buiten, over in het eigenlijke kernhout. In dezen spintring nu ligt een gevaar. Bij bovenlandsche palen is hij meestal niet aanwezig, omdat deze dikwijls tot een andere houtsoort behooren, namelijk de familie der abieteen, abies pectinata en abies excelsa, terwijl de inlandsche den tot de pinussoorten behoort, pinus silvestris.
Het spint kan overgaan in een weeke massa, ook bij onafgebroken verblijf onder water. Wanneer men den stomp van een ouden heipaal nader bekijkt, dan blijkt soms, dat men vóór zich heeft een dunne paal, waarvan de vezels vrij groote hardheid en taaiheid bezitten; het buitenoppervlak is rul en onregelmatig, heeft niet de glad-ronde gedaante van den paal ontdaan van zijn bast, — maar is daarentegen evenals een cocosnoot bedekt door een laagje van een dradige massa, en wel van half-rotte vezels. Zooals bij den inlandschen den het kernhout zich scherp, maar niet zuiver volgens het beloop van een jaarring, afteekent van het spint, zoo teekent het vaste hout zich af van de rulle, half- of heel-verteerde massa langs den omtrek.
Een zeer duidelijk specimen van dit verschijnsel zag schrijver dezes voor eenige jaren bij het sloopen van een oude kerk. Daarbij werd mij getoond een paalstomp, dik 10 à 12 cM. en een daarop rustend stuk fondeeringsplaat, dik 7 cM. De paalstomp had het zooeven beschreven rulle oppervlak; de fondeeringplaat was volkomen glad. Deze laatste was van fijn grenenhout; de paalstomp was daar ruim 3 cM. ingedrongen. Bij het drogen van de plaat verschrompelde een spintkant tot een klein deel van zijn oorspronkelijk volume, zooals een spons doet bij het uitdrogen; dit hout had blijkbaar alle consistentie verloren. Het overige deel, kernhout van prachtige kwaliteit, was bijna even taai en vast alsof het zóó van de zaag kwam inplaats van een paar honderd jaar in den grond te hebben doorgebracht. Alleen aan het oppervlak vormde zich een verschrompeld huidje, echter niet dikker dan een blaadje papier. De gevolgen van het verteeringsproces, dat het spint had ondergaan, waren aanwezig. De paal, zooveel in doorsnede verminderd, had den langsvezel der plaat te zwaarder per cM.² belast en daardoor groote indrukking teweeggebracht. Hierdoor waren in het gebouw zettingen ontstaan. Het was om de vele scheuren, dat het gebouw gesloopt en wederom opgebouwd moest worden.
Aan de fondeeringplaat was het verrottingsproces van het spint ontwijfelbaar aanwezig, — dat het ook op den paal ingewerkt had en men hier werkelijk de kern van een voormalig-dikkeren paal voor zich had en niet een paal, die van-huis-uit dun was geweest, een z. g. sliet, bleek behalve uit het rulle oppervlak ook nog uit de omstandigheid, dat voor een slietenfundeering de palen te ver uit elkaar stonden.
Opmerkelijk is daarbij, dat de paal blijkbaar voldoende draagvermogen had behouden om niet te worden weggedrukt. Zulks verdient daarom de aandacht, omdat algemeen aangenomen wordt, dat bij de oudere fundeeringen niet die stuit werd verkregen, die bij gebruik van de moderne stoomhei gemakkelijk is te bereiken, zoodat de palen in den regel „op de kleef" zouden staan. Ware de spintring over de geheele hoogte verteerd, dan zou de kleef zijn verloren gegaan en zou de paal zijn verzakt en zou niet — zooals het geval was — de fondeeringplaat sterk zijn ingedrukt.
Bij het sloopen en heropbouwen van perceelen, wars het van belang hierop te letten, teneinde meerdere gegevens te verzamelen.*)
Het is toch duidelijk, dat het verloren van een spintring ten gevolge heeft, dat de druk per cM.² der fondeeringplaat of kesp 2 à 3 × zoo hoog wordt, en dat het nondig zou zijn, om zettingen te voorkomen, de belasting per paal aanmerkelijk lager te stellen dan bij bovenlandsche palen gebruikelijk is.
*) Vindt men paalkoppen, die niettegenstaande voortdurend verblijf onder water de teekenen van zijdelingsche verrotting vertoonen, dan ware het van belang, de houtsoort vast te stellen. Aangezien dit alleen langs microscopischen weg met zekerheid kan geschieden, houdt de Redactie zich voor de toezending van monsters aanbevolen, liefst in den vorm van sectorvormige schijven dik ± 5 cM. met een hoek van 60° waaraan dus zoowel het kernhout als de verteerde buitenkant aanwezig is.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

„Over Stijl in Bouw- en Meubelkunst", door Dr. H. P. Berlage. 3de druk 1917. W. L. & J. Brusse's uitgeversmaatschappij, Rotterdam.
Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel IV. Provincie „Gelderland", door de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten, uitgever: A. Oosthoek, Utrecht.
„De Architectuur in hare hoofdtijdperken" door Henri Evers. Deel II, afl. 8-9, uitgever: L. J. Veen, Amsterdam.
„Van Gendt's Bouwkalender" 1918, met bijlage, uitgever: L. J. Veen, Amsterdam.
„Beton-kalender" 1918 met bijlage, uitgever: L. J. Veen, Amsterdam.
„De Bouwkundige Opzichter" L. Cusell, 3de druk, uitgever: Js. Bootsma, Den Haag.
No. 3 van De Technische school, „Projectieleer" door E. J. Rothuizen, uitgevers: Oosterbaan & Le Cointre, Goes.
„Examen-opgaven teekenen M.O. akten MA tot en met MK en O." 1917 Uitg. Mij. van Mantgem & de Does, Amsterdam.

JAARGANG 1, Nº. 2

WENDINGEN

20 FEBRUARI 1918

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

TECHNISCH GEDEELTE

REDACTEUR: W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE — RIJKSSTRAATWEG 46 - IJMUIDEN

NADRUK VERBODEN

BIJDRAGEN VOOR „WENDINGEN"

In het bericht „Aan de Leden", waarmede het Januari-nummer werd geopend, werd een beroep gedaan op de medewerking van allen, die in staat zijn door hunne bijdragen den inhoud van dit Maandschrift zoo belangwekkend mogelijk te maken. Het is wellicht niet overbodig daarbij te vermelden, dat — in afwijking van het vroegere Weekblad — bijdragen, die geplaatst worden, tevens zullen worden gehonoreerd en wel volgens een tax, die al mede tot de hoogste op dit gebied behoort. Dit geldt evenzeer voor het Aestetische als voor het Technische Gedeelte.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE

OVER MUURDRAGENDE BALKEN

Balken ter ondersteuning van muren vinden toepassing als er geen gelegenheid is een boog te slaan; de boog toch oefent zijdelingschen druk uit en deze vergt, dat de rechtstanden zekere breedte, gemeten in het vlak van den boog, hebben. Hoe grooter de opening is, die moet overspannen worden, hoe grooter de zijdelingsche druk, — hoe grooter de vereischte breedte van het rechtstand is en hoe eerder de noodzakelijkheid zich voordoet om een balk toe te passen.
Boven de opening zet de muur zich dikwijls in aanmerkelijke hoogte voort, — wordt draagmuur voor vloeren of de kap enz. Men gevoelt al heel spoedig, dat het niet aangaat om aan te nemen, dat al dat gewicht komt op den muurdragenden balk. Van den anderen kant: als van zoo'n balk een berekening gevorderd wordt, is men vanzelf geneigd zulks wèl te doen. Zet men die berekening consequent door, dan komt men tot zulke balkafmetingen, dat het statisch gevoel van den practicus zich daartegen verzet. Men stelt dan de berekening terzijde en construeert naar dat gevoel, hetgeen binnen zekere grenzen volkomen juist is.
Er zijn echter gevallen, waarbij men hiermede niet uitkomt.
Bij grootere openingen in muren, waarin geen voldoende rechtstanden tot opname van den zijdelingschen druk aanwezig zijn, — bij muren, die eerst op een verdieping aanvangen, zijn de muurdragende balken onvermijdelijk en wordt het een zaak van belang, niet alleen wegens de stabiliteit maar ook uit een oogpunt van welstand (om niet in te zware afmetingen te vervallen) en voorts om de kosten, zich zooveel mogelijk rekenschap te geven van de krachten, die op dan balk werken. Alleen als hieromtrent klaarheid bestaat, zal men zich volkomen kunnen vereenigen met de afmetingen, die op grond daarvan, door middel van eene berekening, als noodig worden gevonden. Om hiertoe bij te dragen dienen de navolgende beschouwingen.
Als grondgedachte moet worden uitgegaan van het feit, dat de muur bestaat uit een materiaal, dat vastheid bezit en niet bestaat uit een plastische stof als natte klei of een korrelige massa als droog zand; — dat derhalve de muur wel geringe vormverandering aanneemt, maar slechts onder den invloed van krachtige weekingen. Dientengevolge is de muur zelf ook als een balk te beschouwen, rustend op een tweeden balk van hout, ijzer of gewapend beton. Tusschen de 2 balken bestaat het kenmerkende verschil, dat de bovenste balk — de muur — een groote hoogte bezit; de onderste — eigenlijke — balk heeft een geringe hoogte.
Nu zijn de doorbuigingen van twee balken, — gelijke lengte, gelijke breedte, gelijke belasting, zelfde materiaal, — omgekeerd evenredig met de derde machten der hoogten, zoodat de doorbuiging van den muur veel geringer zal zijn dan die van den balk en zelfs zoo klein, dat ze tegenover die van den balk practisch kan verwaarloosd worden. Tusschen balk en muur zal zich een opening vormen in den vorm van een boogsegment — zij het ook van uiterst geringe hoogte, — de koorde gevormd door den onderkant van den muur, de boog gevormd door den bovenkant van den doorgebogen ligger, zoodat de druk van den muur alleen op de uiteinden van den boog komt. Tengevolge van de samendrukbaarheid van het metselwerk, zal er in de uiteinden een driehoekige samendrukking plaats hebben, zoodat er een toestand

Fig. 1

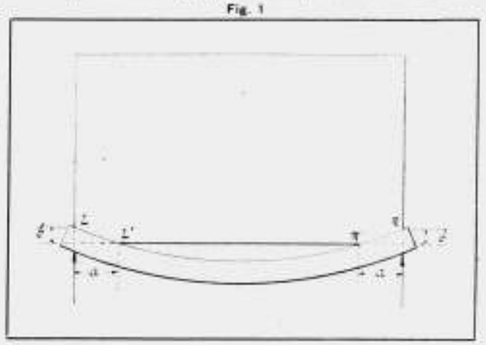

ontstaat, die sterk vergroot in fig. 1 is aangeduid.
De samendrukking van het metselwerk is het grootst bij R en L; bij R' en L' is zij O. Mag men aannemen, dat de spanningen evenredig zijn aan de vormveranderingen (Hooke), dan is de drukspanning bij R en L het grootst en bedraagt zij O bij R' en L'. Dientengevolge is het spanningsverloop in elk aanrakingsvlak eveneens volgens het beloop van een driehoek lang a, zooals in fig. 2 is aangegeven en kan bij elk uiteinde de geheele druk van den muur op den balk worden gedacht als een puntlast, aangrijpend in het zwaartepunt van den spanningsdriehoek en dus op een afstand ⅓ a van de punten L en R. Is het geheele muurgewicht Q, dan is het doorbuigend moment in den balk tusschen de punten L' en R' constant en gelijk aan het moment van het koppel met moment ½ Q × ⅓ a = ⅙ Q a, terwijl het in L en R = O is (eigengewicht balk verwaarloosd).
Blijft dus te bepalen de afstand a. Dit geschiedt als volgt. De balk is belast met 2 driehoekige lasten lang a, elk groot ½ Q; de doorbuiging b bij L' is van beide afhankelijk en kan berekend worden. De muur, oorspronkelijk hoog h, wordt bij L en R tot een zelfde bedrag b saamgedrukt, en wel overeenkomstig de randspanning, die eveneens van a en ⅓ Q afhankelijk is. Stelt men deze 2 vormveranderingen aan elkaar gelijk, dan vindt men daaruit de waarde van a.
In getallen uitgedrukt vindt men bij een muur lang 7 M., hoog 5 M., dik 1 steen, belast met een bovenlast van 1200 K.G. per M., die

ondersteund wordt door een balk van gewapend beton met traagheidsmoment groot 300,000 c.M.⁴, — aannemende dat de elasticiteitscoëfficienten van deugdelijk metselwerk en beton aan elkaar gelijk zijn, — dat de lengte a 40 c.M. en de samendrukking b 0,06 c.M. bedraagt. Het doorbuigend moment wordt ½ Q × 40 : 3 = 6.66 Q. Als men

Fig. 2

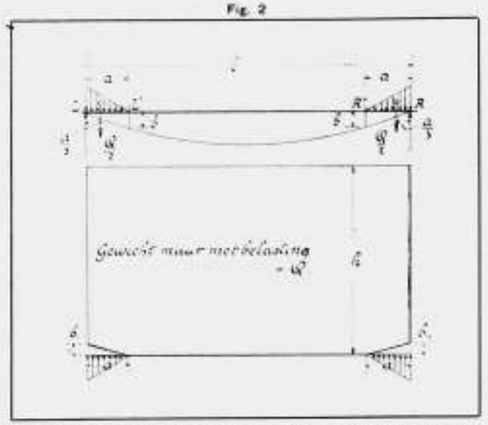

bedenkt dat de gebruikelijke waarde ¹/₄ Qi hier overeenkomt met 87.5 Q, dan is eerstgenoemd bedrag bedrag slechts één dertiende deel van het laatste.

Deze rekening is echter te gunstig. De elasticiteits-coëfficient van primametselwerk zal weliswaar onbelangrijk verschillen van die van beton, maar men heeft dikwijls te doen met veel zachter materiaal en bovendien zal tijdens den opbouw het metselwerk zich gemakkelijk voegen naar de doorbuiging van den ligger, — waar tegenover staat, dat tijdens den opbouw de volle belasting nog niet aanwezig is, zoodat de ligger alsdan weinig aanleiding heeft om door te buigen. Zooveel is zeker, dat de bovenberekende afstand van 40 c.M. in den regel te klein zal zijn. Het doorbuigend moment is recht evenredig aan dien afstand a. Hoeveel deze afstand dan wel zal bedragen, is moeilijk uit te maken. Al zou de geheele opening van fig. 1 verdwijnen, dan nog is het doorbuigend moment slechts ¹/₁₂ Qi.

Het laat zich aanzien, dat de meerdere waarde van a niet zoo heel belangrijk zal zijn op grond van een proef, die heeft aangetoond dat de ontlasting van het middendeel van den balk zelfs aanwezig is bij metselwerk dat in zand — in plaats van deugdelijke specie — is gemetseld. Die proef heeft gediend om uit te maken of de houten fundeeringvloer tusschen 2 keepen wordt belast op doorbuiging. Het bleek, dat zulks nagenoeg niet het geval was, wat in het met-zand-tusschen-desteenen opgetrokken metselwerk vormde zich vanzelf een vlak gewelf toen de vloerplaat werd omlaag gedrukt, zoodat alleen het vlakke segment onder dat gewelf mede ging. Ware specie gebruikt, dan zou ook dit segment aan het gewelf zijn blijven hangen.

Ook is de kans op vergrooting van den afstand a afhankelijk van de vastheid in verband met de drukspanning. Hoe geringer die spanning, hoe eer het metselwerk in staat is die op te nemen. Bij het voorvermelde getallenvoorbeeld met a = 40 c.M. bedraagt de gemiddelde drukspanning in den spanningsdriehoek slechts 12 K.G. per c.M², — zeker een gering bedrag voor deugdelijk metselwerk.

Een punt, dat overweging vereischt, is de kans op scheurvorming. Als de muur tengevolge van de trekspanning onderin zou doorscheuren en de twee helften zouden verschuiven in de richtingen van de uiteinden, zou de balk op een andere manier worden belast. Is hiervoor gevaar?

De muur werkt als een balk, die een gelijkmatig verdeelde belasting draagt, bestaande uit zijn eigen gewicht, vermeerderd met den bovenlast; de lengte van den balk is de afstand tusschen de zwaartepunten der beide spanningsdriehoeken. In het bovenstaande getallenvoorbeeld is de afstand der steunpunten het grootst als a zoo klein mogelijk is, — alzoo tenhoogste 700 − ²/₃ × 40 = 673 c.M.; de belasting per c.M. is 32 K.G., het doorbuigend moment ¹/₈ × 32 × 673² = 1812000 K.G. c.M.; het weerstandsmoment ¹/₆ × 22 × 500² = 920,000 c.M³, zoodat de grootste trekspanning ongeveer 2 K.G. per c.M². bedraagt.

In werkelijkheid is die spanning echter nog geringer, want voor het optreden van evengenoemd bedrag zou noodig zijn, dat de onderkant van den muur vrij kan glijden over den balk. Dit nu wordt belet, vooreerst door de wrijving en verder door den schuifweerstand van den mortel. De wrijvingscoëfficient tusschen metselwerk en beton bedraagt 0.5 à 0.7, zoodat de wrijvingsweerstand ten minste 0.5 × ¹/₃ Q of 0.5 × 11200 = 5600 K.G. bedraagt. De schuifweerstand van den mortel wordt gesteld op ¹/₇ à ¹/₅ van de drukvastheid, dus rond 10 K.G. per c.M²., mag echter met het oog op de onachtzaamheid van opperlieden en metselaars niet te hoog gesteld worden, stel 3 K.G. per c.M². Dit maakt voor het aanrakingsvlak — met minimumafmetingen 40 × 22 c.M². — een schuifweerstand groot 40 × 22 × 3 = 2640 K.G. Totaal vindt men dus een horizontale kracht groot 5600 + 2640 = 8240 K.G. die zich verzet tegen de uitrekkende spanning in den onderkant van den muur. Al zou deze tegendruk zich over een hoogte van 2 M. in den muur verspreiden, dan nog zou de trekspanning worden opgeheven. Bovendien is metselwerk, belast als vorenbedoeld, in staat eenige trekspanningen op te nemen, ofschoon het voorzichtig is niet daarop te rekenen.

In samenvatting van het vorenstaande zou men dus de drukverdeeling in een muur, ondersteund door een balk, zich kunnen denken zooals in fig. 3 is aangeduid. Alleen de uiteinden van den balk zijn belast,

Fig. 3

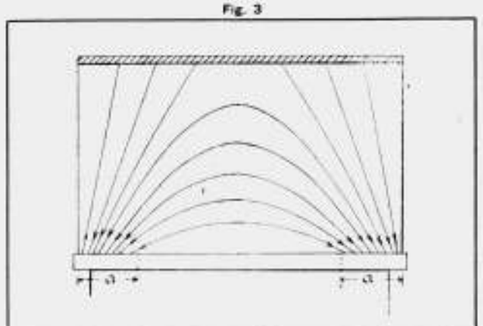

DRUKVERDEELING IN EEN MUUR, DIE DOOR EEN BALK ONDERSTEUND WORDT

in het middendeel is de balk vrij van den muur, ofschoon de afstand tusschen beide constructiedeelen slechts uiterst gering behoeft te zijn. Uit het beloop der druklijnen zou blijken, dat in 't middendeel van den muur eene opening kan worden toegelaten, mits niet tot boven toe; — ook al ware de koppelende bovenvloer niet aanwezig.

Eenigszins anders wordt de toestand als de gedragen muur van betrekkelijk geringe hoogte is, zooals fig. 4 aangeeft. Door de geringere hoogte nemen de trekspanningen toe en wordt het gevaar van verschuiving der 2 muurhalften over den draagbalk grooter. Is de draagbalk van gewapend beton, dan is het zeer gemakkelijk een speciale inrichting daaraan te geven, waardoor de verschuiving wordt belet, mede in fig. 4 aangegeven. Bestaat er in dien lagen muur geen behoefte aan een doorbreking, dan kan men tusschen de 2 aanzetten op den balk een boog slaan en krijgt de balk- zelf het zuivere karakter van een boogkoppeling. De boog met zijn koppeling vormt dan zelf een balk, waarbij het inwendige koppel den arm h heeft, en waarbij de druk in den

Fig. 4

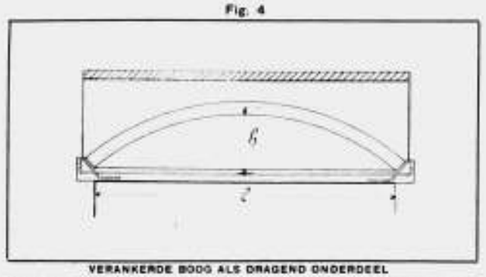

VERANKERDE BOOG ALS DRAGEND ONDERDEEL

boog gelijk is aan de trekkracht in de koppeling. Bij de verdere statische berekening van deze constructie zal er dan voor moeten worden gewaakt, dat de 2 aanzetten in staat zijn bedoelde trekkracht over te brengen van den balk op den boog. De balk-zelf draagt dus niets anders als het segmentvormige stuk metselwerk onder den boog.

MUURDRAGENDE BALK, DE MUUR IS BOVEN DE KOLOM GESCHEURD

Uit het vorenstaande, dat nog verder zou kunnen worden uitgebreid voor muren, die niet in hun uiteinden vrij staan, maar in verband gemetseld zijn aan dwarsmuren, moge blijken, dat het in vele gevallen mogelijk is met voldoende zekerheid vast te stellen, dat het werkelijke doorbuigend moment, dank zij de gewelfwerking in den muur, belangrijk minder is dan de gebruikelijke waarde van ¹/₄ Qi. Zou het noodig zijn daarvoor een algemeenen regel te stellen, dan zou van de eene zijde moeten gezorgd worden, dat men niet in al te lichte afmetingen voor den balk zou vervallen, maar van de andere zijde kan de onreeële aanname der gelijkmatig verdeelde belasting gevoegelijk worden verworpen. Als tusschenweg zou, in het algemeen, de waarde M = ¹/₁₀ Qi mij zeer bruikbaar toeschijnen.

V. D. W.

KURK IN DE BOUWTECHNIEK

Hoewel kurk als dichtingsmiddel van flesschen een buitengewone bekendheid geniet, zijn de eigenschappen die in de bouwtechniek het kurk tot allerlei doeleinden geschikt maken, minder bekend; — beide toepassingen vertoonen toch al heel weinig overeenkomst. Het zal daarom niet ondienstig zijn op dit bijzondere materiaal, dat de eigenschap bezit geen „Ersatz" te hebben, — althans in dien zin dat een materiaal, hetwelk in aanmerking zou komen al te ver daarbij achterstaat — de aandacht te vestigen.

De bijzondere eigenschappen zijn de groote samendrukbaarheid en elasticiteit, waardoor het tot de beste geluiddempende stoffen behoort, — de duurzaamheid waardoor het voor de meeste gassen en vloeistoffen ongevoelig is, — het geringe gewicht en ondoordringbaarheid, waardoor het zich bijzonder leent tot tusschenwanden, — en het warmte-isoleerende vermogen, waardoor het dienstig kan worden gemaakt aan alles wat ten doel heeft het verlies aan warmte te verminderen, de gelijkmatigheid der temperatuur in vertrekken te bevorderen, stralende hitte te keeren, in koelinrichtingen de lage temperatuur te behouden enz. Van de eigenschappen is laatstbedoelde de voornaamste; zij laat zich ook uitdrukken in cijfers, die duidelijk aangeven hoezeer het kurk hierin van andere stoffen verschilt.

De warmtegeleidingscoëfficienten *) van eenige stoffen zijn als volgt:

Kurk 0.041, lucht 0.02, hout 0.15 à 0.30, baksteen 0.40, glas 0.35 à 0.70, water 0.50, beton 0.70, zandsteen 1.20, ijzer 40 à 50, messing 50 à 100, rood koper 320. Uit dit lijstje blijkt tevens, dat lucht de allerslechtste warmtegeleider is en dat het vermogen om de warmte niet te geleiden bij verschillende stoffen afkomstig is van hun gehalte aan lucht. Dit gehalte aan lucht nu is bij kurk, in verband met zijn gering soortelijk gewicht, bijzonder groot. Hieruit volgt tevens, dat die eigenschap minder wordt naar gelang het kurk tot fijner poeder wordt vermalen, zooals bij linoleum het geval is.

Wat men kurk noemt, is slechts een bepaald specimen van een plantaardig weefsel, dat zich bij tal van planten onder de bast vormt en dat den rol van bekleeding overneemt als de bast afvalt. Het is bepaald het kurk, afkomstig van den altijd-groenen kurkeik en van den Spaanschen eik, die groeien in de landen om de Middellandsche zee, dat voor de techniek in aanmerking komt. De kurklaag bereikt in 10-12 jaren een dikte van 17 à 26 cM. De platen worden opgestapeld, met steenen bezwaard en gedroogd, hetzij aan de lucht, hetzij aan een vuur. In dit laatste geval wordt een zijde zwart.

Verreweg de belangrijkste toepassing is als dichtingsmiddel voor flesschen. De ondoordringbaarheid voor vocht wordt daarmede afdoende gedemonstreerd. Evenzoo de duurzaamheid en de ongevoeligheid voor de meeste vloeistoffen. Alleen geconcentreerd zwavelzuur, zoutzuur, salpeterzuur, koningswater, chloor-, broom- en joodverbindingen zooals geest van salmiak, terpentijn en andere etherische oliën tasten het kurk aan. Een champagnekurk, die jaren dienst heeft gedaan, herkrijgt na koking zijn oorspronkelijken vorm.

Intusschen is deze toepassing voor de bouwtechniek slechts van zijdelingsch belang, want hierbij komt slechts afval in toepassing. Deze afval bevat niet alleen de eigenlijke kurkcellen met hunne hierboven vermelde eigenschappen, maar ook de steenachtige cellen, die bij droging verpoederen en holten achterlaten.

De meest verspreide toepassing van het afval vindt men bij het linoleum; het geluiddempende, warmte-isoleerende vermogen wordt benut door het tot meel gemalen kurk te vermengen met een sterk, vast en taai bindmiddel, waartoe lijnolie wordt gebruikt.

Zooals men weet heeft rauwe lijnolie geen droogkracht; om het te verwerken tot een droogen, taaie zelfstandigheid, — als het ware een soort versteeningsproces te doen ondergaan, — wordt het onder den invloed van zuurstof gebracht, evenals uit de rauwe lijnolie door inwerking van zuurstof de gekookte lijnolie en in een verder stadium de standolie wordt verkregen.

Voor het bewerken met zuurstof zijn twee procedes, in zwang: een langzaam procede, waarmede een tijdsverloop van 5 à 6 maanden

*) Zooals men weet verstaat men onder den warmtegeleidingscoëfficient w het aantal calorieën dat verloren gaat of binnendringt door een wand dik 1 M., per M² oppervlak, per uur en per graad temperatuursverschil binnen en buiten. Om in een willekeurig gaval het warmteverlies (winst) W te bepalen, geldt de formule:

W in calorieën = w × tijd in uren × oppervlak in M² × temperatuursverschil in graden : dikte-wand in M.

Onder een calorie wordt bedoeld de hoeveelheid warmte noodig om 1 K.G. water 1 graad in temperatuur te verhoogen.

heengaat, en een snel procédé, waarvoor slechts enkele uren noodig zijn. Bij het eerste, het oorspronkelijke — zooals het door den uitvinder Frederick Walton werd en wordt toegepast — slijpelt de ruwe lijnolie, na gezuiverd te zijn van plantenslijm en dergelijke verontreinigingen, langs katoenen banden of netten van groote hoogte omlaag. Het contact met de lucht is de eenige oorzaak van zuurstof-opname. Zoodoende vormt zich geleidelijk een taaie massa, die linoxyne heet.
Het eigenlijke bindmiddel voor het kurkmeel, het linoleumcement wordt uit deze stof verkregen door verhitting en vermenging met kopal en andere harsen. De linoleumpap is te vergelijken met een betonsoort, waarbij zand en grind is vervangen door kurkmeel, portlandcement door linoleumcement en waarbij een nieuwe factor een belangrijke rol speelt, namelijk de kleurstof. Het dooreenwerken van het mengsel geschiedt tusschen verhitte walsen, waarbij er zijn, die op een temperatuur van 150° C. worden gehouden. Ook het aanbrengen der linoleumpap op de onderlaag van jute, alsmede het glanzen en aandrukken van het kleurpatroon geschiedt onder heete walsen. Tenslotte wordt het linoleum opgehangen in de droogkamer.
Bij het snellere procédé van linoxyne-bereiding, dat door Taylor-Pernacotte wordt toegepast, worden oxydeerende stoffen toegevoegd en lucht of zuurstof door mechanische middelen ingeblazen. De oxydatie geschiedt in enkele uren, maar het product is minder goed; men kan ook meer kurkmeel vermengen. Het is goedkoop maar minder duurzaam dan volgens het Walton-proces.
De bezwaren verbonden aan elk van deze procédés zijn aanleiding geweest om te trachten een middenweg in te slaan, waarbij hunne voordeelen zouden worden gecombineerd. Zoodoende wordt door sommige fabrieken eene natuurlijke oxydatie van eenige etmalen, gevolgd door een kunstmatige oxydatie, toegepast, o.a. door de Nederlandsche fabriek van linoleum te Krommenie.

Tot het samenstellen van warmte-isoleerende wanden en bekleedingen wordt het korrelig verdeelde kurkafval tot platen en steenen verwerkt, — platen ter dikte van 1-12 c.M. en groot in oppervlak 100 × 50, 100 × 25 en 50 × 50 c.M.; steenen 25 × 12 × 6 c.M. Men heeft daarin de lichte en de zwaardere soorten; hoe grooter het kurkgehalte, hoe krachtiger het isolatiemiddel, hoe geringer het soortelijk gewicht en hoe hooger de prijs. De lichtste soort wordt verkregen door hars, afkomstig uit de steenachtige cellen van het kurkweefsel, of andere harssoorten vermengd met losse papiervezels, als bindmiddel te bezigen. Deze kurkpap wordt in de vormen gebracht en onder stoomdruk met oververhitte stoom in de verlangde afmetingen geperst. Het soortelijk gewicht van dit materiaal is 0,2 à 0,22; het isoleerend vermogen is nagenoeg zoo groot als van kurk-zelf. Prijs vóór den oorlog ongeveer f 70.— per M³.
De zwaardere soort komt eveneens in den vorm van platen in den handel en ook als steenen. Het bindmiddel is bij de lichtgekleurde kalk en klei; bij de donkergekleurde steenkolenpek. Het soortelijk gewicht is 0.6. De warmtegeleiding is grooter dan bij de natuurlijke kurk, en bedraagt resp. 0.08 bij de lichtgekleurde en 0,165 bij de donkergekleurde soort. De kurkmassa wordt in vormen gebracht en bij 120 à 150° gedroogd. De drukvastheid bedraagt 17 KG. per c.M². (drijfsteen 20 à 40). De prijs bedroeg vóór den oorlog f 40 à f 45 per M³. Onze grootste fabriek is die te Mijdrecht (firma Kasteelen & Co te Rotterdam).

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I —— Als gewone Leden zijn aangenomen in de vergadering van 14 Februari de Heeren N. DOORNBERG Architect te Bussum, Ph. HAMERS Architect te Watergraafsmeer; D. ROOSENBURG, B. I. te 's-Gravenhage; M. P. J. H. KLIJNEN, B. I. te Utrecht; H. F. MERTENS, B. I. te Utrecht; J. COENRAAD MEISCHKE, Architect te Rotterdam; Th. J. ROETERING, Architect te Zeist en G. RIBBIUS PELETIER Jr., Architect te Zeist. De Heer P. H. VAN NIFTRIK, Architect te Amsterdam is weder als gewoon Lid ingeschreven.
II —— Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de Heer ANT. KURVERS, Glasschilder te Haarlem en als Kunstlievende Leden zijn door het Bestuur aangenomen Mevr. E. VAN MAANEN, en de Heeren Mr. H. LA CROIX; W. VAN EGMOND; Dr. CHARLES IDE; J. F. LIGTENBERG; Ph. MEIJER; Mr. J. H. POLENAAR, en Ed. VERKADE, Directeur der Kon. Ver. „Het Nederlandsch Toonseel", allen te Amsterdam.
III —— Als gewoon Lid worden voorgesteld de Heeren W. VAN GENT, Bouwk. Opzichter te Uithoorn door de Heeren Boeyinga en Staal; FRITS LENSVELT, Decoratief-Schilder te Watergraafsmeer door de Heeren Wijdeveld en Staal; C. SCHUITEMAKER, Architect, Leeraar M. O. te Medemblik door de Heeren Boeyinga en de Jonge; J. SNUIF, Architect bij de gemeente werken te Rotterdam, door de Heeren Dahlen en Lansdorp, en G. VAN VEEN, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam door de Heeren de Meyer en Tholens.
IV —— De 1405de Ledenvergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Donderdag 28 Februari 1918, 's avonds 8 uur in de vergaderzaal Heerengracht 545-549 te Amsterdam.
AGENDA:
A. □ Lezing van den Heer Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS: „Het beeldende denken". Introductie is toegestaan.
B. □ Notulen.
C. □ Ingekomen Stukken.
D. □ Installatie van de Heeren N. DOORNBERG, Ph. HAMERS, D. ROOSENBURG B. I., M. P. J. H. KLIJNEN B. I., H. F. MERTENS B. I., J. COENRAAD MEISCHKE, Th. J. ROETERING en G. RIBBIUS PELETIER Jr.
E. □ Verkiezing van een Lid in de Voorloopige Commissie van Onderzoek tot het voorstellen van Afgevaardigde Leden, wegens bedanken van den Heer Jos. Cuypers.
F. □ Rondvraag en Sluiting.
V —— De 1406de Ledenvergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Donderdag 14 Maart 1918 's avonds 8 uur in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549 te Amsterdam.
AGENDA:
A. □ Voordracht van den Heer Dr. JAN KALF: „Het restaureeren van monumenten" met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
B. □ Notulen.
C. □ Ingekomen stukken.
D. □ Ballotage van de Heeren W. VAN GENT, Bouwk. Opzichter te Uithoorn; FRITS LENSVELT, Decoratief-Schilder te Watergraafsmeer; C. SCHUITEMAKER, Architect-Leeraar M. O. te Medemblik; J. SNUIF, Architect b. d. Gemeentewerken te Rotterdam, en G. VAN VEEN, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
E. □ Rondvraag en sluiting.
LEDEN WORDEN VERZOCHT ER NOTA VAN TE NEMEN DAT HIERMEDE 2 VERGADERINGEN, (VAN 28 FEBRUARI EN 14 MAART) AANGEKONDIGD ZIJN.
VI —— Het Bestuur van de Club van Haagsche Leden van het Genootschap is thans samengesteld a. v. J. J. Hellendoorn, Voorzitter, J. Poot Jr. Secretaris en J. R. Prent Alg. Lid. Het adres van het secretariaat is Valkenboschkade 613, 's-Gravenhage.
VII —— De volgende voordrachten zijn toegezegd, te houden op de Ledenvergaderingen in de zaal Heerengracht 545-549.
28 Februari, Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS, onderwerp: „Het beeldende denken"; 14 Maart, Dr. JAN KALF, onderwerp: „Het restaureeren van monumenten, met lichtbeelden; 28 Maart, M. LAUWERIKS, Architect, Directeur der Quellinusschool, onderwerp: „Eenige moderne kunstdenkbeelden, met lichtbeelden; 10 April, Dr. H. P. BERLAGE Nzn., Architect, onderwerp: „Over het begrip der Architectuur", met lichtbeelden; 24 April, Ir. JAN GRATAMA, onderwerp: „Beschouwingen over Stroomingen in de hedendaagsche Architectuur", met lichtbeelden.
De vergaderingen zijn toegankelijk voor ALLE Leden van het Genootschap, terwijl introductie gaarne wordt toegestaan.

J. F. STAAL, 1ste Secretaris.

DE ZUID-HOLLANDSCHE VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN KUNSTNIJVERHEID EN VOLKSKUNST organiseert een TENTOONSTELLING VAN KUNSTNIJVERHEID en VOLKSKUNST in de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, van 27 APRIL TOT 27 MEI 1918. Inzendingen geschieden tusschen 7 en 14 April a.s.
Inlichtingen: Tentoonstellings-commissie, Secretariaat: Middensteiger 28 Rotterdam.

JAARGANG 1, N°. 3

WENDINGEN

20 MAART 1918

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

TECHNISCH GEDEELTE

REDACTEUR: W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE —— RIJKSSTRAATWEG 46 - IJMUIDEN

NADRUK VERBODEN

OVER DE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID BIJ BOUWONGEVALLEN

Naar aanleiding van de ongevallen, voorgekomen op eenige bouwwerken in de laatste jaren is wel eens de vraag gesteld, in hoeverre de bestaande wetgeving beantwoordt aan de hedendaagsche toestanden en hoeverre de verantwoordelijkheid der bij den bouw betrokkenen zich te dien opzichte uitstrekt. Hoewel de beantwoording van deze vragen in hun vollen omvang niet wel doenlijk is, aangezien zoowel de technicus als de jurist daarbij aan het woord zou moeten zijn en deze twee kwaliteiten nimmer in één persoon vereenigd zijn, — zoo is het toch wel mogelijk eenige beschouwingen, der zake dienende, te leveren, die er toe kunnen bijdragen, over deze onderwerpen eenig licht te verspreiden. Vooropgesteld dient te worden, dat de wetten — met name het burgerlijk wetboek en het wetboek van strafrecht — de lijnen aangeven, waarin de rechtsprekenden zich hebben te bewegen. Maar deze personen hebben daarbij voorlichting noodig van technische zijde, omdat voor de juiste beoordeeling kennis van zaken en toestanden noodig is. Het is vanzelf reeds een der bezwaren, die zich daarbij doen gevoelen, dat het rechtscollege noodzakelijk moet bestaan uit niet-technici en dat het licht, hun door deskundige technici te brengen, slechts in staat is op gebrekkige wijze daarin te voorzien.

Ons wetboek van strafrecht kent 2 artikelen, die op bouwongevallen van toepassing zijn, n.l. artt. 307 en 308 *); het eerste handelt over den dood, het tweede over zwaar lichamelijk letsel, toegebracht aan een ander. Deze artikelen zijn ruim gesteld en dragen niet het kenmerk, speciaal voor bouwongevallen te zijn bedoeld; bescherming van het leven der arbeiders heeft waarschijnlijk den wetgever niet in de eerste plaats voor den geest gestaan. Als men nu in aanmerking neemt, dat dit streven in de laatste periode der vorige eeuw reeds een belangrijken rol heeft gespeeld, getuige de arbeidswetgeving, dan zou men allicht geneigd zijn, hier te denken aan eene achterlijkheid in de strafwet, omdat deze niet de minste preventieve waarde heeft in hare bepalingen betreffende delicten tegen het leven of het welzijn der arbeiders.
De strafwet komt toch eerst in werking, nadat dood of zwaar lichamelijk letsel is toegebracht, — niet vóór dien tijd. Wel is waar bevatten de bouwverordeningen in verschillende gemeenten bepalingen, waarbij aan het gemeentelijk bouwtoezicht de plicht wordt opgelegd en tevens de bevoegdheid toegekend, werken stop te zetten, welke dreigen gevaar op te leveren voor arbeiders of andere personen, maar een strafbepaling om het onoordeelkundig of nalatig optreden van den bouwer repressief tegen te gaan, is daaraan niet verbonden.
Het valt te betwijfelen of op dit punt de bestaande toestand beantwoordt aan billijke eischen. Zijn de toestanden werkelijk zoo gunstig, dat een ergerlijk verzuim van den kant der uitvoerders niet vóórkomt? Als men bedenkt, dat het bouwvak geheel vrij is, zoodat ieder, bekwaam of niet bekwaam, daaraan vrijelijk kan deelnemen, — dat de bouwpolitie alleen in de grootere gemeenten behoorlijk is georganiseerd en in tal van gemeenten feitelijk ontbreekt, — dat het personeel van deze nuttige instelling uit den aard der zaak beperkt en allermeest bestemd is om voogdij uit te oefenen over de zwakke broeders in het bouwvak, — dan kan men allicht komen tot de meening, dat eene bepaling in de strafwet, die ook nalatigheid bij het nemen van voorzorgen strafbaar zou stellen, reden van bestaan zou hebben.
Wat de wet thans eischt is, dat het bewijs geleverd wordt, dat de handeling of het verzuim van een bepaald persoon, oorzaak van den dood of van zwaar lichamelijk letsel is geweest. Nu is dit een eisch, die in de praktijk zeer zwaar kan zijn. Heeft een ongeval plaats, dan is dat dikwijls een gevolg der samenwerking van meerdere oorzaken, waarbij ook meerdere personen betrokken zijn. Is het niet mogelijk in deze personen één bepaalde ontwijfelbaar zeker als schuldige aan te wijzen, dan kan het dikwijls voorkomen dat aan meerdere personen, elk voor zich, ten hoogste mededaderschap kan worden ten laste gelegd, aan een delict door verzuim (culpoos delict), en dit is in den regel niet strafbaar. Uit dien hoofde alleen zal de strafvervolging moeten worden gestaakt. En dat dit geval zich kan voordoen, blijkt vooreerst uit de sterke splitsing in verschillende bedrijven van de werken, die voor een gebouw noodig zijn en voorts nog uit een andere omstandigheid, namelijk deze.
Als een constructie bezwijkt, is zulks een gevolg daarvan dat op een of andere of wel op meerdere plaatsen de materiaalspanningen de vastheidsgrens hebben overschreden. Nu is het vastheidscijfer geen bepaald getal, maar varieert bij eenzelfde materiaalsoort met geen onbeduidende schommelingen. Om de gedachten te bepalen: men kan aannemen dat bij een doorgebogen betonbalk breuk intreedt als de trekspanningen in het ijzer de vloeigrens passeeren. Deze grens zij gelegen bij 2200—3000 KG. per c.M². Bij een spanning lager dan 2200 heeft men zekerheid in negatieven zin en bij een, die hooger is dan 3000, in positieven zin, — maar de zekerheid ontbreekt bij de spanningen tusschen 2200 en 3000.
De door den rechter verlangde zekerheid ontbreekt b.v. bij 2530; hierbij bestaat „groote waarschijnlijkheid," maar dit is voor de wet niet genoeg. Toch maakt iemand, die zoodanige spanningen teweegbrengt, indien het leven of zwaar lichaam letsel van anderen daarmede gemoeid is, zich moraliter strafschuldig. Zekerheid volgens de wet is eerst aanwezig als de spanning grooter is dan 3000. Vooral bij breuken van gemetselde constructies, bij zettingen in den grondslag, bij verbrijzeling van betonwerken doet deze wisselvalligheid in de materiaaleigenschappen zich sterk gevoelen. Als nu twee van deze „groote waarschijnlijkheden" bewerkt door verschillende personen zich tegelijk voordoen, kan hoogstens mededaderschap worden ten laste gelegd.
Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de rechter een waarschijnlijkheid al dan niet als een zekerheid zal aanvaarden al naar gelang het licht, dat door bijomstandigheden over het oordeel van den deskundige wordt gespreid. Is die waarschijnlijke oorzaak b.v. de eenige plausibele, dan zal de kans groot zijn dat de rechter de „waarschijnlijkheid" appreciëert als zekerheid. In elk geval afzonderlijk beslist de meening van den rechter.
Een ander bezwaar van den te ver doorgevoerden eisch is de beteekenis, die aan een bijomstandigheid moet worden toegekend. Zooals één druppel water in staat is een emmer te doen overloopen, kan ook een bijomstandigheid groote gevolgen hebben. De feitelijke schuld komt

*) Art. 307. Hij, aan wiens schuld de dood van een ander te wijten is, wordt gestraft met gevangenisstraf of hechtenis van ten hoogste negen maanden.
Art. 308. Hij, aan wiens schuld te wijten is, dat een ander zwaar lichamelijk letsel bekomt of zoodanig lichamelijk letsel, waaruit tijdelijke ziekte of verhindering in de uitoefening zijner ambts- of beroepsbezigheden ontstaat, wordt gestraft, met gevangenisstraf of hechtenis van ten hoogste zes maanden.

dan niet aan den druppel toe, maar aan het te-veel-gevuld zijn van den emmer.
Dit geval komt vóór en de onderscheiding is voor den technisch-niet kundigen rechter zoo moeilijk, dat men veilig als regel kan aannemen, dat aan den druppel de schuld zal worden gegeven.
Het is duidelijk, dat bij deze regeling het leven der arbeiders niet voldoende door de wet wordt beschermd. Wanneer kan worden aangetoond, dat de belasting, die bij het ongeval werkelijk is aanwezig geweest, meer bedraagt, dan die waarbij eene overeenkomstige constructie tijdens een proefbelasting is gebroken, of — waar op goede gronden kan worden aangetoond — zou gebroken zijn, dan ware dit als voldoende bewijs voor het vicieuse karakter der constructie-in-kwestie aan te merken. Deze formuleering zou dikwijls afdoende kunnen zijn, maar ook in vele andere gevallen onbruikbaar, omdat het aantal typen van constructies in de praktijk zóó groot is, dat het geval geen uitzondering zal blijken, dat constructies, die overeen zouden komen met de onderwerpelijke, nimmer als beproevingsobject hebben gediend. In dit geval moeten de spanningen langs theoretischen weg worden bepaald en weliswaar zijn alle theorieën op proefnemingen gegrond, — maar de weg tusschen het beproevingsobject en tal van constructies, die uitgevoerd worden, is zoo lang, dat aan de uitkomsten van die berekeningen niet teveel waarde mag worden toegekend ten opzichte van de werkelijke grootte der aldus bepaalde spanningen.
Om al deze bezwaren, wellicht ook om andere redenen, huldigt het Duitsche strafwetboek (§ 330) een ander beginsel: strafbaarheid in den zin der wet is aanwezig als op zoodanige wijze tegen de algemeen erkende regelen der bouwkunst wordt gehandeld, dat daardoor voor anderen gevaar ontstaat.
Het kenmerkende verschil met onze wet is dit, dat vooreerst het teweeg brengen van gevaar gestraft wordt en dat hiertoe vereischt wordt, niet dat de constructie instort, maar dat gehandeld wordt in strijd met de algemeen erkende regelen der bouwkunst. In het Oostenrijksche strafwetboek (§ 384 j.= § 335) is het teweegbrengen van gevaar niet strafrechtelijk vervolgbaar, wel het veroorzaken van dood of zwaar lichamelijk letsel. Is dit feit eenmaal aanwezig, dan is het voor het opleggen van straf voldoende, dat wordt aangetoond, dat gevaar aanwezig was en dat de constructeur het gevaar van zijne constructie heeft kunnen beseffen. Beide voorschriften gaan aanmerkelijk verder dan de Nederlandsche wet, omdat zij het Openbaar Ministerie ontlasten van de bewijslevering als zou een bepaald feit met uitsluiting van andere als oorzaak van het ongeval zijn aan te merken. Hoe streng het wettelijke voorschrift ten deze is, kan o.a. blijken uit het volgende feit, waarbij schrijver officieel betrokken was: Een korporaal F. brengt een soldaat V. een steek in den hals toe; het slachtoffer bloedt dood en F. bekend voldelig. De artsen constateeren dat bij den steek een slagader en een slagaderlijk vat zijn geopend, welke wond doodelijk is, als onmiddelijke hulp ontbreekt. Niettegenstaande dat, is op het lijk sectie gehouden om te constateeren dat geen andere oorzaak dan de steek den dood kon hebben teweeggebracht. In een ander opzicht gaat het Duitsche voorschrift echter minder ver, omdat het den rechter bindt aan een begrip, dat eensdeels niet nauwkeurig is te omschrijven, anderdeels nog volstrekt niet de werkelijke oorzaak van een ongeval noodzakelijk in zich behoeft te bevatten.
Als een voorbeeld hoe vaag het begrip: „algemeen erkende regel der bouwkunst", kan zijn, moge het volgende worden meegedeeld *). Een ijzeren overkapping stort in, de rechtstandsmuren gedeeltelijk medemend; onder de ruïne worden eenige arbeiders bedolven en doodelijk gewond. Bij het gerechtelijk onderzoek blijkt, dat als oorzaak van het ongeval moet worden aangenomen het feit, dat de onderrand van elk kapspant uit 2 gedeelten bestaat, die weliswaar beide bevestigd waren aan een knoopplaat, maar niet onderling rechtstreeks gelascht waren. In eerste instantie wordt de firma veroordeeld, omdat als algemeen erkende regel der bouwkunst moet gelden, dat in grootere ijzeren kapspanten bij de samenkomst der gedeelten van de randen tot het verkrijgen van de noodige zekerheid laschijzers moeten aanwezig zijn, tenzij door berekening is aangetoond, dat de knoopplaten voldoende sterk zijn.
Als toelichting gold daarbij de volgende beschouwing: „Algemeen" is niet synoniem met „zonder uitzondering". Algemeen erkend zijn zulke regels, die op grond van de ervaring, opgedaan in kringen van hen, die de bouwkunst of hare vertakkingen beoefenen, moeten worden opgevolgd en waarvan de niet-naleving gevaar voor anderen kan teweeg brengen. Zulks zij hier het geval. De onderwijzenden der technische hoogescholen achten de laschijzers (afgezien van lichtere kapjes) noodig en onderwijzen dit; ook geldt dit als juist in de kringen van de beoefenaars der bouwkunst, althans, die aan de hoogeschool gevormd waren. Als nu ook ingenieurs, die aan technische middelbare scholen zijn opgeleid, dergelijke bouwwerken uitvoeren, dan kan een methode van werken, waarbij de laschijzers worden weggelaten, niet als algemeen erkend gelden. Een ingeworteld misbruik, moge het nog zoo verbreid zijn, kan geen aanspraak maken als algemeen erkende regel te gelden, en sluit niet uit, dat het tegendeel, al wordt het in de praktijk niet altijd opgevolgd, toch als een algemeene regel kan gelden. Een regel, algemeen erkend door technici, die zich hadden bezig gehouden met de vraag of laschijzers noodig zijn, blijft algemeen erkend, al bekommeren zich talrijke technici niet daarom. Zij zou alleen dan niet algemeen erkend zijn, als andere autoriteiten de overtolligheid of onjuistheid daarvan zouden betoogd hebben.
Tot zoover de rechter in de eerste instantie. In tweede instantie werd deze meening bestreden en het vonnis vernietigd en wel op de volgende gronden: Aan den eisch van het begrip „algemeen erkende regel der bouwkunst" is nog niet voldaan, als een regel wetenschappelijk juist en onaantastbaar kan worden genoemd; hij moet bovendien algemeen aangenomen zijn, d.w.z. in de kringen der betreffende technici doorgedrongen en als juist aanvaard zijn. Hieraan moet worden vastgehouden. Het is niet voldoende, dat de noodzakelijkheid van bepaalde regels in de wetenschap wordt erkend en geleerd; zij het op een hoogeschool, zij het in boeken. De overtuiging van de noodzakelijkheid moet bovendien bij de beoefenaars in de praktijk zijn doorgedrongen en bevestigd. De kring, op wiens erkenning het aankomt, wordt gevormd door alle betreffende technici d.w.z. die bouwkundigen, die in den bedoelden tak van bouwkunst werkzaam zijn en de noodige opleiding hebben genoten. Het is dus onjuist bij de behandeling in eerste instantie alleen van degenen de meening te doen gelden, die zich hebben bezig gehouden met de vraag of laschijzers noodig zijn. Daardoor wordt de kring der toonaangevende personen veel te eng getrokken.
Onjuist is de meening, alsof hier alleen de aandacht behoeft te worden geschonken aan de personen met opleiding aan de hoogeschool. Want blijkens de mededeelingen van het onderzoek in eerste instantie is hier geenszins het geval aanwezig, dat het alleen aan technici van die soort geoorloofd zou zijn zich met de constructies, als de onderwerpelijke, bezig te houden, zoodat de onvoldoende opleiding van technici met minder goede schoolsche vorming hen het recht zou ontnemen, dat aan hunne meeningen de noodige aandacht zou worden geschonken. Het arrest gaat dan nog eenigen tijd voort om ook de meening der middelbare technici als geldig te betoogen †.
Uit het vorenstaande blijkt vooreerst het bezwaar tegen duidelijke omschrijving van het begrip „algemeen erkende regel der bouwkunst". Voorts blijkt uit de behandeling in tweede instantie, dat de relatieve appreciatie van hoogere en middelbare technici tot ernstig meeningsverschil aanleiding geeft; zelfs zóó, dat de zaak daardoor wordt vertroebeld. Niet de vraag naar hoogeschool of middelbare school, naar laschijzers of geen laschijzers, had hier het punt van overweging moeten uitmaken, maar alleen de vraag: of de constructeur blijk had gegeven geen voldoende kennis te bezitten, onafhankelijk van zijn opleiding. De knoopplaat was te zwak geconstrueerd; deze was niet in staat de krachten van het eene deel van den onderrand op het andere over te brengen; aangetoond is geworden, dat in de knoopplaat de spanningen tot de breekgrens moeten zijn opgeloopen. Ware de knoopplaat breeder en dikker ontworpen, dan zou ook zonder laschijzers de constructie stabiel geweest zijn. Waar de constructeur zijn opleiding had genoten, doet daarbij niets ter zake.
Een ander bezwaar tegen de instelling der algemeen erkende regels der bouwkunst is dit, dat men allicht er toe zou overgaan iemand bij een ongeval straf op te leggen, indien gebleken ware, dat hij de gebruikelijke spanningscijfers, vermeld in de bouwverordeningen, aanmerkelijk had overschreden. Het geval is zeer denkbaar, dat deze cijfers, die noodzakelijk algemeen geldend moeten worden gesteld, in een bepaald geval niet onbelangrijk te laag moeten worden geacht en dat de oorzaak van het ongeval in geheel andere richting moet worden gezocht. Men denke b.v. aan een plaatselijken druk op een stuk metselwerk, dat op onbetrouwbaren grondslag is gefondeerd.
Het is vanzelf niet de bedoeling een volledig oordeel te geven over de instelling van het begrip „algemeen erkende regel der bouwkunst", — alleen wenschte ik deze zaak eenigszins te belichten door op te merken, dat het beginsel, oogenschijnlijk zoo juist, ook zijn practische bezwaren heeft. Of het mogelijk zou zijn een gevaar-paragraaf in ons wetboek van strafrecht op te nemen zonder bedoeld beginsel, is een open vraag, — het Oostenrijksche voorschrift is achter een aanwijzing, dat het wel mogelijk zou zijn.

*) Het hiernavolgende feit is ontleend aan het tijdschrift „Beton und Eisen", jaargang 1917 blz. 225, tot aan het teeken †.

Bij het maken van elk bouwwerk zijn verschillende partijen betrokken. In de algemeenheid van de wetsartikelen dringt vanzelf de vraag zich op, in hoeverre de verantwoordelijkheid voor de stabiliteit zich uitstrekt ten opzichte van elk der partijen.
Om de verhouding in groote trekken te schetsen, zou men kunnen opmerken, dat men in 't algemeen twee partijen heeft, bouwheer en aannemer, waartusschen de verhouding wordt geregeld door het burgerlijk wetboek. *) Ter behartiging van zijne belangen kiest de bouwheer zich een architect, die het bouwwerk volgens het door den bouwheer gestelde doel heeft te ontwerpen, het contract op te maken, bij de uitvoering waakt voor de richtige naleving en de verder noodige aanwijzingen verstrekt. Het personeel, dat het materieele werk verricht, doet zulks op last van den aannemer; hieruit volgt, dat laatstgenoemde in eerste instantie aansprakelijk zou zijn voor eenig ongeval, omdat dit steeds het gevolg zal zijn van eenige handeling, verricht door zijne werklieden. Zoodra straks zal blijken doen zich gevallen voor, dat deze regel niet kan doorgaan.

Voorts volgt uit het feit, dat de architect een opzichter aanwijst om toezicht te houden dat de verschillende werkzaamheden worden verricht op zoodanige wijze, dat de rechtmatige aanspraken van den bouwheer worden behartigd, — dat deze opzichter zich heeft te onthouden van rechtstreeksche bevelen aan de werklieden en dus niet voor hunne handelingen aansprakelijk kan worden gesteld, tenzij hij rechtstreeks ingrijpt en daarmede buiten zijne bevoegdheid gaat. Hoewel de verdeeling der aansprakelijkheid eenvoudig lijkt, komen bij de praktische toepassing allerlei oorzaken zich voordoen, die tot bedenkingen aanleiding geven en waarbij het formeele recht moet plaatsmaken voor billijkheidsoverwegingen, die voortkomen uit kennis der toestanden, zooals die zich voordoen en waarin de rechter grootendeels zal moeten te werk gaan op grond van technisch-deskundige voorlichting. De beschouwingen, die men daarover kan geven, zijn eensdeels van zuiver subjectieven aard, — anderdeels kan men de jurisprudentie in verschillende gevallen aanhalen, niet om te vermelden, hoe de meest plausibele opvatting had moeten zijn, maar hoe in bepaalde gevallen de rechter uitspraak heeft gedaan.
Die subjectieve opvattingen zouden moeten gegrond zijn op het beginsel, dat alle bij den bouw betrokken partijen verplicht zijn naar beste vermogen tot de deugdelijkheid mede te werken, elk naar gelang van de positie waarin hij geplaatst is.
Vanzelf kan van niemand gevergd worden, dat hij geeft wat hij niet bezit, maar wel kan gevergd worden dat hij met inspanning gebruikt wat hij bezit. De verantwoordelijkheid zou naar dezen maatstaf dienen te worden bepaald. De beschouwing van verschillende gevallen moet slechts uitloopers van deze lijn opleveren.
Is het geval te wijten aan een fout bij de uitvoering dan komt zulks rechtstreeks ten laste van den aannemer; anders wordt echter de zaak als in het door den architect opgemaakt ontwerp zulke fouten zijn, dat deze als oorzaak van het ongeval moeten worden beschouwd.
In zoodanig geval zou de verantwoordelijkheid van den aannemer zijn te begrenzen tot die constructiefouten die hij in verband met zijn technische kennis en bekwaamheid geacht moet worden te hebban kunnen opmerken. Dit laatste wil b.v. zeggen dat van een aannemer niet mag worden gevergd, dat hij bij uitvoering van nieuw werk op bestaand werk eerst de stabiliteit van dit laatste onderzoekt, tenzij hij uitdrukkelijk daarvoor in het bestek is aansprakelijk gesteld. Bij het plaatsen van een nieuwe verdieping zou het tot de verantwoordelijkheid van den architect behooren, dat de bestaande fundeering en het overige bestaande werk den nieuwen last kan dragen, indien zulks niet bepaaldelijk anders is bedongen.
Deze eisch is gegrond op het feit, dat de aanbestedingen in den regel op zoo korten termijn worden uitgeschreven, dat de tijd van een behoorlijk onderzoek ontbreekt. Het belang van den bouwheer brengt ook mede, dat één persoon — de architect — hiertoe het noodige verricht en dat zulks niet van de meerdere gegadigden gevergd wordt.
Anders wordt echter de zaak als de bestaande toestand zóó in het oogloopend bouwvallig is, dat een oppervlakkige beschouwing het gevaar aan een zaakkundig aannemer had doen kennen.
Evenmin kan een aannemer aansprakelijk worden gesteld voor het draagvermogen van in het bestek beschreven binten; maar wel kan worden gevergd, dat grove afwijkingen van de gebruikelijke afmetingen voor een of ander constructiedeel door hem worden opgemerkt en dat hij eventueel daarvan mededeeling doet aan den architect. Hieruit volgt, dat de verantwoordelijkheid van den aannemer zich o.a. zou dienen te regelen naar zijne persoonlijke kennis en dat zij bij een uitvoerende ingenieursfirma van grooteren omvang zou moeten zijn, dan bij een aannemer van eenvoudiger type. Hiermede kan door een directie worden rekening gehouden, omdat zij de keuze heeft van den aannemer; zij moet beseffen dat zij bij het afsluiten van het contract met een twijfelachtig persoon het deel der verantwoordelijkheid voor zich zelf vergroot.
Juridisch-juist is deze meening niet. Schrijver is een geval bekend, waarbij de aannemer behoorde tot die klasse van personen, wier maatschappelijke positie en werkkring het best als metselaarsbaas, en niet eens van de eerste soort, was te definieeren. De man had bij onderhandsche inschrijving het werk aangenomen en voerde het naar de aanwijzingen van den architect behoorlijk uit.
Bij het ongeval, dat zich op dat werk voordeed, waren de technisch-deskundigen eenparig van oordeel, dat op dezen man geen verantwoordelijkheid was te verhalen; ook de technici der verdediging kwamen tegen deze meening niet in verzet. Niettemin achtte de advocaat der verdediging het noodig deze opvatting met klem als eene enormiteit te brandmerken! Vermoedelijk hadden beide partijen gelijk, elk van haar standpunt. Praktijk en theorie waren hier in conflict. Maar het rechtsbegrip heeft zich te regelen — niet naar de theorie, — maar naar de praktijk; en daaruit zou een argument kunnen worden gevormd voor een betoog, dat het juridisch begrip over deze kwestie verouderd is en herzien zou dienen te worden.

Werd in het vorige besproken in hoeverre fouten in het ontwerp mede ten laste van den aannemer zouden dienen te worden gebracht, — er is een andere oorzaak van ongevallen, die even als de fouten in de uitvoering geheel te zijnen laste moeten komen, — namelijk die, welke het gevolg zijn van materiaalgebreken. Al is een materiaal door den architect of diens opzichter goedgekeurd, dan is daarmede de aansprakelijkheid niet op dezen overgegaan; de keuring is slechts een voorzorgsmaatregel met het oog op de belangen van den bouwheer; het materiaal, dat ter keuring wordt aangeboden, moet volgens de meening van den aannemer van deugdelijke kwaliteit zijn. Hij blijft aansprakelijk voor gebreken, die eventueel aan het oog van de directie ontsnappen.
Evenmin als de goedkeuring van de plannen, die de architect indient bij het Bouwtoezicht, hem ontheft van de verantwoordelijkheid voor eventueele fouten in zijn ontwerp, die niet door het Bouwtoezicht zijn opgemerkt, — evenmin vermindert de verantwoordelijkheid van den aannemer na de goedkeuring der door hem aangeworven materialen.
In beide gevallen oefent de keurende partij slechts een preventief toezicht uit, zonder zelf de verantwoordelijkheid — ook niet gedeeltelijk — op zich te nemen. Het is niet overbodig hierop de aandacht te vestigen, vooral niet wat de functie van het Bouwtoezicht betreft, — omdat het publiek zich daarvan wel eens een onjuiste voorstelling maakt.
Ook de verantwoordelijkheid van een raadgevend ingenieur, die de plannen van een gewichtig onderdeel opmaakt, kan op grond van het

*) De civielrechtelijke verhouding blijft buiten beschouwing; van belang, in verband met het hiernavolgende, is het de aandacht te vestigen op art. 1646 B. W. waarbij niet alleen de aannemer maar ook de architect (bouwmeester) gedurende tien jaren aansprakelijk wordt gesteld voor het gebouw.

hiervoor vermelde beginsel worden vastgesteld. Voor gebreken in die plannen kan nimmer de architect ter verantwoording worden geroepen; de adviseur is toch niet als ondergeschikte van den architect te beschouwen maar staat naast hem; — hij werkt weliswaar de plannen uit volgens de door den architect gekoesterde inzichten wat de vormgeving betreft, maar op eigen verantwoordelijkheid ten onrechte van de constructie; zijne hulp is dáárom noodig,omdat de gecompliceerdheid van het moderne bedrijf verschillende onderdeelen omvat, waarvoor speciale studie wordt vereischt, die buiten de competentie van den architect valt. Wat de uitvoering betreft, de verantwoordelijkheid hiervoor valt op den aannemer, — ook al wordt op verzoek van den architect de raadgevende ingenieur met het toezicht daarop belast. Dit punt werd reeds hiervoor besproken.

Wat verder nog de verantwoordelijkheid van den aannemer betreft, — in het moderne bedrijf gebeurt het dikwijls dat de functiën van aannemer en constructeur in eenzelfde firma vereenigd zijn o.a. bij scheepsbouw, machinebouw, centrale verwarming, gewapend-beton enz. In zulke gevallen zal dienen te worden nagegaan wie aan het bouwongeval de schuldige is; niet het hoofd der firma behoeft daartoe te worden aangewezen. Het geval is denkbaar, dat constructiefouten zijn begaan, door personeel dat constructief gelijkwaardig met het hoofd der firma is te achten en ook als zoodanig wordt gesalarieerd. In dit geval lijkt het mij twijfelachtig of het hoofd voor die fouten zou behoeven te worden aansprakelijk gesteld — althans in den zin van het strafrecht — hetgeen wel het geval zou zijn als de constructie aan minder bevoegd personeel werd overgelaten.

Ten slotte moeten nog eenige opmerkingen worden gemaakt, die er toe mogen bijdragen om het onderzoek naar het ontstaan van bouwongevallen in een juister licht te stellen.

Stellen we buiten beschouwing de gevallen van verregaande onkunde en lichtzinnigheid bij den architect en van plichtvergeten nalatigheid en bewuste materiaalvervalsching bij den aannemer, welke gevallen zonder restrictie tot het gebied van den strafrechter moeten behooren, — dan nog blijven tal van ongevallen over, vooral als men deze beziet van een technisch oogpunt, waarvoor het vanzelf onverschillig is of er al dan niet slachtoffers zijn gevallen.

Als men nagaat op grond van welke gegevens uit de waargenomen verschijnselen de oorzaak daarvan moet worden aangewezen, dan komt men tot de meening dat in vele gevallen het verkrijgen van zekerheid als een onbereikbaar resultaat moet worden beschouwd, en dat er wellicht geen gebied is, waarop het zoozeer mogelijk is elk resultaat aan bedenkingen te onderwerpen. Het versje van De Genestet:

Wat ons de wijzen als waarheid verkonden,
Straks komt een wijzer, die 't wegredeneert.

is dikwijls maar al te waar, vooral in ons land, waar een gezaghebbend college op het gebied van materiaalbeproeving ontbreekt.

Weliswaar is elk verschijnsel het gevolg van vaste natuurwetten n.l. de wetten der zwaartekracht, der warmte, der natuurkundige eigenschappen en der chemische werkingen in de materialen, maar van deze wetten is lang niet alles bekend en de combinaties, waarin de materialen toepassing vinden zijn verbijsterend van veelvuldigheid in variatie.

Als hulpmiddelen, die den onderzoeker daarbij ten dienste staan, geldt in de eerste plaats, niet de wetenschap-zelf, maar de van geslacht tot geslacht overgeleverde en door praktijk en studie verder ontwikkelde ervaring, het constructieve gevoel, het statische oordeel. Wanneer men de bekende verhandeling van prof. Durm (1887) over de scheuren in den koepel der Pieterskerk te Rome (begin 18e eeuw) leest, dan heeft men een lange beschouwing, die een aaneenschakeling is van vermoedens en veronderstellingen van bijna uitsluitend subjectieven aard, met slechts weinig exacte gegevens vermengd. Leest men, om in moderne tijden te blijven, het verslag der Beurscommissie, aan de competentie van welke commissie nimmer getwijfeld is, dan wordt ten slotte een geheel onbekend verschijnsel als vermoedelijke oorzaak aangegeven. Iets soortgelijks deed zich voor bij het onderzoek naar het instorten van de Taybrug; daarbij wordt door de commissie een winddruk aangenomen, zooals die noch vroeger, noch later is waargenomen. Beide conclusies kunnen betwijfeld worden.

Wat de wetenschappelijke onderzoekingen der bouwmaterialen en de ontwikkeling der vastheidsleer aanbelangt, — op dit gebied is zeer veel verricht en zijn groote vorderingen gemaakt, maar toch valt niet te ontkennen, dat al deze uitkomsten niet de onzekerheid kunnen wegnemen, die bij de toepassing van de theorie steeds zal blijven bestaan. Daarbij komt nog de onzekerheid betreffende het draagvermogen van den grondslag, die aan alle stelselmatige studie ontsnapt, omdat zij op elke plaats verschillend is, en aan een nauwkeurig onderzoek groote bezwaren in den weg stelt.

Wie een gebouw van eenigen omvang opricht, beweegt zich in een complex van krachten en werkingen, waarvan geen enkele constructeur de volle draagwijdte kan overzien en waartegen hij zich slechts in het algemeen door toepassing van voldoende zekerheidscoëfficienten kan wapenen. Maar ook deze zekerheid valt wel eens weg, tengevolge van toevalligheden, die niet te voren zijn te voorzien en waartegen men slechts gebrekkige voorzorgen kan nemen.

Eén dezer toevalligheden is gelegen in de eigenschappen der materialen. Het is voorgekomen, dat tengevolge van een onbekende eigenaardigheid van een bepaalde zandsteensoort, niet alleen verlies van een menschenleven is teweeggebracht, maar ook zoodanige schade is ontstaan, dat de herstellingskosten meer dan twee ton gouds hebben bedragen. Het is niet altijd mogelijk het gebruik van onbetrouwbaar materiaal te voorkomen. De praktijk weet meerdere gevallen te vermelden.

Een andere toevalligheid is gelegen in het verrichten van handelingen, waarvan de bedrijvers onmogelijk de gevolgen kunnen overzien. Hieronder zijn talrijke ongevallen te rangschikken. Als een voorbeeld kan gelden de e e n z i j d i g e belasting van een gewelf bij een waterreservoir te Madrid, waarbij de instorting zeer vele menschenlevens heeft gekost. Waarschijnlijk is zulks door het lagere personeel in goede trouw geschied; — de stabiliteit der ontworpen constructie-zelf was te voren deugdelijk nagegaan. Het verschil bestond daarin, dat bij zijn definitieve bestemming het gewelf op andere wijze zou worden belast dan eenzijdig. — Hiertoe behooren ook de hulpwerken bij montage als: het breken van openingen in muren en andere constructiedeelen ten behoeve van buisleidingen der verwarmings-, verlichtings- ventilatie- of watervoorzienings-inrichtingen. Deze soort werkzaamheden geschieden door de werklieden van speciale firma's, die vanzelf geen notie hebben van de functie, die het constructiedeel heeft bij de stabiliteit van het geheel. — Ook al houden zij zich nauwkeurig aan de aanwijzingen van het toezichthebbend personeel, is gevaar niet uitgesloten, omdat ook dit personeel zich dikwijls niet van de statische werking der onderdeelen behoorlijk bewust is. Er is geen gelegenheid, waarbij kleine oorzaken zulke groote gevolgen kunnen hebben als bij de oprichting van bouwwerken.

Aan het einde van deze beschouwingen moge de strekking in enkele woorden worden saamgevat.

Vooropgesteld de noodzakelijkheid om het leven der arbeiders in het bouwbedrijf te beschermen, mag worden betwijfeld of volgens de bestaande wetgeving dit doel voldoende wordt bereikt.

Zou deze vraag ontkennend beantwoord worden, dan ware de mogelijkheid te overwegen of door het inlasschen van een gevaar-artikel daarin verbetering zou zijn te brengen.

Voorts zou bij de behandeling van voorkomende ongevallen rekening dienen te worden gehouden met de bijzondere eischen der techniek, hetgeen thans niet altijd geschiedt in die mate als redelijkerwijze ware te verwachten. Het geval heeft zich o.a. voorgedaan, dat een architect zou zijn veroordeeld om redenen, waarvan geen technicus een verwijt had gemaakt, indien niet een bijomstandigheid zulks verhinderd had. Op grond van die bijzondere eischen der techniek zou de verantwoordelijkheid van architect en aannemer, zoomede van de overige bij den bouw betrokkenen als adviseurs, opzichters en onderaannemers in onderlinge verhouding dienen te worden vastgesteld.

Eindelijk zou bij de beoordeeling der gepleegde verzuimen, voor zoover deze verband houden met materiaaleigenschappen de meeste omzichtigheid dienen te worden inachtgenomen.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE

VERBETERDE TECHNIEK DER STRAATKLINKER-FABRICAGE.

Sedert het motorverkeer de aandacht heeft getrokken op de straatwegen zijn deze een punt van verhoogde belangstelling geworden en — voor wat de klinkerwegen betreft — tevens een reden van velerlei klachten.

De daaruit voortgekomen beschouwingen, eensdeels van het Waterstaatspersoneel, dat met het onderhoud belast is, anderdeels van belanghebbenden en ten slotte van de betrokken baksteenfabrikanten, (vermeld in de jaargangen"1915-1917 van het weekblad „de Ingenieur") komen dáárop neer, dat van de zijde der eerstbedoelden de schuld grootendeels geweten wordt aan de baksteenfabrikanten, die onvoldoend materiaal leverden, zoodat een zeer bevoegd beoordeelaar dien toestand typeerde door de uitdrukking, dat de ergste vijanden van de klinkerbestrating de leveranciers der klinkers waren, terwijl van de zijde der toezichthebbende ingenieurs onbewimpeld de voorkeur werd gegeven aan een steenslagverharding, met welke opvatting de Secretaris-ingenieur der wegencommissie van den A. N. W. B. instemde door het advies bestaande klinkerwegen zooveel mogelijk om te bouwen in steenslagwegen. Uit deze gedachtenwisseling is, wat de baksteenfabrikanten betreft, de daad voortgekomen hunne industrie te hervormen. In 19 fabrieken zijn thans gedurende de laatste jaren ringovens met overslaande vlam gebouwd, met de bedoeling niet alleen het materiaal te verbeteren ten opzichte van hardheid en vastheid, maar ook ten opzichte van de regelmatigheid van vorm, om zoodoende zoowel de deklaag in haar geheel als elken steen afzonderlijk beter te doen beantwoorden aan de verhoogde eischen van het moderne verkeer.

Als een mogelijkheid van het nieuwe procédé valt te vermelden het volledig doorbakken — op de vastheid en hardheid van prima straatklinkers — van een kleilichaam ter dikte van 11 c.M. Zoodoende is een nieuwe vorm van straatklinkers in den handel gebracht, z.g. dubbelklinkers groot 12 × 11 × 11 c.M., (alzoo in vorm eenigszins overeen komend met een straatkei), voornamelijk bestemd voor wegen met zwaar en druk verkeer.

□ □

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I. —— **Als Gewone Leden** worden voorgesteld de Heeren **A. H. JANSSEN, Bouwk. Teekenaar** alhier door de Heeren K. van Leeuwen en Jan de Meyer; **J. H. MULDER, Architect te Groningen** door de Heeren Cs. Koning en J. F. Staal; **J. G. A. PEETERS, Bouwk. Teekenaar P. W.** door de Heeren P. Kramer en A. J. Westerman; **JAN PAUW, Architect** alhier door de Heeren P. Kramer en J. F. Staal en **L. J. H. ZONNEVELDT, Bouwk. Opzichter-Teekenaar** door de Heeren Luthmann en Hoogstraten.

II. —— **Als Buitenleden** zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren **C. L. ALONS, Meubelteekenaar** te 's-Gravenhage, **N. J. MEYEN Jr. Bouwk. Teekenaar** te 's-Gravenhage en **J. D. TERBORG, Bouwkundige** te 's-Gravenhage, en als **Kunstlievende Leden** de Heeren **H. D'AUDRETSCH, Kunsthandelaar** te 's-Gravenhage, **L. HOOST, Decoratief Teekenaar P. W.** te Amsterdam, **ALFRED POLAK, Koopman** te Steenwijk, **J. LUGER, Journalist** te Amsterdam, **B. C. VAN DEN STEENHOVEN, Tuinarchitect** te Scheveningen, **H. STIPS** te Amsterdam, en **W. WITTEVEEN, C. I.** te Zwolle.

III. — DE 1407DE LEDENVERGADERING

van het Genootschap zal worden gehouden op **DONDERDAG 28 MAART 1918**, 's avonds 8 uur in de Vergaderzaal Heerengracht 545 549 te Amsterdam.

AGENDA: **A □** Notulen. —— **B □** Ingekomen stukken.

C □ Ballotage van de Heeren **W. VAN GENT, FRITS LENSVELT, G. SCHUITEMAKER, J. SNUIF** en **G. VAN VEEN.**

D □ Voordracht van den Heer **M. LAUWERIKS,** Architect over „Eenige moderne kunstdenkbeelden" met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

E □ Rondvraag en Sluiting.

IV. — HUISHOUDELIJKE VERGADERING

van het Genootschap wordt gehouden op **DONDERDAG 4 APRIL 1918** 's avonds 8 uur in de vergaderzaal Heerengracht 545 549 te Amsterdam.

AGENDA: **A □ Benoeming** van een lid in de adviescommissie der Redactie van het blad „Woningbouw", ten verzoeke van den Nationalen Woningraad.

B □ Benoeming van 2 leden in de commissie tot samenstelling eener lijst van architecten, berekend voor de arbeiderswoningbouw, ten verzoeke van den Nationalen Woningraad.

Ter kennisname der verzoeken van den Nationalen Woningraad worden deze hierbij afgedrukt met het verslag der bijeenkomst der Besturen van Nationalen Woningraad en der 3 Architectenvereenigingen:

Amsterdam, 16 Maart 1918

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam, Heerengracht 545-549.

Gelijk Uw college bekend is, publiceert de Nationale Woning-aad in zijn op ongeregelde tijden verschijnend blaadje „Woningbouw" afbeeldingen van goede woningen, ten einde de belangen der volkshuisvesting hiermede te bevorderen. De redactie acht zich echter niet ten volle bevoegd om over de al of niet wenschelijkheid van de opname van bepaalde plannen te oordeelen. Deze zoude het daarom op prijs stellen als Uw Genootschap met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsch» Architecten een van zijn leden zou willen aanwijzen om in commissie haar hierbij van advies te dienen.

Wij komen daarom met het beleefd verzoek tot U hiertoe Uw medewerking wel te willen verleenen.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad,
(w.g.) D. HUDIG, Waarn. Voorzitter
N. J. A. MOLTZER, Secretaris

Amsterdam, 16 Maart 1918

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam, Heerengracht 545.

In aansluiting aan ons schrijven van 8 Maart j.l. en aan de bespreking, die wij op Woensdag 13 Maart d.a.v. met de vertegenwoordigers van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Bond van Nederlandsche Architecten en Uw Genootschap mochten hebben, nemen wij de vrijheid Uw college het volgende te melden en hieraan een beleefd verzoek toe te voegen.

Ter bevordering van de belangen der volkshuisvesting acht de Nationale Woningraad het in hooge mate gewenscht, dat de arbeiderswoningbouw wordt toevertrouwd aan architecten, die in de vraagstukken van technischen, sociaal-practischen en aesthetischen aard hiermede verband houdende, zijn onderlegd. Meermalen wordt ons gevraagd architecten aan te bevelen, waartoe wij ons echter nimmer gerechtigd hebben gevoeld. Voor de volkshuisvesting zou het evenwel van groote waarde zijn, wanneer wij ten behoeve van de bouwvereenigingen over een lijst van architekten beschikten, die wij voor deze taak als bijzonder berekend zouden kunnen noemen. Daartoe echter zijn wij niet in staat. Het overleggen van een algemeene lijst van architecten zou ons niet verder brengen. Mede op grond van de gehouden besprekingen hebben wij daarom besloten tot samenstelling van zulk een lijst over te gaan en roepen wij daartoe Uw medewerking in.

Wij meenen, dat de meest juiste weg in deze zou wezen een commissie in het leven te roepen, waarin de drie genoemde vereenigingen vertegenwoordigd zijn, opdat deze lijst door geheel bevoegde mannen wordt opgemaakt, terwijl het voorzitterschap door één onzer zou worden waargenomen.

Mitsdien komen wij met het beleefd verzoek tot Uw College uit het midden van Uw Genootschap twee leden aan te wijzen om in bedoelde commissie zitting te nemen.

In het midden latende, of deze commissie ook na den crisistijd zal worden bestendigd, meenen wij, dat in verband met de verklaring, door Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken onlangs in de Tweede Kamer der Staten-Generaal afgelegd, dat Zij een wetsontwerp in gereedheid heeft gebracht, waardoor in den woningnood zal worden voorzien, het zeer van belang is, dat deze lijst thans ten spoedigste gereed komt. Wij hopen ten zeerste binnen korten tijd een gunstig antwoord van U te mogen ontvangen.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad,
(w.g.) D. HUDIG, Waarn. Voorzitter
N. J. A. MOLTZER, Secretaris

VERSLAG van de bijeenkomst van het Genootschap „Architectura et Amicitia", de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Bond van Nederlandsche Architecten en den Nationalen Woningraad, uitgeschreven door den Nationalen Woningraad op Woensdag 13 Maart 1918, te Amsterdam, Prinsengracht 691.

Aanwezig: voor „Architectura et Amicitia" de heeren J. Gratama, J. F. Staal en P. Vorkink; voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst de heeren J. P. Mieras, D. F. Slothouwer en G. Versteeg; voor den Bond van Nederlandsche Architecten de heeren Foeke Kuipers en Jan de Meijer; voor den Nationalen Woningraad de heeren Mr. D. Hudig en Mr. N. J. A. Moltzer.

In zijn openingswoord deelt de voorzitter, Mr. D. Hudig, de reden van deze bijeenkomst mede. De Nationale Woningraad bevordert zooveel mogelijk dat adviezen van kundige architecten worden ingewonnen. Vandaar dat hij in „Woningbouw" steeds teekeningen van goede woningen publiceert. Ook in den nieuwen druk der Handleiding voor Woningbouwvereenigingen wordt de aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid bekwame architecten te raadplegen. Het boekje over volkswoningbouw, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de Nationale Woningraad zullen uitgeven, heeft geenszins ten doel om de architecten overbodig te maken, integendeel om te doen zien, hoe ingewikkeld het probleem van den volkswoningbouw is en hoe noodzakelijk het moet worden geacht, dat deze onder leiding van vakmannen wordt gesteld. Er doen zich hierbij verschillende moeilijkheden voor. Moeilijkheden van technischen, sociaal-practischen en van aesthetischen aard, die alle moeten worden overwonnen. De architect, die zich met succes aan het vraagstuk der arbeiderswoningbouw wil wijden, moet dus niet alleen voor het aesthetische, maar ook voor het technische en sociaal-practische gedeelte onderlegd zijn. Meermalen wordt aan den Woningraad gevraagd een goed architect op te geven, maar het spreekt wel vanzelf dat dit College zich daaraan niet mag wagen. De vraag, die thans aan de verschillende vereenigingen wordt voorgelegd, is deze: in hoeverre kan de Nationale Woningraad in deze teedere aangelegenheid richting geven, zoodat de volkshuisvesting wordt bevorderd? Er zitten allerlei problemen hieraan vast, o.a. de schoonheidscommissies, de Bauberatung betreffende, maar de voorzitter zou gaarne zien, dat zich de discussies van hedenmiddag beperkten tot dit eene feit: wat kan de Woningraad doen ter bevordering van eene goede architecten-keuze?

Uit de besprekingen, die hierop volgen, blijkt, dat deze vraag in den boezem der verschillende vereenigingen reeds meermalen ter sprake is gekomen. De vereenigingen zelve kunnen deze vraag niet beantwoorden. In hooge mate wordt het gewenscht geacht, dat er komt een lijst van architecten, die geheel voor hun taak zijn berekend, maar de vereenigingen kunnen niets anders doen dan een lijst van haar leden overleggen, waarmede men natuurlijk niets bereikt. De eenige oplossing zou zijn, dat een keuringscommissie van deskundigen door den Nationalen Woningraad werd ingesteld, die met gestrengheid een schifting maakte. De lijst, die op deze wijze verkregen werd, zou alleen de namen bevatten van diegenen, die de Nationale Woningraad zonder voorbehoud zou kunnen aanbevelen. Op deze lijst behoeven niet alleen de namen te staan van hen, die reeds gebouwd hebben, maar ook zij, die plannen inleveren, welke door de Commissie worden goedgekeurd, moeten er worden opgebracht. Het is voor geen enkel architect op zichzelf een reden om zich gepasseerd te gevoelen, wanneer zijn naam daarop niet voorkomt, wijl zijn bijzondere gaven op ander gebied dan den volkswoningbouw kunnen liggen.

Vervolgens komt ter sprake, hoe deze Commissie moet worden samengesteld. Van één zijde meent men aanvankelijk dat de Nationale Woningraad daartoe de personen moet aanwijzen, maar ten slotte is men toch algemeen van oordeel, dat het de voorkeur verdient, wanneer dit lichaam de drie ter vergadering bijeengekomen corporaties uitnoodigt, elk twee leden aan te wijzen. Geen vrees wordt gekoesterd, dat de vereenigingen daartoe niet zouden willen medewerken. De benoemde personen moeten geheel vrij staan en over hun gesties geen verantwoording schuldig zijn aan de vereeniging, die hen benoemt.

Nog komt de vraag naar voren of het wenschelijk is, dat deze lijst zeer spoedig tot stand komt, of niet. Algemeen is men van meening dat het eerste het geval is. Het onderzoek zal daardoor niet zoo uitgebreid kunnen zijn, als wel wenschelijk ware, maar behalve dat dit euvel door de herziening, welke de lijst telkens zal ondergaan, tot een minimum wordt gereduceerd, is juist waar de woningbouw in deze tijden met kracht zal worden ter hand genomen — een wetsontwerp over deze materie schijnt reeds gereed te zijn — in hooge mate gewenscht, dat de lijst zoo spoedig mogelijk gereed komt. Besloten wordt dat de Nationale Woningraad ten spoedigste aan elk der vereenigingen zal verzoeken twee leden aan te wijzen om zitting te nemen in een keuringscommissie, welke een lijst van architecten voor volkswoningbouw zal samenstellen.

Ten slotte wordt nog de vraag ter sprake gebracht, op welke wijze bevorderd kan worden, dat in „Woningbouw" die bouwplannen worden opgenomen, welke in het bijzonder aanbevelenswaardig zijn. Besloten wordt dat de Nationale Woningraad aan elk der drie vereenigingen zal vragen een lid aan te wijzen, die tezamen in commissie den Woningraad van advies zullen dienen.

Hierna wordt, onder dankzegging voor de belangstelling, welke blijkens de drukke opkomst van de zijde der drie vereenigingen ondervonden is, de bijeenkomst gesloten.

C ◻ Bespreking van de vraag gesteld door het Comité Néerlando-Belge d'Art Civique: Moet de Hal van Yperen uit esthetisch, kunsthistorisch, nationaal en internationaal oogpunt na den oorlog herbouwd worden of niet.

D ◻ Behandeling der verder ingekomen stukken.

E ◻ Ballotage der Heeren A. H. JANSSEN, Bouwk. Teekenaar alhier, J. H. MULDER Jr., Architect te Groningen, J. G. A. PEETERS, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, JAN PAUW, Architect te Amsterdam en L. J. H. ZONNEVELDT, Bouwk. Opzichter-Teekenaar te Amsterdam als Gewone Leden van het Genootschap.

F ◻ Rondvraag en Sluiting.

V. — 1408STE LEDENVERGADERING

wordt gehouden op WOENSDAG 10 APRIL 1918 's avonds 8 uur in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549 te Amsterdam.

AGENDA: A ◻ Notulen en ingekomen Stukken.

B ◻ Voordracht van den Heer JAN GRATAMA, B. I. over: „Beschouwingen over stroomingen in de hedendaagsche Architectuur" met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

C ◻ Rondvraag en Sluiting.

LEDEN WORDEN VERZOCHT ER NOTA VAN TE NEMEN DAT HIERMEDE 3 VERGADERINGEN (28 MAART, 4 APRIL EN 10 APRIL) ZIJN AANGEKONDIGD.

VI — De voordracht van Dr. H. P. BERLAGE Nzn., Architect over „Het Normaliseeren van Woningen," wordt gehouden op 24 APRIL 1918 terwijl de voordracht van Dr. Berlage over „Het begrip der Architectuur" voorloopig is uitgesteld tot 25 SEPTEMBER 1918.

J. F. STAAL, 1ste Secretaris

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE. ◻ De TENTOONSTELLING van de 114 ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor een nieuw Academiegebouw, zal voor belangstellenden kosteloos toegankelijk zijn van ZONDAG 17 MAART TOT EN MET MAANDAG 1 APRIL A.S. (2de Paaschdag), dagelijks van 10 tot 4 uur, in het gebouw der Maatschappij „Arti et Amicitiae", Spui, te Amsterdam.

Rotterdam, 3 Maart 1918

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren,

De P. P. C. heeft de eer U te berichten, dat zij de mededinging aan de Studieprijsvraag voor Ontginningsboerderijen, uitgeschreven door de Grondverbeterings- en Ontginningsmaatschappij te Bostel enz. ten zeerste kan aanbevelen, en zich met het programma, ofschoon dit, als zijnde voor een studieprijsvraag, niet aan de A. R. is onderworpen, ten volle kan vereenigen.

Tevens bericht zij U, dat het secretariaat der commissie is overgegaan op den ondergeteekende.

Hoogachtend, Uw dw. dr. N. VAN GOOR

◻ ◻

INSTITUUT VAN BOUWKUNST EN DE V. A. N. K. ◻ In de laatstgehouden ledenvergadering van 2 Maart 1918 werd omtrent het „Instituut van Bouwkunst" het volgende besloten:

De leden der V. A. N. K. worden vrijgelaten al of niet het lidmaatschap van het „Instituut van Bouwkunst" te aanvaarden. Mocht een lid der vereeniging echter toetreden, zoo zal hij dit slechts doen onder voorwaarde dat:

a. ◻ het Instituut niet zal ingaan tegen datgene, wat reeds door de bestaande vakvereeniging (de V. A. N. K.) als goede regel is aangenomen of wordt nagestreefd en tegen de besluiten der vakvereeniging inzake vakacties.

b. ◻ het Instituut voor de behartiging der algemeene belangen van de ambachts- en nijverheidskunst zooveel mogelijk zal handelen in overleg en overeenstemming met de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

JAARGANG 1, N°. 4

WENDINGEN

20 APRIL 1918

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

TECHNISCH GEDEELTE

REDACTEUR: W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE ——— RIJKSSTRAATWEG 46 - IJMUIDEN

NADRUK VERBODEN

BIJDRAGEN VOOR WENDINGEN - „ERSATZ"-GOTEN

De Redactie wenscht te ontvangen eene beschouwing over gootbekleedingen en afvoerbuizen ter vervanging van het zink, dat al sedert geruimen tijd niet meer te verkrijgen is. Het is voornamelijk te doen om de ervaring met dergelijke bekleedingen opgedaan.

Voor antwoorden, die in deze rubriek worden opgenomen, heeft het Genootschapsbestuur een extra-honorarium van totaal f 25.— beschikbaar gesteld.

Schetsen op flinke schaal, met krachtige lijnen geteekend ter — zoo noodig verkleinde — reproductie. Inzending vóór 12 Mei a.s.; uitsluitend voor Leden.

REDACTIE

GECONSTRUEERDE HOUTEN BALKEN VAN GROOTE OVERSPANNING.

Nu de oorlog den aanvoer van balk- en façonijzer nagenoeg heeft stopgezet doet de vraag zich voor, hoe draagconstructies van grootere afmetingen in hout zouden zijn uit te voeren. Niet alleen hier te lande, maar ook in het land van ijzer en staal, in het naburige Duitschland, zijn in den laatsten tijd constructies in hout uitgevoerd, waarover vóór het uitbreken van den oorlog zelden — althans voor permanent werk — werd gedacht. Weliswaar zijn reeds vóór den oorlog daar speciale firma's werkzaam geweest om uit hout kapspanten van groote afmetingen te construeeren o.a. Stephan te Düsseldorf en Hetzer te Altenburg maar beide firma's maakten daarbij gebruik van fabrieksprocédé's, die hun speciaal eigendom zijn en derhalve buiten het gebied der algemeene toepassing vallen.

Ook in verband met den prijs van gewapend beton treedt de vraag naar hout meer op den voorgrond; — bij eerstgenoemd materiaal komt bovendien nog het nadeel, dat het eigengewicht zóó groot is, dat alleen om dát te dragen aanzienlijk materiaalverbruik noodig is.

De eigenaardigheden van het hout zijn aan practici voldoende bekend; op theoretisch gebied is er geen materiaal, waaraan zoo weinig aandacht geschonken wordt, althans wat de constructieve eigenschappen betreft.

De schoonheidscapaciteit wordt voldoende gewaardeerd en met de combinatie van verschillende, vooral buitenlandsche, houtsoorten worden meermalen zeer fraaie effecten bereikt. Maar deze zijde van de houttoepassing valt buiten het specifiek technisch gebruik en is hier minder voor bespreking aangewezen.

Wat bij het ontwerpen in hout speciaal op den voorgrond treedt, is de weekheid van het materiaal en voorts het groote verschil in eigenaardigheden tusschen het hout-zelf en het verbindingsmiddel ijzer. Terwijl het laatste practisch geen beschadiging, indrukking, vernieling of verbrijzeling toelaat, is juist de weekheid van het hout oorzaak, dat men rekening moet houden met de vormveranderingen in de verbindingen.

Om deze te beperken zal men hebben te kiezen tusschen lage toe-te-laten-spanningen of spaninrichtingen; de laatste tot het herstellen van den gewenschten vorm, wanneer deze tengevolge van zettingen geleden heeft.

Van den anderen kant is de vormverandering oorzaak, dat de constructie waarschuwt voor overbelasting, lang vóór dat gevaar aanwezig is, zoodat dikwijls het oog meer dan de stabiliteit voorzorgen eischt.

Hoe het weeke hout en het vastere ijzer zich ten opzichte van elkaar kunnen gedragen, is in fig. 1 zichtbaar, waarin een spijker en een houtdraadbout zijn aangegeven; — de eerste verkeert onder een belasting van 135 K.G., de tweede wordt met ruim 600 K.G. omlaag getrokken. De lat is vurenhout, — het bevestigingslichaam grenen. Beide schetsen toonen aan, bij welke overbelasting de verbinding nog stand houdt, — het spreekt toch vanzelf, dat dusdanige vormverandering practisch niet mag voorkomen.

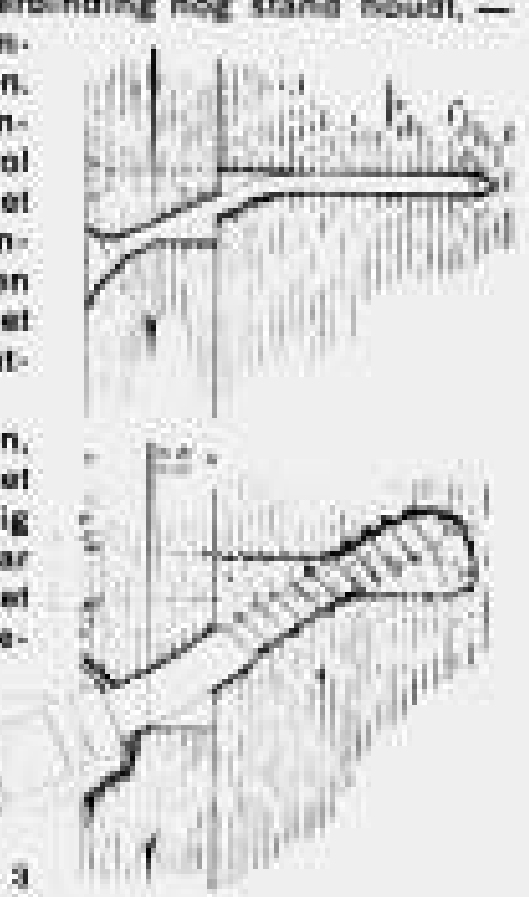

FIG. 1

Het draagvermogen van dergelijke verbindingen, die in de praktijk een enormen rol spelen, hangt in de eerste plaats samen met de wrijving in de aanrakingsvlakken, — vandaar dat ongeschaafd hout verkieslijk is boven geschaafd hout, — in de tweede plaats met den weerstand tegen indrukking der houtvezels.

Als de wrijvingsweerstand is overwonnen, komt de weerstand tegen opstuiking van het kopsche hout in werking en dit gaat al spoedig gepaard met zetting. Of dit laatste bezwaar oplevert, hangt af van de functie, die het constructiedeel in het geheele samenstel bekleedt; meestal toch is de combinatie zoodanig, dat bij zetting van het eene onderdeel een ander de functie gedeeltelijk overneemt en zoodoende het eerste ontlast, waardoor verdere zetting voorkomen wordt. Als b.v. bij een ligger op 3 steunpunten een der drie zetting aanneemt, gaan de twee andere des te meer dragen; — de zetting van het eerste komt daardoor tot stilstand. Er zijn echter gevallen, waarin zulk een gunstige omstandigheid ontbreekt en dan zal deze eigenaardigheid der houtverbindingen de meeste zorg opleveren.

Ten opzichte van de tegenwoordige toepassingen bevat het Zentralblatt der Bauverwaltung (no. 22 van 1918) een opstel, waarin eenige typeconstructies worden aangegeven. Ofschoon daarin geen enkel nieuw gezichtspunt wordt geopend, zal het wellicht — in verband met onze omstandigheden — van belang kunnen zijn, op dit opstel de aandacht te vestigen.

Bij de bedoelde constructies wordt gebruik gemaakt van 3 grondvormen. Vooreerst het enkelvoudige vakwerk, fig. 2.

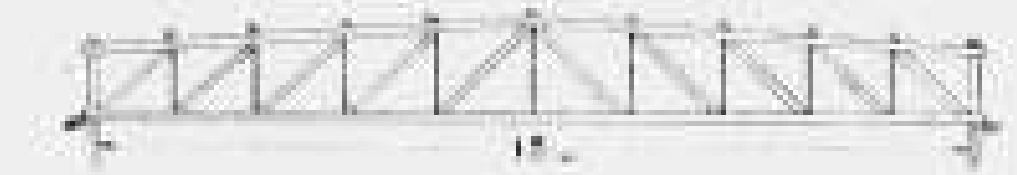

FIG. 2

Dit vakwerk is van hoogst-eenvoudige indeeling; het laat toe, met geringe moeite en daardoor vrij groote zekerheid, zich rekenschap te geven van de statische werking. De boven- en onderranden, zoomede de diagonalen, zijn van hout; de verticalen zijn ijzeren schroefstangen. Op zich zelf is dit spant niet stijf; slechts door de belasting verkrijgt het de gewenschte stijfheid.

In fig. 3 is een driescharnierspant geteekend; elk der kapbeenen is een houten vakwerkligger. Hierbij is een dubbel-systeem toegepast, houten

randen en diagonalen en ijzeren vertikalen. Dit vakwerk is wel op-zich-zelf-stijf; de stijfheid wordt verkregen door middel van de gekruiste diagonalen. Het systeem Howe is hierbij in toepassing gebracht.

FIG. 3

Zooals men weet, dateert dat systeem van de 2e helft der vorige eeuw en is aanvankelijk voor spoorwegbruggen toegepast. De grondgedachte bestaat daarin, dat men door het aandraalen van de moeren der vertikale trekstangen, in alle diagonalen drukkrachten opwekt. Wordt dit vakwerk belast, dan zullen in de diagonalen, welke bij gewone vakwerken (zonder aanvangsspanning) worden getrokken, de drukkrachten thans vermindering ondergaan. Zorgt men nu, dat de kunstmatige drukkracht grooter is dan de te verwachten trekkracht, dan blijft er steeds drukkracht over. Dit streven hangt samen met het feit, dat bij hout een goede drukverbinding gemakkelijk is te construeeren, — men kan toch de onderdeelen desnoods koud op elkaar laten rusten —, terwijl trekverbindingen bij hout bezwaarlijker zijn.
Ook dit systeem is statisch-overzichtelijk en duidelijk van samenstelling, zoodat het voor algemeene toepassing geschikt zou zijn te achten, indien de gebogen vorm niet zijn eigenaardige bezwaren opleverde. Deze wordt verkregen door dunne planken te buigen en in meerdere lagen op elkaar te spijkeren; een werkwijze, die reeds in de eerste helft der 19e eeuw werd toegepast (systeem Emy, 1823-Parijs). Het bezwaar is voorts het tamelijk ruime gebruik van ijzer aan de trekstang met ophangdraden en spijkers.
De 3e grondvorm is de boog met trekstang, aangeduid in fig. 4.

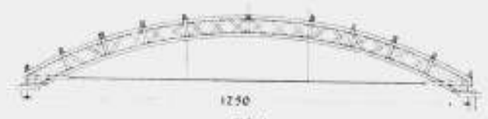

FIG. 4

Het voornaamste ijzeren onderdeel is de trekstang; overigens bepaalt het ijzerverbruik zich vermoedelijk tot spijkers en houtdraadbouten. Hierbij is gebruik gemaakt van het feit, dat bij een goed-geconstrueerden boog nagenoeg uitsluitend drukkrachten optreden. De doorbuigende momenten en dwarskrachten zijn in elk geval gering en dit is de reden, dat men bij de bevestiging der diagonalen met spijkering heeft kunnen volstaan.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat nog steeds de materialen aanwezig zijn, om vrij te zijn in de keuze der overspanningen bij dragende bouwdeelen. Het komt er slechts op aan, het hout toe te passen op eenigszins andere wijze dan de traditioneele vormen, waarmede we door de langjarige gewoonte wellicht al te vast vertrouwd zijn geraakt.

VAN DE WIJNPERSSE

METSELSPECIES EN MUURKANKER

Ware het niet, dat de techniek der mortels in de laatste jaren eene vordering heeft gemaakt door de invoering van nieuwe materialen: schelpkalktrasmoel, ijzerportlandcement en hoogovencement, dan zou er weinig aanleiding zijn de metselmortels opnieuw ter sprake te brengen. Want veel is daarover geschreven en behoefte aan nieuwe stof bestaat allerminst. Wel is het van belang het bestaande te ordenen en zoo mogelijk een draad aan te wijzen, die door een reeks van verschijnselen loopt. Daardoor wordt het inzicht beter en het overzicht gemakkelijker. Pogingen in deze richting hebben reden van bestaan, omdat er bij het mortelvraagstuk weliswaar veel is onderzocht, maar nog steeds zoo veel duisters zich voordoet, dat het dikwijls moeilijk is vasten grond onder de voeten te behouden.

Het hoofdbestanddeel van den mortel bij den opbouw is het zand; ware het mogelijk het zand voldoende plastisch te maken door combinatie van verschillende korrelgrootten en het tegelijk eenigen samenhang toe te kennen, dan zou een toeslag onnoodig zijn. Het zand-conglomeraat brengt den druk over, sluit af enz. De bestemming van den toeslag is het bezorgen van zekere plasticiteit, noodig voor het verwerken, — en het verwekken van zekere aanhechting, zoowel tusschen de zandkorrels onderling als aan de baksteenen.
Als toeslag komen in aanmerking: kalk en portlandcement, waarvan kalk nagenoeg alleen plasticiteit *), — portlandcement zoowel plasticiteit als bindkracht bezit; als nevenverschijnsel bij deze laatste stof doet zich de vorming van kalk voor. Eindelijk kan ook aan de kalk bindend vermogen worden verleend door de vermenging met oplosbaar kiezelzuur. Naast het hoofdbestanddeel zand treden dus de toeslagen: kalk, portlandcement en de combinatie kalk + kiezelzuur op, — waarvan het eerste alleen in aanmerking komt als de verlangde bindkracht slechts zeer gering behoeft te zijn.
Ter vergelijking van de korrelgrootten van de verschillende mortelmaterialen zijn zij hieronder — alle in dezelfde vergrooting — aangegeven.

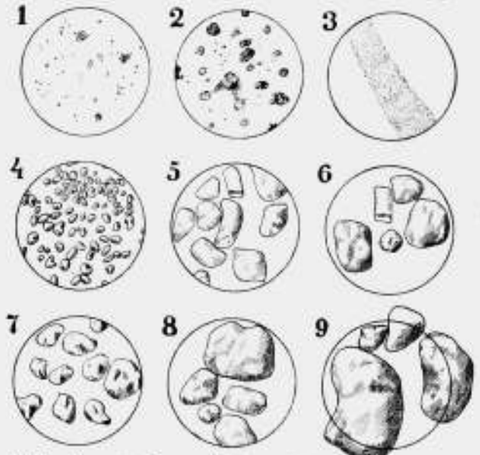

1. Portlandcement. 2. Tras. 3. Kalkdeeg. 4. Klapzand, gereinigd van de kleideeltjes. 5. Duinzand. 6. Enkele grootere korrels uit het duinzand. 7, 8 en 9. Metselzand, gebaggerd uit de Lek.
De cirkel heeft een middellijn van 1 m.M.
Het klapzand is het fijnste natuurlijke zand, maar is steeds vermengd met klei en daarom ongeschikt voor mortels.

De verklaring van tal van verschijnselen moet worden gezocht in de versteeningsprocessen van deze 3 toeslagen.
Vooreerst de versteening van kalk alleen. Wat men in het bouwvak kalk noemt, heet: chemisch kalk- of calciumhydraat. De wijze, waarop het versteent, wortelt in zijne vervaardiging. Hierbij wordt natuurlijke kalksteen, die chemisch den naam van koolzure kalk of calciumcarbonaat $CaCO_3$ draagt en van dezelfde samenstelling is als hardsteen, gebrand tot een temperatuur van 700 à 900° C., waarbij hij uiteenvalt in ongebluschte kalk CaO en koolzuur CO_2, dat laatste verdwijnt in den dampkring. Bij het blusschen neemt de ongebluschte kalk water H_2O op en gaat over in kalkhydraat $Ca(OH)_2$ (gebluschte kalk). Nu berust de versteening van deze stof daarop, dat zij uit den dampkring koolzuur CO_2 wederom opneemt en water H_2O afstaat, en overgaat in koolzure kalk of calciumcarbonaat; dus het omgekeerde van wat bij het branden en blusschen van kalksteen gebeurt.

*) Deze werking is zuiver physiek, men kan ook zandmeel daartoe benutten (zandmeel is gemalen zand, 10 % rest op de 5000-mazenzeef).

Dit proces speelt zich weliswaar af in metselwerk, dat met kalkmortel is gemetseld, maar slechts zeer langzaam en tot geringe diepte in de voeg, en wel tot ten hoogste 3 à 4 c.M. gemeten vanaf het buitenmuurvlak, zoodat zelfs na meer dan 150 jaren het kalkhydraat in het inwendige van den muur nog steeds kalkhydraat is, bij een vochtigen muur in den vorm van pap en bij een drogen muur in den vorm van een ruil poeder. Door de metselsteenen schijnt het koolzuur zoo goed als niet te kunnen doordringen. Aan den buitenkant der voeg daarentegen heeft de overgang tot calciumcarbonaat vrij volledig plaats, zoodat de voegspecie daar ter plaatse niet alleen vast, maar ook ondoordringbaar voor water kan worden, althans indien voor dit versteeningsproces voldoende vochtigheid aanwezig is, overeenkomend met een gehalte van ten minste 6 % water.
Het is duidelijk, dat bij een muur, waarin waterbeweging aanwezig is, — zooals b.v. in een bekleedingsmuur het geval kan zijn, — het kalkhydraat aan het oppervlak kan komen, want de deeltjes kunnen mechanisch, en ook in oplossing, door het water worden medegenomen. Komen de kalkdeeltjes aan het buitenoppervlak, dan worden zij door het koolzuur der lucht aangegrepen en omgezet in calciumcarbonaat. Werkelijk zijn de uitgeloopen muurkorsten en druipkegels, die ontstaan bij uitloging van metselwerk, gebleken uit calciumcarbonaat te bestaan.

Het versteeningsproces van portlandcement is veel minder eenvoudig. Deze stof, die verkregen wordt door innige vermenging van 75 % fijngemalen koolzure kalk en 25 % klei, gevolgd door verhitting en branding tot 1350 à 1500°, daarna snelle afkoeling en vermaling, heeft een niet geheel bekende samenstelling. Het heeft vanzelf niet aan pogingen tot onderzoek ontbroken, maar al deze pogingen hebben het bezwaar niet geheel kunnen overwinnen, dat de stof bij aanraking met water onmiddellijk hare constitutie wijzigt. Waarschijnlijk bestaat het hoofdbestanddeel, dat men alit noemt, uit rond 71 % kalk (ongebluschte), 4 % aluinaarde en 25 % kiezelzuur, beide laatste stoffen afkomstig uit klei. Naast de kalk zien we als nieuwe stoffen aluinaarde en kiezelzuur verschijnen; het kiezelzuur werd reeds hierboven als toeslag voor kalk-alleen vermeld, — het komt namelijk los-van-kalk voor in het tras.

De eigenaardigheden van het kiezelzuur vormen een tweede steunpunt bij de studie der mortels. Het eigenlijke kiezelzuur is een verbinding van een stof, die uit 1 atoom kiezel of silicium bestaat op 2 atomen zuurstof, SiO_2, met de elementen van water. Wat men in de techniek onder kiezelzuur verstaat, zijn zouten, in hoofdzaak van aluminium en ijzer met het eigenlijke kiezelzuur, dat opzichzelf nog in 2 variaties voorkomt. De stof SiO_2 zelf heet in kristallijnen vorm „kwarts", en levert, in fijne of grovere afgeronde korrels verdeeld, het hoofdbestanddeel van metselzand. Dit laatste is zooals bekend een vrijwel doode stof: slechts bij zeer hooge temperatuur (in een glasoven) of bij een hoogen druk van oververhitte stoom (in den ketel van een kalkzandsteenfabriek) wordt het materiaal aangetast.
Het vorenbedoelde kiezelzuur is in kristallijnen vorm eveneens een doode stof, maar bij amorphe constitutie is het dat niet; het heeft dan het vermogen zoowel kalkhydraat aan te tasten en om te zetten in een vaste onoplosbare stof, als zelf op te lossen in zoutzuur. De laatste eigenschap wordt het kenmerk van de eerste; wil men nagaan of een toeslag in staat zal zijn kalk te binden, dan moet hij oplosbaar zijn in zoutzuur, en hoe grooter de oplosbaarheid in zoutzuur, hoe grooter de waarde is als bindmiddel voor kalk.
Er zijn in hoofdzaak twee processen, waarbij het oplosbare kiezelzuur kan ontstaan, die beide daarin overeenstemmen, dat kiezelzuurhoudende stoffen tot hooge temperatuur worden verhit in gezelschap met aluinaarde en ijzeroxyde en vervolgens plotseling worden afgekoeld. Geschiedt de afkoeling niet plotseling, dan vormen zich kristallen van onoplosbaar kiezelzuur, dat een doode stof is.
Het eerste proces wordt verondersteld zich in de natuur te hebben afgespeeld bij de vulkanische uitbarstingen, die in den vóórtijd, o.a. in het Eifelgebergte, hebben plaats gegrepen; de gloeiende lava is denkelijk door de gebruikelijke regenbuien plotseling afgekoeld. Dit strookt met het verschijnsel dat de onderste lagen het grootste gehalte aan oplosbaar kiezelzuur aanwijzen, aangezien de bovenste lagen minder snel moeten zijn afgekoeld, doordat zij rusten op de warmere onderlagen.
Het tweede proces heeft plaats bij het hoogovenbedrijf. Zooals men weet bevatte de ganggesteenten der ijzerertsen de elementen noodig voor de vorming der kiezelzure zouten; zij drijven in gloeienden toestand op het gesmolten ijzer. Aldus worden zij afgetapt, opgevangen in roteerende ijzeren trommels en met water bespoten. Zoodoende vervaardigt men het slakkenzand.
Dit materiaal is dus in zijn ontstaan nà verwant aan het tras; het verschilt echter in zooverre van het tras; dat het voor ongeveer de helft uit kalk bestaat, terwijl tras nagenoeg geen kalk bevat (slakkenzand: 43 % oplosbaar kiezelzuur en aluinaarde op 50 % kalk; — tras: 52 % oplosbaar kiezelzuur en aluinaarde op 3 % kalk). Hoe minder kalk, hoe dichter het slakkenzand bij het tras staat; hoe meer kalk, hoe dichter bij het portlandcement, — althans volgens de meening van de fabrikanten, hetgeen echter door de portlandcementfabrikanten bestreden wordt. Het slakkenzand wordt dikwijls ongemalen toegepast.
Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat men onder ijzerportlandcement verstaat een innig mengsel van gewone portlandcement en uiterst fijn gemalen slakkenzand, in verhouding van resp. ten minste 70- en ten hoogste 30 %, terwijl bij hoogovencement het gehalte aan portlandcement minstens 85 % moet bedragen. De keuringseischen voor beide cementsoorten zijn in hoofdzaak, niet volledig, dezelfde als voor portlandcement.

We zijn hiermede teruggekomen op het portlandcement, dat als kenmerk van zijn fabricage heeft de uiterste zorg, waarmede de grondstoffen worden gedoseerd en vermengd. Bij dit bedrijf is de stof-zelf hoofdproduct, wat niet het geval is bij het overeenkomstige materiaal verkregen uit het hoogovenbedrijf.
Bij de verhitting van het mengsel wordt eerst de koolzure katk ontleed in ongebluschte kalk en koolzuur; dit geschiedt bij temperaturen gelegen tusschen 700 en 1000° C.; vervolgens heeft inwerking plaats van de kalk op de bestanddeelen der klei, n.l. kiezelzuur, aluinaarde en ijzeroxyde in onderlinge verbindingen; dit laatste geschiedt bij temperaturen van 1350° tot 1500° en is kenbaar aan de sintering der klei-kalksteenen. Aan dit verschijnsel der sintering wordt groote waarde gehecht; het wordt vermeld in elk keuringsvoorschrift, — omdat eerst bij die temperatuur de stoffen worden gevormd, die het portlandcement de buitengewone eigenschappen van vastheid en ongevoeligheid voor allerlei invloeden verleenen.
Bij toetreding van water treedt de versteening in; er ontstaat kristalvorming, waardoor geleidelijke verharding van het papje wordt teweeggebracht. De tijd, die er verloopt tusschen de toevoeging van water en dermate verstijving, dat de koek de proefnaald zonder indrukking kan dragen, heet bindtijd; deze wordt soms bij keuring onbepaald gelaten, soms op ten hoogste 4 uur bepaald. De afbinding wordt geacht te beginnen als het papje zoover is verstijfd, dat de naald niet meer tot op de plaat doordringt. Dit tijdstip wordt bij keuring meestal op minstens één uur, soms op minstens 2 uur na de watertoevoeging gesteld.
Wat voor de studie van den muuruitslag in het versteeningsproces van portlandcement het voornaamste is, is het afscheiden van vrije kalk. Dit geschiedt vanzelf in den vorm van kalkhydraat; de hoeveelheid is aanzienlijk en bedraagt meestal 30 %, van het gewicht aan portlandcement.
Er zijn ook kalksteensoorten, geschikt voor kalkfabricage, die al de grondstoffen voor de portlandcement-bereiding bevatten, n.l. 75 à 85 %, kalk en overigens leem en kiezelzuur. Deze geven bij branding een kalksoort, die onder water kan versteenen. Men noemt ze hydraulische kalk of waterkalk. Zij leveren — in tegenstelling met vette kalk — nagenoeg niet uit bij blussching. Het versteeningsproces gaat slechts langzaam. Wat onder den naam van cement-kalk in den handel wordt gebracht is in sommige gevallen een fijngemalen sterk-hydraulische kalk.
Bij grooter gehalte aan kiezelzuur en aluinaarde naderen de grondstoffen meer tot de verhouding, die noodig is voor portlandcement. Met dit laatste blijft echter het gewichtige verschil bestaan, dat de branding niet tot sinterens toe wordt voortgezet.

We komen na deze bespreking van de mortelbestanddeelen tot de eigenlijke muurkwaal, die muuruitslag en in een vergevorderd stadium muurkanker veroorzaakt. Deze muuruitslag doet zich voor als een fijn wit poeder; dat zich tenminste éénmaal afzet op elk gebouw, dat met cement of tras in den mortel is gemetseld en bij voorkeur in de maand Maart, wanneer de toestand der atmosfeer de sterkste droging teweeg brengt. Deze regent af en blijft daarna vrijwel achterwege.

Bij voortgezette ontwikkeling ontstaat muurkanker.

Het ontstaan van muurkanker doet zich uitsluitend voor bij kalkrijke mortels en het meest daar, waar afwisselende vochtigheid is; b.v. bij muren op het zuiden en westen, onder raamdorpels, nabij den grond, — in het algemeen waar zich water eenigen tijd verzamelen kan, hetzij door regenslag, hetzij door inwatering of opzuiging. De witte strepen zijn vaak een aanwijzing van lekkende goten of gescheurde afdekkingen.

Het komt zelden of nooit voor bij muren gemetseld in mortel van zand en kalk-alleen, — als regel geldt het, dat cement-, cement-kalk- of tras-kalkmortels in het metselwerk zijn toegepast. Het zoogenaamde stukvriezen van den steen komt voor in alle jaargetijden, ook na drogende warmte, dus bij temperaturen boven het vriespunt, zoodat de benaming „stukvriezen" onjuist is. Achter de bladderende baksteenschilfers vindt men witte kristallen, die bij hun vorming zich tegelijk hebben uitgezet en daardoor den steen hebben doen springen. Eindelijk bevat het witte poeder — al even onrechtvaardig „salpeter" genoemd (immers salpeter is een zout van salpeterzuur) — geen kalk of een hoofdbestanddeel daarvan, maar bestaat het doorgaans uit stoffen, vreemd aan kalk. Het is toch aangetoond, dat het in den regel bestaat uit glauberzout, chemisch genaamd natriumsulfaat, een natriumzout van zwavelzuur Na_2SO_4 — en bij uitzondering uit natriumcarbonaat, Na_2CO_3.

Het verschijnsel van afbrokkeling doet zich niet voor bij afwezigheid van baksteen. Weliswaar doet zich ook bij betonwerk een enkele maal afbladering voor, maar dit is — voor zoover mij bekend — uitsluitend een gevolg van het bevriezen van kleikluitjes, waarmede het grind af en toe verontreinigd is.

V. D. W.

(Slot volgt)

□ □

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GEN. A. ET A.

VERSLAG OVER HET JAAR 1917

Het vereenigingsjaar 1917 begon met 19 leden en 1 donateur, waarbij het bestuur bestond uit de heeren J. W. Blom, voorzitter, Jan Wils, secr. penningm. en J. Kooyman, alg. bestuurslid. In den loop van het jaar bedankten om verschillende redenen 7 heeren voor een verder lidmaatschap en verzocht ook de donateur afgevoerd te worden, maar daarentegen traden 8 heeren als lid toe en kon ook weer een donateur genoteerd worden, zoodat 1918 aanvangt met 20 leden en 1 donateur.

Op de laatste algemeene vergadering werd het bestuur samengesteld uit de heeren J. J. Hellendoorn, voorzitter; Jan Wils, secr.-penningm. en J. R. Prent, alg. bestuurslid. Er zijn gehouden 6 huishoudelijke vergaderingen, met gemiddeld 15 bezoekers, 1 buitengewone vergadering met 13 bezoekers en 4 lezingen voor leden en introducees. De heeren Th. v. Doesburg, W. Kromhout, Dr. Jan Kalf en Louis van der Swaelmen hebben respectievelijk gelezen over: „het aesthetisch beginsel in de beeldende kunst", „Bouwkunstonderricht", „Nationale Bouwkunst" en „Een geografische, artistieke en letterkundige tocht door België". De laatste lezing is gehouden in samenwerking met het genootschap Pulchri Studio.

Door het bestuur werden een vijftal tentoonstellingen gearrangeerd. In de eerste plaats van de ingekomen ontwerpen der genootschapsprijsvragen A. et A. 1917, daartoe welwillend door het genootschapsbestuur ter beschikking gesteld; in de tweede plaats van de ingekomen ontwerpen op de Clubprijsvraag, waarbij de ontwerpen door leden en genoodigden, ingezonden op de prijsvraag „Karenhuizen te Alkmaar", geëxposeerd werden en ten derde van het werk van een drietal leden n.l. de heeren Hellendoorn, Wouda en Engberts.

Op de uitgeschreven clubprijsvraag voor een fragment van een crematorium waren vier ontwerpen ingekomen. Als juryleden fungeerden de heeren Jan Gratama B. I., W. Kromhout en W. Verschoor, die zich daartoe, op uitnoodiging van het bestuur, welwillend beschikbaar hadden gesteld. Aan het ontwerp motto: „Verrae redditum" werd den eersten prijs toegekend. Bij opening van den naambrief bleek de ontwerper te zijn de heer Th. Wouda. Als een bijzonderheid moet bij deze prijsvraag nog opgemerkt worden, dat een belangstellende, die onbekend wenschte te blijven, f 10.— voor de prijsvraag aan het bestuur deed toekomen.

Naar het gebouw van het Ministerie van Landbouw werd in de maand November een excursie gehouden waaraan door 28 leden en introducés werd deelgenomen en in de maand Juni werd een gezamenlijk bezoek aan de Bosboom-tentoonstelling gebracht.

Aan de coöperatieve vereeniging „Tuinstadwijk Daal en Berg" werd een adres verzonden, waarin aangedrongen werd voor de te stichten tuinstad een prijsvraag uit te schrijven.

Tenslotte dient vermeld te worden, dat het plan bestaat met ingang van 1 Jan. — de contributie te verhoogen tot f 7.50 p.j.

De Secretaris, JAN WILS.

De Heer Jan Wils bericht, dat hij als secretaris van de club van Haagsche leden van ons Genootschap heeft bedankt.

□ □

PRIJSVRAAG RIJKS ACADEMIE.

Aan de inzenders der ontwerpen: No. 32 motto „Ideaal"; No. 80 motto „Herleving"; en No. 86 motto „Hanny", wordt medegedeeld, dat bij terugzending hunner ontwerpen aan de opgegeven correspondentieadressen, die daar niet bestelbaar bleken, en dus niet konden worden afgeleverd.

Ter beschikking van de inzenders liggen nu:

No. 32 aan het expeditiekantoor v. Gend en Loos, Rotterdam.
„ 80 „ de Rijks Academie, Stadhouderskade 86 Amsterdam.
„ 86 „ het expeditiekantoor v. Gend en Loos, 's Gravenhage.

Tevens wordt medegedeeld dat aan de Rijks Academie ter beschikking ligt van den inzender: ontwerp No. 180 motto „Doet nuttig werk"; poststukken aan het (onvolledige) correspondentie-adres te 's Gravenhage verzonden, kwamen als onbestelbaar terug.

De secretaris der Jury PAUL J. DE JONGH.

□ □

▼ ▼ ▼ MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP ▼ ▼ ▼

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I. — Als gewone Leden van het genootschap worden voorgesteld de Heeren Dr. J. MENDES DA COSTA, Beeldhouwer te Laren N. H., door R. N. Roland Holst en J. F. Staal en J. STRACKÉ, Bouwk. Opzichter Teekenaar te Laren N.H., door B. Liem en B. J. Boeyinga.

Als Buitenleden zijn aangenomen, de Heeren P. W. ABBING, Tuinarchitect te Driebergen, voorgesteld door B. H. Crevels, G. ADRIAANS Jr., Teekenaar te Amersfoort, en G. FEENSTRA, Bouwk. Teekenaar te Arnhem, voorgesteld door Ir. P. H. Endt, en als Kunstlievende Leden de Heeren A. W. BLOKHUIS, Leeraar M. J. te Alkmaar, voorgesteld door P. Vorkink, Mr. D. C. ENDT te Amsterdam, voorgesteld door Ir. P. H. Endt, Ir. H. DE JONGH, te Zaandam, voorgesteld door P. Kramer en Mevr. M. E. GOEDKOOP, te Amsterdam voorgesteld door Ir. P. H. Endt.

II. — De Voorloopige Commissie van Onderzoek tot het voorstellen van Afgevaardigde Leden is samengesteld uit de Heeren J. LIMBURG B. I., J. M. VAN DER MEY en J. F. STAAL.

III. — Tot lid in de adviescommissie der Redactie van het blad „Woningbouw" t.v.v.d. Nationalen Woningraad, is benoemd de Heer P. VORKINK.

IV. — Tot leden in de commissie tot samenstelling eener lijst van Architecten, berekend voor de arbeiderswoning-bouw t.v.v.d. Nationalen Woningraad, zijn benoemd de Heeren M. DE KLERK en P. VORKINK.

V. — Wegens wanbetaling is geroyeerd de heer H. VAN JAARSVELD Jr. Architect, Leeraar M.O. te Laren N.H.

J. F. STAAL, 1 ste Secretaris.

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN — ARCHITECTURA ET AMICITIA

JAARGANG I, No. 6 — TECHNISCH GEDEELTE — 30 JUNI 1918

REDACTEUR-SECRETARIS: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM

DE HEER W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE BEDANKT ALS REDACTEUR VAN DE TECHNISCHE AFDEELING

De Heer W. J. M. van de Wijnpersse voelt zich genoodzaakt, zeer tot leedwezen van Bestuur en Redactie van het Genootschap, zijn redacteurschap van de Technische Afdeeling van het maandblad „Wendingen" neer te leggen, wegens volstrekt gemis aan medewerking van de zijde der Genootschapsleden. Bestuur en Redactie, niet in staat een zóó uitmuntend Redacteur als de Heer van de Wijnpersse zich toonde, in korten tijd te vervangen, zullen, tenzij bruikbare artikelen van Genootschapsleden worden toegezonden, overwegen of het gebrek aan medewerking niet als voldoende aanwijzing kan worden beschouwd om de technische afdeeling voorloopig op te heffen. Voor deze maand heeft de Redactie zich beholpen met overname van artikelen, reeds verschenen in andere bladen.

Voor Bestuur en Redactie: J. F. STAAL, 1ste Secretaris

□ □

DE NORMAAL-WONING DOOR J. M. v. HARDEVELD

(overname van dit artikel bereidwillig toegestaan door Redactie Nieuwe Amsterdammer)

In de goeden, ouden tijd, toen er nog geen bazaars waren zooals wij die nu kennen, geen modezaken met een groot aantal filialen, geen magazijnen, waar men de producten eener grootscheepsche industrie voor een prikje kan koopen, ging men bij den snijder een jas bestellen, liet zich bij den schoenmaker een paar laarzen aanmeten of bij de hoedenmaker een hoofddeksel.

Men spon bij zich thuis z'n eigen linnen, breide z'n eigen kousen en wie van een „welversneden" pen hield kon die zelf maken.

Voor het vervaardigen van een deurslot riep men den slotenmaker, voor 't maken van een nieuwe kachel den smid, een kast droeg men den kastenmaker op en een nieuw huis den meester-timmerman.

□ □ □

Tegenwoordig draagt de boerenzoon in Friesland eenzelfde colbertcostuum als in Zuid-Holland of Limburg, betrokken misschien van een filiaal van hetzelfde grootestads-magazijn, gemaakt met dezelfde machines, gesneden door denzelfden coupeur.

□ □ □

In de meest afgelegen provinciestadjes kan men hetzelfde schoenwerk koopen als in een groote stad van 't centrum, vervaardigd misschien ook in eenzelfde fabriek. Niemand denkt er meer aan zijn gebruiksvoorwerpen of gereedschappen op bestelling te laten vervaardigen, maar betrekt ze, veel meer geperfectioneerd, veel goedkooper en vaak naar den vorm meer verzorgd, direct uit het magazijn.

Voor zijn huis gaat men echter nog steeds bij den dorps-timmerman, of een aannemer uit de buurt, die al spoedig met de heele eens geleerde methoden en de steeds toegepaste, of erger nog, pas afgekeken vormen, aan 't bouwen slaat.

Wat hang- en sluitwerk en enkele andere goedkoop te verkrijgen normaal-voorwerpen kunnen toepassing krijgen, overigens is 't bouwsel een produkt van 't scheppend vernuft des timmermans of aannemers.

Hoe de planindeeling van zulk een huis tot stand komt, hoe de vormgeving en het interieur verzorgd worden, is van algemeene bekendheid, ieder bouwt naar eigen keus en in eigen trant.

Eenheid van werken bestaat er tusschen die verschillende bouwers niet, en kan er ook niet wezen omdat of elke opleiding ontbreekt, of de eenheid in de opleiding zoek is.

Het ligt voor de hand dat dergelijke versnippering nu juist geen economische voordeelen meebrengt. Het zou interessant zijn eens na te gaan welke kapitalen er in een land als het onze, door dit gebrek aan eenheid verloren gaan.

In onzen tijd waar met alle middelen gezocht moet worden naar vereenvoudiging, waar gewoekerd moet worden met de steeds duurder en in de toekomst steeds zeldzamer wordende goede arbeidskrachten, waar gebrek is aan bijna alle materialen, waar de vraag naar woningen, de productie verre overtreft, mag zeker van techniek en kunst het uiterste gevergd worden om met een minimum middelen een maximum resultaat te bereiken.

Dan mag zeker ook de in goede banen gebrachte, door de allerbeste krachten geleide, fabriekmatige aanmaak van gewenschte onderdeelen, de massaproductie, niet langer uit de bouwkunst worden geweerd. 't Komt hier echter vooral aan op de leiding. Technicus en aesteticus moeten hier samenwerken.

□ □ □

In Amerika heeft men dit gegeven aanvaard.

Gebrek aan werkkrachten, economische, hygiënische en, ook aesthetische overwegingen, hebben er toe geleid de massa-aanmaak van bouwvormen te bevorderen.

Men heeft daartoe eenvoudig de oude vormen, die te kostbaar waren, waarvoor de materialen ontbraken, en die zich ook niet eigenden voor fabriekmatige produceering, aan den kant gezet, en met aanvankelijk succes nieuwe vormen geschapen voor 't nieuwe materiaal; het gewapend-beton gebracht-op-handelsformaat. Men bereikte hierdoor naast vele practische en hygiënische voordeelen, groote besparing van tijd en kosten, door vereenvoudiging in den opzet en door gemakkelijke constructie. De hierbij gevoegde afbeeldingen stellen in aanbouw zijnde huizen voor, geheel vervaardigd van gewapend beton platen. Deze huizen dienen ter vervanging van de vroeger voor dezelfde categorie bewoners bestemde houten huizen van het type der tegenwoordig ten onzent gebruikelijke noodwoningen. Ze blijken echter veel goedkooper te zijn dan de laatste

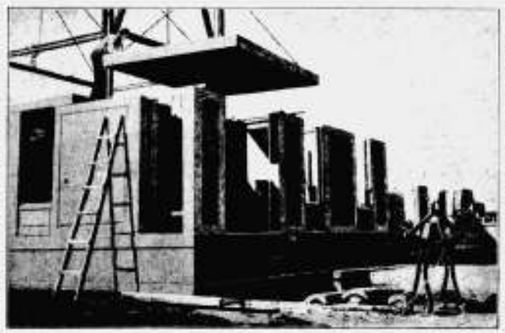

HET OPTREKKEN VAN EEN HUIS UIT BETONPLATEN
De vloersisten worden op de muren gelegd

DE MUREN DER VERDIEPINGEN WORDEN OPGESTELD

groep en veel andere voordeelen te bezitten die elken vakman genoeg bekend zijn. Een dergelijk huis kan in twee weken door vier werklieden met behulp van een kraan in elkaar worden gezet en bestaat wat betreft muren, vloeren en dak geheel uit holle betonplaten, ieder op speciale manier bewapend, en onderling verbonden. Openingen voor ramen en deuren zijn zoodanig uitgespaard, dat deze gemakkelijk later kunnen worden ingezet. De afmeting der platen is vanaf 2.50 M. lang en 2.00 M. breed en 0.20 M. dik terwijl elke plaat 1500 K.G. weegt. Het bezwaarlijke inschalen op 't werk, de aanmaak der materialen, het vervoeren en storten alsmede de tijd van wachten op verharding zijn, door 't gebruik dezer platen, vermeden. Ze worden in de fabriek of op werven door geschoold personeel vervaardigd, verkeeren daardoor wat betreft kantigheid van vorm, zuiverheid van afmeting, goed gecontroleerde verharding en steeds doorgaande perfectioneering in de beste condities. Van de platen zijn de courante afmetingen bekend en bij 't maken van een ontwerp wordt hiermede op dezelfde manier rekening gehouden als wij 't in den houtbouw gewend zijn te doen met courante houtmaten. 't Gebeurt hier alleen op wat grooter schaal. De aannemer die zeker bouwwerk besteed krijgt, bestelt na opgaaf, aan de fabriek, of heeft zelf in voorraad, een genoegzaam aantal platen om 't huis in elkaar te zetten, vervoert deze op ongeveer gelijke manier maar met minder risico als natuursteen, is weinig afhankelijk van de weersgesteldheid, van stakingen in de diverse vakken, heeft niet te kampen met vertragingen door diverse leveranciers.

Woningen van zeer verschillende type kunnen van dit materiaal worden vervaardigd en aangewend in de meest verschillende landstreken.

□ □ □

De toepassing van dit systeem zooals de afbeeldingen dit doen zien is aesthetisch natuurlijk hoogst onvoldragen.

Maar toch heeft het in zich een goed beginsel dat voor een alleszins bevredigende oplossing kan den uitgewerkt.

Het aantal normaalstukken kan gevoeglijk worden uitgebreid en zelfs vrij groot worden genomen. Elk stuk kan op zichzelf zoo geraffineerd mogelijk worden bestudeerd en op diverse mogelijkheden worden pasbaar gemaakt, zoodat met deze grondtypen een zeer groot aantal variaties kunnen worden gevormd.

De mogelijkheden zullen wel niet zoo groot zijn als b.v. met baksteen maar ook de „onmogelijkheden" minder groot. Bovendien zal, evenals een goed schilder met een eenvoudig palet bij voorkeur werkt, een kundig architect met een aantal grondvormen in staat zijn een oneindig aantal combinaties te vormen.

Hij zal 't gegeven zelfs dankbaar aanvaarden.

□ □ □

In onzen tijd wordt veel gesproken over normalisatie, ook in den woningbouw. Dit is begrijpelijk want het is een verschijnsel van onzen tijd. Hoe meer veelzijdig men eenerzijds op elk gebied wordt, hoe meer ook naar vereenvoudiging, meerdere eenheid anderzijds moet worden gestreefd.

Normalisatie is geen verstarring, geen dooden van elke individueele uiting, maar alleen rangschikken, het brengen van orde in een onhoudbaren chaos.

Normalisatie schept juist nieuwe gronden voor individueele ontwikkeling.

Normalisatie is een cultuurverschijnsel dat in de moderne wereld, ook in de bouwkunst, niet kan worden genegeerd.

Voor normalisatie van geheele woningtypen lijkt ons de tijd nog niet rijp. Maar wel de normaliseering der onderdeelen, door middel der nieuwe materialen.

□ □ □

Het zal velen bouwmeesters, verknocht als ze zijn aan hun houtverbindingen en steenverbanden, hun oude constructie-methoden en geliefkoosde vormen, zwaar vallen met dit genormaliseerde materiaal te werken. Ze zullen denken dat 't met de kunst gedaan is nu ze hun eigen schaatjes niet meer kunnen ontwerpen, hun verhoudingen op de millimeter nauwkeurig niet meer kunnen nagaan, een eigen manier hebben in de toepassing der verschillende materialen, het kantige walsijzer omsmeden tot krullende varkensstaarten, en hun fantasie uiten in de meest grillige architecturale wendingen.

□ □ □

De moderne werker zal echter begrijpen dat hij juist zichzelf kan wezen in de toepassing dezer normaal-stukken.

Dat door de eenvoudige bewerking hem veel bureaucratische rompslomp ontnomen wordt die 't hem moeilijk maken zich geheel te geven aan zijn opdracht.

Hij zal begrijpen dat de architect in den goeden zin een ruimtekunstenaar is en werken met massa's instee van met details.

Hij zal zich kunnen wijden aan de totaal-indruk, de massa-werking van zijn gebouw.

Hij zal voor een goed interieur de mogelijkheden scheppen.

Hij zal ook begrijpen, dat waar vroeger door eenheid van stijloevertuiging, dezelfde vormen voor elk geval weer opnieuw konden worden aangemaakt, nu voor diverse gevallen, de eenheid van vormgeving gewaarborgd wordt door centralisatie van den aanmaak.

Hij zal weer gaan gelooven in de mogelijkheid van een stijl.

Hij zal zich niet blind staren op 't wanbegrip dat de eenmaal geaccepteerde vormen nu voor altijd zouden blijven gelden.

Maar hij zal verstaan dat, gelijk de centraliseering 't mogelijk maakte de mode bijna jaarlijks te wijzigen, de eenheid van productie de mogelijkheid waarborgt voor gedurige perfectioneering, dat steeds andere of betere vormen zullen worden geschapen en met steeds kleiner wordende tempo's.

Hij zal zich verzoenen met 't denkbeeld dat hij zijn Vitruvius en Vignola wel kan opbergen en zijn boekenkast vullen met de keurig verzorgde modelboeken der groote fabrieken, met tijdschriften die hem de cultuur der hedendaagsche maatschappij, de geestesstroomingen van den tegenwoordigen tijd leeren kennen.

Hij zal zijn droom zien realiseeren dat vernuft en kunst samenwerken om stad en land de simpele schoonheid te hergeven die het zoo lang heeft moeten ontbeeren.

Wie is de technisch-aesthetische genie die ons de vormen schept waarmee wij kunnen werken?

HET DAK UIT LOSSE BETONPLATEN WORDT AANGEBRACHT

DE UIT LOSSE BETONPLATEN OPGETROKKEN HUIZEN GEREED
Dubbelvilla's te Seewarren (N. Jersey) in Amerika

□ □

JURYRAPPORT

OVER DE INGEKOMEN ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAAG VOOR DEN AANLEG VAN EEN CENTRAAL PUNT IN HET IJ-BOSCH, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „KUNST AAN HET VOLK".

Ingekomen zijn 24 antwoorden, die alle aan de voorwaarden, in het programma gesteld, voldeden. Bij niet alle inzenders is de perspectief opgehaald uit den plattegrond op schaal 1 tot 100. Waar de afwijkingen zeer verschillend zijn, en de waardebepaling niet schaadde, besloot de Jury deze afwijkingen niet aan te rekenen. Het algemeen oordeel van Jury is, dat de prijsvraag niet als bijzonder geslaagd kan worden beschouwd.

Een oplossing van het hier gestelde zoo moeielijke vraagstuk: ontspanningsplaats in een boschachtige plek, liggende te midden van een volkswijk, is niet gevonden, al is zij door enkele ontwerpers ten deele benaderd.

Er zijn verschillende factoren, waarmede rekening moet worden gehouden, namelijk overzichtelijkheid van het centrale punt met het oog op het zoonoodige toezicht, noodzakelijk door de gedragingen der daar wonende jeugd; evenzoo geen toepassing van die elementen der tuinarchitectuur, welke slechts passen in een werkelijken parkaanleg, zooals: bloembedden, op bijzondere wijze geschoren hagen, enz.; vrije, doch gecentraliseerde rangschikking van de gebouwtjes; alleen toepassing van een waterpartij of partijen, die — rekening houdende met de geslachtheid van den bodem — geschikt zijn om aan te spelen en dus geen gevaar opleveren voor de jeugd; dusdanige situatie, welke rekening houdt met, en op natuurlijke wijze aansloot aan den bestaanden aanleg, al moet die aanleg plaatselijk min of meer gewijzigd.

Met deze factoren voor oogen heeft de Jury de ingekomen antwoorden aan haar laten voorbijgaan, geschift en de daarna overblijvende nauwkeuriger getoetst. Drie schiftingen hebben plaats gehad.

Bij de eerste schifting vielen de inzendingen uit, wier ontwerpers blijk gaven absoluut machteloos tegenover de opgave te staan. Het waren die, onder de motto's: „Nieuwendam" — „De strooppot" — „A" — „Groen en bloem" — „De drie cirkels" — „Pro populi" — „C. J." — „Pars pro toto" — „Jonge kracht" — „IJ-bosch".

Bij de tweede schifting vielen de inzendingen uit, wier ontwerpers wel eenig blijk gaven iets te kunnen, doch welker ontwerpen toch beneden de gestelde middenmaat bleven. Het waren de motto's:

„V". De inzender heeft zich te weinig in den opzet van de prijsvraag ingeleefd, waardoor de aanleg zeer zwak is. Hij heeft te veel gedacht aan de architectuur-gebouwtjes. Het ververschingsgebouw is daardoor te veel hoofdzaak geworden. De plekjes gras er om heen en het vijvertje zijn onwijs.

„VLIEGENPARK". Armelijk van gedachte. Vertoont geen begrip van wat een speelplaats is.

„VREDE". Vertoont weinig fantasie. De aanwijzing, waar het centraalpunt in het IJbosch is gedacht, ontbreekt. Ofschoon het omheinen der speelplaats geen kwade gedachte is, is het richten van de banken in die omheining naar de wegzijde onjuist.

„ALS 'T ZONDAG IS". Is zeer nuchter. De voorgestelde aanleg heeft niets van een speelplaats.

+ Is te weinig geconcentreerd, zoodat de verschillende onderdeelen van het plan te veel verspreid liggen. Het bassin is veel te groot. Ook is er geen bepaald punt voor de kinderen om te spelen.

„O. D. B." De ligging van het IJbosch niet aangegeven. Al is de groep kinderspeelplaats met bassin niet onaardig, toch heeft de ontwerper geen inzicht, wat het centraal punt vraagt. Het ververschingslokaal is te veel tot de hoofdzaak gemaakt.

„HET BOSCHHUIS". De groepeering der gebouwtjes en de ligging in het geheel is niet onaardig, al is zij iets te wijdsch. Toch is de aansluiting met het omringende hooge hout niet opgelost. Het centrale punt zelf heeft niets van een speelplaats, doch vertoont te veel den aanleg van een parkje.

Bij de derde schifting vielen ten slotte uit die, welke, ofschoon zij goede hoedanigheden bezitten, toch voor geen bekroning in aanmerking konden komen. Het waren de motto's:

„OVER 'T IJ". De ligging in de omgeving is te nuchter. De omloopende weg te groot in verhouding tot het eigenlijke centrale punt. De aanleg zelf is niet onaardig. Het bassin in verhouding tot het geheel veel te groot. De zandbakken (een op zich zelf goed element) te zeer ontrokken aan het toezicht. De groepeering der gebouwtjes, ook in hun onderlinge grootte-verhouding, is wel goed. Het teekenwerk is aangenaam.

„EDEN". Als gedachte niet onverdienstelijk, doch niet geschikt voor dit onderwerp en praktisch hoogst moeilijk uitvoerbaar, vooral het als hooge hagen geschoren hooge hout. De aansluiting van de korte der ellips aan den hoofdweg is bepaald slecht en onuitvoerbaar. De aanleg in de ellips is die van een park, en in 't geheel niet die van een ontspanningsplaats. De bloemperken in het water doen eenigszins kinderachtig aan. De smalle trappen aan de vijvers zijn gevaarlijk voor de jeugd. De perspectiefteekening is aardig.

„DE GOUDEN WAGEN". Er is niet voldoende aangegeven, hoe de aanleg zich bij de omgeving aansluit. Ofschoon de vrije aanleg van het geheel is te waardeeren, vertoont het uit een tuinbouwkundig oogpunt niet die hoedanigheden, die het voor een bekroning in aanmerking doet komen.

„VESTIBULE". De ligging in den hoek van het IJbosch en aan den rand, dicht bij de woonbuurt, acht de Jury niet gelukkig. De vorm van het geheel niet die, welke zij tot de aannemelijke rekent, al vertoont het ontwerp aardige elementen.

Ten laatste bleven over de ontwerpen, welke de beste hoedanigheden vertoonen. Het zijn die, onder de motto's:

„POPULAIR". Dit ontwerp sluit zich het meest organisch aan den omringenden aanleg. De gedachte het centrale punt eenigszins boven de omgeving te leggen, gelukkig. Het is ondanks zijn verscheidenheid van onderdeelen van den aanleg toch overzichtelijk, waardoor het toezicht gemakkelijk wordt. De ligging van de verschillende gebouwtjes is goed. Minder juist is de ietwat parkachtige aanleg. Zoo zullen enkele beplantingswijzen in de praktijk — met het oog op de volksbuurt — niet uitvoerbaar zijn, o.a. de berceaux, de haagjes om de ontspanningsweide e.a. Aardig is het opnemen van speelwerktuigen. Ofschoon de gebouwtjes wat opzet en grootte betreft zich harmonisch aansluiten bij het geheel, is de architectuur ervan zwak. Het teekenwerk is aangenaam.

„DE GROENE SCHOOT". Zoo uitgevoerd zal het toezicht te bezwaarlijk zijn. Daarbij zal de uitvoering der waterpartijen daar ter plaatse evenzeer groote bezwaren hebben. Het IJbosch is opgespoten grond. Waterpartijen als hier ontworpen (dit ook voor andere inzendingen) kunnen niet kunstmatig worden omsloten, doch moeten vrij in den bodem worden uitgegraven. In dit geval zal het peil van het water veel te laag ten opzichte van dan omringenden bodem komen te liggen, waardoor het spelen aan het water te gevaarlijk wordt, ook, omdat het te diep wordt. Dit behoeft niet het geval te zijn bij een ondiep, kunstmatig bassin. Bovendien zijn hier nog vele plaatsen aan het onmiddellijk toezicht onttrokken. De gebouwen zijn ten opzichte van het gevraagde karakter te uitgebreid.

Toch vertoont dit ontwerp op zichzelf beschouwd bijzondere hoedanigdie getuigen van veel inzicht en fantasie.

„KINDERVREUGD". Goed gesitueerd. Ofschoon niet die phantasie vertoonend, als in het vorige te waardeeren valt, ja zelfs ietwat nuchter kan worden genoemd, is het eenvoudige karakter toch passend voor het onderwerp. Die eenvoud is in ligging, groepeering der deelen, plaatsing en vormgeving van de gebouwtjes goed doorgevoerd. Het speelterrein komt goed tot zijn recht. De aanleg der bloemperken is onpraktisch.

Zooals reeds is opgemerkt, geeft geen der inzendingen de oplossing van het vraagstuk. Geen vertoont die bijzondere hoedanigheden, welke haar zoo ver boven de andere doet uitsteken, dat er van een eerste prijs sprake kan zijn. Bij het eindoordeel werd dan ook met algemeene stemmen besloten, alle bekroningen toe te kennen, en wel aan die ontwerpen, welke na de laatste schifting overbleven. In verband daarmede werd eveneens met algemeene stemmen besloten, dat slechts een gedeelte van de bestaande som voor belooningen zou worden besteed, en wel zóó, dat de ontwerper van de eerste belooning, motto „Populair! f 100.–, de tweede, motto „De Groene School" f 75.– en de derde, motto „Kindervreugd" f 50.– zal ontvangen.

De ontwerper van motto „Populair" bleek na opening van den naambrief te zijn: de Heer P. J. Determan, architect te Rotterdam.

Met toestemming van de inzenders werden de naambrieven geopend en bleek de ontwerper van motto „De Groene School" te zijn: de heer P. J. H. Klijnen te Rotterdam.

Die van het motto „Kindervreugd": de Heer Ant. Pet, architect te Utrecht.

Ofschoon geen der bekroningen onvoorwaardelijk aan het Gemeentebestuur kan worden voorgedragen voor uitvoering, bevatten deze toch wel gedachten, welke voor uitvoering in het onderhavige geval vatbaar zijn.

De Jury:

JAN DE MEIJER — H. C. ZWART — J. M. VAN DER MEIJ
D. F. TERSTEEG — C. OOSSCHOT — P. BINK, Secretaris.

EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR, INGESTELD DOOR DE MIJ. TOT BEVORDERING DER BOUW KUNST IN 1918

In verband met het Behaalde rangnummer hebben de volgende heeren het diploma behaald voor:

BOUWKUNDIG TEEKENAAR

1. C. van der Wilk; 2. M. J. Hols; 3. A. Abcouwer; 4. Timminga; 5. M. Scholten; 6. J. L. van Deursen; 7. J. J. van Egmond; 8. F. J. W. Okkes; 9. W. van Berkel; 10. C. N. Schmidt; 11. M. H. Schmidt; 12. W. Stein; 13. W. van Iersel; 14. W. L. van Duivenbooden; 15. W. Nijland Wzn., 16. S. Meinema; 17. J. Benninga; 18. J. de Haan; 19. T. P. van der Waal; 20. J. A. Crucq; 21. S. van der Bijl; 22. G. J. van Keulen; 23. W. Enklaar; 24. T. Sikma; 25. T. E. Tak; 26. W. G. Verhoef; 27. J. E. van Doorn; 28. H. van Hoogdalem; 29. J. Wind; 30. W. van de Linde; 31. J. Kuyken; 32. Chr. van Wamel; 33. U. Visser; 34. P. G. Elemans; 35. N. Diepering; 36. P. J. van Roon; 37. A. Buys Jzn.; 38. C. ten Heuvel; 39. G. J. J. van Melick; 40. P. Peereboom; 41. J. C. van Zutphen Jr.; 42. P. A. Kuypers; 43. J. van der Schaaf; 44. S. Jager; 45. R. W. Ran; 46. C. G. Batterman; 47. J. Zeeman; 48. F. Spronk; 49. D. Voet; 50. A. de Graaf; 51. P. Uchtman; 52. Ch. J. van Liempt; 53. W. A. de Jonge; 54. C. A. P. Minderhoud; 55. P. van Leeuwen; 56. A. Halma; 57. J. Drummen; 58. S. P. van den Berg; 59. P. Rezelman; 60. J. B. Verdonk Jr., 61. J. de Jong; 62. A. Lamers; 63. P. C. Beversluis; 64. J. Bloklander; 65. W. A. Mathlener; 66. C. L. H. van Erkom; 67. H. J. Bastmeijer; 68. Gr. van den Berg Jr.; 69. B. Stolk; 70. H. J. Brand; 71. B. Jansma; 72. F. Vervest; 73. J. Heuvink; 74. G. Meijer; 75. K. van Doorn; 76. W. F. Götte; 77. K. Sanders; 78. J. G. ten Ras; 79. H. Bron; 80. W. Tinholt; 81. J. de Kok.

BOUWKUNDIG TEEKENAAR

1. N. J. Kruizinga; 2. W. Stein.

RIJKS ACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM

Benoemd zijn tot hoogleeraar voor het onderwijs in Algemeene Kunstgeschiedenis en aesthetica W. A. E. v. d. Pluym te Amsterdam, met gelijktijdig eervol ontslag als leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid; tot buitengewoon hoogleeraar voor ontwerp in iconografie en symboliek dr. R. Ligtenberg O. S. N. te Woerden, idem in compositie R. N. Roland Holst te Laren, in de portretkunde dr. J. Veth te Bussum; tot lector voor het onderwijs in de costuumkunde A. H. J. Molkenboer te 's-Gravenhage, in de anatomie H. v. d. Poll te Amsterdam.

SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN TE HAARLEM

Benoemd tot Directeur de Heer H. C. Verkruysen; tot hoofdleeraar de Heeren C. J. Blaauw en P. Vorkink.

Tot Directeur van het Museum voor Kunstnijverheid is benoemd de Heer Otto van Tussenbroek.

RIJKSARCHITECTUURMUSEUM

Ingesteld is een commissie ter voorlichting van de Regeering of de inrichting van een Rijks Architectuurmuseum gewenscht is. Hierin zijn benoemd tot lid-voorzitter jhr. H. Teding van Berkhout, directeur Rijks Prentenkabinet, tot lid-secretaris W. A. E. v. d. Pluym, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers. Tot leden Jos. Th. J. Cuypers, architect, allen te Amsterdam; prof. H. Evers, hoogleeraar Technische Hoogeschool, Delft; dr. J. Kalf, directeur Rijksbureau voor monumentenzorg te 's-Gravenhage; J. M. v. d. Mey, D. F. Slothouwer, beiden Amsterdam; prof. dr. W. Vogelsang, hoogleeraar te Utrecht.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

Verslag over het jaar 1917 van het Museum van Kunstnijverheid en de daaraan verbonden School voor Bouwkunde, sierende kunsten en kunstambachten

Geïllustreerd Jaarverslag van de Kunstnijverheidsschool Quellinus — 1916-1917

Over de Nieuwe Kunst — Vier lezingen — Uitgave van den Nieuwen Kring bij Duwaer & Van Ginkel te Amsterdam 1917

▼ ▼ ▼ MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP ▼ ▼ ▼

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I — De Heer W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE te IJmuiden heeft bedankt als Redacteur van de Technische Afdeeling van het maandblad „Wendingen".

II — Als Buitenlid zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren H. A. SCHRAM, Architect te Rotterdam, L. CUSELL, Architect te 's Gravenhage en J. LAAN Jr., Leeraar M.O. Bouwkunde te 's Gravenhage en als Kunstlievende Leden Mej. H. WILLEBEEK LEMAIR, Dec. Kunstenares te Rotterdam, Mej. CHR. TH. S. VAN ZEEGEN te Amsterdam en de Heeren S. MINKENHOF te Hilversum en JAN POORTENAAR, Schilder te Bennekom, voorgesteld door den Heer H. Th. Wijdeveld, voorts: de Heer KARL ERNST OSTHAUS te Hagen i.W., voorgesteld door den Heer J. L. M. Lauweriks, en de UNIVERSITEITS-BIBLIOTHEEK te Amsterdam.

J. F. STAAL, 1ste Secretaris

WENDINGEN
MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA
JAARGANG I, No. 7
TECHNISCH GEDEELTE
30 JULI 1918
REDACTEUR-SECRETARIS: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM

DE FOTOKAART ALS GRONDSLAG BIJ HET BOUWEN IN STEDEN[1]) DOOR L. KAPPEL, LANDMETER TE BARMEN[2])

(OVERNAME BEREIDWILLIG TOEGESTAAN DOOR DE REDACTIE VAN „LUX")

Reeds vroeger[3]) is door Prof. Th. Goecke er op gewezen, dat ballenopnamen een uitstekend hulpmiddel kunnen zijn voor architecten bij het maken van plannen voor uitbreiding van een stad, bij het aanleggen van nieuwe straten, etc. Ook Kahle[4]) wijst er op, dat dergelijke opnamen van zeer groote waarde kunnen zijn ter aanvulling van geometrische plannen. Hij vergelijkt met elkaar een topografisch plan, een conventioneele voorstelling van alle voorwerpen, dat wij dus lezen moeten, de opname uit de lucht, die alle voorwerpen zoo weergeeft, als wij ze zien, en dus leeft. Uitdrukkelijk wordt er echter hierbij op gewezen, dat de bedoelde afbeeldingen alleen moeten dienen om bijzonderheden in het beeld van de stad duidelijk te maken bij gelijktijdig gebruik van de topografische plannen en dat zij deze laatste nimmer vervangen kunnen.

Denken wij aan plannen voor uitbreiding van een stad, dan hebben wij hiertoe wel topografische kaarten noodig, maar minder met het doel om de eigendommen aan te wijzen, zooals de kadasterkaarten dit doen, dan wel om, na de verschillen in hoogte van den bodem te hebben aangegeven, een overzicht te verkrijgen van de wijze, waarop zal moeten gewerkt worden. Sedert eenigen tijd is een Vereeniging, de „aerophotogrammetische Landaufnahme", opgericht, die zich ten doel stelt, in den boven aangegeven zin topografisch plan en fotografische opname met elkander te vereenigen. Zij levert ons een fotografie als kaart of de kaart als fotografie.

Zooals bij een minder bekende uitvinding meestal het geval is, zijn de mesningen aangaande hare waarde nog verdeeld. Zoo schrijft b.v. in de Mei-aflevering van den Jaargang 1913 der Petermannsche Mitteilungen, Max Weiss, die aan het Oostersch Seminarium te Berlijn college geeft over fotogrammetrie, in een boekbeoordeeling: „. . . . . dat de schrijver in het hoofdstuk: „De fotogrammetrische opnamen van uit een ballon" blijken geeft van een sterk optimisme."

In het hieronder volgende artikel zullen wij niet trachten door ingewikkelde beschouwingen na te gaan, waar de practische bruikbaarheid der methode eindigt en het optimisme begint. Wanneer wordt overwogen, wat hierboven gezegd is omtrent de eischen, die wij aan de bouwplannen voor een stad moeten stellen, dan zal, naar wij hopen, kunnen aangetoond worden, dat juist de stadsarchitect veel voor de bedoelde methode moet voelen.

Vooraf zij nog opgemerkt, dat bij de beschrijving van het procédé een toestel moet worden besproken, dat ook nog in ander opzicht zoowel voor den kunstenaar als voor den architect van belang is.

Over de groote waarde der fotogrammetrie voor het vervaardigen van plannen bestaat wel geen twijfel. De fotogrammetrische methode is eigenlijk zoo oud als de fotografie zelve en wij bezitten hieromtrent reeds een meer dan vijftigjarige ervaring, nadat overste Laussedat in Frankrijk, die de grondvester van deze methode moet worden genoemd, in het jaar 1860 met een fotogrammetische opname van het dorp Buc hier de eerste schrede deed. Sedert dien is het procédé meer en meer volmaakt en door de constructie van hulp-apparaten steeds meer vereenvoudigd. Bij de architecten zijn zeker welbekend de indertijd onder Meijdenbauer door de Messbildanstalt te Berlijn vervaardigde, uitstekende fotogrammetrische opnamen van de meest belangrijke Duitsche gebouwen, die onze nakomelingen in staat zullen stellen, hun afmetingen na te gaan.

Uit een mededeeling van Dr. Max Gasser in de „Zeitschrift für Vermessungswesen, Jahrgang 1913, blz. 899, over de eerste vergadering van de Internationale Gesellschaft für Photogrammetrie, te Weenen in 1913 gehouden, blijkt de bovenbedoelde meetmethode minstens dezelfde nauwkeurigheid bezit als de meettafel- („planchet") en Tachy-meteropname.

Daar dus de fotogrammetrie, wat betreft de opname op den platten grond, zulke goede uitkomsten oplevert, lag het voor de hand, haar toepassing voor hetzelfde doel van uit den ballon te beproeven. Een dergelijke opname toch, niet belemmerd

[1]) Bewerkt door Dr. L. Th. Reicher.
[2]) „Der Städtebau", Jahrg. XI, Heft 7 en 8.
[3]) Ibid. Jahrg. 1908, blz. 151. („Städtebau auf der Int. Photogr. Ausstellung in Dresden").
[4]) Ibid. Jahrg. 1909, blz. 109. (Die Bedeutung der Luftschiffahrt mit lenkbaren Fahrzeugen für Kartographie und Erdkunde").

Fig. 7. De Gasfabriek te Weenen
De fig. 2 en 3 zijn ballonopnamen, genomen met schuin staande plaat

Fig. 2. Centraal Kerkhof te Weenen

Fig. 3. De gasfabriek te Weenen

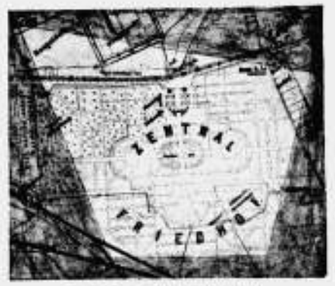

Fig. 6. Centraal Kerkhof te Weenen
De fig. 6 en 7 stellen de overeenkomstige stukken uit den stadsplattegrond voor

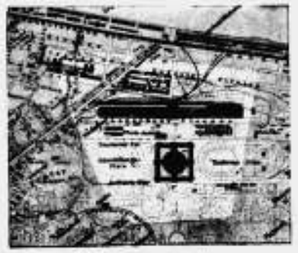

Fig. 5. De rotonde te Weenen

Fig. 1. De rotonde te Weenen
Fig. 1 is ballonopname, genomen met schuin staande plaat.
Fig. 5 stelt het overeenkomstige stuk uit den stadsplattegrond voor

door heuvels en bergen, die de streek verbergen, levert reeds een op een kaart gelijkend beeld, dat des te meer hiermede overeenkomt, hoe grooter de hoogte is, vanwaar de opname is geschiedt, en hoe vlakker de streek, zooals wij bijna dagelijks bij afbeeldingen in onze geïllustreerde tijdschriften kunnen zien. Hier moge ook herinnerd worden aan de voortreffelijke ballonopnamen van den Voorzitter van den Niederrheinischer Verein für Luftschiffahrt, Majoor Dr. von Abercron, op de Stedententoonstelling te Dusseldorf, die een geheel vertrek in beslag namen en ten deele bestonden uit een zevenvoudige vergrooting van de eigenlijke opnamen, waarbij duidelijk bleek, met welk een buitengewone scherpte opnamen uit een ballon kunnen geschieden. Terwijl nu onze aardsche fotografische opnamen steeds tot een plattegrondteekening moeten worden omgewerkt, voorheen door omslachtige fotogrammetrische constructies, tegenwoordig langs mechanischen weg, geeft ons de ballonopname een landschapsbeeld met alle bijzonderheden en oriënteeringspunten, dat reeds zonder verdere bewerking de plattegrondteekening nabijkomt. En juist dat is, zooals we hierboven reeds opmerkten, zoo buitengewoon van waarde voor het gebruik van een kaart, dat zij niet alleen de voorstelling van den plattegrond bevat, maar daarnaast ook alle détails en kleine bizonderheden, zooals het oog ze ziet, die evenmin door den topograaf als door een toestel, dat uit een aardsche fotografie een kaart samenstelt, kunnen weergegeven worden, doch door de fotografische plaat met volkomen juistheid, zij het dan ook microscopisch klein, worden vastgelegd.

Van hoevsel belang een dergelijke kaart is behoeven wij niet aan te toonen door de voordeelen voor den luchtschipper, den officier te velde, enz., met het oog op verkenningsdoeleinden, op te sommen; ook de architect zal voor het ontwerpen zijner bouwplannen oneindig meer hebben aan een kaart, die het te bebouwen terrein getrouw weergeeft, dan aan een doode teekening. Een enkel voorbeeld moge dit toelichten. Op de thans gebruikelijke kaart is een huis afgebeeld, dat in een tuin ligt; in het gunstigste geval zien wij dat de tuin afgesloten wordt door een haag. Dat is echter ook alles! Wat vertoont ons nu de foto uit de lucht genomen? Een eenvoudig gevormd dak, vóór het huis een tuin met spelende kinderen, kleine moestuintjes, de heggen behangen met waschgoed — een arbeiderswoning, een huurkazerne. Of wel zien we een sierlijk geconstrueerd dak, een met grint bestrooid plekje met witte tuinmeubelen, goed onderhouden grasperken, afgewisseld door priëeltjes, enz. — een villa met park, een sieraad voor de streek.

Fig. 9. Centraal Kerkhof te Weenen

Op een andere plaats vertoont ons de kaart een groote zwarte plek, met het bijschrift: „Fabriek". De foto doet ons groote monteerzalen zien in het midden van een uitgestrekt fabrieksplein, waarop groote ketels liggen, deels in bewerking, deels gereed voor de verzending; daarbij is het beeld bijna verborgen door den dichten rook uit een reusachtigen schoorsteen, het geheel met veel gedruisch en veel rook, verre van een sieraad voor de omgeving.

En hoeveel kan ons de fotografie niet leeren van het inwendige van de stad! Wij behoeven hiertoe slechts de verkeerswegen te beschouwen. De stroomen van menschen, die door de straten trekken, zijn duidelijk te herkennen. De afbeelding toont ons duidelijk aan, waar afleiding van die stroomen noodig is. Op dezelfde wijze is het verkeer met voertuigen te controleeren; vrachtwagens en rijtuigen, zelfs de opeenvolging van de elektrische tramwagens, bijzonder gevaarlijke kruispunten, enz., alles is er op na te gaan.

Fig. 10. De gasfabriek te Weenen

Nog veel dergelijke voorbeelden zouden hier op te noemen zijn, doch ten einde tot ons eigenlijke onderwerp te kunnen overgaan zij gewezen op een artikel van P. Kahle (Brunswijk) op blz. 129 van de Zeitschrift für Vermessungswesen 1913, onder den titel: „Die Bedeutung photographischer Aufnahmen aus Luftfahrtzeugen für das Städtewesen und den Wasserbau". (Vergel. ook onder hetzelfde opschrift: Internationales Archiv für Photogrammetrie, April 1913, blz. 243). De hierboven gegeven voorbeelden zullen wel voldoende zijn om aan te toonen dat juist de architect een groot belang heeft bij een verbeterde kaart, kortweg „fotokaart" genoemd.

De hier bedoelde fotokaart is het eerst samengesteld door Theodor Scheimpflug, Oostenrijksch zeeofficier, die den 22en Augustus 1911 overleden is. Zijn arbeid wordt voortgezet in het Institut Scheimpflug te Weenen onder leiding van zijn broeder, Dr. K. Scheimpflug, en van den ingenieur Gustav Kammerer.

Scheimpflug ging uit van het denkbeeld, dat reeds hierboven is aangegeven, n.l. dat een op de gewone wijze vervaardigde kaart, al is zij zoo nauwkeurig mogelijk bewerkt, een geheele reeks van bizonderheden die van groot gewicht zijn voor het oriënteeren, niet weergeven kan. En juist het verkrijgen van een kaart, die elke mogelijkheid tot verkennen, hoe klein ook, bevat, was het doel van de buitengewone ontwikkeling onzer luchtscheepvaart, de uitbreiding van het verkeer in de vlakte tot dat in de ruimte.

Fig. 8. De rotonde te Weenen

De officier te velde beweegt zich slechts met geringe snelheid, en hij heeft voldoenden tijd om zijn terrein te verkennen. Anders is het gesteld met den bestuurder van een ballon, die met de snelheid van een sneltrein voortvliegt, afgezien nog van de ongunstige dagen, waarop slechts een kleine opening in de wolken gedurende eenige seconden een vrij uitzicht op de aarde veroorlooft. In dit geval mag natuurlijk op de kaart niets ontbreken, wat het terugvinden van het waargenomene mogelijk maakt.

Scheimpfluch stelde zich dus ten doel, met behulp van de foto's, uit den ballon genomen, een kaart samen te stellen, en wel, in tegenstelling met wat bij de aardsche fotogrammetrische opnamen geschiedt, niet door teekenen uit de hand of door het gebruik van teekentoestellen, maar steeds weer met behulp van de fotografie, teneinde het op de plaat aanwezige, voorloopig nog niet goed geproportionneerde beeld, in zijn geheel op de kaart over te brengen.

Reeds in 1896 zond Scheimpflug aan de K. Akademie der Wissenschaften te Weenen een verzegeld geschrift, teneinde zich de prioriteit te verzekeren van het denkbeeld, een fotokaart te vervaardigen met uitsluitend

De fig. 8, 9 en 10 zijn de transformaties van de fig. 1, 2 en 3 in het horizontale vlak

Fig. 17. Originele opname met het achtvoudige panorama-apparaat van Th. Scheimpflug

gebruik van de fotografie voor alle hierbij noodige bewerkingen. Zijn eerste opnamen uit de lucht geschiedden met behulp van vliegapparaten; in 1907 vonden de eerste proeven plaats van uit een ballon. Zooals wij reeds opmerkten gelijken fotohrafische ballonopnamen des te meer op een landkaart, hoe hooger zich op het oogenblik der opname de ballon boven de aarde bevindt, hoe vlakker het op te nemen landschap is en hoe nauwkeuriger horizontaal de gevoelige plaat is.

De afbeeldingen 1, 2 en 3 zijn opnamen, die uit een ballon boven Weenen genomen zijn en waarop zich duidelijke kenmerken ter oriënteering bevinden; fig. 4 is een opname van hét Maria-Josephapark in Weenen.

De fig. 5, 6 en 7 vertoonen ons van de fig. 1, 2 en 3 de overeenkomstige gedeelten van den plattegrond der stad. De foto's zijn, zooals men gemakkelijk kan zien, genomen met platen, die een hoek maakten met het op te nemen panorama; toch is de overeenkomst met de kaart onmiskenbaar, ofschoon een bepaalde verhouding tusschen de afmetingen niet aanwezig is.

Anders zou het zijn, wanneer de plaat op het oogenblik der opname nauwkeurig horizontaal was gesteld. Men zou dan b.v. bij een huis, dat zich loodrecht onder de plaat bevond, van de zijmuren niets te zien krijgen, doch men zou wel een juiste afbeelding krijgen van het dak, dus een plattegrond, zooals de kaart die ook levert. Denkt men zich nu gelijktijdig een maat gefotografeerd, b.v. twee scherp gedefinieerde punten in het landschap, die nauwkeurig op 50 M. afstand van elkander liggen en ook op de plaat te voorschijn komen, dan zou men de afstandsverhoudingen van het beeld en dus ook afstanden en afmetingen van gebouwen, enz., kunnen vaststellen. Dit geld echter slechts voor een zeer klein vakje, juist loodrecht onder de plaat, zooals ook de afb. 11 met sterke overdrijving weergeeft. Van het huis, dat zich loodrecht onder de plaat bevind, verkrijgt men een nauwkeurigen plattegrond, terwijl van het andere huis, behalve het dak, de eene zijmuur te voorschijn komt, doch de andere verborgen is en tegelijk daarmede het kleine aangebouwde gedeelte, zoodat geen van beide afgebeeld worden. Op volkomen dezelfde wijze werken natuurlijk verhoogingen van den grond.

Indien dus alle gunstige omstandigheden verwezenlijkt waren en men de gevoelige plaat nauwkeurig horizontaal kon stellen (hetgeen in den ballon nooit te bereiken is wegens de dynamische invloeden, die alle hulpmiddelen voor het horizontaalstellen, welke op de zwaartekracht berusten, onwerkzaam maken) en wanneer bovendien het landschap volkomen vlak was, dan zou men, wanneer men bij een ballontocht opname na opname maakte, wel de beelden aan elkander kunnen vasthechten, maar men zou dan toch alleen nog maar een zeer smalle strook verkrijgen, zoodat de methode slechts een schraal resultaat opleverde.

Hier komt ons nu de toepassing der uitvinding van Scheimpflug of liever de reeks van zijn uitvindingen op het gebied van de aerofotografische opname te hulp.

Fig. 4. Het Maria-Josepha-Park te Weenen
Opname met schuin staande plaat uit den bestuurbaren luchtballon „Austria" in volle vaart op p.m. 730 M. hoogte.

Het apparaat.

Allereerst was het doel te trachten uitgebreide oppervlakken gelijktijdig op te nemen en wel, in verband met het voorafgaande, links en rechts van de baan van den ballon. Dit is met een gewone camera onmogelijk, omdat de gezichtshoek hierbij beperkt is door de eigenschappen van het objectief. Zooals vanzelf spreekt, kan de luchtfotografie alleen met momentopnamen werken en zijn dus hierbij objectieven noodig met groote lichtsterkte en wiskunstig zuiveren loop der lichtstralen, wanneer de opnamen gebruikt zullen worden voor metingen. Een dergelijkeloop der lichtstralen is echter bij een lichtsterk objectief alleen binnen een kleinen gezichtshoek te verwezenlijken.

Scheimpflug vergrootte het gezichtsveld door vijf of zeven camera's zoodanig te plaatsen rondom één in het middelpunt, dat hun platen een hoek 45° met die van de middelste camera maken, zooals fig. 12, 13, 14 en 15 doen zien.

De loop der stralen blijkt uit fig. 16 die verduidelijkt, dat de zijplaten gedeelten bevatten, die ook op de middenplaat voorkomen, en dat ook de beelden der zijplaten onderling gedeeltelijk over elkaar vallen. (Wordt vervolgd.)

ONTVANGEN BOEKEN

Drukker: Mouton & Co., Den Haag 1918 — „De openbare werken van 's Gravenhage 1890-1918 uitgegeven in opdracht van het Gemeentebestuur van 's Gravenhage, ter gelegenheid van het aftreden van den Heer I. A. LINDO als directeur der Gemeentewerken op 1 Juli 1918."

Uitgave: H. ten Brink, Arnhem — „Burgerlijke Bouwkunde" door M. Sirac Jzn., afl. 7.

De Symboliek der Kunst door Just Havelaar. Uitgave De Erven F. Bohn Haarlem 1918

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zendt ons onderstaande aankondiging van de boekjes „Examenvragen voor Bouwkundig Opzichter" enz. Voor de belanghebbenden nemen wij gaarne dit bericht op.

EXAMENVRAGEN — Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:

Bouwkundig Opzichter 1918, 1917, 1916 à f 0.95 per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1918, 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.95 per jaargang.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913 à f 0.95 per jaargang.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

▼ ▼ ▼ MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP ▼ ▼ ▼

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I — Als Gewone Leden van het Genootschap worden voorgesteld de Heeren D. VAN VELZE, Architect te Driebergen, door de Heeren H. v. d. Haar en Th. Roetering, P. ZWART, Architect-Intérieur te Voorburg, door de Heeren J. Jongert en H. Th. Wijdeveld, en F. ZWOLLO, Kunstdrijver te 's Gravenhage, door de Heeren M. Lauweriks en J. F. Staal.

II — Als Donatrice is door het Bestuur aangenomen JONKVR. JACOBA VAN HEEMSKERCK, schilderes te Domburg.

J. F. STAAL, 1ste Secretaris.

WENDINGEN
MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA
JAARGANG I, No. 8
TECHNISCH GEDEELTE
30 AUG. 1918
REDACTEUR-SECRETARIS: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM

DE FOTOKAART ALS GRONDSLAG BIJ HET BOUWEN IN STEDEN DOOR L. KAPPEL, LANDMETER TE BARMEN

(Vervolg van bladz. 30)

De zoo verkregen totale opname levert een oppervlak, welks middellijn ongeveer vijfmaal zoo groot is als de hoogte, vanwaar de opname is geschied, dus

20 K.M.² uit 1000 M. en 45 K.M.² uit 1500 M.
80 „ „ 2000 „ „ 180 „ „ 3000 „

hoogte, d.w.z. dat men bij een opname uit een hoogte van 1000 M. vier opnamen moet maken voor het afbeelden van een oppervlak, dat men uit 2000 M. hoogte met één enkele opname kan verkrijgen en negen opnamen voor het oppervlak, dat men uit 3000 M. hoogte in één beeld weergeeft.

Fig. 17 vertoont op verkleinde schaal de acht opnamen van zulk een „fotografische mitrailleuse". Zelfs bij deze betrekkelijk kleine schaal kan geen twijfel bestaan omtrent het bij elkander behooren der beelden, doordien gedeelten er van op de verschillende platen voorkomen. In fig. 18 en 19 zien wij een der beelden van fig. 17 op grooter schaal.

Het omwerken der randbeelden.

Met de acht beelden van één opname, die we als bovenvermeld verkregen hebben, kunnen we nog niet veel doen. We zien wel hoe ze bij elkander behooren, maar een poging om ze tot één beeld samen te voegen zou geheel mislukken. We moeten nu een tweede uitvinding van Scheimpflug toepassen en wel de fotoperspektograaf, die zijn ontstaan dankt aan de ontdekking van de optische wetten der scheeve transformatie, d.w.z. van de omwerking, die de lens van perspektivische beelden teweeg brengt. Bij dit toestel zullen wij wat langer stilstaan, omdat ook zeker later architecten en kunstenaars er op velerlei gebied gebruik van zullen maken. Het omwerken der perspektivische beelden, bijv. van onze gebouwen, waarover wij reeds hierboven spraken (Messbildanstalt), geschiedde door middel van zeer ingewikkelde fotogrammetrische konstrukties. Een zeer belangrijke vereenvoudiging hiervan leverde de door de Firma Zeiss en Ed. Ritter von Orel in het militair-geografische instituut vervaardigde perspektograaf. Dit toestel, gelijkend op een verkleinaap, bewerkt de omwerking langs zuiver mechanischen weg. Bij de uitvinding van Scheimpflug geschiedt dit met wiskundige nauwkeurigheid door de fotografische lens.

Het toestel van Scheimpflug bezit, zooals de bekende projectieapparaten voor vergrooting en verkleining, een objectief en twee chassis. Het apparaat is herhaaldelijk gewijzigd van af het model, dat alleen een omwerking veroorloofde bij een bepaalden hoek van de platen met de objectieflas en op bepaalde grootte, tot den universaal transformator Scheimpflug-Kammerer, die voor elken willekeurigen hoek en

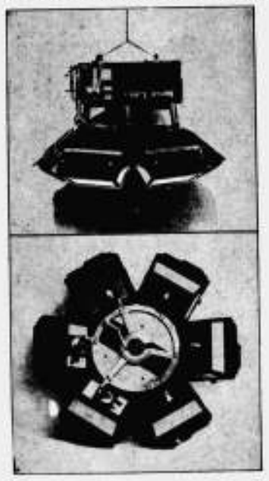

Fig. 12. De zevendelige aerocamera van Scheimpflug

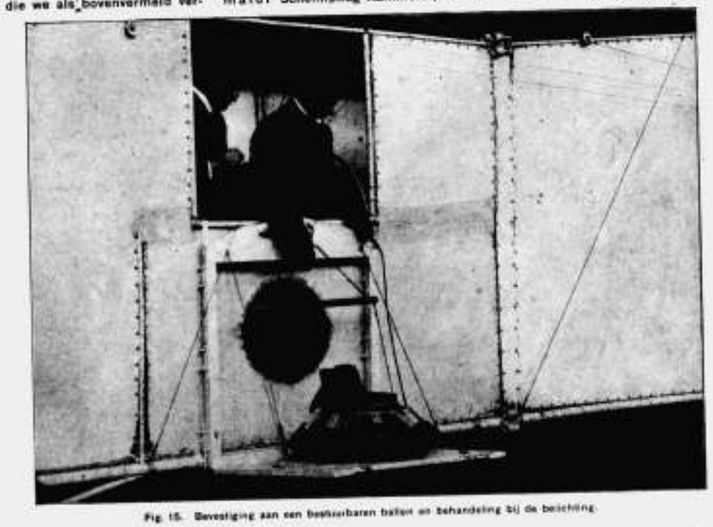

Fig. 15. Bevestiging aan een bestuurbaren ballon en behandeling bij de belichting.

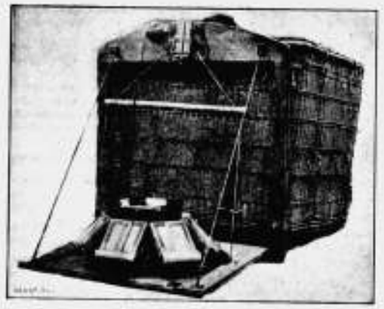

Fig. 13. De bevestiging van Th. Scheimpflug's achtdelige aerocamera aan een vrijen ballon

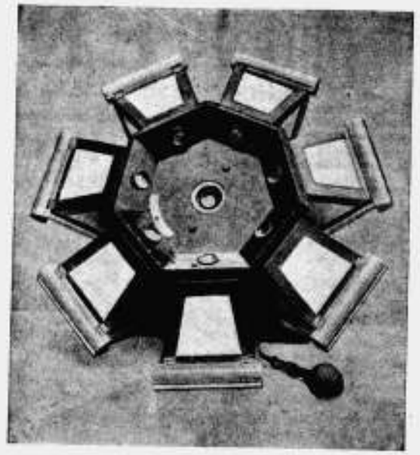

Fig. 14. De aerocamera van onderen gezien

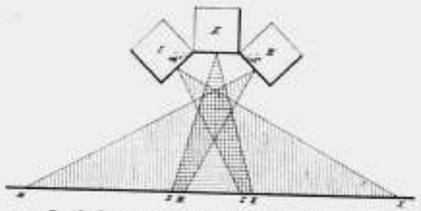

Fig. 16. Straalenwerking bij de aerocamera van Scheimpflug

Fig. 18. Opname met schuin staande plaat uit een vrijen ballon op 960 M. hoogte

Fig. 19. Transformatie der opname in het horizontale vlak

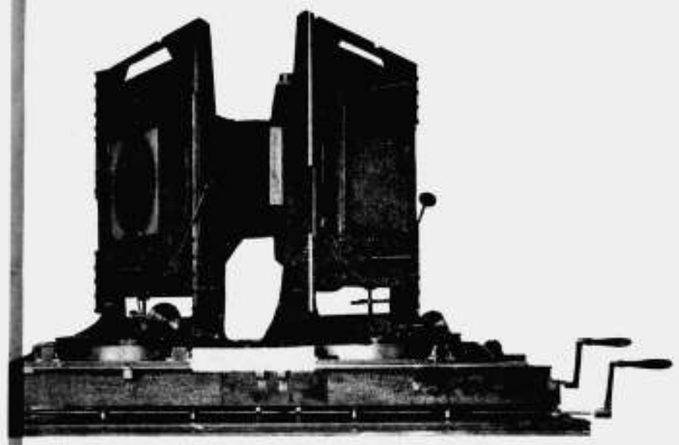

Fig. 21. Universaal transformator van Scheimpflug en Kammerer

voor iedere grootte ingesteld kan worden en bovendien ook voor gewone vergrootingen en verkleiningen bruikbaar is, terwijl hij het beeld automatisch scherp instelt. Nauwkeurig verdeelde liniialen en cirkels veroorloven eene juiste instelling van alle afzonderlijke deelen. Fig. 20 vertoont een ouder model, fig. 21 den tegenwoordig gebruikelijken universaal transformator.

De uitwerking van het toestel kan blijken uit een totaal vervormd portret (Fig. 22). Toch is hier, bij alle misvorming, de teekening nog zuiver gebleven. Dit procédé kan volgens Egon Dewidels (Allgem. Ingenieurszeitung No. 23 (1912) en No. 1 (1913)), een uitgebreide toepassing vinden bij de dekoratieve kunst, wanneer het er om te doen is in een zaal een bepaald patroon ter versiering toe te passen, maar met alle mogelijke omwerkingen voor plafonds, muren, meubels, gordijnen, etc. Als voorbeeld geven wij in fig. 23 de omwerking van het ornament van een vierkante plaat, waarvoor bij het bewerken uit de hand veel tijd en een

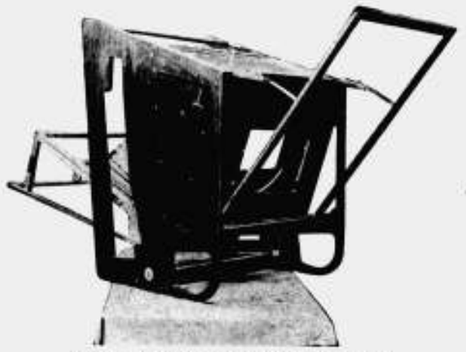

Fig. 20. Fotoperspektograaf van Scheimpflug (oud model)

Fig. 22. Vervormd portret, verkregen met den fotoperspectograaf

groote handigheid noodig is.

Omgekeerd — en dit is het wat bij onze opnamen met de randcamera's noodig is — levert het toestel natuurlijk ook juiste beelden uit scheeve en misvormde; wij kunnen dus het beeld van fig. 22, op goede wijze in het apparaat geplaatst, weer in den oorspronkelijken vorm terugkrijgen.

□ □ □

Laten wij, om weer tot onze eigenlijke taak terug te keeren, nog eens de beide scheeve opnamen van een muur- of plafondbeeld (fig. 24, 25, 26, 27) beschouwen. Het laatstbedoelde kon vanaf den grond niet opgenomen worden; teneinde het opstellen van een dure steilage te vermijden, werd de opname gemaakt van uit een galerij, die zich dicht bij het plafond bevond. Bij het muurbeeld kon men wel met eenvoudige hulpmiddelen het fotografische apparaat op de juiste hoogte opstellen, maar de verlichting zou dan geheel onvoldoende zijn: de opname moest dus van af den vloer gemaakt worden. De afbeeldingen toonen aan, hoe voortreffelijk door middel van den fotoperspectograaf de juiste vormen terug verkregen zijn.

Eindelijk hebben wij in afb. 28 nog de opname van een fabriek, waarbij wegens de geringe diepte van het voorplein een opname en face niet mogelijk was en die na de behandeling in het toestel den indruk maakt alsof het apparaat midden vóór het gebouw opgesteld was geweest.

Bij dit rechttrekken van opnamen van gebouwen moet er wel aan gedacht worden, dat onder bepaalde omstandigheden op het resultaat wel iets is aan te merken; zoo kan b.v. een deel van het gebouw, dat bij de zijdelingsche opname door een vooruitspringenden hoek of een balkon bedekt wordt, natuurlijk ook door den transformator niet weergegeven worden: Dergelijke bedekkingen vinden echter bij de opnamen van muurbeelden en van vlakke huizen niet plaats en deze laten zich dus met geringe moeite in volkomen juiste maatverhouding in perspektivische afbeeldingen veranderen en omgekeerd.

Keeren we nu weer terug tot de aerofotogrammetrie, dan is hierbij het doel, om door middel van den fotoperspektograaf de opnamen, die door de randcamera's gemaakt zijn, terwijl hun platen een hoek van 45° vormden met de plaat van de centrale camera, over te brengen in het vlak van de laatstgenoemde plaat. Men moet er hierbij wel aan denken dat geen omwerking in het horizontale vlak bedoeld is maar

Fig. 24. Schreve opname

Fig. 25. Orthogonale omvorming

Muurboeid

Fig. 29. De gehorizonteerde vogelperspectief van fig. 4 : Het Maria-Josepha-park te Weenen

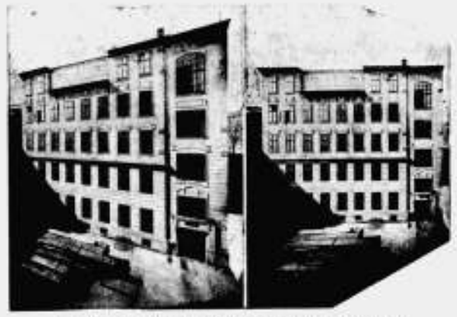

Fig. 28. Omgevormde perspectivische opname van een fabriek

wel in het vlak van de centrale plaat en het is juist een van de vele voordeelen van het procédé, dat men hierbij de middelste plaat niet volkomen horizontaal behoeft te stellen; wij komen hierop aanstonds nog terug.

De figuren 8, 9, 10 en 29 stellen dergelijke omwerkingen voor. Vooral die van de opname van het Centraal-kerkhof, dus van een vlak panorama met een aanleg van wegen in regelmatigen vorm, doet duidelijk zien, welk een groote overeenkomst reeds bereikt is met het overeenkomstige gedeelte uit een gewoon plan. Ook voor de afb. 18 is in fig. 19 een rechte omwerking gegeven, die door den grooteren maatstaf een onderlinge vergelijking van beide beelden mogelijk maakt. Op den voorgrond, die dus bij de opname dicht bij de plaat lag, zien we na de omwerking in beide richtingen, in de breedte en de diepte, een verkleining optreden, terwijl wij op den achtergrond geen merkbare verandering in de breedte, maar wel in de diepte waarnemen. Onveranderd zijn de richtingen gebleven, die van uit het middelpunt als stralen van een cirkel verloopen. Verbinden wij op beide afbeeldingen identische punten in het midden van voor- en achtergrond met elkander, dan worden door deze lijn op beide beelden dezelfde punten gesneden.

(Wordt vervolgd)

▼ ▼ ▼ MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP ▼ ▼ ▼

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I — Als Gewoon Lid is voorgesteld de Heer JOHN RADEKER, Beeldhouwer te Blaricum, door de Heeren P. Kramer en J. F. Staal.

II — Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de Heer J. BRONKHORST, Bouwkundig teekenaar te Zeist.

III — Als Donateurs zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren W. H. VLIEGEN, Wethouder van Publieke Werken te Amsterdam, F. M. WIBAUT, Wethouder van Arbeidszaken en Levensmiddelen te Amsterdam, J. J. ROOVERS, Referendaris van Publieke Werken te Amsterdam, E. A. d'AILLY, Particulier te Amsterdam, H. VAN HEYST, Civiel Ingenieur der H.Y.S.M. te Amsterdam, allen voorgesteld door den Heer P. Kramer, en de Heer C. N. HOOGTERP, 1ste Luitenant der Genie te 's Hertogenbosch, door den Heer H. Th. Wijdeveld.

J. F. STAAL
1ste Secretaris.

WENDINGEN
MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA
JAARGANG I, No. 9
TECHNISCH GEDEELTE
30 SEPT. 1918
REDACTEUR-SECRETARIS: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM

DE FOTOKAART ALS GRONDSLAG BIJ HET BOUWEN IN STEDEN DOOR L. KAPPEL, LANDMETER TE BARMEN

(Vervolg van bladz. 34)

Het horizontale vogelperspectief.

Zooals wij reeds hebben opgemerkt en ook op de acht afbeeldingen (fig. 17) zagen, bevat elke plaat steeds gedeelten van de begrenzende, zoodat het na het overbrengen der randbeelden in het vlak der centrale plaat niet moeilijk is, een samenhangend beeld te vervaardigen. Heeft men gezorgd voor een nagenoeg horizontalen stand van de middelste plaat — hetgeen 'in 't algemeen niet zeer moeilijk is — en is het op te nemen terrein niet al te bergachtig, dan verkrijgt men op deze wijze reeds een zeer goed landschapsbeeld, dat b.v. voor een oppervlakkig oriënteeren op een geheel vreemd gebied en ook in het algemeen voor stedelijke werken bevredigend kan geacht worden. Voor nauwkeuriger

Fig. 33. Overeenkomstig stuk uit een topografisch opgenomen kaart

Fig. 31. Originele opname met de 8-voudige panorama-camera van Th. Scheimpflug.

Fig. 32. Totaalpanorama omgefotografeerd uit de originele opname.

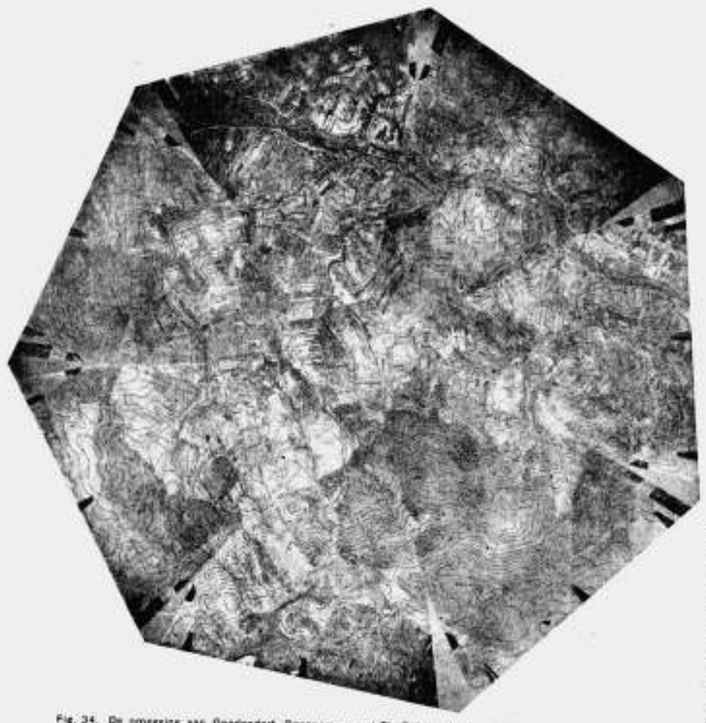

Fig. 34. De omgeving van Gnadendorf. Opgenomen met Th. Scheimpflug's aerofotografische Aero-camera. Getransformeerde opname. De lijnen der verschillende lagen zijn in perspectivische projectie ingetekend.

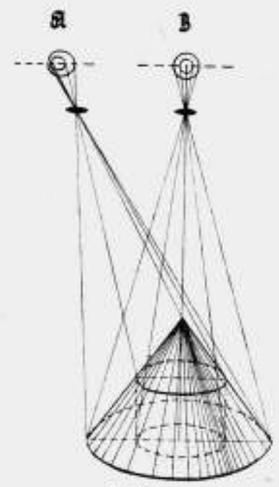

Fig. 35.

werk is het natuurlijk niet voldoende de beelden alleen door middel van de gedeelten, die elkander bedekken, aaneen te voegen; een opeenhooping van fouten is hierbij niet te vermijden.
Teneinde de aaneenvoeging op juiste wijze te kunnen bewerken, moet volgens het procedé van Scheimpflug de ligging der buitenste platen ten opzichte van de middelste eens vooral worden vastgesteld. Zonder acht te slaan op de onderling overeenkomstige gedeelten der afbeeldingen en zonder vaste punten in het landschap weet men dan, onder welke hoeken de buitenste beelden getransformeerd moeten worden en hoe zij aan het centrale beeld moeten worden aangesloten, om een zuivere afbeelding van het geheel te geven. Dit samenvoegen geschiedt tegenwoordig langs fotomechanischen weg op één enkele glasplaat. Moet achter een dergelijke totale opname ook nauwkeurig tot het horizontale vlak teruggebracht en tot een bepaalden maatstaf herleid worden, dan dient men vaste punten op de aardoppervlakte zoo aan te geven, dat zij ontwijfelbaar in de opname terug te vinden zijn. Hun wederzijdsche ligging moet door hoek- en afstandsmeting bekend zijn evenals bij de driehoekspunten, die we ook bij de topografische methode gebruiken. Deze punten dienen als hoogtepunten ook nog voor een ander doel, namelijk om met behulp van de cijfers voor de wederzijdsche hoogte de ligging van de opname in de ruimte vast te stellen en ook weder langs fotografischen weg haar omzetting in een horizontale opname mogelijk te maken. In fig. 30 zien we een op deze wijze verkregen „horizontaal vogelperspektief" behoorende bij de acht afzonderlijke beelden van fig. 17. Teneinde een vergelijking mogelijk te maken, zijn in de afbeeldingen 31 en 32 de figuren 17 en 30 verkleind weergegeven. Fig. 33 toont het overeenkomstig gedeelte uit een der gebruikelijke, topografisch opgenomen kaarten.

(Slot volgt)

▼ ▼ ▼ MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP ▼ ▼ ▼

ALLE BERICHTEN AAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", TE ZENDEN AAN J. F. STAAL, HEERENGRACHT 545, AMSTERDAM

I. — DE 1409de HUISHOUDELIJKE VERGADERING

van het Genootschap Architectura et Amicitia zal gehouden worden op DONDERDAG 10 OCTOBER, 's avonds 8 uur precies in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549, Amsterdam.

AGENDA: A □ Notulen en ingekomen stukken.
B □ Ballotage van de Heeren Dr. J. MENDES DA COSTA, Beeldhouwer te Laren, voorgesteld door R. N. Roland Holst en J. F. Staal; J. STRACKÉ, Bouwk. Opzichter-Teekenaar te Laren, voorgesteld door B. Liem en B. J. Boeyinga; D. VAN VELZE, Architect te Driebergen, voorgesteld door H. v. d. Haar en Th. Roetering; P. ZWART, Architect-Interieur te Voorburg, voorgesteld door J. Jongert en H. Wijdeveld; F. ZWOLLO, Kunstdrijver te 's-Gravenhage, voorgesteld door M. Lauweriks en J. F. Staal; JOHN RADEKER, Beeldhouwer te Blaricum, voorgesteld door P. Kramer en J. F. Staal; B. BIJVOET, Bouwkundig Ingenieur te 's-Gravenhage, voorgesteld door J. Gratama en J. F. Staal; J. DUIKER, Bouwkundig Ingenieur te 's-Gravenhage, voorgesteld door J. Gratama en J. F. Staal; N. RAMAKERS, Architect te Sittard, voorgesteld door J. Gratama en G. Versteeg; LOUIS VAN DER SWAELMEN, Architecte-Paysagiste te Amsterdam, voorgesteld door P. Kramer en J. F. Staal, en JOAN COLLETTE, Kunstschilder te Blaricum, door H. Th. Wijdeveld en J. F. Staal.
C □ Installatie van de Gewone Leden de Heeren A. H. JANSSEN, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, J. H. MULDER Jr., Architect te Groningen, J. G. A. PEETERS, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, JAN PAUW, Architect te Amsterdam en J. H. ZONNEVELDT, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
D □ Benoeming van AFGEVAARDIGDE LEDEN van het Genootschap, volgens ingekomen voordracht der Voorloopige Commissie v. Onderzoek.
E □ Benoeming van 3 Afgevaardigde Leden in de COMMISSIE VAN ONDERZOEK tot het voorstellen van Afgevaardigde Leden.
F □ Voorstel van het Bestuur tot benoeming eener COMMISSIE VAN TOEZICHT uit de Afgevaardigde Leden.
G □ Voorstel van het Bestuur tot heffing eener toeslag ten bate der uitgave van Wendingen.
H □ Voorstel van het Bestuur i. z. Bibliotheek van het Genootschap.
J □ Genootschapskalender.
K □ Rondvraag en Sluiting.
DEZE VERGADERING IS UITSLUITEND TOEGANKELIJK VOOR GEWONE LEDEN.

II. — Als Gewone Leden worden voorgesteld de Heeren B. BIJVOET B. I. en J. DUIKER B. I. te 's-Gravenhage, door J. Gratama B. I. en J. F. Staal, N. RAMAKERS, Architect te Sittard, door J. Gratama B. I. en G. Versteeg, LOUIS VAN DER SWAELMEN, Architecte Paysagiste te Amsterdam, door P. Kramer en J. F. Staal, JOAN COLLETTE, Kunstschilder te Blaricum door H. Th. Wijdeveld en J. F. Staal.
III. — Als Donateurs zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren Dr. Ir. L. A. SANDERS, Directeur N. V. Nederlandsche Betonijzerbouw te Amsterdam, voorgesteld door J. Gratama B. I., A. A. VAN WIJNGAARDEN, Tapijtfabrikant te Rhenen, voorgesteld door Hildo Krop, J. C. JONGENS, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door J. L. M. Lauweriks, P. TJEBBES, Procuratiehouder te Amsterdam, J. TH. BOERSMA, Aannemer te Amsterdam, A. CONTENT, Bedrijfsdirecteur A. A. C. De Dageraad te Amsterdam, L. STORM te Heemstede, A. VAN DER ELST, te 's-Gravenhage en E. DE VRIES te Amsterdam, voorgesteld door P. Kramer, Mr. Dr. J. VERSTEEG, Secretaris van den Woningdienst te Amsterdam, te Nieuwendam en de firma HERINGA en WUTHRICH, fabrikanten van centrale verwarmingen etc. te Haarlem, voorgesteld door J. F. Staal.
IV. — Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer R. VERHOEF, Interieur-Teekenaar te 's-Gravenhage, voorgesteld door de Club van Haagsche Leden.

V. — DE 1410de LEDENVERGADERING

zal worden gehouden op DONDERDAG 14 NOVEMBER, des avonds 8 uur in de Vergaderzaal Heerengracht 545-549 te Amsterdam.
AGENDA: A □ Notulen en ingekomen stukken.
B □ Installatie der in de 1409e Vergadering toegelaten Gewone Leden.
C □ Voordracht van den Heer Dr. H. P. BERLAGE Nzn., Architect te 's-Gravenhage, „OVER HET BEGRIP DER ARCHITECTUUR" met lichtbeelden.
D □ Rondvraag en Sluiting.
De 1410e Vergadering is toegankelijk voor alle Leden en Donateurs, terwijl introductie wordt toegestaan.

J. F. STAAL, te Secretaris

VI. — Ingekomen is het onderstaande rapport der Commissie, ingesteld door den Nationalen Woningraad.
De Commissie, welke belast is geworden voor den Nationalen Woningraad een lijst van tot arbeiderswoningbouw bekwame architecten samen te stellen, heeft allereerst de vraag onder de oogen gezien of er voldoende redelijke grond aanwezig is om hiertoe mede te werken.
Daarbij ging de commissie uit van de overweging, dat in beginsel een begaafd en goed ontwikkeld architect in staat behoort te zijn ieder werk tot een goede oplossing te brengen.
Verschillende maatschappelijke en individueele factoren hebben echter ten gevolge, dat dit in de tegenwoordige practijk niet het geval is.
Waar het er om gaat, het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aesthetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen, en ernstig mede te werken om het een stap nader tot een hoogere ontwikkeling te voeren, kan en moet er wel degelijk sprake zijn van groepen bouwkundigen die wèl en groepen die niet aan het gestelde doel bevorderlijken arbeid kunnen verrichten.
Tot de tweede groep kan o.a. worden gerekend zoowel de bouwkundige-aannemer-makelaar, die wel woningen kan bouwen, maar geen of weinig studie maakte van de hoofdfactoren die hierbij in aanmerking komen, als de architect, die wel die studie maakte, maar zijn vak meer als promotor beoefent en de kwaliteit van wiens werk grootendeels afhankelijk is van zijne ondergeschikte werkkrachten.
Ook moeten buiten aanmerking blijven de architecten in vasten dienst van overheid of particulieren, daar het vraagstuk der volkshuisvesting belangrijk genoeg is om er alle aandacht aan te wijden, en opdrachten op dat gebied niet als bijbaantje moeten worden beschouwd. Niettemin kunnen de vele goede krachten die daaronder zijn, voor opdracht worden aanbevolen, indien zij zich daarvoor vrij willen maken.
Ook zijn verschillende voor volkswoningbouw in aanmerking komende architecten reeds zoodanig met opdrachten overladen, dat het in het belang der zaak ongewenscht is hen vooralsnog nog meer te belasten, reden waarom zij niet op deze lijst zijn geplaatst.
De commissie heeft gemeend zich niet te moeten bepalen tot het rondzien in de kringen van gevestigde architecten, waaronder er ook zijn voor wie de volkswoningbouw reeds tot routinewerk is verworden, met de kleine voordeelen en de groote nadeelen daarvan, maar ook te moeten letten op hen, die hoewel niet als zelfstandig architect gevestigd zijnde, toch door hun talenten en reeds geleverden arbeid gegronde verwachtingen wekken, dat zij in bovenaangeduiden zin ernstig werk zullen leveren en een hun opgedragen taak op dit gebied met liefde vervullen.
Het ligt in de bedoeling de lijst op gezette tijden te herzien en aan te vullen; men moet dus niet verwachten dat op de eerste te verstrekken lijsten alle beschikbare krachten voorkomen.
K. P. C. DE BAZEL, M. DE KLERK, JAN VAN DER VALK, P. VORKINK.

LIJST VAN ARCHITECTEN:
Amersfoort, W. VAN DER LECK.
Amsterdam, C. J. BLAAUW, te Helmerstraat 119; B. F. BOEIJINGA, Overtoom 524; P. L. KRAMER, Johannes Verhulststraat 117; Mej. M. KROPHOLLER, Weteringschans 83; B. VAN DE NIEUWERAMSTEL, Bilderdijkstraat 3; J. F. REPKO, Frans van Mierisstraat 115; A. C. A. ROTGANS, Overtoom 408; J. F. STAAL Jr., Weteringschans 83; L. STREEFKERK, Albert Cuypstraat 272; H. Th. WIJDEVELD, Vossiusstraat 50.
Arnhem, G. FEENSTRA, Velperbuitensingel 18.
Blaricum, THEO RUETER, H. F. SYMONS.
Blerick-Venlo, N. W. VALK, Antoniuslaan 16.
Bussum, H. VAN EIJDEN, Kapelstraat 15.
Deventer, J. VAN HOOGSTRATEN, Bergschuld 4; J. D. POSTMA, Polstraat 66.
's-Gravenhage, C. J. CROUWEL Jr., Esdoornstraat 122; H. FELS, Anna Paulownastraat 20; J. LIMBURG, Nassau Dillenburgstraat 17; R. C. MAUVE, Leuvenschestraat 67; D. ROOSENBURG, Rioumstraat 128; F. A. W. VAN DER TOGT, Joan Maetsuyckerstraat 49.
Groningen, A. R. WITTOP KONING, H. W. Mesdagstraat 50a.
Haarlem, J. B. VAN LOGHEM, Zonnelaan 2; M. PLATE, Jordensstraat.
AUG. J. M. SEVENHUYSEN, Duivenvoordestraat 16.
Hilversum, J. BOTERENBROOD, Vaartweg; J. VAN LAREN, Vondellaan 10; D. A. VAN ZANTEN, Weverlaan 12.
Overveen, A. P. SMITS.
Rotterdam, WALTER DAHLEN, Heinegouwerlaan 5b; N. LANSDORP Jr., Schiedamscheweg 260.

Scheveningen, A. J. KROPHOLLER.
Utrecht, FR. HULSBOSCH, Bleyenburgkade 23.

Door den Nationalen Woningraad is het volgende schrijven verzonden:

Aan de Besturen der Woningbouwvereenigingen.

Onder dagteekening van Juli 1918 richtten wij een circulaire tot U, waarin wij U wezen op de wenschelijkheid om thans, nu tengevolge van de Woningnoodwet moeilijkheden uit den weg zijn geruimd, die zich in verschillende gemeenten vroeger deden gevoelen, na te gaan in hoever er in Uw gemeente behoefte bestaat aan bijbouw van nieuwe woningen. Dat die behoefte in het algemeen groot is behoeft niet meer te worden betoogd. De particuliere bouwbedrijvigheid staat al sedert geruimen tijd geheel stil en de bevolking neemt regelmatig toe.

Wij hopen dan ook, dat door U aan onzen wenk is gevolg gegeven en dat, voor zoover bijbouw gewenscht bleek, Uw vereeniging voornemens is dezen ter hand te nemen.

Wij hechten er veel waarde aan U te wijzen op de wenschelijkheid, om bij de voorbereiding en uitvoering daarvan gebruik te maken van de hulp van een bekwaam architect, die niet alleen in het algemeen voor zijn taak de noodige bekwaamheid bezit, maar van wien bovendien mag worden aangenomen dat hij in het bijzonder voor den bouw van arbeiderswoningen bekend is.

Maar al te vaak wordt aangenomen dat deze bouw gaen bijzondere eischen stelt, maar vrijwel aan een ieder, die in het bouwvak niet geheel vreemd is, mag worden toevertrouwd en dat b.v. elke plaatselijke timmerman er de noodige bekwaamheid voor bezitten zou. Niets is minder juist dan dat. Uw vereeniging zal mede willen werken aan bereiking van wat de Woningwet als haar taak omschrijft: de verbetering der volkshuisvesting. De oplossing voor een goede, zij het ook eenvoudige arbeiderswoning, eischt evenzeer overleg als welke bouw ook. Van alle details moet de bouwer zich rekenschap geven. De plaatselijke timmerman of de minder bekwame architect zal navolgen wat hij vindt, en met het vele goede dikwijls ook het kwade der bestaande woningen overnemen; de bekwame architect zal, met behoud van het goede, het kwade vermijden en daarvoor het betere in de plaats stellen. Zulk een architect zal rekening houden met de verschillende factoren, waardoor een woning niet alleen practisch bruikbaar en zoo doeltreffend mogelijk is ingericht, maar ook aan de zich uit den aard der zaak in den loop der tijden ontwikkelende eischen zoo goed mogelijk zal aangepast blijven. Om enkele voorbeelden te noemen: hij zal zijn aandacht wijden aan goede ligging der woning en goede plaatsing der vensters ten aanzien van de verlichting; aan een practische ligging der vertrekken ten opzichte van elkander; aan een oordeelkundige indeeling van het terrein; hij zal zorgen dat op geschikte plaatsen kasten aanwezig zijn, terwijl toch in het vertrek voldoende muurvlakte overblijft om de grootere meubels te plaatsen. Voor doeltreffende ventilatie zal hij zorg dragen; hij zal een oplossing vinden voor een goede hygiënische verzorging in het algemeen, daaronder begrepen de watervoorziening en het vaak op het platteland, met name wanneer het een grooter aantal woningen betreft, zoo moeilijke vraagstuk der rioleering, enz. enz.

Zoodoende heeft het ernstig bedacht plan van een goed architect het voordeel, dat al de kleine voorzieningen, welke het gebruik van een woning vergemakkelijken, met de minste kosten worden verkregen. Met de minste kosten, want een bouw zal zuiniger zijn naarmate het plan te voren volledíger is bestudeerd en doorgewerkt, terwijl het systeem van leiding en toezicht, door een goed architect gevolgd, daartoe medewerkt. Dit toezicht zal tevens gunstig op de soliditeit van den bouw werken.

Ten slotte zal ook het aesthetisch belang, de zorg voor het behoorlijk uiterlijk en innerlijk der woningen, eerst ten volle worden behartigd door een bekwaam architect.

Somtijds, het is ons bekend, wordt tegen het inroepen van de hulp van een architect als bezwaar aangevoerd dat hij, man van de stad, weliswaar meent op de hoogte te zijn van alles, wat een arbeiderswoning eischt, maar dat in de praktijk blijkt dat hij veel te weinig aandacht schenkt aan wat de plaatselijke behoeften verlangen. Hij ontwerpt een woning die b.v. wel in een kleine stad op haar plaats zou zijn, maar in de gemeente waar zij gebouwd moeten worden, allerminst voldoet. Wij meenen dat de architect, die aldus te werk ging, niet zal mogen worden gerekend tot de bekwame architecten, waarop wij in deze circulaire doelen. De goede architecten wenschen volstrekt niet volgens een abstract schema te werken, maar stellen er integendeel hun eer in een goede oplossing te vinden voor elke nieuwe opgaaf waarvoor zij worden gesteld. Zij zullen er derhalve groote waarde aan hechten geheel op de hoogte te zijn van plaatselijke behoeften en daarmede bij hun ontwerpen rekening houden.

Bovendien wordt wel tegen de medewerking van een architect het bezwaar geopperd dat zij de woning duurder zou maken, duurder, omdat aan den architect een honorarium moet worden betaald en omdat de plannen zelf duurder zouden ontworpen worden. Dit laatste mag ernstig worden betwijfeld.

Alleen eene bedenkelijke goedkoopte, die tot stand komt ten koste van de noodzakelijke soliditeit, zal van den architect niet mogen worden verwacht. Overigens zal ook hij naar zuinigheid streven. En wanneer de bezoldiging van een niet-architect blijft beneden die, op welke de architect volgens de vaste regels der honorariumtabel recht heeft, dan is het veelal de vraag of de eerste, die zijn werkzaamheden niet voor niet zal verrichten, zich niet op andere, minder wenschelijke wijze een inkomen weet te verzekeren.

Waar het Bestuur van den Nationalen Woningraad zoozeer doordrongen is van de wenschelijkheid voor de bouwvereenigingen om de voorlichting van goede architecten in te roepen en meer dan eens het verzoek werd ontvangen zulk een architect te willen opgeven, heeft het zich de medewerking verzekerd van een commissie van deskundigen, teneinde een lijst samen te stellen van architecten, die voor de uitvoering van deze belangrijke taak geschikt kunnen worden geacht. De Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap Architectura et Amicitia zijn welwillend bereid gevonden deze commissie samen te stellen door aanwijzing van de heeren K. P. C. de Bazel, J. van der Valk, M. de Klerk en P. Vorkink, als afgevaardigden, welke wegens hun ervaring in den arbeiderswoningbouw kunnen geacht worden te dezen in het bijzonder bevoegd te zijn.

Wij leggen hierbij een lijst van architecten over en geven U in overweging, wanneer door U wordt besloten plannen voor nieuwbouw ter hand te nemen, U de medewerking van een der daarop voorkomende heeren te verzekeren.

Wij maken U er opmerkzaam op, dat deze lijst als een voorloopige is te beschouwen en door andere zal worden gevolgd.

Het samenstellen van de lijst eischt veel tijd.

De commissie heeft er prijs op gesteld, duidelijk te formuleeren wat haar leiddraad is geweest bij het doen van een keus ter samenstelling van de lijst. Deze formuleering zult U aan het hoofd van de lijst aantreffen.

Het zal ons zeer aangenaam zijn van U te mogen vernemen, of Uwe vereeniging nieuwe plannen zal voorbereiden en daartoe de hulp van een op bijgaande lijst gestelde architecten inroepen. Mocht U in verband met een en ander nadere inlichtingen verlangen, dan is het secretariaat van den Nationalen Woningraad, Prinsengracht 691 te Amsterdam, steeds volgaarne bereid deze te verstrekken.

Zoo onverhoopt bij U overwegend bezwaar bestaat tegen het opdragen van voorbereiding en uitvoering van het door U te ondernemen werk aan een architect, b.v. omdat naar Uwe meening de plannen van te kleinen omvang zijn, dan geven wij U niettemin in ernstige overweging U te wenden tot genoemd secretariaat, dat alsdan zal trachten U met raad en daad behulpzaam te zijn. Ook de plaatselijke bouwkundige zal, zoo het werk aan hem mocht zijn opgedragen, een dergelijke voorlichting naar onze overtuiging ten zeerste op prijs stellen.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad,
H. P. J. BLOEMERS, Voorzitter
M. J. A. MOLTZER, Secretaris

□ □

PRIJSVRAAG RIJKS ACADEMIE

De ontwerpen No. 13. „U.S.A.", No. 48. „De schoone jacht", No. 64. „Inkt", en No. 108. „Doet nuttig werk", zijn, na aan de opgegeven correspondentieadressen verzonden te zijn geweest, als onbestelbaar teruggekomen. Aangezien de afgeheele afwikkeling der prijsvraag heeft plaats gehad, zullen genoemde ontwerpen voor risico van de inzenders bewaard blijven in het gebouw der Rijks-Academie, Stadhouderskade 86, Amsterdam, waar zij ter hunner beschikking zijn, en afgehaald kunnen worden.

De Secretaris der Jury PAUL J. DE JONGH.

WENDINGEN
MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA
JAARGANG I, No. 10
TECHNISCH GEDEELTE
30 OCT. 1918
REDACTEUR-SECRETARIS: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM

DE FOTOKAART ALS GRONDSLAG BIJ HET BOUWEN IN STEDEN DOOR L. KAPPEL, LANDMETER TE BARMEN

(Vervolg van bladz. 36, slot)

Het bepalen van de verhouding der hoogten.

Hebben wij nu in het horizontale vogelperspectief ook reeds een juiste kaart? Voor het vlakke land wel, voor het gebergte niet. De toppen der bergen bevonden zich dichter bij het apparaat dan de dalen, zoodat hun beeld in verhouding tot dat van het dal te groot wordt. Verder is de opname van de bergen, die ver af zijn van het punt, dat zich loodrecht onder het apparaat bevindt, onjuist, omdat de helling, die naar het toestel toegekeerd is, zeer verbreed, de andere echter zeer verkort wordt weergegeven. De bergen schijnen vanaf de plaats der opname van buiten omgelegd te zijn, zooals we dit op oude landkaarten zien — er ontbreekt dus nog een gemeenschappelijke maatstaf. De bepaling der hoogten geschiedt stereofotogrammetrisch uit een paar over elkander heen liggende beelden. Het lichamelijk zien is alleen mogelijk door het zien met beide oogen. Tusschen 400 M. en 600 M. afstand houdt bij den mensch de waarneming van diepte op; op grooteren afstand dan de genoemde is plastiek alleen nog te verkrijgen door een kunstmatige vergrooting van den oogafstand (prismakijker). Maakt men dus van een landschap een stereoskopische opname, bij welke de beide objectiefassen alleen op den normalen oogafstand van elkander verwijderd zijn, dan geeft de stereoskoop bij het beschouwen der beide beelden geen grootere plastiek dan men bij het bezien van het landschap met het bloote oog waarneemt. Door het vergrooten van den afstand der beide objektiefassen wordt bij het zien door den stereoskoop een wonderbaarlijke plastische werking verkregen; men ziet de beide beelden, tot één enkel saamgesmolten, evenals een klein model van het landschap, vóór zich. Von Orel nu laat bij zijn stereo-autograaf, een uitbreiding van den stereocomparator van Pulfrich, in de stereoscopische ruimte een bepaald kenteeken van punt tot punt bewegen, waarbij door een bijzondere inrichting de afgelegde weg, in een bepaalde maat uitgedrukt, wordt opgeteekend en op deze wijze wordt een z.g. „hoogtecurve" verkregen. Deze uitvinding werd door Scheimpflug, onder toevoeging van een registreerapparaat, toegepast in zijn stereohypsograaf.

De dubbele beelden, die voor het teweegbrengen der stereoscopische plastiek noodig zijn, verkrijgt men hierdoor, dat men de opnamen dakvormig over elkander heen laat vallen, zoodat elk punt op minstens twee fotogrammen voorkomt. Hierbij is het natuurlijk ook niet onverschillig, op welken afstand van elkander twee opeenvolgende opnamen gemaakt worden, opdat b.v. de steile helling van een berg nog bij beide wordt afgebeeld, bij niet te steile hellingen (tot 15°) mogen twee opeenvolgende opnamen niet verder van elkander verwijderd zijn dan hoogstens driemaal de relatieve hoogte; bij 1500 M. hoogte van den ballon dus hoogstens 4½ K.M. Bij steile hellingen en geringere opname hoogte is natuurlijk

Fig. 36. Vogelperspectief met lijnen der lagen en tekst.

Fig. 30
Totaal-panorama, omgefotografeerd uit de originele opname (fig. 15).

een korter op elkander volgen van de opnamen noodig. Men zou de vereischte twee beelden ook (volgens Hergesell) daardoor kunnen verkrijgen dat men gebruik maakt van de lange basis van een Zeppelinballon om twee apparaten van Scheimpflug aan te brengen, en daarmede een gelijktijdige opname te maken.
Beziet men een dergelijk paar beelden in den comparator van den stereohypsograaf, dan verkrijgt men met behulp van het teekentoestel lijnen van gelijke hoogte in het horizontale vogelperspektief, zooals wij die zien op het beeld in fig. 34 van de omgeving van Gnadendorf (sterk verkleind), opgenomen met een achtvoudige camera.

De zonentransformatie.
Wij mogen het reeds boven medegedeelde niet vergeten, n.l. dat het horizontale vogelperspektief nog niet in alle opzichten op maat is, waarbij natuurlijk het inteekenen der lijnen van gelijke hoogte niets ter zake doet. De bovengedeelten der bergen zijn nog steeds op grooteren maatstaf aangegeven dan de voet; de opnamen der bergen, die zich op verren afstand bevinden van de loodlijn, getrokken door de camera, schijnen naar buiten omgelegd te zijn. Voor dit laatstbedoelde toont ons de afbeelding 36 bij A datgene, wat in het horizontale vogelperspektief na het inteekenen der lijnen van gelijke hoogte van een berg te zien is en bij B datgene, wat een op juiste maat vervaardigde kaart moet bevatten. De transformator moet dus nog de z.g. „zonentransformatie" bewerken, door laagsgewijze overbrenging op den gemeenschappelijken maatstaf en in de orthogonale ligging, altijd onder behoud van het karakter der fotografische opname, waarbij echter de steeds ontstane geringe bedekkingen aan den eenen en gapingen aan den anderen kant door retouche weggewerkt moeten worden.

Het laatste werk.
De fotokaart is nu op juisten maatstaf gereed. Kleine toevoegingen door plaatselijke omstandigheden zijn tot het verkrijgenvan een volledig beeld niet te vermijden. Zoo zal men b.v., om iets te noemen, boschwegen, die althans in den zomer, van boven onzichtbaar zijn, omdat zij door de boomen bedekt worden, moeten bijwerken. Ook moeten de namen der plaatsen en rivieren, de politieke en bestuursgrenzen, enz., bijgeschreven worden, en zoo ontstaat de afgewerkte kaart, zooals wij ze op fig. 36 zien.
Nu nog een enkel woord over de wijze, waarop de verhoudingen der hoogten, die de straks genoemde lijnen ons niet doen zien, kenbaar gemaakt worden. Reeds van oudsher, maar vooral sedert de ontwikkeling der luchtscheepvaart, werd hieraan groot gewicht gehecht. Volgens den voorslag van Peucker maakt men hierbij gebruik van kleurplastiek, zooveel mogelijk onder aansluiting van de kleuren, zooals het oog ze gewoon is in het landschap te zien. Uit de juiste kaart moet dus een nauwkeurig kaartbeeld ontstaan. (Zie hierbij een uitvoerig opstel „Hoheneschichtenkarten" van van Dr. Peucker in de „Zeitschrift für Vermessungswesen", Jahrg. 1911, Heft 1, 2, 3 en 4.

Hoewel er in den aanvang van dit artikel op gewezen is, dat de methode voor het gebruik van ballonopnamen weinig bekend is, toont toch het steeds toenemende aantal publicaties in vakbladen aan, dat niet alleen enkele personen, maar ook autoriteiten zich met deze materie beginnen bezig te houden. Zoo is aan een klein opstel van Bötel, stedelijk landmeter te Hildesheim, een en ander te ontleenen, dat reeds wijst op een zeer ver strekkende belangstelling in de vorderingen der ballonfotografie. Bötel deelt n.l. bij gelegenheid van een voordracht over ballonfotografie en over de fotogrammetrie in dienst van den stedenbouw mede, dat op dit gebied de Verein für Luftschiffahrt en het Kunstgewerbeverein te Hildesheim samenwerkten. Proeven om opnamen te maken van stadsgebouwen in Hildesheim bij een tocht van den Zeppelinkruiser „Hansa" zouden op 4 October 1912 geschieden, maar kwamen niet tot stand, daar de Hansa ten gevolge van sterken tegenwind, haar vlucht niet tot Hildesheim kon uitstrekken. Men beperkte zich toen tot opnamen van Blankenese, Hamburg en de Hamburger haven, die een zeer bevredigende uitkomst gaven.
Van belang is het ook op te merken, dat het stadsbestuur van Hildesheim reeds een ballooncamera van de firma C. P. Goerz te Friedenau heeft aangeschaft. Het toestel wordt opgelaten met behulp van een ballon captif van 48 M³. inhoud, geleverd door de firma Riedinger te Augsburg. De sluier van het apparaat wordt van de aarde uit langs elektrischen weg geopend. In Hildesheim heeft men ook reeds fotogrammetrische opnamen gebruikt ten behoeve van de architectuur van stedelijke gebouwen; bij het bebouwen der helling van het z.g. „Berghölzschen" werd het plan op fotogrammetrisch en perspectivisch juiste wijze in fotogrammetrische opnamen van de streek aangebracht. Daar het hier een streek betreft, van waar men een heerlijk uitzicht heeft op de oude stad zelve en de omringende gebergten, was het niet onverschillig, hoe nieuwere bouwwerken zich zouden aansluiten bij de reeds bestaande en is het van groot belang in den stereoscoop, als het ware aan een klein model van het landschap, den invloed der nieuwere gebouwen op het beeld van het geheel te kunnen nagaan.
Terwijl dus hier reeds door het gebruik van bescheiden hulpmiddelen zeer bevredigende uitkomsten werden verkregen, zullen de verbeteringen, die door middel van de uitvindingen van Scheimpflug kunnen worden aangebracht, ongetwijfeld een groote uitbreiding van haar toepassing bij de stedelijke architectuur veroorzaken. Het ontbreekt niet aan praktische proeven met het procédé op groote schaal. In Oostenrijk, Argentinië, Bulgarije, Engeland en Mexico houden verschillende staatslichamen zich er mede bezig. Een Duitsch onderzoeker, Paul Graetz, heeft een Duitsch-Engelsche aero-fotografische opname van Nieuw-Guinea voorgesteld.
Tot dusverre zijn de resultaten, verkregen met de methode van Scheimpflug, tentoongesteld op de Imperial Royal Austrian Exhibition in Londen (1906), op de Oostenrijksche tentoonstelling van luchtscheepvaart in Linz (1909) en op de eerste internationale vliegtentoonstelling te Weenen (1912).
Het hier medegedeelde moet niet beschouwd worden als een leiddraad bij de studie van de fotogrammetrische meetmethode van uit een ballon; er is alleen mede bedoeld de aandacht hierop te vestigen en tot deelname op dit hoogstbelangrijke gebied op te wekken. Gelegenheid tot studie van het procédé is in ruimere mate voorhanden in een uitgebreide literatuur over dit onderwerp.
Ten slotte zij nog vermeld, dat door Dr. Pulfrich, de bestuurder der afdeeling meetapparaten van de firma Zeiss te Jena, elk jaar vacantiecursussen over stereo-fotogrammetrie gehouden worden. Een verslag van dezen cursus in het jaar 1913 vindt men van de hand van Lüdemann te Lennep op blz. 961 van de Zeitschrift für Vermessungswesen, Jahrgang 1913.

□ □

PRIJSVRAAG VAN DE CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", 1917

Het te behandelen onderwerp is: Fragment van het uitwendige van een Crematorium. Ingekomen zijn vier ontwerpen, met de motto's: Terrae Redditur; S; 31 August en In Brevi.
Het verwondert de Jury, dat niet meer leden van de Club aan deze prijsvraag hebben deelgenomen, waar het hier een interessant onderwerp, een architectonische fantasie, geldt. Als plaats van het crematorium is, volgens het programma gedacht een park, terwijl het fragment een monumentaal karakter moet hebben en de gedachte moet uitdrukken, dat aan de aarde aarde de stof, die van haar gekomen is, wordt teruggegeven.
Bij een drietal ontwerpen, namelijk de motto's: S; 31 August en In Brevi, blijkt het onderwerp te zwaar te zijn voor den ontwerper. Alle drie hebben een ingang van het crematorium behandeld; maar geen van drie kwam tot een waardige, stemmingsvolle compositie.
Bij motto S. is de ingang te schraal, te plat, en daardoor geenszins monumentaal, wat vooral ook uit de perspectief blijkt.
Bij motto 31 August is de opzet beter; de verhoudingen der motto's onderling zijn echter niet mooi van harmonie of tegenstelling; eveneens zijn de details lomp en mager tegelijk. Zeer grof zijn de afdekkingen van koepel en zijbouwen.
Het zwakst is het onderwerp motto: „In Brevi". Hebben de vorige nog iets of wat, dat doet denken aan een crematorium-ingang, bij dit ontwerp ontbreekt geheel de verlangde stemming. De bekroning van de entree door een opeenstapeling van rechte blokken is erg ongevoelig.
Het beste is het ontwerp motto „Terrae Redditur".
Geflankeerd door lage galerijen met rustige vierkante openingen boven een effen, gesloten borstwering, verrijst een indrukwekkende, vierkante massa, eenvoudig en groot van vorm. Tusschen twee pylonen-vormige voorsprongen, ligt, iets verdiept als in een breede spleet, de entree. Bijzonder goed is hierbij de werking van de hooge wanden langs de

toegangstrap, welke wanden oplossen tegen de rijzige flanken van de entree.
Inderdaad is in deze compositie iets weergegeven van het berustende, het zwijgende, het aardsche en het verhevene, in een woord van het mysterieuse, dat een crematorium en in de eerste plaats z'n ingang behoort te hebben. Het minst geslaagd is de detailleering van de deur met bovenlicht. Dit blijkt het best uit de fraaie, gevoelige aquarel, gevend het monument bij maanlicht en waarop een rouwend figuurtje zoo goed in de expressie van het geheel is. Op deze teekening is de deur vrijwel weggedoezeld, waardoor de compositie beter wordt.
Aan dit ontwerp, van de hand van den heer H. Wouda, is de prijs toegekend. De Jury:
W. KROMHOUT Czn., JAN GRATAMA B.-I., W. VERSCHOOR

□ □

ONTVANGEN BOEKWERKEN

1. Burgerlijke Bouwkunde, aflevering 7, eerste deel, uitgave H. ten Brink Arnhem.
2. Beton en gewapend beton. Beknopte handleiding bij middelbaar technisch onderwijs, tevens ten dienste van candidaten voor het Diploma Bouwkundig Opzichter en Technisch Ambtenaar R.W. door Ir. A. W. C. Dwars, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Oud-Directeur der M. T. S. te Utrecht. — Deventer 1918, H. E. Kluwer.
3. Normalisatie in woningbouw, voordracht gehouden door Dr. H. P. Berlage. Met 30 afbeeldingen en het praeadvies, uitgebracht door Ir. J. van der Waerden voor het woningbouwcongres in Februari 1918 te Amsterdam. W. L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij, Rotterdam, 1918.

□ □

VLOEIBARE LUCHT

Reeds de Duitsche onderzoeker Linde heeft geprobeerd, vloeibare lucht te gebruiken voor explosiedoeleinden. Hij gebruikte onder den naam „Oxyliquid" een mengsel van tot poeder gemaakte houtskool en vloeibare lucht. De Hongaar Kowatch sloeg later een anderen weg in en ook Schulenburg vond een nieuwe methode. Beide methodes werden in de praktijk ingevoerd, hoofdzakelijk in den mijnbouw. Toen de loopgraafoorlog een steeds grooteren omvang aannam, werd de vloeibare lucht ook daar gebruikt. De resultaten hiervan worden zeer bevredigend genoemd; de methode wordt natuurlijk nog geheim gehouden.
Locomotief

□ □

OUDHEIDKUNDIGE VONDST TE ROME

Volgens mededeeling in het „Alg. Hbl." is te Rome in de nabijheid der via Salaria bij den bouw van een woonhuis eene ondergrondsche begraafplaats ontdekt, bestaande uit eenige „columbaria", en dagteekenende uit het begin van den Keizertijd. In de onmiddellijke nabijheid stuitte men op de overblijfsels van een groot gebouw, waarvan ingang en atrium reeds zijn ontgraven.

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

waarmede zij weinig verband houden; zij zijn daardoor niet of slechts zeer bezwaarlijk toegankelijk, terwijl niet zelden aan de conservatie zóó weinig aandacht geschonken wordt, dat de kans op beschadiging, zelfs op verlies, groot is. Deze bezwaren worden geheel opgeheven, door bedoelde zaken tot eene openbare, met zorg beheerde verzameling te vereenigen. Het Museum zal dus niet slechts een zoo volledig en representatief mogelijk overzicht geven van de geschiedenis der bouwkunst uit artistiek oogpunt, in de eerste plaats in Nederland, maar tevens het behoud van vele kunstschatten waarborgen.

Het Architectuurmuseum zal in verband met zijn doel moeten bevatten bouwkunstige schetsen en teekeningen, modellen en dergelijke documenten, benevens reproducties daarvan, welke voorwerpen slechts om hun artistieke of kunsthistorische waarde zullen worden opgenomen, terwijl er voor zal zijn te waken, dat zaken van in dit opzicht gering belang geweerd worden. Ongetwijfeld zal het in sommige gevallen moeilijk zijn uit te maken of de artistieke of kunsthistorische waarde dan wel een ander belang overheerscht; steeds zal dan een gemeenschappelijk overleg van de beheerders van het Museum met die van in zulke gevallen concurreerende instellingen tot eene bevredigende oplossing kunnen leiden, zooals dit later eveneens zal moeten plaats hebben, wanneer naast de kunstverzamelingen ook een historisch museum zal bestaan. En waar tot een goed beheer o.m. behoort het samenstellen van de noodige catalogi en het wetenschappelijk ordenen van de voorwerpen, daar zal het Museum evenals de andere openbare kunstverzamelingen niet alleen den belangstellenden leek zoowel als den kunstenaar gelegenheid tot ontwikkeling bieden, maar ook het geheele onderwijs en in 't bijzonder het kunstonderwijs in ruime mate dienstbaar zijn.

De commissie kwam ook tot eenstemmigheid omtrent de plaats, waar het Museum behoort te worden gevestigd. Het kwam haar voor dat deze behoort te zijn een volkrijke, ten opzichte van ons land zooveel mogelijk centraal gelegen en gemakkelijk bereikbare stad met een krachtig artistiek en wetenschappelijk leven, waar de bouwkunst en hare zusterkunsten bloeien en waar de aanwezigheid van groote openbare verzamelingen op het gebied der andere kunsten gelegenheid biedt tot het bestudeeren van alle kunstuitingen in onderling verband. Uit dien hoofde komt zeer zeker Amsterdam het meest in aanmerking. Amsterdam voldoet echter niet alleen het best aan de combinatie der eischen, die aan de plaats der vestiging van het Museum moeten gesteld worden, maar bevat tevens het grootste aantal instellingen voor kunstonderwijs; dit moge geen motief zijn bij de keuze van de plaats, men mag echter niet vergeten, dat het Museum ongetwijfeld van groot belang zal zijn voor deze instellingen.

Ten slotte achtte de Commissie het noodzakelijk, dat het museum van den aanvang af een Rijksinstelling wordt. Het feit, dat naast de Rijksverzamelingen van alle andere soorten van kunstproducten nog geen Rijksmuseum voor bouwkunst bestaat, wettigt de vraag, waarom een land, dat het oprichten en uitbreiden van de Rijksmusea blijkbaar eene belangrijke noodzakelijkheid acht, één van de kunstuitingen van die Staatszorg uitsluit. Voor het oprichten van een architectuurmuseum, niet als particuliere of gemeentelijke maar als Rijksinstelling, bestaan dezelfde redenen als voor de andere musea; er is echter in dit geval nog een motief te noemen, dat elders ontbreekt. Dat een Rijksinstituut meer het karakter van onverkoopbaar nationaal bezit draagt dan eenig ander, dat het beter een wetenschappelijk beheer waarborgt, dat men slechts hier voor alle tijden verzekerd is van de openbare toegankelijkheid, dat het, althans in normale tijden, minder afhankelijk is van particulieren geldelijken steun en dat besturen van gemeenten en van instellingen zoowel als particulieren er eerder toe te bewegen zijn or hun bezit ten geschenke of in bruikleen aan af te staan, zijn motieven, die voor een architectuurmuseum minstens even zwaar wegen als voor ieder ander. Maar geen kunstwerken worden in zoo gering aantal vervaardigd en geen kunstenaarsproducten zijn zoo weinig bewaard gebleven als belangrijke architectuurteekeningen en modellen. Des te meer is hier dus centralisatie gewenscht teneinde het overzicht, dat toch reeds noodwendig lacunes zal vertoonen, althans zoo volledig mogelijk te maken. En slechts wanneer het architectuurmuseum eene Rijksinstelling wordt is de kans, dat daarnaast gelijksoortige verzamelingen als concurrenten zullen ontstaan, zooal niet uitgesloten, dan toch tot een minimum gereduceerd.

Nadat de Commissie omtrent een en ander tot overeenstemming was gekomen benoemde zij eene Werkcommissie, die werd samengesteld uit de heeren Jhr. H. Teding van Berkhout, Voorzitter, W. A. E. van der Pluym, Secretaris, prof. dr. H. Brugmans, Jos. Th. J. Cuypers en D. F. Slothouwer.

Deze Werkcommissie formuleerde het verzoekschrift en de memorie van toelichting, die beide door de groote Commissie werden goedgekeurd voordat zij den Minister werden toegezonden. Vervolgens bespraken Voorzitter en Secretaris de plannen met den Chef der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen, die zijne instemming ermee betuigde — en aan wiens bijzonder te waardeeren medewerking het vooral te danken is, dat het plan tot oprichting van een Rijks Architectuurmuseum nog slechts de goedkeuring van de Staten-Generaal behoeft om tot uitvoering te geraken.

De Werkcommissie sprak in een nader schrijven aan den Minister de hoop uit, dat zoodra tot de oprichting van het Museum zal zijn besloten, eene Rijkscommissie zal worden benoemd met de opdracht voorstellen te doen omtrent het programma van het museum en het terrein, waartoe het zich, mede in overleg met andere instellingen, bepaalt, opdat van den aanvang af het eerste goed omschreven, het tweede nauwkeurig begrensd zij; verder zal deze Rijkscommissie, naar men hoopte, een aanvrag kunnen maken met het verzamelen, voor zoover dit om de in boven aangehaalde memorie aangegeven redenen gewenscht mocht zijn, — het aldus verzamelde beheeren totdat het Museum zelf onder de leiding van een beheerder zal zijn tot stand gekomen, dus zorg dragen voor goede bewaring, catalogiseering en zoo mogelijk expositie der voorwerpen. In dit verband kan nog worden medegedeeld, dat de Voorzitter der Werkcommissie zich in zijne kwaliteit van Directeur van 's Rijks Prentenkabinet bereid verklaarde, op eventueel verzoek der Rijkscommissie voor de berging van teekeningen, reproducties enz. te zorgen en toezicht te houden op het onderhoud en de catalogiseering dezer objecten, zoolang het Museum geen huisvesting heeft; deze voorwerpen zouden op die wijze dus voor het publiek toegankelijk gesteld worden zoodra zij bij het Rijk in eigendom of bruikleen komen.

Tenslotte kwam het de Werkcommissie gewenscht voor, dat de Rijkscommissie wordt belast met het doen van voorstellen omtrent definitieve organisatie en installatie van het Museum en met het ontwerpen van reglementen voor de instelling en van instructies voor de ambtenaren.

□ □ □

Het welslagen van de plannen voor een Rijks Architectuurmuseum zal hoofdzakelijk van de Rijkscommissie afhangen. Maar het feit dat de voorstellen ertoe bij de Staten-Generaal zijn ingediend is, behalve in de eerste plaats aan den Minister van Binnenlandsche Zaken vooral te danken aan de heeren mr. J. B. Kan, Secretaris-Generaal, en mr. M. I. Duparc, Chef van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, die de zaak van den aanvang af met groote belangstelling hebben gevolgd en krachtig hebben gesteund; zeer zeker zal een uiting van oprechte erkentelijkheid hiervoor algemeene instemming vinden. Daarnaast komt een woord van hulde toe aan het Genootschap Architectura et Amicitia, dat het initiatief nam en aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten, die met eerstgenoemd lichaam hunne medewerking bij de voorbereiding verleenden.

H. TEDING VAN BERKHOUT.

□ □ □ □

HET MAANDBLAD DE BEDRIJFSREKLAME

REDACTIE: W. F. GOUWE EN W. H. DE BUISONJÉ

STRIJDT VOOR EEN EERLIJKE REKLAMEKUNST, WAARIN AAN DEN KUNSTENAAR DE PLAATS WORDT TOEGEKEND, WELKE HEM TOEKOMT

FRANCO PER POST IS DE PRIJS VAN DIT VOOR KUNSTENAARS EN BEDRIJFSLEIDERS INTERESSANTE MAANDSCHRIFT FL. 9.— PER JAAR

UITGEVERS-MAATIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM - TELEF. NOORD 8155

HET BEDRIJF

MAANDBLAD VOOR ECONOMIE BEDRIJFSHUISHOUDING - TECHNIEK

ONDER REDACTIE VAN PROF. J. G. J. DE JONGH EN C. F. SIXMA, BRENGT BELANGRIJK NIEUWS VOOR BEDRIJFSLEIDERS ENZ. OP ALLE GEBIED

PRIJS PER JAARGANG FRANCO P. POST FL. 7.50

UITGEVERS-MAATIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM - TELEF. NOORD 8155

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - REDACTEUR-SECR: H. TH. WIJDEVELD
VOSSIUSSTRAAT 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I · 1 · 9 · 1 · 8 · JANUARI

WENDINGEN DOOR H. Th. WIJDEVELD

Als voorboden van eene periode, waarin wij wederom zuiverder zullen zien en het vergelijk zal worden gevonden, komen vele tijdingen uit de wereld waar de zoekenden vertoeven, — korte berichten van hen, die met rustigen blik en regelmatigen polsslag, als sturende krachten de onderzoekingen leiden en de stroomingen richting geven; maar ook vreemde geluiden van hen, die, als in gouddorst, met koortsgloeiende oogen zoeken naar verborgen schatten in het Californië der kunstuitingen.

Het is een evenwicht zoeken van duizende uitingen, die op de hoog- en strakgespannen koorden der kunstontwikkeling angstwekkende acrobatische toeren verrichten; maar dan ook menigmaal in den afgrond der vergetelheid storten.

Hier zijn de wendingen door al deze kunstuitingen, en welgevallige reverenties naar dié stroomingen, die vol krachtigen drang de wegbereiders zijn voor de komende harmonie. Hier wordt naast de architectuur, in haar nieuwen opbouw van zuivere structuur, de volle glans erkend van de verschijning der Fantasievollen, die argeloos spelen met de schatten van het rationalisme. Hier wordt de sfeer aangeroerd, die verstijfde-murenmassa's tot soepele architectonische-plastiek omzet, en vol beweging, spelend volgt de cadans der ruimte-ontwikkeling.

Hier nadert de beeldhouwkunst in zwaar marschtempo, als een oerkracht die Goden uit bergen houwt, en die, door hare statige rijzing tot de sfeer der moderne beelding, in de eerste rijen der kunsten een plaats gaat innemen.

Hier is de schilderkunst in haar chaotisch bewegen, doch een bewegen waaruit de drang spreekt, die welhaast zou kunnen zijn als de overtuiging der Bolsjewiki in hunne bestrevingen voor de nieuwgeboren inzichten — de luidruchtigste op de bolwerken ter verdediging der pasgevormde heilige-wetten, die voeren moeten tot algeheele verzoening der kunsten en tot de groote geestelijke gemeenschap, waaruit het algemeene stijlprincipe moet voortkomen.

De stamelingen van eene periode, die aanving te spreken in eigen taal, zijn reeds volgroeid tot breed-opstijgende-geluiden.. doch worden nu jammerlijk overstemd door de angstkreten der materieele ellende van dezen tijd. Doch na de overwinning op het imperialisme en het zwaard, zullen die breed-opstijgende-geluiden wederom gehoord worden en aanzwellen tot triumphzangen.

Onderwijl duiken en duiken de kunstenaars-individualisten in de onbekende zeeën van de eigen onvolgroeide ziel en brengen de wonderbare geheimenissen harer onpeilb're diepten in het grauwe-licht der oppervlakte. En deze precieuse-kleinoden zullen het kostbaarste bezit blijken voor een nieuwen glansrijken opbouw van den tempel der beeldende kunsten..

En het Tooneel? Dit is de goudader van onberekenbare waarde, nog verborgen onder den centenaars-druk der maatschappelijke toestanden. Doch al is de strijd nog beangstigend verre van de overwinning; ook op dit terrein zijn de eerste juichkreten reeds vernomen en ziet het gestyleerde Tooneel, — voorzichtig voortgaande op de smalle paden tusschen de gevaarlijke moerassen der publieke belangstelling, — reeds een verre schemering van nieuwe mogelijkheden. En als die schemering zal aangroeien tot helderen gloed, zullen Bouwkunst en Tooneel elkander ontdekken, de groote moderne litteratoren het werk scheppen, waarvoor zij beiden kunnen arbeiden, en verrijst de schoonste en grootste opgave voor den modernen architect.

Ook hier zullen de wendingen gevolgd worden, al mogen ongebreidelde phantasieën in vrije vlucht vooruit streven tot aan de kusten van Utopia. Menigmaal echter storten wij ter neder en wentelen in het stof, strijden tusschen het krakend geknars van duizende wielen en hooren het oorverdoovend geraas van den stoomhamer en het gierend gesuis der dynamo's, — dan zien wij de vliegende-vleugellooze-vogels van het menschelijk vernuft, die instrumentatie van den menschelijken geest, die muziek van vinding in vorm en bewegen.. de vliegmachine.. en hebben plotseling, als voor 't eerst, de stem van de machine gehoord.. en begrepen! De angst, de hallucinatie, die deze, als door een Prometheus van den hemel weggerukte en het menschdom geschonken bron van

HET MAANDBLAD DE BEDRIJFSREKLAME

REDACTIE: W. F. GOUWE EN W. H. DE BUISONJÉ

STRIJDT VOOR EEN EERLIJKE REKLAMEKUNST, WAARIN AAN DEN KUNSTENAAR DE PLAATS WORDT TOEGEKEND, WELKE HEM TOEKOMT

FRANCO PER POST IS DE PRIJS VAN DIT VOOR KUNSTENAARS EN BEDRIJFSLEIDERS INTERESSANTE MAANDSCHRIFT FL. 9.— PER JAAR

UITGEVERS-MAATIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM - TELEF. NOORD 8155

HET BEDRIJF

MAANDBLAD VOOR ECONOMIE BEDRIJFSHUISHOUDING - TECHNIEK

ONDER REDACTIE VAN PROF. J. G. J. DE JONGH EN C. F. SIXMA, BRENGT BELANGRIJK NIEUWS VOOR BEDRIJFSLEIDERS ENZ. OP ALLE GEBIED

PRIJS PER JAARGANG FRANCO P. POST FL. 7.50

UITGEVERS-MAATIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM - TELEF. NOORD 8155

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - REDACTEUR-SECR: H. TH. WIJDEVELD
VOSSIUSSTRAAT 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I · 1 · 9 · 1 · 8 · JANUARI

WENDINGEN DOOR H. Th. WIJDEVELD

Als voorboden van eene periode, waarin wij wederom zuiverder zullen zien en het vergelijk zal worden gevonden, komen vele tijdingen uit de wereld waar de zoekenden vertoeven, — korte berichten van hen, die met rustigen blik en regelmatigen polsslag, als sturende krachten de onderzoekingen leiden en de stroomingen richting geven; maar ook vreemde geluiden van hen, die, als in gouddorst, met koortsgloeiende oogen zoeken naar verborgen schatten in het Californië der kunstuitingen.

Het is een evenwicht zoeken van duizende uitingen, die op de hoog- en strakgespannen koorden der kunstontwikkeling angstwekkende acrobatische toeren verrichten; maar dan ook menigmaal in den afgrond der vergetelheid storten.

Hier zijn de wendingen door al deze kunstuitingen, en welgevallige reverenties naar dié stroomingen, die vol krachtigen drang de wegbereiders zijn voor de komende harmonie. Hier wordt naast de architectuur, in haar nieuwen opbouw van zuivere structuur, de volle glans erkend van de verschijning der Fantasievollen, die argeloos spelen met de schatten van het rationalisme. Hier wordt de sfeer aangeroerd, die verstijfde-murenmassa's tot soepele architectonische-plastiek omzet, en vol beweging, spelend volgt de cadans der ruimte-ontwikkeling.

Hier nadert de beeldhouwkunst in zwaar marschtempo, als een oerkracht die Goden uit bergen houwt, en die, door hare statige rijzing tot de sfeer der moderne beelding, in de eerste rijen der kunsten een plaats gaat innemen.

Hier is de schilderkunst in haar chaotisch bewegen, doch een bewegen waaruit de drang spreekt, die welhaast zou kunnen zijn als de overtuiging der Bolsjewiki in hunne bestrevingen voor de nieuwgeboren inzichten — de luidruchtigste op de bolwerken ter verdediging der pasgevormde heilige-wetten, die voeren moeten tot algeheele verzoening der kunsten en tot de groote geestelijke gemeenschap, waaruit het algemeene stijlprincipe moet voortkomen.

De stamelingen van eene periode, die aanving te spreken in eigen taal, zijn reeds volgroeid tot breed-opstijgende-geluiden.. doch worden nu jammerlijk overstemd door de angstkreten der materieele ellende van dezen tijd. Doch na de overwinning op het imperialisme en het zwaard, zullen die breed-opstijgende-geluiden wederom gehoord worden en aanzwellen tot triumphzangen.

Onderwijl duiken en duiken de kunstenaars-individualisten in de onbekende zeeën van de eigen onvolgroeide ziel en brengen de wonderbare geheimenissen harer onpeilb're diepten in het grauwe-licht der oppervlakte. En deze precieuse-kleinoden zullen het kostbaarste bezit blijken voor een nieuwen glansrijken opbouw van den tempel der beeldende kunsten...

En het Tooneel? Dit is de goudader van onberekenbare waarde, nog verborgen onder den centenaars-druk der maatschappelijke toestanden. Doch al is de strijd nog beangstigend verre van de overwinning; ook op dit terrein zijn de eerste juichkreten reeds vernomen en ziet het gestyleerde Tooneel, — voorzichtig voortgaande op de smalle paden tusschen de gevaarlijke moerassen der publieke belangstelling, — reeds een verre schemering van nieuwe mogelijkheden. En als die schemering zal aangroeien tot helderen gloed, zullen Bouwkunst en Tooneel elkander ontdekken, de groote moderne litteratoren het werk scheppen, waarvoor zij beiden kunnen arbeiden, en verrijst de schoonste en grootste opgave voor den modernen architect.

Ook hier zullen de wendingen gevolgd worden, al mogen ongebreidelde phantasieën in vrije vlucht vooruit streven tot aan de kusten van Utopia. Menigmaal echter storten wij ter neder en wentelen in het stof, strijden tusschen het krakend geknars van duizende wielen en hooren het oorverdoovend geraas van den stoomhamer en het gierend gesuis der dynamo's, — dan zien wij de vliegendevleugellooze-vogels van het menschelijk vernuft, die instrumentatie van den menschelijken geest, die muziek van vinding in vorm en bewegen.. de vliegmachine.. en hebben plotseling, als voor 't eerst, de stem van de machine gehoord.. en begrepen! De angst, de hallucinatie, die deze, als door een Prometheus van den hemel weggerukte en het menschdom geschonken bron van

GERTUD LEISTIKOW — FAUN

HOUTSNEDEN VAN ANKA KRIZMANÝ — GOTTESANBETERIN AUS AIDA (VERDI)

kracht veroorzaakte, is verdwenen en wij wenden ons tot de machine en luisteren naar hare grootsche beloften. Maar naast die dreunende en stampende hamerslagen, voelen wij toch ook de zachttrillende beweging van den dans, en.. als herinnering aan pas verschenen glans, verschijnt Gertrud Leistikow uit het land van wonderbare wendingen. Als zij spreekt in de taal uit de wereld der beweging, is het ons als bij de aanschouwing eener vreemde schriftuur, wier hiëroglyphen reeds betooveren door haar onverwachte lijnzwenkingen en grillige vormen. Zij schildert vergankelijke beelden, met de uit bezieling-geboren beweging, in wierook-gelijn op een doek van trillende-luchtgolvingen. In de zachte rijzing der armen, in de trillende neerdaling der vingers ligt een zelf-besprenkeling met zegenend wij-water, of het dartelend vallen van bladeren, waarmede zij zich poogt te dekken. En met de groote-boging van haar lichaam en de wijdestrekking der uitgeworpen armen, zaait zij ontelbare bewegingen, die door zelfbevruchting in duizendtallen opgroeien op de fel-kleurige velden van het fond,.. tot er plots één, in een moment van rust, voor ons oog opbloeit tot een verrukkelijke bloem van vrouwenschoon. Zóó is de realiteit van een beeld uit Wonderland. Hier is het leven niet méér dan een verdichtsel en de kunst de schoonste werkelijkheid. Zooals een donzig sneeuwkleed, dat de aarde stil bedekt, de gestolde beweging is van de danzende en wirrelende vlokken, zoo is haar sidderend witte lijf in de rust van het stervend-neêrzinken, de gestolde vormgeving van haar wirrelende en deinende wendingen. Maar dan komt plotseling uit die kuischeteederheid van haar nymphen-lijf, met een satyrieken sprong, haar antipode, de burleske-Faun. Dan duiken op vreemde orgieën, bacchanalen in de open maanbelichte woudplekken, grüner-Teufel-phantasieën vol padden-bewegingen en grillig gedraai. Dan is zij in het kleurengamma en de decoratieve behandeling als de pseudo-klassieke wouddemonen van Böcklin, Klinger of von Stuck. Hier is haar dans in aansluiting aan het modern streven naar individualisme, maar daarin ligt tevens het gevaar voor hen, die hare methode willen leeren. Dalcrose of Berlage zijn bestemd om als groote figuren de lijnen aan te geven, die allen mogen volgen. Leistikow is in haar dans als de Klerk in zijn architectuur, voor de omgeving eêr een gevaar dan een steun, maar.. in hun individualisme groeit de verrukking der schoonheid.. en dan zwijgen de overwegingen en mogen wij alleen bewonderen.

GEVEL VAN DE M. U. L. O. SCHOOL AAN DE WORMERVEERSTRAAT

WERK VAN DE „AFDEELING GEBOUWEN" VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN AMSTERDAM DOOR A. R. HULSHOFF

De Redactie van dit Maandblad verzocht mij teekeningen, foto's en omschrijvingen van werk van de onder mijne leiding staande Afdeeling aan haar blad te willen afstaan — een verzoek, dat door mij zeer op prijs wordt gesteld. Een kort woord vooraf acht ik echter noodig.

In de omschrijvingen zal de lezer den naam van den ontwerper van het desbetreffende bouwwerk niet vinden. Daar de ontwerpen dezer bouwwerken ontstaan zijn uit de samenwerking van vele personen, is het onmogelijk en acht ik het ook niet juist, voor elk werk afzonderlijk vast te stellen, wie hiervoor aansprakelijk zijn. De eenig juiste manier komt mij voor deze te zijn, het werk op naam te schrijven van de „Afdeeling Gebouwen".

Het lijkt mij echter noodzakelijk in dit eerste artikel te vermelden, wie behalve ondergeteekende invloed op het ontwerp van het hier gereproduceerde werk hebben gehad, dus welke combinatie van personen hiervoor aansprakelijk moet gesteld worden. Daarom dient vermeld te worden, dat de Afdeeling Gebouwen geleid wordt door:

A. R. Hulshoff, b. i. architect, Hoofd van de Afdeeling,
A. A. Kok, architect 1e klasse, Adj. Hoofd van de Afdeeling,
G. J. Rutgers, architect 2e klasse,
A. Kok, bureauchef, terwijl voor de aesthetische verzorging van de afwerking der gebouwen mede-aansprakelijk dient gesteld te worden A. Grimmon, architect-intérieur.

Indien van hier gereproduceerd werk valt aan te wijzen, dat een onder bovengenoemde leiding werkende ambtenaar voor een belangrijk gedeelte aan het ontwerp heeft medegewerkt, zal diens naam vermeld worden, evenals dit het geval zal zijn met de vervaardigers van belangrijk teekenwerk en met die medewerkers, die niet tot de Afdeeling behooren.

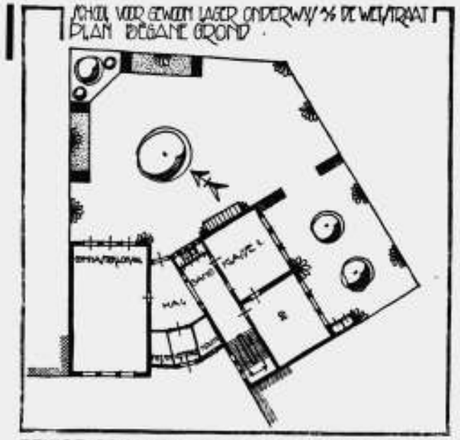

EENIGE SCHOLEN GEBOUWD IN 1916 EN IN 1917

SCHOOL VOOR M. U. L. O. AAN DE WORMERVEERSTRAAT

Meestal worden voor de Gemeente-scholen zulke terreinen gekozen, die het mogelijk maken alle klasse-lokalen aan de achterzijde van het gebouw te groepeeren, welke achterzijde dan ongeveer op het Zuid-Oosten moet liggen. In allen gevalle moeten de klasselokalen voldoende zon krijgen; soms, indien geen beter terrein te vinden is, zooals in dit geval — moet van deze ligging op het Zuid-Oosten afgezien worden.

Het programma voor deze school: 18 klasselokalen en een gymnastieklokaal (dus geen lokalen voor bijzondere doeleinden als teekenen, scheikunde, enz.) leidde er toe een zeer eenvoudigen plattegrond te maken met op elke verdieping 6 klasselokalen en het gymnastieklokaal op

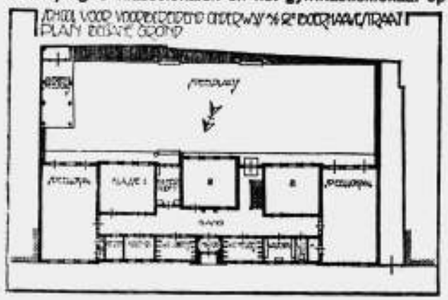

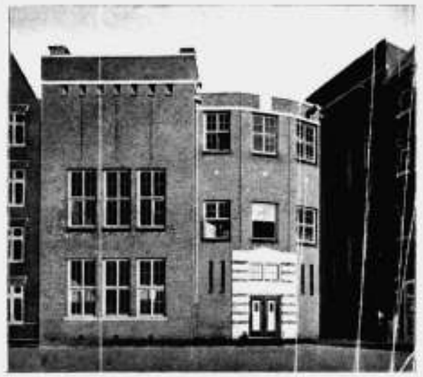

G. L. O. SCHOOL AAN DE DE WETSTRAAT

de plaats te bouwen, daar geen speelplaats gevraagd werd. Daar de bouwverordening geen hoogere bebouwing dan 3 M. op de plaats toelaat, werd de vloer van het gymnastieklokaal ongeveer 1½ Meter lager dan de begane grondvloer van de lokalen gelegd.

De plattegrondteekeningen zullen wel niet toegelicht behoeven te worden; die van de 2e verdieping is gelijk aan die van de 1ste, doch de kamer van het Hoofd is op de 2e verdieping voor het Personeel bestemd. De op den regen staande muren zijn met spouw bewerkt; de scheidingsmuren der lokalen eveneens en wel voor geluidisolatie en voor het bergen van velerlei kanalen. Het gebouw wordt centraal verwarmd.

Naast het gebouw is de toegang tot de rijwielbergplaatsen op de plaats en tot een bestratingswerf.

De materialen aan den gevel verwerkt zijn: grijze waalsteen met aan het plint bazaltlava, daarboven banden van geteerden steen. Raamomlijstingen, tegeltableau en versierde gevelband zijn werk van Willem Brouwer, naar aan hem verstrekte schetsmatige gegevens. Het beeldhouwwerk aan de portiek is werk van Hildo Krop. Het interieur leent zich thans nog niet tot reproductie; de school komt Januari 1918 in gebruik en zal na den zomer 1918 eerst voldoende droog zijn om afgeschilderd te kunnen worden.

SCHOOL VOOR G. L. O. AAN DE DE-WETSTRAAT

Het terrein voor deze school bestemd, was van zeer onregelmatigen vorm, op den stompen hoek van twee straten gelegen. Een behoorlijke indeeling werd verkregen door een scheefhoekige doch symmetrische hal te projecteeren, die evenals de breede gang als kleerenbergplaats gebruikt wordt. Behalve het teekenlokaal hebben alle klasselokalen voldoende zon.

De voorgevel is gemetseld van grijzen waalsteen met op

SCHOOL VOOR VOORBEREIDEND ONDERWIJS AAN DE BOERHAAVESTRAAT

enkele plaatsen gebruikmaking van graniet. Daar de uitvoering van dit schoolplan viel gedurende de periode waarin vrijwel geen natuursteen verkrijgbaar was, werden de raamdrempels van profielsteen en de afdekbanden van betongraniet gemaakt.

Bij scholen moeten de buitendeuren naar buiten draaiend zijn; het verbod deze over den weg te doen draaien doet als regel met hekken afgesloten portieken ontstaan. Door het hier bouwen achter de rooilijn kon bij deze school de portiek vervallen.

De school staat door het ontbreken van aangrenzende bebouwing thans eenigszins vreemd op de zandvlakte; op de foto van den vóórgevel zijn daarom eenige belendende perceelen ernaast gefantaseerd.

Boven den ingang is een Transvaalsche boer in graniet gehakt door en naar een ontwerp van Hildo Krop.

De school is van binnen nog niet afgeschilderd, daar zij direct na de oplevering als tijdelijke kazerne voor militairen werd bestemd.

SCHOOL VOOR V. O. AAN DE BOERHAAVESTRAAT

De scholen voor voorbereidend onderwijs zijn bestemd voor kinderen beneden den 6-jarigen leeftijd. De hoofdeischen voor deze scholen zijn 6 klasse- en 4 speellokalen, verdeeld over 2 verdiepingen met op elke verdieping een gemeenschappelijke toiletruimte voor jongens en een voor meisjes en één waschplaats. Verder kamers voor Hoofd, Personeel, enz. In de toiletruimten staan rijen closets — klein model — van elkaar gescheiden door granito-platen. In de waschplaatsen zijn 2 met tegels bekleede troggen, waarboven waterkraantjes.

De speelplaatsen zijn bedekt met rivierzand; voor regenachtig weer dienen de overdekte speelplaatsen.

Bij de scholen voor V. O. worden ook de gangen met kachels verwarmd.

Van de school, die hier in afbeelding gegeven wordt, kan opgemerkt worden, dat zij is gemetseld van grijzen steen met banden van geteerden steen, terwijl de kop van den gevel bestaat uit donker gesinterden steen.

INGANG V. O. SCHOOL AAN DE BOERHAAVESTRAAT

De terra-cotta figuren tusschen de ramen der speellokalen op de 1e verdieping zijn van Willem Brouwer. Het beeldhouwwerk in den zandsteen boven den ingang is van Hildo Krop.
Ook deze school is van binnen nog niet afgeschilderd.

HET SCHOOLLOKAAL

Daar foto's van school-interieurs nog niet gegeven kunnen worden, is hierbij, om een beeld te geven van de richting, waarin gewerkt wordt, een teekening van een schoollokaal-interieur gevoegd.
De vloer van het lokaal is van hout; het schoonmaken van deze vloer, dat altijd met veel water schijnt te moeten gebeuren, heeft nogal eens lekkage ten gevolge; misschien dat in betere tijden daarom tot linoleumbedekking zal overgegaan worden. De wanden en plafonds zijn met waterverf bewerkt.
De dubbele wand tusschen lokaal en gang bergt kachelnis, waschtafel, een kast en de noodige kanalen. De vensters, welke een bepaalde verhouding aan lichtoppervlakte tot vloeroppervlak moeten hebben en daardoor groot moeten zijn, worden in de hoogte in drieën verdeeld. De bovenramen zijn overvallend, de middenramen vast en de onderramen opschuivend of draaiend. Een omloopende houten band in het lokaal, strookende met den bovenkant der deuren en een middendrempel der vensters biedt gelegenheid om er de schoolborden en wandversiering aan op te hangen. Voor dit laatste dienen staven van verschuifbare haken voorzien.
Van het schoolmeubilair bestaan modelteekeningen — ongeveer 80 stuks — die in 1916 voor het meerendeel door nieuwe werden vervangen; op een op de hier volgende bladzijde gereproduceerde plaat zijn de meubels geteekend volgens deze nieuwe ontwerpen.

C. A. LION CACHET DOOR J. F. STAAL

De zalen der Jan Pietersz. Coen zijn geen scheppingen, die in haar vormen en haar kleuren, onder bewust-gerichte dag- en avondverlichting, als geheel het gevolg zijn van een vast bestuurden kunstenaarswil.
Hun maker is geen ingewijde in de geheime leer der proportie, de vredig bezonken harmonie der gedirigeerde krachten, nóch de golving der, in gerichte vaart gedreven, overwinnende beweging weet hij te geven.
Een heerscher over zijn opdracht is hij niet. Hij is een natuurmensch dwalend in de wildernis, in het weelderig woud der Oostersche kunstproducten, langs de moerassen der moderne kunsttheoriën, waar schoone bloemen en ook wel.... eenden drijven, hij heeft de scherpe zintuigen en de begeerigheid van den jager wel en zijn trofeeën zullen hem niet ontgaan, maar een bouwer is hij niet, wat hem verhindert zijn blokhuis daar te stichten en zijn akker te ontginnen.
De bouw- en meubelkunst bezit een voorraad personen, die aan de hand genomen door hun bedaarde middelmatigheid en door hun niet af te leiden nederig plichtsgevoel, niettemin in staat zijn tot het samenbrengen van rustige geheelen, waarin flauwe uitdrukkingen van slaperigheid of op z'n best van klein-provinciale deftigheid, die er weinig van verschilt, te vinden zijn en min of meer bewust treffen opdrachtgevers dit soort aanhankelijke en heelemaal niet eigenzinnige ontwerpers bij voorkeur met hunne begunstiging. Tot dit soort is Lion Cachet nooit te rekenen, en zijn opdrachtgevers moeten bezield zijn met bijzondere verlangens, die de wensch naar een doeltreffend en rustig interieur verre te boven gaan. Cachet verhakt de gegevens zijner opdracht en verstookt ze om den ijlen dans zijner gouden ornamentvlammen te aanschouwen, en om licht en warmte wordt het materiaal tot asch. Ook Abel bracht de eerstgeboornen zijner schapen den Heer ten offer, en de Heere zag Abel en zijn offer aan.
Opdrachten in bouw- en meubelkunst worden om haarzelfs wil hoogst zelden gegeven en deze kunsten ontstaan, waar slechts voldoening aan levensbehoeften gevraagd wordt, als toegift. En voor het werk van Lion Cachet, zooals dit in de J. P. Coen getoond is, lijkt het mij karakteristiek, dat dit toegift zich overal afzonderlijk blijft exposeeren en niet is verwekt uit het, tot samenstelling van het geheel, onmisbare.
De deuren en ramen, de kolommen, de lambriseeringen en wanden zelf, komen zoo min als de meubelen, als zoodanig tot schoonheid, die trouwens altijd een gebonden schoonheid is, maar omvatten en dragen de in

M. U. L. O. SCHOOL AAN DE WORMERVEERSTRAAT
MIDDENGEDEELTE VAN DEN VOORGEVEL

de geheele samenstelling haast overbodige onderdeelen, welke de echte en zeldzaam schoone uitingen van Lion Cachet zijn, uitingen die hij niet in gebondenheid weet te geven.
Cachet is de ver-sierder, hij die alles in sier wil omzetten; in koele verstandelijkheid zou hij zijn opdrachten tot slaafsche en onpersoonlijke dragers maken van zijn schitterend ornament. Maar de geest, in staat tot scheppen van dat ornament, is niet zoo zuinig en zoo nuchter, dat hij zich zou kunnen beperken tot het stellen eener volkomen te beheerschen taak, doch wil meer en ook datgene, wat hem uit zijn aard gevaarlijk is.
Het is bovendien te veronderstellen, dat de kunstenaar zijn potentie hadde gecoupeerd, door deze aan te wenden op de zakelijke gegevens, en zijn instinct hem juist leidde door de zelfkwelling van de verwerking der eischen van de opdracht naar de verlossing daarvan in de vrije momenten, waar zijn talent zich uit kan vieren, kan spelen in volmaakte ongebondenheid, zooals een kind het heerlijkst speelt na de knellende verrichtingen in een langen schooldag. Dit kind verzwaart de opgelegde plichten vrijwillig om des te meer van zijn vrijheid te kunnen profiteeren. Cachet heeft de opdracht voor de J. P. Coen gevat in den zelfgestelden eisch, door zijn interieurs den bootreizigers de aanwezigheid op een schip en de daaraan verbonden gevaren te doen vergeten. Het is begrijpelijk dat hij voor zich hiermede ophief de mogelijkheid een karakteristiek bootinterieur te scheppen en de groote aantrekkelijkheid afsneed van dit gegeven, dat in zich houdt de speciale oplossing van een bewegende ruimte, omsloten door ongewone en typische wand- en plafondvormen in zeer bijzondere afmetingen en doorbroken door eigenaardige raamvormen, met de daaraan verbonden curieuse verlichting.
Met het stellen van dezen eisch verzwaarde hij zijn dienstbaarheid aan de gebruikers van zijn werk, en beperkte de toch reeds niet groote vrijheid dezer interieurkunst nog meer, hetgeen niet te verwonderen is, waar vooreerst de kunstenaar zich nergens toonde als geëigend tot het scherp karakteriseeren van een ding in den vorm, en vooral waar hij het afsloven in het oplossen der hem nuttelooze nuttigheden noodig heeft om het geluk van de hervonden vrijheid te kunnen uitzingen op zijn manier.
Lion Cachet is geen logisch kunstenaar, die verzamelt en in zorgende overdenking groepeert de eischen van een opdracht, schikkende en schiftende de volstrekte van de toevallige, en van de toevallige de opgedrongene. Hij weet niet zijn actieve geest dienstbaar te maken aan de in aandacht opgevangen verlangens van het pasgeboren ding, zoomin ze aan te wenden tot voeding van den stroom naar het doel, dat hem bekend is. Als kunstenaar is hij geen vorst, nóch een geduldige boer die op z'n uitgezaaiden oogst wacht, geen schoolmeester die leert wat hij geleerd heeft, nóch een argwanend-oppassende huisbewaarder. Hij arbeidt en zal wel bidden ook, hij is een geloovige en wacht op het wonder. En het wonder kómt, na den moeizamen arbeid met veel passen en meten, aan lambriseeringen, plafonds en vloeren, deuren, ramen en meubelen, verschijnt het ook hier, en glanst in het gebogen glas-in-loodraam boven de muzieksalon, of in den leeuwenwand der eetzaal en giet vandaar de niet meer te stuiten stroomen van ornament na ornament uit, zij storten over alle stoffen en zijn de baas over structuur en stofeigenaardigheid. Het ornament is als water; het vloeit over de materialen en maakt zich

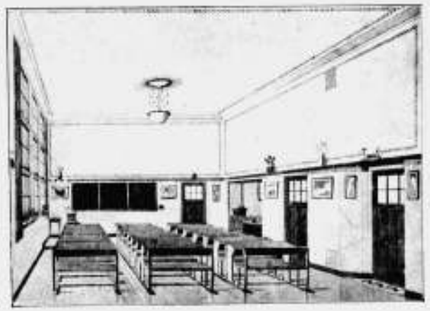

VOORBEELD VAN EEN SCHOOLLOKAAL TEEKENING S. ROOS

INTERIEUR S.S. „J. P. COEN" MUZIEKSALON ONTWERP C. A. LION CACHET

mooier aan hunne eigenaardigheden.
Aan de hoogstgedistingeerde constructie, die de omsluiting van het trappenhuis naar de muzieksalon is, bemerkt men dat ook Cachets wélgeslaagde constructies decoratief zijn opgelost, zij blijven in de platte vlakken en hebben geen eigenlijke dikte. Maar door de raak gevoelde plaatsing der onderdeelen, die lijnen en vullingen in een decoratieve vlakversiering blijven, is een stabiliteit bereikt, die in echte drie-afmetingsconstructies moeielijk zal te evenaren blijken. Hoe treffend juist zijn de balustradepaneelen direct op het plint aangebracht, waarmee de ijle samenstelling een overwrikbaarheid en standvastigheid naar het monumentale bereikt, en hoe voluit expressief is in die paneelen de houtnerfrichting geaccentueerd en een gespannen vulling bereikt, waarin de gewenschte horizontaliteit óm de trapopening niet is over het hoofd gezien. Een dergelijke constructie op rein en klaar gevoel gaat verre te boven en is ook voor de moderne bouwkunst van veel grooter beteekenis dan een op geleerde kennis van bouwmaterialen en statica-wetenschap gestutte samenstelling, al zou daaraan bovendien een stroom van rationeel betoogen zijn voorafgegaan.
In het ornament van het gewelfde raam der muzieksalon, zijn de krachten voor streven en strijden voorbij, opgebruikt aan het bevechten der eigenzinnigheid der materialen en der onbeholpenheid van de gegeven afmetingen, het ornament zweeft op de gekomen inspiratie, die zich heeft willen opheffen in het nu willooze gemoed van den kunstenaar, ontheven van den druk der elschen. Kracht en leven ontspruit dit ornament en wordt er niet

INTERIEUR S.S. „J. P. COEN" EETZAAL ONTWERP C. A. LION CACHET

op aangewend, het vervangt de constructie geheel. De ingevoegde tijgerkoppen en het gestyleerde vogeltje zijn ten overvloede, het eigenlijk ornament is sterk genoeg ze te dragen ... en ze te missen. Trouwens zijn ornament toont overal een overvloed van kracht, het moet nutteloos dansen en springen en malle dingen doen om er zijn te veel aan kracht op aan te wenden, het houdt in alle omstandigheden 't uit, eeuwig jong, klautert of glijdt het langs het verticale, en laat het spoor zijner sierlijke en rappe voeten in het horizontale, als vloeibaarheid bevriest het op marmer en spreidt zich op het eternit in spiegelende plassen, en toont steeds zijn verrassende bekorendheid.
Structuur en doelmatigheid is hem bestaansvoorwaarde voor de verschijnende sierkunst, deze zelve nimmer. In het leeuwenpaneel, een echte zwaarddans, is het materiaal er ten bate van het ornament, een kunstenaarsopvatting geheel in strijd met de theorie dat het ornament uit de materiaalstructuur zou moeten ontstaan, of zou strekken ter actie-ondersteuning der constructiedeelen. En hoe prettig vinden wij het verstuiven der eenzijdige kunstheoriën voor zijn enkele lachexplosies. Een opnoemen der schoone deelen die als zoodanig geheelen zijn, in de interieurs der J. P. Coen, kan slechts gegeven worden door een verzamelaar dezer merkwaardigheden, die daarmee een reis naar Batavia behoorlijk konde vullen. Enkele, die iedereen zullen opvallen, en die tot een opmerking verlokten, werden hier afgebeeld, en de zeer fijne schuifluiken met de à jour paneelen mogen niet vergeten.

INTERIEUR S.S. „J. P. COEN"

HOEKJE MUZIEKSALON

ONTWERP C. A. LION CACHET

De aanleiding tot dit artikel en de plaats in het 1ste nummer van Wendingen, is de erkenning dat Lion Cachet behoort in de moderne architectuurbeweging en daar een geheel eenige verschijning is, waar die kunst meer van houdt en meer aan heeft dan aan de vele medewerkers, die „stijlvolle" geheelen scheppen, stijlvol door klagelijke middelmatigheid op het rythme van een hinkelpoot. De vermanende zeker-weters, die wijzen op de afwezigheid van hun stijl en hun rythme, kunnen ons niet binden of ons beletten verwelkomend te glimlachen tegen Cachet's ongebreidelde vrije schoonheidsuitingen en verwachtend uit te kijken naar de bijzondere opdrachtgevers, die Cachet zullen in de gelegenheid stellen de uitnemende bezittingen der moderne sierkunst te vergrooten. Luisteren wij naar het geluid van Cachet's aangeboren schoone en getrainde stem, waarin hij vermag zijn ornament-improvisaties uit te spreken, die zonder zoeken komen, en gekomen nauwelijks correctie behoeven. Cachet heeft zijn ornament als rijk en vast goed, dat gerust met eenige hypotheek als constructie- of vormschulden bezwaard mag worden, als een realiseerbaar bezit, dat in de zwaarste en onverwachtste omstandigheden zijn waarde zal behouden.

DE NIEUWE SCHILDERKUNST DOOR H. C. VERKRUYSEN

In eene studie over: Cubistes, Futuristes, Passéistes schrijft Gustave Coquiot: „chacun des artistes ici choisis clame, par son oeuvre, cequ'il affirme être l'unique et absolue vérité"; hij spreekt van: „ardeur juvénile", en qualificeert het nieuwe in de beeldende kunsten o. m. met: „jamais l'époque ne s'est présentée plus déséquilibrée et plus divertissante". Het laat zich zeggen, want er is aanleiding toe; evenwel met dergelijke uitingen is weinig verklaard en zeker behoort de eenerzijds met hevig enthousiasme als het wáre uitgeroepen en anderzijds tot het abnormale gerekende beeldingswijze, als kunstverschijnsel onzer dagen, met de onbevooroordeelde en belangelooze belangstelling der redelijke kritiek doordacht te worden, ten einde na te gaan, inhoeverre haar beginsel logische, dat is algemeene geldigheid voor de kunst kan hebben.

Om historische afleiding heeft het daarbij niet te gaan, al blijft deze daartoe vooronderstelt; alles wat gebeurt heeft eene al dan niet aanwijsbare oorzaak, en al hetgeen geschiedt heeft inzooverre zijne historische onvermijdelijkheid, maar „de onvermijdelijkheid der gebeurtenissen maakt feiten niet tot geldigheden" (Prof. Bolland Boeken der spreuken I : 18).

Redelijke doordenking heeft, bij vooronderstelling van het historische, door te dringen tot het wezen van het object van onderzoek.

Van belang is het, allereerst te bedenken, dat de beeldende kunstenaars der nieuwste richtingen niet meer uitsluitend „beeldend", dat is: eigen idee waarneembaar makend, te werk gaan, maar bovendien „schrijvend" trachten den zin der nieuwe kunst en de beteekenis der gestelde werken te openbaren aan een publiek, waarvan vooronderstelt schijnt te worden, dat het niet verstaan kan of wil. „De werkelijk moderne, — d. i. bewuste — kunstenaar, heeft een dubbele roeping. Ten eerste: het rein-beeldende kunstwerk voort te brengen; ten tweede: het publiek voor de schoonheid der reine beeldende kunst ontvankelijk te maken." Aldus de redaktie van het onlangs verschenen „maandblad voor de beeldende vakken, de Stijl". Met deze omschrijving is het karakter van het letterkundige gedeelte der aesthetische roeping duidelijk bepaald. Tot wijsgeerigen arbeid is het niet te rekenen, want het philosophisch denken vat, met inachtneming der resultaten van afzonderlijk onderzoek der onderscheidene vakgeleerden, alle wetenschappen samen in haren gemeenschappelijken grond: het denken, en brengt zóó in de uitéengevallen veelheid van wetenschappelijkheid eenheid als vééleenheid tot bewustzijn. Tot literairen arbeid als zoodanig, d. w. z. tot de schoone letteren, zijn de geschriften der moderne kunstenaars, afgezien van hunne dichtwerken e.d., evenmin te rekenen, want werkelijke woordkunst omvat in hare schoonheidsontroering alle gebieden van menschelijkheid. De nieuwe architecten, beeldhouwers en schilders schrijven overwegend vóór- en inlichtend en wel in zake één gebied, hun eigen gebied, zelfs in het bijzonder omtrent eigen werk, evenwel niet zonder dat daaraan algemeen aesthetische „bespiegelingen" verbonden worden. „De beoefening der aesthetica is niet bij voorkeur te verwachten van de kunstenaars"; schrijft Dr. C. J. Wijnaendts Francken (Drie aesthetische studies); „voor een dergelijke beoefening toch wordt al dadelijk een grooter mate van psychologische kennis (ego: en wijsgeerig inzicht) vereischt dan die waarover de kunstenaar, wiens werkzaamheid zich in andere richting beweegt, doorgaans beschikt. Daarenboven gaat deze gewoonlijk op in een bepaalde kunst, die, zich aansluitend aan zijn persoonlijke neigingen en gaven, zijn gansche aandacht

GLAS-IN-LOOD RAAM BOVEN DE MUZIEKSALON

in beslag neemt"... „Hieruit wordt allicht zekere eenzijdigheid van inzicht geboren, die zich niet leent tot onbevooroordeelde algemeen-theoretische beschouwingen." (bl. 3) „Het is zelfs gelukkig te noemen, dat de kunstenaar gewoonlijk onverschillig blijft voor wetenschappelijke vraagstukken en kritische uiteenzettingen; het is niet eenmaal wenschelijk dat hij zich teveel daarin verdiept".... „De kunstenaar vindt als bij intuïtie",... „de wetenschap streeft naar een begrijpen der dingen"... (bl. 4). Waarom heeft de „werkelijk moderne" kunstenaar die dubbele roeping? Het antwoord, geeft de redaktie van: de Stijl; „daar de openbare kritiek in gebreke bleef het te kort aan schoonheidsontvankelijkheid voor de abstracte kunstopenbaring, aan te vullen. Tot dit laatste zal de redaktie de vaklieden zelf in staat stellen". (bl. 1). Sprekende over de nieuwe uiting zegt Dr. A. Pit: „er was zelfs geen schandaal, vrijwel eenstemmig werd uitgemaakt, dat men met krankzinnigen had te doen".... „vrijwel algemeen zweeg de kritiek" (Kubisme, expressionisme en futurisme; Tijdschr. v. Wijsbeg. April '17 bl. 220 en 219.)

Thans nemen de kunstenaars hunne zaak zelf ter hand. „Dit is zeker," roept Piet van Wijngaerdt (het Signaal II bl. 55) „een ieder verstaat van kunst zóóveel als hij zelf waard is". Het voorlichten is dus bedoeld als stelselmatig waardevoller maken van het kunstlievend publiek door propaganda voor eigene aangelegenheid in uitsluitend daartoe uitgegeven periodieken en andere geschriften. Dat is iets nieuws in de beeldende kunst, maar daarin ligt, dat de door den schilder zelf geschrevene voorlichting in aanmerking moet worden genomen bij de beoordeeling van zijn kunstinzicht. Het werk van een „bewust" kunstenaar, dient met bewustzijn, dat is: helder denkend te worden nagegaan, hetgeen vooral heeft te gelden van den inhoud hunner geschriften, waarin echter zooveel meeningsverschil uitkomt, dat bij ernstig onderzoek de vraag rijst: wie zijn eigenlijk de nieuwen?

„Het leven van den huidigen, gecultiveerden mensch keert zich langzamerhand van het natuurlijke af," schrijft P. Mondriaan in: De nieuwe beelding in de schilderkunst (De Stijl 1e Jg. No. 1.) Met dezelfde strekking zegt Th. van Doesburg: „De kunstenaar zoekt het Algemeene in het Bijzondere. Schoonheid vinden is niets anders dan het Algemeene ontdekken. Dit Algemeene is het Goddelijke". (De Nieuwe Beweging in de Schilderkunst, bl. 40). Inderdaad; waar de mensch het Absolute, het Wezen op het gevoel af beleeft in de verschijnende natuur, daar ondergaat hij de ontroering der schoonheid. De kunst, realisatie der schoonheid, is in hare eindige werken in hoogsten aanleg oneindigheid beeldend. „In den Künsten liegt", zegt Hegel (15³:188) „dasz der Mensch aus sich das Göttliche hervorbringt"; maar: „nur in sinnlicher Form (15:612)". Dat is te verstaan; ook de ragfijne lijn moet als „waarneembaarheid" tot het begrip: „sinnliche Form" gerekend worden.

Evenwel naar het goddelijke als zoodanig wordt in de kunst nog niet gevraagd. „De kunstzin zoekt het goddelijke bij wijze van goddeloosheid en het eeuwige als tijdelijkheid". (Prof. Bolland; Boeken der spreuken II:864) De kunst is eene goddelooze dienst van het goddelijke waarin het Wezen beleefd wordt, zonder den naam: „God" te noemen. In de religie wordt niet meer gevraagd naar schoone waarneembaarheid, maar naar het Wereldwezen zelf, evenwel nog zonder in eene zich redelijk ontwikkelende kategorieënleer te doordenken, hoe het Wezen zich doet gelden in alle verschijning; die arbeid

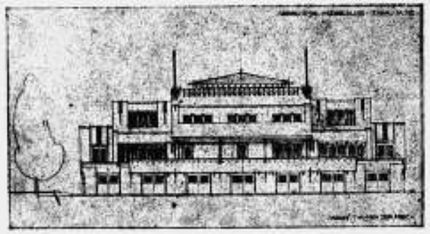

KON. AMST. ROEI- EN ZEILV. „DE HOOP" ARCH. J. M. v. d. MEIJ

des geestes is begrepen in de philosophie, waarin de schoon verschijnende werkelijkheid en de innerlijke werkelijkheid van het geloofsvertrouwen zijn opgeheven tot de onzienlijke geldigheid des begrips. De kunst is het overgangsmoment van de zakelijke bestrevingen des maatschappelijken objectieven geestes naar den absoluten geest, die in belangeloos afzien van zichzelf, zijnen oneindigheidsdrang verwerkelijkt

Die denkbaarheid spiegelen de kunstwerken. Het kunstwerk is n.l. eene strijdigheid in zich; het is eenerzijds: in bepaalde techniek gestelde eindigheid en zintuiglijk waarneembaar (de formeele zijde) en andererzijds: oneindige niet meer waarneembare, maar voelbaar-geestelijke inhoud, (de ideëele zijde). Nooit echter in het één dier

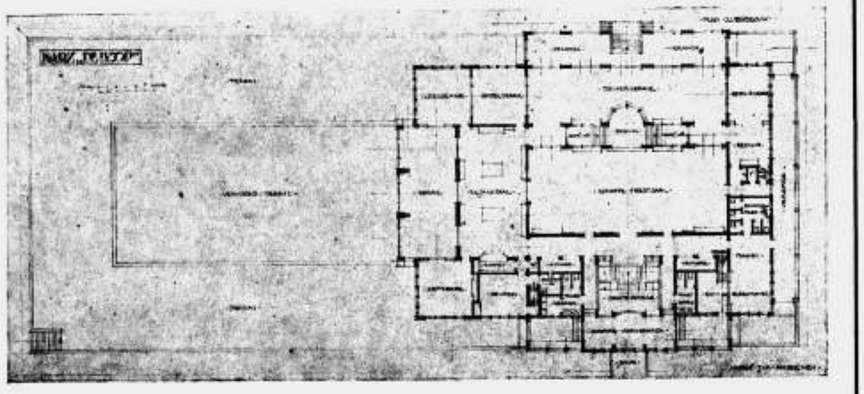

PLAN VAN EEN ONUITGEVOERD PROJECT, VOOR EEN CLUB-GEBOUW DER KONINKLIJKE AMSTERDAMSCHE ROEI- EN ZEILVEREENIGING „DE HOOP" ARCHITECT J. M. VAN DER MEIJ

KON. AMST. ROEI- EN ZEILVEREEN. „DE HOOP" ARCHITECT: J. M. VAN DER MEIJ

momenten volstrekt; evenzeer heeft het z.g. naturalisme eenen inhoud (afgezien van de vraag of die inhoud belangrijk is), als het meest ontzinnelijkt z.g. expressionisme eenen natuurlijken verschijningsvorm heeft, al ware het slechts ééne lijn of kleur. Bovendien zij hierbij opgemerkt, dat zelfs b.v. de futuristische beelding een natuurlijk gebeuren tot onderwerp heeft en inzooverre dus ook vergeestelijkte natuur moet heeten. Het kunstwerk is, al naar men het wil nemen: vereindigde oneindigheid d.i. verzinnelijkte geest, of veroneindigde eindigheid d.i. vergeestelijkte natuur. Hierin ligt, dat de logische momenten, waarin het kunstwerk zijne tijdelooze geldigheid heeft, natuur en geest zijn. De formeele zijde is zelf ook eene tweeëenheid van momenten, want in de schilderkunst wordt het ruimtelijk-natuurlijke, dat is: het natuurlijk in drie richtingen begrensde, op vlakke wijze in verf verbeeld. De schildering omvat dus de momenten: vlakheid (het kategorisch formeele moment), verf (het technisch formeele moment), natuur (de reëele inhoud) en geest (de ideëele inhoud). Deze momenten, die niet te identificeeren zijn, al zullen zij in onderscheidene beeldingen meer of minder duidelijk uitkomen, kunnen in drieërlei synthese „in verhouding" gedacht worden. De vlak aangebrachte verven, of verfvlakken als eerste synthese hebben tot stof of inhoud het verschijnende, dat herschapen, omgebeeld zal worden tot geestelijk resultaat; inzooverre verhouden zich verfvlak en natuur als het technisch-kategorische, dat is formeel-schilderkunstige of abstracte en het natuurlijk-reëele. Door de abstraheerende, herbeeldende werking des geestes wordt dus eene eenheid teweeg gebracht, waarin het natuurlijke is vervlakt, (de tweede synthese). Iets kan ten opzichte van het minder volledige eene vervulling zijn, in verhouding tot het rijkere echter als eene abstractie moeten gelden. In dien zin is het vervlakt-natuurlijke weder eene abstractie in verhouding tot den volledig-geestelijken inhoud, die eerst in het vervlakt-ruimtelijke kan, maar daarin ook moet uitkomen. Dien volledigen inhoud brengt de derde en volledige synthese. Deze is niet meer formeele vlakheid als resultaat van abstraheerende geesteswerking, niet meer vorm- of kleurstelling zonder meer, maar beelding van wat aan gemoedsdiepte en geesteshoogheid in menschelijkheid te vooronderstellen is; zichtbaar wording dus van hetgeen zich niet rechtstreeks meer laat waarnemen, maar zich als menschelijken inhoud laat beleven, omdat het spiegeling is van wat in ons zelf aan diepte en hoogheid van bestreving leeft. De gebeelde bepaaldheid gaat hare beperktheid in deze inhoudvolle synthese te buiten tot oneindige sfeer. Dan is het kunstwerk waarlijk spiegeling van het goddelijke, want God is niet het abstracte, het afgetrokkene, maar geest (Joh. 4:24), waaraan wij deel hebben (1 Joh. 4:13) als volledigen alles onderzoekenden en omvamenden geest. (1 Cor. 2:10).

Het ligt in de rede, dat het begrip van het kunstwerk als eenheid van innerlijk-noodwendige tegenstrijdigheid zijner polaire momenten, aanleiding is, dat deze momenten ieder voor zich overwegend zullen gelden in opvattingen, die als misvattingen de volledigheid der kunstidee naar ééne zijde vereenzijdigen. Hierbij is b.v. aan het „natuuralisme" te denken. Het beelden van eindigheden als zoodanig, dat is als „vergankelijkheden" is eene weinig belangrijke bezigheid, die in de slechte oneindigheid der tijdelijkheid bevangen blijft en licht tot „vak" ontaarden kan. Getuigen van oneindigheid echter is geen „vakwerk" meer, al blijft er vakstudie in vooronderstelt. Beeldende „kunsten" zijn geene beeldende „vakken", de beeldhouwer is geen steenhouwer en de schilder heeft geen verver te zijn. De inhoud van het naturalisme is: materiaalverbeelding; wedergave (zoo objectief mogelijk) der onderscheidene levenloosheden, planten, dieren en menschen. De kunstenaar, die „stemming" brengt in zijn werk is niet volstrekt naturalistisch, maar meer „zielvol" geaccentueerd; tenopzichte van het naturalisme zonder meer is de stemmings-schilder een bezield kunstenaar, in verhouding tot den beelder van

werkelijk geestelijken inhoud is hij slechts „zielig", want de stemming is het wisselende en toevallige in de menschelijke innerlijkheid en uiting, maar niet het oneindig wezenlijke, dat boven de stemming van het „bepaalde geval" verheven is. Het „bepaalde geval" is een door den mensch op velerlei wijze te beïnvloeden moment. Een bepaald geval van „leven" b.v. kan belemmerd of bevorderd worden. Hèt leven echter, dat in alle gevallen van leven, in alle levensverschijnselen werkt, is noch te belemmeren, noch te bevorderen, want het is het Algemeene, maar... als het levend Algemeene. In dien zin laat zich het Algemeene verbijzonderd denken; ook dus b.v. als het chemisch Algemeene, het mathematisch Algemeene enz. begripmatig gezegd: het leven, het chemisme, het mathematische zijn ieder: kategorie. Ten opzichte van de kategorie zijn dus twee verhoudingen denkbaar; de kategorie is het algemeene in verhouding tot hare bijzondere gevallen, maar zij is zelf weer verbijzondering van het Absolute, dat alle kategorieën omvat. Het Absolute, Algemeene of Oneindige of hoe men het noemen wil is niet eene abstractie maar de ware, dat is volledige Werkelijkheid; „eenheid van alles". (Prof. Bolland, Boeken der Spreuken I : 202). „Iedere kategorie is bijzonderheid van begrip, begripsverbijzondering". (Prof. Bolland, Collegium-Logicum II : 902). „Het ware verbijzondert zich tot kategorieën". (C. L. I : 106). Dat is het, waar het tot wel verstaan der nieuwe kunst op aankomt: geene der kategorieën is opzichzelf het Algemeene. Iedere kategorie is daarvan verbijzondering; de „beeldhouwende" Werkelijkheid is even weinig als de „wiskundige" Werkelijkheid de „volledige" Werkelijkheid. Alle kategorieën zijn slechts aanzichten van één en hetzelfde Ware. Dat wordt in kunst, religie en denken beleefd op de wijze die met het moment samenhangt. Wanneer de denker: „Idee" zegt, omvat hij in dat woord in beginsel alles. „Zijn niet de vele kategorieën ieder voor zich eenheid en ook weer sámen eenheid, — eenheid van begrip?" (C. L. I : 312). Wanneer de religieuse mensch „God" zegt, beleeft hij de alomtegenwoordigheid, dat is de ware volledigheid Gods, die zoowel in de profeten als in het stofje aan den weg heeft te gelden. En wanneer de kunstenaar „schoonheid" gevoelt, dan beleeft hij het absolute zonder nadere redeneering, en onmiddellijk, als het volledig ware in het verschijnende, maar niet als deze of gene verbijzondering, al brengt de formeele zijde afzónderlijk genomen, allicht de mathematisch geaccentueerde beelding mede. Het wèrkelijke kunstwerk realiseert zijne formeele èn ideëele momenten en daarmede het ware oneindige zonder in bepaalde kategorische verbijzondering te vereenzijdigen.

Wat brengt onze tijd in deze aangelegenheid? In de reeds vermelde verhandeling: „De nieuwe beelding in de schilderkunst (de Stijl Jrg. 1, No. 1) zegt P. Mondriaan verder: „het leven van den huidigen gecultiveerden mensch"... „wordt al meer en meer een abstract leven." Hetgeen nog te bewijzen is, want van het tegenwoordige wijsgeerige denken, dat naar alle zijden rekening houdt met oudheidkundig, kunsthistorisch en wetenschappelijk onderzoek in alle takken van studie kan dat bezwaarlijk getuigd worden; ook de religieuze mensch is niet afgetrokkener dan ooit en inzake kunst kan het alleen gezegd worden van het groepje der „nieuwen", eigenlijk slechts van de zich „abstracten" noemenden. Maar wat is „de gecultiveerde mensch", wat is cultuur? Cultuur is overwegend objectieve geestelijkheid, het verstandsmoment van samenleving en wetenschappelijk onderzoek en op dat gebied is zeker van afgetrokkenheid weinig te bespeuren; alles staat daar in het teeken der daadwerkelijkheid. Moet van Mondriaan's woord gelden, wat Wilhelm Hausenstein zegt van Kandinsky: „Man wird Kandinsky am besten verstehen, wenn man bei seinen theoretischen Erörterungen nicht allzulange verweilt"? (Die bildende Kunst der Gegenwart, S : 301). In de nieuwste schilderkunst is het ware het abstracte. „De nieuwe beelding" zegt P. Mondriaan verder, „kan dus niet verschijnen in (natuurlijke) concrete voorstelling". Inzooverre hiermede de naturalistische beelding gemeend is, kan dat redelijk toegegeven worden, en het zij hier gezegd: het is de groote verdienste der nieuwe beweging, dat zij in, zeggen wij de besten der expressionisten de verlossing gebracht heeft van het naturalisme, maar bovendien de werkelijke natuurherschepping, die ook reeds in den loop der tijden in alle ware kunstwerken was uitgekomen, een nieuwen, onzen tijd verwanten, vorm heeft gegeven. Alle kunst, ook in het verleden, die als zoodanig naam mag hebben is expressionistisch, d.w.z. natuurherscheppend tot geestelijk resultaat. De ware vergeestelijking echter is geen asketisme of natuuronderdrukking tot natuurdooding, en daardoor natuurverkrachting. Negeeren zonder meer is eene eenzijdigheid, in het absoluut- of waarlijk negatieve doet het positieve opgeheven d. i. „anders" mede. „Maar", zegt P. Mondriaan „zij moet tot uitdrukking komen in de abstractie van den vorm en de kleur — in de rechte lijn en de tot bepaaldheid gestelde primaire kleur. Het accent der schilderkunst nu, kunnen we definieeren als de meest consequente uitbeelding van enkel verhouding". In De Nieuwe Beweging in de Schilderkunst zegt Th. v. Doesburg: „Dit Algemeene is"... „met betrekking tot de schilderkunst het beeldende"..... „Hiervan stamt de uitdrukking ‚abstract', waarmede voornamelijk bedoeld is: afgetrokken van het naturalistische, practische, nationale, groot genomen: van het bijzondere". (bl. 36) „Feitelijk is deze benaming onjuist, omdat de abstracte vormen en kleuren ons juist de ware, algemeene vormen en kleuren der innerlijke natuur openbaren" (bl. 39). Sprekende over de kubisten zegt hij: „De vormen in hun zuiversten staat zijn de mathematische. Deze spreken voor zichzelve, omdat zij een inhoud hebben. Die inhoud is de Ruimte"... „andere vormen zijn er niet. Noch de Griekse Beeldhouwkunst, noch de Romaansche Bouwkunst, noch de Hindoesche kunst kende inderdaad andere en wanneer de kunstenaars deze vormen niet met hun geest bevruchtten en bezielden, dan komt dat wijl de menschheid voor de uitdrukking van het

VITRINE-POP LOTTE PRITZEL

universum eene natuurlijke voorstelling noodig had." (bl. 27). Zij kenden dus blijkbaar wèl andere vormen en vonden het zelfs noodig die te gebruiken; hetgeen de verzuchting op bl. 35 in gedachte brengt: „Wij zullen geen oogenblik wantrouwend zijn bij het zien van een Kwanyinfiguur, waarvan het bovenlichaam buiten de normale proporties is uitgerekt en de armen veel te lang zijn"; ... „doch wij zullen vluchten voor een 'Danseuse' van Archipenko". Inderdaad; want eene danseuse van Archipenko is géène danseuse, maar slechts een verstard mechanisme, zij heeft wellicht niet eens een hoofd, maar in plaats daarvan eenen mathematischen stomp. De bewuste, dat is geestelijke mensch verlangt echter volledige menschelijkheid te zien spiegelen, zoodat waarlijk volledig gelden mag, wat Th. van Doesburg zegt op bl. 41: „dat wij ons niet slechts vóór de schilderij moeten plaatsen, maar dat de schilderij in ons moet plaats hebben." Als het Oneindige als het Algemeene, het wiskundige zonder meer moet zijn, dan zijn het levende, het verhevene, het tragische, het komische en den alles tebuiten gaanden humor, die niet meer lacht of weent en zuivere spiegeling is van de goddelijke oneindigheid, niet te beelden. De humor is méér dan eene mechanistische gedachte of eene wiskundig-kleurige evenwichtigheid en alleen duidelijk te realiseeren in het gelaat, dat het typisch menschelijke d.w.z. geestelijke is, en dat het dier dan ook nog niet duidelijk heeft. Kristallen en wiskundigheden lachen en weenen niet, zijn niet verheven of in humor evenwichtig. Dat is in alle ware kunst gevoeld en ook de Indiër beeldde zijnen Buddha menschelijk en bovenmenschelijk in éénen; het ware expressionisme. Zijne religie bracht echter mede, dat hij het Ware zag als levensnegatie, de Buddhist was waarlijk abstract, maar wij zijn geene Buddhisten meer. Terecht zegt Grünwedel: (Buddhistische Kunst in Indien, S :34), Er (der menschliche Körper, V.) ist im besten Falle eine nicht lange währende Einkleidungsform der Seele, in welcher sie nicht gerne weilt". En Havell spreekt van: „To see with the mind, not merely with the eye"; (Indian painting and sculpture, p. 223). Het is daar dus expressionisme door religieuse levensnegatie; die levensnegatie is typisch buddhistisch. „Insofern die Stille des Insichseins das Vernichtetsein alles Besonderen, das Nichts ist, so ist für den Menschen ebenso dieser Zustand der Vernichtung der höchste und seine Bestimmung ist, sich zu vertiefen in dieses Nichts"... „wo alle Bestimmungen aufhören". (Hegel Ph. d. Religion S : 344) „an sich sind alle Dinge ein und dasselbe,"... „alles ist nur eine Aenderug der Form (Hegel Ph. d. Gesch. S : 232). Dat door Hegel omschreven buddhistisch, standpunt is de hedendaagsche bewuste mensch te boven, evenwel de nieuwsten op kunstgebied komen nog eens voor dat overwonnen standpunt van eenheid zonder onderscheidenheid een pleidooi houden om, nu het in religie en denken heeft afgedaan, het nog eens „beeldend" te probeeren. Zoo in: De Nieuwe Beweging in de Schilderkunst": „Wanneer twee objecten het ronde gemeen hebben, zijn zij met betrekking tot hun vorm, voor den beeldenden schilder gelijk"... „Het doet er niet toe of het voorwerp"... „een lamp is, een boom of een man in een boot" (bl. 37). „De kunstenaars van onzen tijd zijn zich het aesthetisch-algemeene van al het bestaande bewust geworden. Vandaar ook dat zij in de natuur 'niets bijzonders' meer vinden". (bl. 38). Waarmede zij toonen de natuur slecht te verstaan, want de natuur is juist het buiten elkander zijn van het vele; de geest is daarin de eenheid, maar niet zóó, dat daarmede alle verschillen vervallen, een plant is geen dier, al vervloeien de kategorieën aan hare grenzen. Den nieuwen bewegers tot volstrekte natuurnegatie zij hier de groote gedachte van Prof. Bolland (de Natuur 5e druk bl. 189) gegeven: „tusschen dieren, gewassen en steenen staan geene scheidswanden, maar de scheidswand onderscheidt zich van het onderscheid, en het verschillende blijft verschillen". De nieuwe schilders laten „natuurlijk" onderscheid vervallen en alles, ook geestes inhoud opgaan in enkel verhouding, die zij om te beginnen als het mathematische zullen vinden. Het mathematische echter is zelfs aan het mechanische nog niet toe, om van het kosmische, physische, chemische en levende slechts te gewagen, bij wijze van aanduiding eener rij van innerlijk rijker wordende

kategorieën, van welke, in de ontwikkeling van plantaardigheid, dierlijkheid en menschelijkheid, eerst het leven als mènschelijk leven duidelijk den geest zal doen uitkomen; het duidelijk mathematische komt in de natuur niet hooger dan het kristallische; de geest vol menschelijk-innerlijke bewogenheid en bewustzijnsinhoud gaat het natuurlijke leven der dieren, dat toch reeds méér is dan vormverhouding en richting, zeker te boven. Zoo kan de kunstenaar op tweeërlei wijze de natuur herbeelden, n.l. in abstractie verarmend tot wiskundige gevormdheid, die het kristallisch karakter gaat spiegelen, of in vervolledíging verrijkend tot geestelijk resultaat, waarin evenwel de natuur zeker niet realistisch heeft te blijven gelden. Dat is ook door schilders van onzen tijd wel ingezien. Zoo schrijft W. A. van Konijnenburg: (De aesthetische Idee) „Het type in de voorstelling draagt het karakter der emotie, maar niet ter wille van de bijzonderheid van het type, maar van den algemeenen zin der emotie" (bl. 65). „Het karakter der voorstelling in de kunst zal aldus niet de toevallige schijn der dingen zijn" (bl. 66). „De voorstelling is dus geene natuuruitbeelding, maar natuurbeschouwing". (bl. 95) „De aesthetische idee is dus eene evenwichtige" ... „eenheid van stof, mathematische figuur en voorstelling. Ook in de schilderkunst is deze eenheid, gelijk in alle kunsten, eene eenheid, die eigen aard van elken factor eerbiedigt". (bl. 274). Reeds Hegel heeft gezegd: „Das Kunstwerk hat" ... „eine gedoppolte Aussenseite, welche eine Aeszerlichkeit als solche bleibt" (10 I; S: 309) ... „Die Gestaltungsweise des Aeszerlichen nämlich ist einerseits die der Regelmäszigkeit, Symmetrie und Gesetzmäszigkeit, andrerseits die Einheit als Einfachheit und Reinheit des sinnlichen Materials, welches die Kunst als äuszeres Element für das Dasein ihrer Gebilde ergreift" (10 I; S: 310). „So viel von dieser äuszerlichen Seite des Kunstwerks, welche als blosze Aeuszerlichkeit auch nur einer äuszerlichen und abstracten Einheit fähig ist. Der weiteren Bestimmung nach ist es aber die geistige concrete Individualität des Ideals, welche in die Aeuszerlichkeit hineintritt, um in derselben sich darzustellen, so dasz also das Aeuszerliche von dieser Innerlichkeit und Totalität, die sie auszudrücken den Beruf hat durchdrungen werden musz, wofür die blosse Regelmäszigkeit, Symmetrie und Harmonie oder die einfache Bestimmtheit des sinnlichen Materials sich nicht als zureichend erweisen". (10 I; S: 316 und 317). Het ware, ook in de beelding is nooit ééne kategorie, zelfs niet, wanneer het mathematische, door het mechanische heen wordt uitgebreid tot de derde hoofdkategorie der natuur: het cosmische, dat ook nog aan het leven niet toekomt. In: „De plaats van het moderne schilderen in de architectuur, zegt B. v. d. Leck: „Dit is het positieve resultaat van het destructieve karakter in het moderne schilderen, dat zij de afbeelding van de visueele werkelijkheid, met haar tragiek, doorzet tot cosmische waarden van ruimte, licht en verhouding, waarin dus alle aardsche plastiek of 'het geval' is opgenomen en blijft voorondersteld". Te begrijpen is evenwel dat het „cosmische" aan het „aardsche" of „het geval" niet toekomt. De abstracte schilders bestreven de onzienlijkheid des geestes op de wijze der afgetrokkenheid, waardoor voor hen een onzuiver symbolisme aanvaardbaar schijnt. Het zuivere begrip van het symbool is te begrijpen als: het teeken, waaraan eene beteekenis is toegekend, die niet uit het teeken zelf zonder meer te verstaan is, al bestaat er eene zekere verwantschap tusschen teeken en beetekenis, b.v. de cirkel als symbool der oneindigheid enz. De beteekenis echter moet ‚geleerd', daardoor ‚gekend', en dan al of niet ‚aanvaard' worden; m. a. w. het teeken beteekent niet in de eerste plaats zijne beteekenis, maar allereerst zichzelf en verder, voor wie het weet, nog iets anders, dat is de beteekenis of inhoud. Het symbool als omvattend, het bepaalde geval van „symboliek" te buiten gaand begrip, meer als „symbolisme" dus, dat door Toorop zoo prachtig in onderscheidene werken verwezenlijkt is, spreekt ook zonder bepaalden inhoud voor zichzelf, omdat het in ons zelf spreekt als het hooger menschelijke in ons. Onzuiver symbolisch is daarom het stellen van teekenen, die geenen ‚traditioneelen', ‚te leeren', of ‚voor zichzelf sprekenden' inhoud openbaren, maar in hunne abstracte grilligheid in eene eindeloosheid van varianten steeds iets anders verbeelden, zonder ooit eigenlijk waarlijk iets te verbeelden. Dat is te denken in een vorm- en kleurenspel, dat b.v. door, wat men ‚giftige' kleurcombinaties noemt: gevaar of bederf, door hoekige lijnen, woede of haat e.d. tracht te suggereeren; eene eenigermate occult geaccentueerde kinderlijkheid in de kunst, die den beschouwer wil laten raden en hem doorgaans zal laten misraden. Catalogi kunnen hier echter de halfheid van het werk aanvullen met eene verklarende toelichting, een hulpmiddel waarvan druk gebruik wordt gemaakt, want dergelijke catalogi bevatten vele aanduidingen van allerlei tendenzen, stemmingen, gevallen, die in de overeenkomstig genummerde stukken te erkennen heeten te zijn. Dit waarlijk leege kleurenspel dat overigens mooi van kleur kan zijn doet denken aan de inhoudlooze, vluchtig flitsende en stroomende kleurenmengeling van het „vuurwerk" dat niet zonder schoonheid is, evenwel in heftige uitbarstingen bij gelegenheid wel beroert, maar niet waarlijk ontroert.

Men kan betoogen, ten opzichte van ons onverwante en vreemde kunstuitingen, dat wij moeten beginnen: „als kinderen het alphabet van die nieuwe taal te leeren" (Th. v. Doesburg, De schilder de Winter en zijn werk bl. 6), het zij hier eens nadrukkelijk gezegd: het feit, dat de kunstschilder de Winter, wijzend op zijne maag, schijnt gezegd te hebben, dat hij dáár zijne beeldende „astrale vormen" waarnam (t. a. p. bl. 3), behoeft geene aanleiding te zijn de abnormale afwijking van eenen enkeling, voor het hóógere in den mensch te gaan houden en dus geene reden voor den gezonden mensch te trachten eene dergelijke, zeggen wij: „astrale maagvisie" óók te verkrijgen. De „astrale" beelding heeft evenals de „abstracte" schildering, behoudens eene enkele uitzondering, eenen verklarenden titel, die het betrokken werk moet doen

VITRINE-POP LOTTE PRITZEL

kennen als de „beelding" van eenen natuurlijken, zieligen of geestelijken inhoud; anders gezegd: in eene formeele abstractie van vorm en kleur („verf-werk) wordt, voor de verbeelding van den aanschouwer, een inhoud „literair" gesuggereerd. Ware de inhoud van het werk zónder titel ook te verstaan, dan zou de „abstracte" beelder dit „concrete" hulpmiddel denkelijk wel prijsgeven, maar de vraag is of de „abstracten" elkáárs werk zonder verklarenden titel zouden verstaan. De formeele zijde van het kunstwerk: het „verf"-werk is wel bedacht eene zeer materieele aangelegenheid en minder geestelijk dan de abstracte schilders allicht meenen. Het geestelijke schuilt in den titel. Voor het overige zijn de „astrale visies" niet zonder meer te identificeeren met de werken der abstracten, al spreekt Wilhelm Hausenstein niet geheel zonder grond in zake de kubisten van: „eine Palette des Okkultismus", (Die bildende Kunst der Gegenwart S: 323) en van: „die tiefsten Dämmerungen des Unterbewusztseins" (S: 321). Welke uitingen zijn wèl te identificeeren? Iedere woordvoerder der nieuwe beelders spreekt voor eigene zaak. Zoo noemt Piet van Wijngaerdt in: het Signaal I de abstracte beelding: „van zwakke, ziekelijke uitdrukking" (bl. 12); hij getuigt: „er is méér en beter" (bl. 11) en hij wil: „méér innerlijk leven, meer diepte door het spel der schaduwen",... „versterking der kleuren"... „lijnen"... „waarden en volumen". Hij raadt o.m. het gebruik van „dissonanten" en „het vermijden van luminisme, pointillisme en andere surrogaten" aan (bl. 11). De schilders van het Signaal beelden: „zoowel het landschap als het stilleven, schilderen havens, fabrieken of 't naakt, enfin álles wat hen aantrekt en imponeert" (bl. 11). Hieraan wordt ter verduidelijking (!) toegevoegd: „Zij leven vooral door geestelijke èn physieke aandoeningen tegelijk, waarbij zij kleurgevoelige sensatieën ontvangen". (bl. 11). Duidelijk wordt de strekking van deze nieuwe richting op bl. 9: „In de nieuwe schilderkunst dan, gebaseerd op onaantastbare wetten der picturale kunst, gelden nog diezelfde wetten dezer kunst." De onaantastbaarheid van niet genoemde denkbaarheden is inderdaad bezwaarlijk te loochenen, doch even weinig aan te toonen, maar: „het snelle verkeer, de electriciteit, de moderne wetenschappen," (bl. 10) werken daarop in onze dagen in. Is dat de geest van den arbeid van: Le Fauconnier en is: het Signaal te identificeeren met: le signal, dat hij bedoelde, toen hij sprak van: „l'homme rare qui voit", en „heureux celui qui comprend un signal"? Nogmaals, ieder der nieuwen spreekt subjectief, dat is voor zich. In de chaotische verwarring van éénzijdige ondoordachtheden, die moeten dienen om eigene zaak aannemelijk en die van anderen onmogelijk te maken, heeft de kunstenaar zijn hoog standpunt: getuigen van oneindigheid verlaten, om deel te nemen aan zieligen partijstrijd.

Wordt vervolgd

DE VITRINE-POPPEN VAN LOTTE PRITZEL DOOR J. L. M. LAUWERIKS

De kunst van Lotte Pritzel herinnert zeer sterk aan Wajangfiguren en Balineesche invloeden, hoewel erkend moet worden dat het slechts eene oppervlakkige overeenkomst betreft, die waarschijnlijk technisch ontstaan is uit de gelijksoortige eischen, die men in beide gevallen aan het materiaal en zijne uitbeelding moet stellen. Zoo hebben ook deze vitrine-poppen eene stok- en mummieachtige vormgeving met eene uiterst gereduceerde aanduiding van modelé waardoor op het gebied der estetische economie het uiterste bereikt is. Hierdoor krijgen de vormen en de uitdrukking eene bovenmatige verfijning en naderen zij in hunne ijlheid de uiterste grens van het levenhoudende en er ontstaat een organisme waarbij de meest etherische levensaanraking toch nog in staat blijkt te zijn dit bezielen en te bewegen. De figuurtjes hebben iets juffer-achtigs, hun leven is kwijnend en vluchtig en vertoonen den doodendans van het leven met eene luchtige bevalligheid die van superieur inzicht getuigt en ons deze kunstenares doet zien die de elementaire levensfeeren verliet en een ijlere en meer ware beschouwingswijze kon bereiken.

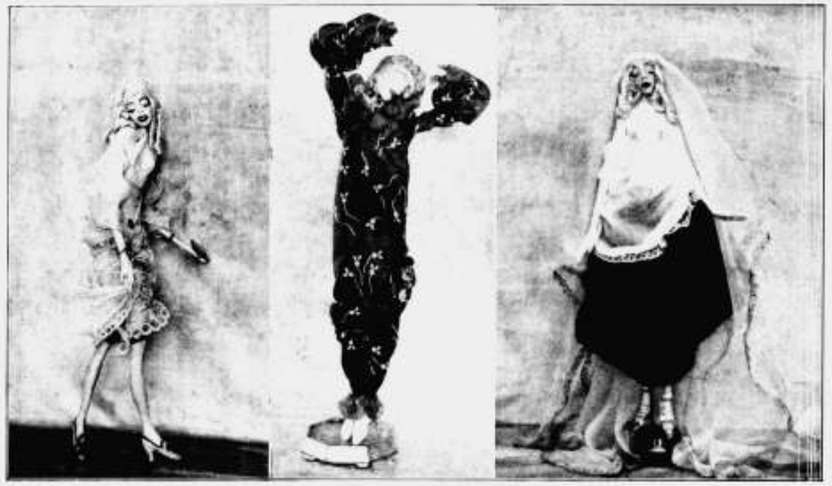

VITRINE-POPPEN — LOTTE PRITZEL

Daardoor zijn de gebaren dezer poppen vol koele afwijzing en vertoonen berekende schuchterheid, trotsche gelatenheid of wetende askese. Maar de psychische hoogte van hun innerlijk is in alle gevallen boven hun uiterlijke toestand en het intellekt beheerscht steeds het geheele physieke samenstel. Ook dit geeft deze figuurtjes eene hoogere beteekenis, het worden voor levende wezens die ons hun gemoedstoestand mededeelen zoodat wij met innige belangstelling hun leven en lijden aanschouwen en medegevoelen. Een klein poppetje op de tentoonstelling te Keulen in 1914, was niets meer dan een uiterst pervers gezichtje, in een wiegachtig bedje met veel kanten en luchtig bijwerk en wazige dekentjes en toch werd men door dit samenstel van textiele verfijndheden zeer sterk ontroerd, en er lang veel intense tragiek in het mugachtige wezentje, dat tusschen wat tulle te sterven lag, veel meer, dan in vele dik en grootsch opgezette tooneelspelen, waarbij de logge gang en de zware stem slechts het vermogen hebben om de dramatische karikatuur in het leven te houden. Lotte Pritzel ontwierp o.a. een indische danseres vol leven en beweging met frenetische gebaren die de estetische atmosfeer vullen en doen meetrillen, eene sublimatei van den geheelen stoffelijken toestel van lichaam en gewaden, ondergeschikt gemaakt aan de innerlijke, bewegende impulsie. De meeste figuurtjes behooren tot de sfeer der levensontkenning en der estetische aske ontstaan uit het verlies der illusies die het geblazeerdzijn opriep. Dit is de moreele toegift dezer kunst die van uit de verte door de schaduw van Molière schijnt te zijn aangeraakt. Het verwonderlijkste is wel het uiterlijk verfijnde en wellustige materiaalgevoel waarmede deze kunstenaars hare scheppingen bekleedde. Dit is op het gebied van het textiele de uiterste verontstoffelijking. Met ragfijne kanten en crêpes, met de teederste nuancen in de kleuren, even, plotseling onderbroken door eene dunne lijn van oogharen of wenkbrauwen, door een felroode mond met witte tanden. — Het is als een ruischende trilling van oergewaden, zooals wolken of zeeschuim voortstuwen, zoo drijven deze weefsels om de figuren, ondergeschikt gemaakt aan de psychische impulsies, die de kleederen doet samenwerken in den rythmus eener hoogere beweging. — Zij leeren ons dat illimineeren en sublimeeren, de wegen kunnen zijn, die zonder overschrijding van stoffelijke, estetische of zinlijke grenzen, met zekerheid voeren naar zulke vibraties van geestelijk leven vanwaar, de uit vloeibaar wit geweven ideeën nederdalen, die door Lotte Pritzel zoo wonderlijk zijn opgevangen en in hare gazige kunst werden verstoffelijkt.

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5878 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co.

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5878 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 978 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co.

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

WENDINGEN

MAANDSCHRIFT VOOR BOUWEN EN SIER

WENDINGEN

MAANDSCHRIFT VOOR BOUWEN EN SIER

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 56
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR. ADRES:
BRALIM
POSTBUS 129
TEL. N. 8760

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONGORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, BELGISCHE KLUIT-
KALK EN STEENKALK - ZUURVASTE STEENEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3209 3208

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR. 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I, No. 2 · 1 · 9 · 1 · 8 · 20 FEBRUARI

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKSACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM

1ste Prijs — f 7500
TEVENS DE UITVOERING VAN HET PROJECT.
B. BIJVOET B.I. en J. DUIKER B.I.
architecten te 's-Gravenhage.

2de Prijs — f 5000
M. DE KLERK — architect te Amsterdam.

3de Prijs — f 3000
M. P. J. H. KLIJNEN B.I. — architect te Rotterdam.

4de Prijs — f 2000
D. ROOZENBURG B.I. — architect te 's-Gravenhage.

5de Prijs — f 1000
G. C. BREMER B.I. — architect te Rijswijk.

In de eerste helft van Februari 1917 werd door de Nederlandsche Regeering een prijsvraag uitgeschreven voor een gebouw der Rijks-academie voor beeldende kunsten, waarvan de bouwsom op één millioen gulden was gesteld. Dit gebouw is geprojecteerd in het uitbreidingsplan-zuid der Gemeente Amsterdam.
Aan deze belangrijke gebeurtenis was tevens de bijzonderheid verbonden, dat zij bedoelde te zijn het in Nederland voor 't eerst toepassen van een ideeën-prijsvraag, waaruit slechts vijf bekroonden tot de eigenlijke eindkamp zouden toegelaten worden.
De jury, bestaande uit de Heeren: Prof. A. J. der Kinderen, hoogleeraar-directeur Rijksacademie, voorzitter; — Prof. J. Brouwer, hoogleeraar aan de Rijksacademie; — Prof. Jhr. Dr. J. Six, hoogleeraar aan de Rijksacademie; — Dr. H. P. Berlage, architect; — A. W. Bos, Directeur van publieke werken der Gemeente Amsterdam; — R. N. Roland Holst, kunstschilder; — Jos. Th. J. Cuypers c.b.i. architect; — Dr. Jan Kalf, secretaris der monumentencommissie; — J. Gratama b.i. architect; — J. Limburg b.i. architect; — en Paul J. de Jongh, architect, secretaris, heeft met voorbeeldigen spoed, deze voor onze Nationale Bouwkunst zoo belangrijke gebeurtenis haar verloop doen hebben, zoodat reeds heden het eindresultaat bekend is geworden.
Voor deze prijsvraag waren bij de sluiting van den termijn van inzending — 14 Juli 1917 — honderd veertien ontwerpen ingekomen.
Den 3den Augustus werden door de Jury aan de tien inzenders: 1. M. de Klerk architect te Amsterdam; — 2. M. Klijnen b.i. architect te Rotterdam; — 3. B. Bijvoet b.i. en J. Duiker b.i. architecten te 's Gravenhage; — 4. D. Roozenburg b.i. architect te 's Gravenhage; — 5. G. C. Bremer b.i. architect te Rijswijk; — 6. Meischke en Schmidt architecten te Rotterdam; — 7. J. Crouwel Jr. architect te 's Gravenhage; — 8. H. E. Mertens b.i. architect te Arnhem; — 9. Heineken en Kuipers architecten te Amsterdam; en 10. H. Bylard architect te Utrecht, met als medewerker de heer Th. J. Taen te Amsterdam, ieder een premie van f 1000 toegekend, terwijl de vijf eerst genoemde tevens tot den eindwedstrijd werden toegelaten. Hierdoor werd aan 109 van de 114 inzenders, de enorme arbeid, — die de verdere uitwerking van de projecten zou eischen, — bespaard. De groote en schoone strijd voor de eindbekroning werd daarna tusschen vijf architecten gestreden, tot aan de tweede inzending op den 15den Februari van dit jaar.
Reeds den 22sten Februari viel de beslissing en werden met den eersten prijs bekroond:
B. BIJVOET EN J. DUIKER, ARCHITECTEN DER RIJKS-ACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN
Vol spannende verwachting zien de Nederlandsche architecten de expositie van de meer dan honderd projecten tegemoet. Dan zal de groote waarde dezer prijsvraag tot zijn recht komen en een vergelijk worden gemaakt met hare twee groote voorgangsters, — Het Vredespaleis in 1906 — en het Rotterdamsche Raadhuis in 1913. Ongetwijfeld zal blijken dat de moderne architectuur in de prijsvraag voor de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten sterker dan ooit vertegenwoordigd is. Laten wij hopen dat het tevens een triomph zal zijn . . een triomph die het recht zal hebben, in eene publicatie, op waardige wijze te worden vastgelegd.

H. Th. W.

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

MAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 66
OPSLAGPLAATSEN:
PRINSEN-EILAND B-B-8e

TELEGR. ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8760

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONGORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, BELGISCHE KLUIT-KALK EN STEENKALK - ZUURVASTE STEENEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIETOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN
DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I, No. 2 · 1 · 9 · 1 · 8 · 20 FEBRUARI

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKSACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM

1ste Prijs — f 7500
TEVENS DE UITVOERING VAN HET PROJECT.
B. BIJVOET B.I. en J. DUIKER B.I.
architecten te 's-Gravenhage.

2de Prijs — f 5000
M. DE KLERK architect te Amsterdam.

3de Prijs — f 3000
M. P. J. H. KLIJNEN B.I. architect te Rotterdam.

4de Prijs — f 2000
D. ROOZENBURG B.I. architect te 's-Gravenhage.

5de Prijs — f 1000
G. C. BREMER B.I. architect te Rijswijk.

In de eerste helft van Februari 1917 werd door de Nederlandsche Regeering een prijsvraag uitgeschreven voor een gebouw der Rijks-academie voor beeldende kunsten, waarvan de bouwsom op één millioen gulden was gesteld. Dit gebouw is geprojecteerd in het uitbreidingsplan-zuid der Gemeente Amsterdam.
Aan deze belangrijke gebeurtenis was tevens de bijzonderheid verbonden, dat zij bedoelde te zijn het in Nederland voor 't eerst toepassen van een ideeën-prijsvraag, waaruit slechts vijf bekroonden tot de eigenlijke eindkamp zouden toegelaten worden.
De jury, bestaande uit de Heeren: Prof. A. J. der Kinderen, hoogleeraar-directeur Rijksacademie, voorzitter; — Prof. J. Brouwer, hoogleeraar aan de Rijksacademie; — Prof. Jhr. Dr. J. Six, hoogleeraar aan de Rijksacademie; — Dr. H. P. Berlage, architect; — A. W. Bos, Directeur van publieke werken der Gemeente Amsterdam; — R. N. Roland Holst, kunstschilder; — Jos. Th. J. Cuypers c.b.i. architect; — Dr. Jan Kalf, secretaris der monumentencommissie; — J. Gratama b.i. architect; — J. Limburg b.i. architect; — en Paul J. de Jongh, architect, secretaris, heeft met voorbeeldigen spoed, deze voor onze Nationale Bouwkunst zoo belangrijke gebeurtenis haar verloop doen hebben, zoodat reeds heden het eindresultaat bekend is geworden.
Voor deze prijsvraag waren bij de sluiting van den termijn van inzending — 14 Juli 1917 — honderd veertien ontwerpen ingekomen.
Den 3den Augustus werden door de Jury aan de tien inzenders: 1. M. de Klerk architect te Amsterdam; — 2. M. Klijnen b. i. architect te Rotterdam; — 3. B. Bijvoet b. i. en J. Duiker b. i. architecten te 's Gravenhage; — 4. D. Roozenburg b. i. architect te 's Gravenhage; — 5. G. C. Bremer b. i. architect te Rijswijk; — 6. Meischke en Schmidt architecten te Rotterdam; — 7. J. Crouwel Jr. architect te 's Gravenhage; — 8. H. E. Mertens b. i. architect te Arnhem; — 9. Heineken en Kuipers architecten te Amsterdam; en 10. H. Bylard architect te Utrecht, met als medewerker de heer Th. J. Taen te Amsterdam, ieder een premie van f 1000 toegekend, terwijl de vijf eerst genoemde tevens tot den eindwedstrijd werden toegelaten. Hierdoor werd aan 109 van de 114 inzenders, de enorme arbeid, — die de verdere uitwerking van de projecten zou eischen, — bespaard. De groote en schoone strijd voor de eindbekroning werd daarna tusschen vijf architecten gestreden, tot aan de tweede inzending op den 15den Februari van dit jaar.
Reeds den 22sten Februari viel de beslissing en werden met den eersten prijs bekroond:
B. BIJVOET EN J. DUIKER, ARCHITECTEN DER RIJKS-ACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN
Vol spannende verwachting zien de Nederlandsche architecten de expositie van de meer dan honderd projecten tegemoet. Dan zal de groote waarde dezer prijsvraag tot zijn recht komen en een vergelijk worden gemaakt met hare twee groote voorgangsters, — Het Vredespaleis in 1906 — en het Rotterdamsche Raadhuis in 1913. Ongetwijfeld zal blijken dat de moderne architectuur in de prijsvraag voor de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten sterker dan ooit vertegenwoordigd is. Laten wij hopen dat het tevens een triomph zal zijn . . een triomph die het recht zal hebben, in eene publicatie, op waardige wijze te worden vastgelegd.

H. Th. W.

BESTURENDE KRACHT

BEELDHOUWWERK AAN DEN INGANG VAN HET SCHEEPVAARTHUIS TE AMSTERDAM — H. A. VAN DEN EIJNDE, BEELDHOUWER

BEELDHOUWWERK VAN H. A. VAN DEN EIJNDE DOOR J. B. VAN LOGHEM

Een onzer fijnste kunstenaars hier te mogen inleiden is mij een vreugde, hoewel ik terugdeins bij de gedachte, dat beter ware het hooge te fluisteren dan hard te zeggen. Deze stille werker wordt door de liefde tot het schoone zoodanig geadeld, dat moderne kracht en bijna middeleeuwsche devotie tot volledige harmonie in hem zijn gegroeid. Hierdoor is niets in hem tot dogma verstard. Van alle keeren, dat ik hem mocht bezoeken in zijn werkplaats, is mij de dierbaarste herinnering, toen ik hem bezig vond een wondermooi Balineesch beeldje te restaureeren. De subtiele wijze, waarop hij na ernstige studie gepoogd had een ontbrekend voetje toe te voegen, was meesterlijk, maar ontroerend was het van dezen meester uit eigen innerlijk te hooren: „dit had ik nooit mogen aanvaarden." Hoe volkomen anders klinkt dit dan het thans geldend dogma, dat met zeker hautain gebaar wordt uitgesproken door de modernen: „wij restaureeren niet, wij bewaren slechts."

Van den Eijnde had de opdracht aanvaard uit liefde, en evenzoo uit liefde getuigde hij, dat hij het niet had mogen doen. Diezelfde man gaf ons de beelden aan het Scheepvaarthuis. Hier zag hij zich voor een modern probleem geplaatst, en hij aanvaardde de opdracht. Had hij die opdracht mogen aanvaarden? Ik weet het niet, maar ik ben er blij om, dat hij het deed, want deze beelden, hoewel uit geheel anderen geest gesproten dan het gebouw zelf, zij dragen den toekomst in zich. Zij bezitten de kracht, die wij hopen en verwachten van den komenden tijd, en zij vertolken diep menschelijke gevoelens.

Zij schragen als stille wachters het gebouw, dat hunner niet waardig is. En zij getuigen wederom van de liefde van den beeldhouwer. Want hoewel hij zeker heeft begrepen en gevoeld, dat het Scheepvaarthuis een groot kunstwerk is, heeft hij bij nadere bezinning toch moeten beseffen, dat dit gebouw, deze monumentale hoonlach eigenlijk geheel buiten zijn kunst staat. En toch heeft hij weer aanvaard en hoe. Terwijl zijn hart moet geschreid hebben en zijn oog geglimlacht, heeft hij zich naast en boven van der Mey, de Klerk en Kramer geschaard. Zoo heeft hij, die dikwijls God zal hebben gestameld, begrepen, dat hij juist moest zijn bij dit driemanschap, bij deze kunstenaars, die nog nooit God hebben durven noemen. Hij heeft de grandioze, duivelsche maskerade wijding gegeven. Hij heeft het tabernakel van Mefistopheles geheiligd. De negatieve schoonheid heeft hij weten te verkeeren tot positieve schoonheid, al is die dan uit den aard van de beperkte tegenwoordigheid van het werk van van den Eijnde, slechts plaatselijk waarneembaar. Door de draagsteenen „Besturende Gedachte" heeft hij inderdaad deze grootsche demonstratie van l'art pour l'art, weten te richten, zoodat althans enkele accoorden van diepere ontroering eruit opstijgen. Is het wonder, dat hij slechts ten deele geslaagd is? Maar

STILLE ZUIDZEE — BEELDHOUWWERK AAN DEN INGANG VAN HET SCHEEPVAARTHUIS TE AMSTERDAM — INDISCHE OCEAAN

toch is te beseffen, dat die koppen bedoelen den modernen geest in te luiden, den geest, die het tragisch romantische waas, dat het heele Scheepvaarthuis beangstigend omkneld, zal doorboren; terwijl de klauwpooten der zeepaarden den vermolmden geest van feodaal bewind, dat deze dieren thans nog in schijnbare lijdelijkheid schragen, zullen vermorzelen. Is het wonder, dat van den Eijnde zich het best uitleefde, toen hij de „Stille" Zuidzee verbeeldde. Hier wierd zijn compositie tot orgelmuziek. Daarin hoort men zijn eigen ziel ruischen. In dien kop schreef hij eigen wijsheid en de wijsheid van allen tijd. Hier zong hij en lachte hij in zijn nymphen en zijn afgodsbeeldje. Hier was hij blijkbaar vergeten, dat ook deze groep niet „voor zich" zou bestaan. Wij zijn hem er dankbaar voor, want zoo staat nu een meesterstuk in het openbaar als algemeen bezit.

Wanneer „Het afscheid" in marmer zal gereed zijn moet ieder, die beseft, dat van kunst wijding moet uitgaan, het gaan zien. Het kan slechts geluk aan den beschouwer geven, want hij zal door de aanschouwing ontvangen een kleinood, een geestelijke verdieping door het werk van van den Eijnde.

DE BEWEEGLIJKHEID VAN DE BOUWKUNST DER LAATSTE DAGEN DOOR C. J. BLAAUW

Er behoort niet veel moed toe om van de bouwkunst onzer dagen veel kwaad te zeggen; zoo men aan de buitenzijde der vormverschijningen blijft verwijlen en men vergelijkenderwijze terugschouwt naar vroegere perioden, dan valt inderdaad op weinig schoons van „eigen tijd" te bogen en komen de oude tijden in hunne schoon

MIDDELLANDSCHE ZEE BEELDHOUWWERK INGANG VAN HET SCHEEPVAARTHUIS TE AMSTERDAM ATLANTISCHE OCEAAN

gevormde voortreffelijkheden koninklijk uit boven de dorre, armoedige en twijfelmoedige vormen van dezen dag.

Zoo schijnt het aan de buitenzijde en zoo wordt door de groote menigte deze schijn als werkelijkheid aanvaard en het valt niet te betreuren noch te bewonderen.

Te betreuren valt het niet, omdat in het algemeen de belangstelling van de groote menigte een slechte toets is voor de wezenlijke waarde eener kunst; zelfs al coquetteert een deel dezer menigte met de „moderne stijl", dan heeft zulke waardeering voor de betreffende kunst nog geen waarde, die den groei bevordert, omdat meestal van dat deel het grootste quantum nu eenmaal aan een „moderne stijl" gelooft onder suggestie van alle meer of minder steekhoudende redeneeringen van kunstenaars-publicisten.

Er zijn, in onzen tijd van veel gepraat, menschen, die het oude raadhuis op den Dam, de „nieuwe" kerk, de beurs van Berlage en het Scheepvaarthuis gelijkelijk „mooie" gebouwen vinden: de beide eerste omdat ze oud en bekend zijn, dus kritiekvrij; de derde, omdat ze er toch „eindelijk aan gewend zijn" en het laatste, omdat het „nieuw" is en dit laatste is de nieuwste adoratie van het „nieuwe, waaraan we in dezen tijd nog veel ander nieuws te danken hebben. Men zou er nog toe kunnen komen om zulke gelijke waardeering van het verschillende bij tijd en wijle voor de verheven gelijkmoedigheid van wijze berusting aan te zien, wanneer niet de zekerheid ons kwelde, dat de bouwkunst van onzen tijd voor den leek een gesloten boek is, vooral wat betreft hare innerlijke waarde.

De poging om het publiek tot gegronde belangstelling in de bouwkunst „op te voeden" langs de lijn der kunsthistorische beschouwing heeft meer succes in het brein der opvoeders dan in 't publieke verstand, dat door het veelvuldig bewonderen van kunsthistorische bouwobjecten begrijpelijkerwijze tot een al te degradeerende beschouwing van „moderne bouwkunst" komen moet, begrijpelijkerwijze, omdat een schouwen aan de oppervlakte altijd in het nadeel van de moderne bouwkunst uitkomen moet en een schouwing van de innerlijke waarde dezer kunst voor den leek moeilijk, zoo niet onmogelijk is.

Om de innerlijke, de werkelijke waarde dezer kunst te doorschouwen, moet men kennis hebben van de in deze kunst zoo nauw verweven techniek, die ten eenenmale voor den leek een ondoorgrondelijkheid blijft.

De eigenwijze leek (men vindt ze nogal eens onder opdrachtgevers) moge al meenen de bouwkunst, synthese van techniek en plastiek, te verstaan, de wijze leek verstaat de duisternis van de onbekende techniek en ziet toe in de zoo passende berusting, die aan moderne architecten de wenschelijke vrijheid verschaft om te kunnen experimenteeren onder de vlag der Kunst.

□ □ □

Neen, tracht niet het publiek op te voeden, doch zorg allereerst voor een goede opvoeding van den jongen architect, want deze opvoeding laat nog heel veel te wenschen over. Wat het publiek betreft, dit moet er aan gelooven, het moge wat bruut klinken in dezen tijd, maar men moet toch niet enkel en alleen aan moord en doodslag denken; het moet er aan gelooven door de kracht der overtuiging, die spreekt uit de expositie's langs den weg en het zàl er ook gaarne aan gelooven, als de gebouwen voldoen aan hunne bestemmingseischen, als ze niet instorten en.. als historiecopieerders niet meer te vinden zijn. Of dan de gebouwen schoon zullen zijn. Wie zal het zeggen? Een ieder mag het zeggen.

□ □ □

Men wil in onze dagen het publiek suggereeren, dat het zoo nuttig, noodig en aangenaam is, als de gebouwen spreken van „eigen tijd" en men bedoelt dan een voorspraak van moderne bouwkunst, maar spreekt in onzen tijd niet alles van eigen tijd: het „moderne" fantasieproduct èn het neo-gothische of renaissancebouwsel? Is het Rotterdamsche raadhuis-in-wording aan onzen tijd oneigen? Men mag zeggen dat het eene bouwsel product is van verstarde, versteende kennis van historisch vormmateriaal zonder innerlijkheid van historiedoorschouwing en het andere product van eigen fantasie zonder eenige in- of doorschouwing, maar het is alles eigen aan onzen tijd.

□ □ □

Het is een eigenaardigheid van onzen tijd om, blijven we bij de bouwkunst, een toonbeeld te zijn van chaotische vormwisseling, in het algemeen een nogal leelijke chaos en deze onbestemdheid en richtinglooshеid geeft In een komische weerspreking eenige bepaaldheid aan den naam van dit maandblad „Wendingen". Candidus, herrezen in het Bouwkundig Weekblad, neemt genoegen met één wending (in godesnaam, als 't anders niet kan), maar wendingen, neen, dat is niet mogelijk, dat moeten wàndingen worden! Het is op rijm, wat wel noodig is om de onnoozelheid aannemelijk te maken; hoeveel onnoozelheden zullen nog gerijmd worden en hoeveel prozaische waarheden zullen nog als ongerijmdheden opgevat worden?

Bergen van historische vormenkennis, vormen en nog eens vormenkennis kunnen één wending maken en toonen aan de keerzijde een onnoozel rijmpje.

Voor bergen van historische vormenkennis moge men waken bij de vorming van architecten, ze wenden moeilijk

BEELDHOUWWERK AAN HET SCHEEPVAARTHUIS TE AMSTERDAM
DETAIL HOOFDINGANG H. A. VAN DEN EIJNDE, BEELDHOUWER

en geven aan de keerzijde niet veel bijzonders te zien; aan „wendingen" valt iets te beleven en iets te verstaan, al komen er nog zooveel wàn-dingen uit voort:

„ . . . . nun musz sich alles, alles wenden".

In „Wendingen" geen rijm! Beter nog prozaische ongerijmdheden.

□ □ □

Er ligt wijsheid in dien naam: „wendingen", wijsheid van velerlei soort en ook een defensieve kracht tegen eventueele aanvallen, in dezen tijd van groote waarde! Nooit ofte nimmer kan ons, redaktie-leden, verweten worden, dat we onzen draai genomen hebben, al deze en dergelijke attaque's worden al tevoren geweerd op het bolwerk van dezen naam, vol wijsheid en overleg gekozen: het meervoud geeft ons zelfs het recht om na tienmaal omgedraaid te zijn een gezicht te trekken of er niets gebeurd is en zoo zal het dan ook zijn, aan het wenden zal men wennen en tenslotte zal het schijnen alsof er niets gebeurt, d.w.z. men zal door elke nieuwe draai, elke nieuwe beweging niet opgeschrikt worden, zooals deze eerste keer, toen men het „behangselpapier" met bevende handen uit den omslag trok. Ook wenden went.

□ □ □

De wijsheid van Wendingen ligt in de beminnelijke klank, waarmede het schrikbarend richtinglooze van

HET AFSCHEID BEELDHOUWER H. A. VAN DEN EIJNDE
GIPSMODEL VOOR EEN IN MARMER UIT TE VOEREN RELIEF

onzen tijd uitgesproken wordt zonder de vliezen al te heftig te prikkelen. In W... speelt alreeds door het licht, dat in dit betoog geworpen wordt op de beweeglijkheid in de bouwkunst, op die bewegelijkheid in de begrippen der kunst, waarvan in het voorgaande reeds sprake is. Wie aan de buitenzijde blijft verwijlen komt ten opzichte van kunst in onze dagen licht tot een gevoel van troosteloosheid, wie orde en regelmaat van oppervlakken in rustige gebondenheid als het hoogste beschouwt, wie ontwikkeling zich slechts kan denken in de volging van traditie op traditie, wie de éène wending zou willen aanvaarden met de zoete hoop, dat het daarbij zal blijven staan in soliede onbeweeglijkheid om lâng te duren, die zal in den wirwar van 't huidig gebeuren op het gebied der nieuwe bouwkunst geen bevrediging vinden. Toch is bij een doorschouwing van de innerlijke waarde dezer chaos de vrede van het begrijpen te vinden.

De waarde van de hedendaagsche bouwkunst ligt niet in formeele schoonheid, maar in het uit haren schijn van redelooze richtingloosheid sprekende begin van vrijheid des geestes, eene ontworsteling aan banden van traditie, aan ondoordacht aanvaarde overlevering, waarbij persoonlijkheden zich in zelfschouwing ontwikkelen tot zelfstandige vormgevers. Nu niet meer een uitsluitend schouwen buiten zich in dom geloof aan de onfeilbaarheid van het overgeleverde, van geijkte schoonheid, maar een schouwen in zich, een doorzoeken van eigen mogelijkheid in het samenvatten van de uiteenliggende gegevens tot een vrije (in de bouwkunst een betrekkelijk vrije) vormgeving van de innerlijke belevenis aan het kunst-vak.

Het ontgroeien aan de banden van het overgeleverde geeft in het begin, dat we thans beleven, een vrijheid en tevens een steunloosheid, onvastheid en twijfelmoedigheid, die aan deze merkwaardige gesteldheid onvermijdelijk zich te paren hebben. Vandaar de overgroote hoeveelheid van leelijkheid, van vrijheid die naar den geest niet bereid, tot ongebondenheid, tot navolging van onbegrepenheid in anderer persoonlijkheid overgaat. Hoeveel persoonlijkheden ontwikkelen zich uit deze barning? Een vraag van de naïviteit; wat doet quantum in deze? Deze tijd van ontwikkeling der persoonlijke vrijheid moet niet vereenzelvigd worden met den chaos der vormverschijningen, maar met de hoogtepunten die uit dezen chaos opflonkeren, als de ware teekenen des tijds.

▫ ▫ ▫

In de hedendaagsche nieuwe bouwkunst verhoudt het karaktervolle werk zich tot de groote rest als de ware vrijheid der persoonlijke zelfdoorschouwing tot de individualistische vrijbuiterij.

▫ ▫ ▫

In de bouwkunst is de vrijheid met betrekking tot de uitingsmogelijkheden een vrijheid in gebondenheid aan de verschillende in het vak vooronderstelde maatschappelijke en technische eischen. Men heeft de vraag: „Is bouwkunst wel een kunst?" somtijds ontkennend willen beantwoorden en daarmede dan eigenlijk uitsluitend den nadruk willen leggen op de aan het bouwen ten grondslag liggende nutsvraag.

Ligt hierin ook niet tevens weer de ontkenning van de bewering, dat bouwen volstrekt geen kunst zou zijn, bedenkende hoe men uitsluitend sprekende over het begin, het andere, de betrekkelijke vrijheid der vormgeving in het bouwen uitsluit?

Het bouwen als zoodanig is geen kunst, doch gaat in de betrekkelijke vrijheid der vormgeving steeds tot kunst over, verkunsting van den vorm, die voor zich niets is dan een uit samenstelling van deelen ontstaande constructievorm.

Een andere vraag is of steeds de ontwerper van een gebouw wel een kunstdaad verricht. Wanneer de vrijheid der vormgeving slechts gebruikt wordt tot overnemen van eenmaal aangenomen vormverkunsting, van traditioneele gegevens, dan kan van een kunstdaad nauwelijks gesproken worden en in dien zin mag zelfs betwijfeld worden of in de tijden van traditie, van de kunstperioden, aan den bouwmeester wel den naam kunstenaar toebedacht moet worden in dezelfde verhouding als aan den tegenwoordigen architect, waarbij dan voor vroegere tijden een uitzondering gemaakt moet worden voor die zeldzame figuren, die in de tijden van overgang den stoot gaven aan den zich ontwikkelenden stijl.

▫ ▫ ▫

De in de tijdperken van traditioneele vormgeving heerschende verhoudingen in de beoefening der bouwkunst, maken duidelijk hoe het mogelijk was, dat vrije kunstenaars van grooten naam, beeldhouwers, schilders en óók bouwmeesters waren: de vormgeving in het bouwen vereischte van den bouwmeester niet de volledige aandacht, die de hedendaagsche architect daaraan moet wijden; ze berustte op vaste wetten en gewoonten evenals de zich bij die gewoonten aanpassende bouwtechniek en de groote conceptie verliest zich naar binnen in de belangrijke accentueering van de door den schilder-bouwmeester bedachte verluchting, de schildering en naar buiten in de door den beeldhouwer gestelde kunstwerken. Dat het bouwen-zelf het accent van kunst draagt vinden we in de kunstperioden het sterkst geuit aan de gothische kathedraal, welke ook zonder de verluchting der vrije beeldende kunsten werkelijk een bouwkunstig werk mag heeten en het is wel merkwaardig hoe deze kunstperiode aan een ontluikende geestesvrijheid, die door het onbereid zijn des geestes, tot ongebondenheid vergaat, een schitterend schouwspel toont van ondergang. Kenmerkend ook aan deze kunst is, hoe de bouwvorm tot een hoogen graad van verkunsting opgevoerd, steeds verder en verder verteerd wordt door de aan de bouwkunst ontbloeiende beeldhouwkunst, die, eerst geketend in den architecturalen vorm, allengs zich vrij en vrijer maakt om dien vorm te omslingeren met weelde van fantasievolle beelding om eindelijk den moedervorm in een al te weelderig doorranken te verstikken.

In den ondergang van de Gothiek beleven we de schoone onvrijheid, die over- en ondergaat in de vrije ongebondenheid, de tot zelfbeheersching niet gevorderde vrijheid.

▫ ▫ ▫

De architect van onze dagen staat in het teeken van de volledige vrijheid en zulks legt hem de verplichting op om zich te bezinnen, opdat hij ze leere beheerschen op straffe van terug te vallen tot ongebondenheid, die thans zijn persoonlijke ondergang zou beteekenen en als zoodanig voor het geheel van weinig beteekenis is. Want al ligt de waarde van onzen tijd in vrije uiting der persoonlijkheden, dan wil zulks nog niet zeggen, dat de anarchie moet overheerschen.

En het gevaar voor excessen is bij deze gesteldheid grooter dan ooit tevoren en nergens ook zullen de excessen zoo hinderlijk uitkomen als in de bouwkunst, die toch uiteraard een dienende en geen vrije kunst is, waardoor de kunstuitingen steeds oplossingen van conflicten blijven, en de vrijheid der vormgeving de moeilijkheid van de vraagstukken tot het uiterste opvoert.

▫ ▫ ▫

Hiermede wil geen pleidooi bedoeld zijn voor een tot vastheid vergroeid rationalisme, waarmede nog geen schoonheid verkregen wordt, maar het wil bezwaar maken tegen een opvatting, even eenzijdig, die van irrationalisme spreekt en dan niet weet wat ze zegt.

Deze beschouwing over de richtinglooze bewegelijkheid der bouwkunst wil van geene bepaalde richting spreken noch tot eenige richting vermanen; ze wil alleen door de geest van dezen tijd te belichten tot zelfrichting van de persoonlijkheden bijdragen onder aanvaarding van al het leelijke en schoone, het ongebondene en evenwichtige, het karakterlooze en karaktervolle.

▫ ▫ ▫

De tegenwoordige architect is niet meer de bouwtechnikus, die de bouwsels van zijn vernuft met kolommen, pilasters en kapiteelen uit alle tijden beplakt; hij is ook niet meer de bouwende artiest, wiens kunstuitingen niet verder strekken dan de fraaie omlijning van zijn „mooie" teekening of aquarel, doch hij is of heeft te zijn een doorvorscher van de techniek, van de vakeischen om deze op te heffen tot een kunst-vak.

Een „echte" artiest is de architect niet; de techniek van zijn vak eischt te veel verstandswerk, en de tegenwoordige bouwkunst-beoefenaar, die meer kunstenaar dan bouwer is, beloopt sterk den kans om tot behangerij te geraken, een decoratieve behangerij van een in onderdeelen en samenstelling onbegrepen of niet doorvoelde constructie.

Het mag dan al zijn, dat een ééndagsmode behagen doet scheppen in een decoratief-architecturale kunst, een nauwere beschouwing zal toch leiden tot de desapreciatie van zulke onedele kunstbeoefening, die geen verheffing van de bouwkunst medebrengt. Het is overigens juist, wat deze aangelegenheid betreft, in onzen tijd zonder vastheid, zeer moeilijk om kaf van koren te onderscheiden, want een sterk overheerschen van het beeldende beginsel over de gesteldheid van bestemming en samenstelling heeft naar den uiterlijken schijn veel overeenkomst met de, samenstelling en bestemming negeerende, decoratieve bouwkunst, terwijl beide in wezen toch van zeer verschillende waarde zijn, waarbij dan weer bedacht moet worden, dat de bouwkunst voor den onkundigen beschouwer een geslotenheid is en dat de kunstzinnige vakman het genoemde onderscheid wèl doorgronden kan.

Wie in de beoefening der bouwkunst de constructie (in den breeden zin) uit onkunde of uit gemakzucht negeert, is niet de architect, die zijn vakkunst verder brengt, want hij negeert de grondfactoren zijner kunst en is in geestelijken zin niets dan een „oppervlakkig" poseur.

▫ ▫ ▫

Nog zeldzaam zijn in onzen tijd de persoonlijkheden, die in een volledige doorgronding en zelfstandige omwerking van de techniek, deze tot grooter mogelijkheid van verkunsting weten op te voeren en de verrijking van de bouwkunst onzer dagen is afhankelijk van de verrijking van het quantum dezer persoonlijkheden (en een maatschappelijke constellatie, waarbij die personen zich kunnen verwerkelijken!).

▫ ▫ ▫

Zoo weinig is de bouwkunst voor zich een beeldende kunst, dat ze tot het beelden van eigen bestemming niet anders in staat is, dan door de verluchting van de eigenlijke beeldende kunsten, de beeldbouw- en schilderkunst. Het gebouw laat naar innerlijke bestemming aan de buitenzijde raden, al laten ook, in een klare architectuur, de innerlijke ruimtevormen zich aan de buitenzijde waarnemen: al naar de meer of mindere algemeene

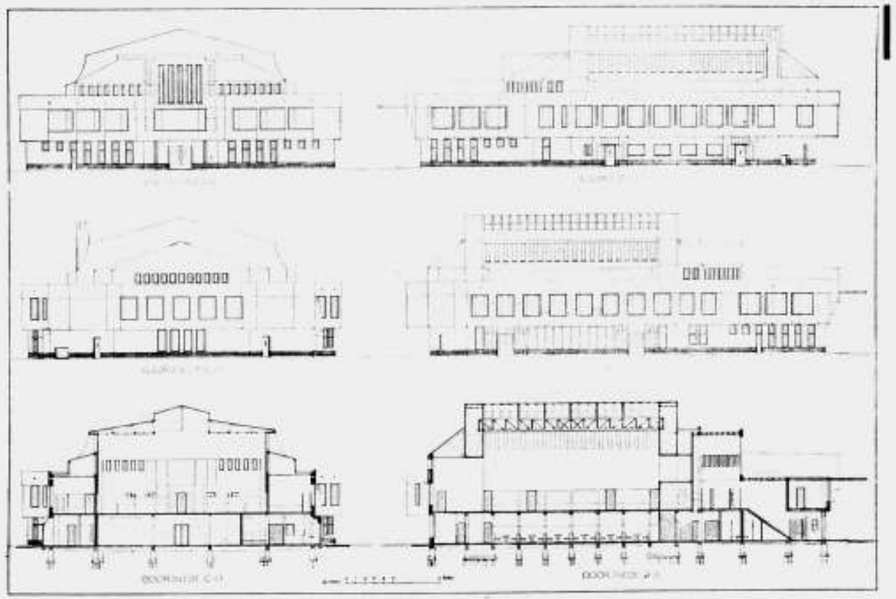

KANTOORGEBOUW DER NED. PLANTENBOTERFABRIEK TE AMSTERDAM — ONUITGEVOERD PROJECT — J. F. STAAL Jr., ARCHITECT

bekendheid met de innerlijke functie van het gebouw, zal het raadsel zich meer of minder makkelijk laten oplossen; van een verbeelden dezer functie is bij het eigenlijke gebouw zonder verduidelijking van vrijere, meer beeldingsmogelijkheid inhoudende kunsten, geen sprake.

Aan het bouwen komt de kunst niet verder dan tot een gebonden spel van vormen, vlakken en lijnen en als zoodanig is de bouwkunst geen „beeldende" kunst, al wordt zij ook in fraaie en zinvolle beeldspraak de moeder der beeldende kunsten genoemd.

Merkwaardige conflicten beleven we in onzen tijd van persoonlijke bouwkunstbeoefening aan de verhouding der beperkte beeldingsmogelijkheid en de naar grooter beeldingsmogelijkheid strevende kunstenaar in het bouwen. Over de vormen, die deze wisseling van wording en verwording kunnen aannemen, zij een afzonderlijke beschouwing gewijd... een nieuwe wending daagt: we gaan nu „normen" zoeken om de bewegelijkheid in de bouwkunst tijdelijk tot staan te brengen.

DE NIEUWE SCHILDERKUNST DOOR H. C. VERKRUYSEN (VERVOLG)

Wat heeft in zake de nieuwe, zeggen wij: na-impressionistische, schilderkunst redelijk te gelden? Het ware in de schilderkunst, de ware schilderkunst is nergens voorhanden en zal nooit ergens voorkomen; evenals de reine wiskundige idee slechts bij benadering verschijnt in de wiskundige figuren, (wie heeft ooit de volstrekte ellips gezien, al laten zich hare eigenschappen zuiver denken), evenzeer zijn in den loop der tijden en ook in onze dagen meer of minder geslaagde benaderingen der reine schilderkunstige idee aanwijsbaar. Het begrip der schilderkunst is, als spiegeling van het kunstbegrip in het algemeen, de denkbaarheid der geestelijke centraliseering, en synthetiseering, het samentrekken van het vele in het ééne; hetgeen al dadelijk uitkomt in de kleur. Er is n.l. onderscheid te maken tusschen natuurlijke en verkunste kleur; in beiden realiseert zich het begrip „kleur", maar in ieder anders. De natuurlijke en de verkunste kleur,

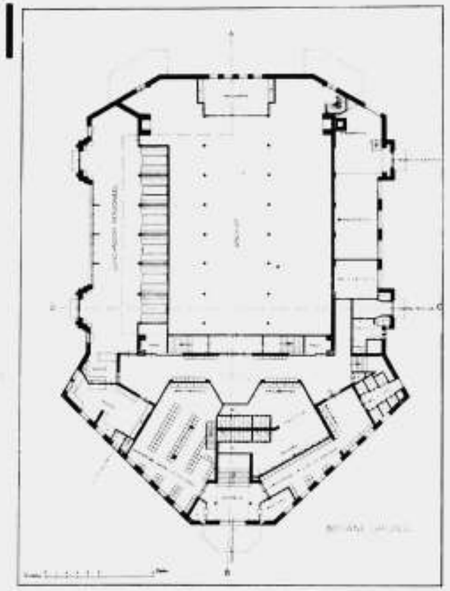

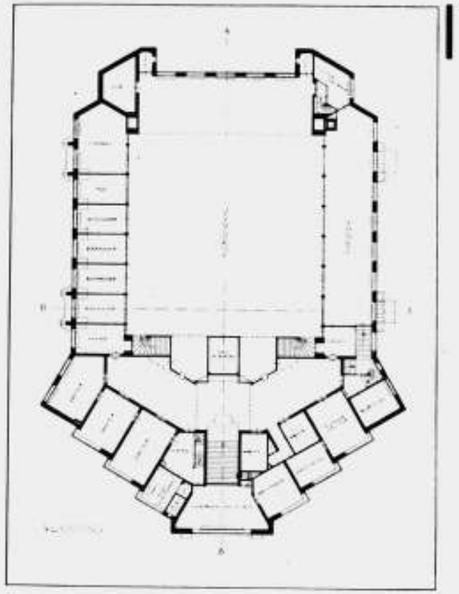

KANTOORGEBOUW DER NED. PLANTENBOTERFABRIEK TE AMSTERDAM — ONUITGEVOERD PROJECT — J. F. STAAL Jr., ARCHITECT

d.w.z. de kleur in de natuur en de kleur in het kunstwerk verhouden zich als natuur en geest. In den geest is de natuur vooröndersteld maar opgeheven tot geestelijk resultaat, en in de kunstzinnig ‚aangebrachte' kleur blijft de natuurlijkheid van het ‚vanzelf door en door gekleurde natuurlijke' gelden als overwonnen moment. De natuurlijke kleur is in onze waarneming de veeleenige kleur; d.w.z. in de natuur is geen kleurvlak van volstrekte ééntonigheid te denken; het kleinst denkbare ééntonige kleurvlak bestaat niet. Alles is betrekkelijk, maar de kleur in het kunstwerk heeft overwegend vlak te zijn, dat is over duidelijk waarneembaar oppervlak ééntonig. De kleurwerking in de natuur is dan ook minder: verband en tegenstelling van kleurvlakken, dan wel van kleurveeleenigheden. Inzooverre is het naturalisme in de kunst al reeds „kleurig" verkeerd en evenals het pointilleeren meer eene „technische" nabootsing der natuurlijke kleurveeleenigheid, dan eene ware vergeestelijking der natuurlijke kleuren. De natuurlijke en de verkunste kleur verhouden zich als kleurveelheid en kleureenheid, al zal ook in beiden veeleenheid gelden, maar in ieder met ander accent. De natuur is het buiten elkander zijn van het onderscheidene vele, de geest het centraliseeren tot eenheid, waarin die veelheid tot hare waarheid als inhoudvol verband der momenten komt en inzooverre niet meer als zoodánig geldt, maar vooröndersteld blijft. Zoo blijft ook reeds in de, weliswaar nog weinig inhoudrijke kategorie der vergeestelijkte gekleurdheid het natuurlijk-veeleenige der kleurwerking in: schifting, streek enz. als vanzelf mededoen. Toch heeft de kunst de strekking de natuurlijke „toevalligheid" en „veelheid" te herscheppen, om te beelden tot „zinvolle eenheid"; inzooverre ligt het in de rede, dat kunstzinnig de onrustige beweeglijkheid der kleurverscheidenheid wordt saámgetrokken in rustige verstilling tot kleureenheid; daarin ligt tevens dat het ééntonige kleurvlak, als vlakke kleur, versterking van het kategorisch formeele moment der „vlakheid" mede moet brengen. Hierbij dient nog opgemerkt te worden, dat de „vlakheid" een kategorisch formeel moment is, en niet als moment der schilderkunst heeft te gelden omdat het vlak symbool zou zijn van de ruimte, (Th. van Doesburg. De Nieuwe Beweging in de Schilder-

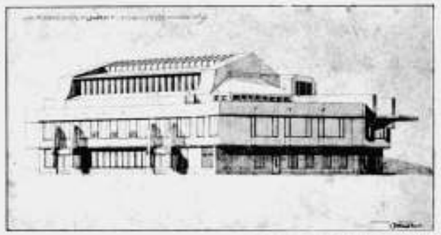

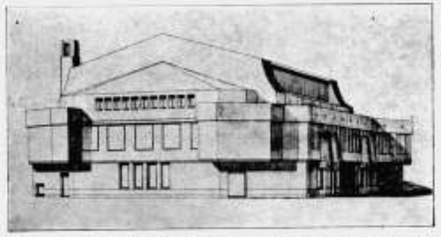

KANTOORGEBOUW DER NED. PLANTENBOTERFABRIEK TE AMSTERDAM — ONUITGEVOERD PROJECT — J. F. STAAL Jr., ARCHITECT

kunst bl. 26) want de ruimte is de denkbaarheid der uitgebreidheid zonder meer, en daarvan zijn, als men het zoo noemen wil, evenzeer als het vlak, ook het punt, de lijn en het lichaam symbolen, n.l. als ruimtegrenzen. Eéne ruimtegrens in het bijzonder als symbool van de ruimte te laten gelden met miskenning der andere is niet redelijk. De vlakheid is evenwel kategorisch formeel symbool; de schilderkunst n.l. als overgang van ruimtebegrenzing in drie afmetingen (beeldhouwkunst) naar het tijdelijkbegrensde (toonkunst) is het moment, dat, hoewel nog in drie afmetingen verschijnend, (ook het beschilderde doek heeft zijne dikte) overwegend twee afmetingen aesthetisch verwerkelijkt. Meer ontzakelijking zonder in het tijdbegrensde over te gaan is onmogelijk, want de lijn zonder meer, de gestrektheid zonder meer is niet te verkunsten. Evenals de natuurlijke gekleurdheid heeft ook de natuurlijke gevormdheid vergeestelijkt uit te komen in het kunstwerk, doordat de werkelijkheid naar hare belangrijkheidsverhoudingen met betrekkelijke veronachtzaming harer objectieve maatverhoudingen herschapen wordt. Aan dit waarlijk opheffen der gescheidenheid van aanschouwend subject en waargenomen object wordt tevens ook het z.g. „perspectievische zien" opgeheven, want het perspectivische beeld is resultaat eener leer, waarin het aanschouwend subject, een punt is. Het subject echter is in waarheid niet een wiskundig punt, maar geest; het ziet, en denkt zich in de verschijnende wereld synthetisch. Het perspectivische beeld is eene slechte benadering van de alledaagsche (stereoscopische) waarneming. In de beelding heeft te gelden: het tot eigene, dat is: geestelijke, verwantschap herscheppen van het natuurlijke onverwante buitenstaande tot de absolute synthese als schoone waarneembaarheid. De ware schildering benadert de schilderkunstige waarheid; zij is even weinig objectief-perspectievisch als vervlakt tot lijn- en kleurenspel zonder meer; maar verzinnelijkte geest door vergeestelijking van het zinnelijke. Terecht zegt Wilhelm Worringer: „Einfühlungsbedürfnis (naturalisme e.d.) und Abstraktionsbedürfnis fanden wir als die zwei Pole menschlichen Kunstempfindens, es sind Gegensätze, die sich im Prinzip ausschliessen (Abstraktion und Einfühlung, S : 59 und 60) „Dieser Dualismus des aesthetischen Erlebens"... „ist"... „kein endgültiger. Jene beiden Pole sind nur Gradabstufungen eines gemeinsamen Bedürfnisses, das sich uns als das tiefste"... „Wesen alles ästhetischen Erlebens offenbart". (S : 31). In plaats van „déformatie der natuurlijke realiteit" (Th. van Doesburg t.a.p. bl. 31) zou men eerder van réformatie mogen spreken; de aesthetische beelding verheft de natuur tot den geest door hèrvorming.

Dit beeldend beginsel, dat in alle tijden in de zuiverste kunstuitingen gegolden heeft, is in de beste werken der na-impressionistische periode vooral in het z.g. kubisme, inzooverre dat n.l. de redelijke strekking der vormsynthese niet onredelijk te buiten gaat, duidelijk verwezenlijkt, waarbij de onzen tijd verwante psychologische verdieping en klare vergeestelijking het voor alle tijden geldige beeldingsprincipe tot nieuwen inhoud heeft gevoerd. Kunst is geene religie of philosophie en de inhoud der kunst heeft in onze dagen zuiverder dan zulks in hiërarchische perioden mogelijk was, veraesthetiseering der levens- en geestesidee te zijn, hetgeen tevens geestelijke verdieping der aesthetische gevormdheid tot zinvol menschelijken inhoud beteekent. Tegenover het synthetiseerend kubistisch beginsel is de strekking van het z.g. futurisme, inzooverre daarin bestreefd wordt eene opeénvolging van bewegingsmomenten (de beweging van een' auto, de indrukken van eenen voortschrijdenden persoon) in éene schilderij saâm te brengen, een misverstaan van het rein-beeldende beginsel. De beeldende kunsten zijn kunsten van ruimtebegrenzing, dus van „rust"; en niet kunsten van tijdbegrenzing of „beweging", zooals toonkunst en gebarenspel. In de beeldende kunsten heeft de beweging gebeeld te worden als eene rustige beweeglijkheid of actieve rust.

KANTOORGEBOUW DER NEDERL. PLANTENBOTERFABRIEK TE AMSTERDAM ◻ KLEI-MODEL ◻ J. F. STAAL Jr., ARCHITECT

De reine beelding heeft niet het karakter der fotografische opname, maar is: veeleenigheidsmoment. Vergelijkenderwijs gezegd beeldt men „naturalistisch": het fotografisch moment, in de rein expressionistische of ware schildering beeldt men in éene en dezelfde figuur, b.v. menschfiguur; het verleden, het zijnde en het toekomende bewegingsmoment van die figuur. Futuristisch legt men die momenten en zelfs meerdere naast en door elkander in verwarrende onduidelijkheid; zoo heeft het futuristische beeld het karakter van eene „verkeerd" kinematografische opname; het filmbeeld is een duidelijke som van momenten, die tot „natuurlijke" synthese komt door het kinematografisch mechanisme; het futuristisch beeld is een onduidelijke som van momenten, die in den aanschouwer niet tot synthese kàn komen, omdat de geest de onduidelijke subjectieve grilligheden van eene zinloos verwarde aanschouwing niet vermag terecht te brengen. De ware aanschouwing vooronderstelt n.l. bewustzijn, ordening, samengrijpen der aanschouwde momentenveelheid tot zinvolle eenheid. Niettegenstaande het futuristische beeldende misverstand zijn in de nieuwe beeldingswijze der schilderkunst belangrijke momenten aan te wijzen. Het is de groote beteekenis der nieuwe kunst dat zij de verlossing gebracht heeft, van het naturalisme en impressionisme, waardoor het rein beeldende herwonnen is en eene waarlijk beteekenisvolle wandschilderkunst weer mogelijk zal blijken. De verreining van één der momenten i.c. het formeele, brengt eene nieuwe doorleving van de geheele tweeëenheid mede, althans op den duur; te begrijpen is echter, dat waar alle aandacht voorloopig op éene zijde geconcentreerd wordt, de andere zijde i.c. de dubbelzijdige inhoud (natuur en geest) allicht verwaarloosd of genegeerd wordt. Ook het „abstracte" echter gaat als moment voorbij.

De nieuwste en meest abstracte schilderkunst onzer dagen waarin die abstraheering voert tot volstrekte natuurnegatie, vooronderstelt daarom eene verkeerde interpretatie van het zuiver expressionistische beginsel; zij houdt ééne kategorie voor alles en herleidt natuurlijke en geestelijke volledigheid tot de armste natuurkategorieën.

Het allernieuwste in de schilderkunst heeft thans nog wel onderscheidene qualiteiten onder hare beoefenaren aan te wijzen, maar te voorzien is, dat bij consequente doorvoering van het gestelde ontzinnelijkingsbeginsel, ook de enkele lijn zal hebben te vallen, om plaats te maken voor het wiskundige punt, (dat toch altijd als onzinnelijker symbool voor de ruimte moet gelden dan de lijn), en tenslotte voor het onbeschilderde vlak, waarmede de schilderkunst, wellicht niet in door de „abstracten" bedoelden zin den geest zal hebben gegeven,... zelfs abstract, en inzooverre weer in wèlgemeenden zin, want wat wil men vanuit den nieuwsten gezichtshoek nog meer, of anders gezegd: nog minder? En dan zijn alle kunstschilders even knap.

Men kan het zich evenwel niet te duidelijk maken: waar de kunstzinnige idee in waarheid door ontstoffelijking, d.i. door het waarneembare prijs te geven, ontzinnelijkt, daar wordt de waarneembaarheid tot verneembaarheid, d.w.z. daar gaat de kunstzinnige idee over van de tijdruimtelijke synthese met het accent op het ruimtelijke, naar die synthese met het accent op het tijdelijke en wordt daarmede: toonkunst. Het abstracte, (hetzij „logisch" of „wiskundig") is nog niet het reëele, (de verschijnende natuur), en, ofschoon de oppervlakkige beoordeelaar dat diepe onderscheid wellicht niet zal maken, allerminst idealiteit, dat is verwerkelijkte of bewuste, in hoogsten aanleg, absolute geest. Abstracte en absolute geest zijn wèl te onderscheiden; de absolute geest, die eigene natuur stelt en ook weer opheft, en daarmede het abstracte beginsel „werkelijk" maakt is de geest van kunst, religie en denken, al heeft de schilder aan dien absoluten, dat is volledigen inhoud overwegend onbewust, dat is op de wijze van het gevoelsleven, deel. De, het-Ware als het Absolute Volledige, gevoelende kunstenaar is even weinig als de bewuste denker eene verschijnende „abstractie", maar ook niet levensverenkeling (natuurlijkheid) zonder meer, want dat is het dier; de bewuste mensch is volledig geest, juist in zijne natuurlijke verschijning. Mochten dat de nieuwsten onder de nieuwen, die zich de „bewusten" noemen, bedenken.

VIGNET KLIMT

1862——1918

† GUSTAV KLIMT †

DOOR

H. TH. WIJDEVELD

„KANNST DU 'NICHT ALLEN GEFALLEN DURCH DEINE THAT UND DEIN KUNSTWERK, MACH ES WENIGEN RECHT, VIELEN GEFALLEN IST SCHLIMM."
SCHILLER

De sluiers worden opgeheven, nu de poorten van den dood voor hem geopend zijn. Bij het henengaan is deze, — uit den kring der Modernen, — meer dan ooit mét ons. Nu de distance in onze beschouwingen over hem zullen komen, zal hij ons meer naderen. Een van de weinigen, die bij iedere wending in zijn kunstenaarsloopbaan hooger en hooger steeg, doch op 't oogenblik van zijn grootste kracht en schoonste beloften niet verdermocht werken, maar zijn taak moest overdragen aan hen, die zijn groote erfenis moeten aanvaarden.

Een groot individualist in dezen tijd van afzonderlijk

zoeken en pogen, die door een ontwikkelings-proces van naturalistisch schilderen, kwam tot een bijzondere decorative verwerking zijner subjecten, in een lijnenstructuur en kleuren gamma van de meest grillige spelingen. Hij is de schepper van het grootsche vuurwerk op de kleurenfeesten der moderne schilderkunst, dat, stralend over haat en vijandschap, bewondering heeft gewekt over heel de moderne wereld en in regen-boog-cirkeling zal neërdalen buiten den ring van geweld en vuur, dat zijn vaderland scheidt van het door hem zoo beminde Frankrijk.

Hij is 't, die door 't felle uitschieten van zijn kleurenbundels geheele groepen van kunstenaars verwondde... En niet alleen bij de schilders, doch in alle zich verjongende richtingen der kunst, vielen de slachtoffers van zijn invloed. Toch bleven velen in hun zonderlinge pogingen tot volgen, buiten de bevatting van zijn phantasmagorieën en zijn groteske wereldaanschouwing.

Als in een overmoedige jacht naar het geluk, mende hij de vurige paarden van zijn kleurenweelde door zijn werken; als zocht hij daardoor de ontkenning van zijn melancholie, die echter uit den geest der voorstellingen met des te grooter smachten opdoemt.

In deze voorstellingen geeft hij zelfs menigmaal angstverwekkende, ons najagende visioenen van nooit eindigende martelingen en strijd. Het is door een wereld van zachte droevenis, dat zijn zoeken naar eene ornamentale schilderkunst ging; een zoeken, dat aanving bij den lichtenden glans van Makart's meesterwerken, met hun historischen ondergrond, — om dan overtehellen tot de Münchener klassieken als Lenbach, Böcklin en von Stuck, die in hunne gruwzame onderwerpen als Abgunst, Neid, Sünde, Rache und Krieg, of in hun half romantische, half klassieke Centauren-jachten en Faunen-feesten, deze fijnere zuidelijke natuur eenigen tijd onder hun suggestie hadden. Hij volgde een weg die zelfs voerde naar der Renaissance arabesken-weelde en naar den geheimzinnigen, religieuzen sfeer der Byzantijnsche mozaïeken.

Dit waren voor hem de grondstoffen, die hij noodig had ter verkrijging van het fijne weefsel, dat zijn levensarbeid is geworden en dat in zijn plafond- en muurschilderingen in zoo wonderlijke vormen en kleuren ons is nagelaten. In een weelde van symbolen hulde hij zijn voorstellingen en ontmoette Toorop, Knopff, Beardsley en meerdere extrémen, in de nevelen der elegieën en in de wereld van groteske-phantasieën.

Met al zijn vrienden was hij toch een vreemde in de samenleving. De moderne Oostenrijksche architecten hebben hem gevolgd en gesteund en wèl heeft hij onnoembaar veel invloed gehad op de ontwikkeling der Oostenrijksche kunst. Zelfs de Wiener-Werkstätte heeft van zijn invloed een krachtig stempel ontvangen. Toch moet de samenleving het verwijt treffen, indien in zijn werk is gegroeid, de met een mom van vreemde schoonheid starende excessen. Hij heeft evenals de grooten in ons land, te veel moeten zoeken op de voor zijn geest zoo enge terreinen der affiche-, boekversiering- en schil-

SALOMÉ GUSTAV KLIMT

derijenkunst, inplaats dat hem de muren geboden werden, waarop zijn arbeid tot bezinking kon komen en waarop hij het proces van de groeiing zijner kunstenaars-gaven kon peilen en volgen.

JURISPRUDENZ — 1903 GUSTAV KLIMT HYGIEIA — 1901

Beschilderingen oorspronkelijk bestemd voor de Aula der Weensche universiteit — HYGIEIA — Hier trekt de door ziekte en pijn bijeengepakte menschenmassa — in wier midden de dood is, — aan Hygieia voorbij. Een eeuwig sterven en vergaan, terwijl als de levensbelofte, aan den sterken arm van den man, eene vrouw in het schemerlicht van het heelal zweeft.

JURISPRUDENZ. Met vangarmen omklemt een poliep, — de onophoudelijk werkende verleiding, en het na volbrachte daad niet meer loslatende schuldbewustzijn, — den mensch. Deze is omringd door drie wraakgodinnen, verpersoonlijkend het nog sluimerende, ontwakende en eindelijk in ontzetting starende geweten.

NEGERPLASTIK DOOR R. N. ROLAND HOLST

CARL EINSTEIN VERLAG DER WEISSEN BÜCHER, LEIPZIG

Hoe lief en teeder is toch aller dingen aanvang, soepel, zacht en vol heerlijke mogelijkheden, vrij van alle verstarring en verstijving des doods.

Maar hoevele van al die beloften worden nimmer werkelijkheid, — waar blijven, zuchtte Goethe reeds, waar blijven toch alle aanvallige kinderen?

Hebben wij ons niet allen wel eens ontroerd en geboeid gebogen boven het opengebroken bebroede ei, waarin de vrucht nog niet meer was dan een fijn aanzwellend netwerk van bloedroode weefsels, met in het midden dat kleine wonder, dat eens tot hart zou uitgroeien, energisch hamerend, open en dicht, uren nog levend en zich verzettend tegen den dood.

En dan te weten, dat dit boeiend cosmisch wonder, met een beetje geluk zou zijn uitgegroeid tot zoo iets burgerlijks bekrompen-blijmoedigs als het wezen, dat wij een boerenkip plegen te noemen, en dat ieder van ons op zijn tijd verwenscht heeft, als het al kakelend met dorpsche opgewektheid wurmen zocht, en in een wijden kring aan alle stille aandacht het uitzweven onmogelijk maakte.

Als de ironie er niet was, waar dan troost te zoeken

over dit zich steeds en overal herhalend verschijnsel?
Zonder die ironie zouden wij ook mistroostig worden, bij het bezien der talrijke reproducties die het boek, waarvan ik den titel hierboven schreef, bevat.
De beloften van letterlijk alles wat ons in de beeldhouwkunst lief is, liggen in die neger-sculpturen besloten, 't is een kunst die vóórhistorisch lijkt, en vermoedelijk hedendaagsch is, het toont den oorsprong van de grootste kunst die wij kennen, en is toch wellicht eerst 5000 jaren later ontstaan. De wonderlijke neger-kunst omvat alle schoone beloften, doch één tragische mogelijkheid, die maar al te zeer werkelijkheid is geworden, ligt in haar vormenspraak zelfs niet vóóronderstelt. Niets toch duidt er op, dat de beeldhouwkunst ooit zou kunnen verloopen tot het conventioneele academisme dat wij haten, en dat in alle landen maar al en te overdadig bloeit.
Op die uiting lijkt de negerkunst niet in één enkel geval, nimmer herinnert zij aan iets dat ontstaan is zonder vreugde of zonder liefde, zij lijkt nooit op die beeldhouwkunst die groeide uit sleur, of die aangeleerd is zooals een slecht aanwendsel, of een doffe methodische plicht.
Maar vol-op herinnert de negerplastiek ons aan de boeiendste beeldhouwkunst van vele tijdperken, aan de heerlijke kunst van verre vergane volkeren, en ook aan die der spaarzame verliefden van thans, zij toont zich vol van die levende instincten die vurig zijn en desnoods

roekeloos, en geboren zijn uit directen hartstocht; of die bedachtzaam zijn en verheven en gewonnen werden uit veel overpeinzing, aan kunst die gelouterd is of aan den duivel verknocht om 't even, maar levend, begeerig bronstig, of aan kunst die eenzaam is, en beschouwend als het geweten zelf. Zij herinnert nu eens aan de groteske gedrongenheid van VIII-eeuwsche Scandinavische schaakstukken, en dan weer plotseling aan de koele ingénuheid van sommige Renaissance-munten die onnoozel schijnen, maar inderdaad geraffineerd zijn, soms schijnt zij bewogen door hetzelfde blijmoedige rythme dat de oud boeddhistische kunst eigen is, en dan weer vertoont zij de boertigheid der typische oude koekepannen-baksels, nu eens lijkt zij eenzaam als de geest van Aubrey Beardsley of Pierrot of de Maan, en dan weer vertoont zij de kinderlijke en vroolijke onverzettelijkheid van sneeuwpoppen. Zij schijnt soms de suggestieve graphische expressie van versleten grafsteenen te bezitten, en is een anderen keer open en druk als 't snijwerk aan de plechten der viking-schepen, soms lijken haar afmetingen niet te schatten door de groote vormbeslotenheid die aan Egyptische sculpturen herinnert, en dan weer lijkt deze kunst dwergachtig als de perversiteit bespied onder een vergrootglas, die ook de verfijnde kunst der Japansche Netzuké's eigen is.
Men herkent er nu eens in de barokke pijpenkoppen en wandelstokken-knoppen gesneden door jodelende verliefde herders uit de bergen, en dan weer denkt men aan de kunst van Raedeker en aan die van 't scheepvaarthuis, maar ook herinnert zij ons aan de heerlijke taai-taaipoppen uit onze jeugd, die helaas niet meer te krijgen zijn, en toch is haar schoonheid ook verwant aan Grieksche archaïsche reliefs, waarin de vormen vanuit een verdord schema beginnen op te ademen, soms herinnert zij aan Redontische fantasmagorieën en dan weer aan de sensationeele luidruchtigheid van de ouderwetsche draaimolenbeesten, men denkt nu eens aan de lieve argelooze vindingen van Jules Vermeire en dan weer aan de grootheid van middeneeuwsche waterspuwers.
Aan dit alles herinnert het, en aan nog veel meer, maar 't herinnert nooit aan de banaliteiten van de 20000 beroemde Europeesche beeldhouwers die vast geloopen zijn in 't genre of de historische allegorie.
En dan te bedenken dat wij deze kunst eigenlijk niet begrijpen, dat wij haar bewonderen en nochthans niet verstaan, dat wat ons een grol gelijkt wellicht hooge religieuse ernst is, dat wat ons obscène lijkt, ritueel zeker is van bedoeling. In te zien dat heel de geestelijke wereld waaruit die negerkunst is ontstaan, ons vreemd is en vèr-af staat, zooals die negers zelf vèr staan van ons af, ook physiek, met hun stank, en hun kroeskoppen vol luizen en hun rijst proppende wit-roode snoeten, hun omfloerste oogen en hun slangachtige vingers, dat

KLOK IN ESCHDOORNHOUT ONTWERP M. DE KLERK

wij hen abject vinden en toch boeiend, dat wij hen vuil en toch zeldzaam en heerlijk vinden, oneindig zeldzamer en heerlijker dan de gore kantoorheertjes die naast en over ons zitten in tram en trein, en waarin alles wat het leven schoon maakt en verrassend, tot den draad toe versleten ligt, de vale representantjes van het academische der burgerlijke moraliteit.
Het is zeker niet opwekkend en toch wel vroolijk ook te beseffen, hoe de burgerlijke beschaving vast in het moeras is geloopen, zoodat alleen de ironie over, of de negatie van haar wezen ons redding toeschijnt.
Vandaar dat het allerlaatst gebed van de minst wereldwijze latere kunstenaars dan ook luidt: „geeft ons, geeft ons weer de ziel van het kind, met de heerlijke verwonderingen over het leven en de stijgende verrukkingen, geeft ons, zoo gij dit niet kunt de ziel van den kaffer of den hottentot, maar verlost ons, o verlost ons van de ziel van den geblaseerden bourgeois."

Dit echter zijn gebeden die nooit in vervulling kunnen gaan : . . wie die zich verveelt op een vergadering, wenscht zich niet terug, een eenzamen hamerenden bloeddroppel in moeder's schoot, een warm, heerlijk eerste begin in gekoesterde onbewustheid, inplaats van een deel der vale werkelijkheid waarvan de positiefheid martelend is ?
Maar wij kunnen geen kiem en geen kaffer meer worden, wel kunnen wij des levens verwonderingen al te opzettelijk kweeken of nabootsen, maar wij kunnen niet terug, nòch kunnen wij stilstaan.
En wij behoeven dit ook niet te wenschen, als wij de schoone voorteekenen maar leeren onderscheiden, die ons de nadering doen zien van een nieuw tijdperk, die den geest een nieuwen inhoud zal geven en de scheppende handen een nieuw en grootscher doel, en in welks licht wij over ons zelf, en over onze heerlijkheid verbaasd zullen zijn, inplaats van zooals thans maar al te vaak bedroefd.

APHORISMEN VAN GUSTAVE LE BON

Onze instellingen, gewoonten en wetten te willen opdringen aan de inboorlingen eener kolonie, is het verleden van het eene ras in de plaats willen stellen van dat van het andere.

Opvoeding bestaat in de kunst het bewuste te doen overgaan in het onbewuste.

Men beheerscht de volkeren gemakkelijker door voedsel te geven aan hun hartstochten dan door hun belangen te behartigen.

Het is een ernstig teeken van verval, indien de moraliteit der heerschende klassen daalt beneden die der beheerschte.

Velen stellen het gemakkelijker zonder waarheden, maar niemand is sterk genoeg het te kunnen stellen buiten illusies.

De keuze van een stelsel van opvoeding is voor een volk van grooter belang dan die van zijn regeeringsvorm.

De uitverkorenen van een volk scheppen zijn vooruitgang, de middelmatigen vormen zijn kracht.

De ware kunstenaar schept, zelfs al kopieert hij.

Boven de onmisbare moraal, zooals die is neergelegd in de wetgeving, bestaat er nog een hoogere moraal, die leert persoonlijk belang op te offeren aan het algemeen belang. Met de eerste kan een maatschappij voortbestaan, maar eerst met de laatste wordt zij groot

Onze ware levensduur hangt niet af van het aantal levensdagen, maar van de verscheidenheid door gewaarwordingen, gedurende die dagen opgehoopt.

N.V. v.d. BERG EN Co's METAALHANDEL AMSTERDAM

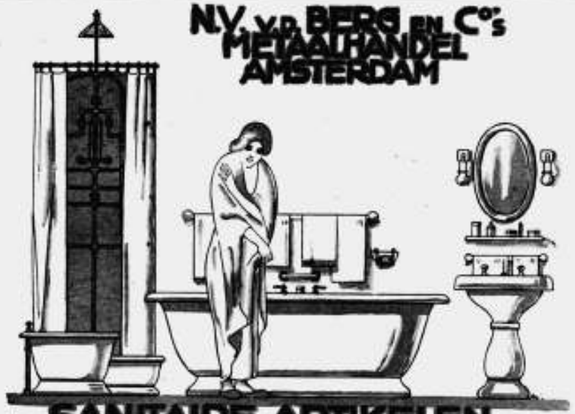

SANITAIRE ARTIKELEN

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL
MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co.
FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT
U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK
BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN
N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED. A. KRAAK A.ZN
AMSTERDAM
VYZELBR. 28.
BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK
KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5876 N.
KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.
SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

MEUBILEERINGEN
MEUBELFABRIEK
„L.O.V."
OOSTERBEEK
BETIMMERINGEN

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BOUWHANDEL
MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co.

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W. ED A. KRAAK A. ZN
AMSTERDAM
VYZELBR: 28.

BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5876 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

MEUBILEERINGEN

MEUBELFABRIEK
„L.O.V."
OOSTERBEEK

BETIMMERINGEN

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

OPGERICHT — 1785
Koelewijn & v.d. Ent.
DECORATEURS-HUISSCHILDERS
ATELIERS VOOR
GEBRANDGLAS
EN
EENVOUDIG GLASINLOOD
KERKSTRAAT 301 AMSTERDAM

NEDERLANDSCHE NIJVERHEID

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK

FABRIEK EN KANTOOR
SLUISWEG - 7
(BIJ DE WILLEMSKADE)

INTERCOMMUN. TELEFOON 261

TELEGR.-ADRES: HACIT-SCHIEDAM

SCHIEDAM

GEGOLFDE
ASBEST-CEMENT PLATEN
VOOR WANDBEKLEEDING
EN DAKBEDEKKING

VLAKKE
ASBEST-CEMENTPLATEN
EN DAKLEIEN

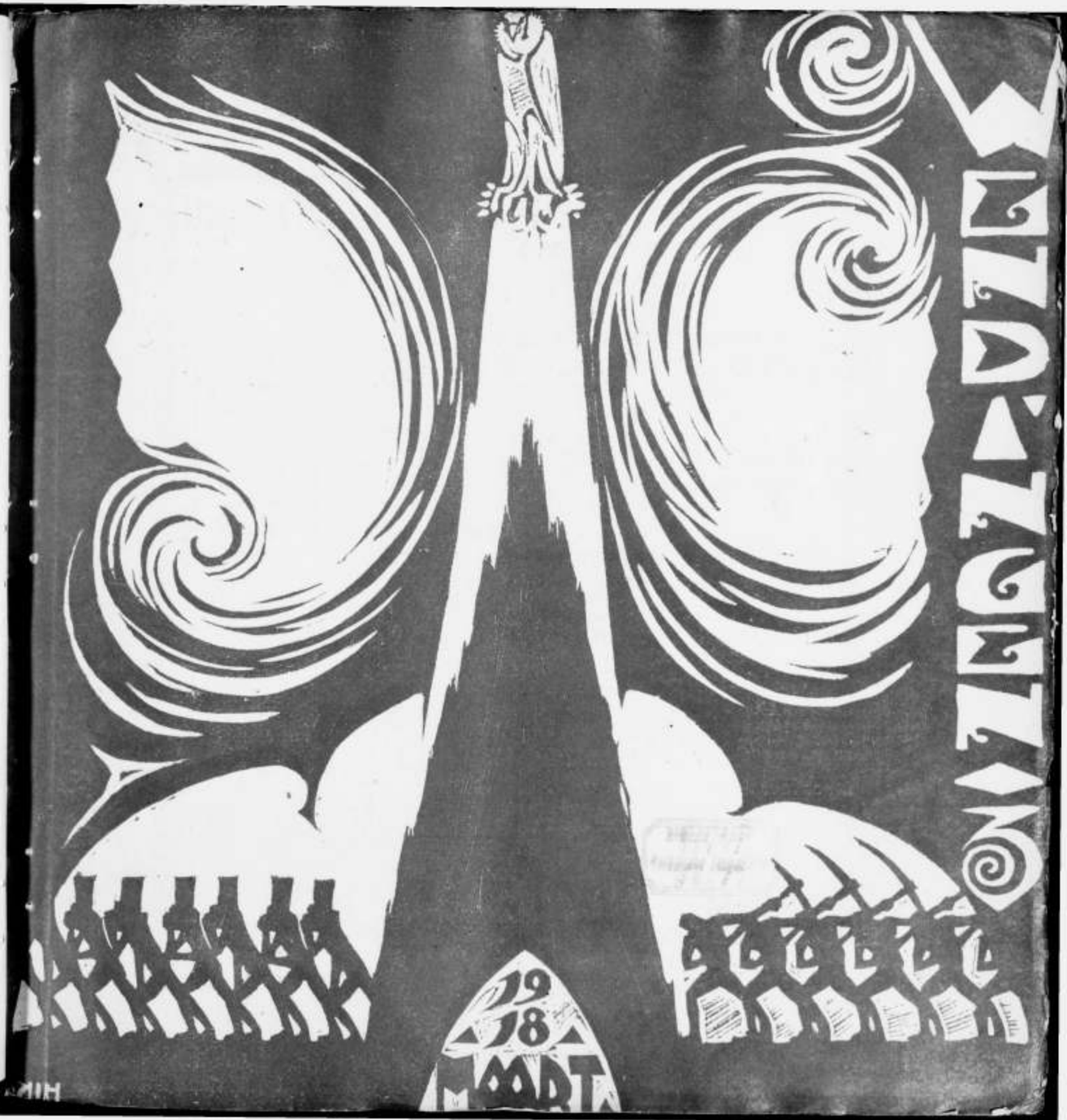

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT
HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

MAART NUMMER

OMSLAG JANUARI-NUMMER
ONTWORPEN DOOR LAUWERIKS

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

ONTWERP VOOR DEN OMSLAG VAN
DIT NUMMER DOOR HILDO KROP

OMSLAG FEBRUARI-NUMMER
ONTWORPEN DOOR M. DE KLERK

INHOUD

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ
DOOR J. M. VAN DER MEIJ

GEMEENSCHAPSKUNST EN INDIVIDUALISME DOOR J. L. M. LAUWERIKS

EEN NIEUW WERK VAN MENDES DA COSTA. BIJSCHRIFT DOOR ALBERT VERWEY. MET 4 ILLUSTR.

VERLANGENS NAAR MONUMENTALE KUNST EN EENIG WERK VAN J. MENDES DA COSTA (OVERGENOMEN UIT EEN ARTIKEL VAN WALTER VAN DIEDENHOVEN)

JESSURUN DE MESQUITA DOOR J. GRESHOFF. MET 3 ILLUSTRATIES

OVER RATIONALISME IN MEUBELKUNST DOOR P. H. ENDT

BORDUURWERK IN STEELSTEEK ONTWORPEN DOOR L. HOOST

LANDHUISJE TE BLARICUM
ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr.

LANDHUIS TE BLARICUM, ARCH.
J. A. SNELLEBRAND EN A. EIBINK

ZOMERHUISJE TE NUNSPEET
ARCH. HEINEKE EN KUIPERS

TUINMANSWONING TE HILVERSUM
ARCHITECT J. M. VAN DER MEIJ

LANDHUISJE TE HILVERSUM
ARCHITECT M. DE KLERK

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT
HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEEN-
KALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIÊTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

MAART NUMMER

OMSLAG JANUARI-NUMMER
ONTWORPEN DOOR LAUWERIKS

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

ONTWERP VOOR DEN OMSLAG VAN
DIT NUMMER DOOR HILDO KROP

OMSLAG FEBRUARI-NUMMER
ONTWORPEN DOOR M. DE KLERK

INHOUD

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ
DOOR J. M. VAN DER MEIJ

GEMEENSCHAPSKUNST EN INDIVI-
DUALISME DOOR J. L. M. LAUWERIKS

EEN NIEUW WERK VAN MENDES
DA COSTA. BIJSCHRIFT DOOR
ALBERT VERWEY. MET 4 ILLUSTR.

VERLANGENS NAAR MONUMENTA-
LE KUNST EN EENIG WERK VAN
J. MENDES DA COSTA (OVERGE-
NOMEN UIT EEN ARTIKEL VAN
WALTER VAN DIEDENHOVEN)

JESSURUN DE MESQUITA DOOR
J. GRESHOFF. MET 3 ILLUSTRATIES

OVER RATIONALISME IN MEUBEL-
KUNST DOOR P. H. ENDT

BORDUURWERK IN STEELSTEEK
ONTWORPEN DOOR L. HOOST

LANDHUISJE TE BLARICUM
ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr.

LANDHUIS TE BLARICUM, ARCH.
J. A. SNELLEBRAND EN A. EIBINK

ZOMERHUISJE TE NUNSPEET
ARCH. HEINEKE EN KUIPERS

TUINMANSWONING TE HILVERSUM
ARCHITECT J. M. VAN DER MEIJ

LANDHUISJE TE HILVERSUM
ARCHITECT M. DE KLERK

BORDUURWERK IN STEELSTEEK

ONTWORPEN DOOR L. HOOST

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 3 20 MAART 1918

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ DOOR J. M. VAN DER MEIJ

Twee verschijnselen van den menschelijken geest, daaraan ontsproten in het verre terug van den oertijd.
Onafscheidelijke metgezellen van den mensch, sedert hij, ver terug, begon samen te klonteren tot kudde.
Beurtelings knecht en meester, vergezellen zij den mensch die hen niet ontberen kan en wil, bij zijn omzwervingen op aarde, totdat zijn rol op deze planeet zal zijn afgespeeld. Samen kunnen zij het Hooglied vormen van de menschelijke beschaving.

▫ ▫ ▫

Sedert de mensch zich bewust begint te onderscheiden van het dier, voelt hij zich gedrongen uiting te geven zoowel aan zijn kudde-instinct, welk sociaal verband reeds in het dier zelf wortelt, als wel aan het meer eigenlijk menschelijk hunkeren naar voorwerpen ter beschutting en versiering, Maatschappij en Bouwkunst.
De Maatschappij volgt in hare ontwikkeling alle fasen van de menschelijke ideeën omtrent de verhouding van mensch tot mensch, omdat zij van deze ideeën de resultante is. In de Bouwkunst vindt de mensch zoowel het middel tot voldoening aan zijn meest materieele behoeften, persoonlijke en maatschappelijke, als het instrument waarop hij uitspeelt zijn eigen, menschelijke ziel.
De Bouwkunst is den mensch de brug, waarover zijn geest voeling houdt met het goddelijke, dat hij, smachtend van uit de diepten der aardsche gebondenheid, tracht te vertolken in bouwsels zijner handen, deze trachtende te bezielen met de vonk van het goddelijke, dat in den mensch zetelt, hem op zijn beurt opheft boven de stoffelijkheid.
Bouwkunst en Maatschappij, beide zoowel stoffelijk als geestelijk, schoonste monumenten van menschelijk denken en menschelijke ziel.

▫ ▫ ▫

Gaan wij de geschiedenis van het menschelijk gebeuren vanaf de vroegst bekende tijden na, dan vinden wij in de evolutie van Bouwkunst en Maatschappij geen ononderbroken stijgende lijn, maar bespeuren wij stijgingen en dalingen.
Toch mogen wij aannemen, dat de menschelijke evolutie, als totaal verschijnsel, zich in stijgingslijn beweegt.
En nu is het merkwaardig dat zoowel Bouwkunst als Maatschappij naast perioden van grooten bloei en volmaking, zoo diep kunnen zinken, dat er twijfel mogelijk is en was of wel ooit weer een stijging zou plaats vinden.
Toch dient er verband te zijn met de menschelijke evolutie en als wij goed onderscheiden, vinden wij ook steeds dien samenhang.
Wel niet altijd gelijktijdig, maar toch zoo samenhangend dat de invloed van de innerlijke menschen-evolutie op op de uiterlijke menschen-evolutie, Bouwkunst, Maatschappij, merkbaar is, maar, omdat de uiterlijke evolutie meer of minder sterk gedragen wordt door de innerlijke en deze zich niet altijd even duidelijk manifesteert, zijn de uitvloeisels, Bouwkunst en Maatschappij aan grooter schommelingen onderhevig.

▫ ▫ ▫

De hoofdvoorwaarde voor het ontstaan van een hoogtepunt in Bouwkunst en Maatschappij is dat er harmonie bestaat tusschen de innerlijke en uiterlijke aandoeningen van den mensch, in dien zin, dat de wijze, waarop de verhouding van mensch tot mensch is geregeld, in overeenstemming is met het tot uiting brengen van het innerlijk sentiment.
Bovendien gaat hiermede gepaard een evenwicht tusschen de beeldende en expressieve sentiment-kunst.
En het schijnt, dat deze harmonie alleen mogelijk is in maatschappelijke verhoudingen, waarin de mensch als individu tot zijn recht komt.

▫ ▫ ▫

Twee zulke hoogtepunten zijn er tot nu toe in de menschelijke evolutie aan te wijzen, n.l. het Grieksche en het Gotische tijdvak.
De voor-Grieksche tijd, waarin de evolutie van uit het donker der praehistorische tijden in hoofdzaak de mas-

LANDHUIS TE BLARICUM. GEBOUWD 1915. BOUWSOM f 8500
ARCHITECT □ □ □ □ H. F. SIJMONS Jr.

saas beroert, beschavingen doet ontstaan als de Egyptische, waarin de mensch als menigte wordt verzorgd, stoffelijk en geestelijk, door een priesterschap, gesteund door een bijna symbolisch koningschap. Evenwijdig met deze beschaving, en elkaar wederzijds beïnvloedend de Babylonische, in hoofdtrekken gelijksoortig, en levende onder een gemeenschappelijk ideaal, zoo te noemen, van wijsheid voor geprivilegeerde kasten, en algemeen maatschappelijk welzijn voor de menigte.

□ □ □

Voor het eerst openbaart zich dan in de Grieksche beschaving, als resultante van diverse invloeden, en onder de wisselwerking of reactie van de genoemde toestanden, een streven om den mensch als individu tot zijn recht te laten komen. Een ver doorgevoerde natuur-dienst, geen ruimte latende aan een door dogmatiek zich handhavend priesterdom, doet een geestelijk verband tusschen de menschen onderling ontstaan, waardoor een Maatschappij, verzameling van zich individueel uitlevenden, gevormd wordt met als ideaal een volkomen harmonische ontplooing van menschelijke kunsten. Zelfs de goden zijn in deze samenleving opgenomen door in hen eenheid met de natuur en hare krachten te zoeken.

In deze maatschappij is de Bouwkunst de eerste der kunsten, gemeengoed der gemeenschap, door ieder bebegrepen èn als gemeenschapstaal, èn als individueele uiting. In volkomen harmonie met de bouwkunst is de vertolking van het menschelijk sentiment, zoowel in de beeldende kunsten als in de muzikale en literaire kunst. En met deze, Grieksche beschaving, sluit een hoofdstuk van de menschelijke evolutie af. Van een moeizaam, klein begin, langs allerlei meer of minder barbaarsche uitingen, is een der richtingen, waarin die evolutie verloopen moest, tot eindpunt geraakt. Verder op dezen weg door te gaan was onmogelijk, zonder het menschelijk standpunt te verlaten en de godheid zelf te worden. De mensch als zelfstandig harmonisch wezen, zich volkomen uitlevend in overeenstemming met de hem omringende, meelevende medemenschen en natuur, had een hoogtepunt bereikt in een ideaal, het best uit te drukken in het streven, een te zijn met de thans bevriende natuur, zoolang vijandig en gevreesd.

□ □ □

Met het bereiken van dit streven had de mensch een deel van het Goddelijke benaderd, doch tevens instinctmatig gevoeld, dat langs dezen weg geen eenheid met het Goddelijke zelf te bereiken zou zijn.

□ □ □

En waarschijnlijk als bedroevende reactie, zien wij daarna de opkomst en ontplooing van de meest materialistische Maatschappij, die de aarde ooit heeft moeten dragen, de Romeinsche.

Een Beschaving, zoo stoffelijk, en zoo cynisch, dat ons, nakomelingen, nog een deel van dien vloek belast, zonder mogelijkheid van spoedig komende verlossing; een tijd, waarin de mensch als individu zoo op den achtergrond raakt, dat als analoge reactie op de Romeinsche maatschappij de weer opdoemende menschelijke innerlijkheid in de Christelijke leer leidt tot zelfverloochening niet alleen, maar helaas ook tot volkomen negatie van den mensch als individu.

Waarschijnlijk greep de mensch, door de Romeinsche maatschappij in zijn innerlijkste wezen verkracht en gehoond, naar het redmiddel der Christelijke afdwalingen, om ten minste een glimp van de Goddelijkheid, die hij trachtte te benaderen in de Grieksche beschaving, vast te houden.

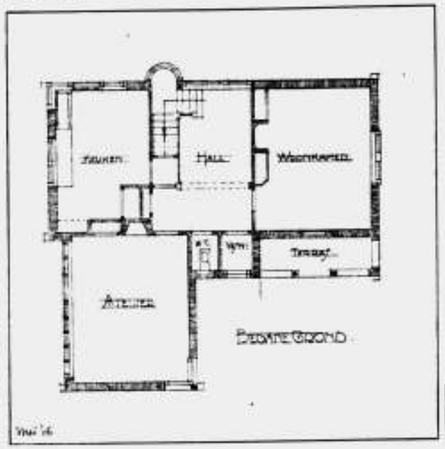

De Christelijke idee, zoo voorbestemd om de draagster van de Maatschappij en de Bouwkunst te worden, verscheen te vroeg, en werd zoodoende onder den drang der omstandigheden te zeer als idee misbruikt om, zelfs in de nadagen van de Romeinsche beschaving, een voldragen kunst te kunnen leveren.

Eerst later, onder nieuwe verhoudingen, zou dit het geval zijn.

De Romeinsche Bouwkunst, is als de Maatschappij zelve, materieel, zwaarwichtig, geweldig en drukkend, zich tooiend met den roof van onderdrukte volken en beschavingen.

Toch is de kracht van de Grieksche idee zoo groot, dat zelfs na den ondergang van de Grieksche Maatschappij, de Grieksche kunst, en speciaal de Bouwkunst, van grooten invloed is op de Romeinsche, hoewel deze wellicht onbeïnvloed, een meer karakteristieke uitdrukking zou hebben gehad, al ware dan het menschelijk ideaal nog verder te zoeken geweest.

□ □ □

Na deze afdwaling treffen wij een zoo volkomen teruggang en verwording aan, dat eeuwen voorbij gaan zooder Bouwkunst als zonder Maatschappij, tijden van verwording in het menschzijn zelf.

Geruime tijden van menschelijke duisternis zijn noodig, om onder invloed van de Christelijke idee, weer langlangzamerhand te geraken tot het vormen van een ideaal, dat voorloopig nog onbereikbaar, dienen kan als richtpunt voor het zoeken van den menschelijken geest.

Tijden van zoeken en proeven nemen om een richting te vinden, analoog aan die, welke langs eeuwen van voorbereiding, eindelijk als hoogtepunt leidde naar de Grieksche beschaving.

Tijden, waarin weer de behoefte gevoeld werd aan de uitbeelding van den mensch, individu als grondslag voor een streven, om langs een anderen weg dan voorheen, het Goddelijke te benaderen.

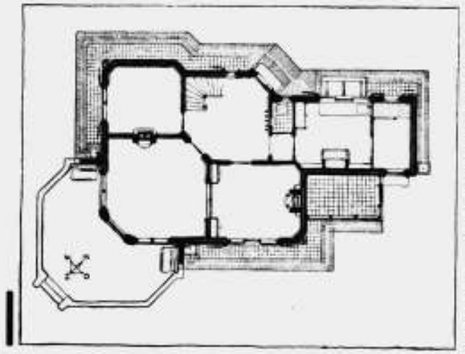

LANDHUIS TE BLARICUM. GEBOUWD 1917. BOUWSOM f 10.000
ARCHITECTEN □ □ J. A. SNELLEBRAND EN A. EIBINK

GEMEENSCHAPSKUNST EN INDIVIDUALISME I. DOOR J. L. M. LAUWERIKS

In de laatste jaren hebben wij op kunstgebied allerlei stijlwisselingen doorgemaakt en wel liefst in omgekeerde volgorde der historische ontwikkeling, en nu zijn we eindelijk zoover, dat wij de kunstuitingen der wilde volken tot een ernstige bron van studie en navolging zijn gaan maken. De schilders hadden, in Holland tenminste, den smaak voor het schilderen van physieke koeien met hunne vredelievende psyche verloren, en ook scheen het weiland, de sloot, het boerenbinnenhuis en het gemoedelijke landleven der bewoners niet meer genoeg romantische aantrekkingskracht te bezitten, en de schilders gingen in het buitenland of in de koloniën reizen, om tenslotte in Afrika of Australië te belanden om bij de onbeschaafde volkeren nieuwe indrukken op te doen. In het buitenland is dit zoogenaamde „verniggeren" der kunst reeds zeer ver doorgedrongen en indien men eenige ongewenschte nevenverschijnselen buiten beschouwing laat, kan men in het algemeen wel zeggen, dat er uit deze studie veel goeds is te voorschijn gekomen en dat een verder werken in deze richting, vruchtbaar zal blijken te zijn.

Voor den architect, zal deze ontwikkeling ietwat langzamer moeten geschieden, daar zijn beroep hem teveel vasthoudt, en hij geen jarenlange reizen in het buitenland kan maken en tegelijk zijn vak beoefenen. Hij zal dus aangewezen zijn op studie's uit boeken of in Museums om uit de kunstvoortbrengselen van sommige, — niet alle, — beschavings-primitieven de elementen voor eene futuristische bouwkunst op te diepen. Hoe sneller dit verloop zich ontwikkelt, hoe eerder wij kans hebben uit eene chaotische veelheid, tot eene rustigere eenheid te geraken.

Noodzakelijk en onvermijdelijk en geheel behoorend tot het ontwikkelingsverloop naar eene nieuwe kunstperiode, schijnen ons al deze proeven met allerhand nieuwe

ZOMERHUISJE TE NUNSPEET. ARCH. HEINEKE EN KUIPERS
GEBOUWD 1915 □ □ □ BOUWSOM f 6500

kunstuitingen te zijn en men moet zeer voorzichtig zijn in het beoordeelen, en nog meer, in het veroordeelen. Zelfs eene proef, die geheel mislukt, of die blijkt iets onmogelijks te willen, heeft, nadat dit afdoende gebleken is, minstens nog de verdienste, dit te hebben aangetoond en is als zoodanig reeds van groote waarde. Al wie met oplettendheid, met groeiende belangstelling en leerzucht, in een ethnografisch of koloniaal museum heeft rondgesnuffeld, heeft reden gehad, zich ten hoogste te verbazen, over de rijpe kunstopvattingen van volken die nu onbeschaafd zijn doch in het verleden een groote beschaving bereikten en nu in hun vervaltijd zijn. Dit is ook op het gebied der bouwkunst op te merken. Het volledig begrip van het hoofdkarakter der bouwkunst en der funkties der bouwdeelen, zoowel technisch als estetisch, die daarin tot uiting komen, vormen eene beschamende tegenstelling met vele dingen, die door ons worden voortgebracht. Maar al te dikwijls zijn wij daartegenover de onbeschaafden en primitieven. Dit is geheel letterlijk, zonder eenige overdrijving bedoeld en kan door bewijzen gesteund worden.

Op het gebied der bouwkunst wacht ons dus nog een kort tijdperk van kunstmatige primitiviteit, zooals de andere kunsten dit reeds ten deele gekend hebben, en dan kunnen wij den cirkelgang als gesloten beschouwen, tenzij wij nog verder willen teruggaan en het aardsch terrein verlaten om elders nieuwe bronnen van studie te ontdekken. Ook dit streven kan door menig voorbeeld aangetoond worden. In het algemeen moet ten opzichte der snelle stijlwisselingen nog bemerkt worden, dat er methode schijnt te schuilen, in deze herhalingen van het verleden, de rekapitulatie, van alle dingen, die zich op kunstgebied voordeden en waarbij alle landen volken en tijdperken kinematografisch op het natuurlijke film der kunst zijn komen te verschijnen. Voor de waarachtig scheppende kunst, leken deze ietwat theatrale dingen ongewenscht en zelfs tegengesteld aan het doel, doch we mogen niet vergeten, dat we hierbij slechts te doen hebben met zoogenaamde kostuum-proeven of detailstudie's. Eerst veel later zal men kunnen overzien, dat deze fel anarchistische kunstuitingen, dit slechts waren voor ons burgelijk gemoed, dat er steeds op uit is naar een rustpauze te zoeken in den meedoogenloozen loop van het ernstige tooneelspel des levens, doch van uit een hooger standpunt gezien is dit alles misschien een kosmisch verloop in dubbele beteekenis en zouden wij dus moeten verlangen naar eene verandering onzer zienswijze en niet naar die der gebeurtenissen. Dat zou zeker eenvoudiger zijn en veel onnoodige opwinding overbodig maken en de kunstontwikkeling zou [illegible]er in zooverre door gebaat zijn, dat zij sneller tot het vooropgestelde doel kon geraken. Aldus gerustgesteld ten opzichte van het goede en ook het logische dat aan al deze schijnbaar buitenissige dingen ten grondslag ligt, en overtuigd, dat de geheele drijfkracht van dit tooneel voeren zal tot het

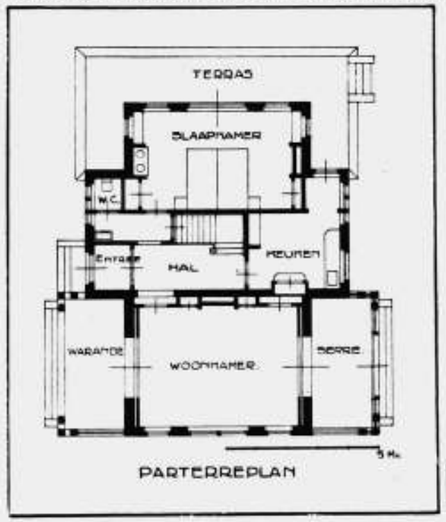

PARTERREPLAN

ontstaan eener herboren kunstuiting, zou het hoogst waardevol zijn te weten naar welke richting dit alles gedreven wordt en wat wij als doel of resultaat te verwachten hebben.

In de allereerste plaats dan, is het waarschijnlijk, dat het vroegere denkbeeld eener gemeenschapskunst, het eerste deel van het program zal uitmaken, indien men wellicht nog niet verder wil gaan en vooropstellen, dat deze gemeenschapskunst de aanduiding zal blijken te zijn voor het geheel dier nieuwe kunstuiting en dus niet slechts een bijkomende eigenschap daarvan zal vormen. Velen zullen dit denkbeeld utopisch vinden, wanneer men let op de lauwheid, waarmede dit denkbeeld heden ten dage wordt behandeld, in tegenstelling met het vuur waarmede het aanvankelijk werd opgenomen en verder gedragen. Ondanks dit alles lijkt het ons toch waarschijnlijk, dat alleen dit denkbeeld eener gemeenschapskunst in staat zal blijken te zijn voldoende omvang te bezitten om alle moderne nevendenkbeelden te kunnen omvatten en dat tevens voldoende ideale levenskracht heeft om de kunstenaars in ruime mate te bezielen.

Het is maar al te waar, en zeer te betreuren, dat zoovele kunstenaars, die zich aanvankelijk onder de banier der gemeenschapskunst schaarden, zich langzamerhand hebben teruggetrokken en naar het gebied der individueele kunst zijn teruggegaan. Toch hebben zij er toe bijgedragen het ideaal eener zulke kunst iets meer te benaderen en tot hunne verontschuldiging kon tevens dienen dat men nog lang niet weet wat gemeenschapskunst eigenlijk is. Letterlijk beschouwd is alle kunst tegelijk gemeenschapskunst in dien zin, dat zij put uit het geestelijk reservoir eener hoogere zijnsorde en de

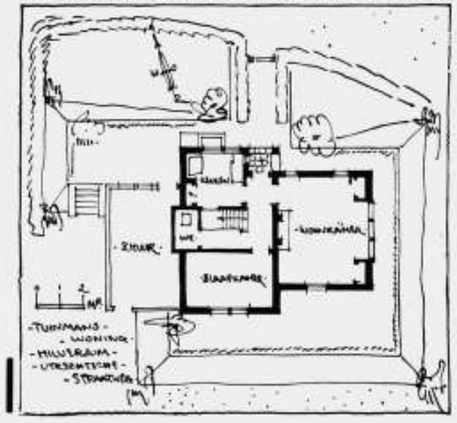

TUINMANSWONING TE HILVERSUM. ARCH. J. M. VAN DER MEIJ
GEBOUWD 1917 □ □ □ □ □ □ □

daar verkregen indrukken, tot visie verdicht en tot kunstindrukken verwerkt, in een kunstvoorwerp vastlegt. De gemeenschapskunst is, zoo beschouwd, de geheele complex, de universeele bouw of het volkomen beeld eener geestelijke bovenwereldsche orde. Doch dit is natuurlijk wel de gemeenschapskunst, waaraan wij toebehooren en steeds naar trachten, doch geenszins eene zoodanige die wij hier in stoffelijke vormen in haar geheel kunnen uitdrukken of wedergeven. En wanneer wij dus spreken over de gemeenschapskunst der toekomst dan bedoelen wij daarmede eene zoodanige verbeelding der geestelijke, als in overeenstemming gebracht kan worden met de invloeden van tijd, omgeving en der individuen, die haar zullen moeten verwerkelijken. Niet ten onrechte heeft men ingezien, dat de laatste groote gemeenschapskunst die der middeleeuwen geweest is, daar deze geheel de kenmerken vertoont die wij daarvan verlangen, hoewel het uiterst moeilijk is om te bepalen, waar de gemeenschapskunst aanvangt of ophoudt. Men zou evengoed kunnen zeggen dat de voorwaarden daartoe vervuld zijn, indien een geheel samenstel van volken of een ras zoo door een overheerschende idee bevangen worden, dat zij deze in hun geheele samenstel kunnen verwezenlijken. Het eerstgenoemde bovenwerkelijke prototype of de zooeven aangeduide algemeene verwerkelijkte idee, zijn echter nog niet datgene, wat wij onder gemeenschapskunst meenen te moeten verstaan, omdat wij niet zoozeer streven naar de algemeene uitdrukking daarvan, doch meer bepaald naar hare verbijzondering in verband met onzen tijd. Wij zoeken dus naar eene bijzondere en meer speciale uitgave der gemeenschapskunst en leggen niet zoozeer

LANDHUISJE TE HILVERSUM, GEBOUWD 1914. BOUWSOM f 5600
ARCHITECT □ □ □ □ □ M. DE KLERK

den nadruk op de algemeene kenmerken, die van alle tijden zijn. Zeer terecht letten wij voornamelijk op den eigendommelijken vorm, dien wij voor onzen tijd daaraan wenschen te geven.

Zoo beschouwd blijkt het, dat wij bij den aanvang der beweging van de algemeene idee eener komende gemeenschapskunst doordrongen waren, doch daarna ons meer in het bijzonder zijn gaan bezighouden met het uitwerken der eigenschappen en kenmerken en met het pogen, om de lokale kleur samen te stellen, waarmede zij in onzen tijd zal worden bekleed. Dit werk zal zeker niet in weinige jaren te volbrengen zijn en er zullen wellicht eeuwen voor noodig zijn om het door alle phasen heen te ontwikkelen en ten slotte de geheele idee te kunnen uitzeggen in eene volledige bekroning. Het spreekt wel van zelf, dat men voor den opbouw eener gemeenschapskunst naar alles zoekt, wat daaraan slechts bevordelijk zijn kan, en daarbij dikwijls pogingen zal aanwenden in eene verkeerde richting. Men zal o.a. alles aankweeken en bevorderen wat reeds in het verleden doeltreffend gebleken is. Hiertoe behoorde zeker een intensiever ingrijpen der bouwkunst in het maatschappelijk leven, omdat de bouwkunst door haar algemeen karakter en de grootere abstraktie van hare inhoudsbeelden zich bij uitstek daartoe leent. De algemeene gemeenschapsidee is in haar allerlaatsten grond een opgaan van individuen of persoonlijkheden, die als levende steenen den geheelen bouw der gemeenschapsidee samenstellen en dus daarin eene ondergeschikte en samendienende rol vervullen en wier funktie geheel bestaat in het ongehinderd medetrillen met het algemeene oerlichaam, welks bloed ook hun geestelijk samenstel doorloopt en voedt. Dit gronddenkbeeld ligt ook geheel aan de bouwkunst ten grondslag, die een gelijke functie der bouwkundige onderdeelen en zelfs die der beeld- en schilderkunst en der kunstnijverheid ten opzichte van den geheelbouw verlangt. Als gevolg hiervan zien wij ook dat de belangstelling voor bouwkunst in de algemeene waardeering van het publiek sterk toeneemt en dat zij zich wederom een belangrijke plaats veroverd heeft als beschavingsfaktor in de menschelijke gemeenschap.

Dit algemeen streven ter bereiking eener moderne gemeenschapskunst openbaart zich temidden eener tot haar toppunt opgevoerde individualistische kunst, die nu reeds eene eeuwenlange schitterende ontwikkeling doorloopen heeft en juist daardoor medewerkt om de gemeenschapsidee waaraan zij schijnbaar tegengesteld is te versterken. Want zoodra in eenig organisme de deelen, organen of eenheden hun hoogste eigen leven ontplooiden en alle ontwikkelingsmogelijkheden geopenbaard hebben, dan zullen zij zich of van het geheel willen afscheiden en dan ten onder gaan, of zij zullen in eigen specialiseering niet verder kunnende gaan naar hun vitalen stam terugblikken, teneinde daaruit nieuwe levenskracht voor verder leven te ontvangen. Dit tweevoudige verschijnsel is heden ten dage goed waar te nemen, wij zien eenerzijds het middelpunt vliedende streven der ultra-individualisten en aan de andere kant de bekeerlingen die van dit ultra-denkbeeld terugkeeren en hunne krachten in middelpuntzoekende richting aanwenden.

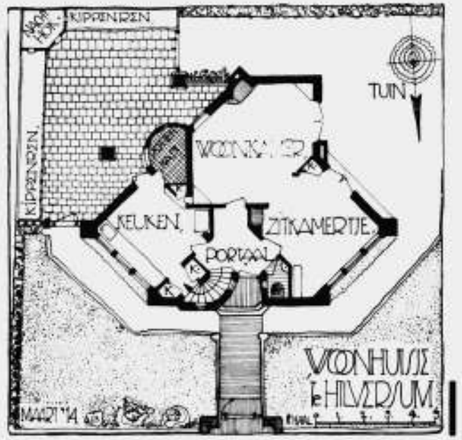

Bij het beschouwen der individualistische richting dienen overigens drie stroomingen duidelijk te worden onderscheiden. De eerste strooming is onder-individueel en vertegenwoordigt een soort van onderbewustzijn van ondergeschikte soort, dat nog niet in staat was zich tot het zuiver individueele bewustzijn op te heffen. Op kunstgebied levert het een primitieve gemeenschapskunst zooals wij die bij zulke volken aantreffen, wier kunst nog geheel blijft in de sfeer van hun primitief denken en leven. De tweede strooming is die van het zuiver individualisme, zooals het ons uit onze eigen Kunstuitingen voldoende bekend is. De derde strooming echter is de boven-individueele, ontstaan uit een boven-individualistisch bewustzijn dat alles bevat wat boven het egocentrisch streven gelegen is. Dit voert tot eene gemeenschapskunst, waarnaar nu weder getracht wordt, en moet tenslotte leiden tot eene volkomen verwerkelijking der geestelijke idee zooals deze hare uitdrukking vond in de groote bloeitijdperken der kunst in het verleden.

De aanwezigheid dezer drie stroomingen wordt wel eens over het hoofd gezien en de aanhangers van het zuiver individualisme die van nature geneigd zijn de voordeelen der gemeenschapsidee te onderschatten, zien voorbij, dat de onder-individueele strooming uit het voorindividueele stadium niet verward mag worden met de boven-individueele, die eerst kan aanvangen, nadat de individueele strooming haar toppunt bereikte. Het onderindividueele stadium zooals het zich totnogtoe vertoonde in de kunstuitingen van volken, die een hooger beschavingspeil nog niet bereikten, wel te onderscheiden van dezulken, die het alreeds overschreden hebben, is vergelijkbaar met de onderste trappen der natuurlijke ontwikkeling, waarbij de lagere stoffelijke funkties den boventoon voeren en waarbij er nog geen afzonderlijke individueele begrenzingsvormen bestaan.

In het boven-individueele heeft iets dergelijks plaats, de algemeene vormbeginselen blijven waarneembaar doorschemeren, doch laten niet toe dat een deel zich van het geheel volkomen afscheidt. De deelen blijven steeds in de verhouding van organen of ledematen tot het geheel en zij verkrijgen eerst hun volkomen werking zoodra men het geheel overziet. Uit het geheel weggenomen werken zij overdreven en komen zoodoende niet tot hun recht. Wij zien dit stadium benaderd in alle groote kunsttijdperken en zeer sterk treedt het te voorschijn in de kunst der middeneeuwen en ook, hoewel in mindere mate in de barok en rococotijd. Bij het beoordeelen der voor en nadeelen eener gemeenschapskunst moet dus op dit onderscheid de nadruk gelegd worden, daar het geen zin zou hebben de eigenschappen van het onder-individueele stadium, als echte „niggerij" aan te duiden, nu nog als wereldschokkende nieuwe

DETAIL AAN DEN INGANG VAN HET LANDHUISJE TE HILVERSUM
□ ARCHITECT M. DE KLERK □
GEBOUWD IN 1914 □ □ □ BOUWSOM f 5600

ontdekkingen aan te prijzen. Wel moeten de grondbeginselen hiervan ook in het boven-individueele worden opgenomen en alleen als zoodanig heeft dus deze bepaalde soort van primitiviteit voor ons eene onmisbare waarde.

Met volle gerustheid kan men dus het streven naar het boven-individueele als kunstbeginsel op den voorgrond stellen, zijn kracht is voldoende beproefd en steekhoudend gebleken, men dient er echter op uit te zijn om ook het bereikte uit het individueele stadium daarin op te nemen en dit ook is zeer wel doorvoerbaar, hoe vreemd het ook schijnen moge en hoezeer ook hun beider streven onvereenigbaar lijkt, wij wezen er reeds op dat de hoogste bloei in de individueele sfeer zijn fijnst aroma naar de geestelijke sfeer opzendt en zoodoende de geestelijke gemeenschapsidee schraagt. Men moet nu echter niet gaan verlangen dat alle eigenaardigheden en voordeelen, die in kunstuitingen der individualistische

richting te vinden zijn, nu ook in hun geheel als zoodanig in die der gemeenschapskunst kunnen worden overgenomen. De gemeenschapskunst heeft slechts ten doel deze elementen eerst tot hunne bron terug te voeren en dan op te sporen, uit welken wortel zij ontsproten, dan leidt zij uit denzelfden wortel een nieuwen loot af, die daardoor een geheel ander aanzien kan vertoonen en, desniettemin in wezen van gelijke natuur zijn kan. De gemeenschapskunst moet haar eigen wetten volgen en evenals ieder ander ding of zaak van haar eigen standpunt beoordeeld worden; doet men dat niet dan sticht men niet alleen verwarring in eigen of anderer hoofd, doch is tevens ten hoogste onrechtvaardig en niet minder onlogisch.

EEN NIEUW WERK VAN MENDES DA COSTA

BIJSCHRIFT BIJ FOTO'S DOOR ALBERT VERWEY

Het is altijd een waagstuk naar foto's te oordeelen over een kunstwerk. Maar ik wil ook niet oordeelen. Ik wil met behulp van de afbeeldingen die tot mijn beschikking staan het kunstwerk benaderen, en ik vind niet dat dit een ondankbare arbeid is.

Van Mendes' groep Liefde heb ik er hier vijf en nu treft het mij dat de lens toch wel iets voor me gedaan heeft. Zij heeft vijf verschillende aspekten als het ware uit de eenheid van het werk voor me losgemaakt. Niet meer dan vijf, dit is dus een vereenvoudiging, daar ieder beeldhouwwerk uit een oneindig aantal aspekten bestaat. Maar deze vijf ieder afzonderlijk vastgelegd, zoodat ik ze vergelijken kan. Een dubbel voordeel dat ik met erkentelijke overgave genieten wil. Ik beperk me tot deze vijf blikken op het werk, dat me, als ik ervóór stond, misschien door de veelheid van zijn vormen verwarren zou. En nu vergelijkend, word ik al dadelijk getroffen door een belangwekkend onderscheid.

Wat is er toch in de vormenspraak van de beeldhouwkunst, dat zij zóó boeiend kan zijn en tegelijk zulk een bron van rust en zekerheid? Ik herinner me de tijd toen ik aan de romeinsche bustes in het museum te Napels een openbaring voor mijn leven dankte. Wat me bewust werd was niet onmiddellijk bewondering, allerminst estetische waardeering, maar de zeldzame ontmoeting van karakteristiek en wetmatigheid, en dit verschijnsel niet in een vlak, maar in de ruimte. Ruimte wil zeggen lichamelijkheid, en wanneer deze ons zóó verschijnt dat ze ons tevens boeit door haar oppervlakte en bevredigt door het besef van de volkomenheid waarmee ze aan de wetten van haar eigen wezen beantwoordt, voelen we ons zoowel verheugd als gesterkt. Geen kunst kan de lichamelijkheid dermate zichtbaar voor ons doen optreden als de beeldhouwkunst. De schilderkunst geeft er de illuzie van; de poëzie de inwendige verbeelding; de architectuur begrenst de ruimte maar karakteriseert haar niet; de muziek bezielt haar, maar doet haar vervloeien in het oneindige. De beeldhouwkunst alleen toont de ruimte lichamelijk en verbizonderd, tastbaar en wetmatig. Zonder twijfel zijn en waren er kunstenaars die aan die kenmerken trachtten te ontkomen. Rodin was één van hen. Zijn sterke, zijn profetische natuurdrang wekte voorstellingen in hem op, die zich meer ter innerlijke verbeelding leenden dan ter vertastbaring, andere die in hun lyrische karakteristiek van de oppervlakte de stof eer geweld deden dan uitdrukten. Schilder, dichter, denker, was hij vaak meer dan beeldhouwer. Terwijl plastische kunstenaars hem bewonderen, zullen zij hem niet kunnen volgen, omdat in de aard-zelf van hun kunst een noodzaak ligt tot minder uitbundigheid en klaarder objektiveering. Lichamen in de ruimte, willen ze kunst zijn, moeten nu eenmaal dit mengsel van algemeene wet en bizondere karakteristiek uitdrukken, dat de eeuwigheid van het lichaam is. Mendes da Costa heeft altijd, nu de verbizondering tot in het geestige en kurieuze verscherpend, dan de algemeenheid tot in het symbolische idealizeerend, die twee trekken in het oog gehouden. Hij kon het te eerder omdat hij van aard niet uitbundig maar beschouwend is. Laat ik zeggen: omdat hij liefhebbende beschouwing van het uitwendige met ingeboren wijsheid verbond. Heb ik gelijk in mijn opvatting van de beeldhouwkunst, dan is zij bij uitstek een kunst die wijsheid vergt. In het beelden-paar dat mij nu bezighoudt, is deze deugd sterk tot uiting gekomen. Zij is er saam met die andere, de liefhebbende beschouwing. Zij is er in het evenwicht van wetmatigheid en karakteriseering.

Na deze uitweiding wil ik zeggen welk onderscheid mij bij de bezichtiging van de foto's zoo getroffen heeft. Zij toonen het werk — een naakt paar menschen — van vijf zijden. Het zijn telkens dezelfde menschen, in dezelfde stand; dus, zou men zeggen, in dezelfde houding ten opzichte van elkander. Toch is dat niet het geval. Er blijkt dat de houding van twee personen ten opzichte van elkander, ook als zij dezelfde stand bewaren, anders is naarmate van het standpunt van de beschouwer.

Dit is een belangwekkende wet die beeldhouwers natuurlijk zeer goed weten, en waarvan zij, even natuurlijk, gebruik maken om het boeiende van hun voorstelling te verhoogen, om de rijkdom van haar zin en inhoud te vergrooten. Zij kiezen voor hun figuren één stand, maar die stand is niet het eenvormige dat wij geneigd zouden zijn ons te verbeelden. Hij is een veelvoud. Een veelvoud van houdingen, die zich, bij verandering van gezichtspunt, afwisselend openbaren. En de kunstenaar toont zijn waarde al dadelijk door het kiezen van de stand die hem het rijkste veelvoud van zulke in zijn kader passende houdingen, waarborgt.

Aan de foto's naar Mendes' werk is het gemakkelijk op te merken.

Ziet men de groep vanvoren, dan is er in het lichaam van man zoowel als van vrouw een heenstreven naar de ander. Vanachter, een aansluiting, en al naar men zich iets meer links of rechts plaatst, heeft deze een verschillend karakter, een meer en een minder van overgave in de vrouw, van tot zich nemen in de man. Treedt men zoo, dat men de man op de rug ziet, dan staat hij

recht en het is of zij zich naar hem opricht; ziet men haar op de rug, dan schijnt het of hij haar tot zich trekt. Dit spel van de houdingen volgt gedeeltelijk uit de lichaamslijnen, al naardat ze vrij of aaneengesloten, golvend of gestrekt zichtbaar worden. Ik bedoel: die lijnen, zonder verband — geheel of bijna — met het gebaar dat ze uitdrukken. Soms, daarentegen, versterkt het gebaar, door associatie, nadrukkelijk een gewaarwording van de door de lijnen aangeduide actie, of wekt haar op. Zoo bijvoorbeeld is de schikking van armen en handen telkens van beteekenis.

Vanvoren gezien, waar de figuren het meest vrij van elkaar voorkomen, schijnt zij zijn borst, hij haar opgeheven arm maar even aan te raken. Van de tegenovergestelde zijde daarentegen zijn niet alleen rif aan rif en dij aan dij gesloten, maar omvangt haar arm zijn bovenlijf, de zijne haar hoofd. En tot de houdings-verhouding bij het op de rug zien, draagt niet weinig het gebaar bij, van haar hand die hem als tot zich trekt, van de zijne die haar hoofd omvat.

Dit verschil tusschen lijnen (en vlakken, dus ook lichten en schaduwen) op zichzelf, en hun associatie met uit de voorstelling volgende gebaren, is stellig voor Mendes zeer wezenlijk. Terwijl hij zijn voorstelling niet alleen vasthoudt, maar haar een eigenaardige, hem in al zijn werk kenmerkende, een nadrukkelijke en geestvolle karakteriseering geeft, bleef zij altijd, en is ze ook hier, onscheidbaar van een buiten alle voorstelling om bestaande, en al zijn voorstellingen in zich bevattende, kunstenaars-bedoeling. Indien alle kunstenaars een zekere lsvensbeweging, zich als ritmen uitend, in hun stof willen verwerklijken, dan zullen ze eenerzijds aan die bewegingen voor zoover ze door menschen kunnen gedeeld worden, en anderzijds aan hun stof gebonden zijn. De wetten van dat innerlijke, zullen met die van dit uiterlijke bestaan moeten saamvallen. De bizondere levens-verschijning blijkt tevens een algemeene; de aan een werkelijkheid herinnerende voorstelling is tevens de uitdrukkingvol bewerkte steen. Vandaar dat het nastreven van een bedriegelijke werkelijkheids-illuzie in de beeldhouwkunst, zoo niet in iedere, een dwaasheid is. Vandaar dat, waar een voorstelling nochtans in haar verbeeld wordt, dat gebeuren moet in een vormen-spraak die tusschen de realiteit en een karakterlooze veralgemeening instaande, tevens de mogelijkheden van de stofbewerking uitdrukking verleent.

Mendes heeft het in dit werk klaarblijkelijk tot een stijl gebracht, waarvan de klare konsekwentie misschien nog iets te nadrukkelijk mag zijn aangeduid. Het is mogelijk dat in latere werken zijn behoefte aan karakteristiek van onderdeelen nog meer zal saamvloeien met de breedheid die hij hier veroverd heeft. Dit te beoordeelen zij het werk van kunstbroeders, meer nog zijn eigene. Zittende tusschen zijn foto's heb ik genoten van de sterke en wijze schoonheid die door hun bemiddeling tot me kwam, en die overwegingen in me opwekte waarvan de verheffende nawerking nog niet is uitgedeind.

VERLANGENS NAAR MONUMENTALE KUNST EN EENIG WERK VAN J. MENDES DA COSTA

De verbeelding speelt haar hooge spel in de blauwe oneindigheid en schooner dan het werkelijke, schijnt het rijke leven van wat in den droom rond de ontstelde geesten zwiert — maar de kunstenaar is de innige en getrouwe, die wacht door alle beroerenis heen en de fijne vogel vangt. Hoe schoon 't luchte spel, hoe zaligend de roes en de droom, beter de eindelijke vrede van een ideaal in de werkelijkheid. Beter de enkele gevangen vogel dan leeg te zitten met in de hooge vlucht der gedachten de brooze verrukkingen van het zwervende hart. Beter de zuiverheid van het eene kunstwerk, dat onder de hooge Hemelen zijn eigen kleine waarheid als een bloem open zet en eenvoudig beperkt is: een menschendaad onder menschen, dan tien weidsche schema's, die niets hebben dan de voorspraak van hun betrekkelijke algemeenheid en de looze groote belofte van de dingen, die nog alles kunnen worden.... en niets zijn.

Een gestaégen arbeid van vele jaren, waar een verdieping naar de heimelijkheden van het bestaan zich op de versobering en verstrakking der kenbare vormen richtte, deed den beeldhouwer J. Mendes da Costa meer dan de ongewisse winst eener algemeene bekendheid het betere goed eener veelvuldige genegenheid verwerven. Inderdaad, dat, zijn werk was het fijne en kloeke getuigenis van een waardige zelfbeperking en er de roem van tevens. Herinnert u die kleine en grootere beeldjes, die bronzen vogels, die dofglanzende keramieken, aapjes, ziekerig alleen of melankolisch gedrieën te hoop zittend, jodenvrouwtjes verhalend hun heele erge geheimen en knus bespiegelend over den kleinen schat van hun armoedje; een javaansch danseresje was er ook bij, slank, simpel, enkel gegeven het haast transeachtige van het bloemstille bewegen van zoo'n wezentje. — Wilt gij 't schoon heeten om de geserreerdheid der gestyleerde vormen, waar al 't overtollige en al het snel-bekorende werd gebannen of om de fraaiheid der vondsten van geestige typeering? Zoo prijs ik 't om een beter goed, dat oorzakelijk is aan al de veelzijdige beminnenswaardigheid dier gave gestalten: de verklaarde innigheid en de verteederde overtuiging, die ze zoo helder van uitzicht en sober in noodwendige gebaren deed worden.

Tusschen dit werk en zijn nieuwste prestaties, de gestalten der oud-testamentische heroën, zal bij dezen zoeker wel een ganschen weg van veelzijdige productiën hebben gelegen.

Is van een peinzen over het dieper geaarde der werkelijkheid, dat in zijn werk zich steeds overheerschend heeft gekenmerkt door den weemoed om aller dingen eindigheid en eenzaamheid, hij gekomen tot de klare verheugenis van een inwendig aanschouwen van de verhevenheid der goddelijke symbolen, die al die vergankelijke verschijningen zijn? Het is hier niet de

HOUTSNEDE □ ZELFPORTRET □ JESSURUN DE MESQUITA

plaats aan deze beelden zoo een mogelijken gang van individueele kontemplatie tot algemeene visie aan te teekenen.
Tusschen het oude en het nieuwe of er gelijktijdig mede ontstonden een aantal reliefs en in de latere jaren enkele beelden, die niet als de enkelprodukten van een werker met decoratieve tendenzen willen beschouwd worden maar door hun bestemming van zuiver architectonisch-sculpturale beteekenis zullen hebben te zijn. Hier dus zullen wij de styleerende begaving van dezen beeldhouwer uit den aard der zaak sterker zien uitkomen en helderder zijn kracht vertoonen, dan in zijn andere werk mogelijk was. Maar meer nog zal de geaardheid van zijn visie dan zijn te begrijpen uit de mate waarop hij geslaagd zal blijken aan deze gestalten het onloochenbare der werkelijkheid mede te geven. De overtuiging van het algemeene, die er in meerdere of mindere mate van uit zal stralen heeft de beteekenis als gemeenschaps-arbeid er van te bewijzen.

□ □ □

Tien jaar terug schreef Walter van Diedenhoven 't bovenstaande als aanhef van een studie over Mendes da Costa.

JESSURUN DE MESQUITA DOOR J. GRESHOFF

Kunstenaars zoeken naar decoratieve oplossingen: er zijn er die aangename decoratieve oplossingen vinden, er zijn er heel weinig die deze vinden en daarin tegelijkertijd de heerlijke bewogenheid van het leven, de tot de fijnste trillingen genuanceerde beweeglijkheid van het levende, weten te behouden. En nu spreken wij niet van de professioneele styleerders. Zij vullen hun vlakje schoolsch en vervelend met het conventionneele vlindertje dat niet vliegen kan en met het bevroren bloemetje, dat geen geur verspreidt. Zij komen van een cursus en verstaan nauwelijks wat zij daar geleerd hebben, omdat zij nooit een nieuwe vorm in zich zelve hebben gevonden. Maar ook kunstenaars, die in het „vrije" werk hunne onmiskenbare verdiensten toonen, verliezen al hun élan, hun moed en hun drift, als zij een decoratieve compositie aanwillen. Het is niet noodig hier namen te noemen. Een ieder kent de voorbeelden. Het zou leerzaam geweest zijn de tentoonstelling van ontwerpen voor het Jaarbeursaffiche, die gehouden werd in het gebouw Kunstliefde te Utrecht, te gaan zien. Ik vermoed dat meest jonge sierkunstenaars aan den wedstrijd hebben deelgenomen. Daarom valt het te meer op hoe doodarm aan vindingskracht, aan stijlbegrip en aan kennis van de werkelijkheid deze proeven zijn. Vooral het figuur is voor allen een onoverkomelijk bezwaar. Mensch en dier worden onder de hand van deze decoratieven zinledige en dubbeldoode attributen, vage of banale symbolen waaraan géén spanning van gedachte en geen golf van gevoel éénige innerlijke bestaanskracht heeft gegeven.
Het is op deze wijze moeilijk geworden om te spreken van decoratieve werking. Want dit klinkt als een afkeurend oordeel. Toch moet men van Jessurun de Mesquita's bloem- en dierteekeningen sprekende, van decoratieve werkingen gewagen. Maar men zegt er daarom dadelijk bij dat wij bij hem, in de decoratieve compositie, vrijheid van gevoel en beweging, leven en warmte, spanning en trilling, bewonderen blijven. Hij noemde zijn eerste teekeningen „sensitieve" teekeningen. Deze aanduidingen zijn nu uit den tijd. Maar het verfijnd-gevoelige is niettemin altijd het kenmerk van Mesquita's werk vroeger en nu.
Hij buigt zich over het leven met de stille aandacht van een verliefde. Geen détail en geen schakeering ontgaat hem. En hij weet de waarde van iedere kleinigheid voor den opbouw van het geheél. Maar hij weet ook te kiezen. Hij kiest wat directen beteekenis voor dien bouw heeft, wat noodzakelijk en definitief is. En zóó alleen kan hij de levende werkelijkheid reconstrueeren in zijn beelden, die wij „decoratief" noemen, ditmaal met bewondering voor zijn zuiver gevoel en zijn rustig vernuft. Daarom vult hij zijn vlak zoo argeloos en zoo natuurlijk.
Hij is van een geheel ander makelij dan Theo van Hoytema. Maar zijn karakteristiek van de levensvormen is niet minder ontroerend. Hij is stiller van wezen, meer ingetogen en wij verlangen soms van hem — maar te vergeefs — een dwaze spontaniteit. Zie echter eens naar zijn grijze olifantje. Is dat niet even lief — vooral lief — even geestig en even echt als een dierstudie van Hoytema? Soms zet hij bloemen — heel blank — tegen een effen zwart fond. Dat is zeer moeilijk, want meestal lijken dan de vormen hard en schril, als uitgeknipt. De Mesquita vindt in die scherpe tegenstelling echter toch het bindende. En de zwarte achtergrond staat als een geheimzinnige nachtatmosfeer om het stille witte heen.
De kunstkooper De Bois gaf een serie litho's van Jessurun de Mesquita uit. Hierin zou hij anders wezen. Hierin wil hij fantastisch zijn, wil hij al de grillige gebeurtenissen van een beangstigenden droom neerteekenen. De gelaten en de handelingen van een schrillen droom van het leven. Dwaasheid en gemeenheid, drift en donkere krachten wil hij symboliseeren in koppen verwrongen van laaghartigen wil en boos verlangen. Deze teekeningen zijn alle merkwaardig, enkele hebben zeer mooie partijen (ook in de behandeling), maar men vraagt: is het diabolische in de Mesquita's aard, is de Mesquita een visionnair, zooals Redon, aan wien wij een kort oogenblik denken, een visionnair is?
In zijn portretten — De Bois exposeerde een geheele reeks — zien ,wij weer hetzelfde streven naar rust en eenvoud, eenzelfde vrees voor het overbodige en het onechte mooi-doen. Bijna kinderlijk in hun simpelheid, in hun schuchtere en toch zonder aarzeling begonnen teekenwijze zijn deze vrouwenportretten. Zij zijn kuisch en in hun natuurlijke frischheid bekoorlijk. Soms, in een ander, wit en zwart, portret is hij stelliger en krachtiger van uitspraak.
Zoodat men Jessurun de Mesquita altijd moet beschouwen als een eigenaardig kunstenaar en een zuiver kunstenaarskarakter. In zijn vergissingen nog intressant en in zijn welslagen bewonderenswaardig. Men moet hem bovendien waardeeren om de rust en het vertrouwen waarmede hij arbeidt, midden in een tijd en in een wereld waar alleen de luidheid gehoord en de brutaliteit bewonderd wordt.
Maar als later een nieuwe kunststijl uit een nieuwe levensstijl gegroeid is, dan zal men zien hoe zijn werk, op bescheiden maar onmisbare wijze, deze nieuwe stijl heeft helpen voorbereiden.

□ □

OVER RATIONALISME IN MEUBELKUNST DOOR P. H. ENDT

Wat is toch de oorzaak van het volledig fiasko van het principe der rationaliteit, zooals het door de Berlagiaanse volgelingen op het meubel werd toegepast? Waarom koopt de ontwikkelde, — zelfs de op algemeen kunstgebied ontwikkelde leek liever oude meubelen van alle landen en alle stijlen, van vroeg-Renaissance tot Biedermayer, of zelfs de namaak der talloze stijlcopiïsten? Is die oorzaak niet hierin gelegen, dat de leek, die zich geen rekenschap behoeft te geven van de meer of mindere zuiverheid der rationele toepassing van gebruikte materialen, intuïtief voelt hoe deze oude meubels een charme

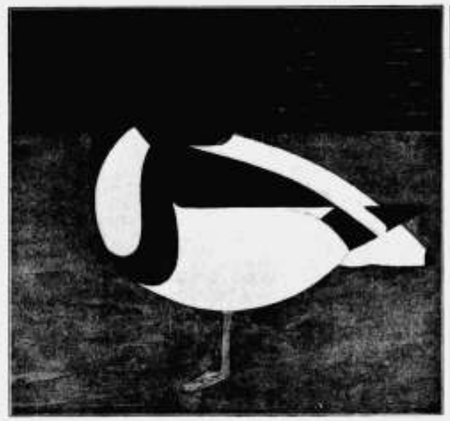

WATERVERFTEEKENING □ BERG-EEND □ JESSURUN DE MESQUITA

bezitten, welke hij bij de moderne tevergeefs zoekt?
Het zal niet moeilijk zijn te ontdekken, op welk punt deze modernen der rationalistiese school in gebreke bleven tegenover hunne oudere voorgangers, en het wil mij toeschijnen dat dit gebrek niet voortkomt uit het verkeerde der geponeerde grondstelling: het gebruiken der toe te passen materialen naar hun aard, maar wel in een veel te enge en eenzijdige uitlegging van dit beginsel. Laat ons eerst trachten na te gaan, welke faktoren de psyche dezer oude meubelen hielpen bestemmen. In de eerste plaats is daar dan de vorm, de vorm „an sich", de totaalvorm als doel, welke een onuitputtelike fantaisie in eindeloze schakeringen varieerde en welke door een technies volmaakt meubelmakershandwerk met verbluffend gemak uitgevoerd werd. Hetzij als fors gebouw met ritmiese verdeling zooals in de sterke jaren der renaissance, hetzij als speelse en mollige rondigheid der Lodewijkstijlen, de totaalvorm was altijd een hoofdfactor in de kompositie, was een uitgangspunt, dat door de eis van bruikbaarheid niet overheerst mocht worden. Ten twede de kleur en de lichtspeling die door een zaakkundig gebruik van verschillende houtsoorten, van fineer en van afwerkingstechniek, eveneens tot velerlei verscheidenheid voerde. De sculpturale versiering deed dienst om het geheel te verrijken, om op sommige plaatsen glimlichten en schaduwen te toveren, en werd daarom aangebracht ter plaatse waar vorm of kleur dit vroegen, al werd deze plaats soms mede door de konstruktie bepaald. Het doen spreken van de konstruktie was zekerlik niet haar enige taak, wat ook niet te verwonderen valt, omdat de konstruktie nooit doel, maar slechts middel was om het

HOUTSNEDE ◻ ◻ PAPEGAAI ◻ ◻ JESSURUN DE MESQUITA

doel van vorm en kleur te bereiken. Door al die geraffineerd aangewende effekten zijn deze meubelen, welke bovendien door een volkomen bruikbaarheid uitmunten, van een tot de zinnen sprekende charme, die lijnrecht staat tegenover de cerebrale konstrukties der „rationalisten van 1895".

Dit zijn wel de hoofdfouten geweest dezer generatie, welke tans bezig is zich zelf te overleven, dat zij deze eigenschappen welke de bekoorlikheid van het oude meubel uitmaakten, niet wist te realiseren, en bovendien dat zij het meubelmakersvak met een timmermansoog bezag en meende, dat waarheid schoonheid was.

Het zal nauweliks nodig zijn, al de timmermansidealen van pen en gat, voorloeven, ingelaten borsten en zo, welke door hen op het meubel toegepast werden, hier nog te memoreren; het feit dat een goed uitgevoerde lijmnaad minstens even sterk is als welke verbinding dan ook, werd vergeten. Een typiese timmermansfout was ook, dat men meende, het hout slechts evenwijdig aan den vezel te mogen gebruiken, waarbij over het hoofd gezien werd, dat aan het materiaal van een meubel andere eisen gesteld moeten worden dan aan het hout van een kapspant, en ook dat er houtsoorten bestaan, welke het doorsnijden van vezels, het gebogen bewerken, zonder schade aan de struktuur verdragen. Hun waarheidsliefde was verder beperkt tot enkele grondstoffen, die bizonder bij hen in de gunst stonden, al het andere werd tot minderwaardig materiaal verklaard. Vooral gold dit het fineer, dat met leugen en smaakmisleiding betiteld werd in plaats van het als materiaal te accepteren en het te gebruiken naar zijn aard, d. w. z. als plakmateriaal, en dit ook aan de wereld te toonen. Bovendien zou dat nog niet eens nieuw geweest zijn: de meubels uit den tijd van 1820—50 bv. vertonen allen de platte en langs omwentelingslichamen gebogen vlakken, die zo bij uitstek zich lenen om de opgebrachte fineer als zodanig te doen uitkomen. Maar in hun beperkten waarheidszin vond het fineer geen plaats en werden grote hoeveelheden kostbaar massief hout verspild, wat b.v. bij het broze en splinterige mahoniehout de soliditeit zeer in gevaar kon brengen. Hoeveel massieve mahonie stoelen lopen er, om een voorbeeld te noemen, niet met gekraakte lendenen rond, omdat ze een keer achterover op de rugleuning zijn gevallen!

Door dit zich vastklampen aan de konstruktie als enig uitgangspunt, met negatie van zovele hoedanigheden die de psyche van een goed en aangenaam meubel helpen bepalen, raakte de schoonheid in het gedrang en werd het resultaat gewoonlik inventieloos, mager en armoedig. Het is daarom niet te verwonderen dat geen welwillende tegemoetkoming, geen enthousiasme zelfs, tegen een dergelijke verkillende atmosfeer bestand was, en men zich bij gebrek aan beter, weer tot de oude stijlen wendde.

Dit is een zeer te betreuren, maar niet te lochenen feit, want wanneer het m. i. goede principe maar op universele wijze en met erkenning van de lessen, welke oude meubelen ons leren, toegepast vast, had de aangegeven weg zeker tot schoonheid kunnen voeren. Gelukkig zijn er jongeren opgestaan, voor wie geen enkel materiaal minderwaardig is, die oog hebben voor vorm en kleur en die zullen trachten het verloren gebied te heroveren. Moeite zal het kosten, veel moeite, want de macht der reaktie is reeds bedenkelijk gestegen, maar steeds sterker wordt ook het inzicht, dat de Duivel niet door Belzebub uit te drijven valt, dat we het goede der oude stijlen in nieuwe vormen moeten gieten, gelouterd door een juist inzicht omtrent „rationalisme".

◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ VERBETERING ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻

Bij de illustraties naar de muurschilderingen in de aula der Weensche universiteit door Gustav Klimt, op pagina 13 van het Februari-nummer, zijn de onderschriften: „Juresprudenz" en „Hygieia" verwisseld.

◻ ◻ ◻

In het Februari-nummer, werd in het artikel „De Beweeglijkheid van de bouwkunst der laatste dagen", door J. C. Blaauw, vermeld, dat Candidus herrezen is in het „Bouwkundig Weekblad", dit moet zijn „De Bouwwereld".

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co.

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W.ED. A. KRAAK ZN.
AMSTERDAM
VYZELSTR. 28

BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5876 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 575 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BESCHIKBAAR

W. SPLINTER EN ZONEN

RIJNKADE 4 LEIDEN

BELASTEN ZICH MET HET ONTWERPEN EN UITVOEREN VAN ALLE WERKEN

IN GEWAPEND BETON

SPECIAAL ADRES VOOR HET VERVAARDIGEN VAN

BETONSCHUTTINGEN

ZIE DE BESCHRIJVING BETREFFENDE BETONSCHUTTINGEN VAN PROF. J. A. VAN DER KLOES IN HET FEBRUARI-NUMMER VAN HET :: MAANDBLAD „BOUWSTOFFEN" ::

GRONDBORINGEN

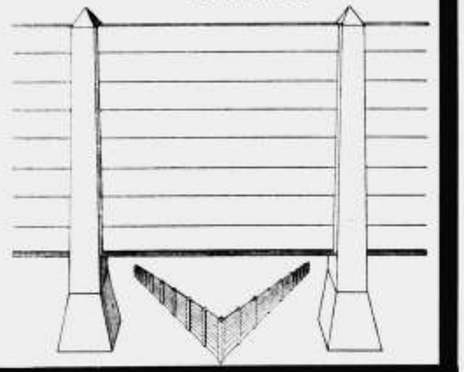

BESCHIKBAAR

BESCHIKBAAR

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

W. SPLINTER EN ZONEN

RIJNKADE 4 LEIDEN

BELASTEN ZICH MET HET ONTWERPEN EN UITVOEREN VAN ALLE WERKEN
IN GEWAPEND BETON

SPECIAAL ADRES VOOR HET VERVAARDIGEN VAN
BETONSCHUTTINGEN

ZIE DE BESCHRIJVING BETREFFENDE BETONSCHUTTINGEN VAN PROF. J. A. VAN DER KLOES IN HET FEBRUARI-NUMMER VAN HET MAANDBLAD „BOUWSTOFFEN"

GRONDBORINGEN

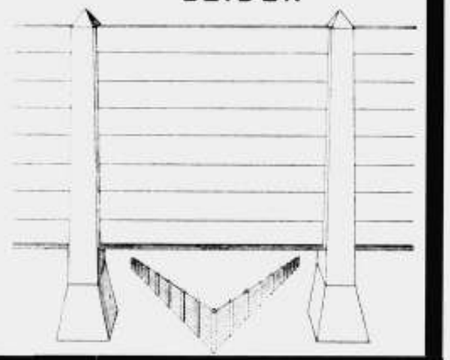

BESCHIKBAAR

BESCHIKBAAR

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

NEDERLANDSCHE NIJVERHEID

N. V. HOLL. ASBEST-CEMENT FABRIEK

FABRIEK EN KANTOOR

INTERCOMMUN. TELEFOON 261

SLUISWEG - 7

(BIJ DE WILLEMSKADE)

TELEGR.-ADRES: HACIT-SCHIEDAM

SCHIEDAM

GEGOLFDE
ASBEST-CEMENT PLATEN
VOOR WANDBEKLEEDING
EN DAKBEDEKKING

VLAKKE
ASBEST-CEMENTPLATEN
EN DAKLEIEN

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co'S
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT
HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

APRIL NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

ONTWERP VOOR DEN OMSLAG VAN
DIT NUMMER DOOR C. J. BLAAUW

INHOUD

BESCHOUWINGEN NAAR AANLEIDING DER FAUST-OPVOERING
DOOR H. Th. WIJDEVELD. MET 8 ILL.

DE TWEESPALT IN DE HEDENDAAGSCHE KUNST DOOR INGENIEUR M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE

KANDINSKY DOOR JAN GRATAMA
MET 4 ILLUSTRATIES

HET VLECHTWERK DER INDIANEN
DOOR E. KUIPERS. MET 2 ILLUSTR.

DE MODERNE ARCHITECTEN
DOOR H. A. VAN ANROOY

OVER VERWEERING DOOR
A. J. KROPHOLLER

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE

CATHÉDRALE „NOTRE DAME D'EU"
ETS VAN FRANK BRANGWYN

BUITENVERBLIJF TE HEEMSTEDE
H. Th. WIJDEVELD, ARCHITECT
MET 4 ILLUSTRATIES

DUBBEL-HEERENHUIS AAN DE
WALDECK PYRMONTLAAN TE
AMSTERDAM, ARCH. G. F. RUTGERS

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE

ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co'S

BOUWMATERIALENHANDEL

AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEEN-
KALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIÉTOR

OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

APRIL NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

ONTWERP VOOR DEN OMSLAG VAN
DIT NUMMER DOOR C. J. BLAAUW

INHOUD

BESCHOUWINGEN NAAR AANLEI-
DING DER FAUST-OPVOERING
DOOR H. Th. WIJDEVELD. MET 8 ILL.

DE TWEESPALT IN DE HEDEN-
DAAGSCHE KUNST DOOR INGE-
NIEUR M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE

KANDINSKY DOOR JAN GRATAMA
MET 4 ILLUSTRATIES

HET VLECHTWERK DER INDIANEN
DOOR E. KUIPERS. MET 2 ILLUSTR.

DE MODERNE ARCHITECTEN
DOOR H. A. VAN ANROOY

OVER VERWEERING DOOR
A. J. KROPHOLLER

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE

CATHÉDRALE „NOTRE DAME D'EU"
ETS VAN FRANK BRANGWYN

BUITENVERBLIJF TE HEEMSTEDE
H. Th. WIJDEVELD, ARCHITECT
MET 4 ILLUSTRATIES

DUBBEL-HEERENHUIS AAN DE
WALDECK PYRMONTLAAN TE
AMSTERDAM, ARCH. G. F. RUTGERS

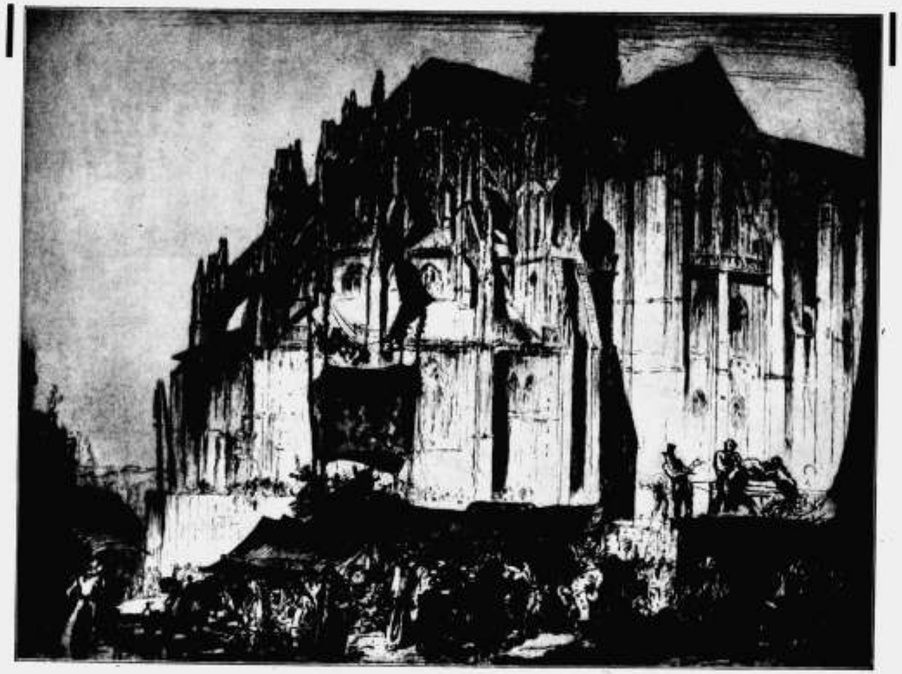

EXEMPLAAR COLLECTIE KUNSTHANDEL EISENLOFFEL

CATHÉDRALE NOTRE DAME D'EU

ETS VAN FRANK BRANGWYN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 4 20 APRIL 1918

BESCHOUWINGEN NAAR AANLEIDING DER FAUST-OPVOERING DOOR H.Th. WIJDEVELD

Zoo is de vreugde van het schoon verlangen verkeerd in weemoed van onvervulde verwachtingen en een gróóte daad heeft gediend, de kleinheid van het bereiken te toonen, wanneer niet gelijkgestemde geesten samenwerken. In wanhoop zie ik de ver-af-zijnde schoonheid van een nieuwe tooneelspeelkunst, en het moderne theater.

Is het niet benauwend, het lage peil der kritieken in dag- en weekbladen? Is het niet beangstigend, de stilte van hen, die méér weten, maar niet spreken? Wij hebben gelezen over datgene wat de oogen zagen en de ooren hoorden; maar wat het hart gevoelde bij de aanschouwing van dat drama, op het tooneel, in de zaal en... in de ziel der medewerkers, hebben wij nergens vernomen. Niet één heeft den moed gehad, aan te toonen waaruit de groote teleurstelling der Faust-opvoering voortsproot.

Wij hebben geleerde beschouwingen gelezen over Goethe, over de litteratuur... over den dieperen inhoud van het werk, over de vertaling, over de aardige tafereeltjes, den liefelijken Paaschmorgen... de somber-mooie studeercel. Het waren de voor-de-hand liggende opmerkingen, die weken vóór de opvoering geschreven konden zijn. Men schreef over Faust en over Mephisto, maar er werd niet opgemerkt, dat een nog geweldiger, meer reëeler Duivel, dan in Goethe's werk, aan den arbeid was. De venijnige, in 't duister werkende kracht, die de tweespalt brengt, de giftige splijtzwam in de samenleving. Het is de Duivel, die in chaos verkeert, wat harmonie moest zijn. Wij zien hem in de wanhoopsdaad van een groot regisseur, die den strijd met de maatschappelijke zorgen, met zijn medewerkers, met de kritiek, als een tè groote last, niet meer kan torschen. Wij bemerken hem in de overdaad, onwillens, door de Regie-zelve, in de décors, in de enscèneering, gelegd... En moordend den acteur, en den regisseur, heeft hij vernietigd den arbeid van den decoratieven kunstenaar.

De krachten, die den Duivel moesten bevechten, heeft deze tegen elkander-in gedreven ter zelfvernietiging. Eens heeft Royaards ons de Faust-opvoering beloofd, toen de gedachten en de plannen tot opvoering hem als een schoon visioen omzweefden. Maar er zijn plannen, die als wonder-mooie dingen in ons zijn, die echter nooit uitgevoerd moeten worden, omdat zij bij het volvoeren een heerlijke illusie vernietigen... Maar wat eens belofte was, maakten wij spoedig tot plicht... De Duivel eischte het offer. En Royaards heeft gemeend te bevredigen door.. overdaad, en omdat hij het succes wilde verzekeren, nagelde hij zichzelf aan het kruis der „mislukking".

▫ ▫ ▫

Een mislijk vóórteeken was het, die fel-gele strook, geplakt over Roland Holst's affiche, de strook, die Lensvelt's ongesteldheid vermeldde. Met deze gele bliksemstraal vernietigde de Duivel door heel de stad de schoonheid der affiche. Hier eischte hij het eerste offer. En hij hinkte daarna nog twee dagen in vreugde rond, aleer hij de voorstelling liet opvoeren en zichzelf de volledige overwinning gunde. Want hij weet, dat het niet mogelijk is aan den geweldigen druk der maatschappelijke toestanden te ontkomen als men met een kunst midden in die maatschappij moet strijden,.. en slechts door haar tot schoonheid kan geraken.

Nu zijn de dominanten verplaatst, de verhoudingen veranderd en de harmonie verloren.

Om den dans een plaats in het werk te geven, werd in het prachtigste moment van Faust's vertwijfeling... een muur omhoog gehaald en dansten onschuldige wezentjes als verleidsters voor een groot en wijs man; dan gilde een vrouwenkoor den Paaschmorgen in; of de aardgeest sprak door het verstarde, helverlichte hoofd van Jupiter... Maar, de kritiek heeft slechts te spreken... en... wèg is dit visioen in de tweede opvoering, en hooren wij Faust in de diepste duisternis roepen... „Wee, mij verblindt uw licht!"

Het evenwicht is verbroken en de aandacht schommelt van Goethe naar Royaards, van Lensvelt naar Faust, van Nell Bronger naar Diepenbrock. Hier is niet meer de kalme, beheerschte opborreling van de geestelijke bron, maar een onrustig voortkabbelen van een beek, met hier

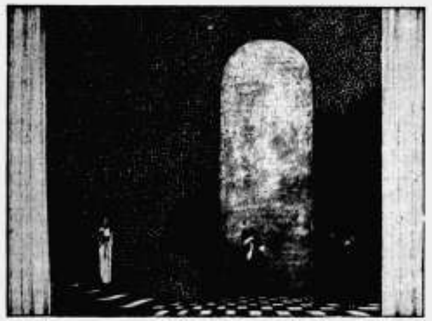

IN DEN HEMEL ◻ VOORSTUDIES VOOR DE DECORS VAN GOETHE'S FAUST, DOOR FRITS LENSVELT ◻ FAUST'S STUDEERCEL

en daar sprankelende schoonheid in haren onzekeren loop naar een ver en onbekend doel.
Het publiek aast op véél... heel véél en heel snel. Het kent geen overwegingen, geen meelij.... wil slechts bedwelmd worden... En Royaards heeft gegeven wat het verlangde. Als hoogste inzet van een speler op de roulette, heeft hij 't waagstuk ondernomen en al gaf hij sublieme momenten, zijn zoeken was onrust geworden. Maar de Duivel had te lang gearbeid in dag- en weekbladen, reeds jarenlang met vurige tongen de hoofden verhit en het brein beneveld en velen geïnfecteerd met de ziekte die „belangen" en „intrige" heet. Het rook-apparaat op 't tooneel was overbodig, want alle schouwburgen zijn gevuld met giftige gassen. Er is een machtssfeer in de maatschappij die onwaardig is te heerschen, en die Royaards in een jaren langen strijd aan zich schijnt te kunnen onderwerpen. Hij offerde Goethe, offerde Lensvelt, offerde de muziek, den dans, offerde alle medewerkers op het vreeselijk altaar van dien Duivel. De acteurs, uitgezonderd Royaards zelf, gingen verloren in de overdaad aan decor en regie; zij waren niet groot genoeg om te rijzen boven dit tevéél. En alsof de beker tot den bodem geledigd moest worden, zorgden de weekbladen voor eene volledige karikatuur der voorstelling in de illustratie's die de artikelen van Top Naeff en van den Eeckhout verluchtten. Dat was eerst de volmaakte hoonlach tegen Lensvelt en Nell Bronger.
Royaards „de Praallievende,.. de Renaissancist" ziehier tevens het vonnis van v. d. Eeckhout over de samenwerking tusschen Royaards en Lensvelt. En Top

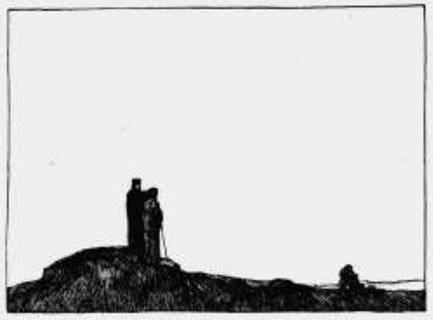

PAASCHMORGEN ◻ VOORSTUDIES VOOR DE DECORS VAN GOETHE'S FAUST, DOOR FRITS LENSVELT ◻ PAASCHAVOND

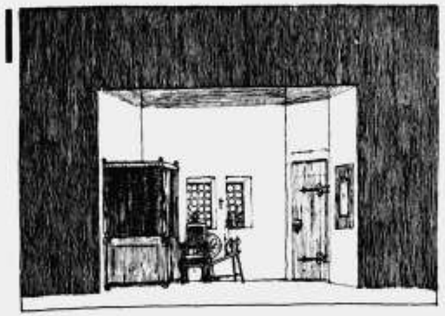

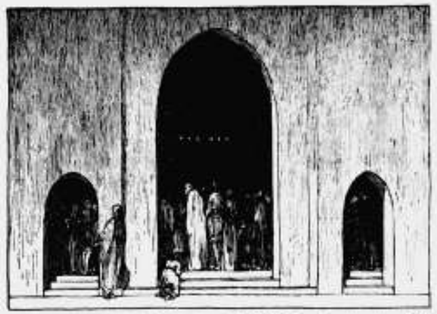

MARGARETHA'S KAMER ◻ VOORSTUDIES VOOR DE DECORS VAN GOETHE'S FAUST, DOOR FRITS LENSVELT ◻ ◻ ◻ DOM

Naeff schrijft over dezen avond als: „Ein Fest, mit keinem andern zu vergleichen"... Ja, zoo had het moeten zijn. Hier waren twee geesten die leven en ziel wilden geven voor het welslagen... En juist nu, in de Faustopvoering, moeten zij elkander vernietigen, door den drang van overweldigende machten.
Royaards, acteur, regisseur, directeur en administrateur, ziehier een bovenmenschelijke taak. Maar er schijnt een vloek te liggen op het theater en de duivel laat geen rust. Voort! voort! jakkert hij. De grootste krachten worden bezwaard met onmenschelijke lasten... En op een moment van rust zorgt hij voor de versplintering. Ieder jaar nieuwe gezelschappen en de kerngroepen die om enkele gróóten moesten groeien en hen moesten steunen, blijven weg.
Kunnen wij gelooven dat figuren als Royaards en Verkade alléén de bloei der tooneelspeelkunst kunnen voorbereiden!
Waar zijn de jongeren in de tooneelwereld, wier stroomingen en wendingen met belangstelling gevolgd worden, zij, die als een muur staan voor de verleiding van den mammon... zij, die weigeren offers te brengen voor de gunst der kritiek, de geestelijk hoogstaanden, zij die beseffen dat het Offer alleen aan de Kunst gebracht moet worden? Maar als zij er niet zijn, in wien de kleurrijke ideeën van 't komende als fonteinen krachtig omhoog schieten, die bewijzen dat het Tooneel geboren is in de Goddelijke sferen van het oude Griekenland en dat het bloeide in den zachten lichtval der middeleeuwsche Cathedralen,... waarom dan geroepen om het groote moderne theater?
Wij zijn vervuld van de ellendige toestanden der be-

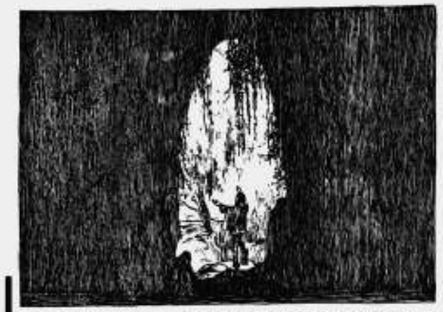

BOSCH EN GROT ◻ VOORSTUDIES VOOR DE DECORS VAN GOETHE'S FAUST, DOOR FRITS LENSVELT ◻ WALPURGISNACHT

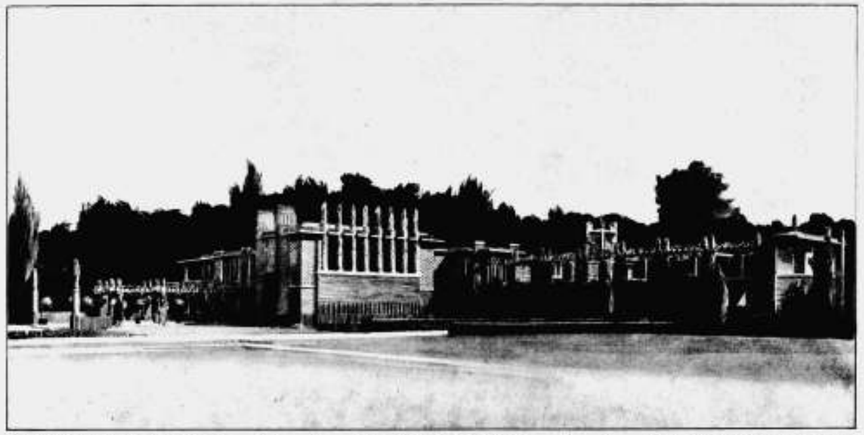

BUITENVERBLIJF TE HEEMSTEDE ▫ ▫ ONUITGEVOERD PROJECT ▫ ▫ H. TH. WIJDEVELD ARCHITECT

staande theaters, en komen in beweging voor de uitvoering van nieuwe, grootsche gebouwen, die het Tooneel de rechtmatige plaats in de Maatschappij moeten verzekeren. Maar als het moderne Tooneel zelve er nog niet is, — beseffen wij dan niet, dat onvoorbereide plannen de verwezenlijking gaan naderen?

Voor wie moet die Tempel dienen en wie zal de lijn aangeven voor den grootschen opbouw, indien de basis, waaruit hij moet opgroeien, — de moderne regie en het moderne spel, — nog niet aanwezig is?

Laten wij hopen voor een niet te snelle formeering van den finantieelen basis, doch zorgen dat de ideeën voor de inrichting van de nieuwe theaters worden besproken en vastgelegd.

Als wij nagaan hoe een reus als Royaards rusteloos werkt, als wij beseffen wat Verkade reeds deed voor het tooneel in Holland... en zien, wat er in tientallen van jaren in onvermoeiden arbeid is bereikt, dan weten wij dat een tijd, waarin het Theater de schoone plaats zal innemen, die het in de samenleving toekomt, nog verre... zéér verre is...

In weemoed denken wij aan de Faust-opvoering alwaar een krachtige figuur als Royaards niet kon slagen, al gaf hij ons het schoonste wat hij geven kon. Wij beseffen, dat geen kunst grooter moeilijkheden heeft te overwinnen om tot samenwerking te geraken en daardoor de harmonie te bereiken, dan juist de verheven kunst van het Theater.

Die tijd moet wel volmaakt schoon zijn, die de voorwaarden schept voor den bloei van het Tooneel.

DE TWEESPALT IN DE HEDENDAAGSE KUNST DOOR IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE

Over kunst is te veel geschreven; ik aarzel om de zware belasting der beschouwingen te vermeerderen, vooral omdat ik schrijven wilde over een vraag, die reeds lang beslist schijnt, n.l. hierover of het verantwoord is, dat naar het allerhoogste in de kunst rusteloos wordt gezocht, terwijl het alledaagse zo prinsheerlijk wordt verwaarloosd.

Het schijnt of over deze vraag alle strijd en twijfel zijn opgeheven, en of het er tans alléén om gaat, om in de vlakheid en reddeloosheid van het dageliks leven ten minste dat éne genot zuiver te bewaren, die éne bedwelming te genieten, die allerhoogste stijgingen te beleven van de moeizaam veroverde vrije kunst, ten koste van wat dan ook.

▫ ▫ ▫

Kort geleden werd nog veel gesproken over „gemeenschapskunst", misschien zelfs meer dan tans over „het beeldende in de kunst"; we zijn al die leuzen van „kunst aan het volk", „kunst in opvoeding en onderwijs", „kind en kunst" nog niet vergeten. Er lag de eerlike bedoeling aan ten grondslag, om kunst en leven te verzoenen; maar de kunst uit deze sfeer was er een van verstokte braafheid, en de deugd is, zoals dat tegenwoordig niet anders schijnt te kunnen, getrouwd aan de zwarte verveling; ze is, hoe kon het anders, niet in de wereld vermogen door te dringen; de pioniers van een volkskunst zijn als van zelf in andere banen geraakt, en

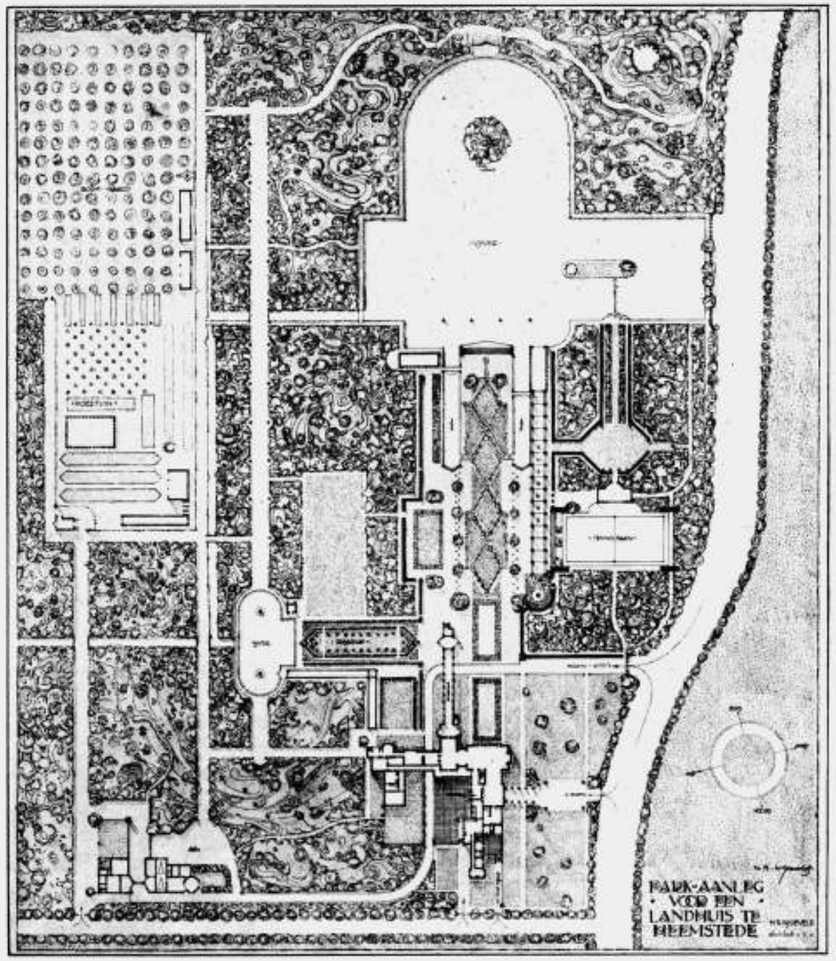

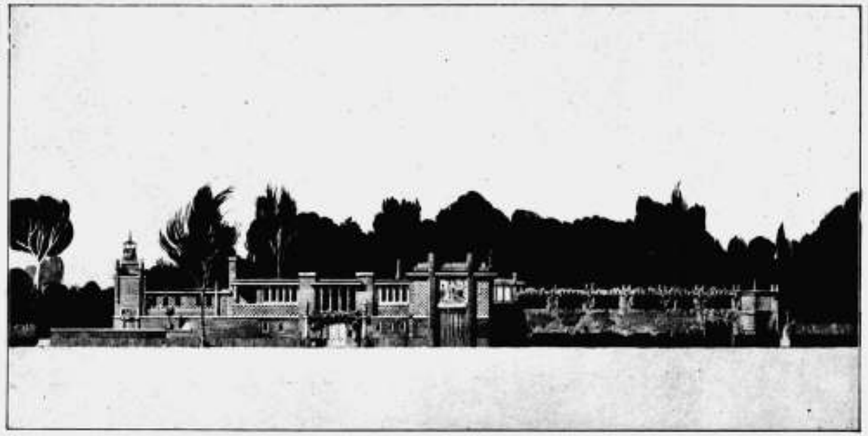

BUITENVERBLIJF TE HEEMSTEDE ▫ ▫ ONUITGEVOERD PROJECT ▫ ▫ H. TH. WIJDEVELD ARCHITECT

tans schijnt het er weer alleen om te gaan het hoogste en zeldzaamste in de kunst stormenderhand te veroveren. Voor de schoonheid van het alledaagse, voor datgene wat de atmosfeer van ons leven daadwerkelik bepaalt, is er geen diepere belangstelling over, en waar de vrije kunst deze dingen in haar sfeer betrekt is het niet zo zeer een verrijking van de wereld als wel, omgekeerd, een roof uit de wereld, een gevolg van de begeerte om de grenzen van het eigen gebied te verruimen.
Zodoende is ongemerkt de klove tussen de vrije kunst en degene, die men dageliks in huis en op straat om zich heeft, vergroot, en tans schijnt deze ons welhaast onvermijdelik en onherstelbaar.

▫ ▫ ▫

We zouden ook kunnen spreken van een tweespalt tussen de vrije kunst en het gemeenzame leven; de vrije kunst is niet uit de wereld opgebloeid, maar uit het rumoer en gedrang der wereld „gered". Daarom is er geen brede basis, daarom zijn haar uitingen zeer verscheiden en wild van bewogenheid, óf wanneer ze algemeen wordt — want de pure individualisten menen, dat op de bodem van hun geest de spiegel ligt van het wijde leven — dan is ze zwak van aandrang en patheties.
Er wordt aan deze kunst niet stilaan opgebouwd, maar haar uitingen schieten snel en onverwacht en schitterend op, en hebben hun bloei reeds dadelik bij de geboorte. Ze mist de gedegenheid en beproefdheid, die er zou nodig zijn, om ons te begeleiden, ons hele leven lang; het is de kunst die men grijpt en weer loslaat, om weer iets anders te grijpen, steeds weer, als kinderen doen met ondienstig speelgoed, en als de kinderen laat het de mensen onverzadigd en ongelukkig.
Er is gestreden om de kunst te heffen boven het gewoon menselike en zij is beland bij het lager menselike; perversiteit, schaamteloosheid, cynisme, valse pose, alle vindt ge ze. Deze kunst wilde amoreel zijn, en ze is immoreel geworden; ze heeft die onheilspellende vrolikheid, dat schitterend spelen, die broeiende loomheid, die opflikkerende hevigheid, die koortsige bezetenheid, waarvan we de gelijkenis zien bij de naturen, ziek van zenuwen, of gewijd aan drank en vrouw. Hoe men het beziet, er is geen ontkomen aan, het equivalent van deze kunst is gelegen bij de mens ziek van wil en ziek van moraal.

▫ ▫ ▫

Wat daarneven van de alledaagse kunst (vergeef mij de uitdrukking) geworden is, behoeft eigenlik niet eens te worden gezegd, omdat het zó duidelik voor zich zelf spreekt.
We horen in onze tijd veel spreken van hulpscholen, semi-permanente woningen en noodwoningen, maar goed beschouwd leven we allen in noodwoningen, we hebben nood-meubileringen en onze steden zijn nood-steden; onze parken en schouwburgen zijn hulp-parken en hulpschouwburgen; onze gehele maatschappelike huisvesting is, zacht gezegd, semi-permanent; het is er verwarrend en rammelend als in een dravende verhuiswagen.
Waar de kunst-begaving haar aandacht elders heeft, blijft de samenleving overgelaten aan de loosheid van

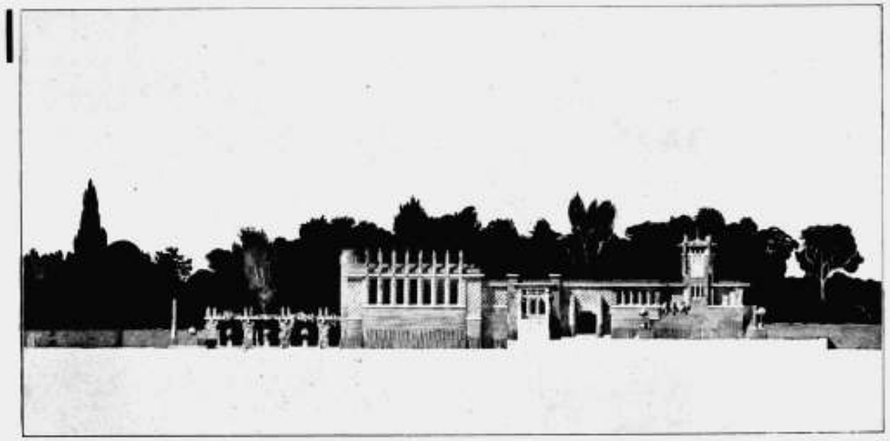

BUITENVERBLIJF TE HEEMSTEDE ▫ ▫ ONUITGEVOERD PROJECT ▫ ▫ H. TH. WIJDEVELD ARCHITECT

het geldbejag en de argeloosheid van een overheid, die kind is in de kunst en lauw erbij.
Wat heeft het revolutie-huis, het bazaar-artikel met schoonheid te maken? Niet meer of minder als dit, dat in elk huis, in elke straat van die eindeloze buurten der groote steden, die op de groene weiden worden geroofd, dat in die zondvloed van snuisterijen, die onze binnenkamers overstromen, dat in elk van die huizen en artikelen de schoonheid is verraden en gekruisigd.
Architekten en kunstnijveraars kennen de vele, vele vertakkingen van dit bederf, maar de onbevangen leek moet het wel vreemd zijn, dat jaar in jaar uit al die scharen zich bedwelmen en verzengen in de sferen van de absolute kunst, terwijl de tuin waarin wij leven verstikt en verwildert van onkruid.

▫ ▫ ▫

We zouden van de schoonheid om ons heen, of wat als zodanig is bedoeld, willen zien, dat daarvan iets uitging — het is niet gemakkelik te zeggen wat — iets als een hand die rimpels wegstrijkt, iets als het lachen van spelende kinderen, iets van de frisheid van klaterend water, iets van het natuurlike van de drijvende luchten en het golvend gras, iets van de blijvende trouw van de bomen; het moet vanzelf sprekend zijn en ongemerkt en altijd tegenwoordig.
Zulk een indruk ontvangen we wel van ranke schepen, die als vlinders zeilen, en die een verrukking zijn voor het oog; ze zijn argeloos, en toch was er een ervaren hand en een scherpziend oog, dat nauwkeurig de helling der masten bepaalde, de diepte van de zeeg, de vorm van plecht en roer, de kleur en het ornament. Zo harmonies en ongezocht als het bedrijf in een jachthaven is, zou, bij benadering althans, het gehele leven om ons heen behoren te wezen; hoe meer men zich daar in verdiept, hoe sterker de overtuiging groeit, dat de moderne kunst heeft gefaald en is te kort gekomen. Neemt b.v. de landhuisbouw, die de kunst van onze dagen zich biezonder heeft aangetrokken; we zouden daarvan willen zien, dat ze nederig en zelfvergeten was, nederig om de stille verrukking van de ochtend en de droevige adel van de avond, om de prille pracht van de lente en de verzadigingen van de herfst; dat ze één was met de warrige bomen en de vloeiende luchten. Zoals de boerderijen en de molens, en zelfs de gesmade buitenhuizen van die schimmige dorpsklassiek uit 1850. De moderne landhuizen zijn daartegenover wel heel opzettelik, ze zijn ontoegankelik en onverteerbaar van koppige ikkigheid; ze staan strak en morrend in de blijde natuur als kinderen die niet mogen meespelen, of vreemd en verwilderd als zeldzame vogels in een volière. Of neemt de interieurkunst, deze tedere en intuïtieve kunst; men denkt daarbij het eerst aan het vrije licht, vallend tussen zachte gordijnen, aan de lampeschijn op een tafel, aan een ondefinieerbare sfeer van ernst of behagen; men denkt aan meubels, zo zelfloos ontstaan, dat de maker en het maaksel geheel terugtreden, aan stoelen, die rondom hun eigen wezen leven; men denkt daarbij aan weldadige kleuren en zachte verbeeldingen. En nu daartegenover weer de veelgeprezen binnenkunst van de modernen, die harde ongastvrije meubels, die

DUBBEL-HEERENHUIS WALDECK PYRMONTLAAN TE AMSTERDAM G. F. RUTGERS ARCH.

vermoeiende lambriseringen, balkzolders, veel hout, veel gewicht, veel bruin, veel zwaartillendheid: de dubbele marteling van een welmenende gevangenschap.
En tenslotte de stedelike bouwkunst, die muren en daken die straat aan straat, wijk aan wijk ons leven omklemmen; geen grootheid kan groot genoeg zijn, geen weidsheid weids genoeg, geen mildheid mild genoeg, om de geweldige woelingen, waar ze bovenuit staan, tot rust te brengen; er is geen kunst waarin zozeer alle registers meeklinken, en waarin tevens zoveel zelfbeperking is.
Nu ik hier tegenover de werkelikheid wil stellen, nu willen de woorden niet komen; dat hijgend reiken naar het monumentale, dat krampachtig opschroeven van zwakke sentimenten; het staat onnoemelik ver achter bij de stille grootheid die vroegere geslachten in hun kleinere steden met hun beperkte middelen wisten te bereiken, het is enkel vermomde zwakheid wat men ziet.

□ □ □

Ik heb niet kunnen nalaten over dit alles met bitterheid te schrijven, met overdrijving vermoedelik; het was ook niet de bedoeling om billik of kompleet te zijn en te wijzen op zwakke stromingen in goede richting; ik heb willen wijzen op deze éne hoofdzaak, dat, groot genomen, de samenleving verstoken blijft van de passende kunst, en dat het leven voert tussen de alledaagse kunst, woekerend als onkruid aan éne zijde, en de vrije kunst (en vrij toegepaste kunst) die verzwakt en verziekelikt in haar isolement aan de andere zijde.
De vrije kunst kan niet tot de samenleving gaan zonder dor en onbeholpen te worden, omdat ze individueel is, en de samenleving kan zich niet tot de kunst opheffen zonder haar te banaliseren, óf te doen wijken naar nog geheimer gebieden, wederom omdat ze individueel is. Het is de vloek van de vrije kunst dat ze voor het leven moet vluchten, of in het leven vervluchtigen; er is geen kunst die zo onvrij is als de vrije kunst.
In talloze beschouwingen en theoriën zoekt men onder een zware dracht van gedachten het werkelike te verbloemen; naar mate de kunst in haar levensverhoudingen minder te rechtvaardigen is, wordt ze meer als iets onafhankeliks en haast heiligs voorgesteld; ook wordt de wereld te banaal, te immoreel, te onrijp voor de kunst genoemd, terwijl toch duidelik is, dat kunstenaars, die het zo bezien, zelf te zwak van verbeelding, van genegenheid en van overgave zijn voor het wijde leven.
Zo blijven grote groepen van modernen hoogmoedig van de kunst de allerhoogste genade afdwingen; ze lopen uit op ieder gerucht, ze bedwelmen zich aan elk festijn van kleur, vorm en sensatie, ze klampen zich vast aan elke belofte en steunen op iedere schijnheldere beschouwing; ze turen naar de verschietende sterren, kil en snel gedoofd, wachtend op het komende, en ze laten achter zich in het donker alleen, de grote wereld, die wacht tot zij zich zullen „wenden".

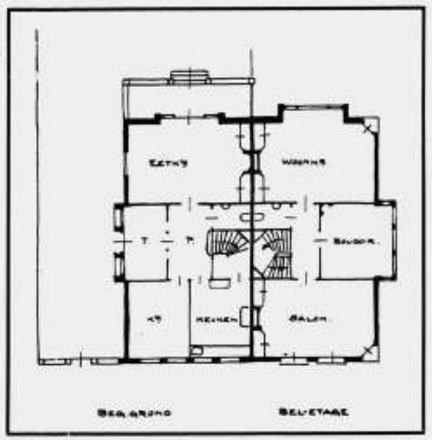

DUBBEL-HEERENHUIS WALDECK PYRMONTLAAN G. F. RUTGERS TE AMSTERDAM □ □ □ □ □ ARCHITECT

KANDINSKY DOOR JAN GRATAMA

Der Sturm te Berlijn heeft in boekvorm een overzicht uitgegeven van werk van Kandinsky, expressionistisch schilder, uit de periode van 1901—1913, met beschouwingen over zijn werk door Kandinsky zelf. Misschien is dit boekje al weer wat verouderd, want wij schrijven nu 1918, en de wisseling van inzichten bij de moderne schilders is tegenwoordig al bijzonder snel.
Toch heeft deze publicatie ongetwijfeld waarde, omdat zij het vreemde van Kandinsky's expressionisme grootendeels begrijpelijk maakt. Men krijgt uit zijn levens- en werkbeschouwing den indruk niet alleen, dat hij volop een ernstig mensch is en dat de overgang van zijn vroeger realisme tot zijn huidig expressionisme volkomen verklaarbaar is, maar ook — en dit wel door de kracht van zijn overtuiging en den gloed van het kleurrijk beeldend vermogen zijner schilderijen en zijner woorden — dat dit expressionisme eigenlijk wel iets veel mooiers, in elk geval iets veel diepers en sterker van werking kon zijn dan het tot heden nog zoo veel bewonderde naturalisme of impressionisme.
Ieder, die zich onbevooroordeeld interesseert voor de ontwikkeling der hedendaagsche schilderkunst, leze wat Kandinsky over zijn kunstontwikkeling in dit boekje mededeelt.
Voor alles is Kandinsky kleurgevoelig. Jammer genoeg kunnen de zwart-wit afdrukken zijner schilderijen hiervan niet getuigen; maar proeft men uit de volgende beschrijving van het schoonste uur van den dag in Moskau niet den op kleur verliefden, den in kleur levenden en beeldenden kunstenaar:
„Die Sonne ist schon niedrig und hat ihre vollste Kraft
„erreicht, nach der Sie den ganzen Tag suchte, zu der
„Sie den ganzen Tag strebte. Nicht lange dauert dieses
„Bild: noch einige Minuten und das Sonnenlicht wird
„rötlich vor Anstrengung, immer rötlicher, erst kalt und
„dann immer wärmer. Die Sonne schmilzt ganz Moskau
„zu einem Fleck zusammen, der wie eine Tolle Tuba
„das ganze Innere, die ganze Seele in Vibration versetzt.
„Nein, nicht diese rote Einheitlichkeit ist die schönste
„Stunde! Das ist nur der Schluszakkord der Symphonie,
„die jede Farbe zum höchsten Leben bringt, die ganz
„Moskau wie das fff eines Riesenorchesters klingen
„läszt und zwingt. Rosa, lila, gelbe, weisze, blaue pistaziën-
„grün, flammenrote Häuser, Kirchen — jede ein selb-
„ständiges Lied — der rasend grüne Rasen, die tiefer
„brummenden Bäume, oder der mit Tausend Stimmen
„singende Schnee, oder das Allegretto der kahlen Aeste,
„der rote, steife, schweigsame Ring der Kremlmauer
„und darüber, alles überragend, wie ein Triumphgeschrei,
„wie ein sich vergessendes Halleluja der weisze, lange,
„zierlich ernste Strich des Iwan Weliky Glockenturmes.
„Und auf seinem hohen, gespannten in ewiger Sehnsucht
„zumHimmel ausgestrekten Halse der goldene Kopf der
„Kuppel, die zwischen den goldenen und bunten Ster-
„nen der andern Kuppeln die Moskauer Sonne ist."
Levendig vertelt hij van zijn jeugd, van den tijd toen hij in de rechten studeerde, van den invloed van Rembrandt, van de Fransche impressionisten, van Wagner's Lohengrin op hem. „Ganz klar" zegt hij, „wurde mir aber, dasz die Kunst im allgemeinen viel machtvoller ist, als sie mir vorkam, dasz andererseits die Malerei ebensolche Kräfte, wie die Musik besitzt, entwickeln könne."
De directe werking der Muziek, als gevoelsuiting in eigen kunstsfeer van onstoffelijkheid, wil hij nu ook in de schilderkunst bereiken. Boeiend beschrijft hij daarbij zijn strijd tegen de vormen der werkelijkheid, tegen het realistisch schilderen naar de natuur. Hij wilde niet de uiterlijke werkelijkheid, hij wilde uitsluitend en onmiddellijk werkend, zijn eigen ontroering, zijn eigen sensitive kleurbeelding, geven. En de belangrijkste vraag was hierbij: „Was soll den fehlenden Gegenstand ersetzen? Die „Gefahr einer Ornamentik stand klar vor mir, die tote „Scheinexistanz der stilisierten Formen konnte mich nur „ausschrecken."
Lang en wanhopig is het zoeken. De kleuren zijn voor hem bezield door eigen leven. Zij vormen één aparte en volledige wereld van stemmingen en hartstochten, gelijk in de wereld der klanken. De kleuren werken direct op den beschouwer, een of andere werkelijkheids vorm, meer of minder duidelijk aangegeven, is hierbij niet noodig. Hoe geniet Kandinsky met volle overgave, met het bevend gemoed van een verliefde, van deze kleuren, van hun schoonheid, van hun geheimzinnig leven! Ziehier, hoe prachtig hij het naar vorentreden der verf uit de tube beschrijft:
„Für langsam zusammengespartes Geld habe ich mir

MARKTPLAATS — 1902 □ □ □ □ KANDINSKY

WOLGALIED — 1906 □ □ □ □ □ KANDINSKY

„als dreizehn- bis vierzehnjähriger Junge einen Malkasten „mit Oelfarben gekauft. Die damalige Empfindung — „besser gesagt: das Erlebnis der aus der Tube kom- „menden Farbe habe ich heute noch. Ein Druck der „Finger und jauchzend, feierlich, nachdenklich, träume- „risch, in sich vertieft, mit tiefem Ernst, mit sprudelnder „Schalkhaftigkeit, mit dem Seufzer der Befreiung, mit „dem tiefen Klang der Trauer, mit trotziger Kraft und „Widerstand, mit nachgebender Weichheit und Hinge- „bung, mit hartnäckiger Selbstbeherrschung, mit emp- „findlicher Unbeständigkeit des Gleichgewichtes kamen „eins nach dem andern diese sonderbaren Wesen, die „man Farbe nennt — an und für sich lebendig, selb- „ständig, zum weiteren selbständigen Leben mit allen „nötigen Eigenschaften begabt und jeden Augenblick „bereit, sich neuen Kombinationen bereitwillig zu beugen, „sich untereinander zu mischen und unendliche Reihen „von neuen Welten zu schaffen. Manche liegen da als „schon ermattete, schwach gewordene, verhärtete, als „tote Kräfte und lebende Erinnerungen an die Vergan- „genen, nicht vom Schicksal gewollten Möglichkeiten. „Wie im Kampf, wie in einer Schlacht kommen aus der „Tube frische, die alten ersetzende junge Kräfte."

Het gezegde van een bekend schilder: „Bij het schilde- ren één blik op het doek, een halve op het palet, tien op het model" wordt door Kandinsky omgekeerd tot: Tien blikken op het doek, een op het palet, een halve op het model."

„So wurden", schrijft Kandinsky verder, „diese Empfin- „dungen von Farben auf der Palette (und auch in den „Tuben, die seelisch machtvollen, aber bescheiden aus- „sehenden Menschen gleichen, welche plötzlich im Not- „falle ihre bis dahin verborgenen Kräfte entblössen und „aktiv machen) zu seelischen Erlebnissen. Diese Erleb- „nisse wurden weiter zum Ausgangspunkt der Ideen, die „sich vor zehn bis zwölf Jahren schon bewuszt zu „sammeln anfingen und die zum Buch „Uber das Geis- „tige in der Kunst" führten."

Zoo scheidde voor Kandinsky het rijk van de kunst zich steeds meer van het rijk der natuur, tot hij beide als zelfstandige rijken volkomen kon doorvoelen, gelijk hij mededeelt.

Het zou echter te ver voeren, nog meer aan te halen uit zijn pittige beschouwingen; laten wij liever de afbeel- dingen eens beschouwen. En dan treft ons de zeer geleidelijke overgang van de realistische kijk tot het expressionistisch voelen in het verloop der jaren 1901-1913. Ten bewijze hiervan geven wij hierbij een 4 tal afbeel- dingen. No. 1. Marktplaats, uit 1902 vertoont een door kleur-verbreeding en vormvereenvoudiging vertroebeld licht-impressionisme, (men lette op de schaduwwerking als werkelijkheidsfactor rechts). Wel is hier al, als hoofd- zaak, de kleur-werking. No. 2, Wolgalied, uit 1906 heeft al meer verinnerlijking in den zin van meer directe en meer zuivere kleur-sensaties. Wel treedt de perspectief nog min of meer op, maar de natuurlijke lichtwerking als lichttrilling (neo-impressionisme) ontbreekt geheel. Natuur en kunst gaan al meer en meer uit elkaar.

No. 3 1911, Lyriek geeft dit alles in nog sterker mate. No. 4. Kompositie, 1913 is het in wezen bereikte eind- doel. Geen reëele vormen meer, alleen abstracte kleur en lijnwerking als uiting van het door een idee hevig ontroerde kunstenaarsgevoel, en de daaruit ontstane scheppingsdrang.

Deze kompositie heeft tot ondergrond de beteekenis van het woord „Zondvloed". Uitvoerig licht Kandinsky haar toe, waarbij hij de verschillende centra der kompositie bespreekt: het linksche, zachte, rossige, eenigszins weg- gedoezelde centrum met zwakke lijnen, het rechtsche centrum, grof, rood-blauw, eenigszins valsch, met scherpe, booze, precieze lijnen, en het middelste centrum, waar rose en witte kleuren zoo schuimen, dat zij zich min of meer als in een damp schijnen te bevinden.

De verhoudingen dezer centra onderling, de rust en de

LYRIEK — 1911 □ □ □ □ □ KANDINSKY

KOMPOSITIE — 1913 □ □ □ □ □ KANDINSKY

onrust der verschillende kleuren, hare koude of warme werking, de verdeeling der vlakken, heel deze beweeg- lijkheid, deze actie, dit kleuren- en lijnendrama is de beteekenis van de kompositie.

Of ik dit expressionisme een verhooging of verrijking van de schilderkunst acht, of in deze richting de schilderkunst zich tot haar grootste rijkdom en grootste diepte kan ontwikkelen is een tweede punt dat in dit kort bestek niet behandeld kan worden. Misschien dat er later gelegenheid zal zijn hierop uitvoerig terug te komen.

Wel blijkt overtuigend, dat Kandinsky een knap schilder is, zie zijn vroeger werk, en dat de overgang naar zijn expressionisme een oprechte en ernstige daad was. Dit moge hen tot nadenken stemmen, die zoo licht geneigd zijn de vele nieuwe en vreemd-aandoende pogingen in de huidige schilderkunst voor onvermogen, aanstellerij, snobbisme of onzin te houden.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

HET VLECHTWERK DER INDIANEN DOOR E. KUIPERS

Het oorspronkelijke huisraad der Indianen stammen was het mandenwerk en diende zoowel voor huishoudelijk als voor ceremonieel gebruik. Het vlechten was speciaal het werk van vrouwen; alleen de voorwerpen voor ceremo- nieele of geneeskundige doeleinden werden door mannen vervaardigd.

De Indianen, echte natuurmenschen, profiteerden ruim- schoots van 't geen de natuur hun bood. Voor hun vlechtwerk pasten zij, het mineralen-, het dieren- en het plantenrijk toe.

De kleuren voor hunne versieringen trokken zij uit 't mineraal. De schelpen, tanden, vleugels van insecten, schapen en lama wol en vooral de veeren, gebruikten zij uit het dierenrijk. De plant pasten zij tot het kleinste on- derdeel toe, vanaf den wortel tot de vruchten.

Het is een wonderlijke gewaarwording, de Indiaansche vrouw het mandenwerk te zien vlechten, in haar huis, zonder eenige schoonheid. Tevergeefs zoekt men naar modellen of teekeningen, men vindt er geen. De modellen voor hare scheppingen put zij uit haar zieleleven. In haar verbeelding ziet zij bergen, stroomend water, bosschen, en zij hoort de legenden van haar stam. Zij krijgt onder haar werk een ingeving van een andere wereld en men ziet haar vingers als buigzame levende weefspoelen door het materiaal schuiven. Om haar knieën en in haar schoot buigt zij haar mandenwerk in de gevoeligste vormen. Haar geheele lichaam is een verzamelplaats van mallen, waarom zij de schoonste vormen toovert. Als zij met haar werk begint, moet zij het geheele plan ervan tot in alle bijzonderheden hebben vastgesteld. Want wat den schilder, den beeldhouwer en den potten- bakker mogelijk is, kan zij niet; haar werk kan zij niet later verfijnen of vervolmaken. Het is te vergelijken met dat van een uitvoerend toonkunstenaar, bij wien elk on- derdeel van 't geen hij geeft, op den juisten tijd zijn volle attentie eischt. Een fout, eenmaal gemaakt, is niet meer te herstellen en voordat de eerste steek van het vlecht- werk wordt gelegd, moet de geheele uitvoering van het werk wiskunstig zeker voor den geest staan van de maakster. Langzamerhand ziet men haar handen, haar lichaam en haar ledematen zich vastklemmen om het voorwerp, dat zij voortbrengt. Niet alleen met haar geest maar met haar geheele lichaam wordt zij één met haar werk.

In den vorm is het praktische de hoofdzaak, terwijl het schoone daaruit van zelf voortkomt.

De vorm van het voorwerp is afhankelijk van het mate- riaal. Daardoor zijn in Midden-Amerika, waar buigzaam gras groeit, de vormen rijker dan in het Oostelijk ge- deelte, waar men zich wegens de stugheid van het ma- teriaal moet beperken tot den eenvoudigen cylinder of rechthoekigen vorm. Het mandenwerk is plat, schaal-, kom- of kruikvormig ook komen gemengde vormen voor.

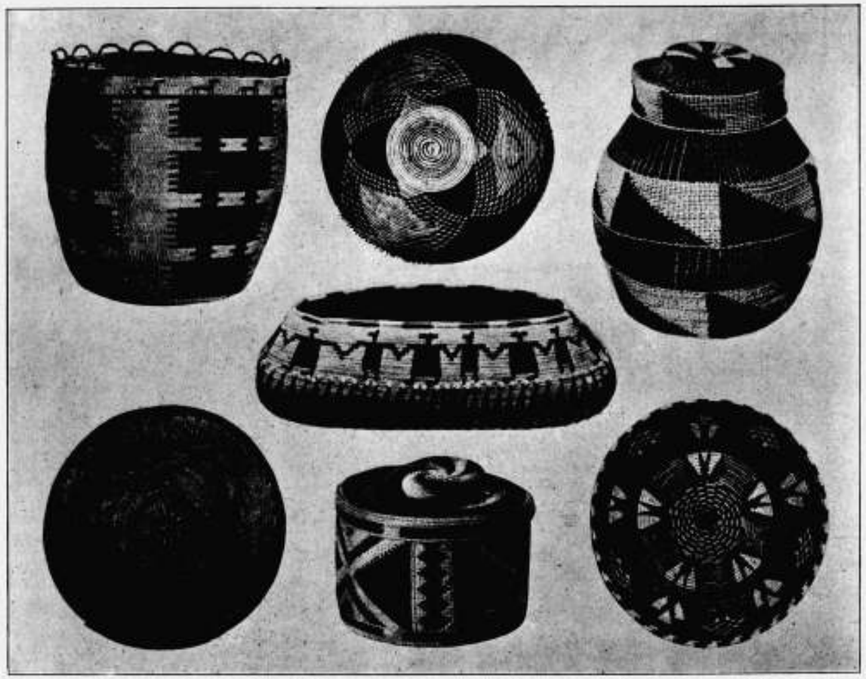

De eenvoudigste vorm is het vlakke blad en de mat. Door een concaaf buigen van het blad ontstaat de vlakke schaal, die veelal bij heilige maaltijden wordt gebruikt. Zij komt ook veel voor in de Pacific-Staten, omdat daar voornamelijk plantaardig voedsel wordt gebruikt. De diepere vormen komen in groote verscheidenheid voor. In de Zuidwestelijke staten is de „Olla" de heerschende vorm. Het is een zuivere segment van een bol.
Manden, waarvan den bovenrand is saamgetrokken, dragen de naam van „bottle necks".
De versiering van het mandenwerk wordt aangebracht door 't invlechten van lijn, kwadraat-, driehoek- en rechthoek-ornament. Bij meer gecompliceerde versiering past men veelhoeken en samengestelde figuren toe.
Alleen door het lijn-ornement weet de Indiaansche vrouw reeds een zeer groote verscheidenheid in haar werk te brengen. Het toepassen van kwadraten en rechthoeken eischt een zuivere wiskundige berekening. Als voorbeeld zie fig. linkerbovenhoek pagina 14. De decoratie van den mand is een samenstelling van verticale geometrische figuren, die, aan elkaar verbonden, een reeks van vier vormen. Elk figuur op zich zelf is weer een samenstelling van rechthoeken. Zelfs de wolffiguur rondom den rand is uit rechthoeken samengesteld. Fig. linker-onderhoek pagina 15 stelt voor een fleschvormigen mand voor graanberging in gebruik bij de Apache-Indianen. Van den bodem uit slingert zich trapvormig de decoratie om den mand. Iedere rechthoek bestaat uit kleinere witte en zwarte rechthoeken, die in lengte zich regelen naar den grooteren of kleineren omvang van den bolvormigen mand. De tusschenruimten zijn opgevuld met menschen- en paardenfiguren, die alle weér bestaan uit vierkante vormen.

Door combinatie van driehoeken is een groote verscheidenheid van versiering te bereiken, evenals bij den veelhoek en de samengestelde figuren.
Door toepassing van verschillende kleuren weet men het ornament rijker te maken. In de eerste plaats tracht men dit te bereiken door profijt te trekken van de natuurlijke kleuren van het materiaal zelf, door het te zamen vlechten van rijp en onrijp gras. In Columbia komt het mooie roode cederriet voor. In Oost-Canada is de eschdoornschors wit en bruin, terwijl in de zuidelijke staten het gloedvolle geelgroene materiaal groeit. De Abenaki-vrouw weet dat de laatste jaarring van den zwarten esch sneeuwwit is, terwijl de voorgaande jaarring reeds bruin is geworden. Zij maakt de schering van de eene kleur en vlecht met de andere. De gewone visschersvrouw van de kust van Britsch Columbia weet, dat de cederwortel drie kleuren heeft: de kleur van het hout in het hart van den boom, de kleur van den bast en die van het hout onmiddellijk onder den bast. Merkwaardig is het blad van de Yucca, die in de Z. W. staten voorkomt. Het wordt in z'n geheel opengespleten en voor vlechtwerk gebruikt. De buitenhuid is groen, in verschillende schakeeringen, terwijl de binnenkant wit is. Naast de natuurlijke kleur van het materiaal volgt dan het kleuren met plantaardige verfstoffen, dat gelegenheid biedt tot het aanbrengen van een groote verscheidenheid in tint, waarvan dan ook ruimschoots gebruik wordt gemaakt.
Deze beschrijving van materiaal en techniek van het mandenwerk is ontleend aan het rapport van het Smithsonian Instituut (U. S. National Museum), waaruit ook de afbeeldingen zijn overgenomen.

DE MODERNE ARCHITECTEN DOOR H. A. VAN ANROOY.

Deze week, in Arti, een bezoek brengend, aan de hand van het Juryrapport, aan de tentoonstelling der antwoorden op een prijsvraag voor een Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, werd ik opnieuw getroffen door de zucht naar uiterlijk schoon, een zucht die in hooge mate helaas zoovelen onzer beheerscht. Immers in de meeste projecten, de goede niet te na gesproken, treft men een gemis aan karakteristiek, bij een streven naar uiterlijk schoon aan.

Het Juryrapport zegt dan ook:

„Ten aanzien van de architectuur der gevelontwerpen, valt in het algemeen te zeggen, dat de waarde daarvan is gebleven beneden de verdiensten, die uit de plattegronden spreken. In het bijzonder treft het groote verschil in opvatting, hoe voor dit gebouw zijn bestemming voor het hooger kunstonderwijs moest worden uitgedrukt; eenerzijds een zucht naar grooten massalen opbouw, een openbaring van luister, van overdaad dikwijls, die zich vooral uitte in een overdadigen toren- en koepelbouw, waartegen in het programma gewaarschuwd was; anderzijds een prijzenswaardig streven naar strengheid, naar rust en eenvoud, vaak echter bij het dorre af".

Het was toen, dat mij plotseling te binnen schoot, iets wat mijn oude, beroemde en gevreesde vriend Peter Altenberg mij voor eenige jaren uit Weenen eens schreef. *) Bei der Wohnung eines Pferdes sagt man: Wie gedeiht das Pferd, dieses edle Tier am besten?!! Bei der Wohnung eines Schweines: Wie gedeiht das Schwein, dieses nützliche, am besten? Bei der Wohnung der Kuh: Wie giebt sie die fetteste Milch?!!

Nur beim Menschen fragt man das alles nicht. Man fragt: Ist es Schön?! Schön, schön, dieses Alleridiotischste Wort. Nein, nicht idiotisch, denn mit Marmor und Mahagoni macht ihr eure Geschäfte, zehn prozent vom Architektenhonorar! Bei getünchten Wänden und Eiche oder Buche bekommt ihr nichts! Deshalb Pracht, Pracht, am prächtigsten! Und die Kundschaft?!

Kann sie nicht Neid, Eifersucht, Verzweiflung erwecken bei denen, die „in Ställen" leben?!

Na also, san mer zufrieden! Auf Gesundheit wird gepfiffen! Nur Pflanz! Hoch Mahagoni!" De konsequenties van het aangehaalde latende voor wat zij zijn, is het toch jammer, dat wij hier in Holland ook niet zoo'n Peter Altenberg hebben. Hilversum 27 Maart.

*) Opgenomen in „Fechsung". S. Fischer. Verlag. 1915.

□ □

OVER VERWEERING DOOR A. J. KROPHOLLER

Van alle kunsten is het slechts de bouwkunst, die door den tijd aan schoonheid wint. Het is ook reeds dikwijls opgemerkt, wanneer men b.v. oude gevels afbrak en opnieuw weer optrok, vooral wanneer hierbij nieuw materiaal werd gebruikt, dat het schoonheidseffect onherroepelijk verloren ging.

Een van de voornaamste oorzaken, waardoor gebouwen mettertijd werkelijk mooier worden, is de dikwijls zoozeer gevreesde verweering der materialen, vooral van den steen. Wanneer deze zeer ver doorgaat, kan het bestaan van het gebouw er natuurlijk door in gevaar komen, doch vooral bij den steen kan het zeer lang duren, eer hierbij van werkelijk gevaar sprake kan zijn.

De schoonheid die het verweeringsproces teweegbrengt lijkt mij toe te moeten worden toegeschreven aan het bepaalde stof-karakter, dat zich hierbij vertoont; aan de voor alle materialen verschillende wijze, waarop deze veranderen door den „tand des tijds".

Daarom is het zaak voor den bouwmeester, geen bouwstoffen te kiezen, die zoo goed als onvergankelijk en onaantastbaar zijn en altijd nieuw blijven, b.v. glad-verglaasde steenen en dakpannen, terwijl hij daarbij uit practisch oogpunt moet omzien naar stoffen, die niet geheel wegverteren. Deze keuze is natuurlijk moeielijk, en uit vele der gelikt-nette voortbrengselen van moderne bouwerij blijkt ten duidelijkste, dat de juiste oplossing van dit probleem nog verre van algemeen is.

Toch zijn er steeds bouwmeesters geweest, die ook op deze wijze de schoonheid van hun werk hebben bevorderd. Ik behoef slechts te wijzen op de toepassing van oxideerend koperen platen, die men op sommige vroegere gebouwen als afdekking gebruikte en ook in de moderne bouwkunst op het streven om, vooral voor het buitenwerk, waar de verweering alleen kan plaats hebben, in stede van de gladde fabrieksbaksteen slechts steenen met ruw oppervlak te gebruiken. Bij matige hardheid blijft ruwe steen aan het oppervlak niet ongevoelig voor weersinvloeden, terwijl eigenlijk vertering hierbij niet behoeft voor te komen.

Ook het gebruik van oude, deels verweerde materialen kan in dit opzicht, en zeker voor primitieve doeleinden, aanbeveling verdienen. Het spreekt vanzelf dat hierbij geen sprake behoeft te zijn van namaak van iets ouds, zoodat het gebruik van oude bouwstoffen daarom niet in alle gevallen behoeft afgekeurd te worden.

□ □

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE

□ □ □

De kunst is de meest felle uitingswijze van het individualisme die de wereld tot nu beleefd heeft, bijna zou ik zeggen: de eenige wezenlijke uitingswijze.

□ □ □

Een kunstwerk is een op zichzelf eenige uitkomst van een op zichzelf eenigen gemoedsaanleg. Zijn schoonheid komt voort uit het feit, dat zijn maker is wat hij is.

□ □ □

Kunst is individualisme, en individualisme is een verstorende en ontwrichtende kracht. Daarin ligt z'n onberekenbare waarde.

□ □ □

Zoo vaak een gemeenschap of een machtig deel daarvan of een of andere regeering aan den kunstenaar tracht voor te schrijven wat hij te doen heeft, dan gaat de kunst of geheel teloor, of verstart in vormen, of ontaardt tot een lagen en onedelen vorm van handwerk.

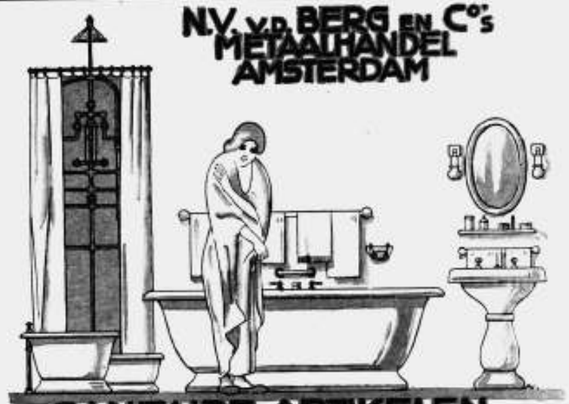

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-, TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W. & A. KRAAK Zn
AMSTERDAM
VYZELGR. 2&

BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5875 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. VAN BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

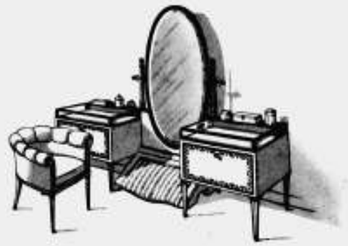

BINNENARCHITECTUUR.
Nusink & Zn.
Looiersgracht 41. Amsterdam.

H. E. PIETERS & Zn
AMSTERDAM

HUIS- EN DECORATIE-SCHILDERS

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

W. SPLINTER EN ZONEN

RIJNKADE 4 LEIDEN

BELASTEN ZICH MET HET ONTWERPEN EN UITVOEREN VAN ALLE WERKEN
IN GEWAPEND BETON

SPECIAAL ADRES VOOR HET VERVAARDIGEN VAN
BETONSCHUTTINGEN

ZIE DE BESCHRIJVING BETREFFENDE BETONSCHUTTINGEN VAN PROF. J. A. VAN DER KLOES IN HET FEBRUARI-NUMMER VAN HET :: MAANDBLAD „BOUWSTOFFEN" ::

GRONDBORINGEN

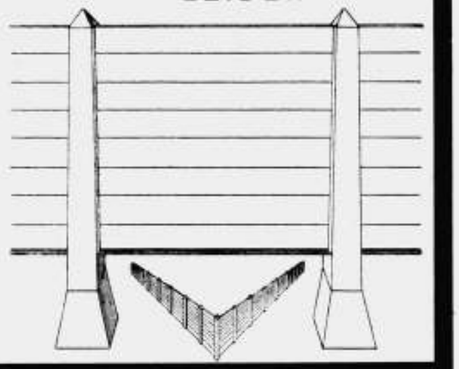

TECHNISCH BUREAU
BURBACH & REIMAN

PRINS HENDRIKKADE 126

TEL. C. 2031 **AMSTERDAM** TEL. C. 2031

LEVERT UIT VOORRAAD

SMALSPOORMATERIAAL

G.W.C. OOSTERBAAN

AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

BESCHIKBAAR

IN DE NIEUWE AMSTERDAMMER

ONDER REDACTIE VAN Mr. H. P. L. WIESSING

SCHRIJVEN MODERNE KUNSTENAARS EN CRITICI OVER ARCHITECTUUR, BEELDHOUWKUNST, SCHILDERKUNST, TOEGEPASTE KUNST

DE PRIJS VAN DIT VOOR KUNSTENAARS EN INTELLECTUEELEN BELANGRIJKE WEEKBLAD IS FRANCO f 9.— PER JAAR

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

HET MAANDBLAD DE BEDRIJFSREKLAME

REDACTIE: W. F. GOUWE EN W. H. DE BUISONJÉ

STRIJDT VOOR EEN EERLIJKE REKLAMEKUNST, WAARIN AAN DEN KUNSTENAAR DE PLAATS WORDT TOEGEKEND, WELKE HEM TOEKOMT

FRANCO PER POST IS DE PRIJS VAN DIT VOOR KUNSTENAARS EN BEDRIJFSLEIDERS INTERESSANTE BLAD f 9.— P. JAAR

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

HET GETIJ

LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT VAN ONAFHANKELIJKE JONGEREN

REDACTIE: ERNST GROENEVELT, ALFRED A. HAIGHTON, JONKHEER J. W. DE MAREES VAN SWINDEREN, CONSTANT VAN WESSEM

PRIJS f 2.50 PER JAARGANG
Llosse nummers f 0.25

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

HET BEDRIJF

MAANDBLAD VOOR ECONOMIE BEDRIJFSHUISHOUDING - TECHNIEK

ONDER REDACTIE VAN: Prof. J. G. J. DE JONGH EN C. F. SIXMA BRENGT BELANGRIJK NIEUWS VOOR BEDRIJFSLEIDERS OP ALLE GEBIED

PRIJS f 6.— PER JAARGANG
VERSCHIJNT 1 JUNI A.S.

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH- EN TRANSPORT-WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

GERESERVEERD
VOOR DE
NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
VOORHEEN
H. A. KLOOSTERHUIS
KALVERSTRAAT 178
AMSTERDAM

IN DE NIEUWE AMSTERDAMMER

ONDER REDACTIE VAN Mr. H. P. L. WIESSING

SCHRIJVEN MODERNE KUNSTENAARS EN CRITICI OVER ARCHITECTUUR, BEELDHOUWKUNST, SCHILDERKUNST, TOEGEPASTE KUNST

DE PRIJS VAN DIT VOOR KUNSTENAARS EN INTELLECTUEELEN BELANGRIJKE WEEKBLAD IS FRANCO f 9.— PER JAAR

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

HET MAANDBLAD DE BEDRIJFSREKLAME

REDACTIE: W. F. GOUWE EN W. H. DE BUISONJÉ

STRIJDT VOOR EEN EERLIJKE REKLAMEKUNST, WAARIN AAN DEN KUNSTENAAR DE PLAATS WORDT TOEGEKEND, WELKE HEM TOEKOMT

FRANCO PER POST IS DE PRIJS VAN DIT VOOR KUNSTENAARS EN BEDRIJFSLEIDERS INTERESSANTE BLAD f 9.— P. JAAR

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

HET GETIJ

LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT VAN ONAFHANKELIJKE JONGEREN

REDACTIE: ERNST GROENEVELT, ALFRED A. HAIGHTON, JONKHEER J. W. DE MAREES VAN SWINDEREN, CONSTANT VAN WESSEM

PRIJS f 2.50 PER JAARGANG
LOSSE NUMMERS f 0.25

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

HET BEDRIJF

MAANDBLAD VOOR ECONOMIE BEDRIJFSHUISHOUDING - TECHNIEK

ONDER REDACTIE VAN: PROF. J. G. J. DE JONGH EN C. F. SIXMA BRENGT BELANGRIJK NIEUWS VOOR BEDRIJFSLEIDERS OP ALLE GEBIED

PRIJS f 6.— PER JAARGANG
VERSCHIJNT 1 JUNI A.S.

UITG. MIJ. „DE HOOGE BRUG"
REGULIERSGRACHT 19 - AMSTERDAM

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH- EN TRANSPORT-WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

GERESERVEERD
VOOR DE
NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
VOORHEEN
H. A. KLOOSTERHUIS
KALVERSTRAAT 178
AMSTERDAM

NEDERLANDSCHE NIJVERHEID

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK

FABRIEK EN KANTOOR
SLUISWEG - 7
(BIJ DE WILLEMSKADE)

INTERCOMMUN. TELEFOON 261

TELEGR.-ADRES: HACIT-SCHIEDAM

SCHIEDAM

GEGOLFDE
ASBEST-CEMENT PLATEN
VOOR WANDBEKLEEDING
EN DAKBEDEKKING

VLAKKE
ASBEST-CEMENTPLATEN
EN DAKLEIEN

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

MEI NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR ROLAND HOLST

INHOUD

DE BOUW VAN DE TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS, DOOR INGENIEUR J. DE BIE LEUVELING TJEENK. MET 12 ILLUSTRATIES

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ II DOOR J. M. VAN DER MEIJ

DE MUURSCHILDERINGEN VAN FRANK BRANGWYN, DOOR R. N. ROLAND HOLST

Dr. BERLAGE'S KANTOORGEBOUW TE LONDEN, DOOR A. J. KROPHOLLER. MET 3 ILLUSTRATIES

DE EENHEID IN DE KOMENDE KUNST, DOOR Ir. J. B. VAN LOGHEM

IVAR AROSENIUS, DOOR OTTO VAN TUSSENBROEK. MET 2 ILLUSTR.

AF- EN TOE-WENDINGEN DOOR J. F. STAAL

AFFICHE V. H. CONCERTGEBOUW-SEXTET, DOOR JAN SLUIJTERS

TENTOONSTELLING VAN DEN „WERKBOND" IN 1914 TE KEULEN ZAAL VOOR OUDE KUNST VAN J. L. M. LAUWERIKS. (2 ILLUSTR.)

TENTOONSTELLING VOOR CHRISTELIJKE KUNST TE DUSSELDORF EXPOSITIE-RUIMTE VAN J. L. M. LAUWERIKS. (2 ILLUSTRATIES)

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEEN-
KALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIÉTOR

OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

MEI NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONT-
WORPEN DOOR ROLAND HOLST

INHOUD

DE BOUW VAN DE TWEEDE NEDER-
LANDSCHE JAARBEURS, DOOR
INGENIEUR J. DE BIE LEUVELING
TJEENK. MET 12 ILLUSTRATIES

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ II
DOOR J. M. VAN DER MEIJ

DE MUURSCHILDERINGEN VAN
FRANK BRANGWYN, DOOR
R. N. ROLAND HOLST

Dr. BERLAGE'S KANTOORGEBOUW
TE LONDEN, DOOR A. J. KROP-
HOLLER. MET 3 ILLUSTRATIES

DE EENHEID IN DE KOMENDE
KUNST, DOOR Ir. J. B. VAN LOGHEM

IVAR AROSENIUS, DOOR OTTO VAN
TUSSENBROEK. MET 2 ILLUSTR.

AF- EN TOE-WENDINGEN
DOOR J. F. STAAL

AFFICHE V. H. CONCERTGEBOUW-
SEXTET, DOOR JAN SLUIJTERS

TENTOONSTELLING VAN DEN
„WERKBOND" IN 1914 TE KEULEN
ZAAL VOOR OUDE KUNST VAN
J. L. M. LAUWERIKS. (2 ILLUSTR.)

TENTOONSTELLING VOOR CHRIS-
TELIJKE KUNST TE DUSSELDORF
EXPOSITIE-RUIMTE VAN J. L. M.
LAUWERIKS. (2 ILLUSTRATIES)

AFFICHE LITHOGRAFIE DOOR JAN SLUITERS

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I — No. 5 — 30 MEI 1918

DE BOUW VAN DE TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS DOOR INGENIEUR J. DE BIE LEUVELING TJEENK

In de architectuur van de monsterkamers en grootere gebouwen van de Tweede Jaarbeurs is getracht het typeerende van deze Beurs als zaken-instituut tot uitdrukking te brengen, en het karakter van een tentoonstelling te vermijden. Waar toch bij tentoonstellingen uitwendig concurrentie der deelnemers zooveel mogelijk in de hand gewerkt wordt en een voordeelige exploitatie hoofdzaak is, treedt aanstonds het groote verschil tusschen het karakter eener tentoonstelling en dat eener jaarbeurs naar voren en moest juist met zooveel mogelijke vermijding van het expositioneele karakter bij de Jaarbeurs gestreefd worden naar uitwendige uniformiteit der monsterkamers, wat evenwel niet buitensloot het gelijktijdig streven om met eenvoudige middelen tot een esthetisch verzorgd geheel te geraken. Waar nu die uniformiteit van een groot aantal monsterkamers uitteraard tot een eentonigen aanblik aanleiding moest geven, werd de oplossing voornamelijk gezocht in de indeeling der terreinen, de groepeering der bouwblokken en in de kleur, benevens in de architectuur der grootere dienstgebouwen.
Het systeem van de eerste Beurs n.l. tijdelijke houten gebouwtjes in de open lucht op de pleinen, welke gebouwtjes reeksen kamers vormden, elk ter grootte van 4 × 4 M². bij een hoogte van ongeveer 3 meter, was gebleken in het algemeen geheel aan de wenschen van de deelnemers te voldoen; aan dit systeem werd dan ook voor de tweede beurs vastgehouden; met dit verschil echter, dat de gebouwtjes, teneinde meerdere jaren gebruikt te kunnen worden, uitneembaar moesten worden geconstrueerd.
Bij het ontwerpen van het nieuwe type moest tevens vooral rekening worden gehouden met den eisch, dat een groot aantal van deze kamers in zeer korten tijd in verband met het tijdstip, waarop de terreinen — waarvan sommige in gewone tijden als markt worden gebruikt — beschikbaar kwamen en na de beurs weder voor den publieken dienst beschikbaar moesten zijn — moest worden opgesteld, zoodat de verschillende onderdeelen in aantal zoo gering mogelijk, en toch gemakkelijk vervoerbaar moesten zijn.
De gevel-architectuur is gezocht in de toepassing van penantkokers, waartusschen drielichten voor ramen en deuren, waarvan de onderlinge plaatsing volgens de wenschen van de deelnemers kon geschieden en welke verdeeling van practisch nut gebleken is vooral voor die deelnemers, die twee of meer monsterkamers naast elkander hadden gehuurd. Het onrustige van deze drielichten werd door de vooruitspringende penantkokers weggenomen. Deze gaven daardoor tevens het rythme aan de gevels en deden dienst als afvoerkokers voor het regenwater, zoodat het gevelvlak door goten en afvoerbuizen niet behoefde te worden onderbroken. De penantkokers waren gemaakt van gerabatte ongeschaafde deelen en met een gekleurde creosootverf, z.g. sydroleum in groene en roodbruine kleur behandeld.
Wat de indeeling van de terreinen betreft, diende allereerst rekening gehouden te worden met den eisch, dat de Jaarbeurs moest worden gehouden in het centrum der stad, waardoor men aangewezen was op de daarvoor in aanmerking komende pleinen en parken. Had het karakter van de beurs er zich niet tegen verzet, dan zou op een groot terrein even buiten de stad een in aanleg vrijer geheel zijn verkregen; thans kwam het feitelijk voornamelijk hierop neer, op die pleinen een zoo groot mogelijk aantal monsterkamers onder te brengen. Niet alleen de vorm van de pleinen, maar ook de omstandigheid, dat op die terreinen vaste gebouwen en boomen aanwezig waren — en vooral de boomen moesten angstvallig worden ontzien — waren oorzaak, dat de ontwerper bij de plaatsing der tijdelijke gebouwtjes zeer gebonden was. Een eigenaardige eisch voor een jaarbeurs is nog deze, dat alle deelnemers voor hunne monsterkamer even hooge huur betalen en dus feitelijk allen recht hebben op een even goede plaats. Geheel door te voeren is dat natuurlijk niet, omdat een plaats bij den ingang van een terrein altijd de meest begeerde is; maar om toch zooveel mogelijk aan dit gelijk recht voor allen tegemoet te komen, moest worden afgezien van de

TWEEDE JAARBEURS TE UTRECHT ◻ HANDELSPAVILJOEN EN ADMINISTRATIEGEBOUW ◻ IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK ARCH.

mogelijkheid om door het aanbrengen van hoofd- en zijstraten meer afwisseling in het geheel te brengen.
Van de vier terreinen Vredenburg, Janskerkhof, Tivoli en Maliebaan, leende alleen het laatste — voor zoover de boomenrijen geen moeilijkheden opleverden — zich tot een karakteristieke oplossing; door het plaatsen van dwarsblokken tusschen de boomenrijen en het formeeren van kleine pleintjes konden teikens korte, afgesloten straatjes ontstaan, en werd zoodoende de bezoeker niet afgeschrikt door de wel zeer groote lengte van dit terrein. De verkeersstrooming was hier zeer eenvoudig en gemakkelijk te regelen, zóó, dat feitelijk alle kamers er in gelijke mate van profiteerden, hetgeen van de andere terreinen niet gezegd kan worden. Daar is gebleken, dat het publiek, rechts houdend, voornamelijk de buitenomtrek volgt met het gevolg, dat de passage langs de meer in het centrum gelegen monsterkamers geringer was en de aldaar geplaatste deelnemers ook minder toeloop kregen. De grootere gebouwen geven geen aanleiding tot een bijzondere bespreking; op elk van de terreinen moesten een of meer standgebouwen voor de tafelvlakten, benevens Secretariaatsgebouwen met aangrenzende dienstgebouwen worden ontworpen, die zich bij het lage type van de monsterkamers zooveel mogelijk moesten aansluiten; alleen mocht voor het officieele pleintje op het Vredenburg een uitzondering gemaakt worden en kon daar de steile dakvorm worden toegepast. Op het Vredenburg werd ook het eerst het Administratie-Gebouw

INSTRUMENTENFABRIEK FIRMA MARIUS ◻ UTRECHT
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT HEUSINKFELD

SANITAIRE ARTIKELEN ◻ ROBERT KALFF & Co. ◻ AMSTERDAM
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT P. KRAMER

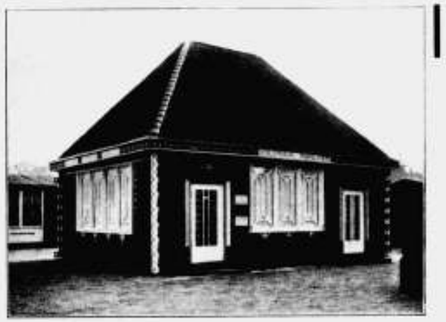

TWEEDE JAARBEURS TE UTRECHT ◻ BRANDWEERHUISJE EN KOLONIAAL PAVILJOEN ◻ IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK ARCHITECT

neergezet, dat meer een permanent karakter heeft en ook buiten den beurstijd blijft staan. Door zijn situatie tusschen de boomen was dit gebouw niet voor een platten dakvorm geëigend en de verdere paviljoens op dit pleintje, n.l. van Handel, Koloniën en Vreemdelingenverkeer werden aansluitend aan het Administratie-Gebouw gedacht. Behalve twee restaurants, gaven kleinere kiosken, brandweerhuisjes, de ingangshekken, vlaggen- en klokkenstandaards, enz. gelegenheid om het eentonige van de monsterkamerblokken te breken. Als Chef van het Teeken-Bureau heeft mij ter zijde gestaan de Ir. M. C. A. Meischke, die met bijzonder talent de decoratie van de gebouwen in de nationale kleuren en eenig drukwerk voor de propaganda van de Jaarbeurs heeft ontworpen.

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ II

DOOR J. M. VAN DER MEIJ

Wanneer wij het weinige, dat ons bekend is, van de economische en intellectueele verhoudingen van den voor-Romaanschen tijd trachten saam te vatten, dan dringt zich aan ons op een beeld van groote geestelijke indolentie. Nadat de stormen der volksverhuizing de overblijfselen der Romeinsche beschaving hebben weggevaagd, vinden de uitgeputte volken van West-Europa rust en beschutting bij de Maatschappelijk-Christelijke Idee.
De Kerk is dan feitelijk de hoedster en voedster van allen. Hare macht is onbeperkt en haar taal, het Latijn, de taal van het intellect.

DORDRECHTSCHE ASPHALTFABRIEK V. H. ROODENBURG & Co.
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT G. F. LA CROIX

NEDERLANDSCHE STOOMZEEPFABRIEK „'T SCHEPRAD" UTRECHT
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT H. A. VAN ANROOY

UTRECHTSCHE ASPHALTFABRIEK VOORHEEN STEIN & TAKKEN EN AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK V.H.V. D. BERG EN VIËTOR
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT G. F. LA CROIX

Van individuen is geen sprake, ternauwernood van volken. In deze maatschappij geen krachtige bouwkunst, maar krachtelooze namaak en samenvoeging van antieke resten.

▫ ▫ ▫

Als een kasplant, kunstmatig opgekweekt, ontwikkelt zich schuchter en week de Romaansche bouwkunst, zonder samenhang met een Romaansche maatschappij. Immers, ontstaan in de stille afzondering der kloosters, beoefend allereerst door geestelijken, mist zij de wisselwerking met een krachtige samenleving, want die samenleving is feitelijk een geestelijke broederschap waarin de geheele maatschappij is opgenomen en in slaperige verzorgdheid, geestelijk, stoffelijk, versuft.

▫ ▫ ▫

Eerst de kruistochten brengen hierin verandering. De aanraking met het dan hoogstbeschaafde Oosten doet wonderen en wekt de sluimerende geesteskrachten van het Westen tot krachtige ontplooiing.

Volken en talen teekenen zich scherp af, en onder heftigen tegenstand van de Kerk, die zich hare geestesheerschappij voelt ontglippen, breekt zich het Humanisme, de idee van menschwaarde van het individu, weder baan, als in den Griekschen tijd, onder nieuwen vorm.

▫ ▫ ▫

Een nieuw ideaal verrijst voor het oog der menschheid een nieuw zoeken naar eenheid met het Goddelijke.

Met de kruistochten en het begin van de Gothiek staat de mensch aan den aanvang van den modernen tijd.

▫ ▫ ▫

De middeleeuwen doen zich aan ons voor als een tijd van groote maatschappelijke beroering, waarin plaats is voor de uitleving van den mensch als individu niet alleen, maar tevens doordrenkt van algemeen kunstvoelen als bijkans geen andere tijd.

In deze samenleving is de Bouwkunst de eerste en

TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS TE UTRECHT
STAND VOOR DE PHOENIX BIERBROUWERIJ
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT N. P. DE KOO

alomvattende kunst. Begrepen en beoefend door het volk zelf, doordringt zij alle standen met eenzelfde kunstgevoel, en wordt zij de werkelijke vormenspraak.

▫ ▫ ▫

Toch is het verschil groot met de Grieksche maatschappij. Is daar werkelijke eenheid tusschen het Goddelijke voelen en de Bouwkunst, bij de Gothische kunst is dit meer schijnbaar dan werkelijk. Het is of de mensch zich bewust begint te worden dat alleen in de volmaking van het menschelijkzijn zelf het benaderen van het Goddelijke mogelijk is.

▫ ▫ ▫

En van de verhuiselijking van de Godsidee raakt de menschheid in Maatschappij en Bouwkunst sedert steeds verder af. Voor de Abstractie treedt in de plaats de Idealiseering.

Minder dan oppervlakkig lijkt, is de invloed der Christelijke Idee als maatschappelijke factor. Al vertoont de Bouwkunst in haar kerkelijke uitingen de vormenspraak der nogsteeds heerschende Kerk, de invloed van deze tot dogmatiek verstarrende instelling op de naar vrije ontwikkeling strevende menschelijke geest wordt steeds geringer.

Een noodwendig conflict brengt de Hervorming, die door een verkeerde interpretatie van de kunst-Idee, deze stelt tegenover de zuiver Christelijke Idee, inplaats te trachten naar een nieuwe harmonie, die een nieuwe Bouwkunst had kunnen doen ontstaan.

Een tweede reactie van den geest op de dogmatiek brengt tot een teruggrijpen naar de uitwerkselen der Griekse Idee, en geeft het aanzien aan de Renaissance.

Een schoone, maar onvruchtbare greep, daar de maatschappelijke mogelijkheid voor een herleving niet aanwezig is, en zich zoodoende de nieuwvorming der Bouwkunst in hoofdzaak bepaalt tot een navolging der Griekse vormenspraak, inplaats van te trachten naar een vermenging van Griekse en Christelijke Idee, die mogelijk het leven zou geschonken hebben aan een maatschap-

STAND VOOR DE FIRMA JEAN HEIJBROEK TE BILTHOVEN
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECT N. P. DE KOO

pelijke Bouwkunst, geen navolging, maar werkelijke voortbouwing op de grondgedachten.

▫ ▫ ▫

Een reeks schommelingen in Maatschappij en Bouwkunst brengen den mensch tot aan den modernen tijd. Steeds den invloed ondergaand van de Gothische gedachte, en uit deze, voor zoover het de Bouwkunst betreft, de uiterste consequenties halend, verliest de mensch zich in steeds verder rijkende proefnemingen, die uitteraard de noodige verwarring met zich brengen. Als resultaat hebben wij dan heden een schat van gegevens, bovendien blinkt ons uit den overdaad een lichtpunt tegen, waarop de huidige menschheid dient aan te sturen, de vervolmaking van den mensch.

▫ ▫ ▫

Zien wij thans terug, dan vinden wij in het menschelijk streven, als een roode draad, steeds het zoeken, evenwicht te brengen tusschen Individu, Maatschappij en Bouwkunst. Onder voortdurende schommeling is bijna steeds de waarde van elk dezer grootheden in een zekere verhouding tot de wijze, waarop de mensch het evenwicht tracht te vinden in zijn eigen innerlijke aandoeningen.

▫ ▫ ▫

Want de mensch, levend in een wereld van wonderen,

NEDERLANDSCHE SIGARENFABRIEK „DE HUIFKAR" HAMERS & Co.
STANDINRICHTING DOOR ARCHITECTEN HEINEKE & KUIPERS

waarin hij zich nietig en armzalig voelt, tracht op twee wijzen zich te onttrekken aan de neerdrukkende gevoelens van angst en zorg, die feitelijk zijn dagelijksch bestaan vervullen. De mensch neemt stelling tegenover die wereld en schept zich een eigen wonderwereld, Bouwkunst, of ondergaat haar invloed en uit zich in zijn smart, subjectieve Sentiments-kunst.

Beide uitingen zijn de polen van de menschelijke aandoeningen. En steeds, tot aan den modernen tijd, zijn deze uitingen zuiver gescheiden, nu meer, dan minder sterk sprekend, en zelden in evenwicht. Alleen in de zeldzame en korte perioden van groote kunst-opbloei is gelijkwaardigheid, harmonie.

▫ ▫ ▫

Eerst na de Renaissance openbaart zich het streven, dat in onzen tijd steeds sterker wordt, om het eigen domein der respectieve kunsten te verlaten en de objectieve en subjectieve menschelijke aandoeningen dooreen te laten vloeien. En dit streven, een eigenaardig en te weinig doorgrond verschijnsel van den menschelijken geest, heeft stellig een grooten invloed in de vervorming van de Maatschappij.

▫ ▫ ▫

De tegenwoordige Maatschappij kent geen evenwicht

tusschen de beide uitingen van het menschelijk voelen, geen evenwicht tusschen Bouwkunst en Samenleving en geen evenwicht tusschen Individu en Gemeenschap. De mensch is, wat kunst-kunnen betreft, op een bedenkelijk laagtepunt aangeland, onvermijdelijk eind van de geleidelijke inzinking na het Gothische hoogtepunt.
Of het einde der daling reeds bereikt is? Allerwege roert zich de menschelijke geest, beproeft nieuwe banen, maar mist nog de zekerheid om den rechten weg naar het doel te vinden. Wij zien door de veelheid van weten en kunnen, bovendien belast met de erfenis van eeuwen vooruitgang en beschaving en kunst, een nog steeds grooter wordende verwarring, hoewel de mensch instinctmatig voelt, dat er een weg moet zijn om uit den chaos te geraken naar een nieuwe benaderingswijze van het Ideaal.

Ongetwijfeld is allereerst noodig een vervorming der maatschappij, wil een nieuwe Bouwkunst mogelijk zijn. De samenleving is verworden door een ontzettend materialisme, de uitingen van het menschelijk voelen zijn bijzaak geworden inplaats van hoofdzaak.

En deze verwording der Maatschappij moet noodzakelijk worden gevolgd door een geweldige reactie, omdat de mensch noodig heeft de samenleving, waarin plaats is voor de uitleving zijner gevoelens.

De mensch staat thans aan den aanvang van een geweldige toekomst. Voorbereid door de middeleeuwen, verruimd door de Renaissance en tot een voorloopig hoogtepunt gebracht door het Commercialisme en Industrialisme van de afgeloopen eeuw bergt die toekomst naast veel afschrikwekkends in zich een belofte van groote schoonheid. Een schoonheid, die boven het begrip en bereik van den enkeling zal uitgaan, maar tevens een groote zelfverloochening van het individu met zich brengen zal. De Godsdienst in den vorm van dogmatische Idee, tot welke verstarring de oorspronkelijk zoo levende en veel belovende Christelijke Idee vervallen is, zal dan geen maatschappelijke factor meer zijn.

DE MUURSCHILDERINGEN VAN FRANK BRANGWYN DOOR R. N. ROLAND HOLST

Gij vraagt mij, waarde secretaris van ons tijdschrift, om een artikel over Brangwyn's muurschilderingen. In het April-nummer hebt gij een reproductie opgenomen naar een zijner etsen, ongetwijfeld uit bewondering voor zijn grafische kunst. Zal de inhoud van dit artikel u niet spijtig maken over het aan mij gedaan verzoek? Ik vrees daarvoor, — maar wellicht zullen toch eenige algemeene inzichten over monumentale kunst u vermogen te verzoenen met den inhoud. Dit althans hoop ik.

Niet allen die muurschilderingen maken, zijn daarom muurschilders naar den geest, en zij die het lichtvaardigst dezen boeienden arbeid aanvaarden, blijven vaak het eerst verstoken van den reinigenden invloed dezer

KANTOORGEBOUW TE LONDON ◻ Dr. H. P. BERLAGE ARCH.

kunst. Twee groepen van muurschilders zijn in deze latere tijden te onderscheiden, hun psychische aanleidingen scherp te onderkennen dit is allereerst noodzakelijk.
De eene groep dan bestaat meest uit vereenzaamden, wier harten geen bevrediging vermochten te vinden in de geestelijke houding en aesthetische ongebondenheid der vrije schilderkunst; apostolische naturen zijn het, die de verwildering in de kunst dezer na-renaissancistische tijden zagen voor wat zij in werkelijkheid is, en zich niet lieten vangen in haar misleidenden schijn. Zij zijn het, die de hevige schommelingen tusschen uiterste vervoering en wrange verslagenheid niet als de schoonst aesthetische houding noch als een waardevolle kracht voor den kunstenaar konden aanvaarden, maar die het moreel aesthetisch element hecht en innig verbonden begeeren juist in de kunst, en dit verband vast wenschen en stabiel, als de temperatuur-curven van een gaaf en sterk mensch, vrij van die ijle stijgingen en daarop volgende doffe inzinkingen die den zichzelf verteerenden koortslijder teisteren. Zij hebben getracht, zooveel als hun krachten dit mogelijk maakten, waar zij toch zoozeer alle steun ontbeerden, deze moreele en bezonken kunstinzichten beveiligend te dragen buiten de woeste bedreigingen van het niets ontziende roekelooze moderne leven en zijn bijzondere aesthetiek.
Tot deze groep behoorde de arme Rethel, die uit wanhoop om de klove die zijn hooge wenschen van de huisbakken werkelijkheid gescheiden hield, in krankzinnigheid eindigde. Tot deze groep behoort ook de hoogbejaarde Pater Desiderius, de scherpzinnige theoreticus en lieflijk klare componeerder, die in de stille begrenzing van het klooster, de steun heeft gevonden die hem de verwezenlijking van zijn aesthetische inzichten heeft mogelijk gemaakt. Tot deze groep behooren ook de Duitsche Nazareners, ondanks hun te zoetelijk gecontoereerd formalisme. Tot deze groep behoort ook een Ford Madox Brown, die te recht-uit van geest was om af te dwalen tot de overaesthetische verfijningen, waartoe zijn pre-rafaëlitische broeders vervielen, tot hen behoort ook een Leys, overbelast helaas met noodelooze historische details. Tot deze groep behoort de elegische Puvis de Chavannes, wiens milde stem boven allen uitzingt, als die van een dwalende eenzame zanger in de gelouterde avonduren. Tot hen behoort ook Derkinderen, die meer dan één dezer een bouwend schilder is. Ook behoort tot hen de stille, vergeten Filiger, die hier wellicht het meest bekend is gebleven door den omslag die hij eens voor de Gourmont's „Le Latin Mystique" teekende. Tot hen behoort Toorop, wellicht het meest in die schoone eenvoudige concepties waarvoor hem helaas te zelden de muren werden toevertrouwd. Maar ook behooren tot hen die jongere onbekenden, die in het neo-catholicisme der jaren 90 in Frankrijk zich aansloten bij den fellen en fijnen, maar ten slotte in zijn eigen phrases verdronkene Sar Péladan. Tot hen behoort met wat goeden wil ook Hodler, wiens boersche hardheid en stugheid overtuiging draagt, ook al kent zijn geest nauwelijks twee melodiën; tot hen behooren ook voor een deel sommige afvalligen, die slechts in de kracht van hun jeugd een tijd lang bestand waren tegen de verlokkingen van aesthetische opvattingen, die zooveel gemakkelijker in de schilderijkunst wind en tij mede vonden.
Maar de andere groep van muurschilders zijn heeren van een gansch andere dracht en snit.
Het zijn zij, die eerst dàn naar de muurschilderkunst, naar de zoogenaamde „grande peinture" grijpen, als zij gezwollen zijn van roem, zij zien in de muurschilderkunst bovenal de groote afmetingen en de zware taak, die hun eerzucht begeert te overweldigen, en die hen, de roemruchtigen, een grootsche prooi lijkt.
Tot deze groep behooren de Kaiserlich-Königliche Schlachtenmaler, de stimuleerders der Pruisische Kriegsverein-geest, tot hen behooren ook de vele Fransche

KANTOORGEBOUW TE LONDON ◻ Dr. H. P. BERLAGE ARCH.

alles-kunners, die dank zij de snel wisselende politieke constellaties, ieder wel eens op hun beurt de opdracht kregen om officieele gebouwen te beschilderen, tot hen behooren ook de looze prix de Rome-winners, die meenen dat zij voor altijd gedoemd zijn groot van allure te blijven, tot hen behooren ook de onwaardigen, die ondanks Puvis' aanwezigheid, het Panthéon volmorsten tot hen behooren een niet te noemen aantal Duitsche professoren, die schilderen in den stijl waarin de keizerlijke telegrammen gesteld zijn, maar tot hen behoort ook een Albert Besnard, deze groote prestidigateur der schilderkunst, die desnoods op zijn kop staande plafonds van opera's vol zinnebeeldige verbeeldingen toovert, in een roes van roem, maar overigens volslagen leeg aan iedere diepe duiding. Tot deze groep behoort ook, sedert kort, de beroemde

Frank Brangwyn, president der Royal Academy, — zooals dat behoort. Ik herinner mij, hoe ik eenige jaren geleden van een zijner vele bewonderaars een introductie voor hem medekreeg. De gevierde kunstenaar had toen juist muurschilderingen voltooid in een gebouw in het oosten van Londen. Deze wilde ik eerst gaan zien voor ik hem bezocht, maar na de bezichtiging van deze zelfvoldane schilderingen, liet ik de introductie van af London Bridge maar in de Theems waaien. Geen innerlijke drang voerde mij tot hem, zooals geen innerlijke drang hem gevoerd had tot deze monumentale schilderingen. Niet lang daarna volgde zijn verkiezing tot President der Royal Academy. Dit was 's mans noodlot. Hij was voorbeschikt de plaats in te nemen, vanwaar vroeger Sir John zijn eigen heerlijk jeugdwerk, toen hij nog slechts eenvoudig Millais heette, had verloochend. Een man als Brangwyn moest ten slotte in de positie komen van hen, aan wie de roem geen lieven langen dag meer laat om droomend te verspelen met 't lentelicht, en aan wie de roem geen stille avonden meer gunt om te vermijmeren bij het vuur; hij was voorbeschikt om te komen in den tredmolen van den roem, waar de kunst ophoudt te zijn een stil innerlijk gebeuren, maar waar de kunstdaad wordt bovenal een verbluffende daad, wijl de geheele „society" klaar staat en niets liever wenscht, en werkelijk ook eischt om verbluft te worden, telkens weer opnieuw, juist door hen, wier roem zij schragen.

De aesthetische aanloop voor Brangwijn's muurschilderingen is steeds in een geschiedenisje en in een serie vlotte natuurkrabbels terug te vinden. Dit is reeds het dadelijk nawijsbaar scheve begin dat nooit en nimmer tot éénheid in de vormgeving kan leiden. Want hoe ook gecomponeerd, geschikt en verschikt, zoo blijven de knapste model-en-costuumstudies noodzakelijk als looze figuranten rondom een rituëel gebaar zonder inhoud. Nimmer ligt er zelfs maar een schamel geometrisch mysterie aan den opbouw van zijn muurschilderingen ten grondslag, zij missen daardoor de bron waaruit het rythme zich alleen kan ontwikkelen, zij missen daardoor ten eenemale het plastisch mysterie, en blijven vlak als een mensch zonder innerlijke levenswet.

De toover van het geometrisch mysterie is het zeker bewijs dat de aesthetische beteekenis van het vlak doorvoeld is geworden, en beleden, vóórdat het zichtbaar beeld in dit rythme werd opgenomen en daarin te leven aanving.

De halfslachtige en toevallige geordendheid die deze soort muurschilderkunst eigen is, vertoont zich tegelijk als beklemmend en afgedwongen, als een geordendheid zonder innerlijken drang, in haar leeft nimmer het beeld der blijheid en vrijheid van in één rituëele handeling opgaande groep gelijkgestemden, maar zij herinnert hoogstens aan de orde van een door de politie afgezette straat.

Brangwyn's composities zijn noodzakelijk overvol, daar deze soort kunst geen open ruimte kan verdragen, wijl iedere leegte maar al te duidelijk het gemis aan innerlijke spanning en verborgen bouw zou aantoonen. Bij hem wordt dan ook iedere stilte noodwendig hol.

Deze soort muurschilderkunst ontbeert ook geheel de desnoods vage desnoods nuchtere lijn van een nieuwen geestelijken horizon, die als een schoone belofte aan de kim van onze verlangens verschijnt. Deze soort muurschilderkunst is overdadig en overrijp, wijl al de verworven schoonheid der Renaissance te onpas, en bovendien in volslagen verwelkte staat er in wordt ten toon gespreid. 't Is een groot-meesterlijke-kunst en-déroute, met niet meer echte inspiratie, dan knaphandigheid en observatie uit de standen van gehuurde modellen vermogen te puren, en zoomin als honderd modelstudies nog één compositie maken, zoomin kan al dit pralend schilderwerk den geest der muurschilderkunst met één atoom verrijken. Zij vult de geestelijke leegte aan door vlotte observatie en afwisselende typeering, waardoor het geheel niet meer wijding krijgt dan ieder toevallig gebeuren op den openbaren weg. Daar is geen misleidender muurschilderkunst, dan een vervlakte schilderijkunst, die slechts uit weidscher en pompeuser bedoelingen is ontstaan.

En haar noodlot zal zij nooit kunnen ontgaan. Zij boet noodwendig in, de stille of geëxagereerde maar louter persoonlijke ontroeringen en huiveringen, die het wezen der schilderijkunst zoo zeldzaam en boeiend kunnen maken, doch zoo in de muurschilderkunst, al is het dan nog maar slechts de zwak-doorgevoerde notie ontbreekt, dat zij als God's schepping zelve, uit getal en maat ontstaan is, alvorens zij haar natuurlijkheid ontplooit, om anderzins de natuurlijkheid en goddelijkheid van getal en maat in bloeiender en herkenbaarder harmoniën te bewijzen en te vieren. Als de muurschilderkunst niet iets van dat hooger rythme in zich draagt, is zij zondig en ontstaan uit domheid of uit ijdelheid. De muurschilderkunst der schaarsche vereenzaamde voorgangers mogen dan wellicht nog slechts een preludeeren zijn, zij draagt toch in zich, en weerspiegelt iets van die hoogere erkenning, die een prophetie tevens inhoudt, desnoods zwak en onzeker, maar een prophetie van die moreele geordendheid en schoone evenmaat eener nieuwe komende samenleving, waar het hoogste menschelijk verlangen naar uitgaat.

Een muurschilderkunst die slechts brengt de uiterlijke styleering van een zich-zelf zoekende, zich-zelf verheffende en chaotische levensconceptie, verloopt noodzakelijk óf in historisch allegorisch academisme óf in bluf, en in Frank Brangwyn's muurschilderkunst kan ik dan ook slechts deze karakteristieken ontdekken, naast een al te vlot werkmanschap.

▫ ▫ ▫

Gij hebt, waarde secretaris, een ongunstig moment gekozen om mij tot het schrijven van dit artikel te bewegen, want straks, wij weten het allen, zal, als het torpedo- en mijnengevaar voorbij is, Brangwyn's geheele grafische oeuvre worden overgezonden als cadeau van den kunstenaar aan den Hollandschen Staat.

Ik ken dit grafisch werk te onvolledig, om er een oordeel over uit te spreken, en wensch deze hoffelijke gift niet te bezwaren met wat ik hierboven schreef.

Het is toch zeer wel mogelijk, dat Brangwyn in dien arbeid een zuiverheid heeft behouden, die hij elders, afgedwaald op wegen waar hij geestelijk niet thuis

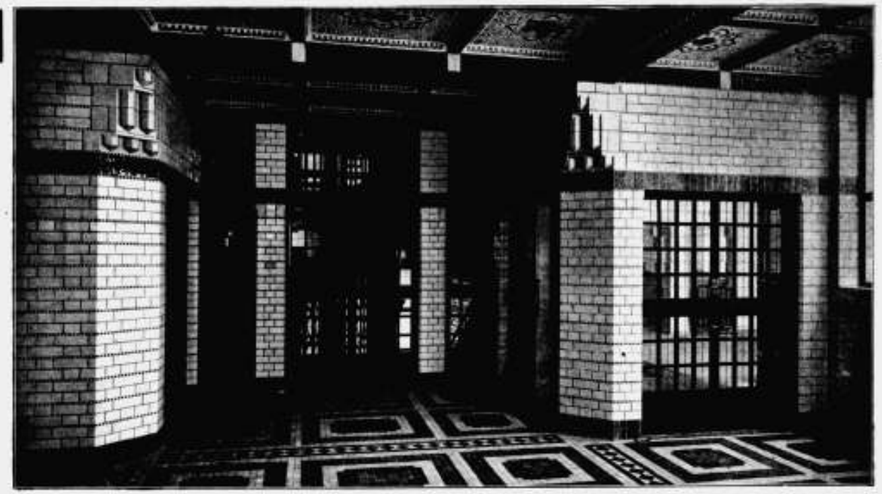

KANTOORGEBOUW TE LONDEN VOOR DE FIRMA MÜLLER & Co. ▫ Dr. H. P. BERLAGE ARCHITECT

behoort, zoo volkomen heeft ingeboet.

Maar zij die de monumentale schilderkunst eeren en dienen, om de groote rituëele beteekenis en waarde die aan het volledig wezen dezer kunst van oudsher onder welke verschillende vormen dan ook ten grondslag lag, en eeuwig ten grondslag zal liggen, zij die bovendien in de levensvoorwaarden en wetten, in de aesthetische tendenzen en bijzondere vormgeving de weerspiegeling zien van zuiver geestelijke en moreele eigenschappen die in deze nobele kunst tot uiting komen en die het hoogste goed der menschheid raken; zij hebben krachtens dit inzicht het recht, alle zich als monumentale kunst opdringende uitingen af te wijzen, die deze hoogere erkenningen ontbeeren, en steunen louter op durf en plastisch uitbeeldingsvermogen.

Zij hebben daarom dubbel dit recht, wijl zij arbeidend op de zoo schrale akkers door deze verwilderde tijden daarvoor afgestaan, hun bloeiendste gaven steeds moeten besnoeien in dienst juist van dit hooge doel.

Zoolang wij geen kerk zullen afstaan voor profaan vermaak, en geen tempel voor eenig bachanaal, ook zelfs dán niet wanneer deze gebouwen in onbruik zouden zijn geraakt, zoolang zullen wij er voor moeten waken dat de muurschilderkunst niet wordt misbruikt voor ijdele parade, sensationeele grappen of technischen bluf.

Dr. BERLAGE'S KANTOORGEBOUW TE LONDEN DOOR A. J. KROPHOLLER

Construction, c'est une science; mais c'est aussi un art. VIOLLET-LE-DUC

De taak van den bouwmeester is; vormen te scheppen, in overeenstemming met het doel waarmede en met den aard van het materiaal waaruit hij het gebouw denkt te doen verrijzen.

Deze beide gegevens leidden bij het kantoorgebouw van Dr. Berlage te Londen tot een zeer bijzondere architectuur.

▫ ▫ ▫

Het doel, het gebruik der Londensche kantoorgebouwen wijkt in sommige opzichten af van de onze.

Wanneer bij ons te lande een kantoorgebouw wordt gesticht, deelt men de te verhuren ruimte reeds bij den bouw in. De huurders krijgen dan beschikking over eenige lokalen met wachtkamer enz. Dit is in de Londensche kantoorgebouwen geen gebruik.

Alle te verhuren lokaliteiten op een verdieping maken aanvankelijk te zamen één geheel uit. Nadat het gebouw gereed is, worden een bepaald aantal vierkante voeten verhuurd, welke ruimte met de ramen in de gevel moet uitkomen. De huurder laat dan zijn gedeelte afschutten naar eigen inzicht en behoefte. Het spreekt vanzelf, dat deze eigenaardigheid van de inrichting op

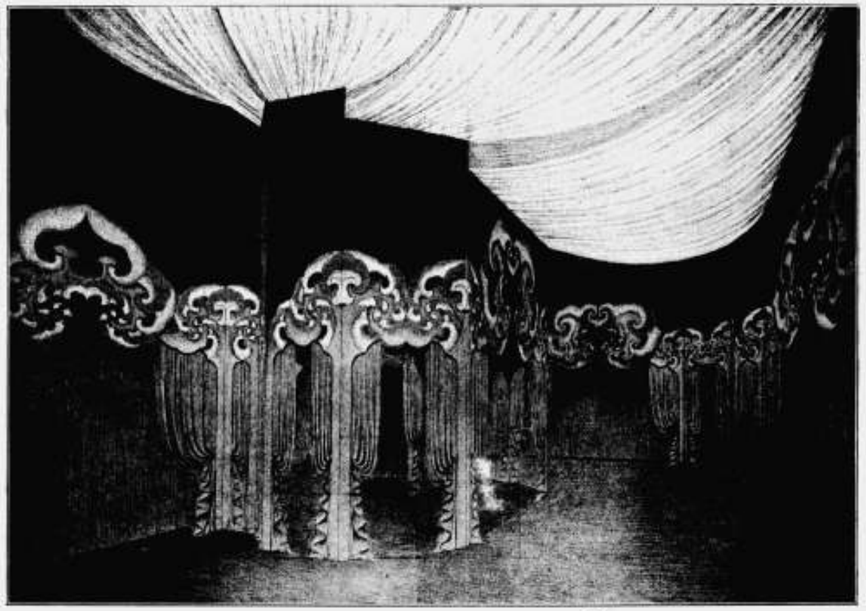

TENTOONSTELLING VAN DEN „WERKBOND" IN 1914 TE KEULEN ◻ ZAAL VOOR OUDE KUNST J. L. M. LAUWERIKS

de gevels groote invloed heeft. Ligt het toch voor de hand bij onze wijze van bouwen, de vooraf gemaakte en dus onveranderlijke, indeeling in vertrekken ook uitwendig in de gevels te doen spreken door de plaatsing van venstergroepen vóór ieder vertrek — dit geeft natuurlijk bij het Engelsche systeem zonder vaststaande vertrek-indeeling allerlei bezwaren, zoodat het bijzonder practisch bleek, de gevels in te deelen, gelijk de afbeeldingen ons doen zien, in smalle, gelijke parten, ieder ongeveer 1.10 M. breed.

Ook het materiaal leidde tot een andere wijze van bouwen dan ten onzent gebruikelijk is.

De Londensche Bouwpolitie n.l. schrijft voor in monumentale constructies, ijzeren geraamten aan te brengen. Dr. Berlage, die aanvankelijk een ontwerp had gemaakt dat daarop niet was berekend, ontving het plan terug, gecorrigeerd met zulk een geraamte dat achter het muurwerk was geplaatst. Dit gaf een stylconflict waarop Dr. Berlage op het denkbeeld kwam een volledig stalen geraamte in de gevels aan te brengen — zooals dat in de z.g. sky-skrapers wordt toegepast — maar dan met een volledige bekleedings-architectuur.

Dr. Berlage kende uit zijn Amerikaansche reis de bekleedings-architectuur der sky-skrapers. Maar deze architectuur met half-zuilen, lijsten en frontons is niet typisch bekleeding, negeert eenvoudig het inwendig stalen geraamte, is slechts een soms min of meer talentvolle variatie op de Florentijnsche Renaissancepaleizen-architectuur. Edoch — sommige van de nieuwste deze sky-skrapers heeft men ook in Amerika getracht een vorm te geven, die overeenkomt met de werkelijke samenstelling en die dus niet aan andersoortige bouw is ontleend. Het stalen geraamte, dat door een bekleeding tegen weersinvloeden moet worden beschut is in deze nieuwe gebouwen met terracotta platen omkleed; het streven naar een meer oorspronkelijke bouwkunst breekt ook hier reeds baan, evenals Dr. Berlage dit in zijne belangwekkende lezingen door lichtbeelden liet zien van Amerikaansche landhuizen. De gevelconstructie met terracotta bekleeding is ook het uitgangspunt geworden bij Dr. Berlage's ontwerp. De pijlervormen dier bekleeding geven voor het oog duidelijk de daarin verborgen zware ijzeren gevelstijlen aan, waar de vloeren en de binnenbouw op dragen.

De terracottaplaten, zijn recht tegen elkaar aangepast en vormen dus geen bogen of dergelijke constructies, die aan een massieven steenblokken-bouw zouden doen denken. De versiering van den gevel bestaat in groote caissonfiguren onder en boven de vensters, waaruit het karakter van gevormde klei genoegzaam spreekt, dat men ze niet voor gesteenhouwd aanziet.

Mede voor de grootst-mogelijke lichttoetreding in het gebouw springen deze gedeelten van den gevel tusschen de pijlers terug, welke laatste tot hetzelfde doel sterk naar de ramen toe zijn afgeschuind. Het platte dak steekt niet over den gevel heen, ook om voor de vensters iedere lichtbeneming te voorkomen.

Het gebouw eindigt in terrasvorming terugspringende bovenverdiepingen, zooals wij die in smalle straten ten onzent ook zien; daarom wordt de gevel bekroond door een balustrade, vastgehouden tusschen de einden der doorschietende gevelstijlen.

Er zijn twee hoofdgevels, waarvan de architectuur geheel gelijk is; van de minder voorname gevels is alleen het bekleedingsmateriaal minder kostbaar, n.l. baksteen. Van de kleinste hoofdgevel bestaat de sier hoofdzakelijk in een markante ingang en een evenals deze ingang uit graniet gevormde hoekbouw, waaraan Dr. Mendes da Costa de voorsteven van een stoomboot modelleerde.

De graniet is Noorsch; z.g. donkere Labrador. Ik hoorde voor eenigen tijd van Dr. Mendes da Costa dat het beeldhouwwerk daar te lande gemaakt was naar een opgezonden model, en zeer goed uitgevoerd, hoewel natuurlijk bij het maken van het model geheel rekening is gehouden met het ijzerharde, moeilijk te behouwen materiaal.

◻ ◻ ◻

Ter goeder trouw of niet, is Dr. Berlage's bouwwijze

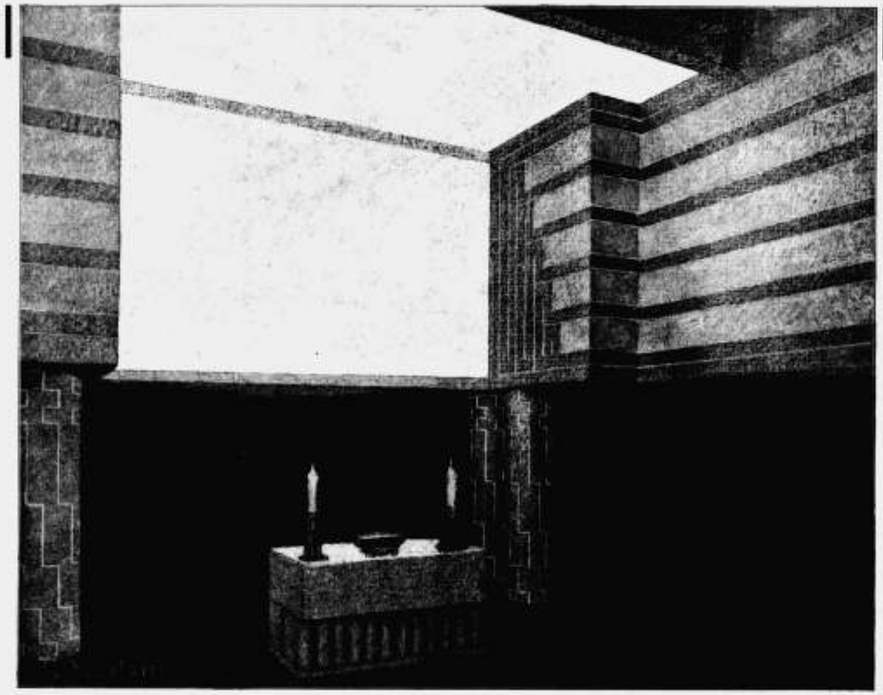

TENTOONSTELLING VOOR CHRISTELIJKE KUNST TE DUSSELDORF ◻ EXPOSITIE-RUIMTE VAN J. L. M. LAUWERIKS

wel eens als „rationalistisch" bestempeld en zeker verwacht ik van sommige lezers na het voorgaande de vraag: is ook dit gebouw als een uiting van rationalisme te beschouwen? — Hier stuit ik op een begripsverwarring, die ik meen eens en vooral te moeten bestrijden. De naam, „rationalist" toch wordt een kunstenaar niet door zijn vrienden gegeven.
Velen onzer zal de afleiding van den naam „Gothiek" bekend zijn. Door het misverstaan van, of door vooringenomenheid tegen, de Middeleeuwsche bouwkunst na de elfde eeuw, gaf men deze kunst in latere tijden minachtenderwijze den naam van de Gothen, een barbaarsch volk uit de eerste eeuwen onzer jaartelling; Evenzoo misplaatst als de naam „Gothiek" eigenlijk is, lijkt mij voor bouwwerk als dat van Berlage de naam „rationalistisch", waarin toch ligt opgesloten dat het minder kunst- dan wel verstandswerk zou zijn.
Over ieder kunstwerk zijn opheldernde begrippen te geven. Men denke slechts aan de schitterende verklaringen der oude Hollandsche Schilderschool door E. Fromentin en op bouwkunstgebied aan de werken van Viollet-le-Duc en Semper. Ook Dr. Berlage heeft de gave, ons door begrippen opheldering omtrent zijn kunst te geven, getuige zijn vele malen herdrukte werken, waaruit ook mij eenmaal een licht is opgegaan omtrent de toekomst onzer bouwkunst. Door de benaming „ratio-

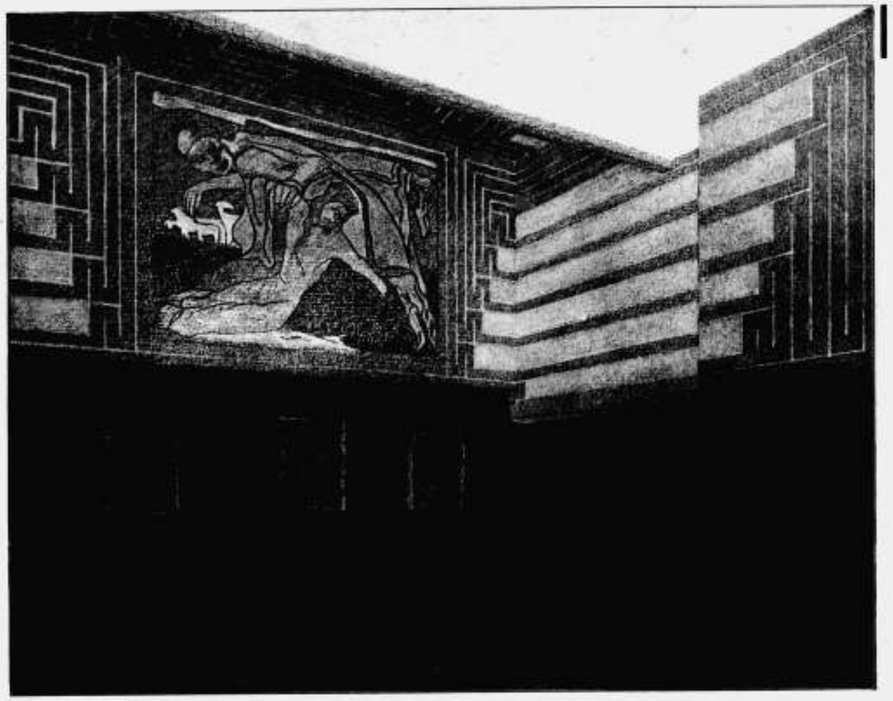

TENTOONST. VOOR CHR. KUNST TE DUSSELDORF ◻ EXPOSITIE-RUIMTE VAN J. L. M. LAUWERIKS ◻ CARTON VAN J. THORN PRIKKER

nalisme" wekt men echter de voorstelling alsof de kunstenaar die toevallig ook de gave heeft, omtrent zijn kunst juiste begrippen te verspreiden, zelf als een apotheker naar vaste recepten zou te werk gaan en dus minderwaardige kunst leveren!
Het werk van ieder bouwkunstenaar, ook van hem die meer dan anderen van zijn kunst weet te vertellen, is en blijft in hoofdzaak vormen scheppen; deze schepping kan hoogstens eenigermate geleid of gericht worden door begrippen, doch het kunstgevoel blijft de basis voor zijn werk. Ik ken weinig zulke dwaze dooddoeners als de term: „rationalisme", die ik daarom voor het werk van ieder kunstenaar, in de eerste plaats voor dat van Dr. Berlage, terugwijs.

DE EENHEID IN DE KOMENDE KUNST
DOOR INGENIEUR J. B. VAN LOGHEM

Niettegenstaande de tweespalt in de hedendaagsche kunst gloort de eenheid in de komende kunst en wel sterker dan wij zelf vermoeden.
De tijd van stille beschouwing aan de eene zijde en fellen strijd en individueele schoonheids-dronkenschap aan de andere zijde, is voorbij — wij zullen sneller gericht worden dan wij denken. Tot nu toe hebben we ons wel eens ingebeeld, dat kunstenaarsdrang en ontroering voldoende waren om kunst voort te brengen; in den komenden tijd zullen wij beseffen, dat daarvoor nog andere factoren noodig zijn. Wel zullen de vele

individueele uitingen, die ons menig kunstwerk gaven, van waarde blijken bij den opbouw van de toekomst, maar slechts als middel en dan nog zeer fragmentarisch. Uit het individualisme alleen kan geen kultuur groeien. De individualist zal door scherpe en bewuste leiding, door organisatorischen geest tot de ware kunst gericht moeten worden. Deze organisatorische geest zal de uiting zijn van de gemeenschap, van den staat en van de groepen, die zich in hoogste specialiseering in gelijken arbeid zullen vormen en reeds gevormd hebben. De oorlog zal ons geven de kunst, die wij waanden zelf te kunnen geven, want slechts in vrijen dienst van den wil van leidende machten kan de kunstenaar geven de echte kunst, die ten slotte zal worden symbool van den vrijen volkswil en zich als zoodanig tot de ware veeleenige kunst ontplooit.

Nog voelen wij het als een juk den vrijen kunstenaar opgelegd, nu de staat zal ingrijpen in het werk der architecten, waardoor hun arbeid zich zal gaan bewegen in eén richting, de oplossing van den woningbouw op grooten schaal, met uitsluiting van den bouw op elk ander gebied; maar juist deze dwang, die zijn oorsprong vindt in organisatorischen wil, zal blijken de basis te worden van de komende architectuur. Het is niet de heerscherswil van den eenling met dictatoriale macht bekleed, maar het is de konsekwentie van het groote wereldgebeuren. Zonder groote organisatorenwil van religieusen, militairen of sociaal-economischen aard is geen enkel groot kunsttijdperk ingeluid.

Zonder dezen wil blijft de grootste kunstenaar in halfheid ploeteren, ja, men zou kunnen zeggen, dat pas wilsuiting van niet kunstzinnigen organisator de ware kunstenaar in de gelegenheid stelt naar voren te treden. Vele der vroeger uitverkoorne kunstenaars zullen terugvallen, daar hun kunst is zonder den adel, die boven den zinnenroes uit is.

De kunstenaar denkt te leiden, maar hij wordt geleid door organisatorische macht. — Men denke niet te gering over den woningbouw, die ons zal opgelegd worden. — Thans zal moeten blijken, dat het grootsche uit de meest eenvoudige elementen wordt opgebouwd. Thans worden de architecten en de andere beeldende kunstenaars tezamen geschraagd door den volkswil, die nog wel niet vrij is, maar toch leidend wordt. Wij staan nu aan den aanvang van de schepping der monumenten van de toekomst, de volkswijken, waaruit met de werkplaatsen, de distributie-hallen en de gemeenschapsgebouwen onze nieuwe steden zullen bestaan, de steden, die geheel door en voor het volk zullen verrijzen.

In de fabriekskwartieren zal het volk zelf de gebouwen van zijn arbeidsvennootschappen stichten, en niet zooals thans in chaotische verwarring, want door de monumentale woonwijken zal het volk leeren, dat monumentaliteit en kostbaarheid niet synoniem zijn, — en het zal de fabrieken zijner eigen vennootschappen ook monumentaal wenschen door de goede ordening en de juiste groepeering uit de ware doelmatigheid geboren. In de woonwijken zullen de schoolgebouwen de monumentaliteit helpen verhoogen. Zij zullen laag zijn en uitgestrekt, zoodat zonnige schooltuinen ontstaan, waardoor de liefde voor planten en dieren vanzelf in de kinderen kan ontkiemen.

Het volk zal na den oorlog beseffen, dat de zelf veroverde schoonheid in de arbeiders-woonwijken ver uitgaat boven de rammelende maskerade-uitingen der villaparken, en het zal niet meer verlangen de rijken na te doen.

Integendeel zullen de welgestelden zich leeg voelen te midden hunner schijnwoningen, en de arbeiderswijken zullen door hen tot voorbeeld genomen worden en genomen moeten worden.

Zoo zullen binnen afzienbaren tijd in alle verscheidenheid alle kunstuitingen een zelfden geest ademen, die zal culmineeren in de gemeenschapscentra, de symbolen van den vrijen volkswil. — De kunstenaar zal dan weer individueele kunst geven, omdat hij geschraagd wordt door de gemeenschap. Wanneer de oorlog niet te diepe onherstelbare wonden slaat, waardoor wij tot algeheele inzinking gedoemd worden, dan moet met vertrouwen voorwaarts gezien worden, want dan zal in den schijnbaar nederigen arbeid, die ons wordt geboden, meer geluk liggen dan in den schoonheidsroes, die achter ons ligt. Wij moeten beseffen, dat thans de fundamenten gelegd worden voor de komende kultuurcentra.

□ □

IVAR AROSENIUS DOOR OTTO VAN TUSSENBROEK

Men kent dezen jonggestorven Zweedschen kunstenaar niet in ons vaderland, waar hij om zijn eenvoudige, eerlijke en sterke eigenschappen, naar sentiment gemeten, voor velen onzer jongeren geen vreemdeling kan zijn. Want hij was een der zeldzaam zuivere naturen, voor wien de groote Eenvoud, de krachtige Daad, het stevig en spontane Doen zonder nevensierselen of bijkomstigen tooi het doelwit was.

En om deze redenen moet ook zijn werk ons na aan het hart liggen en kan het nut hebben bij een tweetal afbeeldingen, welke voor zijn arbeid kenschetsend zijn, het een en ander op te merken.

□ □ □

Ivar Arosenius werd in 1878 te Göteburg geboren uit onbemiddelde ouders. Reeds jong volgde hij de lessen eener teekenschool van zijn vaderstad en in later jaren werkte hij op de academie te Stockholm. Veel zou hij er niet leeren want de tot conventie verschrompelde beginselen dezer kunstschool, waar vooral Richard Berg een sterk remmende kracht bleek, dreigden de krachtige persoonlijkheid van den jongen Arosenius te verstikken. In 1904 breekt hij los, gesteund door anderen en wordt hij opgenomen in den maalstroom van de vrijgevochten Montmartre vagabondage en onder de kunstbroeders is hij een van de felste voorvechters van het nieuwe Ideaal. In vele opzichten, ook in zijn werk, brengt hij ons Vincent in herinnering. Ook hij moet in uiterste armoede en gebrek de kracht vinden om te volharden op den eenmaal gekozen weg. Evenals Vincent ontzegt hij zich

MOEDER EN KIND

IVAR AROSENIUS

DE DICHTER

het allernoodigste en daarbij is hij zwak en dikwijls ziek. Een „boulevardière" is uit dien tijd bekend (verzameling Thorsten Laurin). Noodgedwongen moet hij huiswaarts keeren. In eigen land vindt hij, buiten wonend, herstel voor zijn geschokt lichaam. Een wonderlijk zelfportret uit deze dagen toont ons Arosenius, het hoofd omkranst met lentebloemen als een Florentijnsche zanger, met uiterst zwak gelaat, triest en ziekelijk, een opmerkelijk melancholisch psyche met achter zich, schraal in bloei, een door bamboestokjes gesteund plantje, als symbool van eigen debiele leven. In den blik der droeve oogen ligt het voorgevoel van een vroegen dood. Op Nieuwjaarsnacht van 1909 stierf hij na een korte doch hevige ziekte, een en dertig jaren oud. Tal van werken door hem nagelaten getuigen voor hun maker als voor een, die het nieuwe woord wist te spreken te midden van een tijd, waarin de Zweedsche schilderkunst in het teeken der zoete burgerlijkheid stond. Eerst veel later zou men den jongen nieuwlichter kunnen waardeeren en beseffen wat er in hem verloren ging. Weer treft ons het smartelijk beeld van een der zeldzaam zuivere zielen, ondergegaan en verstikt in den onverbiddelijken druk van het harde, onverbiddelijke moordende leven. Onbegrepen, onbemiddeld, in eenzaamheid, als een pariah, in zwaarste zorgen is Ivar Arosenius van het aardsche land gescheiden...

□ □ □

Zijn werk is meest van klein formaat, gedaan in tempera of waterverf, steeds uiterst bescheiden met initialen gesigneerd. Het kenmerkt zich, naast de portretten met hun sterke karakterteekening, koppen waarin een opmerkelijke kracht schuilt, met hun sterke contouren en eenvoudige kleurvakken, door een rijke phantasie.

Hij hekelt de menschheid in hare tallooze verschijningen en eigenschappen. Het is hem een lust het Leven te symboliseeren in zijne werken, waarin een zeker literair element de gedachte draagt. In „Meisje met de Lentebloemen" geeft hij het Nieuwe Leven weer, in de „Aanbidding der Vrouw" waarin hij koningen en priesters, ridders en heeren van eigen tijd laat neerzinken aan de voeten eener vrouw, wier eenig kleed bestaat uit eene profusie van bloemen en vruchten, geeft hij het jagen naar geluk, de jacht naar verrijking en bezit, de hebzucht en een andermaal weer is het een burgerman, gekleed in trouwpak en gezeten in het burgermans-vertrek, in welk beeld hij de middelmatigheid en het bekrompen geestesleven van den massa-mensch beschimpt met fellen spot, het lagere, ledige leven van dag op dag zonder hooger ideaal, dat hem neersloeg en hem als een hoonlach tot op zijn stervensuur vervolgde.

AF- EN TOE WENDINGEN

Er zijn van die menschen, ik mag ze niet, die je recht op het diepst verborgene van den man af, vragen stellen, vragen, die rinkelend van zotternij voor weken de stille rust van het gemoed verstoren. De vraag van Peter Altenberg, den ouden, beroemden en gevreesden vriend van een onzer medewerkers: „Wie gedeiht das Schwein am besten!" b.v. verlaat mij sinds het laatste nummer van Wendingen niet. En begrijpen doe ik haar ook niet, want, als architect sprekende zou men toch, nietwaar, de vraag „Wie gedeiht das Schwein am besten" beantwoorden met Zehn prozent Architekten-honorar, doch daardoor verstoken blijven van de zielepijnigingen, die Peter's boetpreeken bedoelen aan te doen.
Jammeren over de afwezigheid van zoo'n Peter Altenberg behoeven wij niet; is Jos. Loopuit minder?
Temidden van debatten over centrale keuken en noodige loonsverhooging, die, hoe heilzaam voor de stad, haar uiterlijk schoon niet raken en geen zuiver-stemmende inleiding tot keuren van schoonheid mogen geheeten worden, wenscht Jos. Loopuit voortaan de stedenbouwkundige vraagstukken op te lossen met 44 saamgekomen mede-raadsleden, waaronder te verstaan is dat de zaak der stedenbouw zal gebruskeerd worden, daar niet in druk gezelschap, zooals wij allen weten, een verhelderend antwoord op het „Ist es schön" verworven wordt.
Peter's geest wordt vaardig over ons, dienaangaande kunnen wij gerust zijn, en het prijzenswaardig werk van de afdeeling P.W. der laatste jaren zal wel besloten worden in terugval op de oude afgrijselijkheid.
Naar aanleiding van het verzoek van den Nationalen Woningraad aan de architecten-vereenigingen: mede te werken aan de beoordeeling van het bouwwerk harer leden naar de vraag: „Ist es schön", heeft de M.B.V.A overwogen: „Wie gedeiht das Schwein am besten" en den Woningraad allen steun ontzegd. Nu moet nog de schoonheidscommissie verdwijnen; gelukkig begint in een steeds sneller tempo, de Overheid hare adviezen te negeeren.
De gevelontwerpen van het kantoorgebouw der Koninkl. Hollandsche Lloyd, de vergrooting van het kantoor der Westersuikerraffinaderij in de Spaarndammerstraat, de plaatsing van een villa in het Willemspark, keurde de commissie af en B. en W. keurden ze goed. Het goed gekeurde ontwerp aanbouw Schreierstoren werd door den Raad afgekeurd en ten slotte werd de afgewezen aanvraag tot vergrooting van het boothuis van Poseidon aan den Amstel, ter verdere finale opruiming van restanten Amstelschoon, door B. en W. toegestaan, zonder zelfs de schoonheidscommissie daarvan kennis te geven. Als de schoonheidscommissie, na deze 5 fiasco's, zich nu gelieve aan te wennen voor spek en boonen te werken, zal ongetwijfeld Peter, de heilige sleuteldrager, de poorten van den bouwhemel voor ons allen ontsluiten, na also, san mer zufrieden, Gott mit uns.

□ □ □

Na het lezen van het fraaie en beeldrijke artikel van den Heer Granpré Molière bedenkt men dat de inhoud ontkenning is en niet bevredigt. Veel acht ik niet houdbaar in zijn beweringen. Waar is de kunst, wier uitingen snel en onverwacht en schitterend opschieten, ik wil haar ook zien, ik snak er naar, maar ik vind haar niet, en zou ik haar vinden, niet ik zou haar om die uiting haten. Bedoelt de Heer Molière de bouwkunst niet, dan is zijn schrijven verwarringwekkend. Wat heeft het revolutiehuis, het bazaarartikel met schoonheid en met zijn betoog te maken? Niets inderdaad dan wat hij zegt. Het revolutiehuis is leelijk, daar spreken wij niet over, want het is gedaan, laat ons naar de woningbouw der bouwvereenigingen kijken, die de aangezichtsvorm onzer steden meer en meer zal bepalen. De verantwoordelijkheid der individualisten, der geest van onheilspellende vroolijkheid, van opflikkerende nevigheid, van koortsige bezetenheid, behoeft toch zeker niet die ergerlijke, onbenullige, gaapspieren-forceerende bouwerij te dragen? Voorzichtigheidshalve blijvend binnen Amsterdam, ken ik twee woningbouwblokken, die aesthetisch genoegen geven, en beide zijn van zoo'n individualist, voor mijn part ziek van wil en ziek van moraal als 't niet anders kan. De overige bouwblokken zijn nu-ja-werk of sappige winstmakerij.
Zeker de moderne landhuizen zijn op allerhande wijzen leelijk, misschien minder door koppige ikkigheid dan door handige eigenbaat, maar zijn ze het werk van menschen, die het artikel koortsig bezeten noemt of zenuwziek? Zij ontstaan zeker niet in koortsige hoofden, meer tusschen klamme handen. Het scherpziend oog, dat zonder persoonlijkheid niet bestaat en bij het scherpstbelijnde individu het scherpste is, oordeelt het noodig voor de ranke, als vlinders zeilende, schepen, en moet het landhuis het ontbeeren? Het moderne landhuis, waarnaar wij verlangen, zal zijn van een persoonlijkheid, van een individualist, die het passend zal plaatsen in de natuur, zoo als hij die ziet met zijn scherpziend oog, want om de natuur der huisbazen en dagjesmenschen kan hij zich niet bekommeren. Het slot spreekt van groote groepen modernen, die hoogmoedig van de kunst de allerhoogste genade afdwingen, o waar zijn ze, voor bouwkunst klinkt dit spreken als ironie.
Door gebrek aan persoonlijkheden gaat de bouwkunst in vodden, en de Heer Molière schrijft een artikel, waaruit een walm, want moeielijk grijpbare argumentatie, opstijgt naar de heel-enkele persoonlijkheden, die hun werk zijn begonnen. Voor deze zeldzame persoonlijkheden echter heeft men plaats te maken, en toe te zien, en de handen thuis te houden. Voor de bouwkunst kan men niet meer doen.

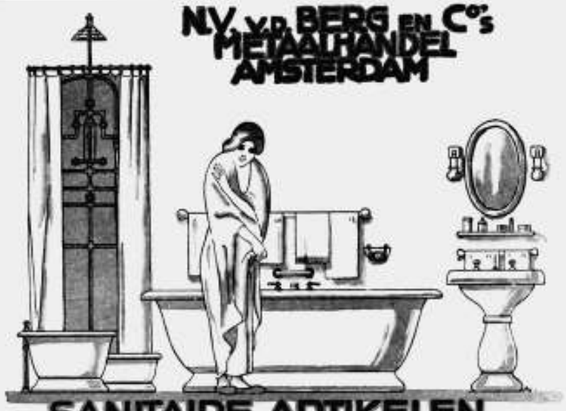

N.V. VD BERG EN Co's METAALHANDEL AMSTERDAM

SANITAIRE ARTIKELEN

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h **MARTIN & Co**

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U. J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN
N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W.ED. A. KRAAK Zn
AMSTERDAM
VYZELSTR. 28.
BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5875 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM
FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN
EENIGE VERKOOPERS VAN DE
VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT
MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

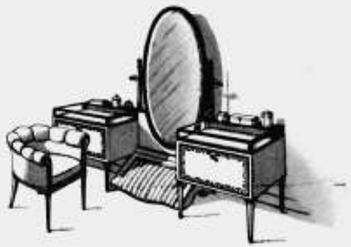

Binnenarchitectuur.
Nusink & Zn.
Looiersgracht 41. Amsterdam.

H. E. PIETERS
AMSTERDAM

HUISSCHILDER
DECORATEUR

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG v/h BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

NEDERLANDSCHE
NIJVERHEID

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK

FABRIEK EN KANTOOR
SLUISWEG - 7
(BIJ DE WILLEMSKADE)

INTERCOMMUN. TELEFOON 261

TELEGR.-ADRES: HACIT-SCHIEDAM

SCHIEDAM

GEGOLFDE
ASBEST-CEMENT PLATEN
VOOR WANDBEKLEEDING
EN DAKBEDEKKING

VLAKKE
ASBEST-CEMENTPLATEN
EN DAKLEIEN

WENDINGEN — MAANDBLAD
VOOR BOUWEN EN SIEREN — VAN
ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: J. GRATAMA „VOORZ:
H. A. VAN ANROOY — C. J. BLAAUW
J. L. M. LAUWERIKS — E. J. KUIPERS
R. N. ROLAND HOLST — P. J. KRAMER
M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE — P. H. ENDT
RED: SECR: H. TH. WIJDEVELD
VOSSIUSSTRAAT 50 A'DAM
JAARGANG I No 6 JUNI '18

Y. ANROOY

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF & Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

JUNI NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR H. A. VAN ANROOY, OP STEEN GETEEKEND DOOR A. VAN DOBBENBURGH

INHOUD

INDRUKKEN EENER TENTOONSTELLING DOOR J. L. M. LAUWERIKS

DE BEWEGELIJKHEID DER BOUWKUNST. GEMEENSCHAPSKUNST EN INDIVIDUALISME DOOR C. J. BLAAUW

BEELDHOUWKUNST DOOR JAN WILS. MET 2 ILLUSTRATIES

HET GEBOUW DER OPENBARE LEESZAAL TE HEERLEN DOOR J. M. VAN HARDEVELD. MET 4 ILL.

AF- EN TOE-WENDINGEN
DOOR J. F. STAAL

DE PARELDUIKER, SCHOORSTEENSTUK DOOR R. N. ROLAND HOLST

RELIEFS IN ZANDSTEEN DOOR MEJUFFROUW H. WILLEBEEK LE MAIR (2 ILLUSTRATIES

DRIE TAPIJTEN (ILLUSTRATIE)
DOOR JAAP GIDDING

TIJGERGOUDLELIE, KEMPHAANTJE EN PARADIJSVISCH, BORDUURWERK DOOR CHR. TH. S. VAN ZEEGEN (3 ILLUSTRATIES)

ETIQUETTEN DOOR OTTO VAN TUSSENBROEK (5 ILLUSTRATIES)

ARMSTOEL, BUFFETJE EN TAFELTJE DOOR HILDO KROP (2 ILLUSTR.)

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE

ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN

GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co'S

BOUWMATERIALENHANDEL

AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86

OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM

POSTBUS: 129

TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:

RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:

CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK

„DE VESUVIUS"

v/h VAN DEN BERG & VIËTOR

OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

JUNI NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR H. A. VAN ANROOY, OP STEEN GETEEKEND DOOR A. VAN DOBBENBURGH

INHOUD

INDRUKKEN EENER TENTOONSTELLING DOOR J. L. M. LAUWERIKS

DE BEWEGELIJKHEID DER BOUWKUNST, GEMEENSCHAPSKUNST EN INDIVIDUALISME DOOR C. J. BLAAUW

BEELDHOUWKUNST DOOR JAN WILS. MET 2 ILLUSTRATIES

HET GEBOUW DER OPENBARE LEESZAAL TE HEERLEN DOOR J. M. VAN HARDEVELD. MET 4 ILL.

AF- EN TOE-WENDINGEN
DOOR J. F. STAAL

DE PARELDUIKER, SCHOORSTEENSTUK DOOR R. N. ROLAND HOLST

RIELIEFS IN ZANDSTEEN DOOR MEJUFFROUW H. WILLEBEEK LE MAIR (2 ILLUSTRATIES

DRIE TAPIJTEN (ILLUSTRATIE)
DOOR JAAP GIDDING

TIJGERGOUDLELIE, KEMPHAANTJE EN PARADIJSVISCH, BORDUURWERK DOOR CHR. TH. S. VAN ZEEGEN (3 ILLUSTRATIES)

ETIQUETTEN DOOR OTTO VAN TUSSENBROEK (5 ILLUSTRATIES)

ARMSTOEL, BUFFETJE EN TAFELTJE DOOR HILDO KROP (2 ILLUSTR.)

DE PARELDUIKER

RN ROLAND HOLST

GEGROEFD, GEPOLYCHROMEERD EN INGELEGD SCHOORSTEENSTUK

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. J. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 6 30 JUNI 1918

INDRUKKEN EENER TENTOONSTELLING DOOR ARCHITECT J. L. M. LAUWERIKS

De tentoonstelling van binnenarchitectuur en kunstnijverheid der Z. H. V. ter bevordering van Kunstnijverheid en Volkskunst te Rotterdam, gaf slechts een beperkt overzicht van de ontwikkeling der moderne interieurkunst en was, uit den aard der zaak, vollediger in de andere vakken.

In het algemeen getuigde het karakter dezer tentoonstelling van een frisschen opzet en van het streven om de moderne kunst de haar toekomende plaats te doen innemen. Dit bleek hoofdzakelijk door de principieele afwezigheid van elke stijlnabootsing als uitgangspunt eener kunstuiting, doch beteekent geenszins, dat er geen menschen meer zouden te vinden zijn, wier werk op historische basis berust, en nog veel minder zou men kunnen beweren, dat alle werk vrij was van historische stijlinvloeden. Zulke hooge eischen mag men aan een dergelijke tentoonstelling niet stellen, want werkelijk origineel zijn er slechts weinigen en het stemt meestal reeds tot tevredenheid, wanneer het werk in zijne algemeene opvatting blijk geeft, van het streven naar individueele uitdrukking en kunnen. Het vooropgezette strenge program deed een voldoende aantal inzendingen van origineel karakter overhouden, waarbij het bereikte niveau eene aanmerkelijke ontwikkeling der kunstvakken aantoonde. Dit is te opmerkelijker, daar vooral op het gebied der binnenarchitectuur en der meubelkunst vele der beste namen ontbraken, daar de tijd van voorbereiding te kort was en het zeer moeilijk is omvangrijke interieurs op een tentoonstelling samen te brengen. De billijkheid eischt, dat bij een volgende gelegenheid in dit gemis wordt voorzien en dat men desnoods zijn toevlucht zal nemen tot aanvullende teekeningen en foto's.

De opzet der tentoonstelling en hare inrichting verdienen ten zeerste eene algemeene waardeering, omdat zij in menig opzicht baanbrekend zal kunnen zijn voor volgende ondernemingen op gelijksoortig gebied. De geheele inrichting toch was aan een architect opgedragen, en toonde het streven om in de moeilijke techniek van den tentoonstellingsbouw iets goeds te leveren. Zonder overversiering of afleidende details werd door doelmatige en eenvoudige ruimteverdeeling en vormgeving, een goed geheel bereikt. De kleur der wit-gele stof, waarmede de ruimten waren beslagen, gaf een aangenamen grondtoon aan het geheel, al was ook de totaal-indruk niet van eentonigheid vrij te pleiten — alleen in de ontvangruimte was door een zwart en goud ornament een aangename afwisseling bereikt. Wij beschouwen dit streven als een goede stap voorwaarts in de juiste richting, doch zijn er ons van bewust, dat nog veel meer kan worden bereikt, zooals o.a. bleek uit de beste werken der Jaarbeurs te Utrecht.

De binnenarchitektuur gaf een onvolledig beeld van het werk der voornaamste architekten, hoewel de voorhanden inrichtingen en meubelen meestal van een degelijke soort waren. Indien men hierbij den blik op het geheel richt, dan ziet men een algemeen streven om zich te te bevrijden van de verwarrende invloeden eener overdreven detailzucht, een gebrek dat onze geheele kunstnijverheid nog op eene gevaarlijke wijze gevangen houdt. Het schijnt alsof een kleine natie, die steeds met groote buurlui te doen heeft en nooit haar vleugels kan uitslaan tot breeder vlucht, ook langzamerhand de allures gaat aannemen van het vogeltje in de kooi. De middelen veroorloven het niet om op breede schaal aan groote ondernemingen mede te doen, men is in alles op navolging aangewezen. Eigen ideeën kunnen niet worden verwezenlijkt, want de grootere naties beschikken over een groot aantal uitstekende krachten en de grootere mogelijkheden op elk gebied. Gaandeweg schikt de kleine man zich in het lot van den onderworpene, hij wordt vooral berekenend en zijn karakter noch moraal worden er beter op. Zoo ontstaat een zeer ongewenschte toestand, door sleur versterkt en bestendigd, en de nederlandsche kunstnijverheid vertoont ons nog steeds vele der bovengenoemde nadeelen, die haar uitdrukking vinden in eene naieve zucht tot navolging, zonder dat men zich veel gewetenswroeging maakt over het ongezonde dezer handeling. En zelfs wanneer men dit gebrek aan originaliteit met den mantel der liefde wenscht te bedekken

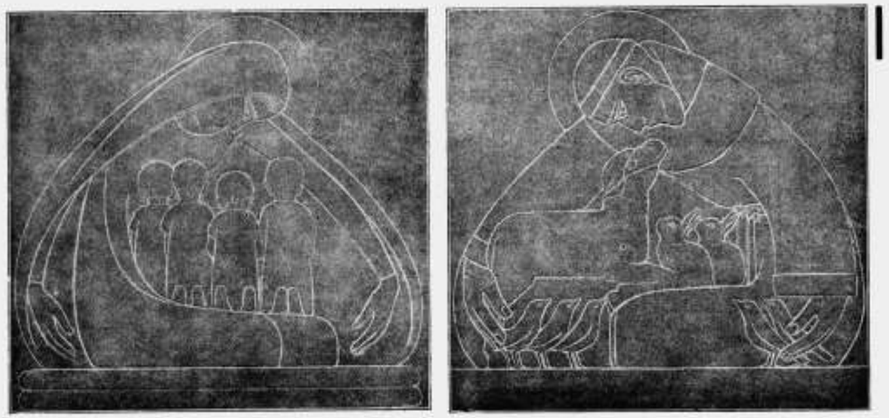

□ □ RELIEF IN ZANDSTEEN VOOR DE CATECHISMUSKAPEL VAN DE H. DIONYSIUSKERK TE ASSELT (ZUID LIMBURG) □ □
ONTWORPEN EN UITGEVOERD DOOR MEJUFFROUW H. WILLEBEEK LE MAIR

en er een schijn van kunstrecht aan wil verleenen, ontstaande uit de overweging, dat op kunstgebied het navolgen tot het vak dient te behooren, dan nog kan men het niet geheel goedkeuren, dat vele ernstige menschen toch blijkbaar niet genoeg doordrongen zijn van hun kunstenaarsroeping, die toch ook verlangt, dat er met tastbaar resultaat kan gewezen worden op het pogen om de eigen kunstenaarsindividualiteit volledig tot ontplooiing te brengen.

Bij het overzicht der speciale vakken valt er, zooals wij steeds bemerkten, een groote leemte te betreuren op het gebied der interieurkunst en de aanwezige interieurs moeten slechts worden opgevat als onvolledige aanduidingen van verschillende richtingen op dat omvangrijke gebied.

De meubelen van de Bazel gaven geen geheel interieur, doch zijn werk is voldoende bekend als de vertegenwoordiging der soliede en gezonde meubelmakerskunst, waarvan de hoofdkenmerken zijn: eene uiterste verfijning in den rythmus der verhoudingen en vormen, gebonden aan eene constructie, die rekening houdt met alle eischen van materiaal en gebruik. Zonder in uitersten te vervallen, ontstaat een volledig evenwicht der verschillende factoren, waardoor groote harmonie, gezellige intimiteit en voorname deftigheid worden bereikt. Verschillende kunstenaars sluiten zich bij de groep, waarvan de Bazel de hoofdleider is, aan en het interieur van Penaat b.v. toonde in een flinke woonkamer eveneens een duidelijk beeld dezer richting. Een andere opvatting vormt een eetkamerameublement van Warner, dat uiting geeft aan de richting, zooals wij die kennen uit de meubelen van De Klerk, Kramer en anderen, waarbij de bouw van interieur en meubel volgens geheel andere inzichten der ruimtekunst is ontworpen. Hierbij domineert eigenlijk de verscheidenheid in een rijk en afwisselend spel der vormen en details, waardoor verrassende effekten worden verkregen en waarbij een hoogst belangrijke organische ontwikkeling valt op te merken.

Dit is geheel èn al ruimtekunst in den zin van vormbepaling, waarbij de constructieve eischen niet worden verwaarloosd, doch ook niet van overwegenden invloed zijn. De stijl wordt hierdoor gekenmerkt als drie dimensionaal-decoratief en zal bij meerdere ontwikkeling in organische richting, waartoe hij alle gegevens in zich draagt, moeten voeren tot een evenwichtiger bijeenbrengen ook der andere elementen en daarbij het overcompliceerde moeten afleggen. Dit laatste is zeker geen gebrek aan verdienste, doch eerder een gevolg van een te grooten invloed der fantasie op de vormgeving, een rijpere keuze uit den voorhanden rijkdom kan hier slechts louterend werken. Een derde groepeering gaat uit van een decoratief gegeven, waarbij de grondelementen der eigenlijke versieringskunst op de ruimtekunst worden overgedragen. Een typisch voorbeeld hiervan was o.a. een interieur van Zwart, waarbij geheel in de lijn van den opzet het behang en de stoffeering het hoofdelement vormen en het interieur en de meubelen voornamelijk dienen om de werking van den decoratieven faktor te verhoogen. Het is zeker dat hiermede groote effekten te bereiken zijn en dat het zeer nuttig is, zich de kunst eigen te maken om met geringe, doch geraffineerde middelen het doeltreffendste resultaat te verkrijgen.

□ □ RELIEF IN ZANDSTEEN VOOR DE CATECHISMUSKAPEL VAN DE H. DIONYSIUSKERK TE ASSELT (ZUID LIMBURG) □ □
ONTWORPEN EN UITGEVOERD DOOR MEJUFFROUW H. WILLEBEEK LE MAIR

Naast deze hoofdgroepen zijn er natuurlijk allerlei mutatiën en varianten, welke wij niet afzonderlijk kunnen beschouwen, doch die er op wijzen, dat op dit gebied intens wordt gewerkt en de verscheidenheid der opvattingen alle eenvormigheid uitsluit, de ontwikkelingsmogelijkheden ten zeerste toenemen en ten slotte bereikt zal worden, dat er om een gegeven kern een kristallisatie der ideeën zal gevormd worden, waardoor de zoozeer gezochte stijl-eenheid, in den zin van uitdrukking van den tijdgeest, binnen het bereik van het mogelijke zal komen.

De inrichting der tentoonstelling, die zich aansloot bij het karakter der inzendingen, toonde aan dat een algemeene bewustwording op dit belangrijke gebied valt waar te nemen en dat men begint in te zien, hoezeer bepaalde nuttige elementen der versieringskunst in hunne esthetische werking nog onontdekt gebleven zijn. Slechts dan, wanneer de kennis dezer dingen het algemeen eigendom der uitoefenende kunstenaars geworden is, zal men eene volledige hervorming der architectuur en der aanverwante vakken kunnen verwachten. De kunst van inrichten, van opdienen en voordragen is het, die wij nog volledíger moeten leeren inzien, begrijpen, waardeeren en vooral uitoefenen. Het is niet genoeg gezonde kunstbeginselen te hebben, ook is het nog onvoldoende indien men over alle overige kunstenaarsgaven beschikt, niet alleen innerlijke rijkdom is noodig, doch men moet ook de kunst verstaan, deze kunst het meest nuttig aan te wenden. Deze kennis is zeker niet in ieders bezit, want maar al te dikwijls ziet men veel talent totaal te kort schieten in de meest elementaire beginselen der voordrachtkunst. Er is op dit gebied veel voor ons te leeren van de schilders, daar zij hierin blijkbaar meer oefening bezitten en den aard van hun werk een esthetisch voordragen der stof tot een eersten eisch maakt.

Bij de opleiding der architekten wordt, zeer terecht, veel aandacht geschonken aan k e n n i s der technische dingen en der constructie, ook de k e n n i s der materialen en hun gebruik is een belangrijke faktor. Doch de artistieke eigenschappen vragen eerder naar k u n n e n dan naar k e n n e n. Het kennen toch is een verstandelijk opnemen van weten, dat ons niet eigen is, het is een centripitaal werk en duidt op een gemis waarvan wij ons bewust zijn. Het kunnen echter is geheel iets anders, het is centrifugaal als werking, die van ons uitgaat, het is een overmaat van kracht, die wij aanwenden om kunstwerken te doen ontstaan. Het kunnen is de expressie van het artistiek vermogen van den kunstenaar en is dus van het allergrootste belang. Veel te veel wordt in de kringen der architecten nog steeds uitsluitend waarde gehecht aan de kennis van de vakdingen, die zeker een allereerste basis vormen en die men als zoodanig ook overal leeren kan. De groote opgeblazenheid waarmede vele n i e t - k u n n e r s op hun w e l - k e n n e n pochen, wekt de ironie op der kunners. Iedere werkman is met recht trotsch op zijne vakkennis, doch het geeft hem wellicht nog meer voldoening te kunnen wijzen op een goed uitgevoerd werk, waaruit naast zijn kennen ook zijn kunnen blijkt. Deze eenvoudige verhouding van het bezit en de wijze van uitgeven van dit bezit toont voldoende aan, waarin wij ook op bouwkunstig gebied de werkelijke waarde der dingen te zoeken hebben. Iemand, die veel kennis heeft van de zaken, die zijn vak betreffen, doch niet het vermogen heeft daaruit bruikbare esthetische munt te slaan, die in omloop gebracht kan worden en het algemeen welzijn verhoogt, is toch slechts ten halve in staat aan zijne roeping te beantwoorden.

Daarom is na de vele kennis, die ons uit wetenschap en verleden geboden werd, en waardoor een omvangrijk arsenaal van bruikbaar materiaal werd aangelegd, nu eindelijk de tijd gekomen om dit materiaal te leeren toepassen. en ook om de krachten van het kunnen te gaan ontwikkelen, teneinde in staat te zijn, de opgehoopte schatten te leeren verwerken.

Dit nu is het, wat op deze tentoonstelling gebleken is reeds in zekere mate aanwezig te zijn. Er is op het gebied van het kunnen reeds veel bereikt, men heeft zich met ijver, vuur en talent op deze opgave geworpen. Toch is over het algemeen genomen de uitslag nog niet geheel bevredigend, omdat er nog te weinig ervaring op dit

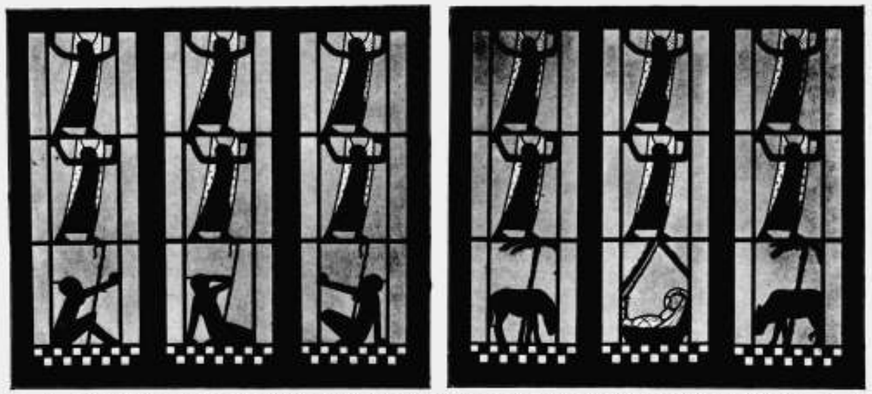

GLAS IN LOOD VOOR DE CATECHISMUSKAPEL VAN DE H. DIONYSIUSKERK TE ASSELT (ZUID LIMBURG) ONTWORPEN DOOR MEJUFFROUW H. WILLEBEEK LE MAIR

gebied is opgedaan. De nieuwe wegen zijn moeilijk, voor velen geenszins duidelijk afgeteekend, soms zelfs was het slechts een onbewuste drang, die den werker dreef. De architect moet evenals de schilder leeren zijn werk beheerscht-esthetisch voor te dragen, hij moet zijn ietwat schoolmeesterachtige weet-pedanterie belangrijk matigen en terugdringen door het wijdere kunstenaarsbewustzijn, dat ook wel kennis heeft, doch van hoogere dingen dan van louter wetenschappelijke schoolsche geleerdheid. Verder wordt de architektuur te dikwijls en te uitsluitend opgevat als enkel ruimtekunst en dit is zeer zeker een ernstige beperking. Zonder twijfel en terecht heeft men ten allen tijde de bouwkunst op de eerste plaats gezien als de kunst der verhoudingen en men is daarin wel eens te ver gegaan, zooals de gevreesde orderboeken voldoende bewijzen. Doch het arithmetisch karakter dezer kunst is niettemin boven elken twijfel verheven en er zullen wel weinig architecten zijn, die dit niet volkomen inzien en die bij hun werk de wetten der proportie niet in acht nemen. Doch meer dan met de proportiën houdt men zich in bouwkundige kringen tegenwoordig bezig met de vormgeving, d.w.z. met de esthetische eischen der ruimte en het is zoo te zeggen de tweede voorname faktor, die de aandacht des ontwerpers eischt en de geheele kunstgeschiedenis levert wederom het bewijs, hoezeer ook dit gegeven tot een der hoofdelementen der architektuur behoort. En toch zal ieder deskundige inzien, dat men niet eenzijdig moet letten op verhoudingen en vormen, of dat een harmonische verbinding dezer beide hoofdfaktoren reeds goede bouwkunst zou leveren, want de artistieke waarde van een bouwwerk eischt nog andere faktoren ter volmaking. Een derde faktor is dan het materiaal, waaruit het bouwwerk zal worden gemaakt. Het is niet de gewone constructie die wij hier op het oog hebben, doch de esthetische toepassing der materialen in verbinding met elkander. Op de eerste plaats de kleur en verder de structurale eigenaardigheid van ieder materiaal afzonderlijk. Op de bewuste tentoonstelling was in dit opzicht een zeer groote vooruitgang waar te nemen, doch tevens was er nog zeer veel, dat blijf gaf van zeer onvoldoend kunnen op dit allerbelangrijkste gebied. Het is namelijk in zekeren zin gemakkelijk, om op het papier een mooie teekening te maken van een gebouw, meubel of voorwerp en daarbij alle wetten der proportie in acht te nemen en tevens de vormgeving zoo harmonisch mogelijk te doen zijn, doch de toepassing der materialen, vraagt eene meer gedetailleerde behandeling van het onderwerp, daar het uiterst moeilijk is in eene teekening de eigenaardigheden van het materiaal te doen uitkomen. Zoo o.a. de schoonheid der structuur en de kleur van het hout, zijne taai- en buigzaamheid, de verhoogde fijnheid en glans door geschikte afwerking verkregen, kortom alles wat het tot zijn hoogste en edelste werking kan opvoeren. Hoeveel fijne onderscheiding is er noodig, om den steen in al zijne mogelijkheden tot zijn recht te doen komen en hoeveel ervaring wordt er niet vereischt om alle materialen werkelijk esthetisch te kennen, eene kunst, die wij uit het verleden zonder terughouding kunnen bewonderen. De kennis dezer dingen is uit boeken niet te leeren, goddank, alleen lange ervaring of veel intuïtie is er voor noodig om het passende te kiezen en datgene aan te brengen wat werkelijk de wederzijdsche schoonheid der toegepaste materialen verhoogt, zoo zijn er dus

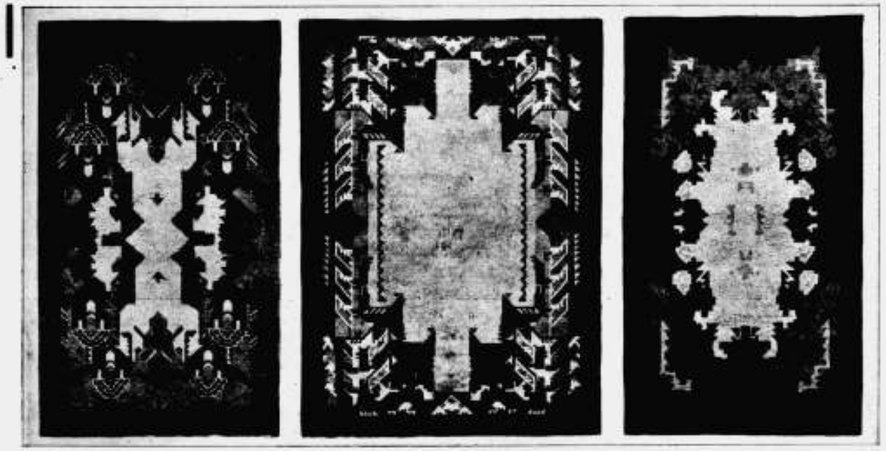

DRIE TAPIJTEN JAAP GIDDING

nog een groot aantal van nieuwe faktoren, die moeten worden toegevoegd aan de eischen van verhouding en vorm en die maken, dat de esthetische uitoefening der bouwkunst en kunstnijverheid nog iets meer verlangt dan het kennen van ruimtelijke gegevens, hoe waardevol deze ook zijn — en men kan gerust beweren, dat het mogelijk is om een groot kunstwerk te maken met slechte verhoudingen en leelijke vormen en waarbij hoofdzakelijk gelet is op goede kleuren en passende materialen. Ook hiervan leveren ons de werken der schilders dikwijls de meest treffende voorbeelden. Slecht van verhouding en vorm, zelfs foutief van compositie, vertoonen zij dikwijls de subliemste esthetische verfijning. Deze kunst is wellicht de moeilijkste, omdat zij slechts door onnoemlijk veel proefnemingen kan verkregen worden.

Hoe moeilijk het is, blijkt uit de meeste interieurs en woninginrichtingen, waarbij geenerlei esthetische keuze heeft voorgezeten. In hooge mate onsmakelijk en zelfs walgelijk in hunne overlading en door het gemis aan distinctie, werken zij hoogst bedervend op den smaak van het publiek, dat hierdoor nog meer van de wijs wordt gebracht. Het is dus niet twijfelachtig, dat de bouwkunstenaars moeten trachten op dit belangrijke gebied in goeden smaak voor te gaan en dat er nog hard zal moeten gewerkt worden om het hierin tot een zekere esthetische hoogte te brengen.

Indien wij het een of ander natuurproduct aandachtig beschouwen, zeggen wij eene bloem, dan waardeeren wij daarin ongetwijfeld den schoonen bouw en den vorm en toch is dit alles slechts een koel genot, want veel inniger is toch schoonheid in kleur en de ongeëvenaarde fijnheid van het gebruikte materiaal, en het moet wel zijn, dat ons eigen wezen zoozeer is verweven met het materiaal, waaruit ons lichaam is samengesteld, dat wij zoozeer innerlijk kunnen samenvoelen met de esthetische materiaal-veredeling, zooals wij die in de natuur kunnen bewonderen.

DE BEWEGELIJKHEID DER BOUWKUNST GEMEENSCHAPSKUNST EN INDIVIDUALISME DOOR C. J. BLAAUW

In de bouwkunst, moeder der beeldende kunsten, zien we het beelden eerst aanvangen, wanneer de moeder verzeld van hare kinderen, de beeldende kunsten, deze laat uitspreken wat ze zelve niet vermag.

Zooals reeds gezegd, is de bouwkunst een kunst van vormenspel, dat zelfs in wiskundige grondvormen zich vangen laat, wat overigens van de betreffende kunst niet de hoogste uiting mag heeten: de verstandige onaandoenlijkheid van geometrische vormenstelling is zelfs voor de beperkte beeldingsmogelijkheid der bouwkunst nog te beperkt en zoo is b.v. de pyramide van de bouwkunst, zoowel innerlijk als uiterlijk een aanvangsmoment; innerlijk, omdat van ruimte-omsluiting nog geen sprake is en uiterlijk, omdat de vorm de primitieve geometrische geaardheid nog niet te boven is.

Het is alweer de Gothiek, waar de bouwkunst haar

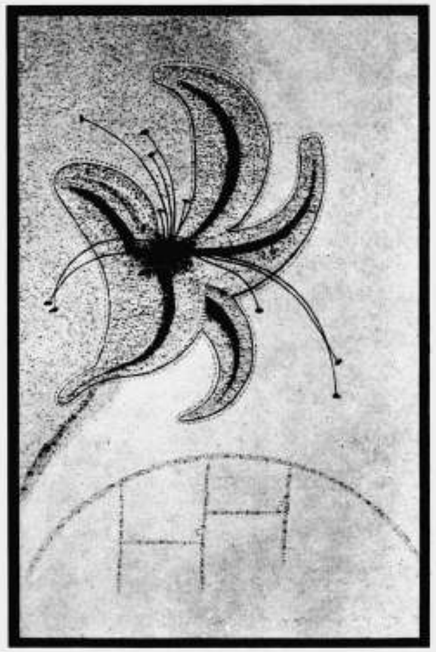

TIJGERGOUDLELIE ◻ ◻ CHR. TH. S. VAN ZEEGEN

hoogtepunt bereikt in deze verhouding; daar verheft zich de wiskunstigheid van den grondvorm tot rijker mogelijkheid, tot een vorm, die aan het beelden van het leven zoo nabij komt, dat voor de gevoelige verbeelding in de aanschouwing van een gothische kathedraal het beeld van een „organisme" verrijst.

Geen voorbeeld laat zich denken, dat zoo hoog opgevoerde mogelijkheid van bouwbeelding inhoudt, als de gothische kathedraal, die op bouwkunstige wijze een beeld geeft van één groote gedachte, i. c. de Katholieke gedachte.

Wie op kunstgevoelige wijze de gothische kathedraal beziet, die laat haar zingen, spreken, steunen, die spreekt van de siddering der lijnen, die kent het bouwwerk in zijne dichterlijke schouwing alle levensbeweeg toe en de geaardheid van het bouwwerk laat dat gebeuren zonder tegenspraak, omdat aan hare beweeglijke gevormdheid een levensschijn uitkomt.

KEMPHAANTJE ◻ ◻ ◻ CHR. TH. S. VAN ZEEGEN

Men kan, in dichterlijke fantasie sprekende over renaissance-bouwwerken, ook deze met leven doortrillen, ja men kan vragen wat laat zich al niet „levend" fantaseeren, doch men merke op, dat niet alles gelijkelijk op zulke levensbegiftiging reageert en zoo zal, waar de kathedraal weinig tegenspraak wekt, een ander gebouw voor onze verbeelding, ook bij de meest levendige dichterlijke schouwing, stom en strak blijven.

◻ ◻ ◻

Het is niet te weerspreken, dat gebouwen van onzen tijd weinig aanleiding geven tot dichterlijke fantasie; aan bouwkunstige objekten, die aan „organismen" doen denken, zijn we arm en een vierkante doos met gaten werkt op dichterlijkheid niet bevruchtend; men kan er hoogstens hekelend bij worden.

Toch is onze tijd rijk, rijk aan idee, waarbij de armoede van den kunstvorm (in algemeen aanzicht) zelfs te onbelangrijk is, om er veel waarde aan te hechten, waarbij toch de waarde van den kunstvorm nog niet ontkend behoeft te worden. In de ideeënrijkdom van onzen tijd liggen mogelijkheden, die tot een evenaren van de waarde der Gothiek kunnen voeren en tevens tot een ondergang; deze beide zijden liggen in het betrekkelijk nieuwe verschijnsel, dat het bouwen een onderwerp is geworden van persoonlijke kunstbeoefening, een kunstbeoefening, die met betrekking tot traditie vrij is en met betrekking tot de techniek eigen onvrijheid begrijpt of doorvoelt.

◻ ◻ ◻

De persoonlijke bouwkunstoefening doet merkwaardige conflicten ontstaan, waar de kunstenaar naar den geest geneigd is om de beperkte beeldingsmogelijkheid tot breeder mogelijkheid uit te breiden, om dan te komen tot allerlei grensforceering van het eigenlijke bouwen. Het zij dan nog eens herhaald, dat de bouwkunst voor zich geen beeldende kunst is, dat zij niet verder gaat dan het spel der vormen, om aan haar grens over te gaan tot beeldhouwkunst.

De bouwkunstbeoefenaar zal zich dan al meer en meer gaan toeleggen op het concipiëeren van een uitdrukkingsvollen hoofdvorm en onbewust zal hij trachten naar (en nimmer bereiken) het beelden van het leven, om waar hij min of meer slaagt, een beeld te geven van een schijn-organisme, van vormen, die aan organismen doen denken door een sterk accentueeren van richting, van druk en van opheffing, waardoor een spanningsvolle rust ontstaat die herinnert aan de ingehouden levensbeelding in plastische kunst.

Al wat dichterlijke schouwing aan het gebouw voor levensbeweeg toegekend heeft, zal de bouw-beelder bewust of onbewust tot verwerkelijking trachten te brengen. En daartoe zal hij de onvrijheid van bestemming en techniek op vernuftige wijze moeten verwerken tot een gehoorzaamheid aan zijn grootere bedoelingen; hij zal pogen in een doorvorschen van de techniek, de gehoorzaamheid van het uiteraard stugge bouwmateriaal op te voeren tot een kneedbaarheid, die hem dienen moet bij zijn... bouwplastiek.

◻ ◻ ◻

Het wordt in verband met deze ontwikkeling van de bewegelijkheid der bouwkunst duidelijk, dat een architect nog iets anders moet zijn dan de z.g. practische bouwkundige, een veelvuldig voorkomend menschensoort, dat het best gedacht kan worden als een ineensmelting van practische timmerman en dito metselaar met eenige kennis van het „vakteekenen", een iemand, die precies weet hoe het „hoort" en even precies wat hij mooi, leelijk en „raar" vindt.

De grootste belemmering van de dikwijls besproken ontwikkeling van de moderne bouwkunst is de ordentelijke „naam", die deze bouwkundige voor echt-Hollandsche ooren heeft, benevens de faam, dat hij precies zoo leelijk doet als de lastgever „mooi" wil en de makkelijkheid waarmede zoo'n bouwkundige, die bij gelegenheid architect is, de bevelen ontvangt, hem door den lastgever verstrekt.

Of dan de moderne architect geen practisch bouwkundige moet zijn? Hij moet dat zeker zijn... om te beginnen en hij moet meer zijn dan dat: zijn doorwerkte kennis van het bouwen als techniek moet hem in staat stellen om die kennis te verheffen tot een kunde, die lenigheid genoeg heeft om de voor elk geval vereischte constructie te kunnen ontwerpen, opdat hij het materiaal tot die willige kneedbaarheid kan verwerken, die voor de geaardheid zijner kunst noodig is.

◻ ◻ ◻

De bouw-kunstenaar, die de natuurlijke starheid van de bouwmaterie omvormen wil tot een van „innerlijke bewogenheid" getuigend kunstwerk, moet een duivelskunste-

PARADIJSVISCH ◻ BORDUURWERK ◻ MEJ. CHR. TH. S. VAN ZEEGEN

naar zijn, die boven den taaien strijd met alle maatschappelijke en technische „eischen" zich nog genoodzaakt ziet om de ambachtelijke zijde van het „vak" volkomen te beheerschen, omdat voor zijn persoonlijken arbeid van de ambachtslieden in dezen tijd niet de minste ondersteuning te wachten is en zoo is hij verplicht om af te dalen tot in de nietigste details, een moeizame arbeid, die in het resultaat van zijn werk niet meer voorkomt dan als een vergeten vanzelfsprekendheid. Wanneer daarbij dan nog bedacht wordt, hoe de tegenwoordige verhoudingen in de bouwnijverheid (de aanbesteding, de beschrijving, de begrooting, het toezicht) van den architect nog een soort van boekhouder of administrateur maken, dan rijst de vraag, of niet een reorganisatie in die verhoudingen wenschelijk is, waarbij de architect zich aan

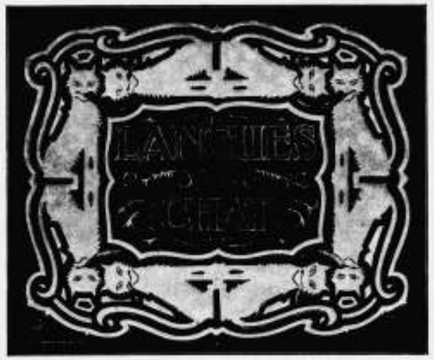

ETIKET IN GOUD, PAARS EN ROOD ◻ OTTO VAN TUSSENBROEK UITGEVOERD DOOR DE FIRMA CHEVALIER TE ROTTERDAM

ACHT VERSCHILLENDE ETIKETTEN ◻ OTTO VAN TUSSENBROEK CHEVALIER TE ROTTERDAM

zijn werk kan wijden en niet zooals thans, zijn eigenlijk werk aan anderen moet overlaten om zelf een soort van administratief „bureauleider" te worden.

Het is hier echter het doel niet om de maatschappelijke verhoudingen in de beoefening van de bouwkunst te bespreken; in het algemeen kan hiervan gezegd worden, dat ze meer staat in het teeken van de zakelijkheid dan van de kunst, wat geen verwondering behoeft te wekken, als men inziet, dat het bouwen om te beginnen een nutsvraag is en onze maatschappelijke verhoudingen, sterk in het teeken der zakelijkheid staande, er toe leiden om het bij het beantwoorden van de nutsvraag te doen blijven, waarbij dan somtijds van kunst sprake is als van een „zaak", die men op den „koop" toe krijgt.

In dit verband valt dan nog op te merken, hoe dikwijls men tegenwoordig iets hoort verluiden over een „groote" architect, waarbij dan een, den grooten architect zeer welgevallig, misverstand heerscht ten opzichte van het zoo merkwaardige verschil tusschen een „groote" architect en een „groot" architect.

Een groote architect heeft groote werken, maakt groote reizen, heeft een groot „bureau" met vele „teekenaars" en heeft bij al die grootheid te weinig tijd om zich met nietigheden als bewegelijkheden in bouwkunstbegrippen bezig te kunnen houden en daarenboven geeft de systematische verstrakking, ten beste aangeduid als eenheidskarakter, in de beoefening der bouwkunst meer „baten" dan de bewegelijke veranderlijkheid, die steeds weer nieuwe en onbaatzuchtige aandacht vraagt.

Van den grooten architect is voor de bewegelijkheid van de bouwkunst niet veel animo te verwachten, omdat zijn eigenbaat hem steeds zijn „houvast" in het oog zal doen houden; een groot architect heeft, eenmaal het slachtoffer van publieke belangstelling geworden, veel kans om een groote architect te worden en daarmede tot vastheid te geraken.

◻ ◻ ◻

Wie zijn persoonlijkheid vrij wil doen blijven van den aanwas der schijngrootheid, die zie toe op zichzelven. De zakelijkheid is in de beoefening der bouwkunst eene onmiskenbare nood-zakelijkheid, die in vereeniging met sleur en te groote baatzucht steeds dreigt de kunst te verstikken. Alleen de vrije persoonlijkheid kan kunst voortbrengen en de onvrijheid brengt op den duur niets dan het surrogaat van eigen of anderer kunstvaardigheid.

◻ ◻ ◻

Bewegelijk zijn ook in de laatste dagen de meeningen omtrent de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst en niet weinig zijn die meeningen vol van klacht over de gebreken van het heden; vele schrijvers van meeningen beginnen hunne ontboezemingen met de klacht, dat er te veel geschreven wordt over kunst en ze geven dan in ellenlange beschouwingen reden tot nieuw klagen.

Klagen is menschelijk en heerlijk is het, als uit de klacht bezinning opbloeit om ze te verkeeren tot een glimlach, doch de klagers komen niet tot bezinning, maar richten verwijten tot de menschheid, die toch niet aansprakelijk is. Het schrijven van de klagers dient slechts om het eigen gemoed te verluchten en de menschheid met de zwaarte van de klacht te belasten.

Wie over leelijkheid zich te beklagen heeft, die brenge schoonheid voort en helpe daarmede den last der menschheid te verlichten. Nog altijd verkeert men, ook ten opzichte van kunst, te veel in de gemoedsgesteldheid, die meer verlangt naar de schoonheid van het komende dan naar de doorgronding van het heden en denzulken baart de bewegelijkheid van thans een hevig verlangen naar rust, die voor hen te denken is in de komende „cultuur", de

◻ ◻ ONTWERPEN VOOR VERSCHILLENDE ETIKETTEN EN VERPAKKINGEN, ONTWORPEN DOOR OTTO VAN TUSSENBROEK UITGEVOERD DOOR DE FIRMA CHEVALIER TE ROTTERDAM ◻ ◻

gemeenschapskunst met het merk eenheidsstijl. De begeerte naar gemeenschapskunst en eenheidsstijl is de begeerte om de bewegelijkheid tot rust, tot stilstand te brengen en thans reeds vormt dit ideaal voor de gelooviger het criterium, het zoo begeerenswaardige houvast in de zoo moeilijke critiek der hedendaagsche kunst.

Men vraagt dan niet: is het schoon?, maar: houdt het elementen in voor de komende cultuur, voor de gemeenschapskunst.

Het eigenaardige in deze is, dat we van de wegbereiders dezer komende „cultuur" nog nimmer een preciseerende verklaring hoorden van gemeenschapskunst.

Wat zijn dan toch de kenmerken dezer kunst? Is het kunst door de gemeenschap voor de gemeenschap? Maar dat is van alle kunst te zeggen en dan behoeven we er niet naar te verlangen, want dan is ze er al, is ze er altijd geweest en zal ze er altijd zijn.

De meest persoonlijke kunstenaar werkt toch niet alléén en het kunstwerk is toch voor de gemeenschap.

Zonder de gemeenschap is de kunstenaar nimmer te denken. Altijd ondergaat hij de invloeden van alles wat buiten hem is, en wat buiten hem is ondergaat zijn invloed.

Is gemeenschapskunst dan de kunst, die aan een ieder „gemeen" is, die ook een ieder kan voortbrengen? Dat is dan gemeene kunst, niet veel bijzonders en daarnaar behoeft men niet te verlangen.

En wanneer men de idee der gemeenschapskunst verbindt aan de idee van een ideëele gemeenschap, waarin we allen met het grootste genoegen zullen verkeeren, dan wordt daarvan toch zeker niet uitgesloten het genoegen, om persoonlijk vrij te zijn in de uiting van gedachteschoonheid; wanneer we juist moeten aannemen, dat in elke ideëele gemeenschap de vrijheid voor de veredelende persoonlijke kunstdaad bevorderd zal worden, dan kan daaruit afgeleid worden, dat juist in dié gemeenschap de kunst, hoewel mogelijk naar het algemeen aanzicht meer karaktervol dan thans, toch naar den vorm in de verschillende kunstuitingen sterk persoonlijk cachet zal dragen en zoo zal dan van de gemeenschapskunst met het kenmerk eenheidsstijl geen sprake zijn. Of is de theorie, dat de ideëele gemeenschap geboren moet worden uit eensdenkendheid en zoo ook deze eenheid in gedachte eenheid van vorming zal brengen? Dat wekt de gedachte aan prozaïsche dingen, die we thans beleven op het gebied van de economie en wanneer we de eenheid, die uit den nood der tijden voortkomt, ons denken op geestelijk gebied met eenheidsmenschen van eenheidsgedachte, dan komen we tot een theoretische eenheidshemel, waarin het leven van menschen niet meer denkbaar is. Een rechtgeaarde individueele huiskat zou het er met een geeuwende miauw besterven....

Dit ter bepeinzing aan hen, die „cultuur" zien groeien uit genormaliseerde woningbouw, distributielokalen en wat dies meer zij. Gemeenschapskunst, zoo ze al besta of bestaan kan, duidt niets bijzonders aan en kan leelijk, middelmatig en — zoo men wil en kàn — ook schoon zijn, een ideaal er van maken is echter een zinledigheid, omdat er volstrekt geen qualiteit, doch slechts een algemeenheid mee aangeduid is.

Teekenend voor dit „ideaal" is, dat zij, die er aan gelooven, afkeer toonen van al wat bijzonder is of wil zijn. Nu is er veel, dat bijzonder wil zijn en het niet is en weinig wat werkelijk bijzonder is; de domheid der gemeenschapskunst-idealisten is, dat ze beide over één kam scheren en daartoe dient dan weer het nivelleerende woord: individualisme, waarmee gelijkelijk het bijzonder willen zijn èn het bijzonder zijn gedoodverfd wordt.

Men vrage zich af, wat meent men toch met het misprijzen van het z.g. individualisme in de kunst? Misprijst men, wanneer iemand zichzelf tracht te zijn? Wie heeft wel eens een kunstwerk gezien, dat karaktervol was en niet individualistisch, d.w.z. waar niets de persoonlijkheid van den kunstenaar verraadde?

Het verlangen naar stijl in de eenzijdige beteekenis van uiterlijke vorm-eenheid, doet de andere beteekenis van dit woord, n.l. karakter, voorbijzien. De vraag, die voor ons van beteekenis kan zijn, luidt: is het kunstwerk stijlvol of stijlloos, d.w.z. karaktervol of karakterloos; de vraag: houdt het kunstwerk de belofte in van een toekomstige stijl? is een van de vragen, die een dwaas kan

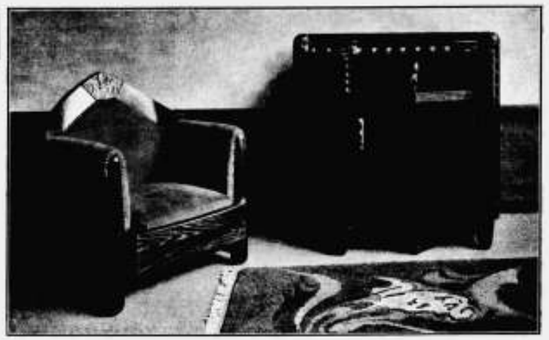

ARMSTOEL □ □ □ □ □ □ □ BUFFETJE □ □ □ □ □ □ □ EN TAFELTJE □ □ □ □ □ □ □ DOOR HILDO KROP

stellen en waarop alle wijzen geen antwoord kunnen geven.
Persoonlijkheden kunnen karaktervolle kunstwerken voortbrengen en bijzondere kunstwerken dragen persoonlijk karakter en wie het bijzondere a priori verwerpt, om redenen die met kunst geen verband houden (eenheids- en gemeenschapskunstidealen) kan niet meer zonder onbevangenheid een kunstwerk genieten en nog veel minder er een oordeel over uitspreken.

□ □ □

Individualistisch te zijn is een kenmerk van kunst, doch daarneven draagt ook kunst de kenmerken van de gemeenschap, waarin de kunstenaar verkeert.
Een eenzijdig individualist zou om „zuiver" te blijven zonder verkeer met medemenschen moeten zijn; zoo iemand zal het in de beoefening der kunst niet ver brengen en in werkelijkheid bestaan zulke individualisten niet. Wie zegt: ik ben als kunstenaar een „zuiver" individualist, zegt niet dan een naieve leugen.
Wie zuivere gemeenschapskunst wil voortbrengen, moge er zich op oefenen om zijn persoonlijkheid te verliezen en dan nog iets voort te brengen. Of de gemeenschap hem voor zijn liefdevol altruïsme dankbaar zal zijn? Ja, want hij zal niets voortbrengen. En als hij wel wat voortbrengt? Dan zal het in elk geval niets bijzonders zijn en misschien gaat men dat nog eens verdienstelijk vinden. Je kunt het nooit weten!

□ □ □

Den kunstenaar staat bij zijne schepping slechts één ideaal voor oogen: de schoonheid. In zooverre als zijn persoonlijkheid spiegeling is van het hem omringende leven, zal ook dat leven zijne kenmerken spiegelen in het kunstwerk.
Bewust streven naar gemeenschapskunst kàn de kunstenaar niet zonder zijn kunstenaarschap, zijn persoonlijkheid te verliezen.
Dat in onze samenleving de schoonheid ontbreekt, vindt zijn oorzaak in baatzucht, sleur en hebzucht.
De leelijkheid in bouwkunst vindt haar oorzaak in het feit dat 90% van het gebouwde, voortbrengsel is van aannemers en timmerlieden.
De kunst van het bouwen verstikt in onze samenleving in de baatzucht der bouwers.
Persoonlijkheden kunnen, zoo hen de gelegenheid de gelegenheid daartoe niet onthouden wordt, de kunst op hooger peil brengen. Wanneer het gemeenschappelijk streven van middelmatige baatzuchtigen, om het persoonlijke, het bijzondere als het verkeerde te merken, veld wint, dan zal een verhooging van het peil der bouwkunst zich nog lang laten wachten.

□ □

BEELDHOUWKUNST DOOR JAN WILS

L'art est l'expression sensible du beau. (HELLOT)

In wezen bestaat er een groote overeenkomst tusschen bouwkunst en beeldhouwkunst. Onder beeldhouwkunst versta men dan niet de min of meer picturale ornamentatie van een bouwwerk. Want hierbij doet beeldhouwkunst zich van haar minst krachtige zijde kennen en de vraag is zelfs geoorloofd, of zij als zoodanig wel bestaansrecht heeft en niet dient om het bloedarmoedige, in alle geval de armoede aan zuiver bouwkunstige gedachten in het bouwwerk, door haar schaduw en kleur aan de aandacht te onttrekken.
Maar onder beeldhouwkunst moet verstaan worden de zuivere plastiek, de ruimten scheppende en vormen voortbrengende kunst. Als zoodanig is er verband tusschen haar en de bouwkunst, die ook de ruimten rythmisch stelt in de oneindige ruimte.
Van de beeldhouwkunst verwachten wij, dat zij onze pleinen, onze parken, onze straten zal verrijken met haar monumenten, die, tezamen met de ruimteplastische

VERKADE IN DE ROL VAN DEN DUIVEL IN HET GELIJKNAMIGE STUK □ □ □ □ VAN MOLNAR □ □ □ □

voortbrengselen der bouwkunst, het moderne stadsbeeld zullen bepalen. Of wel, dat zij op de zelfde wijze, hoewel op kleinere schaal, die werking zal hebben in het interieur. Zoo begrepen zal beeldhouwkunst haar hoogste waarde hebben, omdat zij bestaat om haar zelfs wil, en niet tendienste staat of leeft ten koste van de architectuur, integendeel die aanvult en er mee samenwerkt.
Haar waarde zal grooter worden, al naarmate de beeldhouwer meer doordrongen is van het ruimtelijk begrip, dat aan haar wezen ten grondslag ligt. Want, en dit doet de beeldhouwkunst gaan boven de bouwkunst, wat zuiverheid van uitdrukkingsvermogen betreft, zij kan zich louter en alleen stellen voor den eisch: de ruimte-plastische beelding. Zij is niet gebonden aan de utilitaire eischen, zooals die gesteld worden aan de architectuur. Haar vormen zijn daar alleen om het schoone van die vormen, wat dus tevens insluit, dat zij uitgaan boven de materie waarin ze voortgebracht worden. Het materiaal en de bewerking daarvan zijn kwesties van technischen aard, en

BEELDHOUWWERK ▼ VAN ▼ LUNTEREN

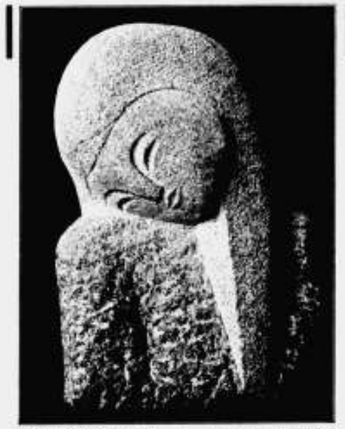

VROUWENKOPJE □ □ □ VAN LUNTEREN

hebben met beeldhouwkunst als zoodanig niets te maken. Tot op het oogenblik is er weinig zuivere beeldhouwkunst voortgebracht. De fout van bijna alle werk is dat de maker zijn werk slechts van één zijde bezag. Daardoor werd zijn werk schilderkundig, d.w.z. het werk in plaats van een werken met massa's, een werken met vlakken in een vlak, en de sculpturale gedachte bestond alleen in de vlakken en zekere welving te geven, waardoor het verschil tusschen licht en donker ontstond. Daarom is alle soort reliefwerk ook geen beeldhouwkunst, maar schilderwerk in klei, zandsteen, graniet of waarin dan ook. Beeldhouwwerk moet ons dwingen, voor geregelde wisseling van maat en stand, door het schuiven van vlak voor vlak en van massa voor massa, om het werk heen te loopen. De ruimte is het domein van den beeldhouwer zooals het vlak dat is van den schilder.

□ □ □

Onder het bovengenoemde, de werking der vlakken, begrijpe men nu niet een vervlakking, een min of meer vlak maken van ronde vormen. Zulk een vervlakking der vormen heeft met beeldhouwkunst als zoodanig ook weer niets te maken. Eerst moet het begrip ruimtekunst vertolkt zijn en een verdere vervlakking der vormen kan dan alleen een logisch voortvloeisel zijn uit het begrip stijl, eenheid.
Anders is vervlakking slechts een maniertje en met maniertjes komt men niet tot de uitbeelding van de meest zuivere gedachte. Helaas hangt onze tijd heelemaal van maniertjes aan elkaar. De een doet 't zus, de ander zoo en een derde nog eens anders terwijl allen gelooven het eenige ware te pakken te hebben, beschimpen wie

OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK VOOR DE GEMEENTE HEERLEN (ZUID LIMBURG)
UITGEVOERD PROJECT □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ ARCHITECT JAN PAUW

niet onvoorwaardelijk aanneemt, wat als 't goede gedecreteerd wordt. En zoo weinigen zijn er, die begrijpen het groote doel, waar het om gaat, het groote doel, dat zich niet klemmen laat in een keurslijfje van regeltjes en dogma's, maar dat staat ver boven alle detail-gedoe.

□ □ □

Het wezen van beeldhouwkunst is ruimtekunst. Een ieder, die bereikt, dat zijn uitgebeelde vormen ruimte-rythmisch zijn is beeldhouwer.

Of dat begrip volledig vertolkt is in het nevensgaand gereproduceerde werk van Van Lunteren? Volstrekt niet. Maar wat ons treft is, dat er naar een oplossing van het vraagstuk gezocht is. Er is een begrijpen van een grooten rythmischen vorm, van een wisseling van vlakken en massa's. Alleen is het werk nog te veel gebouwd op de conventionaliteit, nog te weinig geworden tot het zoeken van het eigen schoone der vormen, met voorbijgaan der individueele impressie. Er ligt bovendien nog in, het begrijpelijk willen maken, zonder dat de kunstenaar zelf begreep, dat zijn vormen geen trapjes moeten zijn, waarmee het esthetisch genieten bereikt wordt, maar er alleen mogen zijn om hun schoonheid. Het doet er niet toe, of dat gepaard moet gaan met een uit elkaar snijden van de menschelijke figuur, met een deformatie of zelfs een weglating van eenig lichaamsdeel. Mits daardoor de esthetische vertolking van het begrip, de beelding, het rythme, in 't algemeen de schoonheid versterkt wordt.

Nog te veel is het menschelijk lichaam beschouwd als het alleen heilige, waaraan niets toe- of afgedaan mocht worden. Bloemen, boomen, het landschap mocht men verwerken, omvormen, samenstellen, alleen de mensch was onschendbaar. Is echter een vervlakking van werk van Mendes da Costa of Ziji ook al geen deformatie?

□ □ □

Het is dwaas, om alles, wat ons, van wien ook, als „kunst" wordt voortgezet, zonder tegenspraak als zoodanig te aanvaarden.

Van de hier gereproduceerde werken van Van Lunteren voldoet het beeldhouwwerk „Verkade in de rol van „De Duivel", in het gelijknamige stuk wel het minst aan de gestelde eischen. Het is echter mede van waarde om te kunnen bewijzen, dat een werk aan kunstwaarde verliest, de aandacht verstrooit, alnaarmate het literaire element meer op den voorgrond geschoven wordt.

Die tegenstelling treedt juist heel sterk op bij de beschouwing van het vrouwenkopje, dat ontstaan is alleen om het dramatische. Onmiddellijk in het materiaal ontstaan is het gegroeid tot een zelfstandig aesthetisch voorwerp, zonder eenig bij oogmerk of daarbij een verhaaltje te willen geven. Er zit spanning in elk der lijnen, in iederen vorm. Er is in een overnemen van beweging van lijn op lijn, wat zich ontwikkelt naar alle kanten. Het is ruimte-rythmisch. Dit laatste manifesteert zich in het kopje, hoewel het rythme sterker is dan het ruimtelijk begrip. Het is van een schoonheid, waarbij men

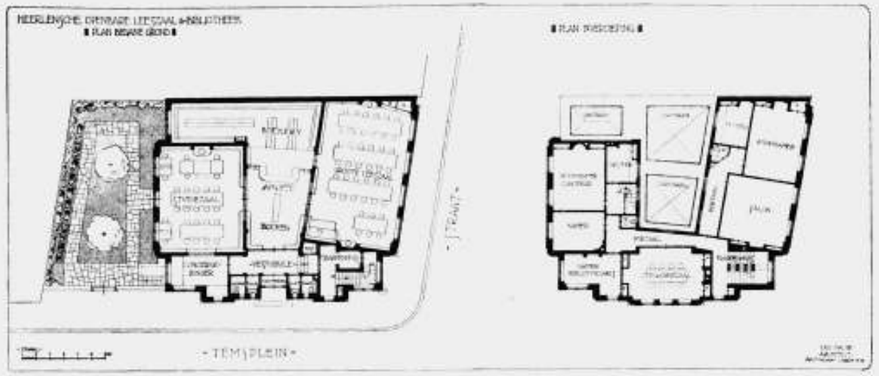

OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK VOOR DE GEMEENTE HEERLEN (ZUID LIMBURG)
PLAN BEGANE GROND EN 1STE VERDIEPING □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ ARCHITECT JAN PAUW

niet vraagt naar een voorstelling. Maar de voornaamste kwaliteit is, dat het bevat 't beginsel waar het om gaat in de beeldhouwkunst.

□ □

HET GEBOUW DER OPENBARE LEESZAAL TE HEERLEN DOOR J. M. VAN HARDEVELD

Het gebouw van de Openbare Leeszaal, te Heerlen, hierbij gereproduceerd, is het resultaat van de in Augustus-September 1916 daarvoor gehouden prijsvraag.

Het ontwerp van den Heer Jan Pauw werd daarbij bekroond en aan hem de opdracht gegeven. Hoe hij zich van zijn taak heeft gekweten toonen bijgaande afbeeldingen.

HET BEKROOND ONTWERP □ □ □ □ □ ARCHITECT JAN PAUW

Uit besprekingen met het bestuur der Openbare Leeszaal bleek, dat enkele eischen anders gesteld moesten worden, zoodat het uitgevoerde ontwerp in nogal veel opzichten afwijkt van het bekroonde.

Deze verandering is echter geen vermindering geworden, maar heeft juist den ontwerper in staat gesteld diverse leemten, die een voorloopig ontwerp altijd min of meer aankleven, te ondervangen.

Plattegrond en gevels spreken van zuiveren, architecturalen zin. De dominanten van 't plan zijn ook de dominanten van den gevel geworden. (typisch)

De gevel is van kloeke verdeeling, de versiering hoogst simpel gehouden en rationeel aangebracht.

Het schijnbaar tegenstrijdige, van de gelijktijdige toepassing van een plat en een gebroken dak, is hier met veel talent tot een harmonische oplossing gebracht.

Het bij uitstek hedendaagsch gegeven, vroeg meer dan elk ander, om een moderne vormenspraak, moést een éénheid vertolken.

Intellectueel centrum, moet het de massa trekken, zonder onderscheid van rang of stand en tot iedereen iets te zeggen hebben.

Wij gelooven dan ook wel (ook wij) dat dit gebouw in de, in veel opzichten nog te cultiveeren omgeving (hm), een verheffenden invloed zal uitoefenen (ai).

Ziehier nu toch eens een goed resultaat van het veelzins terecht gewraakte, prijsvraag-systeem.

Het is hier zeker de plaats, het vooruit-strevend bestuur der Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek hulde te brengen voor de loyale wijze waarop ze een jong architect in de gelegenheid stelde zich te uiten.

□ □

AF- EN TOE WENDINGEN

II

Schrijven in tijdschriften doet men tot eigen vermaak en tot andermans verdriet. In „Wendingen" is dit andersom, wat moet worden toegeschreven aan het lettertype. Het moet den lezer een onbedaarlijke pret veroorzaken: de kleine gedachten in reusachtige letterdiligences te zien hotsen langs de uitgestrekte regelwegen, ze verloren te zien in de overwijde statie-gewaden der woorden, struikelend langs de grootsche kolommen-corridors. Iedere letter is een trompetsignaal, een woord een trommelvuur, een zin het bazuingeschal van het allerlaatste oordeel. Deze drukletter is waarlijk een indrukwekkendheid, in druk wekkend het verlangen naar de openbaring van eeuwige waarheden, alleen de Bijbel komt er voor in aanmerking, doch waar gedachten in gepaste verhouding tot het lettertype ontbreken, behelpen wij ons met galmende stijl-ersatz, en leggen zoo dikwijls mogelijk aan in de herberg „De 3 vierkantjes."

▫ ▫ ▫

Collega's, van nu af aan zalven wij elkaar met de welriekende oliën onzer achting, en politoeren elkaar met eindelooze strijkages, wij richten onzen stand op in een glanzende obelisk van gepolijst graniet, die den in nevelenwindsels liggende toekomstgeslachten schoon zal toeblinken, in ongenaakbare hoogheid als symbool onzer onvergankelijke... waardigheid. Hoe verloren wij zooverre onze bezinning, dat wij de plechtige zwarte jas der cathechiseermeesters verwisselden voor een lichtzinnig colbertje en daarmede de kans verwekten onderscheid te stichten tusschen die en onze kaste. Want zelfs de schijn van dit onderscheid is pijnlijk aan onze oogen. Wij architecten lachen niet, aardigheden zijn verdoemd in de architectuur en in de architectonische geschriften, die moeten lijken op onze eerecoden, waarin wij ons vertoonen met de hand op 't hart en twee vingers omhoog, één hunner nog vochtig van een zoo juist weggepinkten traan. Nimmer zullen wij tegen elkaar meer den tong uitsteken, tenzij om te doen opmerken, dat dezelve beslagen nòch gespleten is. Het vooraf gestofte pad der deugd wijzen wij elkaar aan, en onze schrijverij zij zalvend voorzangersgegalm, voorafwolkend de dierbaarstichtelijke toespraken onzer gebouwen. In waardigheid hooggeheven collega's, die aanstoot naamt aan de vorige wendingen, geschreven op ditzelfde nederige achterdeurtje van het blad, leest, o leest nu niet en nimmer weer met uw beminde neus, nòch beperkt uw gezichtskring tot derzelver ongemeten lengte, want vroeg of laat zult u dan eindigen met bedeesd er òp te kijken. (Naar aanleiding van „De architect in de publieke opinie," 7e en 8e lid).

▫ ▫ ▫

De ware maat houden is onze plicht, en architecten is het passen en meten geliefd, hoeden wij ons nauwkeurig, opdat het in onmetelijke ongepastheid geen aanleiding geve tot onpasselijkheid, gepastheid van meet-aan bescherme ons tegen het vermetene, waarvoor wij hebben te passen. Ons land is een klein land en om dat euvel te ontvlieden, is het groot in alle mogelijke dingen, waarin een klein land beter doet klein te blijven. Bijvoorbeeld in beroemdheid van sommigen zijner inwoners. Kennen vijf menschen je, dan ben je beroemd, hopeloos en ongeneeslijk. Je wordt dan eigendom der gemeenschap, eet al kauwende in commissies, slaapt in conferenties, en verricht je verdere menschelijke onvermijdelijkheden op tentoonstellingen. Gedurende de productieve kunstperiode, waarin wij ons thans verleven, scheidt de architectuur en kunstnijverheid precies genoeg af om één tienjaarlijksche tentoonstelling te vullen. In ons bezige land houdt men halfjaarlijks tien tentoonstellingen, die daardoor worden als periodieke familiefeestjes, waarop de familieband steeds nauwer en nauwer wordt aangesnoerd en waar de ongelukkige met 'n beetje grooten asem meedoogenloos moet stikken. De kritiek zegt trouw hetzelfde, dat de eenheid er nog niet is, waarmede zij bedoelt dat ademruimte er nog wél is, dat de eenheid echter spoedig komen zal en zekerlijk behoort te komen. Onze verhitte verwachtingen naar eenheidszaligheid zijn nog niet verstoord, op duizelende hoogte sluimert de staat, waar ieder nach seiner Façon mag zalig worden. Zoolang zij slapen blijft, staan wij op wacht naar eenheid en kwamen in 't geweer voor het verrijzend bouwwerk Prinsengracht 540, welks architect het roerend ééns is geworden met dien van 't Scheepvaarthuis.
Hoe verzint iemand anders 't!

▫ ▫ ▫

De groote strijd om het bestaan van het fraaie bouwwerk Keizersgracht 196-198 is verloren, doch verwierf in zuivere bedoeling en eerlijke woede een winst voor de Architectuur: in de vondst van het woord ontwerpselen, waarmee de producten, die te zwaar gevoede architectenpraktijken ontvloeien, prachtig zijn gewaarmerkt. Mr. Posthumus Meyes komt daarvoor de gouden medaille der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde toe. Hoezeer het uitnemend werk der Vereeniging Hendrick de Keyser geapprecieerd en gesteund dient te worden, zullen wij toch niet overzien, dat de kweeking van het nieuwe schoon van veel meer waarde is dan behouding van het oude, en dat vurigheid, als in het Gidsartikel van Mr. P. M., aan oude schoonheden verspild is, en onvruchtbaar mag heeten; het beminnend achten van schoone, ondervindingrijke oude dames zal het geslacht niet in stand houden en het eens frissche gras moge als geurig hooi nog eenigen tijd zijn aantrekkelijkheid hebben, het einde is toch de viervoudige koeienmaag, vanwaar het met spoed tot het doen ontspruiten van nieuw gewas dient te worden aangewend.

▫ ▫ ▫

N.V. VD BERG EN Co's METAALHANDEL AMSTERDAM

SANITAIRE ARTIKELEN

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN
N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED. A. KRAAK Zn
AMSTERDAM
VYZELBR. 26.
BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5878 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS PB BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE
VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT
MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

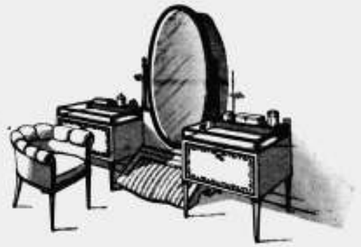

BINNENARCHITECTUUR.
Nusink & Zn.
LOOIERSGRACHT 61. AMSTERDAM.

H. E. PIETERS
AMSTERDAM

HUISSCHILDER
DECORATEUR

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

NV. EERSTE NEDERLANDSCHE FABRIEK VAN
ASBESTCEMENTPLATEN
„MARTINIT"

AMSTERDAM CRUQUIUSWEG 115

GEDEPONEERD FABRIEKSMERK

DE MARTINITPLATEN ZIJN
BRAND-TREK- en KRIMPVRIJ
DE MARTINITPLATEN ZIJN
VOCHTWEREND, ISOLEEREND
VRAAGT PRIJZEN en MONSTERS

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG v/h BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

BURBACH & REIMAN

AMSTERDAM

PRINSHENDRIKKADE 126

SMALSPOOR

KENNISGEVING

WIJ VESTIGEN ER DE AANDACHT OP, DAT

CEMENT

OP DIT OOGENBLIK IN RUIM VOLDOENDE MATE UIT DUITSCHLAND DOOR ONS KAN WORDEN AANGEVOERD EN HET, MET HET OOG OP DE ELK NAJAAR WEDERKEERENDE TRANSPORT-MOEILIJKHEDEN, AANBEVELING VERDIENT THANS REEDS VOOR VOLDOENDEN VOORRAAD ZORG TE DRAGEN

NEDERLANDSCH CEMENT-SYNDICAAT

JUNI 1918 'S-GRAVENHAGE

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL

SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN

GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS

VERSIERING IN ALLE GENRES

PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570

TELEFOON 6253 NOORD

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-HUBNER EN VAN SANTEN
AMSTERDAM
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
VOOR „WENDINGEN"

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN STEENDRUKWERK — ETSEN — FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN WORDEN GAARNE VERSTREKT

BESCHIKBAAR

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH- EN TRANSPORT-WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

KENNISGEVING

WIJ VESTIGEN ER DE AANDACHT OP, DAT

CEMENT

OP DIT OOGENBLIK IN RUIM VOLDOENDE MATE UIT DUITSCHLAND DOOR ONS KAN WORDEN AANGEVOERD EN HET, MET HET OOG OP DE ELK NAJAAR WEDERKEERENDE TRANSPORT-MOEILIJKHEDEN, AANBEVELING VERDIENT THANS REEDS VOOR VOLDOENDEN VOORRAAD ZORG TE DRAGEN

NEDERLANDSCH CEMENT-SYNDICAAT

JUNI 1918 **'S-GRAVENHAGE**

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL

SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN

GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS

VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-HUBNER EN VAN SANTEN
∴ **AMSTERDAM** ∴
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
∴ **VOOR „WENDINGEN"** ∴

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN STEENDRUKWERK — ETSEN — FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN ∴ WORDEN GAARNE VERSTREKT ∴

BESCHIKBAAR

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

LITH A. v. D.

NEDERLANDSCHE
NIJVERHEID

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK

FABRIEK EN KANTOOR
SLUISWEG - 7
(BIJ DE WILLEMSKADE)

INTERCOMMUN. TELEFOON 261

TELEGR: ADRES: HACIT-SCHIEDAM

SCHIEDAM

GEGOLFDE
ASBEST-CEMENT PLATEN
VOOR WANDBEKLEEDING
EN DAKBEDEKKING

VLAKKE
ASBEST-CEMENTPLATEN
EN DAKLEIEN

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE

ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co's

BOUWMATERIALENHANDEL

AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK

„DE VESUVIUS"

v/h VAN DEN BERG & VIËTOR

OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

JULI NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR E. J. KUIPERS

INHOUD

AMSTERDAMSE SCHOOL DOOR
P. H. ENDT

OVER MEUBELKUNST DOOR
HERMAN F. E. VISSER

KUNSTBLOEMEN DOOR
H. A. VAN ANROOY

VERANDERING DOOR P. KRAMER

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS", TENTOONSTELLING VAN HET WERK DER LEERLINGEN DOOR H. TH. WIJDEVELD (MET 7 ILL.)

AF- EN TOE-WENDINGEN
DOOR M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE

ONTWERPEN VOOR DE BRUGGEN VAN HET UITBREIDINGSPLAN „AMSTERDAM-ZUID", PUBLIEKE WERKEN, AFD. BRUGGEN; INGENIEUR: W. A. DE GRAAF; ARCH: P. L. KRAMER

BRUG No. 401 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE V. WOUSTRAAT (ILLUSTRATIE)

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT IN HET VERLENGDE VAN HET VALERIUSPLEIN (6 ILLUSTRATIES)

BETONBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT (2 ILLUSTR.)

BRUG 404 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE VERL. FERD. BOLSTRAAT (5 ILL.)

BALKBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT (ILLUSTR.)

ROBBERT KALFF & Co
HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT
HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN
DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

JULI NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR E. J. KUIPERS

INHOUD

AMSTERDAMSE SCHOOL DOOR
P. H. ENDT

OVER MEUBELKUNST DOOR
HERMAN F. E. VISSER

KUNSTBLOEMEN DOOR
H. A. VAN ANROOY

VERANDERING DOOR P. KRAMER

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS", TENTOONSTELLING VAN HET WERK DER LEERLINGEN DOOR H. TH. WIJDEVELD (MET 7 ILL.)

AF- EN TOE-WENDINGEN
DOOR M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE

ONTWERPEN VOOR DE BRUGGEN VAN HET UITBREIDINGSPLAN „AMSTERDAM-ZUID", PUBLIEKE WERKEN, AFD. BRUGGEN; INGENIEUR: W. A. DE GRAAF; ARCH: P. L. KRAMER

BRUG No. 401 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE V. WOUSTRAAT (ILLUSTRATIE)

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT IN HET VERLENGDE VAN HET VALERIUSPLEIN (6 ILLUSTRATIES)

BETONBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT (2 ILLUSTR.)

BRUG 404 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE VERL. FERD. BOLSTRAAT (5 ILL.)

BALKBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT (ILLUSTR.)

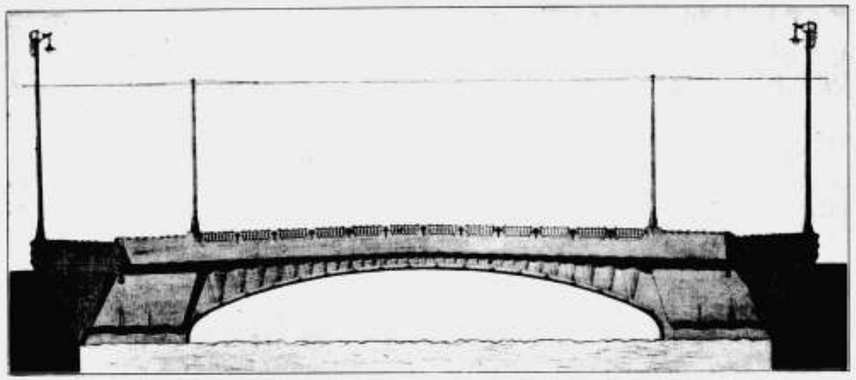

ONTWERPEN VOOR BRUGGEN VAN 'T UITBREIDINGSPLAN „AMSTERDAM-ZUID"

PUBLIEKE WERKEN
AFDEELING BRUGGEN

INGENIEUR W. A. DE GRAAF

ARCHITECT P. L. KRAMER

BRUG No. 401 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE VAN WOUSTRAAT = PLAN ZUID =

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. L. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 7 30 JULI 1918

AMSTERDAMSE SCHOOL DOOR P. H. ENDT

Het is een veelgeliefde tijdpassering voor historici op allerlei gebied om alle uitingen van 's mensen geest te etiketteren, en zo is het weinig verwonderlik, dat het etiket „Amsterdamse School" uitgevonden werd, waaronder „men" gewoonlik schijnt te verstaan de eigenaardige uiterlikheden, waardoor het werk van enkele jongere architecten zich onderscheidt, en waarvan Amsterdam ongetwijfeld het uitgangspunt is. Wanneer men evenwel de dusdanig gedoodverfde „scholieren" er naar vraagt, wordt haar bestaan kategories ontkend, en het lijkt me daarom niet ondienstig, het essentieele van deze fiktie eens uit te puren. Wat zijn toch die kenmerken, waaraan de architectoniese reportage, zoals die zich het bloemrijkst uiten kan, wanneer zij bij de opening van een of ander groot gebouw tegelijk losgelaten wordt, benevens de copieerende eigenbouwer, die immers ook verstand van bouwkunst heeft, de „Amsterdamse School" op het eerste gezicht kunnen herkennen? Uit de Babyloniese verscheidenheid van meningen, die we zowel aan geschreven kritiek, als aan klakkeloze nabootsing van details bijeen kunnen zamelen, valt dadelik op, dat men de veronderstelde eenheid gewoonlik in de uiterlikheden meent te vinden, terwijl tot nu toe het aan niemand gelukte, hierin een specifiek „Amsterdams" beginsel te speuren, wat voor het bestaan van een gemeenschappelike „School", toch geen overbodige luxe mag heten. Dat het detail van deze architecten wel eens „anders" is dan van anderen, valt niet te ontkennen, maar toch lijkt me Speenhoff's devies: „'t Is anders!" zonder meer, nog niet beginsel genoeg om daar huizen op te bouwen!

De voorbeelden van het zonder begrip overkalken van details zijn niet te tellen en dikwijls hoogst vermakelik. Ik kan de verleiding niet weerstaan, er enkele op te sommen, waarbij ik vooral naar dezen nieuwsten gruwelkamer der eigenbouwerij, de De Lairessestraat, zal moeten verwijzen. Zo had b.v. De Klerk aan zijn meubels en timmerwerk gedraaide klossen toegepast, die hij o.a. loodrecht op de draairichting in vieren zaagde en tot vulling van inspringende hoeken gebruikte. In hout is dit een effektje met goedkope middelen, het wordt evenwel belachelik, als men op een fries van cement halfronde cementen omwentelingslichamen geplakt ziet.

In Den Helder gebruikte Kramer ijzerharde gesinterde mondklinker, waarbij het vrijwel een onmogelikheid was, stenen te slijpen; bij stompe hoeken liet hij ze daarom heel, waardoor een tand ontstond. Aan het Scheepvaarthuis werden door Van der Mey somtijds inspringende hoeken gevuld door fijne tandjes van vormsteen. Op het ogenblik schijnt wel geen huis volmaakt, wanneer het niet van onder tot boven vol zit met baksteen-spielereien, die, natuurlik, in doodgewone grove baksteen, met een doodgewone hardwitte gesneden voeg uitgevoerd werden. De sprekende voorbeelden van hoe het niet moet, zoals die b.v. in de P. C. Hooftstraat zo schoon te vinden zijn, (want voor 40 jaar terug hadden we in Amsterdam een dergelijke mode), zijn alweer vergeefs geweest! En zo kan men doorgaan: de topgeveltjes worden parabolies, naar het voorbeeld van het Spaarndammer plantsoen, of geknikt als aan het Scheepvaarthuis, ramen worden zes- in plaats van vierhoekig, maar het futloze, verhoudingloze gevelschema en het onvolprezen schijndakje veranderen niet. De vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken!

Dat noch in grotere, noch in kleinere uiterlikheden het werk der jongere Amsterdamse architecten eender van uitdrukking is, wil ik u nog doen inzien, door te trachten een beknopte karakteristiek te geven van het werk van Van der Mey, van De Klerk en van Kramer, die, omdat zij toevallig gedrieën aan het Scheepvaarthuis werkten, gewoonlik als de hoofddaders beschouwd worden.

Om met Van der Mey te beginnen: zijn werk ontbeert nooit een rytmiese geleding, een zeker vertikalisme en een bewegelike kontoer, die soms Goties aandoen. Zijn detail daarentegen is stug en hoekig, spaarzaam door kleine, geestige vondsten verlevendigd; ornament heeft in den gevel gewoonlik een organiese funktie en is bovendien symbolies. Zijn kleur bestaat grotendeels uit een gamma van fijne, onbestemde grijzen en bruinen, hij zal nooit trachten door felle kleurkontrasten een detail naar voren te halen.

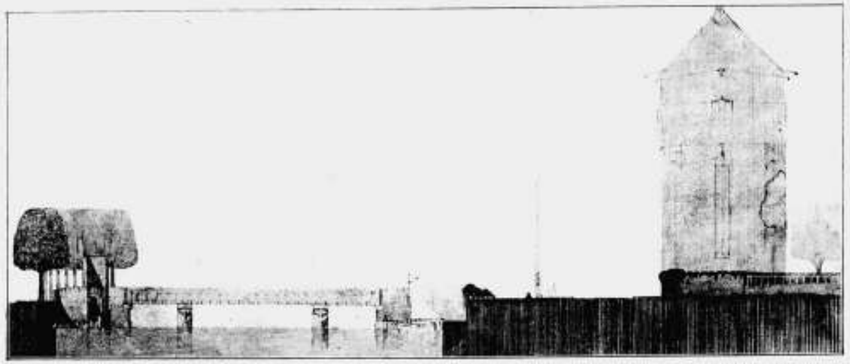

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDEL. VERBINDINGSGR. I H. VERLENGDE V H. VALERIUSPLEIN. „PLAN ZUID". GEZICHT VANUIT DE GRACHT

Bij De Klerk is een gebouw steeds de materialisatie, het benaderen in bouwstoffen, van een vooropgestelden totaalvorm. Zijn schema bestaat uit een kontrast van grote massale vlakken met kleine, fijn gedetailleerde brokken, waarvan hij een „uitgaansdag" maakt. Hij kan te zijner tijd alle mogelike materialen, tot ijzeraarden buizen toe, dekoratief verwerken. Zijn detail is soepel en vloeiend, zijn versiering speels, grillig en rustiek. Zijn verblijf in Zweden, waar hij langen tijd gelegenheid had de volkskunst op de Skansen te bestuderen, heeft in dit opzicht op hem zeer bevruchtend gewerkt.

Het werk van Kramer is meer rationalisties, in zoverre als het uiterlik oorspronkelik meer een zuivere weergave van het inwendige is. Wanneer zijn hoofdvorm echter vaststaat, begint voor hem pas het ware plezier en neemt hij een of ander onderdeel bij den kop, waarmee hij gaat omsollen. Hij vergroot of verkleint het buiten proportie, verwringt het of vermenigvuldigt het, maakt het belachelik. Een houtverbinding, een windveer of een trapbaluster, die dusdanig door hem onder handen genomen is, zal zich zelf nauweliks meer herkennen, maar ten slotte nog perfekt voor zijn taak berekend blijken. De totaalindruk van zijn schrijnwerk heeft daardoor iets oneenvoudigs, iets Indies of Japans. Ook zijn versiering is Oosters, weelderig en gezwollen, zijn kleur fel en bont.

Deze nadere beschouwing laat dus van de schoolse eenheid niets meer over en ik meen daarom in overweging te kunnen geven, de „Amsterdamse school" maar in den doofpot te stoppen.

Evenwel bestaat er tussen hen en anderen, Amsterdammers zowel als niet-Amsterdammers een veel dieper gaande gemeenschappelike fond, die, hoewel duidelik genoeg waarneembaar, een heel wat ruimer gebied dan hun kleine kringetje omvat. Dat, wat zij met modernen

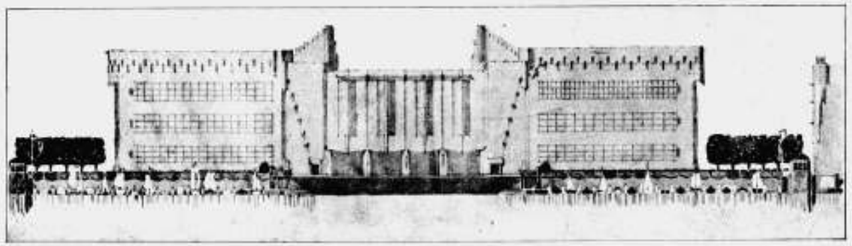

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT I H. VERLENGDE VAN HET VALERIUSPLEIN. AANZICHT LYCEUMWAL

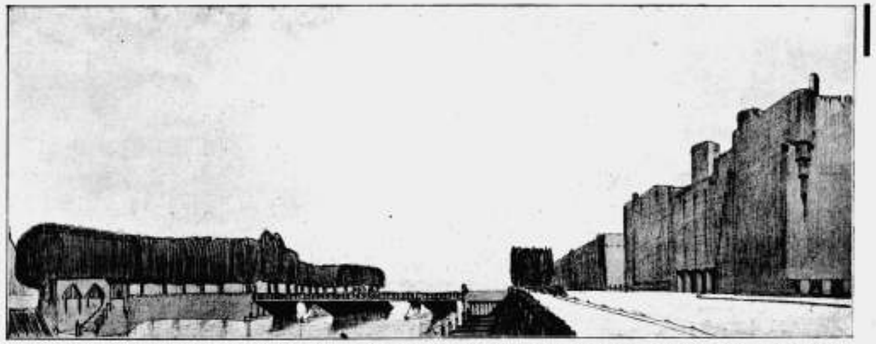

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT IN HET VERLENGDE VAN HET VALERIUSPLEIN „PLAN ZUID" GEZIEN VANAF DE LYCEUMWAL.

over de hele wereld gemeen hebben, is het streven naar ruimte-architectuur, naar plastiese werking, in één woord, zij bezitten het gevoel voor het drie-dimensionale, wat ons, Hollandse „Kleinmaler", zo lang ontbroken heeft. Een sterk staaltje van wanbegrip op dit punt wil ik nog uit het Bouwk. Weekbl. aanhalen, dat in zijn bespreking van de Academie-prijsvraag meende den 1sten en 2den prijs als ruimte- en vlak-architectuur tegenover elkander te moeten stellen. Natuurlik spreekt het beginsel bij den een sterker dan bij den ander, en door de totale afwezigheid van afleidende details werd de 1ste prijs meer een demonstratie van het beginsel dan iets anders. Maar hoe verschillend van vormenspraak hun werken ook schijnen, zij ademen een gelijkgezinden geest, waardoor ze zich naast elkander zullen verdragen. Zij allen zijn de wegbereiders van een komende monumentale eenheid, van een „stijl", die het kenmerk van den komenden tijd zal zijn.

OVER MEUBELKUNST DOOR HERMAN F. E. VISSER.

Op het gebied der meubelkunst iets belangrijks te scheppen, is in onzen tijd oneindig veel moeilijker, dan in bouwkunst eenigszins uit te blinken. De oorzaak hiervan wordt vaak miskend, alhoewel het niet lastig schijnt haar logisch te benaderen.

Wie de resultaten onzer hedendaagsche bouw- en interieurkunst naar een zelfden maatstaf beoordeelen wil, moet daarbij verschillende factoren, die tot den groei ervan bijdragen, in aanmerking nemen. Bouwwerk en interieur zijn organisch gegroeid uit door kunstenaarshand tot oplossing gebrachte problemen, die door practische eischen, door juiste keus en behandeling der bouwstoffen, gesteld zijn.

Historisch beschouwd wordt de bouwkunst van heden

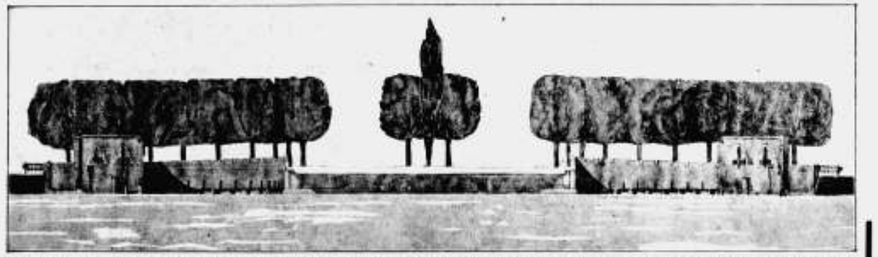

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDEL. VERBINDINGSGRACHT IN HET VERLENGDE V H. VALERIUSPLEIN. „PLAN ZUID". AANZICHT ZUIDWAL

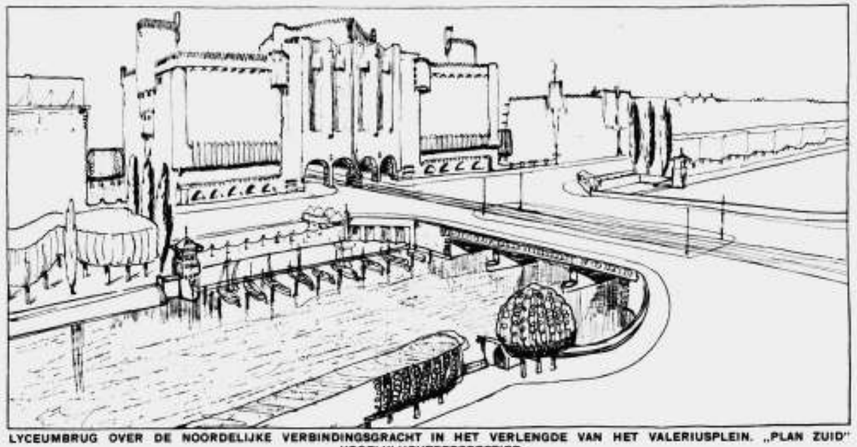

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT IN HET VERLENGDE VAN HET VALERIUSPLEIN. „PLAN ZUID" VOGELVLUCHTPERSPECTIEF

ten dage, niet slechts voor geheel andere practische eischen gesteld, dan de bouwkunst van vroeger, doch tevens beschikt zij over allerlei bouwstoffen, die eertijds niet werden gebruikt of vervaardigd. Indien daarentegen de moderne binnenhuis-kunst, met de interieurkunst van vervlogen tijden wordt vergeleken, valt op te merken dat een woonkamer heden, geen wezenlijk andere eischen stelt, dan een woonkamer toen. Tevens worden moderne meubels in hoofdzaak steeds nog van houtsoorten vervaardigd, die eeuwen geleden al werden gebruikt.

Waar dus de bouwkunst veelal de prachtigste kansen heeft, waarlijk nieuwe, monumentale werken te scheppen(ook monumentaal in het kleine gebouw of de woning), is de binnenhuiskunst er veel minder gunstig aan toe, zooals boven in 't kort reeds belicht werd. Ze is er (ten onzent!) vooral dáárom ongunstig aan toe, omdat haar de breedere mogelijkheid tot intense, moderne ontplooiing vooralsnog wordt onthouden. De meubelkunst moet zich daarom in Nederland noodgedron-

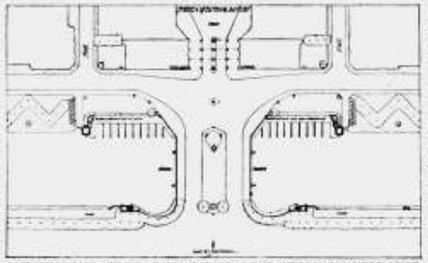

LYCEUMBRUG OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT IN HET VERLENGDE VAN HET VALERIUSPLEIN □ „PLAN ZUID" □ □ □ □ □ □ □ SITUATIE □ □ □ □ □ □ □

gen, een engen, vrij ondankbaren zijweg banen tot het interieur van geringeren omvang.

Ik bedoel hier vooral de meubelkunst der jongste richting (van Krop en nog anderen), die zich in breed en feilrythmisch gebaar uit. De kleinere ruimte der kamers van woningen, moet deze kunst schier benauwen, beklemmen, terwijl haar een diepere greep naar den binnenbouw van omvangrijker ruimten — in magazijnen, theaters e.d. — met alle daarbij op den voorgrond tredende geheel nieuwe, zoo uiterst opwekkende problemen, nog maar schaars werd gegund.

Buiten- en binnenarchitectuur van een gebouw, moeten een organisch-harmonisch geheel vormen (is het niet prachtig bereikt in den Louis XVI-stijl?). Daarom zou 't ook onze binnenhuiskunst zoo prachtig vooruit brengen, indien groote opdrachten aan waarlijk moderne bouwmeesters werden gegund. Want 't zij herhaald — eerst in den opbouw van omvangrijker interieur, kan de richting-Krop zich m.i. krachtig ontplooien.

De middelmatige burgermansgeest, die een raadhuis

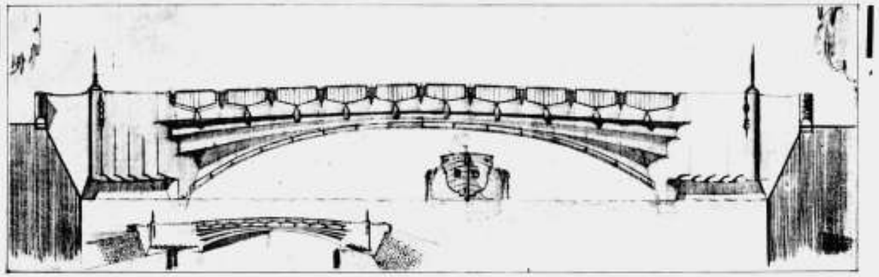

SCHETSONTWERP — B — BETONBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT □ „PLAN ZUID"

van Rotterdam, het gebouw van de „Koninklijke", het Koloniaal Instituut, de Bijenkorf, het gebouw van Peek en Cloppenburg e.d. doet verrijzen, draagt de schandelijke schuld aan de belemmering onzer bouw- en binnenhuis-kunst. Aan wie men hier al niet omvangrijke bouwwerken „durft" opdragen! In het buitenland zijn de architecten er waarlijk wat gunstiger aan toe.

Het peil der kunstbeschaving van diè Nederlanders, die de lakens hebben uit te deelen in zake bouwkundige opdrachten, laat nog alles te wenschen over. Dáárin ligt namelijk de oorzaak van alle diep-beschamende ellende ten onzent.

Een dankbare, bescheidener mogelijkheid töch veel goeds te bereiken, ligt voor de jongste richting onzer meubelkunst wellicht juist in het ontwerpen van eenvoudige interieurs. De inrichting van A. H. Jansen ter tentoonstelling van kunstnijverheid in Rotterdam, is er een sprekend bewijs van. Het sobere materiaal, en de beperkte beurs, die voor dergelijke inrichtingen beschikbaar zijn, kunnen een wijze en schoone beperking beteekenen, waar anders te groote uitbundigheid dreigt. Ik herinner me steeds met genoegen, welk buitengewoon frische ontwerpen, bekende, veelal te weinig ingetogen meubelontwerpers uit München, voor eenvoudige, voor het verwoeste Oost-Pruisen bestemde woning-inrichtingen hebben geleverd.

De Rotterdamsche tentoonstelling heeft tevens bewezen (was 't nog noodig?), dat de rationalistische richting der meubelkunst met haar timmermansidealen, en haar angst voor de lijmpot, ten doode is opgeschreven. Ik mag hier zeker naar de zoo juiste en heldere beschouwingen van den heer Endt, in het Maart-nummer van dit tijdschrift, verwijzen. De heer Endt spreekt aldaar van de „zelfs... op algemeen kunstgebied ontwikkelde leek", die liever antieke meubelen koopt, dan zich te buiten te gaan aan die moderne, puriteinsche „constructies". 't Zijn echter niet slechts die kunstzinnige leeken, maar 't zijn (en dat weegt zeker veel zwaarder!) juist onze kunstenaars — moderne architecten en schilders — die oud meubilair in gebruik hebben. En ze zullen wel weten waarom!

Het is te betreuren, dat in Rotterdam vrijwel geen meubels aanwezig waren, waarbij men fraaie soorten fineer (vooral wortelfineer) in verbinding met triplex-hout tech-

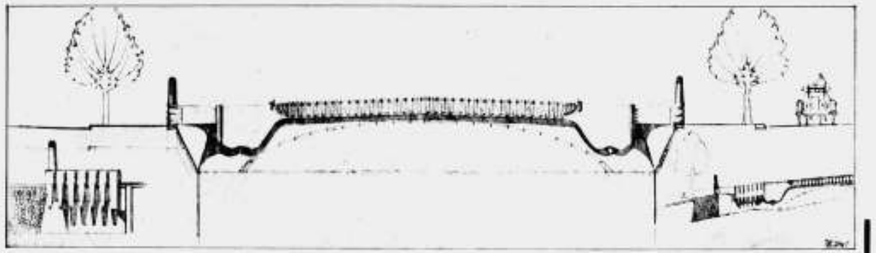

SCHETSONTWERP — A — BETONBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT □ „PLAN ZUID"

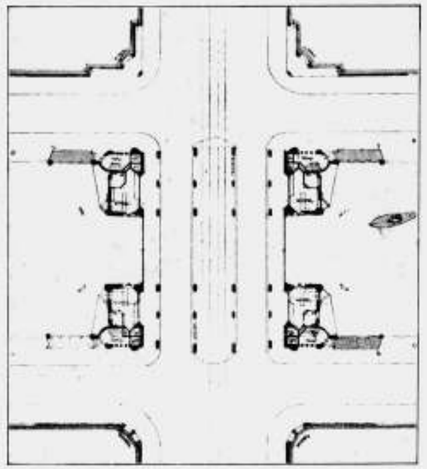

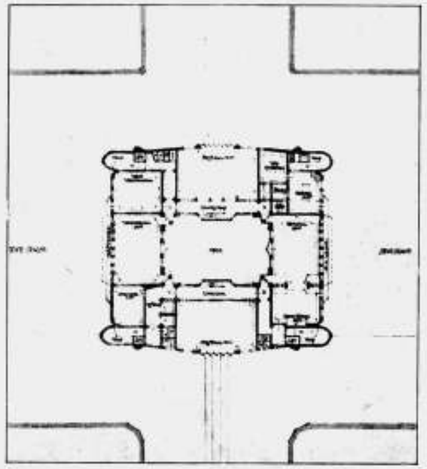

1E SCHETSONTWERP BRUG No. 404 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE VERL. FERD. BOLSTR. „PLAN ZUID"
PLAN BEGANE GROND — PLAN VERDIEPING

nisch- doelmatig èn aesthetisch-juist, heeft toegepast. Voor een zelfs maar bescheiden gebruik van de mooiste soorten fineer, schijnt hier te lande een overbodige angst te bestaan — wellicht nù nog gevolg van het tot belachelijkheid gedreven rationalisme. Met eenvoudig-geprofileerde, sober gehouden meubels, waarbij slechts een prachtig, juist toegepast fineer het geheel nobel verlevendigt, kan vaak iets bijzonders bereikt worden, dat véél fraaier kan zijn, dan de uit massieve, (aanvankelijk vooral) doodsche houtsoorten samengestelde „constructies", die met voorzichtig geschaafde profieltjes en nietig gecomponeerde versiering van beeldhouwwerk en incrustatie, feitelijk reeds zoo geheel uit den geest van den tijd vallen.

De meubels van Krop en de anderen der jongere richting zijn waarachtig modern; juist daárin ligt hun kracht

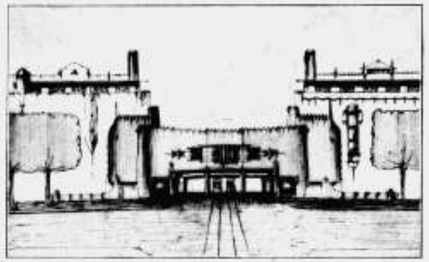

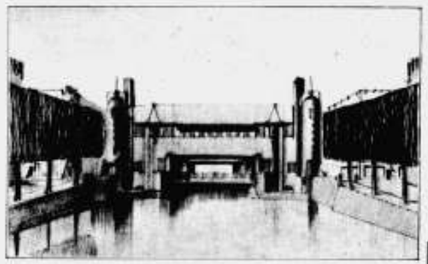

1E SCHETSONTWERP BRUG No. 404 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE VERL. FERD. BOLSTR. „PLAN ZUID"
GEZICHT VAN UIT DE VERLENGDE FERDINAND BOLSTRAAT □ □ □ □ □ □ □ GEZICHT VAN UIT DE GRACHT

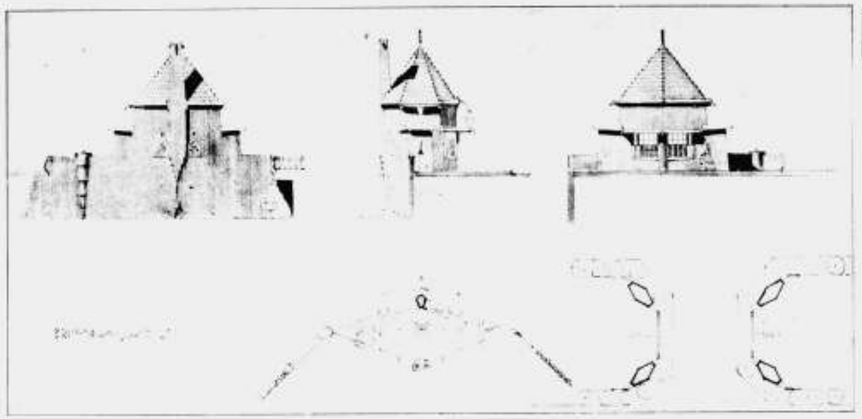

2E SCHETSONTWERP BRUG No. 404 OVER DE NOORDELIJKE VERBINDINGSGRACHT VOOR DE VERL. FERD. BOLSTR. „PLAN ZUID"

voor de toekomst. Dat deze kunst nog volstrekt niet voldragen is, wat doet het er toe? Staat ze in dezen zin niet op één lijn met de kunst van sommige der modernste schilders? De innerlijke overeenkomst van de meubelkunst van een Krop met de kunst van Matisse of van Marc, van Hodler of van de Wiegman's moge bewezen worden, door deze schilderijen in door Krop ontworpen interieurs te hangen.

Daarentegen was het samenbrengen van de modernste schilderij-kunst (o.m. van Le Fauconnier) met meubels der rationalistische richting, als indertijd op de tentoonstelling: „Het moderne schilderij in het moderne interieur" (in „'t Binnenhuis") m.i. een volkomen mislukking. Vreemd genoeg, hielden de schilderijen van Le Fauconnier op een tentoonstelling van den Modernen kunstkring (destijds op de Keizersgracht) heel wat beter stand tegen antieke meubels.

Wie naar de oorzaken van dit alles gaat speuren, komt tot de conclusie, dat in zoo'n rationalistisch interieur alles misplaatst is, wat niet geheel in dien rationalistischen geest valt. Op een meubel van Krop zou ik een stuk Javaansche of Balineesche kunst durven plaatsen, en ik zou er een Greco naast durven hangen. Maar een rationalistisch interieur is verstard en eenzijdig; niets kan daar verplaatst en veranderd worden, zonder afbreuk te doen aan 't geheel.

Te vaak schijnt vergeten te worden, dat zelfs een tot in de kleinste détails door een architect ingericht interieur, eenige speelruimte tot verschikking, bijvoeging en verwijdering moet overlaten aan een waarlijk kunstzinnig

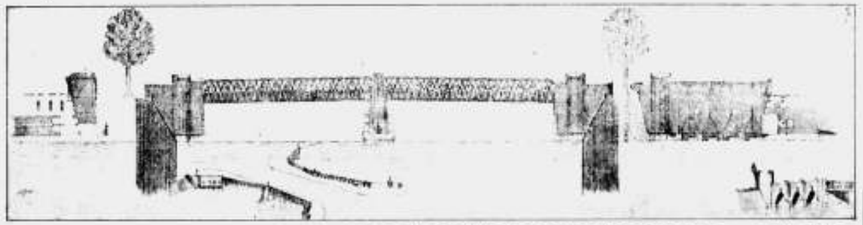

SCHETSONTWERP — C — BALKBRUG OVER DE ZUIDELIJKE VERBINDINGSGRACHT □ „PLAN ZUID"

QUELLINUSSCHOOL ◻ VERSCHILLENDE GEBATIKTE STOFFEN

ONTWERP VAN J. JONGERS ◻ ◻ ◻ QUELLINUSSCHOOL

bewoner. Wie met dezen (ik erken gaarne: idealen) factor geen rekening houdt, loopt hard kans, dat bij de geringste verandering zijn tè strak, onelastisch samengesteld interieur, volkomen bedorven wordt!

◻ ◻

KUNSTBLOEMEN DOOR H. A. VAN ANROOY

Wegens plaatsgebrek in het Juni-nummer kon de Redactie dit artikel eerst heden plaatsen

Weer terug, weer thuis, weer buiten in Hilversum, van mijn bezoek aan de Rotterdamsche Kunstnijverheids-tentoonstelling in de Academie, in deze jubelend, zich gevende lentemaand, toen was het dat het werk van vele der inzenders op deze tentoonstelling mij voor kwam „Kunstbloemen" te zijn.

Kunstbloemen, zonder stam en wortel en daardoor zoo onwezenlijk en vreemd aandoend.

Kunstbloemen onbereikbaar voor de menigte!

Dingen gemaakt veelal buiten het leven om, door nijvere dameshanden, of dogmatisch aanvoelende naturen.

Kunstbloemen, waardoor omgeven, het zelfs onwaarschijnlijk lijkt dat men er het leven bij zal kunnen uithouden. Dingen die meer geven dan nemen!

Maar onze kunstnijveren zijn toch als mensch, stuk voor stuk, te goed dan dat zij dit zouden begeeren.

◻ ◻ ◻

In verband hiermede, en toch ook wel belangrijk ter bestudeering, dacht ik het mondaine leven zooals dit thans in Den Haag bestaat.

Zeker, ook dit zijn gemaakte bloemen, vergeleken met deze jubelend zich gevende lentemaand, maar toch, hoe anders is hier de verhouding tusschen geven en nemen, dan in het werk van vele der inzenders op de Rotterdamsche Kunstnijverheids-tentoonstelling in de Academie.

Hier voelde men zich door tal van onzichtbare draden met een maatschappij verbonden, hier wortelde alles oneindig veel meer, dan in de Rotterdamsche Academie, in het maatschappelijk leven.

Als mensch placht men innige genegenheid te gevoelen voor zijne medemenschen, en zeker in deze jubelend zich gevende Lentemaand! Laten onze kunstnijveren krachten verzamelen, om daarna, jubelend te geven, om te ontvangen, zich openstellen, om daarna voldragen vruchten te baren, en geen dingen te maken die meer nemen dan geven. Kunstbloemen.

Daarvoor zijn zij, onze kunstnijveren toch stuk voor stuk, als mensch te goed, dan dat zij dit zouden begeeren. „La vie vu a travers d'un temperament" dat was het dat men miste in het werk van vele der inzenders op de Rotterdamsch kunstnijverheids-tentoonstelling in de Academie, in deze jubelend, zich gevende, lentemaand.

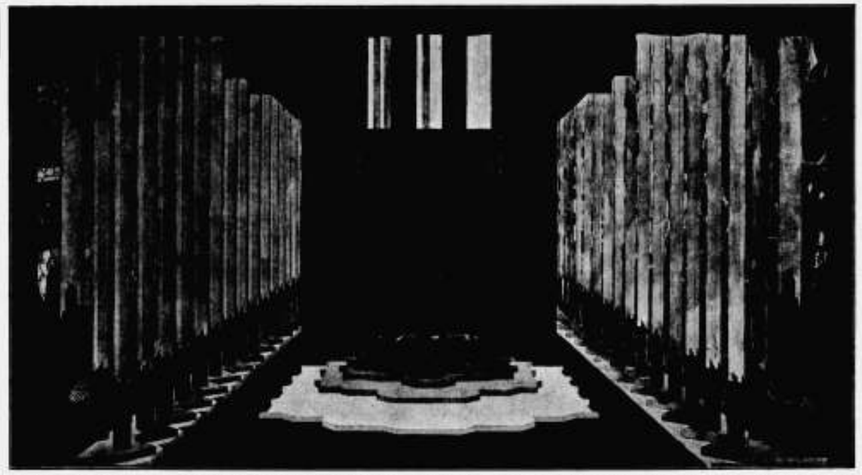

QUELLINUSSCHOOL ◻ ONTWERP VOOR EEN DECOR (LAATSTE BEDRIJF HAMLET) DOOR MEJUFFR. ANNIE POHL

VERANDERING DOOR P. KRAMER

Het is overal waarneembaar en een aanzienlijk teeken in de hedendaagsche architectuur dat, het principe, de leuze en hoofdzakelijk de destijds overschatte waarde van de redelijkheid in de bouwkunst, voor de kunstzinnige werkers als stuwkracht sterk in waarde begint te verminderen. Het is dan ook opmerkelijk, dat de fanatieke voorstanders of belijders van het hierboven genoemde ondervinden, dat de tegenwoordige leidende lichamen, opdrachtgevers en kunstzinnige koopers meer en meer beginnen in te zien, dat het geleverde werk en dat alléén het voornaamste is, zonder texten en breedvoerige toelichtingen. Het zijn dan ook de levensmoedige werkers, die door hunne daadwerkelijke arbeid de bezieling en het zelfvertrouwen in de jongeren stichten, aanvuren en levend houden en dat met eenvoudige toewijding, zonder luidruchtige, vermoeiende propaganda, maar machtiger en intenser naarmate het hun gevoelsleven beroert, want nog altijd zijn de gevoelsargumenten sterker dan de redelijke (dikwijls tijdelijke) overtuiging.

Nu zien wij een nieuwe kunstperiode, die dank zij de frissche stormwind, die onze voorgangers te voorschijn riepen langzaam, maar onafwendbaar groeien.

Hopen wij van ganscher harte zij zich niet zal degradeeren tot kortstondige mode, of z.g. modern zijn. Wij zijn nu in de tijd waarin gevraagd, neen geëischt wordt: wat heeft de beeldende kunstenaar ons te laten zien.

Propaganda in geschrift en z.g. kunstbeschouwingen geven veel te denken, ook de onderwijzende lezing met lichtbeelden van anderer werk zijn inderdaad overbodig en meestal niet voorbeeldig. Alléén wat hij ons laat zien, zal beslissend voor (of tegen) hem getuigen. Meestal zien wij in de kunstenaar deze merkwaardige eigenschap tot uiting komen, n.l. de centralisatie van zijn kunnen, dat zich volkomen in zijn werk realiseert, dat is zijn eenige macht. Vroeger sporadisch, maar tegenwoordig meer en meer waartenemen is de lust en het verlangen, gebouwen, loodsen, schepen en voertuigen, ieder voor zich in eene karakteristieke vormgeving en kleurverhouding (een groote factor) in harmonie met hunne omgeving te maken. De lust om te doen is dan ook duidelijk zichtbaar in ieder werk. Het is een opwekkend streven naar eigenzinnigheid voor ieder ding op zich zelve en de vroegere geijkte formules zijn nu een onverdragelijke keten geworden.

Geeft niet het intuïtieve inzicht den werker moed en zelfvertrouwen, dat hij evenals de tooneelspeler, die zich in iedere rol vernieuwt en verjeugdigt, zich voor iedere opdracht opnieuw open te stellen, deze met zijn bepaalde karakteristieke eischen in wezen te ondergaan, en gesteund door zijn persoonlijk kunnen (want dat is het voornaamste) deze in vorm en kleur te realiseeren, doch ondergeschikt aan de mensch eneis.

De architectuur is een van de grootste machten, die

QUELLINUSSCHOOL ◻ ONTWERP VAN M. A. VAN GENT

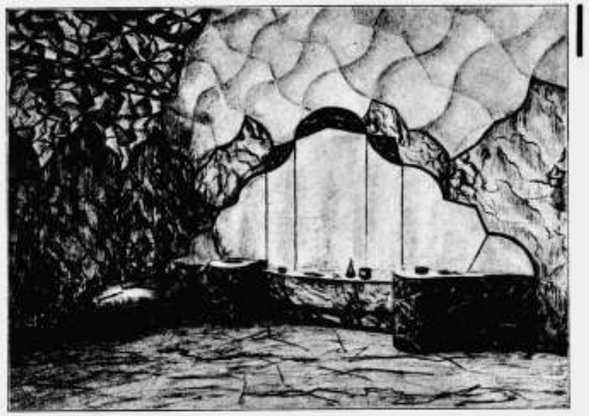

QUELLINUSSCHOOL ◻ ONTWERP VOOR EEN INTERIEUR BAD- EN TOILETKAMER DOOR MEJUFFROUW C. FORMIJNE

door alle eeuwen heen de menschheid heeft ontroerd en begeesterd, want in waarheid is het de kristallisatie van zijn aardsch onvermogen, en de gedachten-associaties, die zij door haar vergankelijkheid bij ons te voorschijn roept, van groote, innerlijke beteekenis. In alle tijden hebben de volkeren, in hoofdzaak de machtigen der aarde het zichtbare. de architectuur, de verbeeldingwekkende, als eene sterke steun, als fond voor hun wezen en welzijn begrepen, gevoeld en gebruikt en nog spreken hunne kostelijke, maar vergankelijke bouwwerken, tot de cathedralen als de laatste bouwwonderen ons toe. In wezen betreft dit niet alleen de architectuur, maar ook inderdaad alle andere kunsten. Nu zien wij de beeldende kunsten door hare nieuwe geboorte machtiger en schooner dan tot heden, doch in andere vormen dan vroeger, althans schijnbaar, doch in wezen gelijk, gesteund door de industrie, maar beheerscht en geleid door kunstenaars.
Het is de levensgang, het een groeit uit het ander voort, het is de „eeuwige verandering"....

◻ ◻

KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL QUELLINUS TENTOONSTELLING VAN WERK DER LEERLINGEN DOOR H. TH. WIJDEVELD

Na een arbeid van ruim een jaar onder leiding van den nieuwen directeur, J. L. M. Lauweriks, werd het werk der leerlingen geëxposeerd.
De omwerking der school was grondig en de verrassing voor den oningewijde dan ook volkomen. Hier is het onderwijs begonnen, dat de moderne kunst van de moeilijkst begaanbare wegen, plotseling brengt in de sfeer eener bezadigde rust. Het is als een bliksem ingeslagen en die felle hemelfakkel flikkert door de ornamentatie der leerlingen als het symbolische teeken van den onverbiddelijken wil, die in deze omgeving is gaan heerschen. In alle ontwerpen is het lijnenspel van een ongeëvenaarde grilligheid; het kleurengamma vol tegenstribbelende combinaties, de vormgeving van eene onrythmische harmonie. Hier wordt afgeweken van wat velen de eenige basis van het ontwerp noemen: de as, en de symmetrische indeeling. De geometrische figuur is als bij vergissing hier en daar nog aanwezig, doch de aantrekkingskracht gaat naar het vrije ontwerp, dat schijnbaar zonder wortels opgroeit in de velden der ornamentatie. Het decoratieve element viert hier hoogtij. In de bouwkundige projecten is het zóó overheerschend, dat het eene in koorts liggende reactie schijnt op het al te zeer rationeele van de architectonische school der laatste 20 jaren.
De ontwerpen voor meubelen en interieurs getuigen van groote naïeviteit en charmante onmogelijkheid. Zij staan op de grens van het bizarre en velen vragen zich met eenige bezorgdheid af, of het „constructieve" aan de leerlingen voldoende wordt onderwezen.
Hier raakt men het teere punt, waar de voorzichtigen, en bezadigden zoo gaarne hun kritische pijlen op richten. Maar onmiddellijk moet de verdediging begonnen worden. Immers de opheffing der architectuur-klassen aan de Quellinusschool, laat de ernst van het onderwijs-geven doorschouwen. De onmogelijkheid om aan eene school

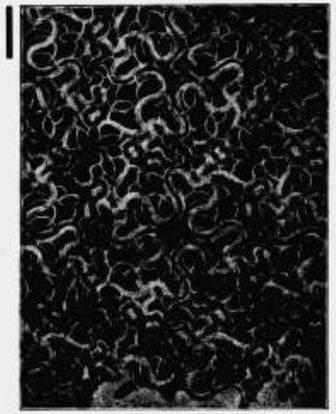

ONTWERP VOOR EEN DOORLOOPEND PATROON DOOR W. J. SANGSTER ◻ QUELLINUSSCHOOL

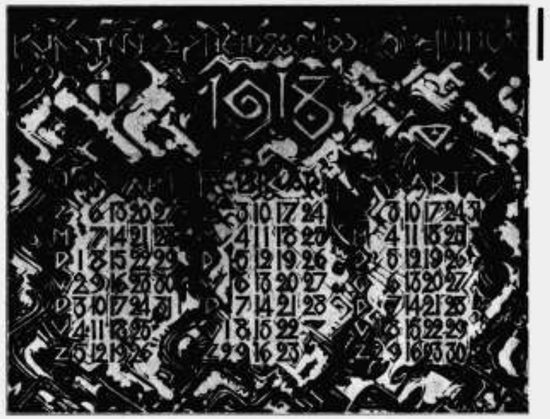

QUELLINUSSCHOOL ◻ ONTWERP VOOR EEN KALENDERBLAD 1918 ◻ LITHOGRAPHIE DOOR A. PIJPERS

met een zóó uitgebreid programma op het gebied der decoratieve kunsten goede architectuur-klassen te verbinden, heeft de Heer Lauweriks onmiddellijk begrepen en vanaf heden zijn de bestaande klassen dan ook opgeheven. Hierdoor is de school op het zuivere plan eener kunstnijverheidsschool gebracht en kan in de verschillende vakken in die richting grondiger onderricht gegeven worden.
Maar welk resultaat kunnen wij op het oogenblik verwachten, wanneer wij weten dat de metaalbewerkingsklasse eerst sinds een half jaar bestaat, en de pottebakkersoven nauwelijks opgesteld is; dat de meubelmakersklasse slechts bestaat in plan van uitvoering; en de typographie hare intrede nauwelijks gedaan heeft?...
De school staat tot heden nog in het teeken van omwerking. Dit kan de verdediging zijn tegen hèn die hun aanvallen richten op de constructiekennis der leerlingen... want naast het ontwerpen op papier schijnen de bewerking der materialen en het vervaardigen van kunstnijverheids-voorwerpen op den voorgrond tredende factoren te worden.
Maar nu vraag ik mij af, of de mogelijkheid niet te scheppen is, dat juist in verband met de uitvoering van de ontworpen projecten, deze school niet in onmiddellijk contact kan staan met het „practische leven". Kunnen de leerlingen niet op bepaalde tijden werken voor die opdrachten, die buiten de concurrentie-angst der handelsinrichtingen staan? Zouden deze jongeren, die zich uitleven zonder gehinderd te worden door het keurslijf van onderwijzersdogma, die als veulens in de wei, rennen over de velden der ornamentatie en als lammeren in de Lentemaand, dartelen in hun kleurengamma's, zichzelf niet op de meest natuurlijke wijze kunnen betoomen in opdrachten voor het praktische leven? Ook hiervoor is een weg te vinden.... Deze schoone plannen zullen wellicht behooren tot een later stadium, want veel arbeid moeten de leeraren nog verrichten aleer de school gerijpt is tot de zaad biedende vrucht. Wij moeten wèl bedenken dat zelfs het schoonste resultaat toch altijd het werk blijft van.... bijna kinderen nog, en dat de werkstukken steeds dat stempel zullen dragen... maar, niet de schoonheid der teekeningen, niet de technische vaardigheid, niet de rijpheid der ontwerpen is het voornaamste;... hoofdzaak is, de leerlingen bij het verlaten der school, voor het geheéle leven, eene edele bezieling voor de kunst mede te geven.

◻ ◻

CORRECTIE

Door eene nalatigheid van den Redactie-Secretaris zijn in het artikel van den Heer J. M. van Hardeveld over het werk van architect Jan Pauw in het Juni-nummer van „Wendingen", eenige, door een Redactie-lid in de copie des schrijvers ingelaschte en slechts voor de Redactie bestemde, woorden gepubliceerd. Het is niet de bedoeling dat in ons maandblad critische beschouwingen over gereproduceerde werken worden opgenomen, en de Redactie betreurt het, dat in het artikel van den Heer van Hardeveld zulks, door een misverstand, geschiedde.
◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ De Redactie ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻

AF- EN TOE WENDINGEN

III

Hoog geëerde en zeer geduldige lezer, gij, die de statige kolommen van dit weidse maandblad ernstig hebt doorschreden, gij die nu, het rokend wit vers in uw mond, gezeten zijt, uwe blikken nauwgezet gericht naar deze voor u nog nieuwe woorden; het weze mij vergund, plichtmatige en getrouwe lezer, de kunst te roemen die de uwe is, en de deugd te prijzen, welke uw sieraad wierd, de kunst en de deugd van te lezen zelve. Het is gezegd, dat zij die slapen en zij die lezen, geen schade doen en zo het lezen uit dien hoofde prijzenswaardig zij, wij zouden uwe kunst en uwe deugd niet achten, zo wij niet dieper waarden wisten te ontbloten. Deze deugd toch, onze goedgunstige lezer, is de deugd van de nederige ruste, want indien gij leest, zult ge geen aanstoot geven, noch kwaadwillige handelingen verrichten, noch u blootgeven aan gevaar. Het lezen is de kunst der verstrooiing; het lezen is een getrouwe kunst, uwe boeken zijn uw meest getrouwe, meest devote vrienden, zij zijn niet uws gelijken, maar uwe nederige dienaren, zij sluimeren en wachten, wachten tot zij u bereid vinden, tot u te denken vermoeit, te praten verhit of te leven verveelt. Dan ontsluiten zij u hun schatten, dan doen zij de stormen woeden maar niet voor u, dan doen zij de pistolen richten, maar niet op u, dan doen zij de hartstochten laaien, maar niet tot u, nooit tot u.

▫ ▫ ▫

Zeer genegen lezer, het moge zijn dat het lezen een kunst is, edoch het lezen over kunst, dit is de kunst der uitgelezenen; in lichte sluiers van ondoorgrondelik geheim zweven de ideëen over kunst door uwen geest, zij deinen op u aan, en zweven heen naar de vergetelheid; want het vergeten is schoon, het is terecht gezegd, schoon als de zachte val van najaars-blaren; en zoals de oude bomen zich telkenjare met nieuw loof tooien, tot nieuwe wonderen, zo komen gelijke ideëen over kunst u telkenmale als nieuwe pracht verschijnen. Ziet, de Heer Blaauw klaagt, dat de wegbereiders der komende kultuur nimmer een presiceerende verklaring gaven van gemeenschaps-kunst; hoe schoon had de Heer Blaauw het breed-uitgemeten opstel des Heeren Lauweriks vergeten, die zich nauw drie maanden vroeger, zo bi-bovenmenselik ingespannen had, om datgene te geven, waarnaar zozeer verlangt de schrijver die wij noemden. Het zal, naar wij menen ons te mogen vleien, voor de Heer Lauweriks troost en bemoediging wezen, dat juist de vergetelheid de deugd is der kunstbespiegeling, en hij moge er uit ervaren, dat tans weder het ogenblik schijnt gekomen, deze zijne beschouwingen, in een nieuwe nuance, de gewillige en goed vergetende lezer opnieuw te bereiden. Ja, goedgunstige lezer, te lezen over kunst is schier onuitputtelik; gij leest nog veel en gaarne van gemeenschapskunst en individualisme; gij laast daarover drie maal zeven jaren geleden reeds zeer veel en zeer gaarne; en desalniettemin, onze gretige lezer, zij komen nog immer tot u in sluieren van mysterie; verklaart niet de Heer Lauweriks, dat men nog lang niet weet, wat gemeenschaps-kunst is; vertrouwt niet de Heer Blaauw ons toe, niet te begrijpen, wat met gemeenschaps-kunst wordt bedoeld? Gewillige lezer, ook wij beseffen niet, wat deze tijden met gemeenschapskunst hebben van doen; wij waanden dat dit de leuze was van een geslacht kunstenaren, dat eens leefde — indien wij niet dolen in de laatste helft der 19de eeuw — en dat later zich van deze leuze heeft bevrijd, niet ongelijk aan de vlinder die opstijgt en het ledig hulsel achterlaat, dat haar tevoren pantser was.

▫ ▫ ▫

Neen, voortreffelike lezer, te lezen over de gemeenschapskunst heeft nog haar einde niet, evenzeer als over individualisme, waarvan de dichterlike klank nog niet verstoord wordt door het verstandelik weten der harde omtrekvormen. Wij die deze regelen schrijven, vergeeft het ons, hadden ook hier een voorbarig inzicht, menende, dat niet degeen wiens persoonlikheid gevormd wierd in genegen overgave aan wijder leven, een individualist heten moge — wij dachten aan de zoete Gezelle en de grote Dostojewski — doch slechts hij die zich in wijze zelfzucht ingesponnen had in het weke webbe der eigen geestessfeer; wij faalden, want een ieder, die karaktervolle kunstwerken wrocht, zo wij mochten lezen, is individualist, zij het ons niet gegeven te weten, of hij onder-, midden- of boven-individueel heten moge. Doch deze gedachten doen — en het weze te loven — ook andere niet buitensluiten; heeft niet, uitmuntende lezer, de voortreffelijke schrijver Roland Holst het individualisme, dat wappert in de banieren van dit gedegen tijdschrift, in bezadigdheid te verbeelden zoeken op den omslag? Zo wij niet mistasten, heeft de Heer Holst daartoe een oud man geschilderd, vermoeid gaande in een tred-molen van veelschitterende facetten, in eeuwige schijn van stijging. Of edele lezer, vergeeft ons onze argeloosheid zo wij falen, is dit een kristallijnen gevangenis, waarin een man oud wierd voor den tijd? En zo dit het beeld wezen moge van het individualisme in ons goede vaderland, hoe schoon, trouwe lezer, is het, te kunnen vergeten.

▫ ▫ ▫

Hoog geëerde en zeer geduldige lezer, de tijd zal komen, die gemeenschaps-kunst en individualisme ziet vervloeien, gelijk zij reeds tans veelmaals ineen smelten in stoute gedachtenvlucht van den bezielden schrijver; de Heer Van Lochem ziet reeds de teekenen, en heeft ons doen baden in woorden daverend van profetie; doch eer deze tijden mogen zijn vervuld, zult gij nog talloze malen de vergetelheid smaken als de trage val der najaarsblaren en even zo vele malen zult gij zien herrijzen de nieuwe lente van deze gedachten, die groeiden uit eerbiedwaardige traditie, u edele lezer tot een onvervreemdbare vreugde.

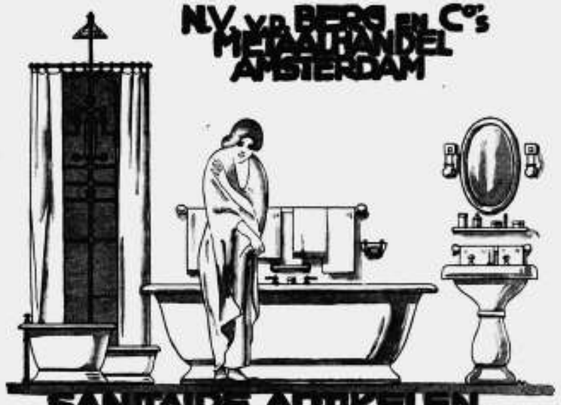

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL
MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN
N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED. A. KRAAK A. ZN.
AMSTERDAM
VYZELSR. 28
BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5878 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL
& ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE
VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT
MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

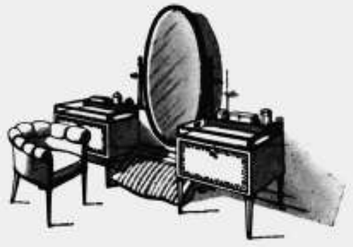

Binnenarchitectuur.
Nusink & Zn.
Loolersgracht. 41. Amsterdam.

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

N.V. EERSTE NEDERLANDSCHE FABRIEK VAN
ASBESTCEMENTPLATEN
„MARTINIT"

DE MARTINITPLATEN ZIJN
BRAND-TREK- en KRIMPVRIJ
DE MARTINITPLATEN ZIJN
VOCHTWEREND, ISOLEEREND
VRAAGT PRIJZEN en MONSTERS

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG ¹/₁₈ BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

BURBACH & REIMAN
AMSTERDAM

PRINSHENDRIKKADE 126
SMALSPOOR

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
∴ AMSTERDAM ∴
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
∴ VOOR „WENDINGEN" ∴

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
∴ WORDEN GAARNE VERSTREKT ∴

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
∴ AMSTERDAM ∴
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
∴ VOOR „WENDINGEN" ∴

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
∴ WORDEN GAARNE VERSTREKT ∴

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

NEDERLANDSCHE NIJVERHEID

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK

FABRIEK EN KANTOOR
SLUISWEG - 7
(BIJ DE WILLEMSKADE)

INTERCOMMUN. TELEFOON 261

TELEGR.-ADRES: HACIT-SCHIEDAM

SCHIEDAM

GEGOLFDE
ASBEST-CEMENT PLATEN
VOOR WANDBEKLEEDING
EN DAKBEDEKKING

VLAKKE
ASBEST-CEMENTPLATEN
EN DAKLEIEN

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT-270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co'S
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86

OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM

POSTBUS: 129

TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIÉTOR

OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

AUGUSTUS NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR C. A. LION CACHET

INHOUD

HET PARK MEERWIJK TE BERGEN BINNEN DOOR H. TH. WIJDEVELD

PLATTEGROND VAN HET PARK MEERWIJK TE BERGEN-BINNEN

HUIZE BEUKENHOEK (ARCHITECTE MEJUFFR. M. KROPHOLLER, 3 ILL.)

HUIZE MEEZENNEST (ARCHITECTE MEJUFFR. M. KROPHOLLER, 2 ILL.)

HUIZE DE ARK (ARCHITECT J. F. STAAL, 3 ILLUSTRATIES)

DRIE LANDHUIZEN (ARCHITECT J. F. STAAL, 3 ILLUSTRATIES)

HUIZE DE BARK (ARCHITECT J. F. STAAL, 2 ILLUSTRATIES)

HUIZE MEERHOEK (ARCHITECT C. J. BLAAUW, 3 ILLUSTRATIES)

HUIZE BOSCHKANT (ARCHITECT C. J. BLAAUW, 3 ILLUSTRATIES)

HUIZE BEEK EN BOSCH (ARCH. C. J. BLAAUW, 3 ILLUSTRATIES)

DUBBEL WOONHUIS (ARCHITECT G. F. LA CROIX, 4 ILLUSTRATIES)

HUIZE TAMELONE, MEVENA EN ROGIER (ARCH. P. L. KRAMER, 8 ILL.)

DE HUT TYLTYL (ARCHITECT P. L. KRAMER, 2 ILLUSTRATIES)

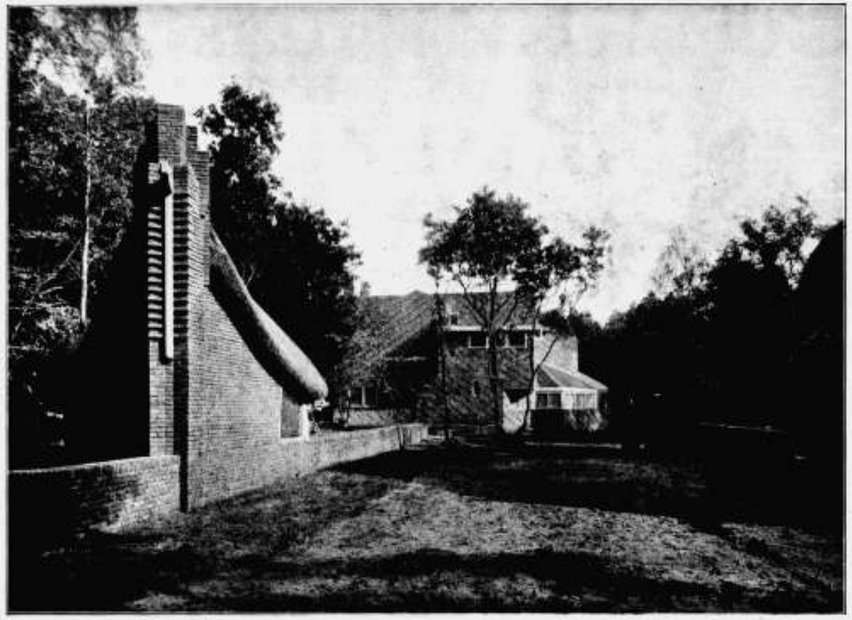

INGANG VAN HET PARK
ARCHITECT J. F. STAAL

HET PARK MEERWIJK
TE BERGEN (N.-H.)
PHOTO'S: BERN. EILERS

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. L. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 8 30 AUG. 1918

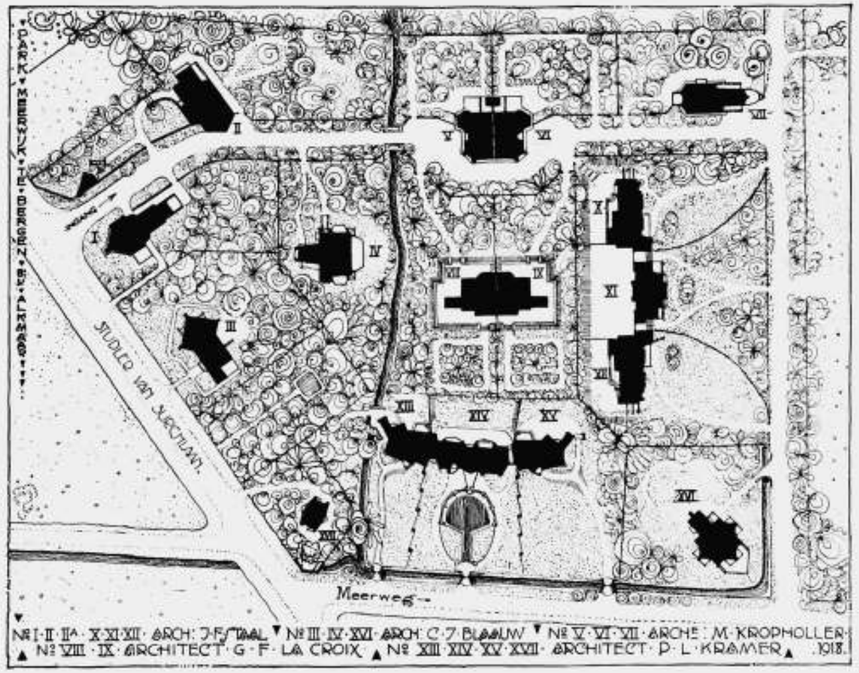

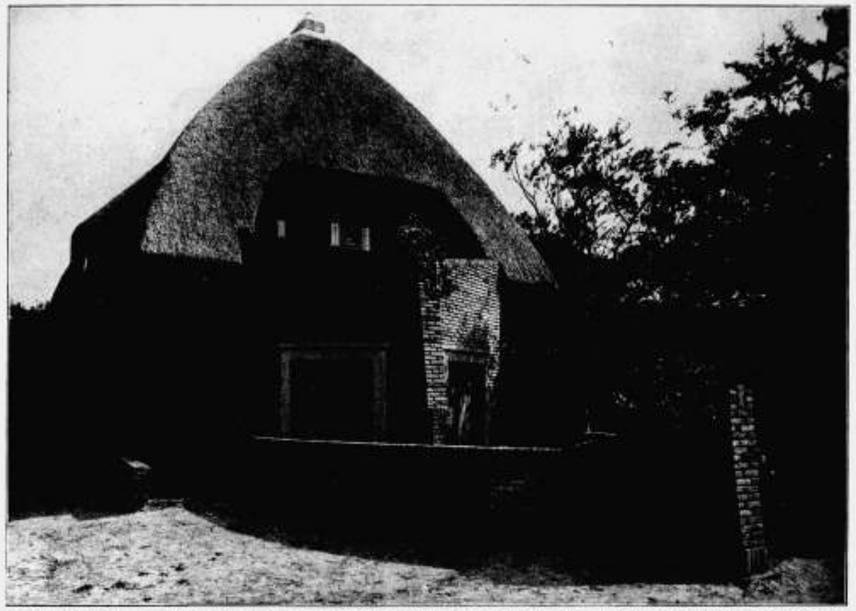

PARK MEERWIJK TE BERGEN □ □ □ HUIZE BEUKENHOEK □ □ □ MEJ. M. KROPHOLLER ARCHITECTE

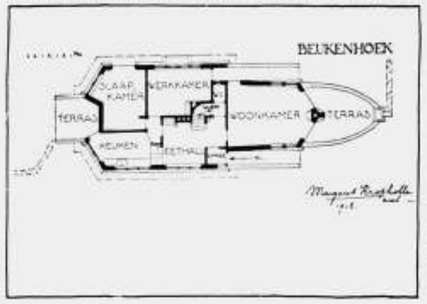

HET PARK MEERWIJK TE BERGEN DOOR H. TH. WIJDEVELD

Heil U! O kunstenaar, die zonder de materie kunt arbeiden, Heil U! Dichter van het woord en van de melodie, Gij, die uw werk scheppen en voltooien kunt, in de stilte der studeercel, in de Goddelijke sfeer der bosschen, of onder der heide blauwe hemelen; die het „geestelijke" onmiddellijk tastbaar en als einddoel in uw werk kunt leggen. Heil U!

Maar de armzalige architect ligt geketend aan de materie, zuchtend in zijn fellen strijd om de nieuwe gedachte tot ontplooiïng te brengen.

Bij U, o Dichter van het woord, is iedere vorm en gedachte „doel", — bij den architect is iedere schets, ieder project slechts „middel". En tusschen middel en doel in de architectuur zijn de geweldenaars, in vleesch en bloed, de opdrachtgevers, als eene oppressie voor den vrijen architect. Zij zijn niet „vragend" en „aanvaardend"....

PARK MEERWIJK TE BERGEN □ □ □ HUIZE BEUKENHOEK □ □ □ MEJ. M. KROPHOLLER ARCHITECTE

zij zijn „aanbiedend" en „veeleischend". in de onschuld van hun overtuiging, — hun z.g. goed recht — benauwend, drukkend de vrije vlucht der architectonische gedachte, en zoo mogelijk neêrhalend tot het peil van hun eigen kunnen en begrijpen.... ketenen zij den bouwkundigen schepper.

Weg! Gij allen, die eischen stelt bij den bouw uwer woning. Voor den kunstenaar bestaat gij niet. Gij, die hij verafschuwt, gij die hem met uw geld in staat stelt, maar met uwe eischen belemmert, die aangeeft, waar gegevens drukkend werken, gij die weinig bemerkt van de groote omwenteling in den „Staat" der architecten. Er zijn stoere werkers geweest, die in felle haat arbeidden, die de alléénheerscheres „De Klassieke Bouwkunst" hebben neergehaald van haren vermolmden troon.... En nu zijn er wéer ronddolende benden van nog ongeorganiseerde krachten, die jubelend, vol jong enthousiasme voorttrekken, zooals Nomadenstammen in de woestenijen, overal achterlatend, de nog rookende puinhoopen van de kaartenhuizen — die verzwakte pogingen uit het tijdperk van het materialisme — de vier gevels en 'n dak. Zij zijn booswichten en vlammenwerpers in de maatschappij der architectuur, zij vernietigen openlijk het moeizaam opgebouwde systeem van het architecturaal ontwerpen en stichten brand in een mijlen hoogen stapel van teekenhaken en driehoeken, van zwaaien en maatstokken. Zij dansen als Satyren om de gloeiende en rookende massa en zingen een zang van bevrijding en verlichting.

Los zijn de boeien, die den architect gekneld hielden in de haaksche lijn, in de hoeken van 30 en 60 graden, weg is het systeem.

De culte van de Materie heeft plaats gemaakt voor een geloof aan de heerschappij van den „geest". De architect gaat zich wederom verheffen boven „de Stof", en verwerkt het huis tot een gekristalliseerd geheel.

PARK MEERWIJK TE BERGEN ▫ ▫ ▫ HUIZE MEEZENNEST ▫ ▫ ▫ MEJ. M. KROPHOLLER ARCHITECTE

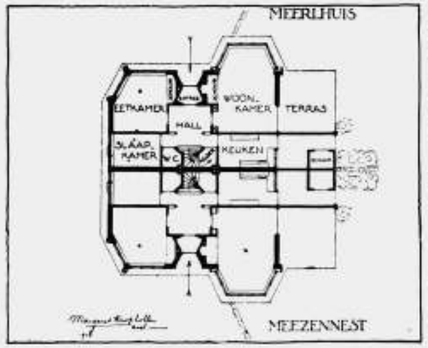

Weg, de gevelvlakken, die het vóór en achter en terzijde in zóó sterken zin bepaalden, dat zij, die meenden „architect" te zijn, gevels ontwierpen in plaats van waarachtige ruimte-omsluitingen.
De geboorte van de eenheid in plan en gevel is weer gekomen.
Als een geslepen kristal, aan alle zijden vol schittering en kleur, zóó zien deze jongeren het bouwwerk, tot zelfs in de opgave voor het simpele landhuis.
Het was wel treffend juist, zooals Roland Holst het aanvoelde in zijn omslag-teekening voor het Mei-nummer van Wendingen, waar hij den architect plaatste te midden van de veelzijdige schittering eener diamant. Want zóó is de architectuur. Den diamant gelijk, kristal-helder en doorzichtig — alle zijden reflecteerende den innerlijken kern, steeds beeldend het grondvlak en zijne zijdelingsche facetten — en gevend in gelijktijdige aanschouwing de innerlijke waarde, in den uiterlijken vorm.
Maar, helaas! Wat al schoonheid kan het brein in zich omdragen, hoe hoog kan de theorie stijgen en hoe aardsch-ellendig-laag blijft het resultaat.

PARK MEERWIJK TE BERGEN ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ HUIZE DE ARK ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ J. F. STAAL ARCHITECT

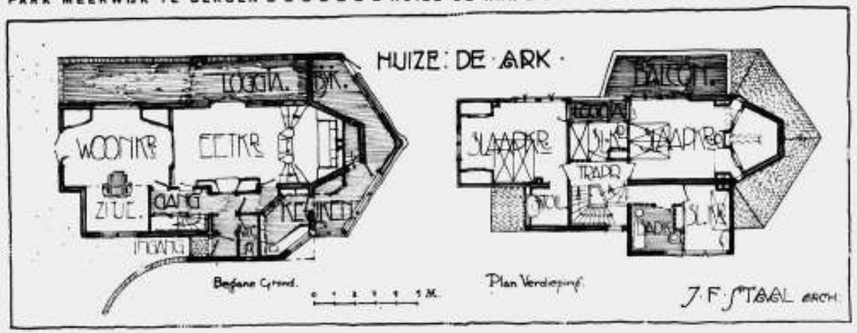

PARK MEERWIJK TE BERGEN □□□□□□□ HUIZE DE ARK □□□□□□□ J. F. STAAL ARCHITECT

Vernietigen kan men deze booswicht architecten, doodrukken onder het benauwende gewicht eener geweldige kritiek. Maar toch past hier slechts die welwillende kritiek, die meejuicht met de poging zelve en zwijgt bij het aanschouwen van wat er wel mislukt is.
Het was in Bergen-Binnen, dat enkele dezer jongeren hun bivak opsloegen, in het kreupelhout van een schoon terrein. Los van alle regels en gewoonten, vrij van de bestaande wetten, zonder de drukkende aanwezigheid van de wenschen des opdrachtgevers konden zij hier vertoeven en bouwen.
Hier was een opdrachtgever, die alle persoonlijke nastrevingen wist te stillen en zich daardoor bijzonder verdienstelijk maakte tegenover de bouwkunst. Wat deze vijf architecten van hunne inzichten hadden kenbaar te maken, kon nu geheel onbekneld geboren worden.
En het moest zoo zijn, dat bij dit uitzonderlijke architectuur experiment, te midden van deze individualistische en expressionistische bouwkunstenaars ook de arbeid kwam van onze eerste nederlandsche architecte, Margaret Kropholler.
De vrouw in de kunst! De literatuur kent haar reeds lang. Tooneel en muziek hebben de vrouw ontvangen. Schilderkunst en beeldhouwkunst heeft zij veroverd . . . , alleen den tempel der architectuur had zij nog niet betreden. Maar heden is voor het eerst in Holland het offer opgedragen en welgevallig stijgen de geuren ten hemel. Drie huizen „Beukenhoek", „Meerlhuis" en „Meezennest" werden door Margaret Kropholler ontworpen. En in volledige beheersching van het onderwerp heeft zij toch met vrouwelijke schuchterheid en economie, hare taak volbracht.
Niet geheel onbeinvloed door het werk van Staal is toch het karakteristieke van hare persoonlijkheid op te merken. Wel echt vrouwelijk is de vondst, om in de erkervormige uitbouwen der woonkamers voederbakjes voor de vogels te metselen, die vanuit deze kamers met zaad voorzien kunnen worden. En het over de beek

PARK MEERWIJK TE BERGEN □□□□□□ DRIE LANDHUIZEN □□□□□□ J. F. STAAL ARCHITECT

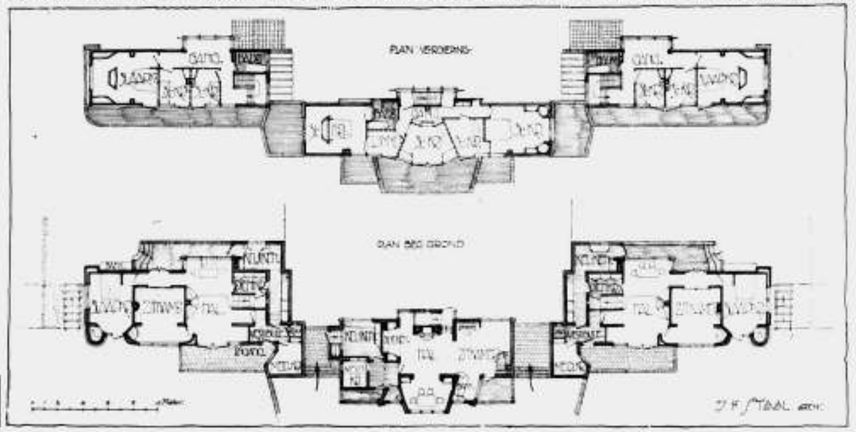

PARK MEERWIJK TE BERGEN ◻ ◻ DETAIL VAN DE DRIE LANDHUIZEN ◻ ◻ J. F. STAAL ARCHITECT

gemetselde bruggetje, met de bloemenreflex in het water, heeft die gedurfde dissonant in de harmonie der constructieve aesthetiek, die een volledig beheerschen van het onderwerp kenmerkt.
Maar Staal, als rijper architect, schouwde dieper in den architectonischen toekomstspiegel. De meeste projecten hebben het plat, als dak (voorboden der daktuinen). Hij is sterk expressief in zijn werk, en wij bemerken, dat de wording zijner projecten steeds door den krachtigen wil — de uiting der voorop gezette idee — beheerscht wordt. Stug en koel soms — opofferend de practische indeeling en de belangstelling voor het constructieve element voor een ver doorgevoerd principe, — is de samenstelling van zijn huizen te zoeken in de oplossing in, ten-opzichte-van-elkaar of liever voor-elkaar, werkende monolitische details, elk voor zich zoo groot en zoo lichamelijk mogelijk en in zoo min mogelijk aantal.
Zoo omschrijft Staal zelf zijn streven, maar voegt er bij, dat hij schandelijk faalde.... En alsof hij zijn weemoed over wat hij de mislukking van zijne poging noemt voor altijd wilde verbinden aan zijn werk, wilde hij de drie aaneengebouwde huizen de namen geven: „Zofar", — „Elifaz", — en „Bildad", de drie treurende vrienden van Job. Zoo ontkiemt en groeit onbemerkt de weemoed in dezen ernstigen werker.... die méér bereikte dan hij zelf vermoedt. „De Ark" en „de Bark" mogen al te ver gaan in hunne bedoeling om uitdrukking te geven aan een voorwaartsche beweging, toch hebben zij het voordeel onze aandacht af te leiden van de huizen met een voorgevel, achtergevel, twee zijgevels en daarboven een dak — een type, dat zoo langzamerhand een onoverkomelijken afkeer gaat inboezemen. En hierin, hoe charmant de kleurwerking der huizen van la Croix ook doet en hoe deugdelijk van plan, indeeling en opzet de huizen van Blaauw ook mogen zijn, grijpen zij niet zoo ver als hun collega Staal.
Blaauw heeft de charme ontdekt van het gezellig interieur, de ruimte-ontwikkeling door overbouw en verras-

PARK MEERWIJK TE BERGEN ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ HUIZE DE BARK ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ J. F. STAAL ARCHITECT

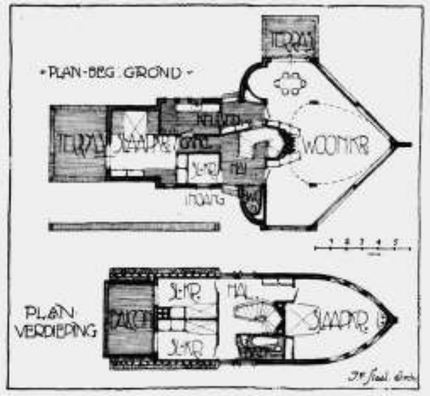

sende door-een-werking der boven en beneden plattegronden. Hij is in zijne weloverwogen bouwwerken uitgegaan van 'n kerngedachte, die telkens van uit het plan in de gevels sprekend wordt doorgevoerd.
Het is in plan de meetkunstige dooreenschuiving van quadraten en veelhoeken, die daardoor de balcons en erkers op de verdiepingen doen ontstaan, of de terrassen de gewenschte afdekking bezorgen. Zijn huizen staan allen soliede op de aarde, maar huize „Beek en Bosch" vooral, groeit door de prachtige overbouw op de verdieping als een paddestoel uit den grond op; en evenals deze, door de natuur in volmaaktheid geschapen vorm, draagt dit huis den stempel eener werkelijke perfectie.
La Croix is in al zijn kleurenweelde toch in vormgeving de, — in deze groep van jongeren — in mineur gestemde. Hij heeft die gedegenheid in zijn werk die reeds bij voorbaat volkomen rekening houdt met de wenschen en verlangens der bewoners. De decoratieve versieringen aan den gevel staan juichend-frisch temidden van het lage hakhout in het park; maar zijn sobergehouden hoofdvorm der gevelmassa doet vreemd aan in vergelijking met de bestrevingen naar sterke bewegelijkheid in de hoofdvormen der huizen van de andere architecten

PARK MEERWIJK TE BERGEN ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ HUIZE MEERHOEK ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ C. J. BLAAUW ARCHITECT

dezer groep.
En zoo gebeurde het, dat architect Staal het hoogste verlangde.... maar het minste slaagde.... dat la Croix het minste verlangde en wellicht het beste slaagde en dat Kramer als „de Bard" van deze jongeren in jubelende zangen, met nieuwe tonen vertelde van de eeuwige schoonheid van vergane tijden en deze verbond, aan de meest moderne bestrevingen,.... zonder theorieën, zonder opzet,.... eenvoudig daarstelde wat zijn hart hem ingaf, als een kunstenaar bij de gratie Gods.... zingend als een verliefde zwerver in het tooverland der kunst. Hij jubelt in zijn vormgeving en is vol wonderlijk jolijt. Zijn plannen zijn van een grillige dooreenwerking, met, in iedere cosy-corner, de sfeer der romantiek als ingemetseld.... Duizenden sprookjes zijn er reeds gefluisterd.... Hier is het werk van een, die het leven ziet als 'n groot en schoon gedicht, een, die ontvankelijk is voor de wonderen van het Oosten en Japanschen invloed reeds heeft ondergaan.

En toch aanschouwen de drie huizen van Kramer, „Tamalone", „Mevena", en „Rogier", — facing to the West, — aan verren horizon, het land waar een zelfde sfeer zoo menigmaal om de moderne architectuur zweeft.... de sfeer die Norman Shaw wèl kende.... en Baillie Scott,.... en Lutyens.... en Voysey,.... en die nu door Kramer op eigen wijze en in eigen vormgeving is verwerkt.... Hij is de wever van een schoonen schijn, viechtend in glanzende kleuren en welige vormen geheimzinnige stemmingen door de zoo nuchtere architectuur.
Zoo hebben zij allen in Bergen de reliquieën van hun geloof aan eene nieuwe schoonheid .... en diep tusschen het kreupelhout verborgen, staat ook nog de kleine hut „Tyltyl" als symbool van het eeuwige zoeken naar de schoone Blauwe Vogel.

▫ ▫ ▫ ▫ ▫

PARK MEERWIJK TE BERGEN ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ HUIZE BOSCHKANT ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ C. J. BLAAUW ARCHITECT

HUIZE ▫ BOSCHKANT

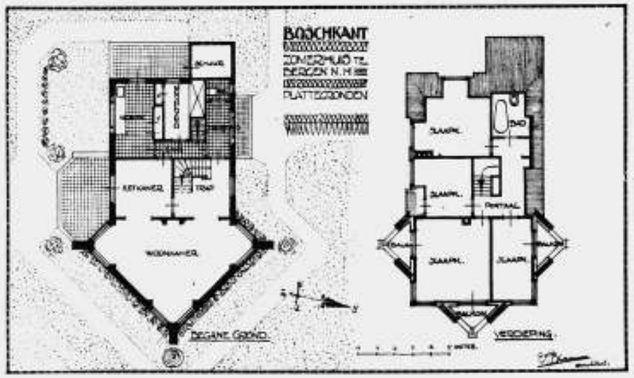

ARCHITECT ▫ C. J. ▫ BLAAUW

PARK MEERWIJK TE BERGEN ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ HUIZE BEEK EN BOSCH ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ C. J. BLAAUW ARCHITECT

HUIZE ▫ BEEK ▫ EN ▫ BOSCH

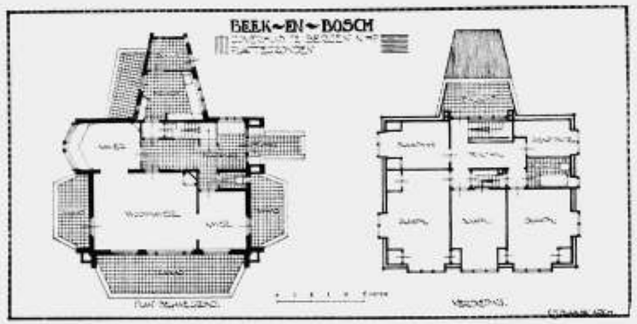

ARCHITECT ▫ C. J. BLAAUW

HUIZE BOSCHKANT □ □ □ □ □ □ C. J. BLAAUW ARCHITECT

DUBBEL WOONHUIS □ DETAIL INGANG □ G. F. LA CROIX ARCH.

HUIZE BEEK EN BOSCH □ □ □ □ □ C. J. BLAAUW ARCHITECT

DUBBEL WOONHUIS □ DETAIL VOORGEVEL □ G. F. LA CROIX ARCH

PARK MEERWIJK TE BERGEN □ □ □ □ □ DUBBEL WOONHUIS □ □ □ □ □ G. F. LA CROIX ARCHITECT

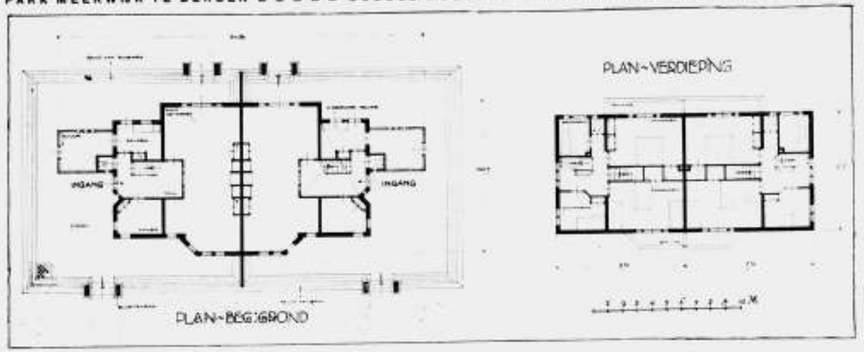

PARK MEERWIJK TE BERGEN ◻ HUIZE TAMELONE — MEVENA — EN — ROGIER ◻ VOORGEVEL ◻ P. L. KRAMER ARCHITECT

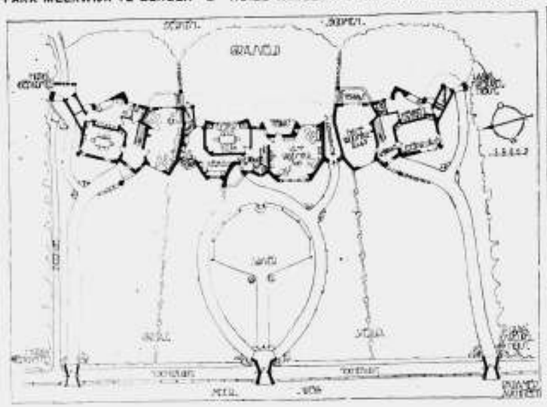

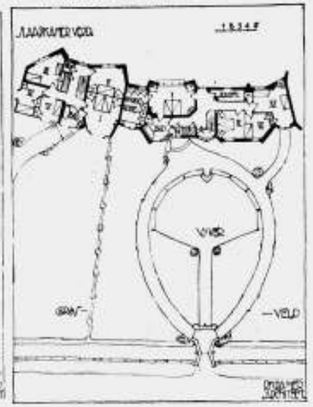

PARK MEERWIJK TE BERGEN ◻ HUIZE ROGIER — MEVENA — EN — TAMELONE ◻ ACHTERGEVEL ◻ P. L. KRAMER ARCHITECT

DE HUT ◻ TYLTYLGARCHOPOLDKRAMER

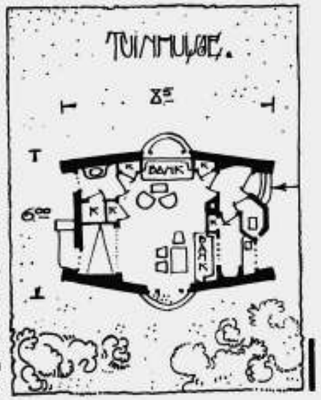

DETAILS ◻ HUIZE ◻ TAMELONE ◻ EN ◻ ROGIER ◻ ARCHITECT ◻ P. ◻ L ◻ KRAMER

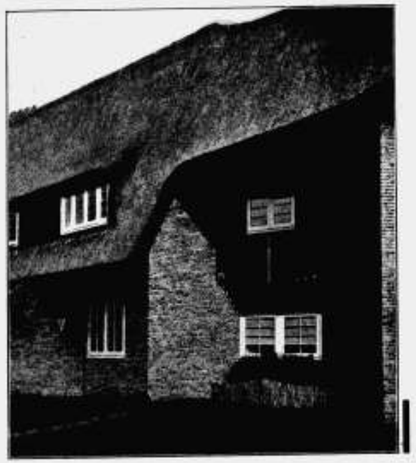

N.V. v.d. BERG EN Co's
METAALHANDEL
AMSTERDAM

SANITAIRE ARTIKELEN

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED. A. KRAAK Azn
AMSTERDAM
VYZELBR. 2 & 4

BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5876 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK

VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE
VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

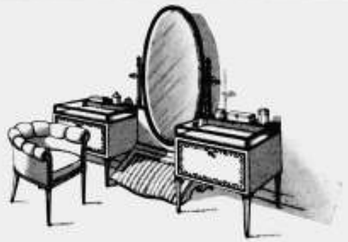

Binnenarchitectuur.
Nusink & Zn.
Lodierscracht. 61. Amsterdam.

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG v/h BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

BURBACH & REIMAN

AMSTERDAM

PRINSHENDRIKKADE 126

SMALSPOOR

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
∴ AMSTERDAM ∴
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
∴ VOOR „WENDINGEN" ∴

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
∴ WORDEN GAARNE VERSTREKT ∴

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

H. E. PIETERS
AMSTERDAM

HUISSCHILDER
DECORATEUR

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK

▼ SCHIEDAM ▼

FABRIKANTEN VAN DE

ASBEST-SULFIETPLATEN

MERK

▼ „HASA" ▼

ONZE HASAPLAAT IS EEN NIEUWE ASBEST-CEMENTPLAAT MINDER BREEKBAAR EN GOEDKOOPER DAN DE GEWONE ASBEST-CEMENT. HET MATERIAAL VOOR PLAFONDS, PANEELEN EN BETIMMERINGEN

VRAAGT MONSTERS EN PRIJSOPGAVE

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT·270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GERSGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEEN-
KALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE
ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIÉTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

SEPTEMBER NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONT-
WORPEN DOOR JAN SLUIJTERS

INHOUD

IVAN MESTROVITSJ DOOR JAN
BORGINON, MET 8 ILLUSTRATIES

KUNST EN PUBLIEK DOOR INGE-
NIEUR M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE

OVER PLANTSOENEN IN STEDEN
DOOR B. C. VAN DEN STEENHOVEN

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE

AF- EN TOE-WENDINGEN DOOR
ARCHITECT C. J. BLAAUW

MOEDER VAN DEN KUNSTENAAR
IVAN MESTROVITSJ (TITELPLAAT)

BEELDHOUWWERK IN HARDSTEEN
EN SNIJWERK IN HOORN, DOOR
JULES VERMEIRE (4 ILLUSTR.)

GROEPEN, BEELDHOUWWERK VAN
HILDO KROP (2 ILLUSTRATIES)

VROUWENKOP, GEVELSTEEN,
MEISJESKOP, MIERENETER, MOE-
DER EN KIND, VERLANGEN, ONT-
WAKEN, GIER, HONGER, VAN
HILDO KROP (10 ILLUSTRATIES)

GEVELSTEEN, BEELDHOUWWERK
VAN H. A. VAN DEN EIJNDE (ILL.)

BEELDJES IN ZILVER DOOR H. A.
VAN DEN EIJNDE (4 ILLUSTRATIES)

MOEDER VAN DEN KUNSTENAAR

IVAN MESTROVITSJ

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. L. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED:-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 9 30 SEPT. 1918

IVAN MESTROVITSJ DOOR JAN BORGINON

Ivan Mestrovitsj, in 1883 geboren, is een Dalmatiër van afkomst. Zijn kinderjaren heeft hij gesleten in het dorre gebied van de omgeving van Drnisj, in het hart van Dalmatië. Als zoon van den dorpsschrijnwerker mocht hij al heel jong kleine versieringen in klossen en spillen snijden. Houtsnijkunst is onder de Zuid-Slaven zeer gezien, en in dat soort geraakte de jonge Ivan, die er spoedig mee begonnen was bekende figuren in hout te snijden, nog geen vijftien jaar oud, verre buiten de grenzen van zijn dorp vermaard.

Zijn werkplaats was in dien tijd het gebergte, waar hij de kudde van zijn ouders hoedde. De dorre, door de zon verbrande wijde hellingen zijn de eerste omlijsting van zijn kinderlijke gewrochten geweest. De invloed van het leven buiten, als knaap, is op de vormgeving van den beeldhouwer krachtig geweest. Doch toen ook al hebben zijn ziel en zijn verbeelding hartstochtelijk de Servische helden leeren beminnen, wier roemruchtige daden het gebergte nog met hun geweld bevolken.

Kunstbeschermers maakten het den jongeling mogelijk naar Spalato te gaan, waar hij in het atelier van den beeldhouwer Renditsj werkte. Zijn geboortegrond is een zóó verlaten streek dat de jonge Ivan hier, naar men zegt, voor 't eerst, een kerk gezien. Hij was 18 jaar. Later bezocht hij de Academie te Weenen. In 1902 heeft hij deel genomen aan de tentoonstelling der Sezession. Daarna heeft hij gereisd, en te Parijs, Rodin en Bourdelle gekend.

Het is een merkwaardig iets, dat juist dat gedeelte van het Servische volk, dat zijn vrijheid nog niet herwonnen heeft — het is trouwens ook het grootste deel ervan — het geweldigste is in zijn doen en streven, het meeste aan de Servische overlevering gehecht en haast het eenige, dat het leven heeft geschonken aan scheppende kunstenaars van beteekenis. De schilder Rista Vukanovitsj, een Herzegoviner; de schilder Ratski, een Kroaat; de beeldhouwer Rosanditsj, een Dalmatiër, en Mestrovitsj: zij en talrijke anderen zijn Oostenrijksch-Hongaarsche onderdanen, welke, door de zedelijke en materieele onderdrukking uit het bedwongen geboorteland gevlucht zijn, en, Serviërs van stam en van harte, in ballingschap leven totdat hun geboorteland zijn vrijheid opnieuw heeft veroverd. Ook de hevige innerlijke strijd welke deze toestand in hunne zielen doet ontbranden en voedt, is één der grondslagen van hunne kunst.

▫ ▫ ▫

Het werk van een kunstenaar kan op tweeërlei wijze tot een landstreek behooren: door het behandelde onderwerp en door het uitdrukken van beginselen en vormen, welke deel uitmaken van de kunstoverleveringen van dat gebied. Een levende kunsttraditie, een school, bestaat in de streken van Servischen landaard niet. De enkele kunstenaars, die er in de XIXe eeuw geboren zijn, hebben tot voor zeer kort, werk geleverd dat door niets te onderscheiden was van de producten van West-Europeesche Academieleeraars van het zelfde tijdperk.

Mestrovitsj heeft op dit gebied geen bekende traditie voortgezet. Zijn sculpturale vorm is hem eigen, wat niet wil zeggen dat hij geen invloeden heeft ondergaan. Wel integendeel. Doch, hij zelf is de plaats van samenvloeiing geweest van kunstoverleveringen van Noord en Zuid, van Oost en West, waarvan de evenwichtige samensmelting in zijn Servische ziel, de stof is geweest tot het scheppen van iets dat hij, wat gevoel betreft en wat vorm, de eerste heeft geboden. Hij is een normale vrucht van zijn omgeving, en de formule, die hij gesticht heeft, is een beeld van de heele ontwikkeling der beschaving in de Servische landen, welke, naast andere invloeden, vooral den Roomschen heeft ondergaan en den Byzantijnschen.

Het bij hoofdzaak dualistische karakter van die beschaving uit zich op allerlei gebied: een deel van de Servisch-sprekende bevolking is Roomsch-Katholiek, een ander Grieksch-Katholiek (en er zijn ook een zeker aantal Mahomedanen onder de Serviërs in Oostenrijk-Hongarije); een gedeelte schrijft zijn taal met de Latijnsche letter, de overigen met een eigen, met het Russische verwante, schriftuur. Doch groote zielen versmelten de uiteenloopende — zelfs vijandige elementen — tot een nieuw geheel. Op den oever dier Middellandsche Zee geboren, welke viermaal den bloei van beeldhouwkunst heeft aanschouwd, kent Mestrovitsj den ernst der Egyptenaren

WEDUWE EN KIND

IVAN MESTROVITSJ

en de edelheid der Grieken, en in zijn ziel vereenigt hij den levensdrift der Italianen met den voornamen rijkdom van Byzantium.

Doch, op dien levensdrift, op dien rijkdom van vormen, drukt een strenge weemoed, een oneindige droefheid. Hier, geen invloeden meer van buiten: voor den Serviër is droefheid een godsdienst. Geen gebeurtenissen vinden in zijn ziel een zoo dankbaren weerklank als rampen. Verre van daar dat hij de neerslachtigheid tracht te vermijden, staat hij er bij stil. Hij ondergaat er de bekoring van. Hij vereert de droefheid. Hij kent niets pleizierigers dan er een geweldige uiting aan te geven. In zijn geest is een romantische en onbewuste aanbidding voor de ellende die hem overvalt. Het rouwbetoon met het luide klagen en huilen, dagen lang, bij een afsterven, is de huiselijke uiting van die neiging. De nationale is: het kiezen, als grootst officiëel feest, van den dag van Kossovo, — in den volksmond, de Dag der Weduwen.

Kossovo. Bij dat onfortuinlijke slagveld waar, in 1389, het Servische leger door de Turken is vernietigd — zoodat de Serviërs onder Ottomaansche heerschappij zijn gevallen — staat het Servische zielsleven nog stil. Uit den smeltkroes van den strijd — het Merelenveld, zegt een Turksche kroniekschrijver, leek, met zijn warreling van bebloede koppen en purperen tulbans, een uitgestrekte roode tulpen rand — zijn de figuren opgestaan van de weemoedige of sombere Servische paladijnen wier daden het volk thans nog in de honderden episoden van den cyclus van Kossovo oezingt. In hun midden staat de gelaten-vrome Tsar Lazarus die, vóór den slag waar hij sneuvelen zal door een droom gewaarschuwd, boven de wereldlijke macht, het rijk der hemelen verkiest. Om hem heen dringen de negen Voekovitsj, de broers der Tsarina; de vermetele Milosj Obilitsj, die in het vijandelijke kamp sloop en Sultan Amoerath vermoord heeft; Sergius, de fronzende held, die bij iederen duw zeven Turken over zijn lans joeg, en ze boven zijn hoofd, met één zwier, ginder in de rivier slingerde. Terzijde verschijnt Kraljevitsj Marko, de koppige waaghals, welken Christenen even goed als Turken wegens zijn wilde dapperheid vreesden, de vechtersbaas die op het volksgemoed den grootsten indruk heeft gemaakt.

In dien Kossovo-cyclus heeft, vóór den Europeeschen oorlog, Mestrovitsj het grootste deel van zijn inspiratie gezocht. Al de hier gereproduceerde beelden zijn bestemd om te staan in den door hem ontworpen tempel van Kossovo — een geweldig, op het slagveld op te richten bouwsel — waarvan de toren bestaan zal uit vijf boven elkaar staande rijën van steunbeelden: de torschende geslachten der vijf eeuwen verdrukking na Kossovo. Naast de genoemde helden: beelden van gewonde Krijgers, grijnzende koppen van Turksche Veroveraars, Weduwen van krijgers, Guslars (Servische barden). rijen Cariatiden, en eindelijk, bij den ingang

HERINNERING

IVAN MESTROVITSJ

MILOSJ OBILITSJ

het eenvoudige beeld van de Moeder van den kunstenaar, vol van ernstige wijding en vertrouwend geloof.

▫ ▫ ▫

„Où ai-je appris la sculpture?" De vraag is van Rodin. En hij getuigt: „Dans les bois, en regardant les arbres; sur les routes en observant la construction des nuages; dans l'atelier en étudiant le modèle; partout excepté dans les écoles."

Ook de beeldhouwkunst van Mestrovitsj heeft den eenvoud der natuurkrachten. Ondanks haar illustreerend karakter blijft zij loutere beeldhouwkunst die niet in détails vervalt, noch iets van haar waarde ontleent aan philosophie of litteratuur. De materiëele zijde ervan is onaantastbaar. Als handwerker heeft die zoon van een dorpsschrijnwerker het allerhoogste bereikt. Hij hanteert trouwens den beitel met dezelfde zekerheid en vlugheid als hij de klei boetseert of het hout snijdt. Het werken is hem een heilige drift, en, 30 jaar oud, had hij reeds over de 300 beelden vervaardigd. Doch, gelukkig veracht deze virtuoos de virtuositeit, en streeft hij nooit zijn doel voorbij.

Integendeel, den goeden handwerker, den eerlijken artiest, herkent men nog het meest aan zijn liefde voor de mooie stof die onder zijn vingeren levendig wordt. Er is bij dezen Serviër het beminnen, het eerbiedigen van de behandelde materie; steeds herinnert zijn beeldhouwers-gevoel hem eraan dat een standbeeld eerst en vooral een brok marmer of hout of brons is, aleer het één of andere gestalte wordt. De tweede schoonheid mag de eerste niet bedreigen. De sierlijkheid van het blok als blok, de zucht naar een algemeenen vorm na opoffering desnoods van détails, de liefde voor de omhullende lijn: het is alles de eeuwige wet die het beeldhouwwerk van alle eeuwen met elkaar vereenigt, die het mogelijk maakt dat schijnbaar tegenstrijdige werken als b.v. „Le Baiser" en „Balzac" van Rodin, door één en denzelfden kunstenaar geschapen worden.

Doch het hevige innerlijke leven van dezen Serviër is nog het meest indrukwekkende bij zijn kunst. Het spreekt kracht en vaderlandsliefde uit, doch vooral is het gekneed uit die strenge droefheid die, zooals ik zei, den Serviër eigen is. Let op de keus der onderwerpen; en ziet ook hoe de kunstenaar, wars van alle sentimentaliteit, het leven door een tragisch waas heeft waargenomen. Kijk naar zijn beelden: zij hebben een geheimzinnigheid die voor den vroolijke gesloten blijft; die slechts doorschijnend wordt wanneer een bitter roet in uw hart zal zijn. En dan zult ge ook zien hoe, achter dien sluier van droefheid — zooals trouwens achter ieders droefheid — schuilt: verlangen.

Ik denk dat Mestrovitsj voor ons het nauwst wordt omschreven door hem te noemen: de beeldhouwer der tragiek.

MARKO KRALJEVITSJ

▼ I V A N ▼ M E S T R O V I T S J ▼

SERGIUS DE FRONZENDE HELD

KUNST EN PUBLIEK, DOOR IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

Deze tijd is overmatig rijk aan kunst, maar tegelijk deerniswaardig arm aan schoonheid; elk vroeger tijdperk had een eigen kunst, doch wij bezitten ze allen, die ooit geweest zijn, en bovendien onze eigen kunst-voortbrenging die ongehoord is. Maar de schoonheid — de behoefte eraan is de menschen aangeboren als naar frisse lucht, naar ruimte, naar een heldere hemel — de schoonheid van de wereld om ons heen kwijnt, een algemene lelikheid drukt op deze tijd als een dreigende ontstemming van iemand, die ge genegen zijt; er is heimwee en roering naar beter, maar de schoonheid, die alleen voor allen gemeenzaam kan zijn, en niet voor de enkeling, kan niet worden bestormd, doch alleen langzaam gewonnen, te langzaam voor de aan snelheid verwenden der twintigste eeuw.

Velen hebben gepoogd in afzondering van de samenleving altans schoonheid te kunnen vinden voor zichzelf; ze gelijken hierin op deserteurs, die het leed van eenzaamheid en trouweloosheid kiezen boven gezamenlik strijden. Meerderen hebben gegrepen naar wat voor hen een surrogaat der schoonheid is, de kunst; ze zijn hierin, als wie te zwak of te ontgoocheld zijn, om naar een harmonies leven te zoeken, en zich willig werpen in elke sensatie van oogenblikkelik genot.

Deze hartstocht voor de kunst wordt ook van uit een andere zijde aangeblazen; ik denk hier aan de tijd dat ik op de lagere schoolbanken zat, hoe de uren van strenge tucht en verveling niet wilden eindigen, hoe elke onderbreking als een verlossing was, en hoe mijn hunkerende verbeelding van de dingen van buiten verlokkende voorstellingen maakte; zo grijpen de vele modernen, voor wie het leven te grauw en de wereld te leeg is, naar het vreemde van buiten, om dat te koesteren als het bevrijdende element in hun bestaan, en niets geeft hun dat misschien zoozeer als de kunst.

Wie zich zo blindelings werpen in de kunst, vergeten dat de kunst een gevaarlijke vriend is, omdat de kunst, juist omdat ze geestelik is, het geestelik evenwicht rechtstreeks kan verstoren. Wie hun woningen vullen met de kunst-voortbrengselen van overal en alle tijden, vergeten, dat daar geen schoonheid meer wonen kan. Wie tentoonstellingen bezoeken, kunst-tijdschriften studeeren, en overal alles bezichtigen, vergeten, dat bij de meerdere ontvankelikheid voor de kunst, de ontvankelikheid voor het schone zelf wijken moet. Wie alle kunstuitingen zoeken „aan te voelen", zoals dat is geheten, vergeten, dat er voor elke tijd, elke kring en tenslotte voor elke persoon slechts één sfeer van schoonheid is, en dat elk kunstwerk genomen uit een andere sfeer het gevoel voor schoonheid tracht te roven, omdat het niet hunne schoonheid is, en dus voor hen geen schoonheid wezen kan. Wie kursussen en beschouwingen over kunst met ijver volgen, en het wezen er van zoeken te doorgronden, vergeten dat de geest, strak en gespannen van aandacht en zwaar van inzichten, weinig plaats kan hebben voor de schoonheid zelf En ook wie hun goeden smaak vlijtig zoeken te ontwikkelen, vergeten,

SLAAF ▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫ IVAN MESTROVITSJ

COBAN ▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫▫ IVAN MESTROVITSJ

dat smaak een dandyisme is, en dat dit verwijdert van de schoonheid als het dandyisme in schijn van levenskunst verwijdert van het leven zelf.

De kunst is ons een gevaarlik vriend, want ze is tot een vijand van de schoonheid geworden; waar we tans schoonheid zoeken, zal het daar moeten zijn, waar de kunstenaar buiten bleef, en waar we kunst tegenkomen, zien we tevens de schoonheid wijken.

We vinden schoonheid in zuivere nuttigheids-scheppingen, in machines en voertuigen, in stationshallen en fabrieksruimten, hoewel deze van een duistere, haast niet meer menschelike sfeer zijn.

We vinden schoonheid in het scheepvaartbedrijf, deze eigen wereld, die in haar veelvuldigheid en geheimzinnige vervolmaking veeltijds een bizar beeld toont van haast mystieke verhevenheid; maar de omringende oeverbouw, in handen van de kunstenaar, deze omgrenzing, die het beeld zou moeten opheffen in een wijder eenheid, ze staat er naast als een schel kraaiend haantje in de regen.

We vinden schoonheid in de afzonderlike wereldjes der sporten, de renbanen, tennis-velden, plaatsen voor watersport en voor wintersport; alle onderdeelen en ook de kleeding zijn hier gericht op het ééne blijde totaal-effekt en de meest weerspannigen onder de modernen richten zich willig naar de jonge tradities, die hier gelden. Maar waar voor een tribune of klubhuis de inmenging van een kunstenaar werd verzocht, om het geheel op een hoger plan te voeren, daar staat weer het schel kraaiende Judas-haantje.

We vinden schoonheid in het strandleven, die argeloos gebouwde dorpjes in de woestijn van plompe rieten stoele-huisjes en vierkante bad-koetsjes, neergezet zoals dat uitkwam; met de kleurige spikkeling van vlaggetjes en zomer-pakjes er omheen, en daarover de blonde zomerzon kan het beeld stijgen tot een triomferende pracht. Maar waar de architekt te werk werd gesteld, om het geheel te kronen, daar scheurt weer de stemming aan flarden.

Dit zijn slechts plaatsen van ontspanning, ze hebben een mondaine bijsmaak en zijn los van dieper gemeenschaps-waarden; toch zijn ze schoon, in zover ze kunstloos zijn; maar lelik is alles wat de kunstenaar er aan toevoegde; lelik zijn onze steden, die overladen zijn met de last van kunst en imitatie-kunst; lelik is alles wat in het openbaar door kunst of schijnkunst is beroerd.

De intieme oude stads-delen zijn ons meer vertrouwd dan welke nieuwe woonwijk ook, en toch waren ze gemaakt voor geheel andere behoeften als de onze. De oude spiegelzalen met kristallen kronen zijn een beter achtergrond voor onze feesten, dan welke nieuwe mahagonizaal ook, en toch zijn ze ontworpen voor geheel andere ceremoniën. Vele oude meubelen zijn, voor wie een vooropgezette voorkeur voor het moderne kan ter zijde stellen, ons nader dan welk modern meubel ook, en toch waren de interieurs, waarin ze behoorden geheel andere dan waarin wij wonen. De houtsneden der verre vreemde Japanners passen in weinig interieur beter dan de schilderijen in de eigen sfeer ontstaan.

Al deze uitingen van hedendaagse kunst zijn zo gebrek-

BEELDHOUWWERK IN HARDSTEEN DOOR JULES VERMEIRE

SNIJWERK IN HOORN EN HOUT DOOR JULES VERMEIRE

kig of zo ver van het publiek verwijderd, dat het zelfs voor ons de vergelijking met het vroegere of het vreemde niet kan doorstaan. Wat aan kunst wordt geboden, die geheel van deze tijd en voor deze tijd is, ik aarzel eigenlik, om te noemen, wat ik daaronder meen te moeten verstaan; daar is de zwoele muziek voor dans en feest en operette, daar is het pikante of sentimentele chanson, daar is de roman van meedogenloze karakter-rafeling en de ril-roman: daar is de grof-prikkelende bioskoop en het elegante toneel van elegante avonturen, daar is het dekadente schilderij van het mondaine leven, daar is tenslotte de demoniese hoon van de moderne spot-bladen. Dit zijn de uitingen die ons allen vertrouwd zijn, deze kunst komt gezellig bij u, om u de cronique scandaleuse van deze tijd te onthullen, of ze komt vleien met zinnelike streling, of ze doet u trillen van beklemmende emoties, maar ook grijpt ze u aan, om u cynisme en haat in te prenten tegen de wereld, waarin ge te leven hebt. En wat ge verder aan schoonheid voor uw geest en voor uw oog behoeft, is u onthouden.

De vrije kunst die in de plaats daarvan wordt geboden, staat buiten het gemeenzame leven, en het publiek heeft zich aanvankelik uit een zuiver intuitie tegen deze kunst gekeerd; maar langzamerhand is dat veranderd, de spot is verstomd, en tans wil leder iets van deze vreemde wereld meeleven en mee-begrijpen. Daarbij is alle oordeel omtrent het passende, omtrent de geestelike inhoud der kunst ter zijde, en men vraagt alleen naar de kunstkracht zelf; de kunst is onaantastbaar geworden, een andere religie; hier zijn zelfs de asceten onmatig, zij die intoming ten aanzien van meer fysieke genieting willen, zijn hier onverzadigbaar. Men vraagt niet meer of de kunst nobel is of pervers, opbouwend of de negatie van het gemeenzame leven, van de kracht van het geluk; men vraagt alleen naar de kunstwaarde; de kritiek op de kunst schijnt in deze tijd van haast volmaakte kunstkritiek verstomd, onze zeden maken onderscheid tussen de wettige en de avontuurlike liefde, maar de afvallige kunst staat met de legitieme op één lijn. Het is hiervoor typies, dat men eigenlik niet weet, in hoever de bouwkunst en de nijverheid als kunst mogen gelden, omdat ze zozeer aan een aardse opgaaf zijn gebonden; daarmee toont men, het wezen van de kunst niet te verstaan, want elke kunst is in deze als de architectuur; elke kunst heeft een aardse opgaaf, die daarin gelegen is, dat ze de gevoelens en verlangens van de mensen, woningen moet stichten, waarbinnen deze veilig zich kunnen ontplooien.

Het is niet te bedenken, hoeveel schone kiemen in de mensen verstijven uit gebrek aan een veilig schutsel; het is niet te bedenken, hoe groot het leed is, dat voortkomt uit de lelikheid om ons heen, hoe groot de schade is, aangericht door een kunst, die de mensen niet past; het is niet te schatten, hoeveel pessimisties inzicht, hoeveel levens-moeheid, hoeveel voze romantiek de mensen is gebracht door het medium van een kunst, die zich

BEELDHOUWWERK IN HARDSTEEN DOOR JULES VERMEIRE

niet richt op wat de mensen bindt, maar wat hen scheidt; het is niet te beseffen, hoezeer het natuurlik gevoel voor het eigen milieu, voor de schoonheid zelf is gedoofd door een kunst die verblindt, maar niet verheldert.

De kunst, los van alle banden, gaande van exces tot exces, moet het publiek tot de waan brengen, dat de ontwikkeling pijlsnel gaat, en dat er elk jaar een revolutie plaats heeft; dit houdt de geest gespannen, en men is hierin als avonturiers, die van elke nieuwe situatie de uitkomst van hun afgesloofde lot zien; men verwacht van elke nieuwe kunst-richting een geheimzinnige toekomst, en meent dat onverwacht uit deze woelingen de kunst zal worden geboren, de kunst van de moderne mens. Dit is de alchimi van de twintigste eeuw.

Wanneer zal deze alchimi worden verlaten; wanneer zal men begrijpen, dat het niet de kunst is, die men zoeken moet, maar de schoonheid, en dat de schoonheid alleen kan groeien uit een algemeene genegenheid; wanneer zal men bedenken, dat de kunst alleen waarde heeft, wanneer ze de schoonheid verheft, en dat wie de kunst zoekt zonder meer, roofbouw pleegt op het leven?

OVER PLANTSOENEN IN STEDEN DOOR B. C. VAN DEN STEENHOVEN

Vermoedelijk zal menige lezer bij het lezen van dezen titel een idyllisch plekje voor zich zien, een oud hofje b.v., met enkele meedroomende oude boomen, hier en daar een bloeiende heester als bij toeval er verzeild, een klimroos, ouderwetsche, van niet terug te vinden kleur, groen en bloemen heel bescheiden maar juist waar zij noodig zijn afteekenend tegen een witten muur, een kleurig klinkerpaadje leidt er rond, alles het beeld van een vergeten maar des te aanlokkelijker plekje. Men vindt ze in een of anderen vorm ten slotte in iedere stad nog, hoewel steeds schaarscher.

Er zijn nog vele en krachtiger nuances van deze tafreeltjes, die geheel afhankelijk zijn van den aard der omgeving, welke niet na zullen laten indruk te maken steeds weer op een ontvankelijk gemoed.

Echter zijn er ook herinneringen bij het woord stadsplantsoen aan een met hekken omsloten ruimte op een plein, tamelijk pover gevuld met weinig interessante heesters, waarbij ten overvloede nog een waarschuwings-

GROEPEN ▫ HILDO KROP

bord „Verboden het plantsoen te beschadigen" of vriendelijker maar wanhopiger „Het plantsoen wordt aan den zorg van het publiek aanbevolen."
Het is wel treurig maar waar. dat het tegenwoordige aspect der steden, ook der nieuwe wijken, wat het plantsoen betreft, nog steeds deze angstsporen vertoont en het zal u misschien verbazen te vernemen dat de eentonigheid der beplanting, ook van de straatbeplanting, voor een deel te wijten is aan vrees voor beschadiging en vernieling door de jeugd en onverschilligheid van ouders.
Juist deze wijken der arbeiders, hoe gaarne gunnen wij ze niet een gezellig huisje met vriendelijken tuin er voor en gemeenschappelijk bezittend hun eigen plein met groen en bloemen, een lusthof waar ze na hun werk met genoegen zullen terugkeeren.
Het is reeds beproefd, zeker, en het ging ook een jaar goed, maar daar kwam weer de baldadigheid (uit verveling) en de vernielzucht van de kleine rakkers en afbreken gaat spoediger dan opbouwen, de bekoring was weg, de onverschilligheid der ouders keerde terug en over eenigen tijd zal deze wijk er uitzien als hun vorige onbewoonbaar verklaarde buurt. Is dit geval dan hopeloos? Neen, het komt mij voor dat er een middel is, dat deze menschen kan helpen, het is: opvoeden en leeren van jongsaf aan tot den volwassene toe, kennis, waardeering en liefde voor planten.
Dit is te bereiken door het stichten van:
Speeltuinen voor de kleine kinderen,
Schooltuinen voor de schoolgaande kinderen,
Volkstuinen voor de volwassenen.
Deze drie typen van voorbereiding en opvoeding bestaan reeds, waar blijft nu hun nuttig effect. Wat de speeltuinen betreft een zeer belangrijke factor, want juist in de prille jeugd op straat vormen zich de boefjes.
Wanneer deze speeltuinen in de nabijheid van de arbeiderscentra zijn gelegen, zullen zij hunne goede werking niet missen.
De schooltuinen moeten vooral zorgvuldig gekozen worden, zij beloven zooveel juist in deze jaren, nu de belangstelling voor de plant van kind tot volwassene reeds aanwezig is.

VROUWENKOP (UITGEVOERD IN HOUT) ▫ ▫ ▫ ▫ HILDO KROP

GEVELSTEEN (IN ZANDSTEEN) ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ HILDO KROP

Natuurlijk dat een proef op een voor cultuur waardeloos terrein, waar alles wat de jongens probeeren moet mislukken, met desillusie eindigt. Met dergelijke mislukkingen bereikt men zelfs het tegendeel, men maakt de kinderen voor eens en altijd afkeerig van dergelijk werk. Neen, het werk der jongens moet à tout prix slagen, dit zal hun eergevoel streelen, de belangstelling voor de plant aanwakkeren.
De volkstuinen hebben reeds veel nuttig werk verricht en zullen dit, op ruime schaal toegepast, blijven doen.
Er is ook getracht door sommige gemeenten met bewonderenswaardig geduld het gehalte van de plantsoenen zeer geleidelijk te verbeteren en werkelijk met merkbaar succes. Het is echter begrijpelijk, dat deze methode alleen in bepaalde wijken kan plaats hebben en geen gelijken tred houden met de snelle uitbreiding onzer gemeenten.
Wat betreft de belangstelling en zorg van bewoners der arbeiderswijken, er is een systeem te bedenken om te bereiken dat hun wijk aantrekkelijk blijft, n.l. het

MEISJESKOP ▫ (IN HARDSTEEN) MIERENETER (UITGEVOERD IN HOUT) HILDO KROP VROUWENKOP ▫ (IN HARDSTEEN)

MOEDER EN KIND VERLANGEN ONTWAKEN ▫ SNIJWERK IN HOUT GIER ▫ (IN IJZER) HONGER ▫ (IN HOUT)

▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ BEELDHOUWWERK DOOR HILDO KROP ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫

toekennen van premies aan die wijken, welke toonen de meeste zorg voor het uiterlijk van hun woning te hebben en voor hun plantsoen. Een proef, deze lieden hun plein zelf in onderhoud te geven, mislukte hetzij door onkunde of door de reeds genoemde bezwaren. Het onderhoud van plantsoenen blijve dus voor de Gemeente, terwijl de goede zorg en netheid van de omgeving beloond worde.

De invloed van een goede woning, een riante omgeving, op stemming, karaktervorming van kinderen vooral, moet eene goede zijn; moeten wij niet alles beproeven om dit tot stand te brengen niet alleen, maar ook te behouden. Het is een onderdeel en uiterlijk misschien niet het gewichtigste gedeelte van de stadsplantsoenen hier besproken, in werkelijkheid kan er van uitgaan eene opvoedende, misschien louterende kracht.

Behalve de genoemde bestaat er nog een tweede oorzaak die de plantsoenen onzer steden weinig interessant maakt, eene bestaande sleur, waardoor alle plantsoenen ongeveer het zelfde karakter hebben. Het plantenmateriaal is zoo uitgebreid, dat een groot aantal schakeeringen in vorm en kleur te maken is, echter ten slotte heeft de tuinkunst den steun noodig van bouw- en beeldhouwkunst.

Is het omdat ons landje zoo vlak is, dat onze gedachten in deze zoo star blijven, zich niet eens verheffen, er zich niet eens een wending voordoet? Waarom moeten wij steeds in het buitenland vinden deze interessante vondsten, al zijn ze soms grof uitgevoerd.

Wij bezitten toch water genoeg voor kunstwerken op dit gebied, beeldhouwers, architecten, maar waar blijft de daad, de uitbundigheid, waar en wanneer zal ze eens los komen.

Mogelijk dat de schok, veroorzaakt door den wereldoorlog, gevolgd door den schok van den vrede de aanleiding zal zijn tot eene verstoring van de gelijkmatigheid, eene kristallisatie der gedachten, ten behoeve van de geweldige eischen die in alle branches gesteld zullen worden.

APHORISMEN VAN OSCAR WILDE

Als iemand een kunstwerk nadert met eenige bedoeling om gezag daarover en over den kunstenaar uit te oefenen, benadert hij het in zulk een geest, dat hij er niet den geringsten kunstindruk van ontvangen kan. Het kunstwerk behoort den toeschouwer te beheerschen, niet de toeschouwer het kunstwerk. De toeschouwer behoort ontvankelijk te zijn. Zijn taak is de vedel te wezen,

GEVELSTEEN ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ H. A. VAN DEN EIJNDE

BEELDJES IN ZILVER ▫ DOOR H. A. v. d. EINDE

waarop de meester heeft te spelen. En hoe vollediger hij onderdrukken kan zijn eigen kinderachtige inzichten, zijn eigen dwaze vooroordeelen, zijn eigen zinlooze denkbeelden van wat de kunst al of niet behoort te zijn, des te meer kans heeft hij het kunstwerk waar hij tegenover staat, te verstaan en te waardeeren.

▫ ▫ ▫

Kunst is individualisme, en individualisme is een verstorende en ontwrichtende kracht. Daarin ligt zijn onberekenbare waarde.

▫ ▫ ▫

Een gezond kunstwerk is de zuivere uitdrukking van des kunstenaars persoonlijkheid in een volmaakte techniek.

▫ ▫ ▫

Het publiek gebruikt de klassieken in een land als middel om den vooruitgang der kunst te dwarsboomen. Zij verlangen de klassieken tot gezagvoerders Zij gebruiken hen als ploertendooders om den nieuwen vorm eener vrije schoonheidsuiting den kop in te slaan.

▫ ▫ ▫

Het verleden is van geen belang. Evenmin als het heden. Met de toekomst hebben wij te doen. Want het verleden is wat de mensch niet had moeten zijn. Het heden is wat de mensch niet behoort te zijn. De toekomst is wat kunstenaars zijn.

▫ ▫ ▫

Een wereldkaart die Utopia niet in zich sluit, is het bekijken niet waard, want zij laat het eenige land weg, waar de menschheid telkens wéer landt.

▫ ▫ ▫

Ik onderscheid drie soorten despoten: den despoot die den baas speelt over het lichaam, den despoot die den baas speelt over de ziel, en den despoot die over lichaam en ziel den baas wil spelen.

De eerste heet vorst, de tweede paus, de derde het volk.

▫ ▫ ▫

De kunsten die er in Engeland het best zijn afgekomen, zijn de kunsten waarin het publiek geen belang stelt.

▫ ▫ ▫

Het publiek vraagt voortdurend van de kunst populair te zijn, zijn gebrek aan smaak te streelen, zijn ongerijmde ijdelheid te vleien, het te vertellen wat het al duizendmaal gehoord heeft, het te vertoonen wat het al lang moede behoorde te zijn om te zien, het te vermaken wanneer het zich bezwaard voelt door een te rijkelijk maal, zijn gedachten te verstrooien als het beu is van zijn eigen stompzinnigheid. Maar de kunst behoort nooit naar populariteit te streven.

▫ ▫ ▫

Van het oogenblik af dat een kunstenaar gaat letten op wat andere menschen behoeven, en de navraag tracht tegemoet te komen, houdt hij feitelijk op kunstenaar te zijn en wordt een vervelend of vermakelijk handwerksman, een eerlijk of oneerlijk koopman.

▫ ▫

AF- EN TOE WENDINGEN

IV

AAN DEN DROEVEN PEINZER

Waarom zou ik mij afwenden, nu de zoete toon van Uw breedgewiekte zangen mijn luist'rend wezen beroert; waarom zou ik mij afwenden van deze kunst der fijngesponnen woorden, al mocht het dan zijn, dat de inhoud van het teere woordenweefsel mijn geest voorbijzweefde en ik vergeefs moest pogen den warrel uwer vloeiende zinnen te ontplooien tot lichtende klaarheid.

Het zij om 't even — de zachtwiegende cadens der vaagomlijnde beelden, die ge voor mijn geestesoog mocht voeren, hielden mijn wezen gespannen en dit is de schoonheid in uw kunst, dat ge oproepen kunt de beelden mijner eigene droomwereld, die naar mij staren als lichtende teekens van de wachtende vraag, van de vraag, die als een gouden toover blinkt in de oogen van het verlangen, dat geen bevrediging, geen antwoord zoekt. Het luchtig siersel van nevelsluiers, dat het weefsel uwer zoetklagende gepeinzen omhuift, is mij lief als de vervlogen herinneringen aan schoone kindergedachten, is mij lief als het gedachtelooze rusten aan helderen waterspiegel, kaatsende de vluchtige gestalten van zwierende wolkjes en helderblauwe hemelteekens.

Gij, zoeker van schoonheid, zoo het u droefde, dat ge niet vinden mocht, gij droeve peinzer, ge weeft de ziel der schoonheid om uw klacht en mij kan het behagen te schouwen de bloesems, die ge spreiddet op de velden uwer schoonheidsdroefenis.

En zoo het mij altijd kon verheugen, om te toeven in de wereld van 't vaag'lijk mijm'ren, zoo ik áf kon wenden de pijnende waarheid van het droomverloren ontwaken, zoo ware mijn blijdschap in uw cantilene zonder einde. Maar niet aan u is het te wijten, als bij de wisseling van droom en waken mijn geest vergeefsche poging doet om in den nevel uwer kunst de blanke waarheid te ontdekken, want de waarheid uwer zangen was bij u en niet bij mij.

En zoo blijft mij bij het waken alleen nog de herinnering aan de schoone droefheid, de droeve schoonheid, die uwer is en niet mijner. Zoo zij het.

▫ ▫ ▫

Zoo wel het is te droomen van schoonheid, zoo fel het is te ontwaken tot werkelijkheid, zoo verblijdend is het de droom van schoonheid en de waarheid der werkelijkheid dooreen te weven tot schoone klaarheid.

En zoo ge van schoonheid droomt en in uw droom verschijnt u de leelijkheid, noemt ge dan de droomschoonheid de ware en de droomleelijkheid de ware? Of is het beeld uwer droomen úw waarheid en niet d e waarheid? De ware schoonheid is niet de schoonheid uwer droom; de ware schoonheid is niet.

Wat is schoon? Uw droom, zoo ze ook leelijk zij, want wie zal u zeggen of wat ge schoon droomdet ook leelijk ware?

En mocht men het u ook zeggen, ge zoudt het niet gelooven, terecht, want uwe schoonheid is in ú, moge ze ook niet bij de anderen zijn.

Om te beginnen waart ge zelf, u zelf genoeg en als dan de liefde uw wezen kwam verlichten, breiddet ge u tot een lichtende alomvattendheid, waarin ge alle wezen insluiten wildet en in den droom uwer schoonheid wenschtet ge alle wezen schoonheid toe. Ge zaagt romdom de wereld vol van leelijkheid en uw liefde leerde klagen, doch uw klacht zal zinken. Uw liefdevol hart zal over 's werelds leelijkheid juichen en de schoonheid, die in u is, zult ge openbaren in het kunnen van uw daad. De kunst uwer schoonheidsdaad zal de innerlijke schoonheid brengen in de wereld, die ge omvatten wilt en ge zult de leelijkheid, die òm u is verheffen tot de schoonheid, die in u is. Er zal dan blijdschap in u zijn om de leelijkheid, die voor u het ledig is, dat ge moogt vervullen.

▫ ▫ ▫

Wel hem, die de wereld van leelijkheid kan beleven zonder ergernis. De droefenis om het leelijke is nog niet een positieve geesteshouding in de wereld van beelding en zoo ge nog niet anders wist dan te treuren over de leelijkheid, dan liet ge deze nog meester over u zelf; het trof u nog niet hoe deze tijd van velerlei openbaring den mensch kennis kon geven in het onderscheiden van 't schoone en 't leelijke en ook kwam het niet tot uw begrijpen, hoe heerlijk voor de kinderen dezer leelijkheid de strijd is om het schoone te herwinnen door de volle overgave aan de kunstdaad, zonder welke de schoonheid niet wordt gewonnen.

De kunstdaad van dezen tijd draagt de teekenen van strijd, van spaarzaam verwinnen en ruimelijk verliezen; wie zal zich daaraan ergeren, zoo hij verstaat, wie, zoo schoonheid in hem leefde en tot openbaren drong, zal niet blijdschap gevoelen, dat hier gestreden wordt, waar vroeger in eenvoud slechts gedaan werd ... zonder strijd.

▫ ▫ ▫

De zoekers naar schoonheid zijn dikwerf veeleischend. Ze verlangen de schoonheid van hun droomen voor zich en „allen" vàn de anderen; ze begrijpen niet, dat „allen", elk voor zich, weer anders eischen en ook zien ze niet in, dat de kunstenaar niet anders kan dan eigen schoonheidsbelevenis geven in zijn kunstwerk. Ze zijn als vriendelijke kinderen, die aan broertje of zusje de maan ten geschenke willen geven en hun beklag doen, als wat ze schenken wilden niet naar beneden komen wil. Ach, het is een streelend ideaal: schoonheid voor allen! Het is een ideaal dat bij het eindigen van den droom vervluchtigen moet, wijl bij het waken het zou heeten: mijn schoonheid voor allen! Het is boven zielig egoïsme niet verheven.

Wie oordeelt, zij onbevangen.

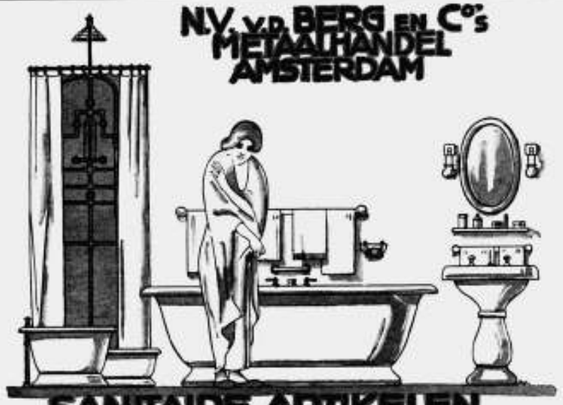

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-,
TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN
N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W.ED. A. KRAAK A Zn
AMSTERDAM
VYZELSTR. 28.
BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5876 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. BOMMEL"
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

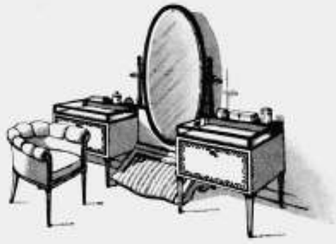

Binnenarchitectuur.
Nusink & Zn.
Looiersgracht 61. Amsterdam.

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG v/h BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

BURBACH & REIMAN

AMSTERDAM

PRINSHENDRIKKADE 126

SMALSPOOR

BESCHIKBAAR

WEGENS UITBREIDING
DER ZAKEN ZIJN DE
WERKPLAATSEN
VAN
W. GIEBEN
VERPLAATST
NAAR DE
LIJNBAANSGR.
208-209

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
AMSTERDAM
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
VOOR „WENDINGEN"

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
WORDEN GAARNE VERSTREKT

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BESCHIKBAAR

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK
SCHIEDAM

FABRIKANTEN VAN DE

ASBEST-SULFIETPLATEN
MERK

„HASA"

ONZE HASAPLAAT IS EEN NIEUWE ASBEST-CEMENTPLAAT MINDER BREEKBAAR EN GOEDKOOPER DAN DE GEWONE ASBEST-CEMENT. HET MATERIAAL VOOR PLAFONDS, PANEELEN EN BETIMMERINGEN

VRAAGT MONSTERS EN PRIJSOPGAVE

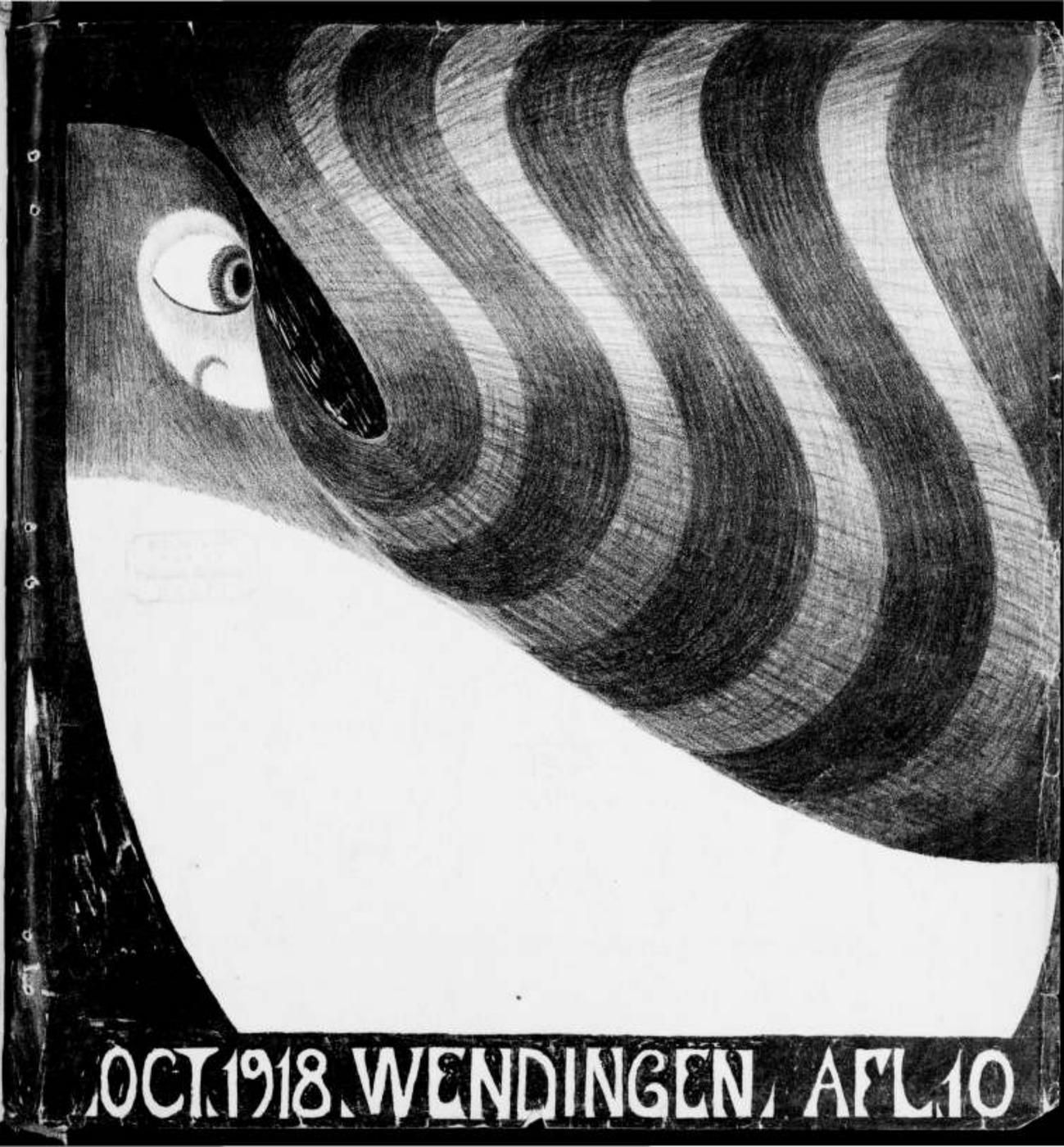

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270

AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE

ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

LIMPER & Co's

BOUWMATERIALENHANDEL

AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT

MERKEN:

RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:

CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK

„DE VESUVIUS"

v/h VAN DEN BERG & VIËTOR

OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT

DAKEN

STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS

VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS

VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

OCTOBER NUMMER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

OMSLAG VAN DIT NUMMER ONTWORPEN DOOR J. DE MESQUITA

INHOUD

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ
DOOR ARCH. J. M. VAN DER MEY

TWEE HOOFD-RICHTINGEN DOOR
ARCHITECT J. L. M. LAUWERIKS

WONINGRAAD EN ARCHITECTENLIJST DOOR X. Y. Z.

UIT DE PHILOSOPHIE VAN
DIETZGEN

OVER POSTZEGELS DOOR E. J.
KUIPERS, MET 26 REPRODUCTIES

AF- EN TOE-WENDINGEN DOOR
ARCHITECT J. F. STAAL

OMSLAG PROG. CONCERTGEBOUW
DOOR R. N. ROLAND HOLST (ILL.)

WINKELGEBOUW MET WOON- EN
WERKKAMERS TE AMSTERDAM
ONTWERP VAN G. F. LA CROIX (ILL.)

WINKELGEBOUW TE AMSTERDAM
ONTWERP VAN G. F. LA CROIX (ILL.)

'T ZWALUWNEST TE HOOG-SOEREN
DOOR A. H. WEGERIF Gz. (2 ILL.)

LANDHUISJE TE BUSSUM, ARCHITECT J. RODENBURGH (2 ILLUSTR.)

BUITENHUIS TE OVERVEEN, ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr. (2 ILL.)

VILLA VIJSELHOF TE LAREN, ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr. (2 ILL.)

VILLA ZWAANSPRENG BIJ APELDOORN, ARCHITECTEN HEINEKE
EN KUIJPERS (2 ILLUSTRATIES)

VILLA TE SCHOORL, ARCHITECTEN
HEINEKE EN KUIJPERS (ILLUSTR.)

INTERIEURS (POTLOODTEEKENINGEN) DOOR E. J. KUIPERS (4 ILL.)

LITHO IN GOUD EN ROOD

DOOR RN ROLAND HOLST

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. L. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED:-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I No. 10 30 OCT. 1918

BOUWKUNST EN MAATSCHAPPIJ, DOOR J. M. VAN DER MEY

Er is ten allen tijde een merkwaardig verband tusschen de wijze waarop de Samenleving wordt geregeerd en de wijze waarop de Bouwkunst zich manifesteert.
De meer of minder directe invloed van het volk, Demos, op het organisch beheer der Samenleving weerspiegelt zich in het karakter der Bouwkunst. En hoe krachtiger en zuiverder het democratisch bewind, hoe rijper en voldragener de Bouwkunst, en omgekeerd kan men uit het verloop der bouwkunstige uitingen, als van een barometer, de regeerwijze van het betreffende tijdperk terugvinden.
In tijden van priesterheerschappij, als in de Egyptische en Babylonische beschaving, rustende op religieuze dogmatiek, verstart de Bouwkunst al zeer spoedig tot een wiskundig formalisme, daar zij niet door den levenden adem van het volk wordt beroerd, integendeel alleen door ingewijden wordt beoefend.
Hoe geheel anders is in de Grieksche Samenleving de wijze waarop het volk, al of niet somtijds gewelddadig overheerscht deel neemt aan het staatsbewind, over belangrijke vraagstukken door volksstemming beslist en een Bouwkunst heeft, trillend van innerlijk leven en ontroerend; en hoe treffende waarschuwing kunnen wij zien in de tegenstelling tusschen de Spartaansche maatschappij, eigenlijk geen volk, maar een verstarrend militairistisch organisme, zonder noemenswaardige Bouwkunst, en de Atheensche, het klassieke beeld van een volkssamenleving, wel ten ondergaand ten slotte aan de te ver gedreven consequentie van de aanklevende fouten, maar gedurende den bloeitijd het aanzien gevend aan een Bouwkunst bijna zonder weerga.
Het Romeinsche materialisme van een volk, nuchter van zin, missend de harteklop van een religie en beschaving als de Grieksche, doch zonder heerschende priesterkaste, brengt het in zijn groote maatschappelijke uitingen, niet verder dan tot een rijk uitgedoste nuttigheidskunst. Wel bevat dan de Bouwkunst elementen waarmede een groote schoonheid ware te bereiken geweest, maar deze worden niet tot leven gewekt.
In het bruisende leven van het middeleeuwsche Gildenbedrijf, waar de steden zijn één roering van volksleven, vertoonend een vrij zuiver beeld van eene industrieële samenleving zonder nog de schadelijke en eenzijdige overdrijving van den modernen tijd, vindt de Bouwkunst een allergunstigsten voedingsbodem. Evenals in de Grieksche samenleving vindt de Gotische in de Bouwkunst het middel tot uiting geven van hetgeen haar doortrilt en nauwkeurig kan men in het verloop der Bouwuitingen den invloed nagaan der heerschende geestesstroomen zoowel als der politieke beroeringen.
Ook in de Italiaansche steden in de Gemeenebesten van de vroeg-Renaissance, echte volksrepublieken soms, in schijnbare tegenstrijdigheid overheerscht door zelfgekozen tyrannen, een verschijnsel dat ook in de Grieksche staatjes voorkwam en een treffende reactie, soms geneesmiddel schijnt op de schommelingen der Demagogie, komt de Bouwkunst tot ware grootte.
Eerst met het overheerschend staatsbedrijf van het caesarisme, waarbij het volksbewustzijn in den staat weer terugzinkt tot minderwaardigheid en onmondigheid, daalt de Bouwkunst weer geleidelijk en onafwendbaar tot de lage plaats van den tegenwoordigen tijd.
Oefent de meer of mindere directe bemoeing van de Demos op het staatsorganisme een wisselwerking op de Bouwkunst uit, niet minder groot is de invloed van de soort menschen die de leiding van den Staat in handen houden.
In alle tijden van grooten invloed van de religie dogmatiek vinden wij geestelijken, priesters, onder de staatslieden, minder als directe heerschers dan als geestelijke leiders. Hun invloed op de Bouwkunst is bijna altijd verstarrend.
Evenzoo zijn de staatslieden der Romeinsche samenleving, krijgslieden-juristen, niet in staat leiding en bezieling te geven aan de Bouwkunst, hoewel zij steeds trachten door middel van de Bouwkunst uiting te geven aan hun machtsvertoon.
Bizonder fnuikend voor waren bloei werd de te ver gedreven gezags-centralisatie, culmineerend in de regeering

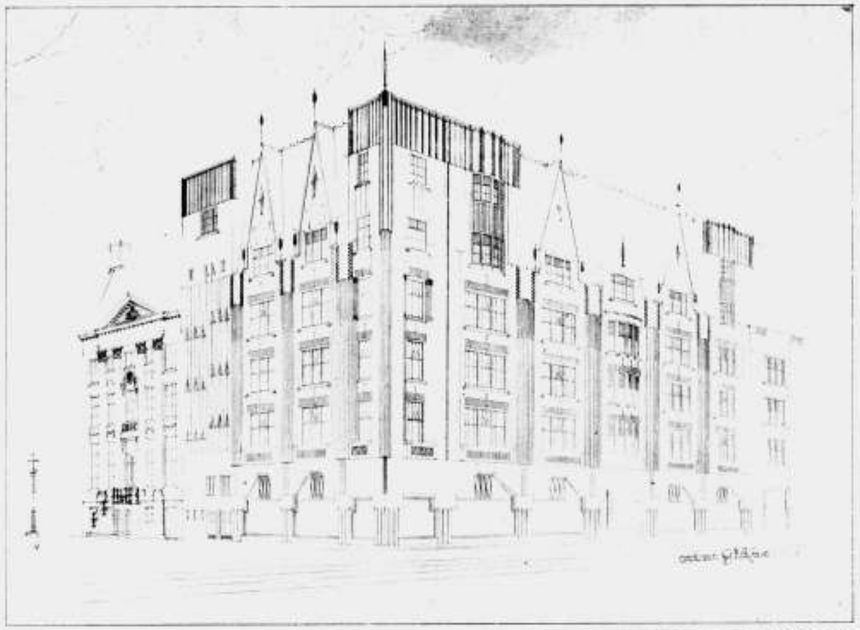

WINKELGEBOUW MET WOON- EN WERKKAMERS □ HOEK KEIZERSGRACHT EN VIJZELSTRAAT TE AMSTERDAM
ONUITGEVOERD PROJECT (1916) □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ ARCHITECT G. F. LA CROIX

der Lodewijken en hunne afstralingen, onder de gevolgen van welk regiem wij thans nog steeds lijden.

Slechts in de volksrepublieken van de Grieksche samenleving en de Italiaansche Renaissance, evenzoo in de daarmede gelijkwaardige gilden- en stadsgemeenebesten der Middeleeuwen vindt de Bouwkunst zijn rechte steun in de personen der Staatsleiders, en merkwaardig genoeg, is het dan steeds het intellect der Gemeenschap, deelnemend en leidinggevend aan den staat, die tevens den weg weet te effenen voor een goed begrip en levensvoorwaarden der Bouwkunst.

Niet de eigenlijke demagogen, want, natuurlijk verschijnsel, slechts de besten en fijnstvoelenden der samenleving kunnen de bestaans- en ontwikkelingsmogelijkheden der Bouwkunst voorvoelen en voorbereiden.

Men zou als algemeene regel kunnen aannemen: zal er een bloeitijdperk voor Bouwkunst zijn, dan is het noodig, dat de fijnst besnaarde, tevens krachtigste figuren der intellectueele samenleving lust en moed gevoelen om de leiding van den Staat in handen te nemen.

Hoe zijn nu de omstandigheden in de tegenwoordige samenleving, daarbij alleen het zoogenaamde werken, allerwege in staats en intellectueele roering, beschouwend?

Scherp afgeteekend zien wij drie soorten Staat: autocratie, democratie en zoogenaamde anarchistische demagogie.

De tegenwoordige autocratiën zijn een rudimentaire nawas der Lodewijktijden, waarbij als nieuwe samenlevingsfactoren de ultramoderne industrialisatie en commercialisme komen. Dit bizonder verward samenstel van onevenwichtige staatshandelingen heeft een zoodanig verbijsterenden invloed op de Bouwkunst, dat deze in die landen verwordt tot een wonderlijk modern barbaarsche uiting zonder de charme van het naieve primitieve. Deze Bouwkunst heeft geen toekomst en is reeds bezig zijn natuurlijken dood te sterven onder den invloed van het wereldgebeuren.

In de in gisting verkeerende landen, waar in plaats van geregeld staatsbeleid de anarchie hoogtijd viert, is zooals vanzelf spreekt, van een weldoenden invloed der Samenleving op de Bouwkunst vooreerst geen sprake.

Rest nu de meer of minder democratisch geleide landen te beschouwen.

Door middel van de volksvertegenwoordiging neemt het volk zoogenaamd deel aan het staatsbeleid.

Dit systeem lijkt eenigszins op een eigenlijke democratie, in werkelijkheid heeft het volk zoo goed als geen aandeel aan het bewind, en als noodwendig gevolg van het ontbreken van de rechtstreeksche aanraking, ook zoo goed als geene belangstelling er voor. Hoogstens kritiek.

De staatszaken in deze democratische samenleving worden geleid door groepjes menschen, politici, niet rechtstreeks voortgekomen uit de zeer rijke en veelzijdige Samenleving als zoodanig, maar regeeren als een apart vak, politiek, beschouwend.

Speciaal in ons land wordt dan ook het regeeren teruggebracht tot regelen van reeds bestaande toestanden en vormen der samenleving door wetten. Van organiseeren, vooruitzien, leiding geven aan de Samenleving, zoo goed als geen spoor.

De regeering bestaat uit wettenmakers, geen leiders. Begrijpelijkerwijze vindt men onder deze politici veel juristen en zoo goed als geene figuren, die in de werkelijke Samenleving een groote plaats innemen als organisator.

Het ligt voor de hand dat in zulk een land de Bouwkunst tevergeefs naar de haar toekomende plaats zoekt.

Het eigenlijke volk, dat geen Samenleving in den hoogeren en klassieken zin bezit, kent de Bouwkunst ternauwernood, van gebruiken als middel tot uitdrukking van hetgeen er leeft en werkt in de Menschheid is dan ook absoluut geen sprake; als een kasplant, teer en kostbaar, wordt zij beschermd door het fijner voelende deel der natie, zonder dat zij den rijken en rijpen voedingsbodem vindt, noodig voor de schoone en krachtige ontplooing.

Begrijpelijk en droevig tevens, dat de Bouwkunst, inplaats van te zijn het sterke instrument der volksziel, ontaardt tot het sentiments-werktuig van een klein aantal begaafden, die, haar niet kunnende geven de materieele verhoudingen noodig voor normale groei en bloei, haar misbruiken om uiting te geven aan hun individueele gevoelens.

Van hoogerhand wordt mede de Bouwkunst beschermd en verzorgd met veel particuliere welwillendheid, maar een integreerend levensonderdeel van den Staat is zij niet en met weemoed denken wij onwillekeurig terug aan den tijd van Pericles, toen het volk Athene in een elan van geestdriftig staatsbewustzijn de gelden voteerde noodig voor den bouw en versiering van het Parthenon.

Hoe is nu in die betreurenswaardige toestand verbetering te brengen?

WINKELGEBOUW □ □ □ □ □ GEVEL HEERENGRACHT
ONUITGEVOERD PROJECT (1916) □ ARCHITECT G. F. LA CROIX

De algemeene oorzaak van de tegenwoordige malaise is niet zoozeer onmacht als wel onverschilligheid. Wel licht schijnbaar geen concreet ideaal de Samenleving voor, maar de Wereldsamenleving is zoo vol van levende gedachten, dat het mogelijk moet zijn een stimulans te vinden voor een betere ontwikkeling en levensvoorwaarden der Bouwkunst, vooral als men overweegt hoe ontzettend gevorderd de techniek is, zoodat de Bouwkunst, hadde zij levenskracht, vervoegen kon over een mogelijkheid van technisch kunnen, zooals de wereld nog nimmer kende.

Is er dan heil te verwachten van een betere leiding der staatszaken? Ongetwijfeld. Indien de menschen, van nature aangewezen en zich bewegende in den gang van het leven als organisators en leiders, niet alleen materieel maar tevens ideëel, in één woord als het fijnervoelende deel der Menschheid de kracht vinden zal, ook tevens de staatvoorgangers, werkelijke regeerders der samenleving te zijn, dan zullen er voor de Bouwkunst betere tijden aanbreken.

Moge die tijd niet verre zijn.

□ □

„'T ZWALUWNEST" □ HOOG-SOEREN □ ARCH. A. H WEGERIF Gz.
GEBOUWD IN 1917 □ □ □ □ □ □ □ BOUWSOM f 7500

TWEE HOOFD-RICHTINGEN DOOR ARCHITECT J. L. M. LAUWERIKS

Onder de architecten, die eene historische richting in hunne bouwwerken meer of minder navolgen, zijn wij gewoon, twee hoofdgroepen duidelijk te onderscheiden. De eene groep omvat alle volgelingen der klassieken, die zich de voortzetting der antieke traditie van Griekenland, Rome en der Renaissance ten doel stellen, de andere groep, zoekt de beginselen der christelijke kunsttijdperken te doen herleven, ook bij andere kunstuitingen, valt iets dergelijks, hoewel minder duidelijk, waar te nemen. Men denke slechts aan den bedevaartgang der schilders en beeldhouwers naar Italië, om den geheelen omvang van dit verschijnsel te begrijpen.

Wij zijn ook eenigszins vertrouwd met het denkbeeld, dat deze twee groote kultuurstroomingen, een machtigen invloed uitoefenen op het geheele maatschappelijk leven der westersche beschaving; en dat wij hier te maken hebben met dieper liggende verschillen in religieuse opvattingen, en ten slotte met tegengestelde denkbeelden van wijsbegeerte en niet minder, met fundamenteel verschil in aanleg en psyche, van verschillende rassengroepen en van steisels der menschelijke ontwikkeling. Van een westersch standpunt bezien heeft de antieke beschaving haar begin in den mythischen Orpheus, wiens esthetisch muzikaal genie een symptomatisch schijnsel werpt over de geheele, in hem culmineerende grieksche kultuuridee. Voor een goed inzicht in het karakter der Griekse kunstkultuur is de kennis der kunst van Egypte ten zeerste bevorderlijk en men heeft dan ook herhaaldelijk de kunstvormen dezer beide volken met elkander vergeleken. Ondanks het groote verschil in religieuse en godsdienstige opvattingen en in het geheele verschijnsel dezer beide kunstuitingen wordt men toch ten zeerste getroffen, door onloochenbare overeenkomsten der details, zelfs in de grondvormen.

De egyptische kunst heeft een embryonaal karakter, zij is zwaar, cyclodisch en krachtig. Er wordt veel materiaal gebruikt en weinig ruimte vrijgelaten. Zij bepaalt zich tot weinig elementen, de ledematen zijn vast aan het lichaam gesloten. Zij bereikt een sterk dynamisch effekt; door uiterste samentrekking der potentie. Er is nog weinig bepaalde vormontwikkeling, waardoor geslotenheid naar buiten ontstaat. De tempels zijn met de aarde vergroeid, werken daardoor tellurisch, de dominante is die van het mineraal. De statische krachten in de steenmassa's zijn meestal onontbonden vastgehouden en indien zij in zware zuilen en balken tot scheiding komen, zijn zij meer geweldig dan esthetisch van uitdrukking.

Hier is nog alles in zijn eerste stadium der ontwikkeling in dien zin, dat de eerste grondbeginselen der kunst op hoog-volkomen wijze zijn uitgezegd. Het idee waarop zij berusten, is dat der Eenheid, in haar mysterieus karakter bij den aanvang zijner openbaring.

De grieksche kunst berust op hetzelfde grondelement, doch ontwikkelt het op eene nieuwe wijze. De statische krachten worden zuiver ontbonden en naderen zelfs de grens der wetenschappelijke formule.

De steenen balk der tempels wijst op het houten prototype, een allermerkwaardigst bijna ontoelaatbaar voorbeeld van begripsoverdracht, der eene techniek op de andere, waardoor tevens de kiem gelegd wordt voor den lateren ontwikkelingsgang. Dit is tegelijk de achilleshiel der grieksche bouwkunst, want later zal de romeinsche boog, deze logische fout gaan corrigeeren en daarmede een nieuwe stijl inleiden. De houtbouw gedachte, bepaalt het geheele karakter der grieksche kunst. De pijler wordt zuil, alles ademt luchtigheid en er komt iets van het bevallige plantenrijk in de geheele vormgeving. Daarmede schijnt zooals te verwachten was, tevens een lineaar-element bij deze kunst, dat zich sterk uitdrukt, in het maken van veel evenwijdige lijnen, in profileeringen en lijsten dat ten slotte zal voeren tot

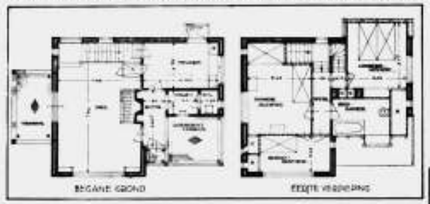

„'T ZWALUWNEST" □ HOOGSOEREN □ ARCHITECT WEGERIF

van schelp en huid. Het is het beginsel van organische vormplastiek en de invoering van een beeldhouwachtige idee in de bouwkunst. De schelp en de huid zijn orgaeene overlading der omlijstingen, die in de Renaissance al het andere zullen verdringen.

Het bevallig aanzien der grieksche kunst ontleent zij, aan de motieven, die aan het plantenrijk zijn ontleend, of juister nog omdat zij het natuurlijke als uitgangspunt neemt.

Het was Pythagoras de grieksche wijsgeer, die het woord „kosmos", invoerde d. w. z. eene natuurlijke orde der dingen en de geheele grieksche kunst is van dit denkbeeld doortrokken, zij berust op natuurlijke wetten, houdt zich met de natuur bezig en werkt daarom hoofdzakelijk op de zintuigen, want onze zintuigen zijn de organen waarmede wij den kosmos waarnemen. De zintuigen zijn het ook die van den kosmos een onuitwischbaren indruk van schoonheid ontvangen zooals trouwens de geheele natuur dit ook doet. Kosmos en schoonheid zijn begrippen die geheel samenhangen want de kosmos is het schoone uiterlijke gewaad van het Innerlijke.

In de natuur treft ons het bloeiende, steeds zich verjongende leven, steeds frisch en krachtig en hetzelfde jeugdige, bijna elegante, levenskrachtige, is ook het kenmerk der grieksche kunst. Ondanks veel verschil in uitdrukking met de egyptische kunst, is er toch ook veel overeenkomst, doordat de grieksche kunst, eveneens in hoofdzaak, haar karakter aan het eenheidsbeginsel ontleent.

Bij een griekschen kop b.v. komt dit zeer sterk te voorschijn bij alle fijnheid van vorm en bewerking is er toch een zekere zwaarte alsof er een sluier over ligt, die alle vormen als het ware normaliseerde en daardoor hun individueel uiten terug hield. Dit is niet alleen het gevolg der noodzakelijke styliseering waaraan elk kunstvoorwerp onderworpen is, doch ontstaat uit de grieksche kunstidee, die gewoon is de dingen kosmisch, d. w. z. syntetisch te bezien, het is wijsbegeerte op estetisch

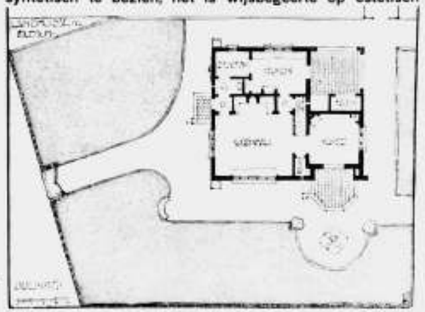

LANDHUISJE TE BUSSUM □ □ ARCHITECT J. RODENBURGH

LANDHUISJE TE BUSSUM □ □ GEBOUWD IN 1917
ARCHITECT □ □ □ □ □ □ □ □ □ J. RODENBURGH

terrein overgebracht, want het waren ook de Grieken die in wijsbegeerte hebben uitgeblonken. De kosmische beschouwing der dingen, is eigenlijk wijsbegeerte. De grieksche tempel munt uit, door duidelijkheid en helderen eenvoud, het is eene wijsgeerig estetische gedachte, in eenige simpele vormen vertolkt. Hij is tegelijk, de meest estetische uiting daarvan; en merkwaardigerwijze toont de grieksche tempel ook alleen van buiten zijne volle schoonheid, het innerlijke is aan het uiterlijke meer dan ondergeschikt.

In het algemeen namen de Romeinen de vormenspraak der Grieken over, zeer zeker misten zij het vormgevoel, dat de gelijkwaardige uitdrukking was van het innerlijke wezen der Grieken. Het zou eerder verwonderlijk geweest zijn, indien zij de Grieksche vormen, zonder meer, hadden voortgezet. Zij waren te zeer vervuld van andere dingen, dan dat zij zich bijzonder veel moeite gaven om iets te verkrijgen wat feitelijk niet tot hun wezen behoorde.

En toch zijn het de Romeinen die feitelijk de Grieksche kunst door een nieuw beginsel gingen vervangen en die de grondleggers zijn van een nieuwen stijl want zij vormden den overgang naar eene andere periode. De meest diepgaande verandering, is de invoering van den boog, want daarmede is feitelijk het grondbeginsel der grieksche kunst verlaten en begint een nieuw tijdperk in de bouwkunst. Men ziet dat de Romeinen niet meer het innige verband met het natuurlijke hebben. De grieksche losheid en bevalligheid en jeugd en frischheid zijn met hen verdwenen. Van de Romeinsche gebouwen zijn de waterleidingen en utiliteitsgebouwen de meest kenmerkende. Evenzoo is de boog eene meer wetenschappelijke overspanning, terwijl de horizontale balk eene wijsgeerig estetische idee vertolkt. De rechte lijn

BUITENHUIS TE OVERVEEN ◻ GEBOUWD IN 1916
BOUWSOM f 37000 ◻ ◻ ◻ ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr.

vertegenwoordigt eene richting, zij is eenvoudig en duidelijk, doch de boog is als vorm hoogst gecompliceerd, hoewel als constructieelement in steen het eenig juiste. Een romeinsch gebouw zonder de voorgeplakte schijnarchitectuur, doet bijna romaansch. De Romeinen maakten ook een scheiding tusschen het constructieve cn het decoratieve element in de bouwkunst. Dit decoratieve beginsel werd in de Renaissance en de latere tijdperken, tot een afzonderlijke architectuuruiting verwerkt over welker innerlijke waarde men van meening kan verschillen, doch die niettemin een groote bestaansreden bezit en prachtige monumenten te voorschijn riep.

Over het geheel genomen gelijkt de romeinsche kunst op de grieksche en is ook de hoofdindruk gelijksoortig, zoodat beiden tot dezelfde soort van idee behooren. Doch het cosmisch-wijsgeerige beginsel verliest eenig terrein, dat door de psychische elementen wordt overgenomen. Vooral in het beeldhouwwerk is dit duidelijk herkenbaar. Zeer vaak maakt de vormvolkomenheid plaats voor de uitdrukking, het objectieve voor het subjectieve en daardoor wordt het accent van buiten naar binnen verlegd en in plaats van het cosmologisch beginsel treedt het psychologische op den voorgrond. Het cosmologisch beginsel is dat der Eenheid, het is de synthetische blik van den mensch die het heelal beschouwt, zijn wetten erkent, en zich als eenling daaraan volkomen onderschikt maakt. Het is Oedipus die de cosmische wetten eerbiedigt en er onder gebukt gaat wetende dat hij ze slechts kan ondergaan en er aan gehoorzamen. Hij ziet in zich zelf slechts een voorwerp in der goden hand — dat bepaalt zijn tragisch standpunt en kenschetst tegelijk het dramatisch karakter der Grieksche kunst. Een titanenstrijd waarin de mensch slechts als dulder zijn plaats erkent en daarvan de uitkomst verwacht.

Bovenstaand overzicht duidt op eene beschaving, welke geologisch de landen omvat, die zich om de middellandsche zee groepeeren en tot de westersche cultuur behooren. Chronologisch is het de voorchristelijke periode in Europa. Van een religieus standpunt bezien, zijn de estetische faktoren zeer sterk overwegend. Het werk door de Romeinen begonnen, vindt zijn consequente voortzetting in de volgende perioden. De ontwikkeling van den gewelfbouw begint reeds in de Byzantijnsche architectuur en dit wil zeggen, dat het boogbeginsel van overdekking, dat aanvankelijk cylindrisch als tongewelf werd toegepast en dus gebrekkig bleef, nu ook in twee dimensies, dus als ruimte overdekking in den waren zin wordt opgevat. Niet de cylinder is hiervoor de noodzakelijke oplossing, doch de bol met zijn buiging in twee afmetingen. Feitelijk is dit het principe der schelp en van alle organische vormen wier bouw en vorm zich niet bepalen tot de eenvoudige meetkundige vormen, doch die volledig gebruik maken van alle mogelijkheden van het buigzame vlak. De overdekking der gebouwen heeft plaats door middel van zoo dun mogelijke plastische steenen wanden, die meer aan het dierenrijk zijn ontleent en iets vertoonen van de soepelheid

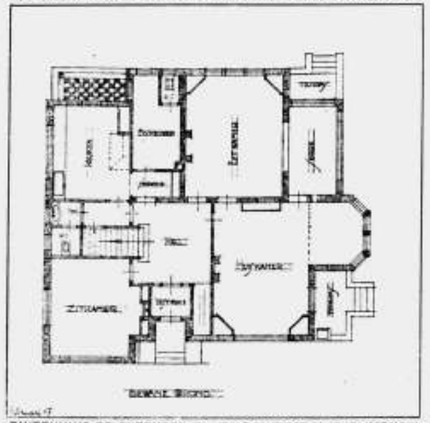

BUITENHUIS TE OVERVEEN ◻ ◻ ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr.

nische elementen, die een diervorm omsluiten en het dier is een bewegelijk zelfstandig wezen, dat een eigen levenscentrum bezit en welks vorm en verrichtingen geheel daardoor wordt bepaald. Het is niet meer de cosmos, doch meer een microcosmos, die hierbij optreedt, niet meer de eenheid van een onmetelijk geheel, doch de weerspiegeling daarvan in myriaden van kleine centrums. Het is niet de eenheid doch de veelheid.

Het omgroeien van den kern van binnenuit, doet de waarde van dat innerlijke als hoofdzaak te voorschijn treden. Het innerlijke in den vorm echter, is de ontstaanswijze van dien vorm, hoe hij gebouwd is, en daarmede is dus het constructive beginsel in den voorgrond gekomen, zij het dan ook ten koste van het estetische. Dat nu wat het innerlijke leven naar buiten drijft om den vorm te doen uitgroeien, is de levenswil en de begeerte en later het geheele samenstel der innerlijke vermogens de emoties en aandoeningen, kortom de psychische krachten.

De verdere voortzetting van den christelijken stijl in de vroeg-Italiaansche Kerken, vertoont nog eenige bijzondere eigenaardigheden. Naast het constructief gebruik van den boog, werd ook de circelvorm als decoratief element gebruikt. De grieksche tempel met zijn rythmus van horizontale en verticale lijnen, had voor den cirkel nog geene toepassing, eerst later vinden wij in de romeinsche architectuur den boog en daarmede ook den cirkelvorm als versieringsmotief. De christelijke kunst heeft hiervan een meer overwegend gebruik gemaakt, omdat deze vorm een integreerend deel van haar grond-

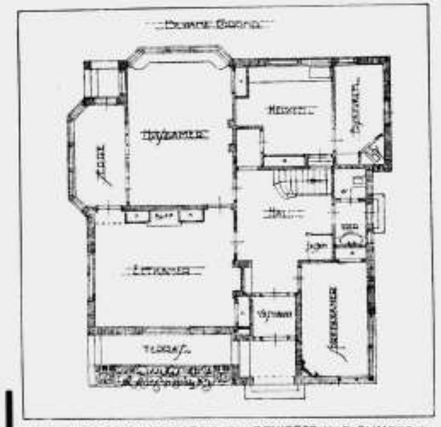

VILLA „VIJSELHOF" TE LAREN ◻ ARCHITECT H. F. SIJMONS Jr.

VILLA „VIJSELHOF" TE LAREN ◻ ◻ ◻ BOUWSOM f 12500
ARCHITECT ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ H. F. SIJMONS Jr.

beginselen uitmaakte. Want uit den aard der zaak, en geometrisch beschouwd, zijn de horizontale en de vertikale lijn de uitdrukking der zwaartekracht en der materie, die hun symbool hebben in het vierkant en den kubus. De cirkel en de kromme lijn, de bol en soortgelijke lichamen hebben een geheel ander karakter en wij treffen deze dan ook overal bij de hooger georganiseerde natuurvormen aan.

Door het gebruik van den cirkel, die een verdeeling in zes deelen direkt op den voorgrond plaatst, zien wij ook den driehoek als vorm veelvuldig aangewend; tegenover het stabiele karakter van het vierkant vertegenwoordigt hij een beweeglijk element. Zoodat reeds, in de grondvormen waarvan een stijl zich bedient, eene duidelijke uitspraak zijner beginselen valt op te merken.

Het is te verwachten, dat een zuiver constructieve stijl, ook den driehoekigen vorm van het dak logisch zal uitwerken, en wij zien dan ook, bij alle christelijke kerken, de dakvorm met voorliefde als hoofdmotief optreden, terwijl de latere spitsboogvorm daarvan de natuurlijke en gelijkwaardige uitdrukking vormt in gebogen lijnen. Er is dus geometrische en estetische harmonie tusschen den spitsboog en den driehoek, beide behooren bij elkander, vullen elkander aan zijn elkanders logische vervollediging.

Bij den romaanschen stijl vindt men de kenmerken der romeinsche bouwkunst hoewel minder zwaar, weder terug. De boog echter is daar steeds dragend constructief, nooit decoratief, toegepast en in den geheelen bouw is het constructieve beginsel met uiterste consequentie volgehouden. Hiermede wordt dus het innerlijke bouwelement als hoofdfactor erkend en de bouw herinnert

VILLA „ZWAANSPRENG" BIJ APELDOORN ◻ GEBOUWD IN 1912
BOUWSOM f 18000 ◻ ARCHITECTEN HEINEKE EN KUIJPERS

aan de schelp die zich van binnen uit vormt. Opvallend is nu ook het toepassen der verticale lijnen, een verschijnsel dat reeds bij de vroeg italiaansche kerken te zien is. Bij de grieken domineeren daarentegen de horizontale lijnen terwijl zij door de verticalen der zuilen estetisch in evenwicht gebracht worden. Hierin ziet men wederom de erkenning, van den hoofdinvloed der natuurkrachten, die den bouw hun wil opleggen. Bij de Romaansche kerken echter zijn het de verticale lijnen die hunne hoofdheerschappij aankondigen, een streven dat reeds in de romeinsche architectuur was voorbereid daar de gewelfde overdekking, het gebruik van muurversterkingen in den vorm van lisenen of steunberen noodzakelijk maakte.
De vroegchristelijke kerken toonen, buiten hunne voorliefde voor den boog, der verdeeling der ruimte van het inwendige en de noodzakelijke kenmerken der constructieve eischen, nog weinig van het latere karakter, daarvoor staan zij nog te zeer onder de heerschappij der klassieke kunst. Wel echter valt eene typische onverschilligheid tegenover vormproblemen op te merken, waardoor zij zonder meer de vormmotieven der klassieken overnemen. Het moet trouwens worden erkend, dat de vorm geheel tot het uiterlijke estetische wezen der dingen behoort, en dus bij uitstek het kenmerk der klassieke kunst uitmaakt, de volmaakte schoonheid in vorm, is datgene wat door de antieken is bereikt en waarin zij door geen andere kunst zijn geëvenaard. Hiertegenover plaatst de christelijke kunst het beginsel van den inhoud en levert daardoor de noodzakelijke aanvulling van het antieke ideaal der vormschoonheid. Het innerlijk der dingen is, zooals reeds werd aangetoond, de impulsie en de motieveering, dus ook het redegevende of rationeele beginsel, zonder hetwelk men niet zeggen kan waarom de dingen zijn zooals zij zijn. Het zichtbaar laten der constructie is eene bouwkundige uiteenzetting, waarom het gebouw zus of zoo gemaakt is, en dit is wederom niet een tevreden zijn met het laten zien van een resultaat, doch het demonstreeren waarom en hoe dit bereikt werd. De eene weg is eenvoudig laten zien hoe het is, het nu verder aan den beschouwer en zijne zintuiglijke opvatting overlatend om er mede te doen wat hem goeddunkt. De andere weg is die der overtuigende redeneering. De eene manier is autokratisch de andere demokratisch in haar innerlijk wezen.
In de romaansche kerken, ziet men reeds in het inwendige de vertikale lijnen naar boven schieten in den vorm van diensten die gewelfbogen steunen. Daardoor ontstaat

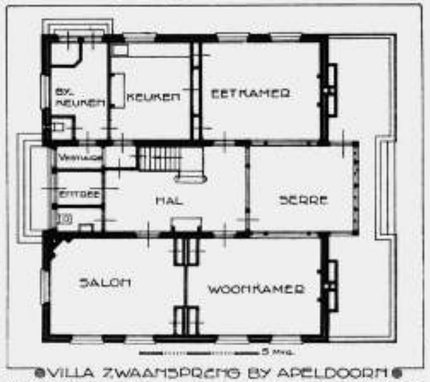

●VILLA ZWAANSPRENG BY APELDOORN●
ARCHITECTEN ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ HEINEKE EN KUIJPERS

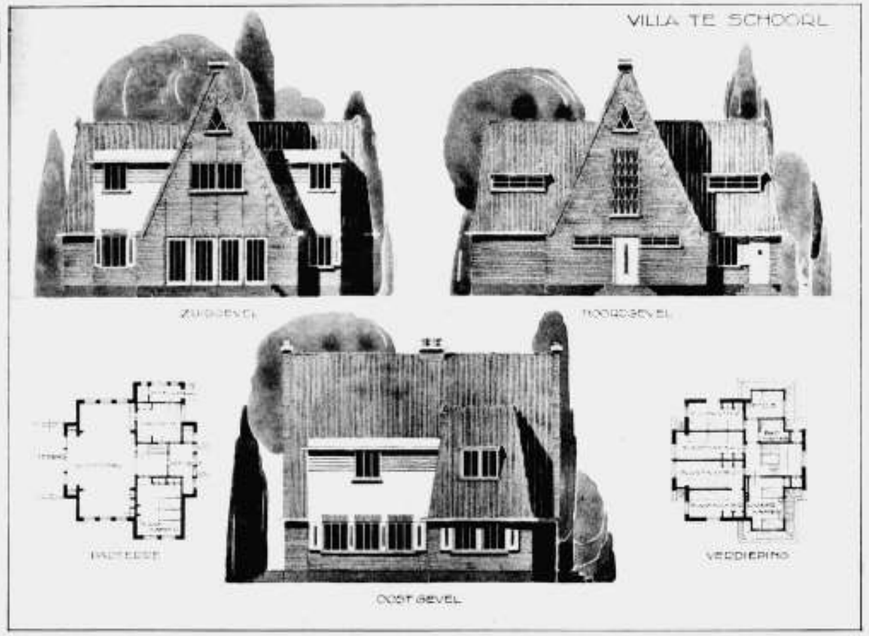

VILLA TE SCHOORL (NOORD-HOLLAND) ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ARCHITECTEN HEINEKE EN KUIJPERS

ook in het inwendige, een reeks van vertikale lijnen, die den geheelen rythmus bepalen en die in de latere Gothiek tot een bosch van slanke lijnen oprijzen. Het detailleeren der vormen neemt gaandeweg toe en meer en meer ziet men dat niet de eenheid, doch de veelheid, het overheerschende karakter bepaalt.
In de Gothiek, komt nu alles tot culminatie. De vertikale lijnen van buiten en binnen nemen steeds meer de overhand en bij een gebouw als de Dom van Milaan is de uitwendige massa minder nog een gedicht in steen, dan een warrelende massa van lekkende vlammen die ten hemel stijgen, het is als of men in een groote vuurzee staart, met duizenden van tongen die in trillende beweging zijn. Dit is het wat ons het overheerschen van den driehoek reeds aankondigde, want de driehoek is het symbool van het vuur, zooals het vierkant dat der aarde is.

Van buitengezien zijn de kathedralen bijna te vergelijken met lichamen waarvan de zenuw en vaatstelsel blootgelegd zijn, zoozeer is het karakter der kenbaarmaking van het innerlijke in het wezen dezer bouwkunst doorgedrongen. Duizenden van kleine onderdeelen vragen de aandacht en werken in het eerst bijna overweldigend door hunne veelheid. Hier heeft niet de eenheid doch de particularisatie haar hoogtepunt bereikt.
In de beeldhouwkunst treft ons hetzelfde verschijnsel. De figuren zijn schraal en lang met energisch sprekende, overdreven bewegingen. De gelaatstrekken zijn bijna tot grimassen geworden, zoo sterk is de behoefte, om het psychologische op den voorgrond te stellen. Het menschbeeld met zijne bepaalde vormen zou niet in staat zijn, dit streven te voldoen, alleen de rijke draperie maakt het mogelijk dit sterke leven in beweging te vertolken. Zoodat ten slotte in de 15e eeuwsche gothiek, dit alles

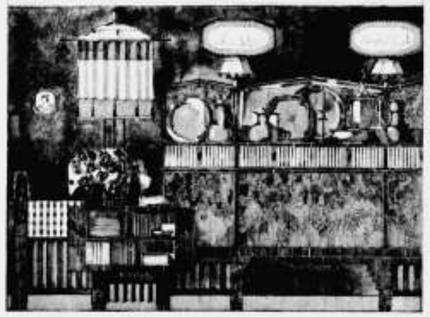

INTERIEURS (POTLOODTEEKENINGEN) □ ONTWERP E. KUIPERS

zijn toppunt bereikt en in de felste vormbeweging zijne uiterste grenzen overschrijdt.
Uit dit alles blijkt, dat wij in hoofdzaak met twee hoofdrichtingen te doen hebben, twee polen der menschelijke natuur.
De eene is, door de zintuigen gericht op de uiterlijke wereld en de natuur en toont daarvan de schoonheid en de onvergankelijke wetten, in hun hoogste wezen door de wijsbegeerte erkent. Dit is de weg, die door de poorten der zintuigen, de dingen in zich opneemt en dus met de organen der kennis en van het weten werkt, om in goddelijke wijsheid te eindigen. Het is ook de weg der eenheid, als leidend beginsel, want de eenheid van kosmos en van het geheel der natuurverschijning wordt ten slotte als eindresultaat door den wijze bereikt.

Daartegenover staat een andere weg, die uitgaat van veelheid en verdeeling, die zich bezighoudt met particularisatie, voortspruitende uit de erkenning van milliоenen van wezens en individuen, ieder met een verschillend innerlijk. In deze overstelpende veelheid en versplitsing, als het gevolg van zich steeds meer verdeelende manifestatie, is een leidend beginsel, dat de deelen bij elkander houdt. In het algemeen genomen noemt men het de harmonie, die den band vormt, waardoor de deelen worden saamgehouden en op het gebied der psychologie is het de „liefde, die de eenlingen tezamen houdt.

□ □

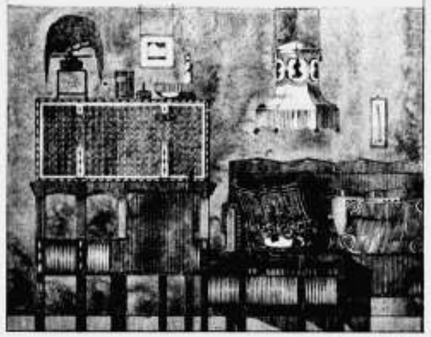

INTERIEURS (POTLOODTEEKENINGEN) □ ONTWERP E. KUIPERS

WONINGRAAD EN ARCHITECTENLIJST DOOR X. Y. Z.

O woningraad, wat stout bestaan, om in uw ijver voor de goede zaak der woningbouw, het heiligdom der architectenbelangen zoo driest op eigen wijs te willen betreden.
Dit heiligdom, ommuurd, omkranst met palissaden, prikkeldraadversperring: wordt het nog niet genoeg belaagd van allen kant? beschoten met het zwaar geschut van concurrenten, honorarium-beknibbelaars, officieele woningbouwbureaux, nood en halfnood, vol- en halfbloed ondernemerijen. Ze zijn als niet te tellen sprinkhaanzwermen, het tuig dat 't vakbelang bedreigt.
O, woningraad, als wolf in schaapsvacht sluipt ge aan, het heerlijk hapje houdt ge voor aan d'architect, die hongerend neerzit aan een overladen teekendisch.
„Wij hechten er veel waarde aan u te wijzen op de wenschelijkheid, om bij de voorbereiding en uitvoering gebruik te maken van de hulp van een bekwaam architect, die niet alleen in 't algemeen voor z'n taak de noodige bekwaamheid bezit, maar van wien bovendien mag worden aangenomen, dat hij in 't bijzonder voor den bouw van arbeiderswoningen berekend is.
„Maar al te vaak wordt aangenomen dat deze bouw geen bijzondere eischen stelt, maar vrijwel aan een ieder, die in het bouwvak niet geheel vreemd is, mag worden toevertrouwd en dat bijvoorbeeld elk plaatselijke timmerman er de noodige bekwaamheid voor bezitten zou — niets is minder juist dan dat ....."

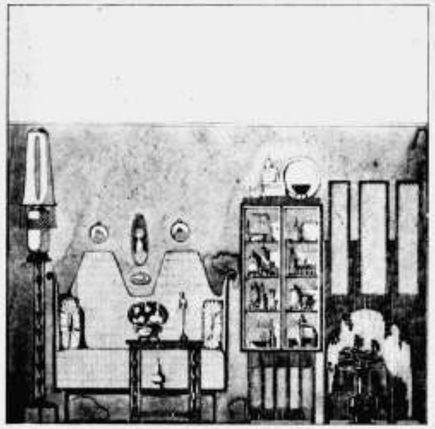

INTERIEURS (POTLOODTEEKENINGEN) □ ONTWERP E. KUIPERS

O zoet gefluit van vogelaar, want opent ge ons ùw tooverland, wij zwelgen reeds aan d' overvloed van woningbouw; een-, twee-, vierhoog, tuinstad, normaal; là een, twee-, vier-detail, 5-raam, 6-deur, 8-trap, 10-kap; perceel A duizendmaal 2.8 procent, 25 bovendien; en 1 maar voor 't detail, là 10.
Wij reizen rond in 't heele land, worden geprotegeerd en bieden schoone kunst te koop; van Noord tot Zuid, van Oost tot West, 't is onze professie, wij keeren tot normaal profiel en schelden nor-ma-li-sa-tie.
Wij juichen toe, o woningraad uw teedre zorg voor ons — maar waat-ies-daat!!
„Daarbij ging de commissie uit van de overweging, dat in beginsel een begaafd en goed ontwikkeld architect in staat behoort te zijn ieder werk tot een goede oplossing te brengen."
„.... kan en moet er wel degelijk sprake zijn van groepen bouwkundigen die wel en groepen die niet aan het gestelde doel bevorderlijken arbeid kunnen verrichten."
„Tot den tweeden groep kan dan worden gerekend .... de architect .... die .... zijn vak meer als promotor beoefent en de kwaliteit van wiens werk grootendeels afhankelijk is van z'n ondergeschikte werkkrachten."
O woningraad, o woningraad, wij smulden toch zoo fijn O. W.
„De commissie heeft gemeend zich niet te moeten bepalen tot het rondzien in de kringen van gevestigde architecten .... maar ook te moeten letten op hen, die hoewel niet als zelfstandig architect gevestigd zijnde, toch door hun talenten en reeds geleverden arbeid ge-

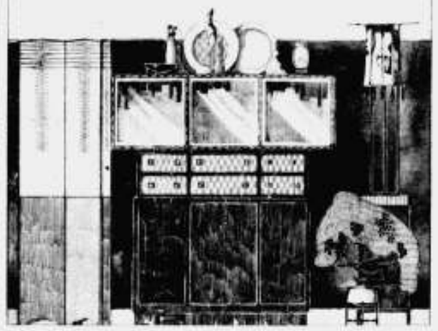

INTERIEURS (POTLOODTEEKENINGEN) □ ONTWERP E. KUIPERS

gronde verwachtingen wekken, dat zij in bovenaangeduiden zin ernstig werk zullen leveren en een hun opgedragen taak op dit gebied met liefde vervullen."
Dat zet de deur open! doe dicht! het tocht!

□ □

UIT DE PHILOSOPHIE VAN DIETZGEN

Het algemeene der kunst heeft een bijzonderen inhoud, het zijn bepaalde voorstellingen, meeningen, gedachten en begeerten, die in haar te voorschijn komen, bepaalde vormen van liefde en haat, bepaalde gemoedsstemmingen en eigenschappen, die zij uitbeeldt, bepaalde idealen, die zij verheerlijkt: een bepaalde bewustzijnsinhoud is het, die samenhangend met de verhoudingen der menschen tot elkaar en tot de natuur, d.w.z. met de productiewijze en de productieverhoudingen, en door de speciale aanleg van een bepaalden kunstenaar weerspiegeld en herschapen, in de kunst van een zekere periode verschijnen, haar haar bijzonder karakter verleenen en tot een ideële reflex der maatschappelijke beweging maken.
Maar ook het algemeene van een bijzonderen tijd is niets anders, dan een abstractie, eene schepping van onzen geest. Voor de zintuigelijke waarneming bestaat niets dan menschelijke neigingen, gewaarwordingen, voorstellingen en begeerten, tallooze daden en handelingen, en het is de taak van den geest daarin het gemeenschappelijke d.w.z. het algemeene op te sporen.

□ □

1. NEDERLAND 3. ARABIË 5. OOSTENRIJK 7. ARABIË
2. OOSTENRIJK (POSTZEGEL) 4. OOSTENRIJK (COURANTENZEGEL) 6. DENEMARKEN 8. BELGIË

POSTZEGELS TER REPRODUCTIE BEREIDWILLIG AFGESTAAN DOOR M. Z. BOOLEMAN TE AMSTERDAM

OVER POSTZEGELS DOOR E. J. KUIPERS

Bij het doorbladeren van een „wat men noemt mooie postzegelverzameling," kwamen bij mij twee vragen op, die ik tot nu toe niet kan beantwoorden. De eerste was: Hoe is het mogelijk, om compleete collectie postzegels te krijgen, waar het aantal nieuwe zegels met den dag onrustbarend vermeerdert en de prijs der oude zegels in de zelfde verhouding stijgt?

De tweede vraag was: Hoe komt het toch, dat op enkele uitzonderingen na, alle postzegels zoo verbazend leelijk zijn? De eerste vraag is ter bespreking beter op zijn plaats in een postzegelcourant, terwijl het tijdschrift „Wendingen" zich eigent tot het behandelen van de tweede vraag.

Het is een eigenaardig psychologisch verschijnsel, dat niet alleen in Nederland, maar bijna over de geheele wereld, zooveel mogelijk ernaar gestreefd wordt, voor postzegels eene speciale versiering te bedenken. Het is een versiering zooals men jarenlang heeft kunnen vinden onder „plaats voor den conducteur op het achterbalcon" en ook wel ter verluchting van sommige zaken, die door de dames aangeduid worden met fraaie handwerken. „Fraai" is wel de juiste benaming voor de officieele versiering van den postzegel: een scherp klinkend woord, dat hier in sarcastischen zin bedoeld wordt. Het schijnt wel, dat in bijna alle landen, tot zelfs in de meest vooruitstrevende op kunstgebied, de postzegelverzorging is overgelaten aan een zelfde type, dat steeds weer nieuwe leelijkheid op dat gebied weet uit te denken. Nu doet zich ook het eigenaardige verschijnsel voor, dat juist die verstoktheid zich niet uit bij het formaat van den postzegel, wat toch bij het maken van postzegels een groote rol speelt. Een jubileum of een nationaal feest, doen het formaat plotseling veranderen om het volk het heugelijk feit te verkondigen; deze verandering schijnt wel te zijn toegelaten, als de zegels maar weer versierd worden op boven aangeduide manier. Er schijnt niet aan gedacht te worden, dat een officieel

9. MONTENEGRO
10. OOSTENRIJKSCHE POST IN RUSSISCH POLEN
11. BAYERN (DIENSTZEGEL)
12. RUSLAND
13. OOSTENRIJKSCHE POST IN RUSSISCH POLEN

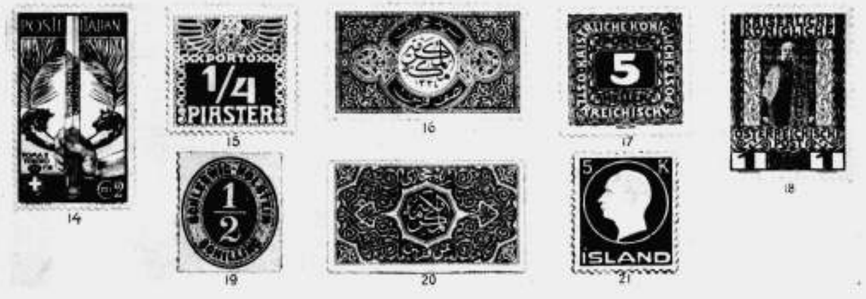

14. ITALIË 16. ARABIË 18. OOSTENRIJK 20. ARABIË
15. OOSTENRIJKSCHE LEVANT POST 17. OOSTENRIJK POST 19. SCHLESWIG-HOLSTEIN 21. IJSLAND

stuk niet voor reclame doeleinden mag worden bestemd. Het is zoo weinig serieus, en men toch gebruikt onze officieele brievenbestellers niet tegelijkertijd als „Sandwichman" of de brievenbussen als reclamezuilen? Daarbij gebeurt het nog op een zeer onpractische manier. Soms gelijkt zoo'n exemplaar op een bioscoop (zie zegels Amerika Columbusfeesten) of op Geïllustreerde reisgidsen (zie Bosnië Herzogewina). Een schrijf-kunstenaar speelde het klaar Schillers „Lied von der Glocke" voluit op een briefkaart te schrijven, hetgeen een goedaardige abnormaliteit is, waar een serieuse afdeeling, die belast is met het aanmaken en verzorgen van postzegels, zich niet mede mag inlaten. Waar zij zich wel mede moesten bezighouden, is te trachten, door eenvoudige goede versiering van den postzegel, het schoonheidsgevoel van zooveel miljoenen menschen, op te wekken. Waar dagelijks met postzegels wordt omgegaan zou zulk een opwekking niet te onderschatten zijn, want die zelfde miljoenen die nu opwekking tot schoonheidsgevoel missen, ergeren zich niet eens aan de leelijkheid van versiering en kleur. Waar men zooveel geld besteedt aan kunstonderwijs en kunst aan het volk, tentoonstellingen enz., daar wordt een zeer gemakkelijk en goedkoope manier van propageeren van het schoone over het hoofd gezien.

Gelukkig begint er sinds enkele jaren eenige verbetering te komen. Oostenrijk-Hongarije is voorgegaan en Montenegro, Denemarken zijn gevolgd. Wellicht is dit het begin van de omwenteling in de postzegel-wereld. Eenige goed geslaagde exemplaren van postzegels zijn hierboven afgebeeld, en misschien is het een aanmoediging voor verzamelaars om een collectie mooie postzegels aan te leggen, waar het verzamelen van een zoo volledig mogelijke niet meer te bereiken is.

22. OOSTENRIJK POST
23. OOSTENRIJK
24. OOSTENRIJK EXPRES
25. OOSTENRIJK
26. BOSNIË

AF- EN TOE WENDINGEN

V

De volkswoning is voor den architect de gelegenheid het tekort van het gestelde gegeven te verbergen achter het teveel van zijn gaven. Het gegeven uiten zooals het gegeven is, wil zeggen, een armoedigheid vertoonen, het zal een armoedige uiting zijn. De woning moet meer zijn dan een „nuttig" geschenk, dat een arm kind op zijn verjaardag krijgt, zij moet ook een speelgoed zijn. Van het uiterlijk maken de goede architecten dan ook reeds een speelgoed, waarmede men zich verheugen kan, het inwendige is, mondjesmaat, genoeg om het leven te houden, voor spelen is geen ruimte.

Technisch is de volkswoning volmaakt binnen de verooorloofde grenzen, de beste architect kan daaraan niet veel verbeteren, nóch verschikken, door de bekrompenheid van het gegeven is zijn taak, wat het technische betreft, volbracht, zijn taak aan het aesthetische is echter onbeperkt.

In de volkswoning hebben wij de practische architecten niet meer noodig, hun volbrachte taak is vastgelegd in voorschriften, aan welker ten uitvoerlegging de overheid de hand kan houden. De mogelijkheid, die de maatschappelijke orde van heden, aan de volkswoning biedt, is in de nieuwere volkswoningen verwerkelijkt. Wil men technisch, in uitgebreidsten zin, de woningen verbeteren, dan moet men de mogelijkheden verruimen, en de mogelijkheden hangen samen met de bestaande maatschappelijke orde, dus heeft men de maatschappelijke orde te veranderen. Doch deze orde behoort niet tot de architectonische orden, al kunnen de architecten er buiten hun architectschap aan meebouwen.

Goed bewóónd, is de volkswoning niet schoon te houden en niet te verwarmen. De volkswoning is een goede woning, zoolang zij niet bewoond wordt. Goed bewoond wordt de volkswoning onbewoonbaar. Een goede bewoning van den bewoner is de slechtste voor de woning, zooals die gemaakt wordt. De eischen van de bewoning zijn groot en het gegeven van de volkswoning klein.

De volkswoning is in zooverre het beeld der maatschappij, dat het aandeel der bezittersklasse er verre overheerscht, dat der proletariërsklasse. Het type volkswoning zal veranderen naarmate de grens tusschen druk van boven en druk van beneden wordt verschoven in verband met deze drukverhoudingen. Zoolang de bourgeois blijft medespreken in de volkswoning zal deze iets gedrukts houden. Velen spreken mede in de zaak der volkswoning, het volk zelf sprak totnogtoe eigenlijk niet mede, behalve dan de soldaten in de Harskamp die welsprekend hunne barakken verbrandden.

De arbeiderswoning is nog geheel een burgerlijk maaksel. In zijn onbezonnenheid houdt de arbeider allicht de bourgeoiswoning voor de ideale arbeiderswoning.

De arbeider spreekt niet mede in het vraagstuk zijner woning dan met de woorden van den bourgeois, daar hij aan het inzicht en de vertolking zijner eigen belangen nog niet is toegekomen. „Arbeiders zullen moeten leeren dat zij nog andere en hoogere belangen hebben te laten gelden dan hunne eigene." Zij zullen dit pas leeren nadat zij hunne eigen belangen hebben doen gelden. Door het bevorderen zijner bekrompen klassebelangen alléén kan de arbeider de bekrompenheid zijner klassebelangen te boven komen, en zich op het verworven hoogere standpunt als klasse te gronde richten.

De huidige volkswoning is naar de mate van begrip die de bezittende klasse heeft van de, zich niet sprekend uitende, dreiging der niet bezittenden, en als zoodanig een misverstand. Zal men kommunistisch worden, dan behoort de woning de vredige beschutting te zijn, waar men uit de gemeenschappelijkheid tot zichzelven komt. De woning zij zóó, dat men slechts uit gemeenschapsgevoel de straat opgaat.

Het tijdperk, waarin de oorlog ophoudt en dat men welwillend vrede noemt, breekt aan, mogelijk zullen in dit tijdperk de volkswoningeischen worden verruimd en den architecten ook op die wijze werk bieden. Zoo niet, blijft hun taak: het opbergen van iets leelijks in een zoo mooi mogelijke doos.

▫ ▫ ▫

De intimiteiten van den Nationalen Woningraad ten opzichte der architecten in zake het volkswoningvraagstuk zijn onwelwillend opgenomen, daar ieder zich zelf, ik spreek uit eigen dure ondervinding, bij nadere kennismaking niet veel zaaks vindt en dus anderen niet tot die kennismaking toelaat. Op de tastende vingers van de commissie van den woningraad zijn reeds enkele meppen gemikt, voornamelijk door de architecten-vakvereenigingen, doch argumenten zijn niet gebruikt. Het argument zou zijn het bewijs, dat de woningraad de schoonheidskans van den woningbouw verkleint met zijn adviezen. Want het niet opgeloste aan het vraagstuk is alléén geworden de zijde van het uiterlijk schoon.

De architecten-vakvereenigingen richten zich duidelijker tegen de bouwkunst, en zullen zich daarom meer uit middelmatigheden moeten samenstellen, waarvan het instituut voor bouwkunst de geestelijke en moreele minimumlijders kan beërven.

De vakvereeniging van architecten gelijkt een stadssilhouet zonder torens en heeft voor architecten slechts matige aantrekkelijkheid, want de architectuur is een kunst van verhoudingen, en niet een naast-elkaar stelling van gelijkheden.

De Nationale Woningraad heeft zich gekeerd tegen het zelfbeschikkingsrecht der zich-en-elkander-architectennoemende middelmatigheden, die in de vakvereeniging een samenzwering tegen de leeken pogen op touw te zetten.

▫ ▫ ▫

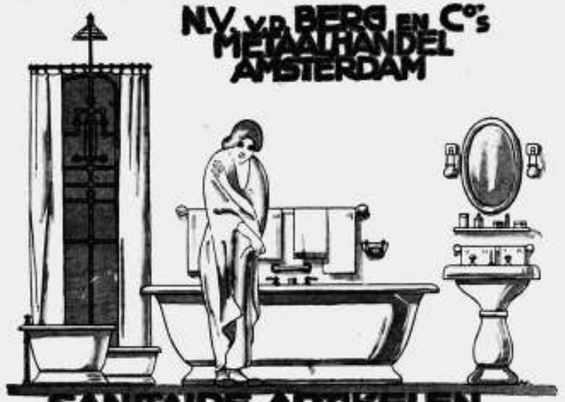

JAN HAMER & Co.

AMSTERDAM · FREDERIKSPLEIN 6 EN 8

VERVAARDIGDEN EN PLAATSTEN

LIFTEN.

ER IS GEEN PLAATS VAN EENIGE BETEEKENIS IN NEDERLAND OF WIJ HEBBEN ER LIFTEN GELEVERD

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U.J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED. A. KRAAK Zn
AMSTERDAM
VYZELSTR. 28.

BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5878 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

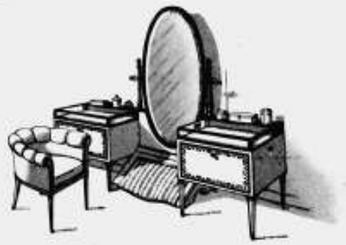

BINNENARCHITECTUUR.
Nusink & Zn.
LOOIERSGRACHT 41. AMSTERDAM.

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG v/h BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

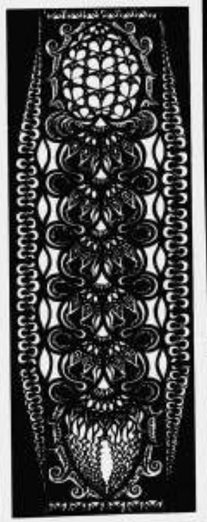

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
∴ AMSTERDAM ∴
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
∴ VOOR „WENDINGEN" ∴

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
∴ WORDEN GAARNE VERSTREKT ∴

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

H. E. PIETERS
AMSTERDAM

HUISSCHILDER
DECORATEUR

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK
SCHIEDAM

FABRIKANTEN VAN DE

ASBEST-SULFIETPLATEN
MERK

„HASA"

ONZE HASAPLAAT IS EEN NIEUWE ASBEST-CEMENTPLAAT MINDER BREEKBAAR EN GOEDKOOPER DAN DE GEWONE ASBEST-CEMENT. HET MATERIAAL VOOR PLAFONDS, PANEELEN EN BETIMMERINGEN

VRAAGT MONSTERS EN PRIJSOPGAVE

TOOROP

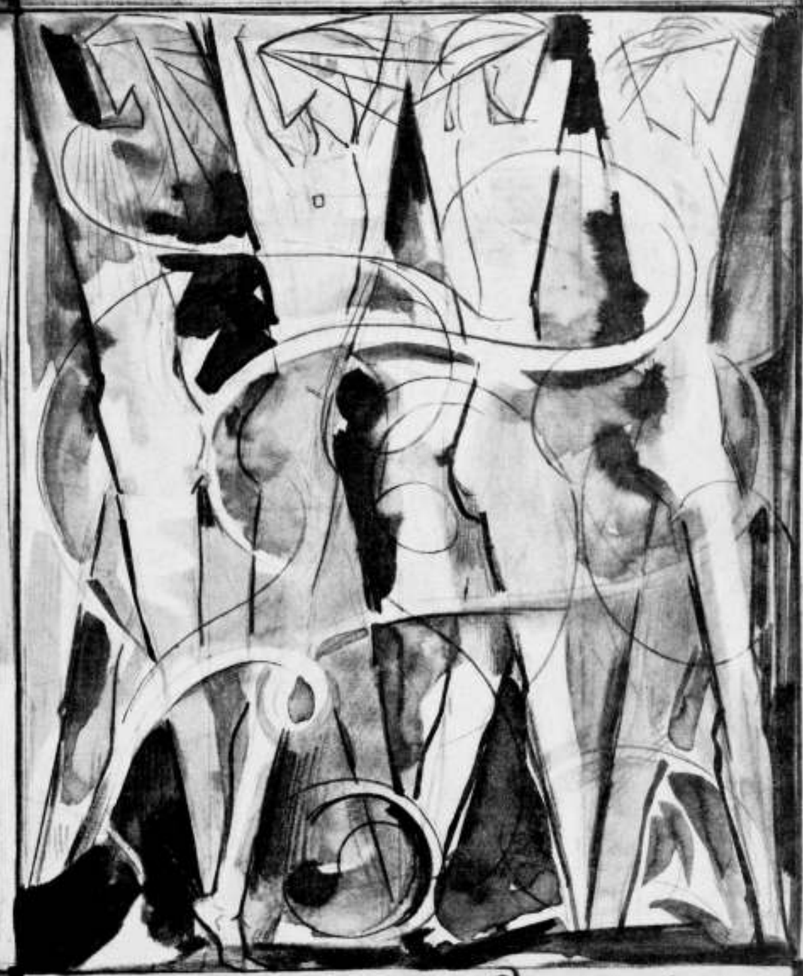

DEC 1918 No 12
WENDINGEN

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT
KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT-270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEENKALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK
„DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

1858

HET GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA
ET = AMICITIA
DRAAGT DIT NUMMER
VAN
WENDINGEN
BEWONDEREND OP AAN
DEN MONUMENTALEN
SCHILDER
MAN-TOOROP
TER GELEGENHEID
VAN ZIJN
60
STEN
VERJAARDAG

1918

ROBBERT KALFF & Co

HEERENGRACHT 270
AMSTERDAM

3 MONSTERKAMERS VAN SMAAKVOLLE
ELECTRISCHE ORNAMENTEN

AGENTSCHAP DER ATELIERS CUPRERA, DEN HAAG

ZUIVER BEWERKTE EN DOORDACHTE VOORWERPEN
GEEN HANDELSWAAR

OOK VERVAARDIGING NAAR ONTWERP VAN DEN ARCHITECT

ROBBERT
KALFF&Co
AMSTERDAM
HEERENGRACHT 270

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
LIMPER & Co's
BOUWMATERIALENHANDEL
AMSTERDAM

KANTOOR:
DAMRAK 86
OPSLAGPLAATSEN
PRINSEN-
EILAND 6-8-8a

TELEGR.-ADRES:
BRALIM
POSTBUS: 129
TEL.: N. 8780

IMPORTEURS VAN HOOGOVEN-CEMENT
MERKEN:
RHEINHAUSEN - ALBA - CONCORDIAHÜTTE
HANSA EN MANNSTAEDT

HOUDEN GEREGELD IN VOORRAAD:
CEMENT, SCHELPKALK, KLUITKALK, STEEN-
KALK, TRAS, GIPS EN ZUURVASTE TEGELS
TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN

AMSTERDAMSCHE ASPHALTFABRIEK „DE VESUVIUS"
v/h VAN DEN BERG & VIËTOR
OMVAL AMSTERDAM — TEL. Z. 3208 3209

CEMENT MASTIEK HOUTCEMENT
DUBBEL ASPHALT
DAKEN
STRIJKASPHALT STAMPASPHALT
ASPHALTTEGELS
VLOEREN

DROOGMAKEN VAN KELDERS
VERVANGEN VAN
OUDE ZINKEN DAKEN DOOR MASTIEKDAKEN

1858

HET GENOOTSCHAP
ARCHITECTURA
ET=AMICITIA
DRAAGT DIT NUMMER
VAN
WENDINGEN
BEWONDEREND OP AAN
DEN MONUMENTALEN
SCHILDER
MAN-TOOROP
TER GELEGENHEID
VAN ZIJN
60
STEN
VERJAARDAG
1918

1858

20 DECEMBER

1918

DECEMBER

TYPOGRAFISCHE VERZORGING
MAANDBLAD „WENDINGEN" DOOR
H. TH. WIJDEVELD

DE OMSLAG VAN DIT NUMMER
IS ONTWORPEN DOOR
WILLEM VAN KONIJNENBURG

INHOUD

OPDRACHT
DOOR ARCH. H. TH. WIJDEVELD

JAN TOOROP, PORTRET DOOR
ARCHITECT M. DE KLERK

TOOROP'S VERGEESTELIJKING
DOOR B. H. MOLKENBOER O.P.

NIEUWE WEGEN EN OUDE ER-
KENNINGEN
DOOR PROF. R. N. ROLAND HOLST

AAN TOOROP DOOR ALB. VERWEY

TOOROP'S MONUMENTALE KUNST
DOOR Dr. H. P. BERLAGE

UIT DE JEUGD VAN JAN TOOROP
DOOR Dr. JAN VETH

EEN JEUGDIGE
DOOR J. DE MEESTER

JAN TOOROP DOOR PROFESSOR
A. J. DER KINDEREN

AFNEMING VAN HET KRUIS
DOOR Dr. P. C. BOUTENS

JAN TOOROP, EEN KORTE KARAK-
TERISEERING
DOOR ALBERT PLASSCHAERT

TOOROP DOOR Dr. GERARD BROM

MET 56 ILLUSTRATIES NAAR WER-
KEN VAN DEN SCHILDER TOOROP

DE REDACTIE, BEREIDWILLIG DOOR DEN UITGEVER IN DE GELEGENHEID GESTELD EEN BIJZONDER HULDIGINGS-NUMMER VAN DEN SCHILDER JAN TOOROP UIT TE GEVEN, HEEFT DE BILLIJKHEID INGEZIEN OM DIT GROOTE NUMMER ALS DUBBEL (NOVEMBER EN DECEMBER)NUMMER TE DOEN VERSCHIJNEN. ◆ ◆ WIJ SLUITEN HIERMEDE DUS DEN EERSTEN JAARGANG

TOOROP-NUMMER

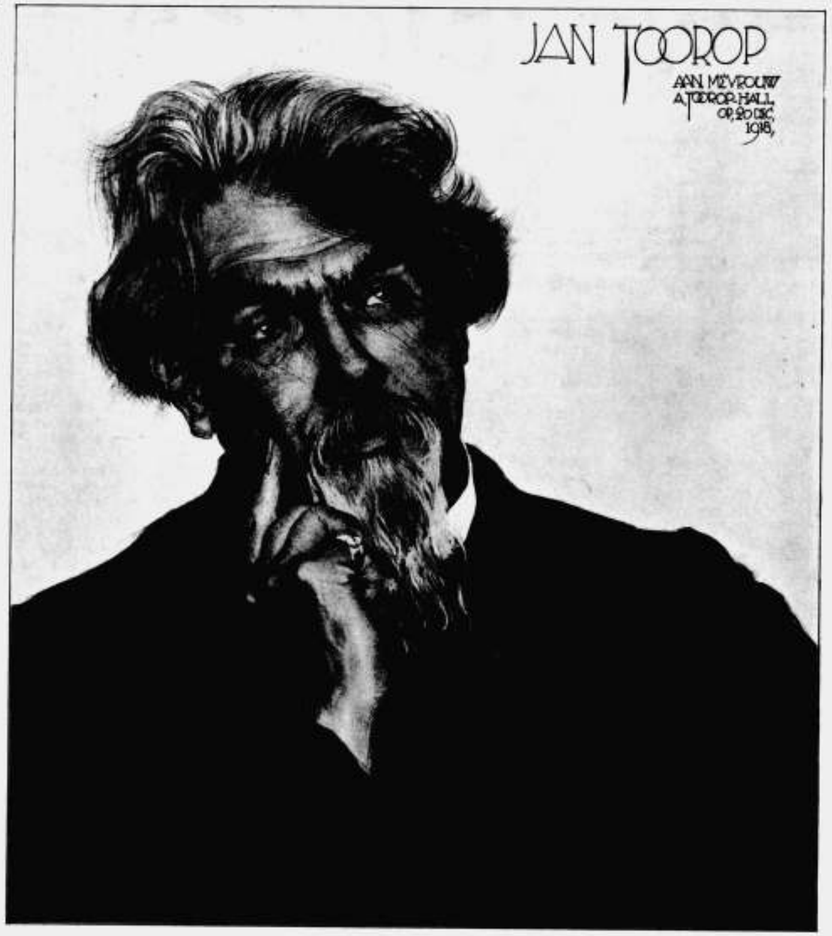

TEEKENING DOOR M. DE KLERK

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN
VAN = ARCHITECTURA ET AMICITIA =

REDACTIE J. GRATAMA, VOORZITTER - H. A. VAN ANROOY - C. J. BLAAUW
P. H. ENDT - P. L. KRAMER - E. J. KUIPERS - J. L. M. LAUWERIKS
R. N. ROLAND HOLST - M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE
RED.-SECR: H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTR: 50 - AMSTERDAM

UITGEVERS-MSCHIJ „DE HOOGE BRUG" REGULIERSGR. 19 AMSTERDAM

ELECT. DRUKKERIJ „VOLHARDING" CEINTUURB. 250 AMSTERDAM

JAARGANG I — No. 12 — DECEMBER 1918

OPDRACHT DOOR H. TH. WIJDEVELD

Wie heeft kunnen vermoeden dat in deze tijden van ruw-geweld, en diepe smart,... plotseling een juichkreet zou opstijgen, uit de harten van duizenden en nog eens duizenden; nu de maatschappelijke constructie der geheele wereld — die het eindeloos lijden niet heeft kunnen verhoeden — op hare grondvesten staat te schudden..., nu het revolutionaire als een bevrijding brengende hartstocht, als een zegenende geest, in de menschenziel begint te trillen.

Wij staan aan de grenzen van groote tijden, die de idealen — welke utopieën schenen — gaan verwezentlijken. Nu gaat zekerheid komen, waar angst en twijfel de bezieling ons ontnam. Het stervens-uur der Renaissance heeft geslagen en een donderend: halt! wordt de oude, verbloeide schoonheid toegeroepen. Een nieuwe wereldorde gaat zich consolideeren, en met haar staan wij aan de poorten van het fabelland, waarvan de kunstenaars gedroomd hebben. Nu zal de groote afrekening worden opgemaakt en wij gaan de schatten verzamelen die als heilige Reliquieën het nieuw geboren Rijk der menschheid worden binnengedragen.

En zoo, o meester!... is uw werk een der kleinooden, die de nieuwe geslachten met zich zullen dragen en waaruit zij de kracht zullen putten voor de opbouwing eener groote en schoone gemeenschapskunst.

De zware strijd die de jongeren nu wederom wacht, wordt verlicht door de zekerheid der eindelijke overwinning... eene overwinning, waarvan de belofte in uw werk reeds opgesloten ligt.

Wij lesschen onzen dorst naar schoonheid in den stroom van geestelijk werk die uwe hand ontvloeide, die snelde door een leven van ontembaren arbeidszin, naar meesterwerken van groote volmaaktheid. Wij bewonderen het licht dat immer stralend uit uw werken schiet en boven de veelheid van invloeden, steeds deze klaarheid heeft.... uw strijd voor het schoone in den menschenziel. Wij bewonderen in uw werk de teederheid van den aanslag die de fijnste trillingen der ziel beroert,... maar die o, wonder, — tevens de kracht heeft, hamerend vastteleggen de gedachten, die u bezielden bij uw werk. Wij bewonderen de rust, die in de volheid-der-gevulde-velden ligt,... en de stilte die het toch zoo levendige lijnenspel in zich draagt. Wij bewonderen de beheersching van virtuositeit en vastlegging der gedachte in groote eenvoud van techniek. Wij bewonderen de tragiek in uw werk,... de melancholie... in een tijd die zonder devotie en meditatie schijnt;... maar wij zijn zelf in aanbidding, waar gij door úwe devotie onze zielen reinigt. Wij bewonderen u omdat uw werk gestegen is uit de exotische bewogenheid uwer jeugd, tot een stijl van groote gedragenheid en rust, van ernst en devote toewijding.

Gij zijt de drager eener magistrale-architecturale-schilderkunst, omdat in uw werk de drang ligt tot verheerlijking der geestelijke natuur; omdat gij in de uitbeelding van de menschelijke gestalte een psyché weet te leggen, die vol van hooge schoonheid is. Maar vragen wij ons af, waar het boeddhist, het theosofische en het mystische eindigt en waar het katholische begint, dan zwijgen wij stil, beseffend dat slechts Gij alleen, die hoogere en fijnere gevoelens in u mag verdroomen, verbeelden, en verwer kelijken in uw werk...., en daardoor verklaren. Wat gij zijt onder de schilders in 't algemeen, zijt gij voor de architecten in 't bijzonder;... de schepper eener monumentale schilderkunst.

In deze tijden van strijd en smart, brengt uwe kunst een devote aandacht in onze gistende, tot verzet opgezwiepte gemoederen, en dat, wat tot fellen weerstand en aanval noopt, wordt door de louterende invloed van uw arbeid tot rust gebracht....

En toch verlangen wij méér van u, wij verlangen naar de bevestiging van uw grooten stijl in de conceptie van werken in de architecturale omgeving waarin zij behooren. Wellicht wordt er reeds gearbeid aan de plannen, die tot verwezenlijking van dit doel leiden.

Maar mochten deze schoone plannen niet slagen, zoo heeft uw geest de menschheid reeds zooveel geschonken, dat gij — in tijden waarin aan de sociale nooden zal zijn voldaan — een eereplaats gaat innemen onder hen, die de wegbereiders waren naar een nieuwe schoonheid.

DORST NAAR RECHTVAARDIGHEID

TOOROP's VERGEESTELIJKING, DOOR B. H. MOLKENBOER, O.P.

Het blijft leerzaam en veel-verklarend, de stijgende lijn in Toorop's van huis uit geestelijke kunst te volgen. Dat het Eeuwige, ondanks hem zelf misschien, hem altijd gefolterd heeft, moet dan ook wel de diepste drang beteekenen van zijn onuitputtelijke werkkracht, die zich nu zóóveel jaren heeft geuit in poging over poging, om het onzegbare te zeggen en het eindeloos-verre naderbij te halen. Toorop heeft zich altijd doen kennen als een geestelijk worstelaar, een nooit-tevredene naar de gelijkenis van Michelangiolo. Door beider werk, met meedoogenlooze hevigheid neergekrast, neergesabeld in de kalk of op 't papier, stormt de hooge en ontembare wil, om de taaie materie tot getuigenis te dwingen van wat hun inwendig bloed en tranen afperst.

Het is geen wonder, dat ze alletwee in hun dikwijls danteske vizioenen zich aan Alighieri verwant voelen en de titan der Renaissance hem in zijn Oordeel volgt, zooals Dante zelf Virgilius volgde, terwijl de titan der moderne kunst, dien we vandaag huldigen, herhaaldelijk den fellen, somberen kop van den helleganger heeft uitgebeeld. Bijna even fel als Buonarotti pijnigt Toorop de razende drang

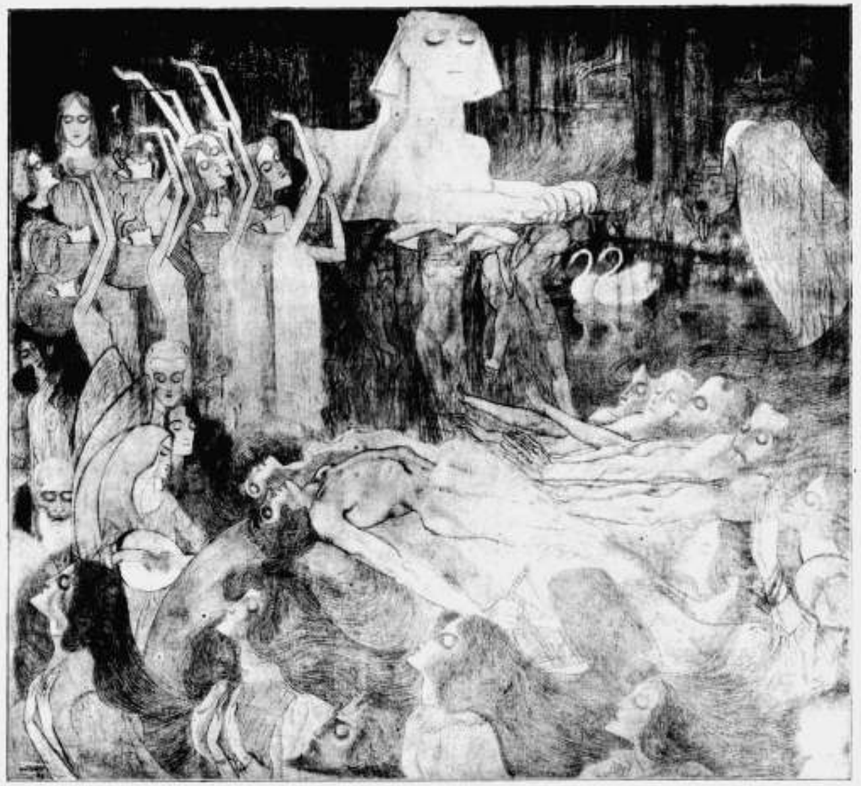

DE SPHINX

naar het monumentale, het onbeperkte, en zet hij in 'n oogenblik van gretige scheppingshonger schets na schets op, die hij onvoltooid laat slingeren, alleen omdat hij de ruimte wil, het zee-wijde, de breede en grootsche oppervlakte. Mocht ònzen Meester een lastgever gebeuren zooals de Kunstenaar der Sistina in de XVI^de^ eeuwsche Pausen trof, in een Julius II, die met gigantesk gebaar en onweerstaanbare grim den weerbarstigen nooit-tevreden heros aan den steiger bond: wat een wonderen van Uebermenschliche Moderne Kunst zouden Italië, ja de wereld voortaan naar Holland trekken, om in levenden lijve te ervaren, dat het grootsch-monumentale als drager van de eeuwigheidsgedachte door de zuidelijke ziel van onzen noordelijken Meester gered was!

DE DRIE BRUIDEN

Als die verwachting bewijzen vraagt: al het werk van Toorop weergalmt van den roep naar het geestelijk en stoffelijk onbegrensde. Zijn wisselen van techniek met techniek, zijn door elkander halen van de verst verwijderde kleurprocédé's, zijn hakken op cement, kneden in klei, zoeken in ceramiek, wagen in majolica, zijn portretten en prentjes, kartons en glasramen, doeken, muren en paneelen blijven zooveel weerkaatsingen van alles wat er in dit artistenhart zucht over de „altijd onvolboren heid" van zijn eeuwig begeeren.

Al sluit ik de portretten van Toorop niet uit, omdat hij bij al het beperkt-partikuliere, dat 't beeld van een bepaalden mensch van zelf meebrengt, toch het algemeen-psychologische, en wel vooral in zijn „oogen", gaaf weet hoog te houden: meer speciaal denken we in dezen gedachtegang toch aan zijn direkt spirituëel bedoelde werken, de symbolische teekeningen van zijn jeugd: De Drie Bruiden, De Tuin der Weeën, O grave enz. èn aan de mystieke fantasiën van zijn laatsten, katholieken tijd. De familie-lijn valt in die tweeërlei toch ook weer heel verschillende uitingswijzen duidelijk te volgen, gelijk bijvoorbeeld in den jongen Florentijnschen sculpteur van den Lapithenkrijg den grijzen schepper van om zielen kampende engelen en demonen blijft na te wijzen. De holle honger naar God jaagt den ouden Toorop nog even hard vooruit als den dertigjarigen.

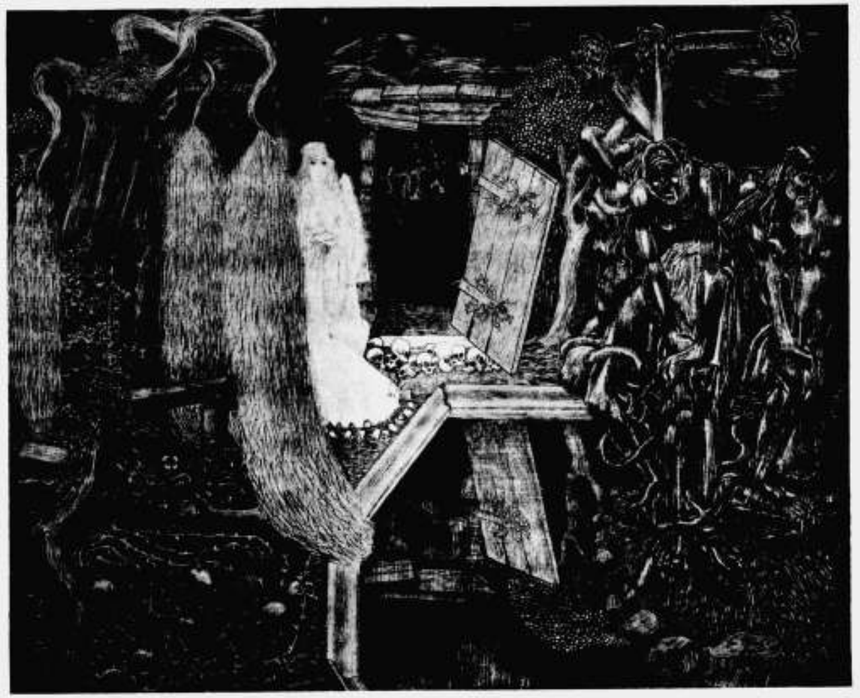

TUIN DER WEEËN

Mag hij zich vroeger in de puntig fijne, haaltje voor haaltje zorgvuldig geteekende verbeeldingen schijnbaar kalmer en tevredener hebben geuit dan in zijn later werk, dat klimmend woester werd en daardoor nóg indrukwekkender het woord van Sint Augustinus illustreerde: „Onrustig is ons hart, totdat het rust in U"; waaruit anders zijn die werken, waarvan we immers geen antecedenten kennen, geboren dan uit de schreiende ziel van een roeper uit de diepte?

De Javaan Toorop zelf is gul met de bekentenis, dat hij ook in zijn Bouddhistischen tijd eigenlijk katholiek was. Een roomsche-van-huis-uit vindt juist andersom, dat hij ook als katholiek artist altijd een Oosterschen geur in z'n kleeren meebrengt. Deze waarneming heeft zich zelfs wel in den akuten vorm van afwijzende kritiek geuit, omdat gemeend werd, dat evenmin de stijve stijl als de gezochte mystiek van onzen Meester in 't ronde, klare kader van de roomsche gedachte paste.

Op dit m. i. gedeeltelijk juiste, maar sterk overdreven bezwaar is al, ook door Toorop's geloofsgenooten, voldoende geantwoord. Bij zijn feest willen we den kunstenaar liefst niet trakteeren op 'n apologie, die immers uiteraard bedenkingen voorop stelt. Het is bovendien de vraag, of onze jubilaris zelf, nú na zooveel storm en drang tot volle artistieke rijpheid gekomen, al z'n tastende pogingen als veroverde standpunten zou willen

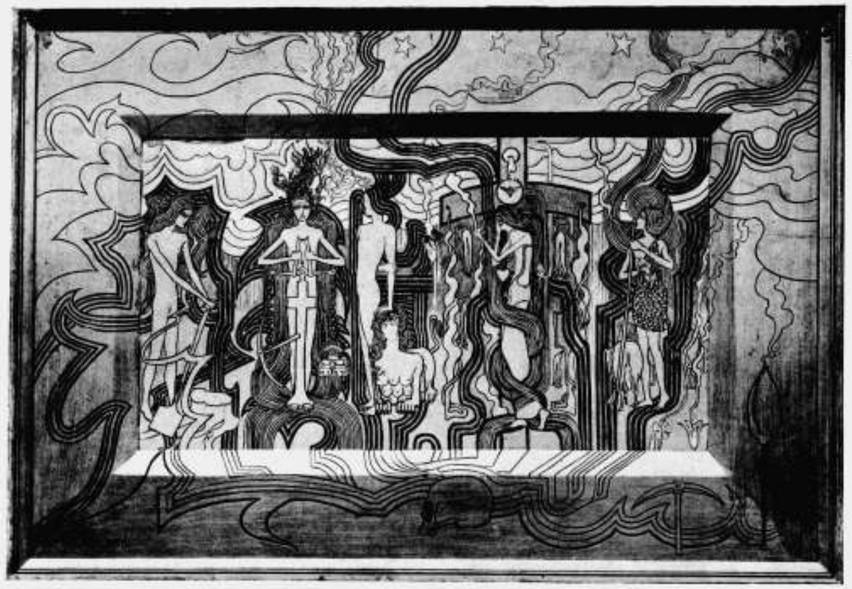

DE ZANGEN VAN DEZEN TIJD

handhaven. Hij moet wel van de hoogte, waarop hij als zestigjarige momenteel staat, menig staaltje van zijn per ongeluk barokke mystiek met graagte aan de vergetelheid prijsgeven, zooals ieder kunstenaar na een verwerkelijkt doel z'n probeersels en hulpmiddeltjes wegveegt uit zijn esthetisch interieur. Maar getuigen voor de voltooiïng van zijn geestelijk levenswerk, blijven ook die zwakheden, omdat ze onweersprekelijk toonen, hoe deze geduldige zoeker naar alle kanten zijn voelhorens heeft uitgestoken, om het „ééne noodige" voor zijn en ons behoeftig hart te vinden.

Zeg dus, dat zijn kubisme in sommige illustratieve teekeningen voert tot fakirs-aktese; noem zijn Christuskoppen vaak eerder 't begin van een theosofische dan de kroon van een katholieke kunst; hekel zijn verward mysticisme met de stelling, dat de ware Mystiek alleen op klaar inzicht steunt; maar erken ook dat zóóveel stroom en tegenstroom in de bedding van deze hoogbegaafde ziel noodig waren, om de rijke resultante te baren, als we nu in Toorop's kunst genieten. Alles lijkt in hem gelouterd in den brand van het nù bezworen konflikt. Alle richtingen, alle technieken, alle werkmethoden, die hij gevolgd en uitgeboord heeft, zijn door den adem van zijn kunstenaarschap ten slotte samengedreven tot die éene, zoó subtiele, zoó gekompliceerde, maar dan ook zoó klare manier, welke alleen maar met den naam van zijn genialen vinder kan worden gekenmerkt.

Schreven we hier meer dan een eindkonklusie over Toorop als geestelijk kunstenaar, het zou de moeite loonen, de vaak heterogene elementen, waarvan zijn arbeid de versmolten synthese is, naast elkaar te bestudeeren. Want wie goed toekijkt, ontdekt in zijn kunst niet enkel 't bezinksel van allerlei kultureele stroomingen, maar ook den bewusten of onbewusten invloed van oogenschijnlijk veraf liggende kunstmanieren. Forsch als een Michelangiolo in zijn grooter kartons zooals van de Apostelkoppen, benadert hij de brooze teederheid van Botticelli in zijn Bruidjes en Kind van 't Heilig Hart. Ik zie de devote angstvalligheid van middeleeuwsche miniaturisten in de meeste gezichtjes van

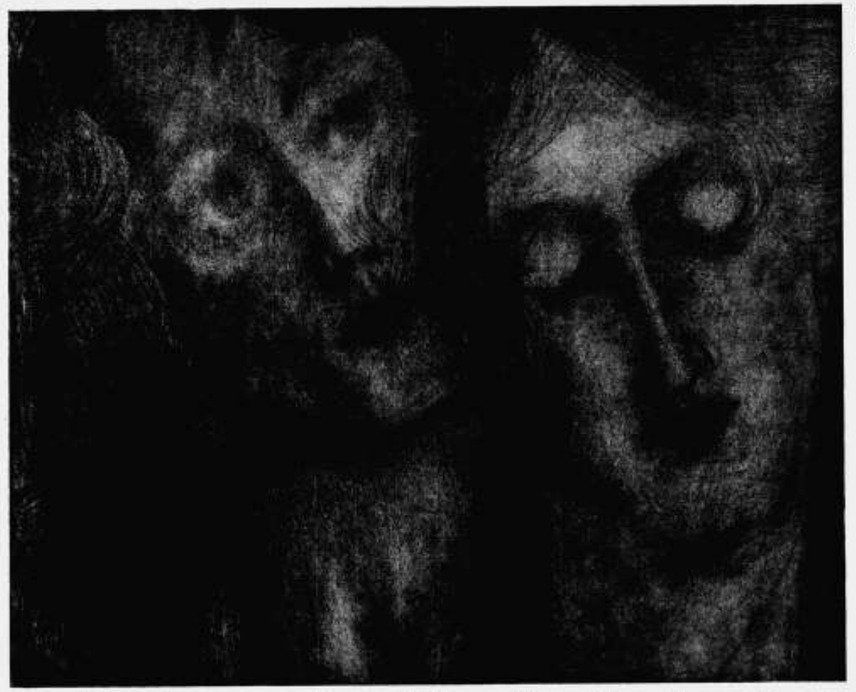

LIEFDE

zijn Oosterbeekschen Kruisweg, maar voel ook de sterken, stoeren greep van een Meunier in zijn Mijnwerker. Naast allerlei modern en nooit gehoord geluid erken ik feilloos een oude Vlaamsche wijze in een muzikaal gedachte schepping als de Kersttryptiek, waarin ik Toorop zelf wees op de frappante gelijkenis van zijn Domburgsche boeren met de schamele schepers van Hugo van der Goes in de Uffizi te Florence.

Blijkbaar wilde hij daar niets van weten, maar hoe zou de artist zich rekenschap kunnen geven van wat onder den drang der inspiratie in hem rondwentelt en een kleur, een schakeering wordt in zijn spontaan gegroeide daad? En toch, zoo goed als de onderstroom in 't heele oeuvre van dezen bruinen Aziaat warm is van Oostersche zoelte, blijft de Westersche bezinning zich in het werk van zijn handen uitspreken. Kruising na kruising heeft zijn exotisch innerlijk met ons meer verwante toevalligheden beleefd, waaruit de vreemde vrucht van zijn kunst werd geboren, die ons zoo ver schijnt en toch zoo bekoort.

Het is allemaal, om zijn buitengewone begaafdheid en om zijn rusteloos ploeteren, aan zijn glorieus levenswerk ten goede gekomen. Door zijn Kruisweg van Oosterbeek, waarover ik hier om bizondere redenen niet nader spreken wil, demonstreert de zestigjarige meester aan allen, die met een vragend gezicht zijn gewaagde sprongen

KERSTTRIPTIEK

volgden, wáárvoor dat zóo ver-gehaalde, dat willekeurige, dat toomelooze en ongrijpbare ten slotte gediend heeft. Laat het waar zijn, dat we de taktiek van zijn impulsen niet altijd registreeren, nog minder verklaren konden, wat maakt dat uit, nu hij de christelijke menschheid op zijn feestdag verblijdt met de koningsgift van zijn Kruisweg, waarin ik al elders het hoogtepunt van zijn heele kunst mocht begroeten!

De vergeestelijking, waarin de zoekende Toorop wel eens dreigde of scheen te verdrinken, is op stuk van zaken zijn redding en zijn roem geworden. Dat is heugelijk en een jubeldag waard, maar 't zou weinig zijn, als de winst voor den werker alleen was. Toorop echter heeft een beweging ingeluid, die op 't oogenblik onder onze kunstenaars, de jongere vooral, algemeen schijnt. De argelooze eskapades van Kubisten, Futuristen en alle soort Onafhankelijken hebben zich vanzelf in hun hongergevoel naar vergeestelijkte kunst tot den hoogen meester gewend, die barmhartig de bruikbare zaden van hun rare leer in zijn eigen grond gezaaid en getoond heeft, hoe er voedsel uit te winnen viel.

Het getob om geestelijken vrijdom gaat voort. De Blaricumsche „Smeden" hangen in Suasso zalen vol van hun onpersoonlijke doeken, die, gespannen op theoretische ramen van weinig-geheide wijsgeerigheid, eerder aan omgevallen verfpotten dan zelfs aan slechte kunst laten denken. Die marteling doen de „Smeden" en „Vuurmakers" zich aan om de vergeestelijking. Ik geloof in hun doel, al lijken mij de middelen, kalm uitgedrukt, bedenkelijk. Maar als maar twee of drie leden van deze bent zich in Toorop wil verdiepen, zal ook deze noodgreep naar het Oneindige de betering van onze verbanaalde geestelijke kunst bevorderen.

Toorop mag 't misschien evenmin beleven als 't meerendeel van zijn tijdgenooten, maar ik houd me overtuigd, dat wanneer de zieke jaren, die we in- en uitwendig doormaken, genezen zullen zijn, door de kracht van zijn werk de geestelijke en bizonder de Kerkelijke kunst tot een nieuw en diep leven zal worden gewekt. Speciaal als de hergronder van dit laatste genre, waarin hij over den geweldigen Buonerotti en den spiritueelen Angelico heen aansluit bij den hoogen Giotto, begroet ik den Hollandschen meester op zijn zestigsten jaardag. Het is helaas waar, dat veel geloofsgenooten, die hij met zijn roomsch werk tegemoet ging, hem voorloopig niet begrepen, neen, nauwelijks au serieux namen.

Al betreuren we dit, we mogen het niet te heftig laken, eenvoudig omdat, goede uitzonderingen daargelaten, de eigenlijke christelijke, d. w. z. katholieke kunst, zoowel bij ons als in 't buitenland, haar oude glorieuze tradities al lang heeft laten varen. En de oorzaak hiervan is misschien het minst aan de Katholieken zelf te wijten, maar het droeve feit ligt er. Geldt dit voor de bouwkunst minder, voor de dekoratieve kunsten des te meer. Het begrip van die het weten moesten is ontredderd en de smaak van de menigte verknoeid.

DALENDE

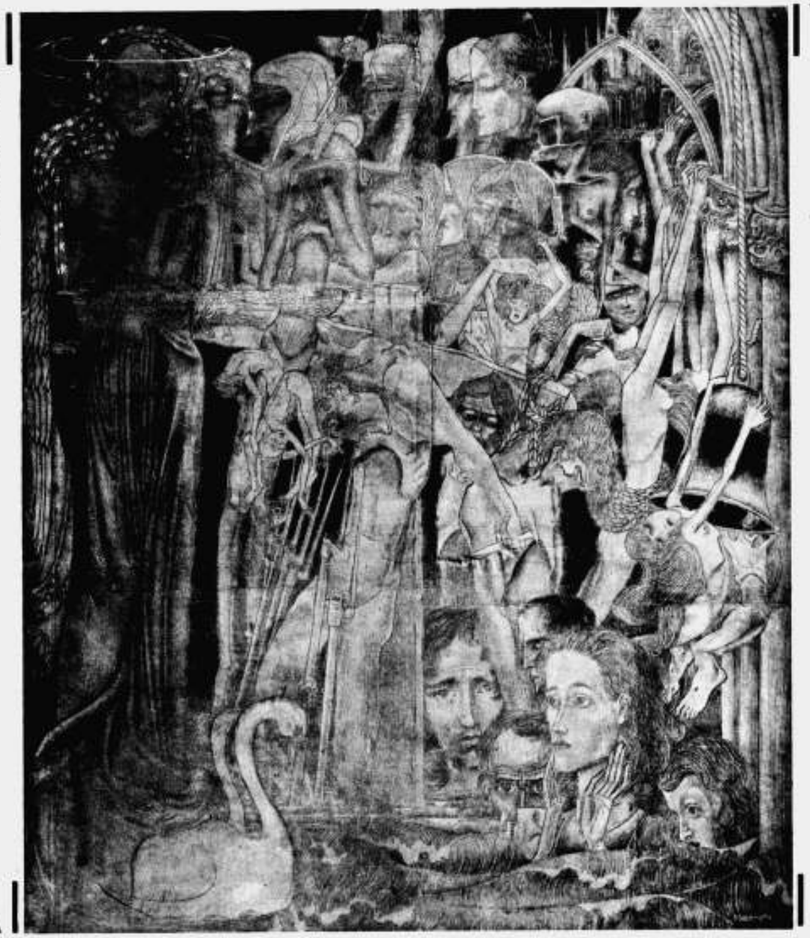

GELOOVEN

DE APOSTELS ANDREAS EN SIMON

Maar ik ga op dit pijnlijk onderwerp niet verder in. De hoop, die ik vast koester, dat „alles zal wenden", stemt veel te mild, om te jammeren over de kapitalen aan kracht en geld, die door den kerkelijken wansmaak der laatste vijftig jaren verzwolgen zijn. En die hoop grond ik voor een aanzienlijk deel op den levenwekkenden arbeid van Toorop. Deze bekeerde heiden heeft de menschen, die een roomsche baker hadden, geleerd, welke schatten van schoonheid en geestelijke kunst nog aan de onuitputtelijk rijke katholieke leer te ontwoekeren vallen. Daarom vooral juich ik op Toorop's dag, die de poort van den naderenden ouderdom voor hem opent. Had hij op niets anders te wijzen dan op zijn kerkraam te Nijmegen en den Kruisweg van Oosterbeek, mijn dankbare vreugde ware al meer dan verantwoord, maar hoe zou de grijzende meester die twee wonderen hebben kunnen geven, wanneer al het stukwerk van zijn zestig arbeidzame en gezegende levensjaren niet was vooraf gegaan?

DE APOSTEL PETRUS

DE APOSTELS THOMAS EN JACOBUS

NIEUWE WEGEN EN OUDE ERKENNINGEN DOOR R. N. ROLAND HOLST

Hoe zullen wij thans vaststellen, wat blijvende waarde zal hebben voor de komende tijden!

Als rot fruit uit vermolmde boomen vallen de Keizerskronen, en de harten van millioenen jongeren zijn gesmeed door energieën, wier felle werkingen wij zelf nimmer hebben doorstaan.

Welke diepe verlangens zullen uit die sterke jeugdige harten opwieken, waarheen zullen zij zich richten, zullen zij opbloeien ver uit het zicht van onze eigen erkenningen? Zij hebben meer lange nachten doorwaakt met geteisterde zielen, deze millioenen jongeren, dan wij aan werkelooze nachten zooveel rijkere levens, wat weten wij van de openbaringen, die deze donkere nachten hun hebben gebracht? Wat weten wij van den nieuwen wil, die zich in hen gaat richten, wat weten wij over hun standvastige besluiten voor de toekomst, van dit, tot allen prijs wel, en van dat, onafwendbaar nooit meer. Wat weten wij van deze millioenen jongeren, die verre onze ouderen zijn in gemarteld bewustzijn, wat weten wij van wat zij zich voorgenomen hebben bij het vallen van ontelbare sombere avonden, of bij het eindeloos wachten in den donkeren, gevaarvollen nacht, wat weten wij van wat zij elkaar met zachte stemmen hebben toevertrouwd in het eerste spreidende licht van den morgen.

Wat weten wij van hun nieuwe ontroeringen, van de grillige rythmen, die zij doorleefden, en van de onverwachte verbindingen, die in hun bewustheid tot beeld zijn geworden, wat begrijpen wij van de donkere en hevige beslotenheid van al deze jonge levens, die vele jaren met den dood hebben geleefd, en die nu het zoete verlangen en de verrukkelijke liefde terug verkrijgen.

Keizerskronen vallen als rot fruit van den boom, maar het zijn thans niet de keizers alleen, die onttroond worden, en wier macht en glorie breekt.

Wij hebben het lijden van die strijdende jeugd niet mede geleden, wij zullen hun lach, die nu opklinken gaat, moeilijk leeren verstaan.

Wij waren gewend met ironie en wat hoogmoed de tijden die nu achter ons liggen te beschouwen, wij

IN HET DAL DER ROZEN

LIEFDE

leerden lachen om de goedige huisbakken kunstopvattingen van toen, wij minachtten de sentimenteele verhaaltjes-kunst, wij spotten met de gemoedelijk-gewichtige collectioneurs en hun dwaze waan van blijvende en komende waarden, wij schimpten op de kunstenaars die zielig achter stemmingen aandribbelden.
Maar hoe zal de lach van deze geharde en onwrikbare jongeren ons treffen, welke hoon zullen zij hebben voor 't heirleger van serviele en becijferende bouwers en de door de industrie vermechaniseerde geesten in de wereld der kunst, en over heel dat geslacht kunstenaars, dat achter den roem aandraaft en in vreeze leeft voor de courantiers. Welke minachting zullen zij hebben over onze reclamezucht, die als een vuilen walm rond de kunstdaad hangt.
Hoe zullen zij, die millioenen jongeren, die de kameraad zijn geweest van den nacht, van den dood en van het bloed, gering schatten de onzen, die leven omringd van persoonlijke ijdelheid, berekening en kleine gekrenktheden. Zij, die onze staatsvormen ontwrichten, en nieuwe gemeenschapsdroomen tot werkelijkheid dwingen, zij, die het rythme kennen en de kracht doorleefd hebben, van den gelijken tred der duizenden, optrekkend naar één doel, hoe zal hun lach klinken over onze ijverig nagestreefde uitzonderlijkheid, over onze subtiele aestheten en hun afkeer van het leven, en over de angst van hen, die hooghartig behoorden te zijn, maar willig zich plooiden naar een lager moraal. Zoo de nieuwe jeugd met liefde naar ons terug zal zien, zoo zal dit niet zijn om datgene wat wij hebben volbracht, maar om den hartstochtelijken drang waarmede wij het levenlooze telkens hebben verworpen, want dit toch is de eenige band die ons waarlijk aan hen bindt.

MIEK JANSSEN

HUWELIJK

Zoo wij juist in dezen grootsch en verbijsterend zich ontplooienden tijd een kunstenaar eeren, die wij liefhebben, en die wij vol-op dankbaar zijn voor de schoonheid die hij ons aandroeg, dan dwingt de onrust der verwachtingen ons te vragen, niet in de eerste plaats wat hij ons is geweest, maar wat hij zal beteekenen voor dat sterke komende geslacht, naar welks verrichtingen wij met een kloppend hart uitzien.
En dan erkennen wij in Toorop's rusteloozen drang naar vernieuwing de veilige zekerheid dat zijn roem den komenden orkaan zal doorstaan, want hij heeft het geloof gehad in de jeugd, hij heeft hun snel wisselende verlangens begrepen, hij is veertig jaren lang een boeiend en meesterlijk begeleider geweest van de telkens weer nieuw optrekkende daadkrachtigen der jeugd. Toen zij de vibratie van het licht zochten, en de directe beelding ontvluchtten, heeft hij mengelingen en tinten gevonden die hun hart verrukten, toen een nieuwe jeugd eigen levenserkenning wilde dwingen in het beteekenisvolle symbool, heeft hij wrange en martelende expressies gevonden wier donkere blik nog naleeft in ons hart. Toen rustiger natuuraanschouwing dreigde al te goedmoedig te worden, heeft hij haar psychische felheid en dwingende kracht toegevoerd; en toen nog latere begeerten naar de groote monumentale oplossing uitgingen, was hij het die nieuwe rythmen heeft gevonden en deze in nieuwe verjongde technieken tot uiting heeft gebracht, en voor het eerst nu na eeuwen heeft hij de katholieke kunst weer meeslepend boeiend en ontroerend gemaakt. Hij is vloeiend, bewegelijk en toch steeds sterk en zich zelf gebleven, hij heeft steeds de jeugd lief gehad, en het is ondenkbaar dat de komende jongeren zichzelf niet in hem voor een deel bewaarheid zullen vinden.
Kan er ooit schooner bevrediging zijn voor een groot, oud kunstenaar, dan in dit feit alleen reeds is gelegen?
4 November 1918.

HET LAATSTE AVONDMAAL ◻ ALTAARPANEEL ◻ ST. FRANCISCUSHUIS, AMSTERDAM

AAN TOOROP DOOR ALBERT VERWEY

Droomer van 't onuitspreekbre, die uw hand
Geleid door geesten voelde en uit de mist
Vormen zich zag verdichten, lang gegist,
Eindlijk aanschouwd in lichaam en verband:

Hoe vast en teer uw teekning, en hoe speelsch
't Erinring-vol verbeelden, — een barok
Gevolg uit iedre tijd en wereld trok
Openlijk op uw voorgrond, school met steelsch

Gebaar terzijde, — maar in 't midden stond
Altijd een beeld, waar zin tot meer dan zin
Hartstochtelijk belijfd was: het begin
En de oorsprong, wellende uit uw zielegrond.

Want meegevoel met menschen en de nood
Die lichaam strijden doet met ziel, en 't vaag,
Toch snerpend, huivren voor de noodlotsvlaag
Van 't ongeweetne en toch bewuste, vloot

Aldoor van afgrond op tot hemel, zocht
Aldoor uw innerlijk gezicht, aldoor
Uw kinderlijk verstand, aldoor het spoor
Van bloed en zenuw, dat zich spreidde en vlocht

Door forsch hart, lichtvol oog en vingerspits
Waar 't faablig-lenige talent in school
Dat in de lijn zijn spraak had. Want van pool
Tot pool: van vormvaste omtrek tot de flits

Van bliksemende duiding, van het ding,
Bondig en kort begrepen, tot het net
Van naamlooze verwantschap, zichtbre wet
Van 't sprakeloos gevoel, sloot gij de ring

Van zinvolle uitdruk. En de nadruk schonk
Uw kleur, waar daadlijk, overleevringloos,
Gloed van uw haard zich kaatste, klaar gebloos
Van sprooklicht, droomlicht, waar muziek door klonk.

Zoo, door een werkelijke wereld, vol
Doelmatig weten, naast het regelrecht
Worstlen met de natuur, het trotsch en hecht
Verheerlijken van de natuur, — hoe zwol

(Terecht!) de roem van die eenvoudgen, die
Tusschen hun ziel en de natuur geen spel
Van fantasie gedoogden, — schreedt gij snel
En licht, hun makker en hun evenknie,

Dartlaar met alle tijden, die de dans
Van de beschavingen geleidde, een baan
Van eeuwen in een klare kunstnaarswaan
Van hedendaagschheid, met in u een glans

Die nochtans straling scheen van één vast punt?
Zocht ge 't? En vondt? En vondt een kruis? Een kerk?
Een eindlijk rijk van rust, waaruit uw werk
Gevoed werd en gestevigd? Wie misgunt

Een vriend die vastheid! Maar wat vondt ge meer
Dan na tal van symbolen één symbool,
Schakeling van symbolen en een school
Waar niemand woont dan zonder wederkeer?

Zoo zij 't dan. Maar wij zien het liefst in u
Die Moeder van symbolen die u dreef
Tot uiting. Woon in één van hen; maar leef
Met in uw hart Haar, zooals eertijds nu.

Noordwijk-aan-Zee, 5 November 1918

ILLUSTRATIE VOOR COUPERUS' PSYCHE

TOOROP'S MONUMENTALE KUNST DOOR H. P. BERLAGE

De kunst van Toorop, want zoo begrijp ik de bedoeling der Redactievraag aan mij, is voor de bouwkunst van een zeer bizonder belang. Wanneer men toch die kunst vervolgt in haar ontwikkeling, welke zich verwerkelijkt vanaf de meest verfijnde voorstelling, tot eene van magistrale kracht, vanaf de teerheid eener miniatuurschildering tot de monumentaliteit eener architekturale openbaring, dan ontwaart men een stijgenden drang tot ontworsteling aan de eigenlijke schilderij. Want Toorop begint daarmee, en als kunst met het impressionisme, welk werk hem reeds dadelijk tot een zeer bizonder schilder stempelde. Daarbij heeft hij de zeldzame begaafdheid tot uitbeelding van het nog niet tot hartstocht ontwaakte, van het van alle hartstocht reeds afgestorvene, en van wat tusschen deze beide uitersten inligt, het in hevige spanning, hartstochtelijke. Hij beheerscht het kinderlijke, het menschelijke, het heilige in alle veelzijdigheid van geestesgesteldheid, en dat op een wijze, die met de psychische verschillen in overeenstemming is.

ILLUSTRATIE VOOR COUPERUS' FIDESSA

Dat vermogen bracht hem als vanzelf tot de schildering, welke zich aan de bouwkunst zou aanpassen, omdat die bizondere wijze van uitbeelding gebaseerd is op een rhytmisch lijnenstelsel, hetwelk ook den karakteristieken stijl aan dat werk geeft.

Toorop is daardoor geworden de schilder van de lijn. Met die lijn, afzonderlijk zoowel als gebundeld, verricht hij wonderen; haar rhytmische beweging begeleidt den gemoedstoestand der figurale voorstelling, terwijl de stijl daardoor toch, al is deze bizonder, naar de algemeenheid wijst. Door deze werkwijze kwam hij aanvankelijk onbewust, tot het besef dat de architektonische wand tot zijne beschikking moest worden gesteld. Het was de schilderij der „drie Bruiden", welke hem het eerste begrip tot samenwerking met de bouwkunst openbaarde, hetgeen zijn uitdrukking vond in de rythmische bewegelijkheid der lijnen, welke nu met volkomen bewustheid werden toegepast. Want daaruit spreekt een duidelijk streven naar een vulling van een architectonisch vastgesteld tafreel. In deze schilderij ontdekten de architekten, zoowel hier als in Duitschland en Engeland dan ook dadelijk een zekere kunstverwantschap, waarom die schilderij hun lief werd, terwijl de schilders daar ongeloovig tegenover stonden.

De opdracht tot medewerking aan de architekturale ver-

HET GEBED

siering der Nieuwe Beurs te Amsterdam, werd nu voor Toorop tot een groote vreugde. Het gold de uitvoering van drie groote paneelen in de vestibule en van friesversieringen, met een daarbij passende wandschildering in de zalen van graan- en effectenbeurs.
Behalve de schildering van zaaier en maaier in de graanbeurs, welke in 's graffitotechniek is uitgevoerd, is van al de overige werkstukken, fayence het materiaal — sectieltegels, een harde tegelsoort, passend bij een bizondere techniek voor de drie paneelen der vestibule, en verglaasd tegelwerk met een flauw relief voor de friesversieringen.
Geheel in overeenstemming met zijn zienswijze dat de schilders, die zich met hun werk bij de bouwkunst willen aansluiten, niet alleen het ontwerp daartoe moeten maken, maar dit ook zelf in het materiaal moeten uitvoeren, heeft Toorop het snijden der tegels van de paneelen der vestibule „verleden, heden en toekomst van den handel" aan de fabriek zelf geleid, de paneelen van de friezen zelf geboetseerd, en de 's grafitto schildering zelf op de wand geschilderd. De decoratieve werking van al deze dingen is prachtig, omdat zij het ware architekturale versieringsbegrip verwerkelijken, de zware omlijning van het effen kleurenmozaiek, uitgevoerd door de forsche hand van den doelbewusten schilder.
Bovendien wordt dadelijk ontdekt, dat er gebroken is met de voorstelling als schilderij zonder meer, en gestreefd naar een meer evenwichtige verdeeling der figuren, binnen de bepaaldheid van het architektonische vlak. Toch kwam dit principe aan die schilderingen nog niet tot volle ontwikkeling, maar was toch in zoodanigen aanleg aanwezig, dat daarop kon worden doorgegaan. Het is voor mij een groote voldoening nog onlangs van Toorop te mogen hooren, dat het werk voor de Beurs voor hem beslissend werd, in zoover, dat hem daardoor de richting van zijn volgend werk werd aangewezen.
Deze richting vertoont zich dan ook zeer beslist en wel in letterlijken zin in de werken, welke daarna als architekturale versiering zijn ontstaan; want zij zijn doortrokken met de lijn, welke de „psychische" lijn zou kunnen heeten, de lijn, welke dus geheel mee doet met de zielsstemming, welke in de schilderij is uitgedrukt. Die ontwikkeling begint met de ceramieken in de Aloysiuskapel der Nieuwe St. Bavokerk te Haarlem, en voltrekt zich verder aan de geschilderde ramen in de St. Joseph's Kerk te Nijmegen, waarbij tevens gebroken

HET HEILIGE SCHREED

werd met de nog uit de Renaissance overgebleven willekeurige loodverdeeling, maar het lood, waarop de ramen zijn vastgelegd, tevens werd gebruikt als lijnen in het vertikaal en cirkelvormig beweeg, van en in aansluiting met de omringende architektuur, zoo strak en zoo logisch mogelijk. Alhoewel de bekende schilderij „Brugge", welke nu volgde, weer aansluit bij de pikturale voorstelling, bracht toch ook daarin de vertikale lijnbeweging de psychische uitdrukking.
Na een avondmaal voor de kapel van St. Franciscusliefdewerk te Amsterdam, en de emails ter versiering der deur van het heilige sacrament in de kapel te Domburg, verrastte ons de tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij met Toorops laatste werk, één van de 14 paneelen, de graflegging, van de hem opgedragen statie, voor de kerk te Oosterbeek. Hier toont zich de kunstenaar op zijn volle hoogte. Hij beheerscht de compositie volkomen, zoowel door vorm als kleur; de vorm gebonden door de strakke beweging der lijnen, wier concentratie gaat naar de climax van het drama. Want die beweging loopt door de geheele statie, van af de moedige vertikale lijn van het opwaartsgaan, naar de tragische gebogen lijn van de neerwaartsche verzinking in het graf.
Met Toorop's monumentaalste werk gebeurde, wat reeds met zooveel groot opgezette kunstwerken is gebeurd; het zou niet in zijn volledigheid tot stand komen. De maatschappij schijnt zich nu eenmaal principieel tegen een verwerkelijking van het hooge te verzetten; de menschen trekken en rukken altijd aan wat boven hun bekrompenheid uitgaat.
Toorop had de opdracht voor een Avondmaalschildering in een kerk te Zürich; maar na vertoon der schets, wilde „men" het ontwerp niet aanvaarden. Oorspronkelijk was deze schildering dus ook als architekturale compositie bedoeld; maar toen Toorop daarna toch de figuren volledig teekende, deed hij dat zonder dat oorspronkelijk liniair verband.
Wat die schildering zou geworden zijn, kan worden vermoed uit de waarlijk magistrale figuren, welke zoo nu en dan op Tentoonstellingen verschijnen. En dat gaat helaas maar groepsgewijs, omdat de verschillende cartons ook verschillende eigenaars hebben.
Deze schildering zou het hoogtepunt van Toorop's levenswerk zijn geweest, een werk waarin zijn stijl zich in uiterste volkomenheid en de psyche zijner figuren zich

MON ÂME, SEIGNEUR, EST DEVANT VOUS COMME UNE TERRE DESSÉCHÉE ET SANS EAU . . . (PSALM)

in diepste verinnerlijking zou hebben geopenbaard. Het zou een werk zijn geweest van een geweldige kracht, geheel in overeenstemming met den aard der handeling, omdat deze zich bij volmaakte bezonkenheid van den kunstenaar, zich volkomen zou hebben verobjectiveerd. Maar dit werk zou tevens een hoogtepunt zijn geweest in de ontwikkeling der religieuse decoratieve kunst in het algemeen, omdat de waarde van dat werk, dat wat de voorstelling betreft, welke alle wisselingen van den stijl gedurende eeuwen heeft gevolgd en in eindelooze verscheidenheid werd gegeven, zeker tot een der hoogste openbaringen van die voorstelling zou zijn gestegen.
Dit gemis kan nu in zoover nog worden hersteld, omdat aan Toorop de gelegenheid wordt gegeven een soortgelijk werk te maken voor het te stichten Scheepvaartmuseum te Amsterdam.
Op zijn 60sten geboortedag zal hem als geschenk de opdracht geworden tot uitvoering der geschilderde ramen in de hal van dat gebouw. Het was bekend, dat hem zulk een werk bizonder lief zou zijn. En daartegen kwam nu, althans voorloopig, niet het verzet, want het Bestuur van dat Museum heeft dit geschenk met dankbaarheid aanvaard.
Wat nu zulk een werk worden kan, wanneer de monumentale schilderkunst van Toorop zich bovendien zal openbaren op het glas, is reeds voorondersteld in de stijlkracht der Apostelfiguren en de kleurenkracht der ramen van de Nijmeegsche kapel.
Moge dat werk nu ongehinderd worden volbracht.

DE NON

UIT DE JEUGD VAN JAN TOOROP, DOOR JAN VETH

Mijn vroegste herinneringen aan Toorop gaan terug tot 1880, het jaar dat ik, als een jongen van zestien jaar in Amsterdam aankwam, om er leerling van de Teekenacademie te worden. Onder hetzelfde dak, waar ik terecht was gekomen, vond ik een medeleerling, die, wat ik toen trouwens zoozeer niet opmerkte, zes jaar ouder was. Ik heb er onlangs het huis in de Frans Halsstraat, — het was No. 15 — nog eens op aangekeken. Hij had één-hoog de tweeraams-voorkamer en een slaapkamertje daarnaast. Ik woonde twee-hoog, achter. Die tegen iedereen welwillende, maar toch min-of-meer eenzelvige, althans in zichzelf gekeerde jongeling, met zijn zacht-hautaine houding, zijn mild gebaar, en zijn stout-fluweelen oogopslag, was Jan Toorop.
Het heugt mij nog, dat ik den nieuwen kameraad aan zijn eersten pleisterkop, een Niobé, zag werken. De teekening was misschien minder braaf, maar zij was al dadelijk fleuriger en zwieriger dan wat een van ons maakte. Spoediger dan de jaar-genooten bracht hij het tot groot-antiek en met den volgenden cursus toog hij al naar de schilderklas. Een jaar later vertrok Toorop naar Brussel.
Die kamer dan in de Frans Halsstraat, waar ik in het eerste jaar, vooral na het eten en vóór de avondklas, veel bij hem kwam, dat was iets veel aardigers dan de kamers van ons anderen. Ik weet nu niet precies meer waardoor, maar het was er dieper van kleur en warmer

„BRUGGE"... OF DE GODDELIJKE LIEFDEGANG

van heimelijkheid dan wij het op de onze wisten te maken. Ik geloof, dat hij er wat gloed van Oostersche lappen en wat wirwar van Indische wapenen had aangebracht. En er stond een piano, waar Toorop op meêslepende wijze aan musiceerde. Of er veel boeken waren herinner ik mij niet meer. Ik denk eigenlijk niet, dat hij destijds al bizonder veel las. Althans in de bijeenkomsten van onze toen pas opgerichte Vereeniging „Sint Lucas", waar, onder aanvoering van Derkinderen, Van der Valk en Van Looy, dapper over grondopvattingen van kunst en litteratuur geboomd werd, trad de meer droomerige Toorop onder de debatten niet speciaal op den voorgrond. Misschien was het karakteristiek voor wat hem toen vervulde, dat hij er, naar ik mij meen te herinneren, een lezing hield, die tot titel had: „Een en ander over Java en de Javaansche Kunst", en er een anderen keer een causerie gaf over den schitterenden Fortuny.

PORTRETJE VAN JAN TOOROP OP 22-JARIGEN LEEFTIJD GETEEKEND DOOR JAN VETH OP 16-JARIGEN LEEFTIJD

Maar wat ik vast weet, is, dat er op die gezellige kamer van hem, na het schoolsche dagwerk, 's avonds altijd een teekening in de maak was. Eén teekening? Het waren, in mijn voorstelling, eigenlijk altijd hoopen teekeningen, die Toorop aldoor onderhanden had. Een onafgebroken serie van wat wij nu waarschijnlijk romantisch werk zouden noemen. Eerst een tijd lang alles in den sierlijk-illustratieven trant van Rochussen. Dan ineens warmer en sterk onder den indruk van Bosboom. Daarna peilend naar het Rembrandtieke. En plotseling de heele bedoeling weer gansch anders. Maar altoos smakelijk, illusie-vol, fantastisch van opzet en van uitvoering. Altijd met een aangeboren begrip van compositie en een zeer buigzame voordracht. Onveranderlijk met een vurig stuur zetten naar verre kusten van vooruitgevoelde schoonheid.

Men kreeg den indruk, dat deze vervulde van nog vage droomen het niet kon laten, met de vloeiende waterverf op het ontvankelijke papier te experimenteeren, dat een geheimzinnige drang van zijn ondefinieerbaar wezen hem geen rust liet in het zoeken naar spel en duiding van vorm en kleur. Hij behoorde ongetwijfeld tot de zeldzamen, die een onzichtbare sfeer om zich heen meedragen. En hij liet niet af, te worstelen om de kracht, die hem dat onzichtbare in het zichtbare zou doen manifesteeren. Als

VERONICA

ik Toorop, na al die jaren, in die kamer, 's avonds na de harde dagtaak, weer in mijn verbeelding voor mij haal, dan is het, of ik daar een jongen goudzoeker, over zijn werktafel gebukt zittend, vóór mij zie, onverdroten verdiept in het naspeuren van de eeuwige geheimen zijner ondoorgrondelijke kunst.

Men ontmoet tegenwoordig wel jonge lieden, die zonder veel schroom spreken over het ééne noodige der bezieling in de kunst, maar die schijnen te meenen, dat deze dan verder geen verplichtingen zou opleggen. Ik heb er gesproken, die het waagden, zich met zulk een armenover-elkaar-filosofie op Toorop te beroepen. De dwazen wisten niet, dat er zelden een bij uitstek met talent begenadigde geweest is, die reeds in zijn eerste werkjaren zoozeer, met opoffering van elk vrij uur, geploeterd heeft en gezwoegd, dat er zelden een waarlijk bezielde zoozeer gewerkt heeft en geworsteld, om eindelijk, na jaren van moeizamen strijd, iets van die wezenlijke kracht van uiting te verwerven, welke men in den weligen oogst van zijn rijper leeftijd zich zoo weldadig zou zien ontplooien.

6 November 1918.

EEN JEUGDIGE, DOOR J. DE MEESTER

Toen ik van den winter in Den Haag een lezing hield over iets uit de geschiedenis der literatuur, is er wat mals gebeurd met Toorop. Zijn vriendelijke aanwezigheid was een der verrassingen van den avond voor mij. Nadat ik was uitgepraat, vroeg een verwante, naar hem wijzend, mij wie dat was. Daar ik verwonderd antwoordde: Ken je Toorop's kop niet? verdedigde zij zich met me de reden harer vraag te zeggen: iemand achter haar had beweerd, dat die oude heer de vader van den spreker was.... Toorop en ik schelen één jaar in leeftijd, mijn haar is schaarsch en veel meer verbleekt dan het zijne: dat hij een stokje gebruikt bij het gaan en dat hij niet kwam in evening dress, was al wat kon verzonnen worden, niet om de dwaze vergissing begrijpelijk te maken, maar om te gissen, op welke beuzelingen oppervlakkigheid meeningen bouwt.

Doch mij was het zotte abuis nog iets anders dan grappig. Het jong-zijn van een kunstenaar — aan wien zien Toorop's tijdgenooten het sterker dan aan hem? Is hij niet bijna een kind? nadert hij niet dezen gelukstaat — ik meen: meer dan eenig ander, doch in elk geval: zoo dicht als mogelijk is? Wie, treffender dan hij, heeft de wijsneuzigheid van den knaap uit Van Alphen, wiens

DANTEKOP

leeren spelen was, levenslang gevarieerd tot een werken als spelen? En hiermee is niet enkel de verbluffende veelzijdigheid aangeduid van een begaafdheid, aan welke alle inspanning licht schijnt te vallen. Men dringt ermee tot een oorzaak door, tot een wezenstrek en een zielestaat, die de zonnigheid zijner verschijning verklaart. Tevens zie ik er de aarzeling door opgehelderd, waarmee Toorop's werk aanvaard is. De nieuwheid, als een vreemdheid aandoend, het gecompliceerde van zijn verbeelding, heeft de bewondering minder, of althans zeker niet meer teruggehouden dan de beduchtheid voor het geniale, de verdenking dat zulke gemakkelijkheid onmogelijk zielsdiepten uiten, en meer dan improvisatie zijn kon.

In onzen tijd, die eenzelfden gemoedsaard aanduidde met de woorden „enfants du siècle" en „vieillards nés d'hier"; en in ons land van een degelijkheid, die zoo ze ontsprong aan de nuchterheid, zelfs — prachtig — aan de bezonnenheid, huiverig voor het fantastische bleef; heeft dit onder den oosterschen gloed ontkiemd kunstenaarsgestel aan zijn verbeelding hoevele vormen en zelfs met hoevele technische middelen verooriofd; en 't wonder zulker grilligheid, die nuk noch kuur maar veelvoudig talent bleek; waarmee direkter het uit te leggen dan met die wèl heerlijke jeugd van Toorop, die hem voor aarzeling behoedde, juist als jonkheid-in-jaren doet? Altijd vermocht hij spontaan te zijn — zoo ik hem bewonder met eerbiedige genegenheid, dat is wat ik hem innig benijd!

De tegenwoordig, althans in ons land, onvoldoend gewaardeerde Toergeenjef, heeft eens over Tolstoj een oordeel geveld, dat een vonnis is, waarvan ik de billijkheid niet beoordeel, doch dat een kenschets inhoudt, fnuikend voor een kunstenaar: „zijn voornaamste gebrek is gemis van zielevrijheid."

Ik denk aan de Werkstaking en aan de Apostelkoppen: telkens is er overgave, aldoor is er de vrijheid der ziel.

DE DOOP DOOR CHRISTUS

BIJ HET FEEST VAN JAN TOOROP, DOOR A. J. DER KINDEREN

Het is nu ruim 38 jaren geleden, dat ik Toorop voor het eerst ontmoette bij het toelatingsexamen der Rijks-Academie. Wanneer ik daaraan terugdenk, dan herinner ik mij nog den indruk, die hij onmiddellijk op ons maakte en verheug ik mij er in, dat hij zoo in den besten zin des woords zich zelf gebleven is. Hij bezit nog steeds den buitengewoon begaafden, dichterlijk-muzikalen en beminnelijken geest, dien wij, zijn tijdgenooten, in den jongen man met zooveel sympathie begroetten. Men zou zeggen, dat het woord „kunstbroeder" voor hem uitgevonden werd, om er dan de allerbesten mede aan te duiden.

Als uit een hoorn van overvloed heeft hij ons nu vele jaren achtereen, met telkens nieuwe en wel onverwachte vondsten, zijn talrijke werken doen toevloeien. Wie kon vermoeden in dien vroegsten tijd, toen hij met onder ons zeldzame fantaisie, de geestrijke en pittige teekeningen maakte van natuurmotieven of historisch-romantische voorvallen, waaruit een zoo juist begrip van Rembrandt's en Bosboom's kunst ons toesprak — wie heeft het zelfs in later jaren gedacht, toen hij ons verbaasde door opzienbarende werken als „de Tuin der Weeën", „les Rodeurs", „de drie Bruiden", — dat wij ten slotte in hem een onzer eerste monumentale kunstenaars te vieren zouden hebben?

En toch, bij een aandachtig overzien van het werk in zijn geheel, waardeeren we een volkomen geleidelijke ontwikkeling en vinden wij het zelfs natuurlijk, dat de kunstenaar, vervuld van zoo schoone gedachten-fantaisiën, dat de meester van zoo edel lijnen-spel en kleuren-gamma er toe kwam zich te voegen in een ideeën- en vormengemeenschap, teneinde de harmonie te vinden, waarin zijn schoone gaven hun onbelemmerden groei verzekerd konden weten.

Men mag zich soms wel eens afvragen, of wij de onmisbare kunst-festijnen, die vroeger bij voorkeur onpersoonlijk de Kunst en Sint Lucas golden, niet al te uitsluitend tot vriendenhulde maken. Maar ook het feest dat men Toorop gaat aanrichten, zou toch niet te missen ge-

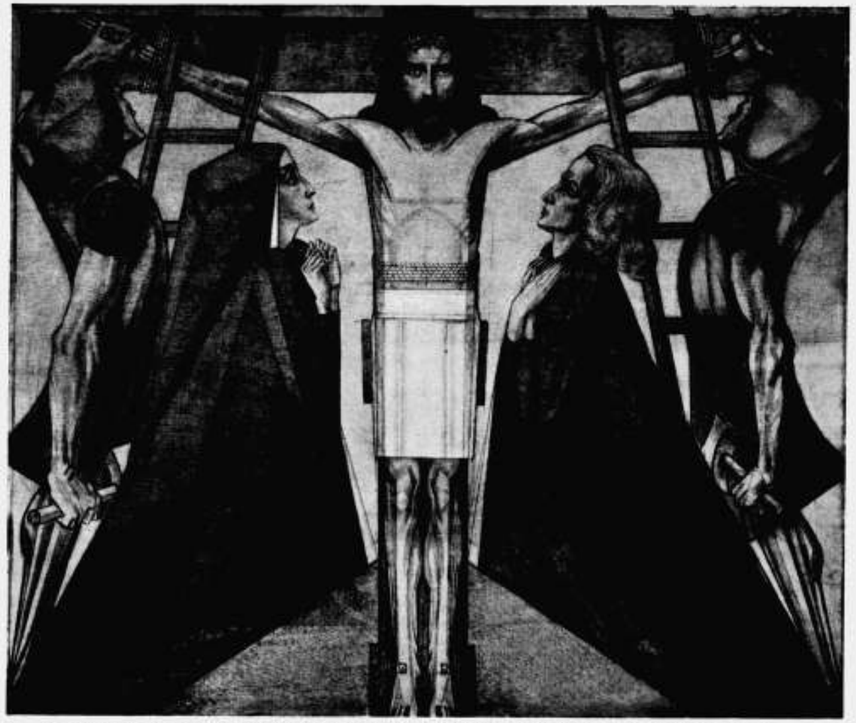

PANEEL UIT DE KRUISWEG IN DE R. K. KERK TE OOSTERBEEK ◻ JEZUS WORDT AAN HET KRUIS GENAGELD

weest zijn! Het leven wordt immers voor ons allen steeds voller van allerlei verplichtingen en de liefste ontmoetingen worden soms geofferd aan den fundamenteelen arbeid, die de tijd van ons eischt, en die zonder offers niet gebaat is. Hoe velen zullen er zich nu weer in verheugen, dat ze Jan Toorop eenparig huldigen kunnen voor het tooverspel zijner werken, voor de milde fierheid zijner levenshouding.

Het is ook een schoon en veelzeggend teeken, dat het herdenkingsfeest geopend wordt in den kring en op initiatief van een Architecten-Genootschap. Zoo ergens, dan wordt in de Bouwkunst de strijd der ideeën met een algemeene en hartstochtelijke deelneming gevoerd. Natuurlijk! Wij kunnen de manifestaties van alle andere kunsten zoo vrijelijk zoeken of uit den weg gaan; onze zelfstandigheid loopt daar geen gevaar en juist ten opzichte der „vrije kunstbeoefening" blijft onze onafhankelijkheid het meest verzekerd. Maar het Bouwkunstig Monument, dat gesticht gaat worden, kunnen we niet voorbijgaan; dat onderwerpt ons, dat dwingt ons het te zien, te bewonen en het te onderhouden. De Architectuur, opgetrokken door ons aller behoefte en samen-

PANEEL UIT DE KRUISWEG IN DE R. K. KERK TE OOSTERBEEK ◻ JEZUS WORDT ONTKLEED EN MET GAL EN AZIJN GELAAFD

werking, ze is onze noodzaak en zorg, ze behoort tevens onze dagelijksche genieting te zijn, ze blijft de toetssteen voor de waarde niet van enkelen maar van de gemeenschap. Daarom is de strijd over deze dingen hartstochtelijk en algemeen, zoolang er waarlijk leven is! Maar indien nu iets geëigend is, een oogenblik van rust en ruime toenadering te doen ontstaan, waarin een levendige belangstelling (die toch alleen de oorzaak der spanning in alle kampen is) banden van sympathie en samenwerking leggen kan, allen tot sterking, dan is het wel het initiatief, dat met deze publicatie door de Bouwmeesters genomen wordt.

Het zal velen bemoedigen, dat aldus de illusies van jonger jaren in dezen lateren en moeilijken tijd op het verrassendst weer iets nader gekomen zijn bij hunne vervulling. Het feest wordt er schooner door, omdat het ons geloof aan den groei der ideeën verfrischt en ons met hernieuwd vertrouwen zien doet naar de verten, waar bij de vele harmonieën, die smartelijk begeerd worden, ook de harmonie der kunsten niet zal zijn vergeten.

PANEEL UIT DE KRUISWEG IN DE R. K. KERK TE OOSTERBEEK — JEZUS ONTMOET ZIJNE H. MOEDER

AFNEMING VAN HET KRUIS, DOOR P. C. BOUTENS

En als het avond geworden was..... Matth. Ev.

Het matte floers van den Octoberdag
Vernevelt naar den avond; dichter daalt
De dunne sneeuwasch van de schemering
En dekt de groote stad der wereld weg
In den schijndood van zijn eentonigheid.
En heel 't verdeeld geslacht dat in haar woelt,
Draagt voor één oogenblik dezelfde mom
Van onverschillig vage broederschap:
Leed lang versuft tot doelloos zelfverwijt,
En haat door schriele hebzucht blindgemest,
En lust die nimmer uitslaapt van zijn jacht,
En hoop die afstand deed van iedre hoop,
En onmacht schaterend in overmoed,
En overmacht, de boel van huichlarij —
Zij staan bestorven in dezelfde trekken,
De woestenij van 't menschelijk gelaat....

En buiten op de hemelheuvelen
Beuren strakke gestalten, wijd geplooid
In wijnmoerrood, verlucht olijvengroen,
Turkooizenblauw en vlamdoorsijpeld paars,
Neêr van de groote schaduw van zijn kruis
't Verbloede lichaam van den Zoon van God.

14 October 1918

MISS HALL

HET ZIEKE JONGETJE

JAN TOOROP, EEN KORTE KARAKTERISEERING DOOR ALB. PLASSCHAERT

Toorop is een schilder, een teekenaar, een gevoelige, een wezen, een karakter, die telkens lokt tot de bepaling van een tijdelijke of van de durende geaardheid. Hij is een man vol schakeeringen, een kunstenaar, wiens uitingen vol nuances zijn. Ge zoudt kunnen zeggen: zijn buitenkant assimileert gemakkelijk; maar zijn Innerlijk is zeker.

En hoe is dat innerlijk? Van welke gezindheid is dat? Ik heb den aard van Toorop gedéfinieerd als een romantisch-tragischen. Hij is dat altijd voor mij gebleven, en zijn grootste uitingen dragen daarvan het merk. Zijn symboliek is romantisch-tragisch; zijn katholicisme is dat. Natuurlijk is er groei en bloei in deze wezenlijkheid. Toorop stond niet stil en neemt nog op. Zijn „buitenkant" is steeds actief en slurpt uit alles rond hem, dat, wat het Innerlijk verwerken kan. Zijn gevoeligheid is altijd wakker. Vandaar de perioden in hem, in zijn werk. Maar deze perioden zijn niet los van malkanderen; ze zijn door het diepste verbonden. En waar vindt ge den grootsten Toorop? In zijn teekeningen, zijn schilderkunst, in zijn luminisme, in zijn vaster bouw van den laatsten tijd?

Het laatste werk van Toorop vertoont hem, soms, op zijn grootst. De kop van Dante, voor den achtergrond van sneeuw en ijsbergen, vast geconstrueerd als geheel, is een der belangrijkste uitingen uit al zijn tijdperken. Ge vindt hier de verdiensten van den portrettist, van den psychologischen teekenaar, en de geknakte lijn van vroeger tijd, van de symbolische werken, is meer bedwongen, minder openbaar, noodzakelijker, rijker, sterker geworden. Ge vindt hier zijn phantaisie betoomd. In zijn symbolische teekeningen was deze speelsch; ze zocht ten eerste (en dat is juist) het vlak zuiver te vullen, en verwaarloosde daarom den ideeëngang hier en daar op het vlak. Maar in Dante is zij kristal geworden, kristal van het leven. Naast dit vaste werk uit zijn laatsten tijd is het portret van den Cellospeler (uit dit jaar) als een hartstochtelijke uiting te erkennen. De vulling van het vierkant is geschakeerd en toch zeker, maar de hartstocht van den schilder leeft in den kop van den spelende. En dat is bewijs van diepte opnieuw in den zestigjarige; alleen de oppervlakkigen stremmen snel. Voor dat stremmen hoedt Toorop nog zijn assi-

MEVROUW DOUAIRIÈRE DE VOS VAN STEENWIJK

CHRISTINA SWEYS

milatie. Dit opslorpingsvermogen heeft zijn bezwaren bij een jeugdigen schilder, maar bij den man op leeftijd, of ouder wordend, is het een niet dan eerbiedig te erkennen geschenk. En steeds helpt het den teekenaar van portretten, den psychologischen duiker in andere zielen. Het heeft Toorop steeds geholpen. Zijn portretten, beter en beter wordend, zijn fijn en zeker. Hij heeft van alles geteekend: den fanaticus, den teedere, den peinzende, den weerstandbiedende, den aristokraat, de aristokrate met de matte kostbare handen, den man uit het volk met den gedegen greep, den kunstenaar, de verwachtende, den zekere, de vrouwen, het meisje, het kind. Hij heeft deze alle benaderd, of gansch gegeven. En dat is blijvends; hij is daar steeds eenvoudig, en innig. Hij zag misschien in het kind te veel het komend meisje, maar dat baatte elders: juister wijs zag hij in de vrouw de vrouw. En daarom kon hij ook de mannen teekenen; hij differentieerde....

De teekenaar, de symbolist is voor mij grooter dan de luminist. Ik heb zelfs beweerd, dat Toorop's aard door 't donker gamma het meest logisch wordt weergegeven; nog lijkt mij deze bewering der waarheid nabij. Zij, de donkere kleur, draagt ook zijn meeste psychologie. Toch is de luminist niet te omgaan. Volhoudend arbeiden heeft Toorop tot een virtuoos gemaakt in het luminisme; merkwaardig om te zien is het verschil tusschen het begin en later. Later bloeit en vlamt soms zijn luminisme; de donkere hartstocht doortrok het.

Dit is, in 't kort, het werk van Toorop gekarakteriseerd. De mensch is eender. Toorop is een goed, een blijvend, een ietwat nonchalant vriend. Zijn assimilatie helpt hem in den omgang; zijn psychologie baat hem; zijn hartstocht geeft hem steeds weer leven. Hij is schrander in zaken, een Aziaat kan niet anders; hij is gul in zijn gastvrijheid. Hij is een kunstenaar; dat beheerscht zijn daden. Hij is in zichzelf zoo gewis, dat uiterlijke onzekerheden hem niet schaden, maar bekorend zijn van menschelijkheid.

13 Nov. 1918.

STEIJN (GEW. PRESIDENT VAN DEN ORANJE-VRIJSTAAT)

HENDRIK MULLER, GED. SECR. VAN DEN ORANJE-VRIJSTAAT

TOOROP DOOR GERARD BROM

(met toestemming van den schrijver, verkort overgenomen uit „De Belaard", Febr 1917)

Geboren in 1858 in Poerworedjo op Java, is Jan Toorop de tijdgenoot van de Nieuwe Gidsers en hun geestverwanten in heel West-Europa. Omstreeks het wonderjaar '60 immers valt de kunst van een plejade kunstenaars, waaraan astrologen hun hart mogen ophalen, als die vruchtbaarheid niet eerder maatschappelike en vooral geestelike factoren heeft. Negen jaar oud trok de jongen met een Arabies schip van Banka naar Batavia en zag zijn ouders nooit weer, wat waarschijnlik een inwendige vereenzaming gaf, om zijn gevoelsleven te verfijnen. Godsdienstige herinneringen nam hij er niet van mee dan angst voor de boedhistiese tempels vol gedrochten. Op zijn veertiende jaar zeilde hij in honderd dagen om de Kaap naar Holland.

Nog herinnert Toorop zich, hoe in Rotterdam de eerste priester, die hij ooit zag, een ongunstige indruk op hem maakte met lange nawerking. In Leiden kreeg hij katechizatie van Ds. van Boekeren. een boeiend verteller, tijdelik van iemand in Winterswijk en werd dan in Delft voor aanneming opgeleid door een stijve katechizeermeester, die hem van 't Protestantisme afkerig maakte en uit weeromstuit de natuur indreef, al sprak de zwerver graag over godsdienst met de moeder van een vriend, waar hij geregeld muziek mee maakte. Als Indoloog in de kost bij 'n leraar, die enkel een luiaard en aansteller in hem zag, deed hij niets dan tekenen tot diep in de nacht, beschilderde binnenshuis deuren en luiken, waarvan er later zijn verkocht, maakte portretten van Jan en alleman en ontwierp grote houtskool-fantazieën naar Dante, 't eerste genie waarvan hij invloed onderging, al kon hij hem nog slecht begrijpen.

De kunstverzamelaar Ahn in Den Haag gaf de stoot aan zijn artistieke levensloop, door hem in aanraking met Jozef Israëls en zijn kring te brengen, en wist met aanbevelingen van zulke schilders eindelik bij Toorop's vader verlof tot overgang naar het atelier te krijgen. In 1881/2 kwam de gelukkige nu aan de Amsterdamse Akademie studeren met Jan Veth en de vrome, werkzame Derkinderen, die hij allebei om hun verbazende knapheid bewonderde, zooals hij zich met zijn eeuwige jeugd van spontane inspiratie tegenwoordig boven hun hoofd uitgegroeid moet voelen. In deze tijd ging hij wel eens naar de Roomse Mozes en Aaron-kerk, waar hij de rijke muziek uit die theatrale periode intuitief niet gewijd vond naast de zang in de synagoog. Werken deed hij vluchtig met impressionistiese slag, weinig volgens de zin van de school, om dan 't volgend jaar met Derkinderen naar de Brusselse Akademie te verhuizen. Wie kon toen denken, dat niet de kerkse Derkinderen, met zijn evenwichtige, rustige, brede aanleg geboren voor de liturgie, en wèl de woelige vrijbuiter Toorop een kerkelik kunstenaar zou worden? Hij ontmoette in België veel katholieke jongelui, die er net op los leefden als anderen en hem dus voorlopig niets biezonders van hun geloof

CARLA VEEN

ZEEREERW. HEER Dr. ARIËNS

lieten verwachten.
Een heerlike tijd had de jonge schilder in 't dorp Machelen bij Brussel, waar hij in 't kerkje veel orgel speelde, ook al een Madonna en een communiekind tekende en bevriend was met de kapelaan, die hem de bedoeling van al de processies in de buurt verklaarde. Van hier uit was 't een sterke sprong naar de Borinage, bezocht met de revolutionaire zoons van een notaris in Charleroi, George en Jules Destrée. Ze maakten in de mijnstreek ontzettende woelingen mee, gevechten van arbeiders met politie en leger, waartegen de vrouwen met blote borst voorop uittrokken. De indruk van die tragedies heeft Toorop neergelegd in twee schilderijen ('87), waarvan 't een de angst van een werkmanspaar vóór de werkstaking weergeeft, als man en vrouw stom naar de gloeiende zonsondergang over de stad zitten te staren, en 't ander de schrik erna, als een slachtoffer van de strijd door een paar mannen wordt weggedragen, waarbij de kunstenaar bekent een voorgevoel van de Mater Dolorosa te hebben uitgebeeld. Persoonlik was hij zó opstandig gestemd, dat hij in 't gebouw van de Kamer vlak vóór de troonrede schreeuwde: „A bas la calotte!" en er natuurlik werd uitgezet. In zijn techniek hanteerde hij toen niet toevallig het heftig tempermes! De rooie senator Edmond Picard was het middelpunt van alle rebellen en ontving aan zijn tafel ook onze schilder in een oude jas, die stonk naar terpentijn, waarmee hij hem had schoongemaakt. In die kring van de „Jeune Belgique" stichtte Toorop met Meunier, Verhaeren, Van Rijsselberghe, De Groux e. a. de groep van de „Vingt". Antwerpen met de Vlaamse beweging leek hem te schreeuwerig en grof, zijn hart trok naar het Parijs van Monet en Rodin.
In '85 met een lers meisje verloofd, ging Toorop in gezelschap van Emile Verhaeren en George Destrée, die de Prerafaëlieten wou beschrijven, naar Londen, waar hij de vuile bedelaars van London Bridge naliep en op zijn kamer haalde, om de ellende van krotten en asyls te schetsen, terwijl hij Zondags tot pikant kontrast de weelde van de buitenhuizen meemaakte. Beide sferen leven in zijn werk. Een verlopen zwerfster heeft hij met dik opgesmeerde, ja opgeklonterde verf getroffen in de dierlike ontaarding van haar gebarsten gezicht. „Before the house of refuge" ('88) heet een aangrijpende tekening van een bende verschoppelingen, gegroepeerd om een wijf met een wit kindje tegen haar open borst als een Kerstmis in de hel, waar een grijnzende kerel als een beul en aan de andere kant een dromend meisje als een martelares naast staan. In dezelfde periode, „parallèlement" naar Verlaine's motto, ontstonden salonstukken als het stralend „Trio fleuri", dames in 't wit midden onder zonnige bloemen. Als een wonderlike wildeman werd de Oosterling met zijn lange haren bij de Engelse aristocraten ontvangen. Het sociaal element van William Morris' kolonie, waar hij allerlei technieken decoratief verwerkt zag, boeide hem naast de liturgiese

GOD'S VERTROUWEN

PORTRET ZEEREERW. HEER Dr. Mr. CH. RAAIJMAKERS S.J.

zang in de Oratory en een Anglikaanse kerk, waarin hij trouwde zonder verschil tussen clergymen met dominees te zien.
't Is merkwaardig, hoe de veelbereisde kosmopoliet altijd trouw in ons land als een trekvogel in zijn nest is neergestreken. Na zijn huwelik vestigde hij zich weer met de prijs Willem III '87 in Den Haag, vanwaar hij bij gelegenheid van de Amsterdamse tentoonstelling van de „Vingt" Verhaeren heel Holland door bracht en met Kloos in de beroerde periode van zijn bodegasonnetten liet kennismaken. De Brusselse stemming woelde nog in hem, zoals „Mauvais Salaire" getuigt waarin de geest van Domela Nieuwenhuis broeit onder de ontevreden werklieden bij den bouw van de Laan van Meerdervoortbuurt. Een zenuwoverspanning tastte zijn ogen en zijn hele wezen zó aan, dat hij 'n jaar onmogelik kon werken en weer naar Brussel trok. Daar ging hij niet met zijn Anglikaanse vrouw naar de Engelse kerk, waar hij te veel chic vertoon vond, maar las wel op z'n eentje in de bijbel en droomde met George Destrée van een vaag mysticisme. Toen hij in 't Hôpital S. Pierre ziek lag en de verpleegster om de praatjes van zijn vrienden op de loop ging, joeg hij die artiesten weg en liet de rust van zijn geweten hem partij kiezen voor de non. Een hoofdmoment in zijn leven gaf hem de kapelzang, die diep in zijn ziel boorde. En 't symbolies werk „Orgelklanken" ('88) met goties raam in de diepte beschouwt Toorop als een exvoto aan de kiem van zijn weergeboorte.
In '89 ging hij, een hartstochtelik liefhebber van de zee, achtergrond op zoveel van zijn werken, immers evenbeeld van zijn nu weer stormige en dan weer vredige ziel, in Katwijk wonen. Met de natuur pakt hem het volk, het gezonde vissersvolk, dat in zijn eenvoudige oerkracht normaler modellen levert dan de gedegenereerden van wereldsteden.
Henriette van der Schalk, de latere Mevrouw Roland Holst bezocht hem spontaan op het zien van de „Rôdeurs." Een andere Noordwijkse buur was Albert Verwey, die hem in zijn starre verstandelikheid toen al minder beviel dan de vurige socialiste, al tekende hij iets bij zijn „Cor cordium." De koele schrijver waardeerde Toorops „Jonge

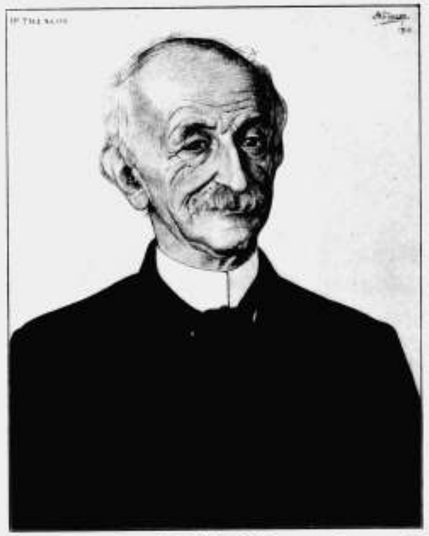

Mr. T. M. C. ASSER

THEES VEEN

Generatie (91) in de zwarte schets en niet meer in de felle kleuren, die met hun contrasten en complementen juist de bedoeling aangaven, ik zeg niet weergaven, omdat de z.g. psychiese kleur te subjectief is om altijd met ieders oog te stemmen. Dit bonte stuk met bloedrood tropenwoud was uitgedrukt in zijn natuurtaal, waartegenover „Verkondiging van 't nieuwe mysterie" (89), dat een Moeder Gods bij 't kruis voorstelde, een bleke uiting scheen in de hem nog vreemde kerktaal.
Na twee jaar ging de ongedurige Toorop weer naar Den Haag, waar hij met Theophile de Bock de Haagse Kunstkring stichtte, omdat de dooie kunst van „Pulchri Studio" hem niet beviel. De volgende jaren deed hij zijn uiterste best om er van alles te introduceren, Franse muziek zo goed als Hindoes toneel, b.v. „Het lemen Wagentje", nadat hij ook de eerste tentoonstelling van Vincent, door Mesdag geweigerd, had geregeld, waarvoor hij zelf de doeken bijeenzocht, die de kinderen van de Wed. van Gogh op zolder gebruikten om te schommelen. Zijn persoonlik werk verijlde meer en meer in symboliek. Stond de tijd van Toorops werken vaster — hij heeft evenmin de datums in zijn hoofd als de kritieken in zijn kast —, dan zou 't licht de moeite waard zijn na te gaan, in hoever het milieu van de ontvankelike meester invloed op zijn ontwerpen had en welke composities in de stad, welke weer op het land werden geboren. In ieder geval beleeft de periode van de cerebrale symboliek een nauwe aanraking met de cultuurverfijning en omgang met schrijvers als Dr. Doornbos, de geestelike vader van de Nieuwe Gidsers, die ze allen afbrak en Toorop liever Plato leerde lezen. Hoe anders was de kring van een Rembrandt, de man van één boek en wel de Bijbel! Onze tijdgenoten noemen Mozart graag de „muziekaalste" componist, wat wel betekent, dat die zangvogel buiten allerlei Grüblerei van theorieën stond. Daarentegen heet Toorop de meest literaire schilder, verzadigd van herinneringen aan veelzijdige schoonheid en wijsheid, gedragen door een streven naar persoonlike en maatschappelike volmaking, beladen met een profetiese roeping om zijn kunst tot medium van de ziel te maken. Een boek als „Le latin mystique" van Remy de Gourmont inspireerde hem, innig verwant aan de hele kring van de Mercure de France. Ook boedhistiese werken gaven hem kontakt, altijd meer artistiek dan religieus; want de zielsverhuizing trok hem alles behalve aan, ofschoon de buiten-

PORTRET L. J. VEEN

AVE MARIA

landse pers, verleid door toevallige associatie, zijn Indiese aard dikwels met boedhistiese neigingen verwarde. Hij verklaart zijn natuurimpressies gewoonlik in een wip te hebben klaargespeeld tussen 't geestelik werk, dat jangzaam van binnen uit groeide en dat hij als zijn levenstaak beschouwt, al twijfelt menigeen, of die pijnlik overwogen stukken wel het beste zijn.
De pelgrimstocht naar het geloof, door „Orgelklanken" ingezet, werd hervat met „O grave, where is thy victory?" 't IJdele van de vreemde titel was voor Toorop, die in de stijve Statevertaling niet thuis raakte en daarom zijn vrouws bijbel las, minder karakteristiek dan 't vage van de vraag. Iets duideliker werd het levensraadsel gesteld in de vorm van een probleem, waarop de keus van de wil het antwoord geeft, door de tekening „Drie Bruiden" ('91-2), die met ander symboliek werk binnen de verzameling Hidde Nijland is gekomen en de kunstenaar nog altijd innig aan 't hart ligt als een hoogtepunt in zijn geestelike — wel eerder psychiese dan artistieke — ontwikkeling.
„Drie Bruiden" verbeeldt de aarzeling van de ontluikende ziel tussen 't heilige in de gedaante van een non waarboven de klokkeklanken zuiver uit Christus'hand stromen, en 't verleidelike, verraderlike van de giftdruipende ontaarding; anders gezegd: de aardse liefde tussen de hemelse en de helse, de natuur tussen genade en zonde. Opvallend is 't verloop van de lijn, bepaald van de geluidsgolven uit de klokken, geen spel van gestileerd ornament tot vulling van een vlak, maar zinnebeeld van 't bovenzinnelike: de vlakke lijn betekent rust, de stijgende geeft vreugde weer, de dalende duidt smart aan, terwijl gebroken en ronde nog meespreken. Op zichzelf is dit middel een kunstenaar gegund, waar de middeleeuwers zelfs hun bedoeling met banderollen vol teksten toelichtten. Waarom mocht een moderne niet naar vloeiend ritme, symboliek van lijn streven, toen de neogotiek of liever pseudogotiek nog slafelik overdadige plooien herhaalde? Bij Toorop is een lijn tenminste meer dan vorm, heeft geest en ziel, terwijl hij vereenvoudiging zocht. al leverde dat door gewilde strakheid soms het tegendeel van eenvoud op. Alleen blijft dit bezwaar, dat Toorop met zijn beroep op het innerlike van zijn symboliek tenslotte moeilik voorbijziet: zijn lijnbeweging is aangeplakt en alles behalve gegroeid uit de figuren als lenige takken aan een boom.
De volgende jaren in Den Haag brachten symbolieke werken als „Goddelike Extaze", een groot doek, waarnaar de litho in 't tekstboek van Coers' liederkoor is

PORTRET ARTHUR VAN SCHENDEL

gemaakt. De goedige Toorop liet zich vinden om voor die propagandist zijn compositie te verstoren met de nieuwe figuur van een toepasselik harpspeelster. In 't midden zweeft de H. Graal; de passieve vrouw kijkt verlangend en afwachtend naar de man, die strak omhoog blijft staren. „Zielegang langs de Oceaan", nu in 't Berlijns museum, verbeeldt de innerlike ontwikkeling van de mens in overgangen van woelig kind tot meisje, moeder en dan tot oude vrouw, in zich gesloten en overgegeven aan God. Het beste in Toorop streefde naar volmaking, stijging, heiliging. „Dorst naar rechtvaardigheid", naar aanleiding van 't volksverzet over een arme man, die z'n huis uit werd gejaagd, werd gepubliceerd door het tijdschrift „De Tuin" en, zo revolutionair als de krijttekening was, door een Joods bankier gekocht. Dit werk als een vloek besloot de eerbiedige stemming van af „Respect à la mort"; en Toorop verloochent tegenwoordig die eerste periode niet, alleen de rebelse middentijd. Ongeveer 1893 ontstond zijn eerste meisjesportret, het twaalfjarig kind van Ds. de Waard, en Zuster Nelly, de vrouw van Ary Prins; maar de voorlopige schets gaf Toorops eigen psyche beter weer dan 't portret zelf. Leren schilders ons vooral zien, de schoonheid van de dingen om ons heen ontdekken, dan danken we Toorop biezonder het genot van ieder blond vlaskopje, dat we tegenkomen, want hij openbaart het engel-

SENATOR ACHILIS (BREMEN)

achtige van mensekinderen. Dat hemelse van de reine, vrome jeugd gaf hij biezonder gevoelig weer in 't portret van de kleine Betsy Schultze — uit een Indiese, muziekale en meteen katholieke familie — als Kommuniebruidje.

In 1900 weer naar Katwijk verhuisd, beleefde hij 'n ingewikkelde tijd. Na met Querido bevriend te zijn geraakt, kreeg hij hier omgang met Heyermans. Samen verdedigden ze de arme visschers, die haringkoppen van de straat moesten eten, tegen de reders, waartegen hij proces verbaal liet opmaken, tot ze 't met schadevergoeding afkochten, hield verlotingen van tekeningen voor de slachtoffers en had in huis bijeenkomsten van beide partijen. Intussen kon 't socialisme de individuele Toorop, al min of meer gelovig door zijn revolutionaire denkbeelden heen, niet bevredigen.

Met Berlage, indertijd geestdriftig op de „Drie Bruiden" met dat sprekend heimwee naar decoratieve kunst afgekomen, zocht hij monumentale aansluiting bij de architectuur. Beiden voelden de sociale tijdgeest van de grote vereenvoudiging, Toorop had bepaald voorliefde voor Romaanse kerken, waarvan de herinnering blijkbaar zoveel moderne bouwmeesters inspireert. In '95 had hij de muziekkamer van Berlage's Villa al versierd met drie levensgrote meisjesfiguren. Maar pas 1902 kwam het tot samenwerking in grote stijl. Van de tegels binnen de Amsterdamse beurs stelt er één in de graanbeurs een

AFFICHE VOOR DE TENTOONST. VAN VROUWENARBEID, 'S-HAGE

paar meisjes voor, die om het dageliks brood bidden. Aan de hoofdingang (nu verplaatst in 't portaal) kwamen drie groepen, achtereenvolgens het verleden in de vorm van de slavernij, het heden in de gedaante van de klassestrijd en de toekomst in 't beeld van de liefde. Het laatste brengt Christus met de Samaritaanse vrouw; en kon Toorop toen de Godmens nog niet waardig, ofschoon toch diep ernstig uitbeelden, de vrouw met haar deinzend ontzag en haar strekkend verlangen telijk wekt sterk de stemming van iemand, die op de drempel van 't Evangelie staat als Toorop in die roerige tijd.

Onder een verblijf van zijn gezin in 't buitenland bezocht hij hetzelfde jaar 1902 Gent, waar hij Cyriel Buysse kende, en vond het begijnhof. De volle kerk bracht hem aan 't snikken en aan 't denken over zijn leven. Het verlangen naar zijn kind hielp hem komen tot God. Uren bleef hij in zijn hoek, tot de koster hem 's avonds verdreef. De beslissing was gevallen, hij had een vonk in zijn hart gevoeld, een stem in zijn hoofd gehoord. Hij kon Chateaubriand nazeggen: J'ai pleuré et j'ai cru. Met zijn vrouw en dochter in Parijs begon hij de schilder Maurice

AFFICHE

Denis en de musicus Vincent d'Indy te bewonderen als harmonies strenge naturen en roomsche raskunstenaars. Na een zomer in Domburg, waar hij zich voorgoed thuis voelde en waar hij later een kerk voor de gasten hielp bouwen, trok hij naar Amsterdam, stelde zich aan de Haarlemse bisschop voor en werd dan door de pastoor van de Vondelkerk bezocht, die hem tegen Pasen 1905 met zijn dochter doopte. In 't Katholicisme vond hij de verlangde synthese van sociale kunst in monumentaal werk. De eerste opdracht gaf Mgr. Callier hem voor de Haarlemse kathedraal; en geen kant van 't Roomse leven, of de belangstellende meester wijdde er zijn begenadigde kunst aan: boekbanden en priesterportretten, kruiswegstaties en altaarstukken.

□ TITELBLAD □

□ TITELBLAD □

□ AFFICHE VOOR □

WAGENAAR'S SCHIPBREUK

□ JEANNE D'ARC □

□ SIERLETTER □

□ PASTELTEEKENING □

□ VOOR BORDUURWERK □

SEKTIEL-TABLEAU IN DE AMSTERDAMSCHE BEURS

DE TOEKOMST

DE DOOP VAN CHRISTUS DOOR JOHANNES DEN DOOPER

GESCHILDERDE FRESCO IN DE R.-K. KERK TE OOSTERBEEK

N.V. v.d. BERG EN Co's METAALHANDEL AMSTERDAM

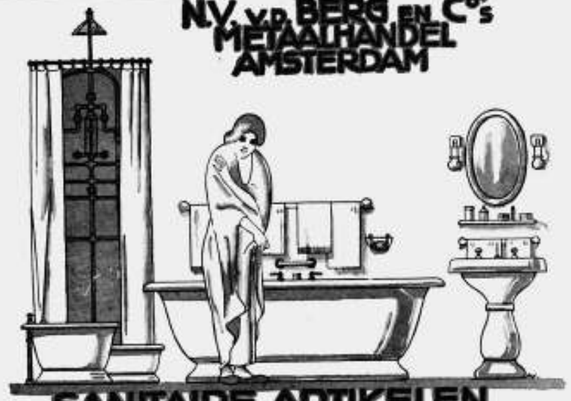

SANITAIRE ARTIKELEN

JAN HAMER & Co

FREDERIKSPLEIN 6 & 8
AMSTERDAM

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-, TRANSMISSIE- EN HAND-

LIFTEN

MEER DAN 3500 LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN IN NEDERLAND GEPLAATST

N.B. NIETTEGENSTAANDE DE GROOTSTE MOEILIJKHEDEN BIJ HET VERKRIJGEN VAN DE GRONDMATERIALEN, HEBBEN WIJ NOG STEEDS DE OPDRACHTEN KUNNEN UITVOEREN

BOUWHANDEL MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U. J. VLOERTEGELS, MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN
DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN
VAN TEGELWERK

BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

MEUBELEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W.ED. AKRAAK ZN
AMSTERDAM
VYZELGR. 26.

BETIMMERINGEN

DIJST'S
MEUBELFABRIEK

KANTOOR EN FABRIEK
BLOEMGRACHT 129-143
BLOEMSTRAAT 148
TELEFOON 5875 N.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN
BEHANGERIJ & STOFFEERDERIJ
BLOEMGRACHT 90-92
TELEFOON 976 C.

SPECIAAL IN
BINNEN BETIMMERINGEN

ELIAS P. BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

H. VETTEWINKEL & ZONEN
AMSTERDAM

FABRIKANTEN VAN:
„JAPANOL"
PRIMA LAKVERF IN 72 KLEUREN
VOOR BINNEN- EN BUITENWERK
VERNISSEN - VERFWAREN
VOOR ALLE DOELEINDEN

EENIGE VERKOOPERS VAN DE
VOORTREFFELIJKE PRODUCTEN DER
MAASTRICHTSCHE ZINKWIT
MAATSCHAPPIJ
MAASTRICHT
ZINKWIT LITOPONE

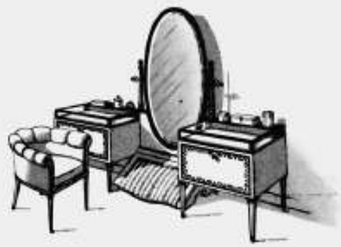

BINNENARCHITECTUUR.
Nusink & Zn.
LOOIERSGRACHT 41. AMSTERDAM.

G.W.C. OOSTERBAAN
AMSTERDAM

ATELIER VOOR DEUGDELIJK EN SMAAKVOL
SCHILDERWERK

SPECIALE INRICHTING VOOR HET MAKEN VAN
GLAS IN LOOD
EN
GEBRAND GLAS
VERSIERING IN ALLE GENRES
PRIJSOPGAAF EN TEEKENINGEN OP AANVRAGE

PRINSENGRACHT 570
TELEFOON 6253 NOORD

ASBEST-CEMENT: LEIEN, NOKKEN, ROOKPIJPEN, GOTEN, AFVOERBUIZEN EN LUCHTKOKERS

ASBEST-CEMENT: VLAKKE EN GEGOLFDE PLATEN VOOR DAKBEDEKKING, BINNEN- EN BUITENWANDEN

TELEGRAM-ADRES: MARTINITPLATEN

TELEF.: ADMINIST. NOORD 7710, EXPEDITIE NOORD 8903, NA 5.30 ZUID 5434

FILIAAL: DEN HAAG V/H BÜCKER & Co. - ZIEKE 135-137 - TELEF. INTERC. 3423

BURBACH & REIMAN

AMSTERDAM

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

W. GIEBEN
MEUBELFABRIKANT

KANTOOR EN FABRIEK
LIJNBAANSGRACHT 208-209
KEIZERSGRACHT 478
TELEFOON 3708

SPECIALE INRICHTING
TOT HET UITVOEREN
VAN EERSTE KLAS WERK
VOLGENS TEEKENING
VAN H.H. ARCHITECTEN

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
AMSTERDAM
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
VOOR „WENDINGEN"

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
WORDEN GAARNE VERSTREKT

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

H. E. PIETERS
AMSTERDAM

HUISSCHILDER
DECORATEUR

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

W. GIEBEN
MEUBELFABRIKANT

KANTOOR EN FABRIEK
LIJNBAANSGRACHT 208-209
KEIZERSGRACHT 478
TELEFOON 3708

SPECIALE INRICHTING
TOT HET UITVOEREN
VAN EERSTE KLAS WERK
VOLGENS TEEKENING
VAN H.H. ARCHITECTEN

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ
VOORHEEN ROELOFFZEN-
HUBNER EN VAN SANTEN
AMSTERDAM
VERVAARDIGT DE CLICHÉ'S
VOOR „WENDINGEN"

ARTISTIEK EN GEWOON BOEK- EN
STEENDRUKWERK — ETSEN —
FOTOGRAVURES EN KOPERDIEPDRUK

NADERE INLICHTINGEN EN OFFERTEN
WORDEN GAARNE VERSTREKT

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN

LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

H. E. PIETERS
AMSTERDAM

HUISSCHILDER
DECORATEUR

TELEFOON Z. 3432
RUYSDAELKADE 53

N. V. HOLL.
ASBEST-CEMENT FABRIEK
SCHIEDAM

FABRIKANTEN VAN DE

ASBEST-SULFIETPLATEN

MERK

„HASA"

ONZE HASAPLAAT IS EEN NIEUWE ASBEST-CEMENTPLAAT MINDER BREEKBAAR EN GOEDKOOPER DAN DE GEWONE ASBEST-CEMENT. HET MATERIAAL VOOR PLAFONDS, PANEELEN EN BETIMMERINGEN

VRAAGT MONSTERS EN PRIJSOPGAVE